

Pleteršnikova dediščina

OB STOLETNICI SMRTI MAKSA PLETERŠNIKA

Maks Pleteršnik se je rodil 3. decembra 1840 v Pišecah, tam je 13. septembra 1923 tudi umrl. Pleteršnikova domačija z muzejsko zbirko v Pišecah je bila leta 1994 obnovljena in razglašena za kulturni spomenik. Društvo Pleteršnikova domačija, ki ga od ustanovitve vodi nekdanji ravnatelj Osnovne šole Maksa Pleteršnika Martin Dušič, ohranja spomin na znamenitega slovenskega slovaropisca s Pleteršnikovimi dnevi. Pod vodstvom Strokovnega odbora za slovenski jezik Maksa Pleteršnika se v Pleteršnikovi rojstni hiši vsako leto srečujejo domači in tuji jezikoslovci in razpravljajo o aktualnih slovaropisnih vprašanjih – Pleteršnikove Pišece so postale središče simpozijskega slovaropisnega dogajanja v Sloveniji.

Začetki prirejanja simpozijev v Pišecah segajo v leto 1994, ko se je del dogajanj s Slovenskega slavističnega kongresa v Krškem preselil tudi na Pleteršnikovo domačijo. Leta 1995 je predsednik Slavističnega društva Slovenije France Novak organiziral v Pišecah okroglo mizo *Vprašanja slovenskega slovaropisja ob 100-letnici izida Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja*. Na pobudo Marjance Ogorevc, pišeškega župnika Franca Ornika in Martina Dušiča se je Jože Toporišič odločil, da bo na Pleteršnikovih dnevih pripravljaval slovaropisne simpozije – prvega (1996) in drugega (1999) je organiziral sam, leta 2003 pa je vodenje Strokovnega odbora predal Marku Jesensku, ki je organiziral še devet simpozijev, zadnjega ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika (2023). Referati, ki so predstavljeni na Pleteršnikovih dnevih, so objavljeni v znanstvenih monografijah (od leta 2008 naprej v mariborski univerzitetni mednarodni knjižni zbirki *Zora* ali mednarodni reviji *Slavia Centralis*) – doslej je izšlo enajst knjig:

Jože TOPRIŠIČ (ur.), 1998: *Pleteršnikov slovensko-nemški slovar*. Zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Uredil Jože Toporišič. Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, 1998. 180 str.

Jože TOPRIŠIČ (ur.), 2001: *Simpozij Slovenska lastnoimenskost*. Zbornik s simpozija '99 v Pišecah. Uredil Jože Toporišič. Pišece: Komisija Maks Pleteršnik; Novo mesto: Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba. 201 str.

ZORA
154

Pleteršnikova dediščina

Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika

Uredil
Marko Jesenšek

Maribor
2024

ZORA

154

Pleteršnikova dediščina. Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika

Mednarodna knjižna zbirka ZORA
International Book Series ZORA

Urednik zbirke/*Editor*

Marko Jesenšek

Mednarodni svetovalni odbor
Editorial Advisory Board

Jožica Čeh Steger (Maribor)

Marc L. Greenberg (Lawrence, Kansas)

Alenka Jensterle Doležal (Praha)

István Lukács (Budapest)

Bernard Rajh (Maribor)

Emil Tokarz (Katowice)

Knjiga je izšla v sodelovanju in s finančno pomočjo
Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Občine Brežice,
Društva Pleteršnikova domačija in Ustanove dr. Šiftarjeva fundacija

---

ZORA

154

Naslov/Title

Pleteršnikova dediščina. Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika
Pleteršnik's Legacy. On the Centenary of the Death of Maks Pleteršnik

Uredil/Edited by

Marko Jesenšek

Recenzenta/Reviewers

Prof. dr. Ludvik Karničar

Izred. prof. dr. Natalija Ulčnik

Jezikovni pregled/Language Editor

Nina Zver (slovenščina/Slovene)

Nada Šabec (angleščina/English)

Slika na naslovnici/Photo on Cover

Metka Kavčič, *Minoriti 10* (iz cikla *Pohabljene sanje*), 2020

Oblikovanje in prelom/Design and typesetting

Katarina Visočnik

Založnik/Published by

Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba,

Slomškov trg 15, 2000 Maribor, Slovenija

<https://press.um.si>

zalozba@um.si

Izdajatelj/Issued by

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta,

Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija

<http://www.ff.um.si/zalozba-in-knjigarna/zora/>

ff@um.si

Vrsta publikacije/Pulication type

E-knjiga

Dostopno na/Available at

<https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/889>

Izdano/Published

Maribor, junij 2024

© Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba
University of Maribor, University Press

Besedilo/Text © avtorji prispevkov v Jesenšek (ur.), 2024

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons Priznanje avtorstva 4.0 Mednarodna. /
This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Uporabnikom je dovoljeno nekomercialno in komercialno reproduciranje, distribuiranje, dajanje v najem, javna priobčitev in predelava avtorskega dela pod pogojem, da navedejo avtorja izvirnega dela. / *This license allows reusers to distribute, remix, adapt, and build upon the material in any medium or format, so long as attribution is given to the creator. The license allows for commercial use.*

Vsa gradiva tretjih oseb v tej knjigi so objavljena pod licenco Creative Commons, razen če to ni navedeno drugače. Če želite ponovno uporabiti gradivo tretjih oseb, ki ni zajeto v licenci Creative Commons, boste morali pridobiti dovoljenje neposredno od imetnika avtorskih pravic. / *Any third-party material in this book is published under the book's Creative Commons licence unless indicated otherwise in the credit line to the material. If you would like to reuse any third-party material not covered by the book's Creative Commons licence, you will need to obtain permission directly from the copyright holder.*

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

811.163.6(082)(0.034.2)

PLETERŠNIKOVA dediščina [Elektronski vir] : ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika / uredil Marko Jesenšek. – E-knjiga. - Maribor : Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 2024. – (Mednarodna knjižna zbirka Zora = International book series Zora ; 154)

Način dostopa (URL): <https://press.um.si/index.php/ump/catalog/book/889>

ISBN 978-961-286-878-9 (PDF)

doi: 10.18690/um.ff.3.2024

COBISS.SI-ID 199589891

ISBN: 978-961-286-878-9 (pdf)

ISBN: 978-961-286-879-6 (mehka vezava)

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024>

Odgovorna oseba založnika/*For publisher*: prof. dr. Zdravko Kačič, rektor Univerze v Mariboru/*Rector of University of Maribor*

Citiranje/*Attribution*: Marko Jesenšek (ur.), 2024: *Pleteršnikova dediščina. Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika*. Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. doi: 10.18690/um.ff.3.2024

Vsebina

MARKO SNOJ

- 9 O priimku *Pleteršnik* / The Family Name *Pleteršnik*

METKA FURLAN

- 12 Dve veliki dediščini Maksa Pleteršnika: Slovensko-nemški slovar in rokopisna zbirka zemljepisnih imen / Two Monumental Works from Maks Pleteršnik's Legacy: His Slovene–German Dictionary and Manuscript Collection of Geographical Names

IRENA OREL

- 30 Leksika iz slovarskega gradiva v Pleteršnikovi ostalini in drugih zbirkah ter iz njegovih spisov v *Slovensko-nemškem slovarju* / Lexicon from the Dictionary Material in Pleteršnik's Legacy and Other Collections and from his Writings in the *Slovene-German Dictionary*

MITJA TROJAR

- 58 Jezikoslovna terminologija v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* / Linguistic Terminology in Maks Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary*

JANEZ DULAR

- 68 Makronska dediščina Pleteršnikovih tonemskih dvojnic / The Macron Legacy of Pleteršnik's Tonemic Doublets

ANDREJ PERDIH

- 91 Tehnični postopki preverjanja pri eSSKJ / Technical Verification Procedures in eSSKJ

ANDREJA LEGAN RAVNIKAR

- 104 Besedotvorne variante v zgodovinskih slovarjih na Franu: od eSSKJ16 do Pleteršnika / Word-formation Variants in Historical Dictionaries in *fran*: from eSSKJ16 to Pleteršnik

---

MATEJ METERC

- 120 Izbiranje iztočnic za Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov: želje, merila in empirični podatki / Selection of Keywords for the Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions: Goals, Criteria, and Empirical Data

DOMEN KRVINA

- 136 Sprotni slovar slovenskega jezika 2014–2023 / Growing Dictionary of the Slovene Language in the Period 2014–2023

JOŽICA ŠKOFIC

- 152 Rastoči besednjak *Slovenskega lingvističnega atlasa* / The Growing Dictionary of *Slovene Linguistic Atlas*

JAKOB MÜLLER

- 163 Jezik slovenskega taroka / The Language of Slovene Tarot

DAVID BLAŽEK

- 187 Ali v 21. stoletju še potrebujemo dvojezične slovarje? (Ob nastanku novega slovensko-češkega slovarja na Češkem) / Do We Still Need Bilingual Dictionaries in the 21st Century?

ANDREJA ŽELE

- 199 Slovar kot obnovljivi vir: uporabne nerabljene »Pleteršnikove« glagolske tvorjenke / Dictionary as a renewable source: Useful unused “Pleteršnik’s” verb formations

IRENA STRAMLJIČ BREZNIK

- 214 O nekaterih značilnostih feminativov v Pleteršnikovem slovarju / Some Characteristics of Feminatives in Pleteršnik’s Dictionary

DEJAN GABROVŠEK

- 226 Besedni red veznika: slovarski in skladenjski pogled / Conjunctions and Word Order: Lexicographic and Syntactic Perspectives

ALENKA JELOVŠEK

- 240 Vpliv Bohoričeve slovnice na Hipolitov trijezični slovar / The Influence of Bohorič’s Grammar on Hyppolitus’s Trilingual Dictionary

---

VERA SMOLE

- 255 Slovaropisni prikaz glagolskih frazemov v govoru Pišec in okolice /
A Dictionary Presentation of Verbal Idioms in the Speech of Pišece
and its Surroundings

MIHAELA KOLETNIK

- 287 Prekmurska botanična terminologija v Pleteršnikovem slovarju /
The Prekmurje Botanical Terminology in Pleteršnik's Dictionary

NINA ZVER

- 321 Prislov v ljudskem slovstvu Števana Kūharja / Adverbs in the Folklore
Material Collected by Števan Kūhar

FRANCI JUST, ŠTEFAN KARDOŠ

- 358 Izročilo Števana Kūzmiča in njegovih naslednikov za današnji čas
ali romanje za Knjigo

- 362 Zora 1998–2024

O priimku *Pleteršnik*

Marko Snoj

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija; Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, marko.snoj@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.1>

ISBN: 978-961-286-878-9

Priimek *Pleteršnik* je tvorjen s pripono *-nik* iz samostalniške podstave **pletêrišče* ‘kjer je pleter’ ali pridevniške **pletêrski* ‘nanašajoč se na pleter’, pri čemer danes pozabljena beseda *pletêr* pomeni ‘iz šib spleten plot’. Ne glede na to, katera motivirajoča beseda je dejansko botrovala priimku, je ugotovljivo, da je bil prvi nosilec obravnavanega priimka poimenovan po tem, da je živel ob ali znotraj nekega spletenega plotu.

Ključne besede: Maks Pleteršnik, slovenščina, priimki, onomastika, etimologija

The family name *Pleteršnik* is formed with the suffix *-nik* from the noun **pletêrišče* ‘where is a woven fence’ or from the adjective **pletêrski* ‘referring to a woven fence’, whereby the obsolete word *pletêr* means ‘woven fence’. Regardless of which word exactly the family name has been formed from, its original meaning can be recognized as ‘one who lives by or within a woven fence’.

Key words: Maks Pleteršnik, Slovene, Family names, onomastics, Etymology

Slovinci imamo mnogovrstne priimke. Eni so domačega izvora, drugi tujega, in sicer so lahko nastali na našem ozemlju ali pa so k nam prišli od drugod. Eni so etimološko tako rekoč prozorni – danes bi rekli transparentni –, drugi zagonetni, da je kaj. Priimek *Pleteršnik* spada med domače in manj zagonetne, čeprav ne ravno prozorne. Kako je narejen, si bomo, kot je v etimološki znanosti ne samo navada, temveč metodološka nujnost, ogledali od zadaj.

Priimek ima očitno pripono *-nik*, ki je pri nas pogosta, celo značilna, med občnimi imeni pa tvori opravkarje, tj. nomina relationis, npr. *sapnik*, ki je to, kar dovaja sapo, *trikotnik* je to, kar ima tri kote, *močvirnik* je prebivalec močvirja, *uradnik* je prebivalec urada, tako je bil tudi prvotni nosilec priimka *Blatnik* prebivalec blata, tj. ‘močvirja’, enako *Borštnik*, ki

je bil prebivalec boršta, tj. gozda. Prvotni *Globevnik* je prebival v globeli, prvotni *Goličnik* na neki golici, tj. na strmem in s travo poraslem svetu, prvotni *Poličnik* pa na polici, tj. na ravnem delu sveta med dvema strminama.

Korenski del priimka *Pleteršnik* ne more biti nič drugega kot samostalnik *pletêr*, ki pomeni 'iz šib spleten plot',¹ kakršne je mestoma še videti na južnem Balkanu. A med korenskim in priponskim delom besede je š, ki pri razlagi – če ni ravno amaterska – ne sme ostati nepojasnen.

Vemo, da se soglasniška skupina *ščn* v slovenščini poenostavi v *šn*, zato se tvorjenka iz *leska* s to pripono danes glasi *lešnik* in ne več *leščnik*. Enako glaseča se beseda *Lešnik* je tudi priimek, ki je prvotno označeval prebivalca ob leskah, kakor je *Breznik* označeval prebivalca ob brezah – podobno *Hrastnik*, *Bukovnik*, *Jelšnik* in mnogo drugih. Torej je priimek zelo verjetno nastal iz starejšega **Pleterščnik*. Tega pa se da razložiti na dva načina. (1) Ker je podstavna beseda nepremično naglašena na priponi, bi se iz te tvorjeno ime prostora glasilo *pletêrišče*. Po samoglasniškem upadu in poenostavitvi soglasniške skupine bi iz tega nastala današnja oblika *Pleteršnik*. Tvorba bi bila primerljiva z nastankom priimkov iz imen prostora s pripono *-išče*, ki je dokazljiva v primerih, v katerih je ta zaradi drugačnih naglasnih lastnosti podstave naglašena. Iz samostalnika *kâl* je izpeljano na priponi naglašeno ime prostora *kališče*, iz tega pa priimkovni par **Kališčak*, ki se ohranja v *Kališek*, in **Kališčnik*, iz katerega je *Kališnik*. Podobno je iz *selò*, kot se je še naglaševalo v srednjem veku, tvorjeno ime prostora *selišče*, iz tega pa priimkovni par **Seliščak*, ki se ohranja v *Selišek*, in **Seliščnik*, iz katerega je *Selišnik*. Enako je tudi iz občnega samostalnika *grâd* prek *gradišče* izpeljan priimek *Gradišnik*. (2) Druga imenotvorna možnost je domneva, po kateri naj bi bil priimek izpeljan iz pridevniškega *Pleteriški*, ki je prvotno vzdevek nekemu, ki šivi ob ali za kakim pleterjem, plotom. Pridevniški priimki na *-ski* se dokončno, tudi v sklanjatvi posamostalijo z dodatno pripono *-jak* ali *-nik*. Iz pridevniškega vzdevek *Kalski*, ki je izvorno označeval prebivalca ob kalu, imamo na eni strani tvorjenko **Kalščak* in iz te priimke *Kalšek*, *Kavščak*, *Kavšak* in *Kavšek*, na drugi strani pa tvorjenko **Kalščnik*, iz katere je priimek *Kalšnik*. Tu je ime prostora s pripono *-išče* izključeno, saj se to uresničuje z naglašeno pripono, ki je osnova priimkoma *Kališnik* in *Kališek*, kot je

¹ Iz te besede je poleg pogostejšega priimka *Pleteriški* tvorjeno tudi krajevno ime *Pleterje*, prvič zapisano l. 1368 kot *Pletriach*. Srednjeveški zapis, ki izkazuje nemško sinkopo nenaglašene zloga, izvira iz slovenskega mestnika množine *Pleterjah* 'pri prebivalcih v pleterju'.

prikazano pod št. (1). Enako je iz neohranjenega vzdevka **Strmski* nekomu, ki prebiva na strmini, tvorjen priimkovni par **Strmščak*, iz katerega so *Strmšak*, *Strmšek*, *Stermšek*, in **Strmščnik*, iz katerega sta *Strmšnik* in *Stermšnik*. Iz pridevniškega prilastka ali že priimka *Pleterski* imamo na eni strani s posamostaljujočo pripono *-jak* priimek **Pleterščak* > *Pleteršek*, na drugi pa bi bil lahko s prav tako posamostaljujočo pripono *-nik* tvorjen priimek *Pleteršnik*.

Dokler ne bomo našli zapisa priimka *Pleteršnik* iz časa pred samoglasniškim upadom, ne moremo vedeti, ali je nastal iz **Pletêriščnik* ali *Pletêrščnik*, zato do tedaj ne moremo vedeti, ali je njegova podstava ime prostora *pletêrišče* ali pridevnik *pletêrski*. Tako kot tega ne moremo vedeti tudi za priimek *Gaberšnik*, ki je zaradi stalnega korenskega naglasa podstavne besede prav tako izpeljiv iz **Gábriščnik* ali **Gábrščnik*. A ne glede na to sicer pomembno podrobnost je bil prvi nosilec obravnavanega priimka poimenovan po pleterju, tj. iz šibja in protja spletenem plotu, ob katerem ali znotraj katerega je živel.

THE FAMILY NAME *PLETERŠNIK*

Summary

The family name *Pleteršnik* is formed with the suffix *-nik*, which is also the case with many other Slovene family names, where the base denotes some geographical or some other space-related characteristic of the person. Such are examples of family names *Blatnik* from *blato* ('mud'), and *Breznik* from *breza* ('a birch'). The same suffix is used to form family names from secondary bases, e.g. *Gradišnik* from *gradišče* ('a fortified settlement'), and *Kalšnik* from *kalski* (referring to *kal* 'a wet/swampy area').

The origin of the family name *Pleteršnik* is thus either **Pletêriščnik* or **Pletêrščnik*, the first option from the noun *pletêrišče* meaning 'where is a woven fence', and the second one from an adjective *pletêrski* meaning 'referring to woven fence'. Until we discover written evidence of the family or homestead name from the period before the vowel reduction, it is impossible to determine which of the two variants is correct. Regardless of the details, the family name originally denoted the 'one who lives by or within a woven fence'. The now archaic noun *pletêr* meaning 'woven fence' is derived from the verb *plésti* 'to weave'.

Dve veliki dediščini Maksa Pleteršnika: *Slovensko-nemški slovar* in rokopisna zbirka zemljepisnih imen

Metka Furlan

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija;
Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana, Slovenija, metka.furlan@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff3.2024.2>

ISBN: 978-961-286-878-9

V prispevku sta izpostavljena dva največja in najpomembnejša Pleteršnikova življenjska dosežka, ki sta in nedvomno še bosta krojila usodo naše kulturne in jezikovne zavesti. Medtem ko se je njegov Slovensko-nemški slovar (1894–1895) že dobro zasedel v našo kulturno in jezikovno zavest, ostaja njegova obsežna rokopisna ostalina zemljepisnih imen, katere količina in bogastvo se poglobljeno odkrivata šele v tem stoletju, še precej neznana.

Gljučne besede: Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar (1894–1895), leksika, toponim, zemljepisna imena, slovenščina

This article discusses Maks Pleteršnik's two most extensive and important life achievements that have greatly influenced Slovene cultural and language identity, and that will undoubtedly continue to do so in the future. His Slovene–German dictionary (1894–1895) is already well rooted in Slovene cultural and language identity, whereas his extensive manuscript collection of geographical names, the size and wealth of which have only begun to be revealed in detail in the 21st century, remains relatively unknown.

Keywords: Maks Pleteršnik, Slovene–German dictionary (1894–1895), vocabulary, toponym, geographical names, Slovene

Uvod

Maks Pleteršnik, klasični filolog in slavist po izobrazbi, gimnazijski profesor po poklicu, je vse svoje življenje posvetil skrbi za ohranitev slovenstva in dvigu njegove narodne in jezikovne samozavesti. Čeprav se želja, da bi vsi Slovenci, od Rezije do Porabja, od Bele krajine do Koroške, živeli pod skupno streho, ni uresničila, je Pleteršnik vseskozi stremel prav k temu

cilju in ga na simbolni ravni tudi udejanjal, ko je že leta 1876 v Slovenski matici dal pobudo, da naj se na terenu zbirajo in objavijo zemljepisna imena z vsega slovenskega etničnega ozemlja, in ko je kasneje leta 1880 sprejel ponudbo, da reši gordijski voz, in končno, z letom 1883 kot edini urednik izdela leta 1848 v Slovenskem društvu načrtovani slovensko-nemški slovar. Medtem ko mu je slovar na 1861 straneh in s 102.522 gesli uspelo uresničiti in prvi del nosi letnico 1894, drugi pa 1895, je na terenu in iz različnih pisnih virov zbrano zemljepisno gradivo ostalo v rokopisu. Pleteršnika je pri dokončanju tega dela, ki je zaznamovalo celotno njegovo odraslo življenje, prehitela smrt 13. septembra 1923.

Ob Pleteršnikovih različnih udejstvovanjih in obsežnem opusu sta njegova največja življenjska dosežka, ki sta in nedvomno še bosta krojila usodo naše kulturne in jezikovne zavesti, dobro znani Slovensko-nemški slovar in verjamem, da le za sedaj še precej manj znana rokopisna ostalina zemljepisnih imen, katere količina in bogastvo se poglobljeno odkrivata šele v tem stoletju. Prav o teh dveh velikih njegovih dediščinah želim spregovoriti.

Slovensko-nemški slovar

Zapisov o Slovensko-nemškem slovarju je bilo od njegovega izida veliko, vsa pa družijo čustven ali pa manj čustven hvalospev avtorju in slovarju. Te pozitivne ocene so popolnoma upravičene, ne nazadnje je slovar predstavljal leksikološki in leksikografski steber, na katerega so se opirali in se še opirajo raziskovalci slovenskega jezika, nanj so se oslanjali slovenski slovarji, najsi prinašajo knjižno ali pa narečno leksiko. Znano je, da je bilo vse besedje iz Pleteršnikovega slovarja konzultirano pri določanju in sprejemanju iztočnic za Slovar slovenskega knjižnega jezika in je bil tudi opora pri naglasnih, oblikoslovnih, pomenskih in drugih obdelavah v njegovih slovarskih sestavkih (Jakopin 1994: 413). Pleteršnikov slovar torej posredno živi vsaj v Slovarju slovenskega knjižnega jezika.

Čeprav se je o slovarju vedno govorilo v superlativih, naj mi bo oproščeno, da bom o njem spregovorila drugače, a brez najmanjšega namena, da bi zmanjšala njegovo neprecenljivo vrednost.

Če beremo Pripomnje v uvodnem delu slovarja, v katerih Pleteršnik predstavlja njegovo nastajanje, lahko vidimo, da je pri delu naletel na številne dileme in se tudi dobro zavedal pomanjkljivosti in nedoslednosti raznovrstnega gradiva, ki ga je iz različnih pisnih virov ekscerpiranega dobil v urednikovanju. V takih okoliščinah je moral sam presojeti in odločiti,

kaj in kako naj v slovar vključi. Naj glede tega izpostavim nekaj mest iz njegovega besedila Pripomnje, ki Pleteršnikove dileme ponazarjajo:

Nekateri so celo tako prepisavali, da niti črk *Z*, *M*, *C* niso pristavljali, da bi se vedelo, kaj je *Zalokarjeva*, kaj *Miklošičevega* in kaj *Cafovega*. (Pleteršnik 1894: V)

ali pa:

To na pole prepisano gradivo je različne vrednosti. Največ vredno, dasi po prepisovavcih pokvarjeno, je to, kar je *Cafovega*. (Pleteršnik 1894: VI)

pa tudi:

Najmanjše vrednosti je *Zalokarjevo* gradivo. Obširno je sicer zelo, ali ni po vsem zanesljivo /.../ Tudi ni dvojiti, da je *Zalokar* za slovar besede narejal, pritikajoč znanim osnovam razna obrazila in kujoč tako besede, katerih ni niti v živem jeziku niti v knjigah /.../ Med tem plevelom pa je tudi jeklenega zrnja, med narodom nabranih besed in rekov; te je bilo treba s potrebno opreznostjo izbirati in sprejemati. (Pleteršnik 1894 l.c.)

Tudi glede onaglaševanja Pleteršnik ni bil popolnoma zadovoljen, kot je zapisal:

Naj se torej pomni, da je to prvi poskus po pravilih določiti natančnejše naglaševanje vsemu slovenskemu besedju. Prihodnje preiskave bodo popravljale, kar je tu še nedostatnega. (Pleteršnik 1894: IX)

Zato Pleteršnik sklene:

Samo po sebi se umeje, da se iz gradiva, ki je tako različno in nikakor ni po enotnih pravilih zbrano, ne da po gotovem črtežu sestaviti slovar, ampak se mora sestava ravnati po gradivu. (Pleteršnik 1894: VII)

Pleteršnik se je torej dobro zavedal, da slovar ne more biti homogena celota, zato ga je pri sestavljanju vodil:

pravi namen temu slovarju, ki bode pred vsem za Slovence pisan, vse slovarsko gradivo iz knjig od najstaršega časa do najnovejšega in iz vseh slovenskih krajev in kotov vkup spraviti, da ta slovar ima hramba biti za vse slovensko (jezično) blago; iz njega da bodo že pisatelji za svoje stroke pametno jemali (Pleteršnik 1894 l.c.)¹

---

¹ Besedilo tega citata vključuje Cafove besede o temeljnem namenu slovarja, zapisane že leta 1871 in 1872.

Temeljni namen slovarja je bil torej čim bolj popolno zbrati slovensko besedje, sodobno, zgodovinsko in narečno, npr. »V obče je veljalo vodilo: sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori.« (Pleteršnik 1894: VII) Tega pa Pleteršnik ni mogel uresničiti brez normativnega pristopa, zato slovar pravopisno in pravorečno normira slovenščino konca 19. stoletja in je prvi naš slovar s tonemsko prikazanim besedjem.

Ob tem našem tezavru pa smo se uporabniki razvadili in na njegovo normativno vlogo kar pozabili, ko smo se pri svojih raziskavah oslanjali predvsem nanj, na citirane vire v njem, ki bi jih bilo pri takem delu treba preveriti, pa pozabili. Prav zato se lahko dogodi, da obravnavamo besedo, ki dejansko ni taka, kot je bila v primarnem viru, ker je bila v sekundarnem viru = Pleteršnikovem slovarju normirana ali pa je bila iz primarnega vira celo drugače in neustrezno sporočena. Vsaj pri jezikoslovnih raziskavah bi zato Pleteršnikov slovar kot normativni slovar ne smel biti edini vir, ampak le izhodišče, tj. prvi, a ne zadnji vir. Seveda velja to v primerih, kjer slovar navaja primarni vir. Danes imamo na razpolago zelo različne stare in sodobne leksikološke zbirke, ki preverjanje Pleteršnikovega gradiva omogočajo. Ne bi smeli pozabiti, da nam je sam Pleteršnik jasno sporočil, da sam vsega gradiva ni mogel ponovno preverjati. Pri navedbi Pleteršnikovega gradiva je v raziskavah torej potrebna večja previdnost, saj je lahko normirano in ne odraža dejanskega stanja, kot ga je prinašal prvotni vir.

Poleg tega je bilo verjetno še vedno premalo uzaveščeno, da je Pleteršnik, ker je sledil Miklošičevi panonski teoriji, da je slovenščina s kajkavščino vred najbližji neposredni razvojni rezultat stare cerkvene slovanščine kot jezika z območja Panonije, v slovar vključil tudi kajkavske besede. Tudi v tem primeru je slovar treba uporabljati previdno. Če se v slovarju kot edini vir za »slovensko besedo« navaja Habeličev slovar iz leta 1670, je to znak, da beseda ni slovenska, če se zanjo ne najde ustreznice v katerem drugem zanesljivem slovenskem viru (Furlan 2016: 15). Med take besede nedvomno spada Pleteršnikovo *ulásica* f 'podlasica' z edinim navedenim primerom iz Habeličevega slovarja: *ulafzicza* 'Mustella'. Ker je v drugih slovenskih leksikalnih virih ni bilo mogoče potrditi, ni slovenska beseda, čeprav je bila v ESSJ: II, 125 s.v. *lásica* predstavljena kot slovenska narečna in je bila iz tega vira ponovno kot slovenska navedena v monografiji etimologinje Havlove (2010: 142).

Po večdesetletnem delu na slovenskem leksikalnem fondu se mi Pleteršnikov slovar kaže v dveh diametralno nasprotnih podobah: na eni strani kot zanesljiv vir, po drugi strani pa ravno obratno.

Pleteršnikov slovar med zanesljivostjo in nezanesljivostjo

Sodobno gradivo navedbo v Pleteršnikovem slovarju dodatno potrjuje

Naj najprej izpostavim le tri primere, ki ponazarjajo, da se navedba v Pleteršnikovem slovarju potrjuje v kasneje zabeleženem narečnem gradivu in da je v slovarju sporočena beseda še danes živa. V takih primerih smo slovarju oziroma Pleteršniku lahko le izjemno hvaležni, da v razponu do-brega stoletja sledimo kontinuiteti = nadaljnemu življenju besede.

***posanica* (Pleteršnik) : prekmursko *pósanca* (Mukič 2005)**

Besede *posanica* v pomenu 'Trinkglas' Pleteršnik naglasno ni normiral, kot vir zanjo pa navedel, da je ogrska, tj. prekmurska, in sicer povzeta po gradivu Vatroslava Čafa, v zvezi *med posanicami*² pa iz besedila Božidarja Raića z naslovom Prekmurski knjižniki pa knjige³ v Letopisu Matice Slovenske za leto 1869 na strani 76.⁴ Navedba se je izkazala kot povsem verodostojno, saj je bila v tem stoletju v Porabju onaglašeno predstavljena, a že reducirana ustreznica *pósanca* 'kozarec' (Mukič 2005; Furlan 2013: 16, 165).

***plánina* (Pleteršnik po Erjavcu) : obsoško *plà:nna* (Ivančič Kutin 2007) : nadiško *plà:nna* (Šekli 2008)**

Iztočnico *planina* je Pleteršnik predstavil z dvema pomenoma in na koncu gesla izpostavil naglasno varianto *plánina* 'gorski pašnjak, die Weidealpe', ki jo je po Franu Erjavcu navedel iz Letopisa Matice Slovenske za leto 1882–1883 na strani 223, kjer izvemo, da beseda izvira iz Bovca in Trente, Erjavec pa je še dodal, da je »Tudi blizu Lašč /.../ v necem gozdu mesto, imenovano "plánina", pod katerim je nizko pri Ríbníškej cesti mlinček, a o njem govore, da je "pod plánino"«. Tak naglasno variantni primorski in dolnjijski leksem, ki je posledica osamosvojitve iz predložnih zvez in je bil zato prvotno cirkumflektriran, je bil v tem stoletju ponovno evidentiran v obsoškem in nadiškem narečju, a tokrat z reduciranim *i* (Furlan 2013: 94 z op. 248). Oba v sodobnosti evidentirana cirkumflektrirana primera Pleteršnikov oziroma Erjavčev zapis potrujeta, žal pa oba sodobna avtorja

² Predložna zveza je navedena iz tistega dela besedila, v katerem Božidar Raić citira pismo, ki mu ga je poslal Franjo Žbüll, rojen 1825, ki je do 1865. župnikoval v Dolincih.

³ Članek se razteza na straneh od 57 do 84.

⁴ V Pleteršnikovem slovarju je vir naveden le z okrajšavo *Let*.

svojega gradiva nista povezala s Pleteršnikovim oziroma Erjavčevim, kar bi bilo v stroki, ki naj ohranja kontinuiteto znanja, potrebno. Zdi se, da mlajše generacije jezikoslovcev pozabljajo, kako pomembno je vedno najprej pogledati v »Pleteršnika«.

góvɔ (Pleteršnik) : istrsko ɣo'vɛ (Cossutta 2002) : črnovrško ǰn ɣôwɛ (Tominec 1964)

Iztočnica *góvɔ* je v Pleteršnikovem slovarju predstavljena kot srednjega spola z razlago, da se na Krasu pojavlja namesto pomenske ustreznice *govedo*. Več podatkov o besedi nam Pleteršnik ne sporoča in, kot mi je znano, kasneje v kraškem narečju tudi ni bila evidentirana, posredno pa verodostojnost Pleteršnikovega podatka in širši areal na Slovenskem potrjuje istrsko v Koštaboni in Borštu zabeleženo *ɣo'vɛ* n 'žival' (Cossutta 2002: 248) in črnovrško *ǰn ɣôwɛ*, a tu že z roditeljskim *ǰňŋɔ ɣawîɔdɔ* (Tominec 1964). Ker sem o prvih dveh besedah pisala že večkrat (npr. Furlan 2005: 408; Furlan 2010: 220s.; Furlan 2013: 16, 133), tretjo iz Tominčevega vira, ki dodatno širi areal praslovenske besede **gouɛ* 'govedo', pa dodajam tu, naj samo izpostavim, da so ti trije biseri pomembni arhaizmi, ki predstavljajo vmesni besedotvorni člen med psl. **gouǰdo* in praindoevropskim generičnim samostalnikom **gʷou-* m/f 'govedo, tj. krava, bik'.

Preverjanje primarnega vira Pleteršnikove navedbe ne potrjuje

Lahko se zgodi, da preverjanje primarnega vira navedbe ne potrjuje, ker je Pleteršnik besedo normiral ali pa je v navedenem viru ni in je zato njen obstoj dvomljiv.

Oblikotvorno neustrezno predstavljena beseda: črvi namesto črvje

V geslu *podjêd* Pleteršnik iz knjige *Nauk slovénškim županom, kakó jim je délati, kadar opravljajo domačega in izročênega podróčja dolžnosti* (1880) avtorja Antona Globočnika, v prevodu pa Frana Levstika navaja *podjedi, podzemeljski beli črvi*. Preverjanje pa je pokazalo, da je na strani 184 zapisano *podzémeljski béli črv, kateri se poznéje izprevrže v hrósta; der Engerling*, torej edninsko, na strani 138 pa množinsko *podjédi (podzémeljski béli črvjé)*. Pleteršnik torej iz originala ni ohranil množinskega imenovalnika *črvjé*, ampak ga je poknjižil z mlajšo tematsko varianto *črvi* in tako zabrisal podatek o stari ijevski deklinaciji tega podedovanega samostalnika moškega spola, ki se v slovenščini prav v imenovalniku množine še odraža v starem deklinacijskem vzorcu, npr. v 16. st. pri Trubarju

in Dalmatinu (Čepar 2017: 52), v 17. st. *zhervje*, *ali moli v'moki* 'blattae pistrinariae' (Kastelec-Vorenc), primor. nad. *čarvjè* Npl m 'bachi da seta' (Špehonja 2012) = 'gosenice sviloprejke', ter. *čarbiè* Npl m 'črvi' (Breginj – Ježovnik 2022: 471 po gradivu za SLA), dol. kost. *čřvè* in tudi *čřvje*: (Gregorič 2014 s.v. *črv*).

Naglasno dvomljivo normirana beseda: *puríč* (Pleteršnik) namesto pričakovanega **púrič*

Kot vire za geslo *puríč* m, g *-iča* 'junger Truthahn' = 'mlad puran' Pleteršnik navaja Cigaleta, Cafa in Miklošiča. Ker niti Cafovo niti Miklošičevo gradivo ni ohranjeno, se citat lahko preverja le s Cigaletovim virom, kjer je beseda predstavljena z reducirano varianto *purč* '*puran, purman, kavran* (?), *kavrač, kavrej, indijanski petelin, Trut, Truthahn* (Meleagris)' (Cigale 1860), kar nakazuje, da je Pleteršnikova predstavitev v naglasnem oziru dvomljiva. Dodatno se domneva potrjuje z v 18. st. potrjenih *purzh* 'kleiner Hahn, gallus indicus' (Pohlin), *purzh* '*purman, indianischer Hahn*' (Gutsman) in v 19. st. *púrzh* 'der Truthahn, der Puter' (Murko 1833a: 462; Murko 1833b: 679). Kot deminutivna izpeljanka na *-ič* < **-it'b* (Bajec 1950: 120) iz *púra* f 'gallina Indica' je tvorba prvotno verjetno označevala puranje mladiče, po izgubi jezikovnega občutka, da gre za formalno manjšalnico, ki jo je morda spodbudila redukcija nenaglašene *-i-*, pa je kot samostalnik moškega spola začela označevati tudi purana in pridobila funkcijo maskulinativa na *-ič*. Ker je *-ú-* v sln. *púra* razvit iz staroakutiranega **-ú-*, Pleteršnikovo akcentsko normiranje ni upravičeno, na kar ob slovenskih reduciranih refleksih tipa *purč* kaže tudi hrvaška boljunska manjšalnica *püríc* (Francetić 2015 s.v. *pürman*).⁵

Neobstoječe besede

Pri preverjanju primarnega vira iztočnične besede se lahko izkaže, da je v njem ni. Če ni bila evidentirana v katerem drugem viru, jo je najbolje razglasiti kot neobstoječo besedo. Takih primerov je v Pleteršnikovem slovarju več, tu pa se omejujem le na prikaz nekaterih.

⁵ O tonemizaciji narečnega besedja iz netonemskih območij, kar je opazno v SSKJ, pred tem pa v Pleteršnikovem slovarju, prim. Furlan 2013: 93s.

***zapiriti se* (Pleteršnik)**

Perfektivni glagol *zapiriti se -im se* v pomenu 'erröthen' = 'zardeti', ki je v Pleteršnikovem slovarju citiran iz Miklošičevega gradiva, ki naj bi bilo povzeto po Bohoričevih Zimskih uricah (1584), brez navedbe vira pa je naveden tudi v Miklošičevem etimološkem slovarju *zapiriti se* 'erubesce-re' (Miklošič 1886: 269), niti v Bohoričevem delu niti v protestantskem korpusu 16. stoletja ni bilo mogoče ponovno potrditi. To pa najverjetneje pomeni, da glagol v slovenščini nikoli ni obstajal (Furlan 2013: 124 op. 241 s pomočjo dr. Jožice Narat). Žal je bil kot Pleteršnikovo verodostojno gradivo uporabljen v ESSJ: III, 39 (s.v. *píruh*).

***bazān* (Pleteršnik)**

Za besedo *bazān* 'fazan' Pleteršnik navaja, da je bila povzeta iz Cigaletovega vira, a je ni najti niti v Cigaletu 1860 niti v Cigaletu 1880, zato je najverjetneje neobstoječa beseda, ki je bila brez preverjanja Pleteršnikovega vira sprejeta v monografijo Striedter-Tempsove (1963: 89) in tudi v ESSJ (I, 13).

***beluga* (Pleteršnik)**

Iztočnico *belúga* Pleteršnik navaja v dveh pomenih. V prvem pomenu 'bela krava' naj bi bila vzeta iz Murkovega slovarskega vira, češ da je v njem zabeležena z *-lj-*, vendar se v obeh delih, tj. slovensko-nemškem in nemško-slovenskem, najde le pomensko drugačno *beljúga* 'eine weiÙe Sau' (Murko 1833a: 12 s.v. *bél*), 'ein weiÙes Schwein' (Murko 1883b: 788 s.v. *Weiß*).

***bevkavec* (Pleteršnik)**

Za besedo *bēvkavac* m, g *-vca* 'lisjak' Pleteršnik navaja, da je bila povzeta iz Cigaletovega vira, a je ni bilo mogoče najti niti v Cigaletu 1860 niti v Cigaletu 1880, zato je najverjetneje neobstoječa beseda, saj tudi drugo slovensko zoonimsko gradivo ne nakazuje fonetično vsaj podobne besede v pomenu 'lisjak'.

***brinovec* (Pleteršnik)**

Ornitonim *brínovac* m, g *-vca* 'brinovka, Turdus pilaris' naj bi bil v Pleteršnikovem slovarju povzet iz Janežičevega slovarja, a ga v nobeni od izdaj ni bilo mogoče najti, zato je verjetno, da je v Pleteršnikov slovar zašel zaradi neustreznega branja Janežičevega vira, saj je v Janežiču (1851) morfemizirana beseda *brín-ovec* pomensko predstavljena le z *Wachholderwein*, tj. 'brinjevec' (Furlan 2020: 29).

***guba* (Pleteršnik)**

Drugi pomen v geslu *gúba* je ihtionimski in kot ‘die Barbe (barbus plebeius)’ predstavljen iz Erjavčevega vira, češ da je beseda notranjska. Toda Erjavec, LMS 1882/1883: 280 za Notranjsko Bistrico (sodobno Ilirska Bistrica), navaja le *gr̂ba* f ‘Barbus plebejus; die Barbe’. Tudi ta beseda, ki je bila neustrezno prepisana iz Erjavčevega vira, je bila kot zanesljiva uporabljena v ESSJ: I, 185 (s.v. *gúba II*) in 172 (s.v. *gr̂ba II*). Ob tem je zanimivo, da se ustrezen prepis Erjavčevega ihtionima v Pleteršnikovem slovarju najde kot tretji pomen iztočnice *gr̂ba*. Ta ihtionim pa je dobro potrjen tudi v drugih slovenskih virih.

Pleteršnikova rokopisna zbirka zemljepisnih imen = PRZZI

Potem ko je bila opravljena prva stopnja digitalizacije Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen in je v letu 2021 zaživelo istoimensko spletišče z akronimom PRZZI, ki nudi vpogled v strukturo, iztočnice in listkovno gradivo zbirke (Furlan, Sušnik 2022), se je delo na njej nadaljevalo. Širšemu krogu precej neznano in tudi do sedaj najmanj raziskano Pleteršnikovo delo v svojih nedrjih skriva bogato onomastično gradivo in zato sodi ob sam bok Pleteršnikovemu slovarju in si zasluži oznako kot druga monumentalna Pleteršnikova zapuščina, ki bi, če bi bila objavljena, kot je načrtoval Pleteršnik, verjetno vplivala na bolj kakovosten razvoj slovenske imenoslovne vede.

Analiza 2000 zemljepisnih imen iz zbirke

Po zelo grobi oceni rokopis vsebuje najmanj 20.000 različnih slovenskih zemljepisnih imen, ki pa se v zbirki lahko pojavljajo na več mestih. Do sedaj je bilo prepisanega gradiva – to zahtevno delo opravljajo študentje – več, med njim vsa sicer najmanj obsežna enota C, v kateri je Pleteršnik zemljepisna imena razvrstil po slovničnih značilnostih. Podrobni analizi in obdelavi za spletno objavo je bilo v letu 2023 lahko podvrženo nekaj več kot 2000 imen, saj delo zaradi težavnosti rokopisa, ki se praviloma zadovoljivo lahko razbere šele z večkratno povečavo, zahteva stalno preverjanje, pogosto pa je treba konzultirati še številne druge stare in tudi sodobne vire, da se potrdi ustrezno branje konkretnega zapisa. Z vedno večjim številom natančno evidentiranih imen se odločitev, da se v prihodnosti iz zbirke vendarle izdela načrtovani imenik, potrjuje za povsem upravičeno. Na plano namreč

prihajajo vsebinsko zelo različni podatki o našem zemljepisnem fondu, ki jih ali najdemo le v tej zbirki ali pa zbirka le potrjuje obstoj imena, ki je že bilo evidentirano v katerem drugem viru. Vrednost takih podatkov zato ni le strogo imenoslovna in jezikoslovna, ampak širše kulturna. Omogoča namreč ugotavljati kontinuiteto tudi manjših zemljepisnih denotatov, kot ponazarjata spodnja dva primera.

Pred časom so iz ljubljanskega Krajinskega parka Tivoli spraševali o imenu *Za Mošenico*, ki danes predstavlja manjši del ravninskega gozdnega območja tega krajinskega parka. To ime je zabeležil že Pleteršnik v svoji zbirki in predstavil, da *Za Mošenico* označuje gozd, ki ga locira na Kranjsko, v okraj Ljubljana pa v občino Zgornja Šiška.⁶

Na vprašanje, ali je na pišeckem območju še znano ime, ki je v Pleteršnikovi zbirki predstavljeno kot *Artiček* < **rbtít'bkv*,⁷ ki da označuje grič na območju Štajerske, v dekaniji Videm pa v fari Pišece (*Artiček* (gr.) *Št. d. Videm f. Pišece*), je g. Martin Dušič po informaciji ge. Justike Omerzel, rojene 1943, iz Pavlove vasi v e-pismu z dne 30. 7. 2023 prijazno odgovoril, da danes to ime kljub bližnji vasi *Artiče* pozna le še nekaj starejših krajanov in se skoraj ne uporablja več, območje denotata z imenom *Artiček* pa opisuje kot majhen breg, s katerega vodijo poti, ki se strmo spuščajo v dolino oziroma globel, ki se razširi v daljšo dolinico.⁸

Narečni, naglasni in normativni podatki

Zbirka vsebuje številne narečne podatke, ki jih ni moč evidentirati v drugih virih ali pa druge, praviloma kasnejše vire potrjujejo. Ob normiranih imenih so narečni podatki pogosto onaglašeni, kar je pomemben podatek za nadaljnje diahrono raziskave in tudi sodobno normiranje imen. Najdejo pa se tudi primeri, ki jih je Pleteršnik le normiral, v kar se je moč prepričati le, če je primarni vir naveden. Glede rabe velike

⁶ O razlagi imena Torkar, Furlan 2021.

⁷ Ime je formalno manjšalnica na *-ek* < **-bkv* iz *rtič* m, g *rtiča* 'vrh, grič' (Pleteršnik), ki je prav tako manjšalnica iz samostalnika *rt* m, g *řta* 'vrh', ki ga je v imenu prepoznal že Pleteršnik. Ime bližnje vasi *Artiče* f pl vsebuje isti samostalniki *rtič* in je izvorno prebivalsko ime na **-iane*, kot ga je v zbirki razložil že Pleteršnik. Vzglasje *Ar-* je v obeh primerih fonetični odraz nenaglašene praslóvenskega zlogotvornege *r.

⁸ G. Martinu Dušiču se za odgovor iskreno zahvaljujem.

začetnice je bil Pleteršnik precej bolj prizanesljiv do pišočih, kot pa je sodobni pravopis, saj je tudi vse neprve sestavine zemljepisnih imen razen predlogov in veznikov pisal z veliko začetnico. Med nekaj nad 2000 do sedaj podrobneje analiziranimi primeri temu vzorcu ne sledita le dva, in sice še vedno nejasno *Hujanske polje* ob imenu vasi *Huje* in prebivalskem imenu *Hujančan*, kar je locirano na Kranjsko, v poltični okraj Kranj in tedanjo občino Predaslje, sodobno *Predoslje*. Drugi najdeni primer *Šmartno v Rož. dol.*, kar ustreza sodobnemu naselju *Šmartno v Rožni dolini*, pa je na drugih mestih po pričakovanju zapisan *Šmartno v Rož. Dol.*, tudi variantno *Šmartin v Rož. Dol.*

Marezige : Marez(i)je

V zbirki se večkrat pojavlja ime *Marezige*, ki je danes naselje v mestni občini Koper, Pleteršnik pa ga navaja kot faro ali občino, tj. *fara Marezige* ali *občina Marezige*. Ko smo prvič naleteli na zapis *Marezije*, se je zdelo, da se je Pleteršnik v zapisu zmotil, saj taka varianta imena do sedaj ni bila znana. Nadaljnja do sedaj evidentirana primera pa sta bila zapisana enako, le da je Pleteršnik v obeh primerih *i* naknadno prečrtal, torej *Marezje* z redukcijo nekacentuiranega *i*. Poleg tega je Pleteršnik na drugem mestu enoznačno zapisal *Marezje*. Narečne točke govora kraja Marezige, ki ležijo na območju šavrinskega istrskega narečja, projekt Slovenski lingvistični atlas nima, imamo pa na razpolago narečno gradivo Rade Cossutta in Franca Crevatina, ki narečnega izgovora imena *Marezje* ne prinaša, za govor Marežganov pa podaja vrsto primerov s sekundarno palatalizacijo velarov, npr. *čyščercá* 'martinček' < *kuščerica, *čilá* 'kila', *čytná* 'kutina' (Cossutta, Crevatin 2005: 214, 353, 432). To gradivo pa utemeljuje verodostojnost narečne variante *Marezje* toponima *Marezige*, ki med ljudmi danes očitno ni več živa.

Ob tem narečnem podatku se postavlja vprašanje, ali ga je Pleteršnik pridobil od konkretnega lokalnega informatorja ali iz katerega drugega vira. Ker podatka o informatorju za Marezige v Pleteršnikovem Zapisniku o nabiranju krajepisnih imen po slovenskih občinah ni, je pa v njem označeno, da so bili podatki za občino Marezige (in še marsikatero drugo) pridobljeni iz občine same, prim. »Iz občin modro začrtanih je dobila Matica Slovenska zbirke krajepisnih imen.« (Zapisnik) To pa ob variantnosti imena *Marezige/ Marezje* lahko pomeni, da sta v Pleteršnikovem času varianti na lokalnem nivoju soobstajali, in sicer starejša palatalizirana *Marezje* ob verjetno analoški ali že normirani *Marezige*, ki je kasneje prevladala. Varianto *Marezje* za sodobno *Marezige* najdemo namreč zapisano že leta 1852 v Kozlerjevem

Zemljevidu Slovenske dežele in pokrajin in tudi v kasnejših izdajah iz let 1853, 1864⁹ in 1871.

Pleteršnik: Bertosi (selišče) Ist. ob. Dekani : Bertoki (v.) Ist. d. Kop./Koper f. Rižan in Bertošani ‘prebivalci Bertokov’

Pleteršnik množinsko ime *Bertosi* na območju tedanje občine Dekani označuje kot selišče, razlaga pa ga iz priimka ali imena *Bertos* enako, kot ime vasi *Bertoki* v fari Rižan izvaja iz priimka ali imena *Bertok*.

Ker si prebivalci Bertokov še danes pravijo *Bertošani*, to prebivalsko ime ni izpeljano iz sodobnega toponima *Bertoki*, ampak iz variantnega, ki je potrjen v narečnem govoru Bertokov kot *'Bərtəxə* in tudi v govorih bližnjih krajev, v Svetem Antonu *'Bərtəxə*, v Dekanih *'Bərtəšjə*, v Škofijah *'Bərtəšj* z Gpl *pər 'Bərtəxə < *pri 'Brtohou*.^{10,11} Ta narečna variantnost kaže, da je bila podstava za množinsko obliko imena **'Brtoh*, v dekanski varianti imena Bertokov pa se še ohranja stara pričakovana množinska oblika z realizirano drugo praslovansko regresivno palatalizacijo velarov *'Bərtəšjə* z enakim rezultatom kot v Npl *vərîəšjə* in *mûšä* iz samostalnikov *vũârəx* ‘oreh’ in *mûxa* ‘muha’ (Dekani – SLA).

Če bi se Pleteršnikovo zemljepisno ime *Bertosi* enako kot sodobno dekansko *'Bərtəšjə* nanašalo na Bertoke, bi lahko sklepali, da nam Pleteršnik sporoča normirano dekansko narečno varianto toponima *Bertoki*. Ker pa denotata Pleteršnikovega *Bertosi* in sodobnega dekanskega *'Bərtəšjə* nista enaka, lahko le domnevamo, da je mikrotoponim *Bertosi* na območju Dekanov z množinsko obliko morda označeval selišče, ki so ga naselili potomci družine romanskega izvora s priimkom *Bertocco*, ki je bil v narečno istrščino najprej prevzet kot **Brtoč*, nato pa podvržen razvoju v **Brtoh*.

Piran : Peran

Ob znanem toponimu *Piran* je Pleteršnik večkrat zapisal *Peran*. Ta zapis odraža slovensko istrsko varianto imena, saj v zalednih vaseh narečni govorci toponim še danes izgovarjajo z naglasom na prvem zlogu, v katerem je izvorni *i* reduciran; v Dragonji *'Pəran* (Todorović 2015: 93), v Padni

⁹ Toda le v imeniku k izdaji zemljevida iz leta 1864 je ob *Marezje* ime kraja predstavljeno tudi z varianto *Marezeg*, ki je na zemljevidu ni, navedena pa je tudi italijanska varianta *Maresego* (Imenik 1864: 15) [Marezego]. Varianta *Marezeg* odraža poslovenjeno italijansko.

¹⁰ O izvoru prebivalskega imena *Bertošani* Furlan (2020).

¹¹ V Istri se predlog *pri* veže z roditeljskim, kot ponazarja ime zaselka *Pər stareya dvora* v vasi Sveti Peter (Todorović 2015: 9, 65), tj. ‘pri starem dvoru’.

'Pərān, v Svetem Petru *'Pəran* in v Novi vasi *'Peran* (Todorović, Koštiál 2014: 60). Ta istrska varianta kaže, da so Slovenci istrsko romanski toponim z apokopiranim izglasjem za *-n Pi'ran* (Koper, Izola, Piran; v Piranu tudi variantno *Pi'ram* z *-m* iz prvotnega *-n*; Todorović 2016: 89) ob prevzemu pričakovano uvrstili v deklinacijski vzorec tipa korak in s kračino v izglasju kot **Pirān*. Nenaglašeni *i* je bil v slovenskem okolju reduciran, toponim pa je bil kasneje podvržen naglasnemu umiku. Pleteršnikov zapis *Peran* torej odraža poknjiženo slovensko istrsko varianto imena, ki je bila ob poknjiženi italijanski *Pirano*¹² večkrat zabeležena v avstrijskem imeniku iz leta 1894 (Ortsrepertorium 1894: 95, 96, 98, 192, 194, 202, 214), a je bila kasneje v izdaji imenika iz leta 1918 kot neustrezna zamenjana s *Pi-ran*, prim. »*Peran, richtig *Piran*« (Ortsrepertorium 1918: 90). Še starejši pa je zapis *Peran* v Kozlerjevem *Zemljevidu Slovenske dežele in pokrajin* iz leta 1864¹³ in tudi iz leta 1871. Na končno odločitev izbire za uporabo slovenskega imena kot *Piran* je morda vplival Cigale, ki je leta 1860 kot slovensko varianto imena navedel le *Piran* (1860 s.v. *Pirano*). S to zamenjavo pa se je podatek o obstoju slovenske narečne variante imena za več kot 150 let popolnoma izgubil.

Pleteršnik: Beneško »Benáško« (pš.) Gor. ok. Grad. ob. Medana

Niso redki primeri, ko Pleteršnik ob normirani varianti navaja tudi narečno. Tako je ime pašnika, ki je lociran v tedanjo občino Medana, ob narečni varianti *Benáško* poknjižil v *Beneško*. Tako poknjiženje pa napeljuje na povezanost mikrotoponima s pridevnikom *benêški* < **bъnêтъčъskъjъ* ← toponim **Bъnêтъci* ← rom. *Venétici* (Ramovš 1924: 291), prim. na Cresu *Benèci*.¹⁴ Pri takem izvajanju medanskega mikrotoponima *Benáško* pa težavo predstavlja medanski naglašeni *a*, ki ne more odražati izvornega ejevskega samoglasnik **e*, lahko pa nosniški samoglasnik **ę*. Po podatkih iz SLA briški govor Medane namreč ajevski odraz nosnega samoglasnika **ę* v dolgem zlogu skoraj večinsko potrjuje. Poleg bolj številnih primerov, kot so Gsg *telâta* 'teleta' k *têlo* 'tele' < **tele*, Npl *buxâ* 'bolhe' k *bâxa* 'bolha' < **bl̥ha*, *jâtre* 'jetra' ← **ętra*, *prâst* 'presti', *sə prâdle* 'so predle'

¹² Trditev o poknjiženem italijanskem imenu *Pirano* temelji na dejstvu, da se je avtohton istrsko beneški toponim glasil *Piran*.

¹³ V imeniku k izdaji zemljevida iz leta 1864 je ime predstavljeno s *Piran* (*Peran*), *Pirano* (Imenik 1864: 18), torej drugače kot na zemljevidu, kjer lahko preberemo le *Peran*. Ob tem je zanimivo, da se v izdaji Kozlerjevega zemljevida iz let 1853 in 1852 najde zapisano le *Piran*.

¹⁴ Creški primer je po Skoku naveden iz Bezlaj ESSJ: I, 17.

← psl. *prěsti, *krava je napâta* ‘krava je napeta’ ← *pęti, *pâtk* ‘petek’ < *pętkъ, *zât* ‘zet’ ← psl. *zętb po analogiji z Gsg *zâta, je za govor potrjeno tudi *devět* < *deųętb in *desět* < *desętb, kar pa je lahko že vpliv knjižnega jezika. Če se v imenu pašnika res ohranja pridevnik *beněški*, kot implicira Pleteršnikova poknjižba, potem medanski primer kaže na njegovo sekundarno nazalizirano varianto *bñętbčъskъjb, ki pa v drugem gradivu ni bila prepoznana.

Zaključek

Ko po izidu Cigaletovega slovarja leta 1860 priprave za realizacijo drugega dela slovaropisnega načrta Slovenskega društva iz različnih vzrokov, tudi rivalstva, niso stekle, kot se je želelo, se je Maks Pleteršnik, ki je že delal na vseslovenskem imeniku zemljepisnih imen, žrtvoval za višji cilj – za slovenstvo in Slovensko-nemški slovar tudi kmalu uspešno dokončal. Verjetno je prav zato njegova primarna življenjska želja, ki bi enako kot slovar na simbolni ravni združevala Slovence od Rezije do Porabja, od Bele krajine do Koroške, ostala v ozadju in nedokončana. Zato je skrajni čas, da ta nedokončani Pleteršnikov načrt, čeprav izjemno zahteven in časovno potraten, zagleda luč sveta, da bomo končno na enem mestu lahko zrli nad slovenskim krajepisnim bogastvom s preloma iz 19. v 20. stoletje in ga vključevali v sodobne onomastične raziskave.

Viri in literatura

Anton BAJEC, 1950: *Besodotvorje slovenskega jezika I: Izpeljava samostalnikov*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch I–II*. Herausgegeben auf Kosten des Hochwürdigsten Herrn fürstbischofes von Laibach Anton Alois Wolf. Laibach.

Matej CIGALE, 1880: *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča*. Ljubljana: Založila in na svetlo dala Matica slovenska.

Rada COSSUTTA, Franco CREVATIN, 2005: *Slovenski dialektološki leksikalni atlas Slovenske Istre I*. Koper: Založba Annales.

Rada COSSUTTA, 2002: *Poljedelsko in vinogradniško izrazje v Slovenski Istri*. (Knjižnica Annales, 26). Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.

Metod ČEPAR, 2017: *Praslovanski ijevski samostalniki moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja*. (Linguistica et philologica, 35). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

ESSJ = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika* I (1976), II (1982), III (1995), dopolnila in uredila Marko Snoj in Metka Furlan, IV (2005), avtorji gesel France Bezljaj, Marko Snoj in Metka Furlan, uredila Marko Snoj in Metka Furlan, V (2007) = Kazala, izdelala Marko Snoj in Simona Klemenčič. Ljubljana: Mladinska knjiga, Založba ZRC, 1976–2007.

Ivan FRANCETIĆ, 2015: *Rječnik boljunskih govora: izvorni rukopis uredila, priredila i popratila etimološkim komentarima Sandra Tamaro*. Pula: Sveučilište Jurja Dobrile u Puli.

Metka FURLAN, 2005: Iz primorske leksike. *Annales: anali za istrske in mediteranske študije. Series historia et sociologia*, 15/2, 405–410.

Metka FURLAN, 2010: Ešče raz o praslavjanskem *govę m.r., vin. p. *govenь 'bos'. *Ėtimologija* 2006–2008, 220–226.

Metka FURLAN, 2013: *Novi etimološki slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Metka FURLAN, 2016: *Prispevki k slovenski in slovanski etimologiji*. (Linguistica et philologica, 32). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Metka FURLAN, 2020: Zakaj se prebivalcem Bertokov pravi *Bertošani*?. *Jezikoslovni zapiski* 26/1, 27–42.

Metka FURLAN, Miha SUŠNIK, 2022: Digitalizacija Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen. *Narečno besedje slovenskega jezika: V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora, 148). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru. Univerzitetna založba. 216–241.

Jože GREGORIČ, 2014: *Kostelski slovar*. Ur. Sonja Horvat, Ivanka Šircelj-Žnidaršič in Peter Weiss. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Oswald GUTSMAN, 1789: *Deutsch=windisches Wörterbuch mit einer Sammlung der verdeutschten windischen Stammwörter, und einiger vorzüglichern abstammenden Wörter*. Klagenfurt.

Eva HAVLOVÁ, 2010: *České názvy savců*. Praha: Nakladatelství lidové noviny.

Imenik, 1864: *Imenik mest, tergov in krajev zapopadenih v Zemljovidu Slovenske dežele, kakor priloga istega. Na svetlo dal in založil Peter Kozler*. Na Dunaju: Tiskom jermenskega samostana.

Barbara IVANČIČ KUTIN, 2007: *Slovar bovškega govora*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Franc JAKOPIN, 1994: PLETERŠNIK, Maks. *Enciklopedija Slovenije* 8. Ljubljana: Mladinska knjiga. 413.

Anton JANEŽIČ, 1851: *Popolni ročni slovar slovenskega in nemškega jezika: Slovensko-nemški del*. Celovec: V založbi J. Sigmundove knjigarnice.

Janoš JEŽOVNIK, 2022: *Glasovne in naglasne značilnosti terskega narečja*. (Linguistica et philologica, 43). Ljubljana: Založba ZRC.

Matija KASTELEC, Gregor VORENC, 1680–1710: *Slovensko-latinski slovar*. Po: Matija Kastelec-Gregor Vorenc, *Dictionarium Latino-Carniolicum*. Izdelal Jože STABEJ. Ljubljana 1997: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Franz MIKLOŠIČ, 1886: *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*. Wien: Wilhelm Braumüller.

Francek MUKIČ, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

Anton Janez MURKO, 1833a: *„Slovénsko-Némshki in Némshko-,Slovénski RÓZHNI BE,SÉDNIK: Kakor je slovénshina govori na „Shtájerfkim, Koròshkim, Krájnskim in v' sahodnih stranih na Vógerfkim. „Slovénsko-Némshki Dél. V' Grádzi: V' salógi in na prodaj per Fránzi Ferftli.*

Anton Johann MURKO, 1833b: *Deutsch-Slowenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch: Nach den Volksprecharten der Slowenen in Steiermark, Kärnten, Krain und Ungarn's westlichen Distrikten. Deutsch-Slowenischer Theil*. Grätz: Verlag der Franz Ferstl'schen Buchhandlung.

Ortsrepertorium, 1894: *Special-Orts-Repertorium des Österreichisch-Illyrischen Küstenlandes. Neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1890. VII. Österreichisch-Illyrisches Küstenland*. Wien: K. U. K. Hof- und Universitäts-Buchhändler.

Ortsrepertorium, 1918: *Specialortsrepertorium der Österreichischen Länder. Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910. VII. Österreichisch-Illyrisches Küstenland*. Wien: Verlag der K. K. Hof- und Staatsdruckerei.

Maks PLETERŠNIK, 1894: Pripomnje. *Slovensko-nemški slovar izdan na troške rajnega knezoškofa ljubljanskega Antona Alojzija Wolfa I*. Ur. Maks Pleteršnik. Ljubljana: Založilo in na svetlo dalo Knezoškofijstvo. IV–X.

Maks PLETERŠNIK, *Slovensko-nemški slovar 1894–1895*. Elektronsko izdajo iz leta 2006 uredile Metka Furlan, Helena Dobrovoljc in Helena Jazbec. Ljubljana 2006: Založba ZRC.

Marko POHLIN, 1781: *Tu malu besedishe treh jesikov*. Faksimile prve izdaje. München 1972: Dr. Dr. Rudolf Trofenik.

Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II: Konzonantizem*. Ljubljana: Založila Učiteljska tiskarna.

SLA = *Gradivo za Slovenski lingvistični atlas*. Dialektološka sekcija Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU v Ljubljani.

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V*. Ljubljana 1970–1991: Državna založba Slovenije.

Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Matej ŠEKLI, 2008: *Zemljepisna in osebna lastna imena v kraju Livek in njegovi okolici*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Nino ŠPEHONJA, 2012: *Vocabolario Italiano-Nediško*. Cormons: Poligrafiche San Marco.

Suzana TODOROVIĆ, Rožana KOŠTIÁL, 2014: *Narečno besedje piranskega podeželja*. Koper: Univerzitetna založba Annales.

Suzana TODOROVIĆ, 2015: *Šavrinsko in istrskobeneško besedje na Piranskem*. Koper: Libris.

Suzana TODOROVIĆ, 2016: *Narečje v Kopru, Izoli in Piranu*. Koper: Libris.

Ivan TOMINEC, 1964: *Črnovrški dialekt. Kratka monografija in slovar*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Silvo TORKAR, Metka FURLAN, 2021: *Izvor besede »mošenica« in krajevnega imena »Za Mošenico«*, Jezikovna svetovalnica | Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (zrc-sazu.si).

Zapisnik: *Zapisnik o nabiranju krajevnih imen po slovenskih občinah* (rkp.; kot sestavni del Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen).

TWO MONUMENTAL WORKS FROM MAKŠ PLETERŠNIK'S LEGACY: HIS SLOVENE-GERMAN DICTIONARY AND MANUSCRIPT COLLECTION OF GEOGRAPHICAL NAMES

Summary

This article discusses Maks Pleteršnik's two most extensive and important life achievements that have greatly influenced Slovene cultural and language identity, and that will undoubtedly continue to do so in the future. His Slovene-German dictionary (1894–1895) is already well rooted in Slovene cultural and language identity, whereas his extensive manuscript collection of geographical names, the size and wealth of which have only begun to be revealed in detail in the twenty-first century, remains relatively unknown.

Ever since its publication, Pleteršnik's Slovene-German dictionary has rightfully been described in superlatives, even though it also contains certain weaknesses that come to the fore while examining it in greater detail. This article shows that, for example, the dictionary contains a word that is inappropriately presented in terms of inflectional morphology and demonstrates Pleteršnik's standardization patterns: he standardized *črvje* 'worms', an old nominative masculine plural, to *črvi*, thereby eliminating any indication of the original *i*-declension of this noun.

Inappropriate accentual standardization is illustrated by his lexeme *puríč* ‘poult’. When checking the primary sources of his headwords, they sometimes turn out to be non-existent. There are several such headwords in the dictionary; for example, *zapiriti se* ‘to blush’, *bāzan* ‘pheasant’, and *beluga* ‘white cow’.

We estimate roughly that Pleteršnik’s manuscript collection of geographical names contains at least twenty thousand Slovene geographical names with extensive dialect information. For standardized names, the dialect information is often accentuated, which is an important piece of information for further diachronic research as well as contemporary name standardization. In terms of capitalization, Pleteršnik significantly simplified things for language users by capitalizing all the non-initial components of multi-word geographical names except prepositions and conjunctions. His collection provides rich onomastic material and is, in terms of its significance, comparable to his dictionary, thus deserving to be labeled as the second monumental work in Pleteršnik’s legacy. Had it been published as Pleteršnik planned, it would have probably significantly contributed to a greater quality and development of Slovene onomastics. The great informative value of his collection is illustrated by selected examples: for instance, the modern toponym *Marezige* used to have a dialectal form *Marezje*, while the toponym *Piran* was pronounced in its Istrian dialectal variant with a semivowel reduced from *i* (recorded in the collection as *Peran*).

Leksika iz slovarskega gradiva v Pleteršnikovi ostalini in drugih zbirkah ter iz njegovih spisov v *Slovensko-nemškem slovarju*

Irena Orel

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko,
Ljubljana, Slovenija, irena.orel@ff.uni-lj.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.3>

ISBN: 978-961-286-878-9

V dvodelnem prispevku je najprej predstavljeno izbrano rokopisno slovarsko gradivo, besedne zbirke, ohranjene v Pleteršnikovi ostalini in v gradivu Slovenske matice iz Narodne in univerzitetne knjižnice, v drugem delu pa so obravnavani izbrani novejši izrazi iz nekaterih Pleteršnikovih člankov, poročil in prevodov, objavljenih med letoma 1866 in 1888. Oboje je preverjeno s primerjavo slovarskih sestavkov v *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895).

Ključne besede: slovenska zgodovinska leksikografija, Maks Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar* (1894–1895), rokopisno slovarsko gradivo, novejša leksika v Pleteršnikovih objavah.

The two-part paper first presents selected manuscript dictionary material and word collections preserved predominantly in Pleteršnik's legacy and in the material of Slovenska matica at the National and University Library. The second part deals with more recent selected terms from some of Pleteršnik's articles, reports and translations published between 1866 and 1888. All lexical items are checked against dictionary entries in the *Slovene-German dictionary* (1894–1895).

Keywords: Slovene historical lexicography, Maks Pleteršnik, *Slovene-German dictionary* (1894–1895), manuscript dictionary material, recent lexis in Pleteršnik's publications.

Uvod

Pomen Pleteršnikovega slovaropisnega podviga

13. septembra 2023 je minilo sto let od smrti znamenitega leksikografa 19. stoletja, klasičnega filologa, gimnazijskega profesorja, slavista, prevajalca

Maksa Pleteršnika, ki se je od vključenja v skupino urednikov (1880), prevzema uredniškega dela l. 1883 do izdaje prvega snopiča (1892) ter dokončanja celotnega Wolfovega *Slovensko-nemškega slovarja* v dveh knjigah (Ljubljana 1894–1895) neizbrisno zapisal v zgodovino slovenskega slovaropisja. Omogočil je trajno vrednost vseslovenskega sočasnega in raznočasnega skupinsko zbranega družbeno- in funkcijskozvrstno raznolikega besedja. Po predhodnem nemško-slovenskem Wolfovem slovarju *Deutsch-slowenisches Wörterbuch* (Ljubljana 1860) urednika Mateja Cigaleta je postal in ostal nepogrešljiv zimzelen vir za domače in tuje preučevanje slovenske leksike in preverjanje obstoja, oblik in pomenov knjižnega in narečnega besedja, stalnih zvez in frazemov tako v tedanjem knjižnem jeziku druge polovice 19. stoletja z vidnim razmahom strokovne, publicistične, umetnostne zvrsti, izvirnega in prevodnega leposlovja, znanstvenih prispevkov, slovničarstva idr. v slovenščini in v zbranem narečnem gradivu kot z diahronim uvidom z upoštevanjem besedja starejših piscev in del od začetkov knjižnega jezika l. 1550,¹ z zanesljivimi, deloma tudi nepopolnimi podatki o pojavitvi manj splošnih leksemov v določenem obdobju, na določenem zemljepisnem področju, pri posameznem avtorju, zbiratelju, slovaropiscu.²

Vsebina prispevka

Dvodelni prispevek obravnava primerjalno s preverjanjem zastopanosti v *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895) (= SNS):

- a) Pleteršnikovo uredniško delo za slovar glede na izbrano rokopisno slovarsko gradivo v njegovi ostalini, zbirkah Slovenske matice oz. posameznih zapuščinah njegovih sodobnikov iz Narodne in univerzitetne knjižnice (= NUK),
- b) njegovo rabo novejših izrazov med letoma 1866 in 1888 v izbranih spisih, poročilih v knjigi, periodiki in prevodih.

---

¹ Furlan (2006: ix, op. 25) navaja, da po izpisih iz Miklošičevih in Oblakovih rokopisnih virov sega tudi v 15. stoletje. Prim. seznam *Kratice v Pripomnjah* na začetku prvega zvezka slovarja (Pleteršnik 1894: [XII]–XVII), za narečne podatke tudi *Zemljepisne oznake v Pleteršnikovem slovarju* (Furlan, Torkar 2006: [xvii]–xviii).

² Breznik (1949/2013) je bil kritičen glede Pleteršnikovega navajanja virov: »P. je uredil to, kar so mu nudile zbirke, ni pa imel časa preiskovati, od kod imajo nabiralci gradivo. Tako ni vedel, da poteka velika množina besed, ki so jih imele zbirke, iz istega vira; mnogo izrazov je iz enega vira zapisalo po 5, 6 nabiralcev, zato so oznake, ki jih P. navaja kot vir besedam, brez znanstvene vrednosti.«

Pleteršnikova slovaropisna dejavnost

Pleteršnikov slovaropisni prispevek v luči predhodnih poskusov dokončanja slovarja

Pleteršniku gredo neprecenljive zasluge za dokončanje Wolfovega *Slovensko-nemškega slovarja*, saj je po 15 letih prizadevanj od l. 1883 v slabem desetletju uspel združiti in urediti mnogoštevilno in raznorodno slovarsko gradivo v celovito in enotno homogeno slovarsko zgradbo dvojezičnega slovarja s slovenskim izhodiščem.³ Pred njim se je od leta 1865 zamenjalo več urednikov in je bilo imenovanih več odborov:⁴ po neodmevni ponudbi Oroslava Cafa za urejanje slovarja v pismu Bleiweisu leta 1861,⁵ neuspelem imenovanju odbora škofa Jerneja Vidmarja leta 1865 z uredniki Josipom Marnom, Andrejem Zamejcem in Lukom Jeranom, nato predaji uredništva Franu Levstiku (1866–1868),⁶ zavrnitvi uredništva Ivanu Navratilu, je deželni glavar 16. julija 1874 sklical »enketo«⁷ »s povabljenimi deželnimi odborniki: Bleiweis, Costa, Deschmann, Murnik, knezoškof, stolni prošt Pogačar, kanonik Kramar, dr. Razlag, dr. Zarnik, L. Svetec, J. Marn, J. Šolar, J. Vavru, **M. Pleteršnik**,⁸ M. Žakelj, J. Tušek, P. Kozler, dr. J. Poklukar in V. Kermavner. [...] Knezoškofa dr. Pogačarja, Kramarja, dr. Bleiweisa in Svetca ni bilo k enketi. Naznanili so svoje misli v pismih.« (Vošnjak 1893: 237). Sklenili so, da uredništvo prevzame Janko Pajk (1875), ki je uredil črke A–Č. Janez Pogačar je znova povabil Levstika, ki je najprej sprejel uredništvo, nato pa se mu je zaradi nesoglasja s knezoškofom glede koncepta odpovedal (Vošnjak 1893: 305, Pleteršnik 1894: IV, Furlan 2006: vii–viii).

Pleteršnikovo predhodno slovaropisno delo

Pleteršnikovi slovaropisni začetki segajo že v čas njegovega študija klasične filologije in slavistike, ko je bil kot Miklošičev učenec na dunajski slavistiki pomočnik pri korekturah njegovega cerkvenoslovanskega slovarja *Lexicon*

³ Manjši delež slovarskih sestavkov ne vsebuje nemških ustreznic (prim. Orel 1998 in Furlan 2006: ix).

⁴ Prim. Vošnjak 1893, Pleteršnik 1894, Pirjevec 1924, Furlan 2006 idr.

⁵ Prim. Furlan 2006: vii po Štrekelj 1900.

⁶ Prim. Pirjevec 1924: 364, Furlan 2006: vii.

⁷ SSKJ2: **ankéta** [...] 2. zastar. posvetovanje izvedencev.

⁸ Okrepljeno zapisala avtorica prispevka.

palaeoslovenico-graeco-latinum, emendatum auctum (1862–65). Od leta 1863 je bil gimnazijski profesor v Mariboru, Celju, Gorici, Trstu in nato do upokojitve leta 1900 v Ljubljani, postal je tudi eden od petih soavtorjev pri *Latinsko-slovenskem slovníku za tretji in četrti gymnasijski razred, izdelan po latinsko-nemškem J. A. Rožek-a* (Ljubljana 1882). (Toporišič 1998: 176, Furlan 2006: iii)

Pleteršnikovo uredništvo *Slovensko-nemškega slovarja*

Šest let po vključitvi v skupino izvedencev 16. julija 1874 je bil Pleteršnik po neuspelem poskusu J. Pajka na posvetu pri škofovskem kaplanu A. Koblarju 4. oktobra 1880, ki ga je sklical knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar, sprejet v odbor za izdelavo praktičnega slovarja iz obstoječega gradiva. Odboru je predsedoval dr. Gregor Krek, Pleteršnik pa je bil imenovan za podpredsednika. Poleg temeljnih slovarskih zbirk Frana Miklošiča na 287 polah v štirih zvezkih in Janeza Zalokarja na 1100 polah ter Levstikovega gradiva na 161 polah je tvorilo večinsko ogrodje zbrano gradivo na listkih Oroslava Cafa, razen dveh nemško-slovenskih slovarjev, Wolfovega Cigaltovega *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* iz leta 1860 in Janežičeve 2. izdaje *Deutsch-slovenisches Taschen-Wörterbuch für Schule und Haus* (1867) ter Lesarjevega spisa o Ribniški dolini, na katere je opozoril Caf. Slovarja so po Cafovi smrti pregledovali dijaki in deloma bogoslovci pod nadzorom profesorjev, članov pripravljalnega odbora (Pleteršnik 1894: [III]–IV). V treh letih je bilo »gradivo v Cafovem smislu popolnjeno« in ko bi začeli z delitvijo dela za urejanje, je knezoškof dr. Pogačar sklenil delo izročiti enemu izmed profesorjev in mu omogočiti dopust. Izbral je Pleteršnika, ki je 22. februarja 1883 z njegovim dekretom prevzel uredniško delo, dobil leto in pol dopusta, nato je poučeval v zmanjšanem obsegu 5–8 ur na teden, vse do izdaje prvega snopiča⁹ decembra 1892 in ostalih 22 do leta 1895, ko je izšel tudi dvozvezkovni slovar (1894–1895) z več kot stotisoč (102.522)¹⁰ iztočnicami, ki je še danes najobsežnejši slovenski slovar.

Pleteršnikovo uredniško delo je zajemalo:

a) pregled predhodnih zbirk,

---

⁹ Takrat so ga imenovali *sešitek* (prim. Valjavec 1893: 106 idr., Furlan 2006: [i], op. 1).

¹⁰ Furlan (2006: ix) po podatkih iz transliterirane izdaje brez dodatkov.

- b) pregled in izpis pomembnejše starejše in novejše literature: izpisovanje
novejših objav od leta 1873,¹¹
- c) dodatno zbiranje narečnega besedja: prošnja za zbiranje narečnega besed-
ja na terenu in prejem zbirk z različnih slovenskih področij in krajev;¹²
- č) zbiranje po ustnih virih.¹³

Pregledal je zbrano slovarsko gradivo ter pomembnejše knjige in spise, ki so izšli med letoma 1873 in 1883 in so jih izpisovali člani odbora in nekaj drugih »gospodov« (Pleteršnik 1894: IV). »Izpisovalci so se držali vodila, vsako besedo, vsako frazo, ki ni sploh znana, zapisati« (prav tam: VI), deloma, ne pa splošno, tudi s celimi stavki. Sam je »ob počitnicah vso važnejšo literaturo starejših dob in najvažnejše spise novejše dobe še enkrat prečital in za slovar izpisal« (prav tam),¹⁴ tudi s pomočjo dijakov in bogoslovcev Alojzijevišča. Prva tri leta mu je pomagal prof. kandidat Anton Mikuš. Od 1883 je prejemal tudi »od raznih strani večje in manjše zbirke med narodom nabranih besed« (prav tam: VI). Nekateri gospodje so se sestajali z njim »na razgovor in posvetovanje o slovarskih stvareh: A. Pavlin, M. Petelin, S. Rutar, A. Mikuš, dr. J. Stare, F. Uršič, posebno A. Bartel in A. Tavčar« (prav tam: VI, op. 2).

V devetih letih, tj. ob koncu l. 1892, je bil rokopis pripravljen za tisk (prav tam: V). Tudi še med tiskom slovarja so drugi in on sam sprti dopolnjevali besede v najnovejših objavah:¹⁵ npr. v pismu neznanemu pošiljatelju »velečastitemu gospodu kolegu« z dne 21/8 1893 se zahvaljuje za poslane listke z natančnimi izpisi iz dunajskega *Zvona* in *Ljubljanskega zvona* in meni, da

¹¹ Breznik (1949/2013) je v biografskem prispevku zapisal, da sta po Cafu »nabirala večinoma po istih knjigah Miklošič in Zalokar«, in z obžalovanjem opozoril na primanjkljaj pri izpisovanju iz publicistike: »/C/elo P. sam, dasi je bil ud slovarskega odbora in pozneje urednik, ni časnikov veliko izpisoval; tako je ostalo pozabljenih veliko izrazov, ki so jih časniki imeli.«

¹² V opombi 1 (prav tam: VII) so tudi navedeni »pošiljatelji in področja obsežnejših zbirk«.

¹³ »Mnogo gradiva sem tudi zbral po ustnem občevanju« (prav tam).

¹⁴ Breznik (1949/2013) je vsebinsko opredelil Pleteršnikovo izpisovanje besed: »/S/am je prebral, dasi površno, vse važnejše slovstvo protest., katol. in prerodne dobe in tisto svoje dobe: SG, Z, LZ, Zoro itd. ter vse večje pesnike in pisatelje (ker mu ni šlo za zgodovinsko obliko besedn. zaklada, jih je bral v poznejših izdajah, Jurčiča in Erjavca v Levčevi, Vodnika v Wiesthalerjevi izdaji itd.)«

¹⁵ Tako ne drži povsem Breznikova trditev (1949/2013): »Liste in knjige je izpisoval do vštetega l. 1892, ko je šel prvi snopič v tisk, med tiskom (1893–5) jih ni več bral.«

so vsi letniki razen zadnjih, pregledani, sporoča tudi, da je sam pregledal pomembnejše spise iz *Ljubljanskega zvona*, zlasti Trdinove, in »izpisal iz njih besede, katere so se mi važne zdele«. Med tiskom je primerjal tudi 3. natis Janežičevega slovensko-nemškega slovarja,¹⁶ ki vsebuje že 3. natis Janežičevega nemško-slovenskega (prav tam: VI). Še po izidu je dopolnjeval SNS z novimi besedami, pomeni in slovaropisnimi podatki.¹⁷

Pleteršnikova pobuda za zbiranje novega narečnega besedja

Pleteršnik je v enem letu uredil slovar do črke *h* in se v poročilu opravičeval, da delo počasi napreduje, a se je zavedal, da še veliko gradiva ni zbranega, ker »je tako obilno, tako različno po vrednosti in tako nepripravno zbrano, da ga ni moči hitreje urejevati« (Pleteršnik 1884: 509). Zato je pozval v *Ljubljanskem zvonu* (Pleteršnik 1884: 509) svoje rojake k zbiranju posebnega besedja po slovenskih krajih, da bi se gradivo pomnožilo:

Komur je torej kaj do tega, da bode slovník imel v sebi ves besedni zaklad narodni, prošén je, naj nabere v svojem kraji, kolikor more, menj navadnih besed, ter jih pošlje uredniku. Nabranega je sicer zeló veliko gradiva, ali urednik je uverjen, da še nikakor ni vse zapisano, kar bi moralo v slovník; zlasti iz središča Slovenije ni tako bogatih zbirk, kakor na. pr. iz Belokranjskega, Štajerskega, Oggerskega, Primorskega. Mnogo tega, kar je zapisano, pa je nezanesljivo blago in se ne more porabiti, dokler mu ne pride potrdbe od drugod.

Poziv se nanaša na vse med narodom živeče, posebej še na dijaštvo, saj je to dolžnost vsakega, da prispeva, kar more, kar bi že med enimi počitnicami prineslo ogromno gradiva. Določi tudi, kakšen naj bo zapis.¹⁸ V *Domu in svetu* (Pleteršnik 1888: 46) je o poteku dela sporočil, da bo konec marca dokončano »prvo delo«, tj. urejeno gradivo, ki ga je dobil, ki pa še ni primerno za tisk, saj zahteva pregled in dopolnitev.¹⁹

¹⁶ *Anton Janežič-ev slovensko-nemški slovar*, 3. natis, predelal in pomnožil France Hubad. V Celovci: Tiskarna Družbe sv. Mohorja, 1893.

¹⁷ O Pleteršniku po »Pleteršniku« prim. Glonar 1924: 169–171, Keber 1998: 97–104, Furlan 2006: ix–x.

¹⁸ »Pa kdor kaj zapiše, naj pomni, da je zapisovanje le koristno, ako se vsaka beseda zvesto zapiše, z akcentom, kakor se govori, in v kakem reku v zvezi z drugimi besedami, tako je najlaže natančno ji določiti pomen.« (Pleteršnik 1884: 509)

¹⁹ »Treba je, da prirodopisna imena temeljito pregleda strokovnjak. Tega dela se je bil lotil pokojni Fr. Erjavec, toda nemila smrt mu je ustavila delo, komaj začeto. Tudi ostalo gradivo, ki je zeló nedostatno, je treba dopolniti, nekaj z ispiski iz boljših, zlasti starejših knjig, nekaj z zbirkami med narodom nabranih besed, katere

K domačemu počitniškemu zbiranju pojmovno in strokovno specifičnega besedja je z navodili nagovoril tudi svoje dijake – v NUK je pod Ms 650 ohranjena njegova beležnica z naslovom *Poziv dijakom ljubljanske gimnazije za zbiranje slovarskega gradiva* (20. marca 1888).²⁰ *Poziv* tudi poudarja nujnost dopolnjevanja kljub urejenosti doslej zbranega gradiva, predlaga izbor le ene tematske skupine, izčrpno zapisane, iz seznama ali po svoji presoji, zapis nesplošno znanih izrazov, podaja način izpisa z naglasom in v stavčni obliki, da se lažje določi pomen. V celoti se glasi takole:

Obračam se do dijakov ljubljanske gimnazije, izlasti višjih razredov s prošnjo, da mi tudi oni pomorejo po svoji moči pri mojem slovarskem delu. Do zdaj nabrano gradivo je urejeno. Toda ni ga niti toliko niti takšnega, da bi dosedanji izdelek se mogel že dati natisniti. Treba ga je dopolniti. V ta namen pa bodo poleg drugega najbolj služile zbirke nabranih besed. Za tako nabiranje nihče nima lepše prilike, nego dijaki, kadar o počitnicah na kmetih bivajo.

Da bo pa nabiranje uspešno pomniti je to-le.

- 1) Naj se tega posla loti le, kdor ima kaj veselja zanj, kdor je prepričan, da se koristne stvari loti.
- 2) Vsako besedo je treba zapisati z akcentnim znamenjem prav tako, kakor jo narod izgovarja, ter zadostno raztolmačiti, bodisi slovensko ali nemško, včasih pa bode rek ali stavek z dotično besedo več razjasnil, nego vsako tolmačenje.
- 3) Naj si vsak nabiratelj izbere le jedno skupino besed, za tisto pa poizve in poišče, kolikor moči, vse izraze, ki so v navadi v kakem kraju.

Umeje se samo ob sebi, da takih besed, ki so sploh znane in imajo povsod enak pomen, ni treba zapisovati. Izbrati si je moči ali jedno pozneje tu zapisanih skupin, ali pa se lahko kdo domisli po tem zgledu kake druge skupine.

Naj vsak nabiratelj podpiše svoje ime in zapiše kraj, kjer so besede nabrane.

V Ljubljani 20. dne marcija 1888

M Pleteršnik

V beležnici za navodili sledi razpredelnica z rubrikami *Št., Skupine, Nabiranje prevzel*, skupine so razporejene v 47 točkah glede na 23 področij in pokrajino (največkrat Dolenjska, Gorenjska in Notranjska za skupino, ponekod le ena (npr. čevljarstvo, žeblljarstvo le na Gorenjskem), a ne vedno (npr. usnjarstvo ni opredeljeno pokrajinsko), glede na dejavnost je upoštevana tudi Vipavska), kraj je naveden samo za čipkarstvo (Idrija). V tretjem stolpcu so večinoma zapisani (ime in) priimek, gimnazijski letnik, ponekod

---

rodoljubi uredniku že zdaj pošiljajo in, kakor upa, še bodo pošiljali. Na zadnje bode treba temeljitega pregleda vsega dela in potem se bode začelo tiskati.« (prav tam)
²⁰ »Janko Glazer v Mariboru. Dar 21. 1. 1947.« (NUK, Ms 650)

tudi paralelka, in kraj zapisovalca, nekatera mesta so ostala prazna, ker verjetno dela ni nihče prevzel, drugod sta lahko tudi po dve imeni:

1. Sorodstvo na Dolenjskem, 2. Gorenjskem, 3. Notranjskem, 4. Svatovščina na Dolenjskem (Ivan Kromar, VII a Dolenja vas pri Ribnici),²¹ 5. Na Gorenjskem (Čop VII Moste pri Breznici), 6. na Notranjskem (Rožnik VII. Horjul), 7. Otročje in pastirske igre, 10. Navade in šege ob raznih praznikih, 13. Hiša, 16. Gospodarska poslopja, 19. Poljsko delo, 22. Vinogradsko delo na Dolenjskem, 23. Ipavskem, 24. Kletarstvo 26. Živinoreja, 29. Mlinarstvo, 32. Žagarstvo na Gorenjskem (Ant. Medved osmošolec), 33. Notranjskem, 34. Usnjarstvo, 35. Tesarstvo na Dolenjskem (Jaklič VIIb, Višnja Gora), 36. Gorenjskem (G. Porenta, Sv. Duh pri Škofji Loki), 37. Notranjskem (Levičnik VIII Logatec); 38. Črevljarstvo na Gorenjskem (Toporiš I. VIII. Tržič), 39. Žebjarstvo na Gorenjskem (Žvan Kamenja Gorica VIII.), 40. Sodarstvo na Gorenjskem, 41. Štacunarstvo na Gorenjskem (Juvan iz Škofje Loke VII.), 42. Izrazi pri muzičnem orodju (Rihar VIIb, Polhov Gradec), 43. Čipkarija v Idriji (Fran Tausas, VIII, Idrija), 44. Rešetarstvo in lončarstvo (Ivan Cvar Ribnica VII.b), 45. Pregovori narodni (F. Dostal VII.b), 46. Tkalstvo na Dolenjskem (K. Schweiger iz Črnomlja v Belej Krajini), 47. Tesarstvo na Notranjskem (Josip Gruden iz Blok).

Pleteršnik, Maks, Ostalina (Ms 1447)

Pleteršnikova ostalina v Narodni in univerzitetni knjižnici razkriva njegove stike in stike različnih avtorjev z njim, slovarsko gradivo in njegovo dopolnjevanje zbranega gradiva. Vsebuje naslednje dele:²²

I. Pisma (3),²³

II. Korespondenca (42),²⁴

III. Gradivo za Wolfov slovar:

III. 1. Uredniška in ostala dokumentacija o slovarju (68),²⁵

III. 2. Slovarsko in jezikoslovno gradivo različnih avtorjev (107),

III. 3. Prepisi raznih zgodovinskih dokumentov (3),

²¹ Navajam vse panoge, ne pa vseh pokrajin ob njih, imena zbiralcev pa le ponekod ponazarjalno.

²² Po NUK 2022: Katalog rokopisov.

²³ Josip Skrbinšek (1914), neugotovljenima naslovnikoma (1889).

²⁴ Po eno pismo Jana Lega (1889), Ivana Prijatelja (1911), Konrada Stazinskega (1900), telegram od doma, Franca Zmazka (1909), Turnerja (1909) in 36 Davorina Trstenjaka (1872–1888).

²⁵ Vsebuje liste različnih velikosti z računi, potrdili (npr. 27–36: da je prejel po 200 goldinarjev od knezoškofijske uprave kot uredniško nagrado za 1. do 10. sešitek med 23. 12. 1892 do 16. aprila 1893) idr. (zadnji dokument (229) je *Lexicon Fond* v nemščini).

IV. Gradivo v zvezi z nabiranjem krajevnih imen (53),

V. Slovarsko in drugo jezikovno gradivo, zbrano na kartotečnih listkih (5 škatel, cca 14000 listkov),²⁶

VI. Študijsko gradivo Marije Janežič o Pleteršnikovem slovarju.²⁷

Pleteršnikovo mnenje o Cigaletovih pripisih v nemško-slovenski slovar

Med tremi *Pismi* je vsebinsko pomenljivo pismo neugotovljenemu naslovniku (v Ljubljani 10. junija 1889) z napisom na prazni kuvertici *Prof. Pleteršnikovo mnenje o Cigaletovem slovarju*, ki govori o vrednosti Cigaletovih lastnoročnih opomb, popravkov in dodatkov v njegovem slovarju. Pleteršnik meni, da so Cigaletovi pripisi uporabni tudi za slovensko-nemški slovar, saj je Cigale zajel, »kar je pri dobrih pisateljih (Levstiku, Erjavcu), med narodom ali po časnikih takega našel, da je bilo v popolnilo slovarja«, pripisal je tudi vir, »iz katerega je beseda zajeta, torej je vse to zanesljivo blago«. Ugotavlja, da je »za pravoznansko terminologijo dosti novih izrazov pripisanih, ki bi se deloma tudi dali porabiti«. Poudarja, da je »/d/odatek zemljepisnih imen znatno pomnožen in popravljen, kar bode menda tudi slovensko-nemškemu slovarju jednak dodatek na koncu pridejati morak«, toda zemljepisnih imen v SNS niso dodali.²⁸

Izbor besed za izpisovanje

Iz ohranjenih prejetih zbirk in dopisov v ostalini je razvidno, da se je držal svojih načel, opisanih v *Pripomnjah*, da bo upošteval posebne izraze, ne pa sicer splošno rabljenih prevzetih besed, ki imajo na Slovenskem ustrežnejše slovanske besede.

Npr. na listku s 26 žargonskimi izrazi za orodje, predmete in drugo tematsko leksiko (*zajla*, *šponar*, *cug* (vlak), *zaug* – *špric*, *lajšta*, *raubar*, *šlepar*, *hobl* (mašina), *cirkular*, *graben*, *raufnk*, *ror* – *cev*, *rolcange*, *šraufštok*, *cegul*

---

²⁶ Gradivo je bilo zajeto v SNS.

²⁷ V njem je tudi bibliografski seznam člankov v kakršni koli zvezi s Pleteršnikom (npr. iz *Ljubljanskega zvana*, *Doma in sveta*, *Slovana*), omemb slovarja, izpiski iz teh člankov in drugo gradivo.

²⁸ *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* v drugem delu od M – Z na koncu vsebuje tudi *Verzeichnis einiger geographischer Namen – Spisek nekterih zemljepisnih imen* (1860: 1989–2012). Kot je znano, je Pleteršnik zbiral krajevna imena in organiziral zbiranje v okviru Slovenske matice že v 70-ih letih 19. stoletja (o ohranjeni zbirki prim. Šivic Dular 1989, 2004, Furlan 2006: iv–v).

opeka, kripa – ciza, bicikl, bremza, pumpa, frgazar, auspuf?, filijala – podružnica, turn, furman – fijaker, ajnšpanig), ki so prečrtani, tj. pregledani, je zapisanih v SNS le pet splošno znanih prevzetih izrazov: npr. *cegel* iz nemščine z vodilko k nadrejeni ustreznici *opeka, kripa* z vzporedno podpomenko *ciza*,²⁹ *pumpa*, ki ima v slovarju domačo sopomenko *sesaljka, ror* v drugačnem pomenu 'cev',³⁰ *turen* in *graben* iz nemščine.

Gradivo za Wolfov slovar: III.2 Slovarsko in jezikoslovno gradivo različnih avtorjev (107)

V njem se nahaja več zbirk besedja, razporejenih v več map. V mapi 2 z naslovom *Slovarsko in jezikoslovno gradivo* je na 245 polah A5 formata sive barve navedenih po abecedi s svetlo rjavim črnilom z drobno pisavo veliko naravoslovnih izrazov z nemškimi, pri botaničnih tudi latinskimi ustreznici, tudi s sopomenskimi poimenovanji in glasovnimi ter besedotvornimi različicami in podvrstami, redke ima SNS, več pa Pohlinov slovar. Npr. na prvi strani le zgoraj, na sredi in spodaj *Abarat*, *Stabwurz* (*artemisia abrotanum*);³¹ *Abiga*, *Ablak* (SNS –, Fran –), na 2. strani: *Abrada*, *Stabwurz* kakor *abarat*, *abrašica*, *abrat*, *abratice*; *Abratič* kakor *vratič*;³² *Abred* (SNS –) kakor *abarat* [...]; *Adruška* tudi *babuška*;³³ *Agat* (SNS = ahat), *agava* (= SNS), *Admiralj* (*vanessa atalanta*),³⁴ 2. pola: *aglar* (Fran –); *agnje* (SNS = s kazalko k *jagnje*), *agres* (SNS = kosmulja); *ahat* (=SNS); *ajda* tudi *dreslja*, *dresljica* (SNS –): *sibirska*, *divja*, *turška* tudi *turška dreslja*; *Amazonski kamen*, *Ambor* (Fran –), *Ametister* (SNS *ametist*), *Amjanter*, *Amonjak* (SNS *amonijak*), *Akacija* (*acacia mimosa*, *robinia*) (= SNS z vodilko k *robinija*) z vrstami: *arabljanska*, *čista*, *sramožljiva*, *Ehrenbergova*, *gumijasta*, *kaleča*, *občutljiva*, *prava*, *neprava*, *rudeča*, *sejaljeva*, *senegalska*, *sibirska*, *zakrivljena*; *Alabaster* (= SNS), *Alcen* (samo Pohlin 'žival los') idr.

²⁹ SNS: 1. **krīpa**, f. 1) = koš, die Wagenkrippe, *Mur.*, *Cig.*, *C.*; (iz nem. Krippe); 2. **cīza**, f. zweirädriger Schubkarren (ohne Wagenruhe), *Gor.*; tudi pl. *cize*, *Cig.*, *Jan.*, *Rib.-M.*; prim. lat. *cisium*, št.-nem. *Zeiselwagen*, *Vest. I. 15*.

³⁰ SNS: **ror**, m. = dimnik (nem. »Rohr«), vzhŠt.

³¹ SNS s kazalko k *aborat* (Snoj: Pohlinov slovar 'abrašica') in **ábrotica**, f. = aborat, *Cig.*, *Mik. (Et.)*.

³² SNS: **vratič**, -iča, m. [...] 2) das Rainfarnkraut (tanacetum vulgare), *Guts.-Cig.*, *Mur.*, *Jan.*, *Josch*, *Tuš. (Št. l. č.)*; — tudi: *vrātič*. Pohlin: prim. *abrača*, *abrata*, *abratič*, *amarak*, *režimbaba*.

³³ Oba izraza najdemo poleg še treh sopomenk samo v Pohlinovem slovarju ('žival navadni prašiček' (*Porcellio scaber*)).

³⁴ SNS: **admirāl**, m [...] 2) neki metulj po Erjavčevem *Živalstvu*.

V Mapi 3 je *Jezikoslovno gradivo neznanega avtorja* (štirje različno debeli snopiči): *Sammlung: Slov. Wörter und Redensarten*: 1. snopič (10 listov) v bohoričici, ima slovenske iztočnice, za navpičnico s svinčnikom pa nemške ustreznice, čez liste od leve proti desni gre rdeča črta (npr. *Klepetiz, za; Bol, Kloniza, Dremelj, Hlod, Gajfnati* (vsi = SNS), ostali snopiči so v gajjici po abecedi od črke *b*: v 2. snopiču z malo pisavo s črnim črnilom: npr. *benečan, bokal, bedenj, blagarnica, bandero, belilo, breg, berdo, burja, brodišče, brest, brod, brezen, bontač – šterbonek, božja brada, blagaj* ipd. (*benečan, blagarnica, bontač, blagaj* niso v SNS). Vmes je 9 prepognjenih listov in na koncu pismo Vojteha Kurnika Kolarja (26. Aprila 1857), ki sporoča, da ima še več zbranega besedja.³⁵

4. snopič ima besede: *biser, bižuterija* (SNS –), *bakle, bečka, burčen* (SNS –, Pohlin: 1. *jantar, 2. turmalin*), *bras* (SNS –), *berilj* (SNS –), *bombaž, bata* (SNS –), *barhant, bažant* (SNS –, Pohlin: *basant* ‘fazan’), *bečiti* (SNS –), *bečva* idr.

V Mapi 4 je *Jezikoslovno gradivo različnih avtorjev* (16), *Slovarsko gradivo* na 7 polah neznanega avtorja (nemško-slovensko) in *Slovarsko gradivo* na listkih, zadaj označenih z velikimi številkami z rdečim svinčnikom (npr. 1. *otlina = votlina*, 4735: *pogan [...] ti pogan ti*, psovka umazanemu otroku, ki ga SNS nima, zadnji (4737): 1. *pogánica = gubanica, kranjska potica*, Plužna-Erj. (Torb.) (= SNS), 2. *poganica = mrena*,³⁶ 3. *poganica*, das Heidekorn, C., kjer ima SNS še pomen za feminativ ob *pogan*.³⁷

Posamezne pošiljke strokovnih poimenovanj niso bile vedno upošteevane, bodisi da ga niso dosegle pravočasno ali so bili izrazi preveč specifični oz. nove slovanske tvorjenke ob mednarodnih izrazih nepotrtjene v rabi. Tako med slaščičarskimi izrazi, ki jih je navedel France Šumi na dveh listih formata A4 v 173 točkah v nedatiranem pismu (na kuverti je zapisano »Nekoliko imenoslovja za Slovenski slovar izroča France Šumi«),³⁸ ki se nahaja med *Jezikoslovnim gradivom različnih avtorjev*, SNS navaja le tri splošne iz drugih virov: *sladičar, sladčičar* (in podrejen izraz *slaščičar*), *sladčica* in *suhár* (der Zwieback ‘prepečeneč’), pri Šumiju *Zwiebwerk Biscott*. Ostalih slovanskih enkratnic, ki v knjižni slovenščini ne izkazujejo kontinuitete, in

³⁵ Nahaja se v NUK pod sig. Ms 1314.

³⁶ **2. poganica**, *f.* = mrena, der Star (eine Augenkrankheit); poganica mu raste, *juvzhšt.*; tudi *pl. póganice, BIKr.*

³⁷ **3. poganica**, *f.* 1) die Heidin, (pag-) *Mur.*; — 2) = poganka 2), das Heidekorn, C.

³⁸ Na zadnji strani za črto dodaja še nekaj drugih (čeških) izrazov: *miesto, grad, varoš – mesto; ostrov – otok, červeno – rudeče, zamok ‘grad’, globotinke, plitvinke ‘globoki, plitvi krožniki’* ipd.

internacionalizmov pa slovar nima: npr. 1. Crembonbon-Konfect, *smetančnice*; Sulz, Gelle, *ledína, gellée*; garniren, *opisati, okrasiti* (SNS v drugem pomenu), *dekorirati*; Glasur (la glace giacia), *leda*; Dragée, *sladikanci*; 31. Bonbon, *sladica, sladčica*, 32. Confect *vsladka i sladica*,³⁹ 34. Confiture, *vsladina*, Marmelade, *plodína, sadlína*,⁴⁰ Praliné, *žgalčinke*; Sorbet, *turška ohladka*; Pastillen, *testilje*; Kipfel (fr. croissant), *krestanc*; Kandirte Früchte, *kandirani, vledenčeni, vkristalizirani plodi*; Schaumbäckerei, *peniljke*; Schneebäckerei, *snegiljke*; Schneemasse, *snegulja* itd. Pod 92. *Branntwein* navaja različne slovanske ustreznice: *gorelka, palenka, žganje, vodka* rusko (SNS ima *palinka* s kazalko *k paljenka*,⁴¹ *gorelka* mu je izraz za premog, tudi *vodka* nima tega pomena). Avtor je dodal opombo, »v sedanji večji češki slovar pogledati«, ker ni povsod zapisal prvotnega imena in so to novi, še neznani »tehnični izrazi«, ki morajo biti natančno razloženi.

V Mapi 5 se pod III.2⁴² nahaja *Jezikoslovno gradivo neznanega avtorja* (38 listov, 32 A4 in od 33–38 manjši odrezani listki in še en snopič) z naslovom *Auszug aus den Deutsch-Slow. Wörterbüchern – za Slov.-nemški slovník*, z drobno pisavo s črnim črnilom. Listi imajo na prvi strani zapis črke, na notranji pa slovensko-nemške besede, npr. 2. list B: *resnico beliti komu* (= SNS); *biza, bizati* 'bezati, bosti' (SNS –); *bevskati*; *drevje se bije* (SNS –), *božak, nejmam božaka* (SNS *božjak*); *bobek sveče* (SNS –); [...] *to mi je bela vrana* (SNS–), *brodnina, brodovina* (Überfuhrgebühr) (= SNS); *brezdavščen, brezdavsk* (SNS –); 3. list C: *cerknena, cerknina* (SNS –), *caf* 'birič, sodni sluga' (= SNS); *cander* 'cunja', *candrati* 'raztrgati' (= SNS).

Med navedki iz različnih besedil, tudi iz starejših virov (npr. Dalmatina, Pohlinovega slovarja), pa zasledimo posamezne posebne pomene, izpeljanke ali besede, ki jih SNS nima, saj jih je Pleteršnik prejel 10. februarja 1894: npr. *Baba* – krstna knjiga III, str. 164, 27/2 1618; *baraba* – *kdo je baraba?* (Jeran, ZD 87, 314), str. 125 (SNS –); *baffen* – *inu more biti de fo Judje tako baffen ygrali kakor se per nas Passion ygra* (Dalm. Predg. Just.);⁴³ *berač* – *vinfski berazhi* (Dalm.), der Lefer, *bravec* (Dalm. Predg.) – SNS ima prvi pomen in tri druge, ne pa 'bralec';⁴⁴ *biba* 'polž'

³⁹ SNS ima: izraz *sladína*, f. die Süße, M. in po Zalokarju različico *slajína*; *naslada* (coll. süße Sachen) za sladko stvar, *sladkarija* pa le kazalko k *sladčica* in *cukrenina*.

⁴⁰ V SNS ta denotat ni poimenovan, podoben in pomensko širši izraz je le *ukuhanje*.

⁴¹ *páljenka*, f. der Brantwein, Jan., ogr.-C.

⁴² Pod III.3 so *Prepisi različnih zgodovinskih dokumentov*.

⁴³ SNS ima pomene 'izmišljena pripoved, izmišljotina' in basen kot literarna vrsta.

⁴⁴ SNS: *beráč*, m. 1) der Weinleser, Jan., *BlKr.*, *Št.*; — 2) der Sammler, *Dol.-Cig.*; der Collecturant, C., *Lašče-Levst.* (*Rok.*); — 3) der Bettler; — pren. = vodenica, der

(= SNS, navaja tudi znano uganko); *biber, bra* = šarkelj (Rog. Slatna 22. 9. 28) (str. 25) (SNS –); *bistroumnica* – duhovita šala, *s svojimi naravnimi bistroumnicami zabavali so ne malokrat celo družbo*, Zg. Danica (str. 28), SNS –; *bizina*, f. neka riba (str. 30), Pohlin ‘beluga’ (SNS –),⁴⁵ *bolečnost*, f. Schmerz: *dovoli meni to gnado, de jaft vša moja bolezhnost poterpeti preneffem*, *Varia pietatis exercitia*, 1772, 384 (SNS –); *borštnina*, 1622: *Worftnina*, *Ordnung Sclauonice*, *Urbarum cerkve na Rožniku*, ž. arh. Sv. Petra (SNS –), ima pa izpeljanko iz domače sopomenske podstave *gozdnina* (str. 46); *boljšak, veljak* (SNS –); *božati svojega bližnjega* = škodovati mu tako, da bližnji postane ubog (Past. list šk. Jos. Rabatta iz l. 1665, šk. arh. (str. 47)), SNS pomena nima.

Druge slovarske zbirke za Pleteršnikov slovar iz Slovenske matice v rokopisni zbirki NUK

V različnih zapuščinah se hrani korespondenca s Pleteršnikom in različno slovarsko gradivo, ki ga je posedovala Slovenska matica.⁴⁶ Na kratko bodo predstavljene le nekatere izmed njih.⁴⁷

Ostalina Oroslava Cafa (NUK, Ms 1303)

Vsebuje štiri mape: v prvi je I. *Korespondenca* in II. *Jezikoslovno gradivo v sedmih snopičih* (na ovoju piše *Slovarsko gradivo*) z 287 stranmi na daljših A4 listih, slovenske besede brez abecednega reda imajo obširne razlage v nemščini, v 1. snopiču (1841–1843) iz Frama in v 4. iz prosenca 1842 z naslovom *Mila domača slovenščina*; v 2. snopiču iz 1. sečnja 1842, v 5.

Wasserast, *Cig.*; — pl. berači, die Abfälle des Flachses beim Brecheln und Hecheln, *Cig.*; — 4) košek z lesenim dnom v pobiranje sadja ali krompirja, *Ponikve na Št. Vidskem-Erj. (Torb.)*. Pomen ‘bralec’ pa je zabeležen že od 16. stoletja v eSSKJ16 pri Dalmatinu (DB 1584, II,59b), v Vorenčevem in Hipolitovem slovarju.

⁴⁵ SNS ima variante *viza*, der Hausen (accipenser huso), *bizen*, m. (V.-Cig.), *vizena* (Frey. (F.) Različico *bizena* pozna tudi Vodnik v *Kuharskih bukvah* (1799: 157).

⁴⁶ Za podatke o rokopisih in signaturah, nanašajočih se na Pleteršnika in njegov slovar, se najlepše zahvaljujem skrbniku rokopisne zbirke v NUK, mag. Marijanu Rupertu, ki mi je prijazno posredoval zbirni seznam rokopisnih virov.

⁴⁷ V poštev bi prišle še zbirke Slovenske matice: *Slovarsko gradivo: Arbores* (6), *Slovarsko gradivo za črki H in O* (16) (Ms 1312), *Slovensko-nemški slovar* [slovarsko gradivo] (1) (Ms 1315), pa tudi zapuščina Luke Pintarja z več zbirkami slovarskega gradiva idr. (Ms 1417), Janeza Šolarja (Ms 1112), Luke Svetca s slovarskim gradivom (Ms 1601) idr.

iz 20. serpnjaka 1843 in v 6. v Framu 10. prosenca 1844 (Cafov Jurko) je imenovana *Naša premila domača slovenščina ses Rozeanštjinů*, v 3. snopiču *Domača slovenščina iz raznih izvorov* (npr. iz Dalmatinovega svetega pisma). V 1. snopiču so besede iz različnih virov, Jambrešiča, Cigaleta, Janežiča (2. Auflage), npr.: *čeljuga* = *čeljst, srt, srtež, bali, balite, bahorin* (= SNS), *bariš, barklec, barjuša, bismo, behemol* (vse SNS –); na zadnji strani npr. *žuža* (= SNS), *žužika*, v Framu = *kuka, po zemlji leze*.⁴⁸ Sledi *Register* z abecednim seznamom izpisanih slovenskih besed iz zbirke O. Cafa in z navedbo strani: npr. *abiga* 121, *abora* 61, *aborat* 64, *abota* 81, 41, III. b, *abotavljati se* 265; *žviglja* 112b; *žvigla* 251, *žviplja* 108, *žvižgec* 52. Nekatere besede so izpričane samo v Pohlinovem slovarju (Snoj 2020), ki jih SNS nima: npr. *abora* ‘grušč’, *arba* ‘vulva’, *ardak* ‘pokrit hodnik tik ob hiši’, *arpa* ‘kup, grmada, skladovnica’, *arga* ‘strahopeten človek’, *argan* ‘vitel, škripec’, *arati* ‘1. zastavljati, 2. drgniti, drobiti’ idr. Druge so uveljavljene (= SNS): npr. *aras* (srvn.) ‘raševina’, *ardrati se* (hadern) ‘prepirati se’, *barigla* ‘lesen ročni sodček za vino’.

V mapi 2 so različni snopiči in listi pod naslovom *Jezikoslovno gradivo* (104–167), napis *Heinrich Freyer, Slavischer Pflanzen=Namen* ima natisnjeni seznam s Cafovimi pripisi. Mapa 3 ima pod II. *Jezikoslovno gradivo* 19 snopičev z besedjem v dveh stolpcih (V Marburze, LXX, 8. nov. 1860): npr. *skrada* (= SNS), *skvrada* (SNS –); *ladija, lagy, lata, lava; madeži; mara, smagno, mazga* (SNS –), *maza* (= SNS). Mapa 4 vsebuje *Jezikoslovno gradivo* v 103 enotah.

Spisek mnogih besedi, ktere je pri raznih prilikah nabral Andrej Likar,⁴⁹ bogoslovec II. leta (NUK, Ms 1305 (226))

Vsebuje slovensko-nemški seznam besed od *a* do *ž* v dveh stolpcih, ki so večinoma zajete v SNS (na desni strani listov je narejen abecedni kazalnik): npr. na 1. listu: besede, ki so v SNS: *abota, artič* (SNS *rtič*), *anati*; 2. list: *basnoslovje, baršun, bat, batati, beba, budalo, beg, begun, berdo, berleti, brešno* (Lebensmittel) (SNS = *brašno*), *bratomor; brunda* ‘drumljica’;

⁴⁸ SNS: **žúža**, *f.* ein kleiner schwarzer Käfer, *Jarn.*; — der Holzwurm, *C. kúka*, *f.* 1) das Insect, *Cig., vzhŠt.*; — das Würmchen, *vzhŠt.*

⁴⁹ Bil je »rodoljub in nabožen pisatelj, r. 17. nov. 1826 v Spodnji Idriji, u. 20. maja 1865 v Polomu na Kočevskem. [...] Metelkova predavanja o staroslovenščini (1850/1) so mu poostrila čut za jezik, da je pozneje zbiral lepe ljudske izraze (N 1852, št. 61, 62; 1856, št. 4, 6, 32)« (Lukman 1832: Slovenski biografski leksikon).

brodovje, brodiše; ki jih ni v SNS: *brenkica, briv; bringla, buretin, brezvlada, brezumstvo*.

Slovarsko gradivo: Nabira slovenskih besed in Nekteri navadni slovenski izreki (NUK, Ms 1306)

Na šestih neoštevilčenih straneh vsebuje slovensko-nemški neabecedni seznam besed in besednih zvez oz. frazeoloških enot v treh stolpcih. Deli se na dva dela glede na vrsto leksike, prvi je poimenovan *Nabira slovenskih beséd*, ki so večinoma zajete v SNS (npr. *bat, butec, napeti, štrbunkniti, šterlinkati, škerniti, omela* [...], *polakniti se, zabaviti otroka, zarinek, napivek, gumb, pivnica, dibla*,⁵⁰ *vertorep, čuvstvo; čut; nekajnost; kajati; karati* [...], *globél, krepél, verzel* [...], *lev kačji, lapor, lopta, lepar, prilipniti*,⁵¹ *lat, letenina* (SNS nadrejeno *letečina* ‘perutnina, ptiči’), *lestvica, ost, plast, obist, steržen, zmes, peč, derezi* (SNS *dereze*), *spešiti se, melina, melin, mavc*,⁵² *morak* (SNS: 1. konjska kumara, 2. puran) ipd. V SNS ni nekaterih prevzetih izrazov: *duhan*, ki je zapisan v Pohlinovem slovarju (1781), pa tudi domačih tvorjenk: *obdušje* ‘duševnost’, ki je tudi Pohlinov, *izsuniti* (meč), ki ga ima Hipolitov slovar, *željár, ploholadja* (Floß), ki ju ni na Franu.

Drugi del *Nekteri navadni slovenski izreki* se omejuje na tri četrtine zadnje strani: npr. *obkoréj – dokoréj, obsoréj – dosoréj, veno méro, v'en pot, do dobriga, ni čuda, polakniti se kake reči, v navado priti, sovražnika razkropiti, oči pobesiti, koga na nič spraviti, v glavo si vteptsi, oginj gnetiti, koga na sumi imeti, Ni sluha ne duha več od njega, Prosó zasliši mlatiče in skoči v latiče, Matika kmeta in kralja v eno jamo spravlja; pa ne – o pa ne – ja ne!*

Jernej Medved: Slovarsko gradivo (NUK, Ms 1307)

Jernej Medved (Logatec, 1799–1857, Ljubljana) je bil leksikograf in nabožni pisatelj, ki je nabiral slovenska rastlinska imena za Cafov slovar, jih poslal Novicam l. 1845, Cigale pa jih je vključil v svoj slovar z oznako Medv.⁵³

⁵⁰ V SNS je navedena po Metelku kot kazalka k *dipla*, ki ne obstaja.

⁵¹ Le SNS: ‘pilepiti’, – se ‘pilegati se’ po Miklošičevem etimološkem slovarju.

⁵² SNS: **1. mâvæc**, -vca, m., pogl. malec.

⁵³ Prim. Lukman (*Slovenska biografija* 2013), ki omenja, da je pred smrtjo končal *Seznam na Kranjskem najdenih divjih in kultiviranih rastlin z latinskimi, nemškimi in slovanskimi poimenovanji*, abecedni seznam slovenskih pa je ostal nedokončan (do imena »divičnik« (7 str.)).

Slovarsko gradivo je razporejeno od I. do III., dalje se deli v več zvezkov, ti pa so v več ovojih. Vsebina je navedena v *Katalogu rokopisov NUK*:

Sammlung der da und dort in Krain gebräuchlichen slawischen [?] Wörter zum Behufe des Wörterbuches (8), Slowenische Botanik (1), Botanik (1), Slowenische Pflanzennamen (3), Slowenische Namen der Voegel und Fische, der Saugethiere und Insecten (1), Slowenische Namen der Insecten und Würmer (1), Slowenische Namen der in Krain lebenden Saugethiere, der Vögel und der Amphibien (1), Sammlung slow. Wörter und Redensarten (6), Slowenische Wörter und Phrasensammlung (2).

V prvi zbirki so slovensko-nemški slovarski sestavki razvrščeni po abecedi in v dva stolpca z vmesno črto, tudi z zgledi. Večinoma so leksemi zajeti v SNS, razen nekaterih izpeljank: *aržik* (le Pohlin) ob *aržet* (= SNS), *ársati* – *ta otrok vedno arsa po riti* in *ársniti* (SNS ima pod *arsati* kazalko *rsati*, ta iztočnica pa ne obstaja); *bajtarski*, *bankica*, *baravic* ob *barati* (glagol je v SNS), *bercal*, *bercalo* ob v SNS prisotnih *berc*, *berca* (*brca*). Vse glagolske sestavljenke navaja skupaj: *basati*, *iz*, *per-/pri-*, *z-*, *na-*, *pre-*, *preo-*, *za-*, *raz-*: SNS nima edino *preobasati* (*konj je preobasan, ne bo vozil skus*), *preobasati se* (*s kruhom*).

V 3. ovoju (*Botanik*) so vpisani latinsko-nemško-slovenski botanični izrazi: npr. *jel*, *jelka*, *jela*, *jelva*, *hoja*, *hojka*, *smreka*, *brina* (bei Veldes ‘pri Bledu’), ki jih ima SNS, v 4.-5. ovoju so pod II. slovensko-nemško-latinske *Slovenische Pflanznamen*, v 6. ovoju *Slovenische namen der Insecten*: npr. SNS nima *živadnice*, *merčesi*, *Insectum*, le v ednini *mrčes*. Med II. *Besede v Istri in Čičariji* (naslovnik Jan. Zalokar v pismu Lovra Rakouicsa) ni v SNS izraza *zbabnica* – mladovna žena pri porodu.

Woertersammlung (mit der Metelčica) (NUK, Ms 1316)

Zbirka neznanega zbiratelja, po opisu v *Katalogu rokopisov NUK* verjetno teologa, z abecedno urejeno zbirko slovenskih besed in raznimi izpiski, ima v metelčici zapisane nekatere lekseme iz Pohlinovega slovarja, ki jih SNS nima, npr.: *epatka*, *anacardium* (Pohlin); *encjan* (Megiser 1592, 1603, Pohlin), SNS pa ima druge izraze za nemški *Enzian*: *lecijan*, *gorečica*, *svišč*, *zvišč* ipd.; *fajtati*, *fajtač* ‘blebetati, blebetač, čvekač, opravljujec’ (Pohlin).

Tomo Zupan – Delo za Pleteršnikov slovar (NUK, Ms 1390, II. 2.4.7)

Tomo Zupan (Smokuč, 1839–1937, Okroglo), »prešernoslovec, literarni zgodovinar in narodni delavec« (Suhadolnik, Lisac, SB), je bil v letih 1881–1893 vodja Alojzijevišča in je organiziral dijake za zbiranje besed, tako so leta 1889 »alozjzniki osmošolci« Meršolj, Pečjak, Plantarič, Pretnar, Stroj, Trpin »za urejevanje besed za Wolfov slovar« prejeli skupno 30 forintov. Pregled starejših literarnih del od 17. stoletja je opravil Alojzij Stroj:⁵⁴

za iskanje oziroma izpisovanje in urejanje besedi za Wolfov slovar 1890 in 1891 iz niže imenovanih pisateljev bi bila v primeri s prejšnjimi leti taka-le nagrada: Jurčič 7. in 8. zvezek po 1. gld. – 2 gld., Erjavec 2. zvezek 1 gld., Koroške narodne pesmi 1 gld., Danjko (pesmi) 3 gld., Vodnik (izbrani spisi) 4 gld., Basar (C. I.) 3 gld., Janez od Sv. Križa pet knjig po 3 gld. – 15 gld. 32 gld.«.

Sklep prvega dela

Predstavljenih je le nekaj poudarkov iz obsežnega rokopisnega slovarskega gradiva, ki bi si zaslužilo podrobno nadaljnjo obravnavo. Ostalina, ki je v prispevku zgolj opisana, in druge zbirke, ki še čakajo na obsežno raziskavo, kažejo, da se je Pleteršnik lotil zbiranja besedja na različne načine sam in s pomočjo drugih, se spopadal z neizmerno količino raznovrstnega in neurejenega besedja v različnih (nečitljivih) pisavah, pregledal mnoge zbirke v snopičih, na polah, listih, listkih, v pismih, hkrati izpisoval iz starejših in tedanjih tiskanih besedil, jih odbiral⁵⁵ ter opravil ogromno slovaropisno delo, ki ga po 130 letih lahko le občudujemo.

Pleteršnikovo besedje v izbranih člankih, spisih, poročilih in prevodih med letoma 1866 in 1888 ter v SNS

V tridesetletju pred izidom *Slovensko-nemškega slovarja* in tudi kasneje je bil Pleteršnik kot gimnazijski profesor in od leta 1871 sodelavec *Slovenske*

---

⁵⁴ Organizator in nabožni pisec (1868, Lipnica pri Kropi–1957, Ljubljana) (Slovenska biografija 2013).

⁵⁵ Po kakšnem ključu je izločal neprevzete lekseme, pa težko opredelimo, saj je lahko posamezne tudi spregledal.

*matice*⁵⁶ ustvarjalen tudi kot pisec strokovnih prispevkov⁵⁷ s področja klasične filologije in slavistike ter prevajalec (Pirjevec 1924: 240–243, 304–311, Breznik 2013, Toporišič 1998: [175], Furlan 2006: iv–v). Javnost je v periodiki obveščal tudi o poteku priprav za *Slovensko-nemški slovar*. Nekateri novejši prevzeti in domači leksemi, ki jih starejši viri predvidoma nimajo, iz izbranih Pleteršnikovih objavljenih prispevkov s slovansko in slovensko tematiko, objavljenih med letoma 1866 in 1888, ter dveh prevodov pred izidom slovarja so bili preverjeni glede na (ne)zastopanost v SNS in drugih slovarjih s portala Fran. Upoštevana so naslednja besedila: Pleteršnikov del v knjigi *Slovanstvo* (J. Majciger, M. Pleteršnik, B. Raić, 1873–1874) o *Slovincih, Hrvatih in Srbih*, posamezni članki v *Ljubljanskem zvonu*, *Domu in svetu*, letopisu ljubljanske gimnazije ter dve izbrani prevodni deli: staroruski junaški ep *Slovo o polku Igorjevč*, v prevodu *Pesem o vojski Igorjevi* (1866) in *Kalifornske povesti* Breta Harteja (1876). Splošno besedje s področja družboslovja in šolstva domačega in tujega izvora s prvo pojavitvijo na portalu Fran prav v SNS je v njem pogosto označeno kot novoknjižno.

Slovanstvo, 1. del (1873–1874)

V *Slovanstvu* so takšni opaženi novoknjižni primeri slovanskega izvora npr.: *ljudovladna uprava – ljudovladen* ‘republikanski; demokratičen’;⁵⁸ *čin 1* ‘dejanje’ (SNS po Murku, Cigaletu, Janežiču); *izobraževalnica za učitelje*, SNS po Levstikovem *Nauku slovenskim županom* (1880); *nasilstvo* (ob *nasilje*), oboje po slovanskih jezikih itd. Nekatero tvorjenke se v slovarju razločujejo samo glasovno: npr. *najdenišnica* (SNS: *najdeniščnica*), *bolnišnica* (SNS: *bolniščnica*). Pogosteje pa je razlika le v besedotvornih morfemih: npr. *spisovatelj*,⁵⁹ *preroditelj*,⁶⁰ izpeljanke *prerajstvo* (*narodne*

⁵⁶ L. 1871 je prišel v odsek za izdajanje šolskih knjig, 1872 je postal odbornik za izdajanje knjig in narodno blago, 1875 II. podpredsednik, 1885 je bil imenovan za predsednika, a je zaradi uredništva slovarja ponudbo odklonil (Pirjevec 1924: 306–311).

⁵⁷ L. 1868 je objavil v *Slovenskem narodu* tudi politični članek *Naša prihodnost* (Pirjevec 1924: 304–305).

⁵⁸ SNS: **ljudovládən**, -dna, *adj.* republikanisch, *Cig., Jan., nk.*; demokratisch, *Cig. (T.)*.

⁵⁹ SNS: **spisovâtelj**, *m.* kdor kaj spisuje, *der* Verfasser, *der* Literat, *Jan., nk.* SSKJ2: *zastarelo* pisatelj, pisec.

⁶⁰ SNS: **prerodîtelj**, *m.* *der* Regenerator, *Jan.* (= SSKJ2) – v SNS je *prerod* nadrejenka tudi pri *preporod*, oboje označeno kot novoknjižno.

literature) pa ni v SNS,⁶¹ *ljudnat*,⁶² *gozdnarski* (le SNS ima po Cigaletovem in Janežičevem slovarju izpridevniško izpeljanko poleg izsamostalniške *gozdarski*), *boritelj* (SNS po Cigaletovem slovarju ‘borec, bojevnik’). Še v enem primeru se priponsko obrazilo razlikuje tudi glede na SNS: *severski (rod)* (ni na Franu, SNS: *séverən*).

Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije (Jahresbericht des kais. konigl. Obergymnasiums zu Laibach an Schlusse des Schuljahres 1875, 27–33)

V članku so navedeni nekateri prevzeti leksemi, ki v slovarju niso zastopani: npr. *konkurent*, *konduita* (ob nadrejeni sopomenki *izpričba*);⁶³ *organizujoča (pripodorna komisija)* – v SNS ni niti glagola *organizovati/organizirati*; *definitivno* (v SNS ni niti pridevnika niti glagola *definirati*); *sekularen (duhovnik)*. Manjkajo tudi neprevzete izpeljanke: npr. *virnike (domače zgodovine)* ‘vire?’ (27); besedna zveza *učni red*, so pa v SNS druge zveze z *red (dnevni, vozni, opravljeni = poslovni red)*.

Druge besede iz prevzete pa tudi domače podstave so v slovarju označene kot novoknjižne: npr. *kirurški*, *umetnijski*, *elementarna (šola)*, *klasič*,⁶⁴ *poetika*,⁶⁵ *kolega*,⁶⁶ *prirodoznanstvo* ‘naravoslovje’ (poleg sopomenke v SNS *prirodoslovje*), *zemljepisje* (v SNS poleg neoznačene mednarodne sopomenke *geografija*), *učiteljstvo*, *šolstvo*, *odgojevanje*, *določba*, *izpričevalo*, *pravosloven* ‘pravniški’, *vodilo* 3) ‘pravilo’, *bogosloven*, *nadzorništvo* (Janežič, Caf), *občevati*, *pokojnina*, *učilo* ‘učno sredstvo’ (SNS: das Lehrmittel), *učni načrt*, *smatrati za kaj* (SNS – hs. po Murku, Cigaletu, Janežiču), *svota* (hs.) ‘vsota’ idr. V prispevku je navedena oblikovna in pisna različica glede na SNS (*mosaik* je moškega spola, v SNS *mozaika* ženskega spola) in besedotvorna različica *gramatikalni* (oddelek), v SNS *gramatičen*, *slovničen*.

⁶¹ Potrjeno je v *Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* le pri Krelju v *Otročji bibliji* in v Hipolitovem slovarju ob *prerojenje*, ki ga ima SNS.

⁶² SNS: *ljudnât*, -áta, *adj.* bevölkert, volkreich, *Janežič, Caf, nk.*; SSKJ2: *starinsko* zelo naseljen, obljuden.

⁶³ SNS: *izpričba*, *f.* der Erweis, die Nachweisung, *Mur., Cig., Jan. [...]*.

⁶⁴ SNS: *klāsik*, *m.* zgleden pisatelj (posebno starih Grkov in Rimljanov), der Classiker, *Cig., Jan., Cig. (T), nk.*

⁶⁵ SNS: *poētika*, *f.* nauk o pesništvu, die Poetik, *Cig., Jan., Cig. (T), nk.*

⁶⁶ SNS: *kolēga*, * *m.* tovariš v šoli, uradu itd., der Colledge, *nk.*

O Wolfovem slov.-nemškem slovníku (LZ 1884, 509)

Poročilo vsebuje le malo besedotvornih posebnosti: za *slovar*, ki ga po Vodniku uporabi že Janežič,⁶⁷ ima zahodnoslovanski leksem *slovník*,⁶⁸ novejša je izpeljanka *dijaštvo*,⁶⁹ nekaj besedotvornih različic je danes zastarelih: *potrdba* (na Franu jo navaja le SNS) ob *potrditev*, ki se prav tako prvič pojavi v SNS in je v 2. pomenu novoknjižna,⁷⁰ za razliko od *potrdba*, ki jo ima že Murkov slovar (1832); *odpust* (nk.) ob *dopust* (der Urlaub),⁷¹ v zvezi *viseti o čem* 'biti odvisen od česa' je viden južnoslovanski vpliv.⁷²

Slovenščina na ljubljanskem liceju (Po listinah shranjenih v gimnazijskem arhivu) iz Poročila ljubljanske gimnazije za leto 1875)

V prispevku zasledimo prevzeto leksiko in izpeljanke iz njih, ki jih SNS ne vsebuje: npr. *gubernij*, *gubernijski*, *humanistika*, *humaniteten* (razred), *obligaten* (uk, nauk 'pouk', predmet) 'obvezen', *konkurent*, *normalci* 'dijaki normalke'. V SNS so odsotne nekatere domače tvorjenke: *nedijaki*, *modroslovski* (*zavod*), pa tudi frazem *na srce govoriti*, ki ga kot ekspresivnega navaja SSKJ2 v pomenu 'prizadevno prepričevati koga, zlasti o pravilnosti česa'.

Vrsta danes splošno uveljavljenih leksemov tujega in domačega izvora z družboslovnega in pedagoškega področja je v slovar zajetih z oznako novoknjižno: npr. *gimnazija*, *gimnazijski*, *konkurs*,⁷³ *nadlajtnant* s tudi v SNS domačo sopomenko *nadporočnik*,⁷⁴ v *socijalnem* (življenji), v SNS s

⁶⁷ *Popólni ročni slovár slovénskega in němskega jezika* (Celovec 1850, 1851).

⁶⁸ SNS: **slŏvník**, *m.* das Wörterbuch, *Jan., Nov., Levst. (Nauk)*; mali *s.*, das Handwörterbuch, *Cig.*; — češ.

⁶⁹ SNS: **dijáštvo**, *n.* das Studententhum, die Studentenschaft, *nk.*

⁷⁰ SNS: **potrdítav**, *-tve, f.* [...] 2) die Bestätigung, die Beglaubigung, *Cig., Jan., M., nk.*

⁷¹ V SSKJ je navedena kot zastarela za *dopust*.

⁷² SNS pri iztočnici *viseti* po Čigaletovi *Terminologiji* navaja zvezo *v. o čem*, ki je izvorno opredeljena kot hrvaško-srbska.

⁷³ SNS: **konkūrs**, *m.* natečaj, stečaj, der Concurs (der gläubiger, der bewerber), *Cig., Jan., nk.*; tudi: konkurz, *nk.*

⁷⁴ SNS: **nādlājtnant** *m.* der Oberlieutenant, *Cig., nk.*; **nādpōrŏčnik**, *m.* der Oberlieutenant, *C., nk.*

sopomenko *družaben*,⁷⁵ *izobraževanje*, *neznaten*,⁷⁶ *odgoja*, *podčastnik*,⁷⁷ *pouk*⁷⁸ (*ob uk*, *poduk*), *poučne* (*ure*),⁷⁹ *ravnateljstvo*, *tečaj*⁸⁰ idr. Večina strokovnih izrazov je v SNS brez oznake in so splošno sprejeti: npr. *komisar*, *ordinarijat* – SNS s pisno razliko: *ordinariat*, *praktikant* – v SNS s sopomenko *vajenec*, *ravnatelj*, *rektor*, *rektorstvo*, *semester*; *čitati* (*knjige*) – v SNS izvorno označena kot hrvaško-srbska beseda.

Slovo o polku Igorjevě, Pesem o vojski Igorjevi (Celovec 1866)

Prevod⁸¹ staroruskega epa iz 12. stoletja, pri katerem se je Pleteršnik, kot sam piše v *Predgovoru*, oziral na češke prevode (M. Hatalla *Slovo o polku Iгореve* (Praga 1858), pa tudi Hanka (1821) in Boltz (Berlin 1854)), vsebuje redke posebne lekseme, ki jih ni niti v SNS niti na portalu *Fran*: takšen je historizem *šerešir* za tedanje orožje (*z živimi šereširi*), s prevajalčevo razlago: »Orodja, iz katerih so z živim ognjem streljali« (1866: 16, op. 40), priložnostna pridevniška zloženka *zlatostrešnat* iz samostalniške besedne zveze. Več je po SNS novoknjižnih besed: npr. *izdava* 'izdaja',⁸² *sobana*,⁸³ *robstvo* 'suženjstvo'.⁸⁴

Nekatere besede danes niso del slovenskega besednjaka: *razbotati* (*srake*),⁸⁵ *ljut* 'hud, divji' (*ljuta zver*).⁸⁶ Nekatere dvojnice se v slovarju oblikovno ali besedotvorno razlikujejo: npr. *tulica* (*za puščice*), SNS *tulec*;

⁷⁵ SNS: **sociālən**, -lna, *adj.* *družaben*, social, *Jan.*, *nk.* 'družben'; SNS: **družábən**, -bna, *adj.* die Gesellschaft betreffend, Gesellschafts-, social, *Jan.*, *nk.*;

⁷⁶ **neznátən**, -tna, *adj.* unkenntlich, unmerklich, unbedeutend, unbeträchtlich, *Cig.*, *Jan.*, *C.*, *nk.*

⁷⁷ **pòdčástnik**, *m.* der Unterofficier, *Jan.*, *nk.*

⁷⁸ SNS: **poúk**, *m.* die Anleitung, *Cig. (T.)*; der Unterricht, *Cig. (T.)*, *nk.*; šolski p., *nk.*

⁷⁹ SNS: **poučən**, -čna, *adj.* belehrend, didaktisch, *Cig. (T.)*, *nk.*

⁸⁰ SNS: **tečaj**, *m.* [...] 6) der Curs, *Jan.*, *nk.*; učni t. der Lehrcurs, *DZ*, *nk.*

⁸¹ Prevod je bil objavljen v Janežičevem *Cvetju iz domačih in tujih logov* (Celovec 1866, zv. 19), nato pa še v knjižni obliki, ki je upoštevana v obravnavi.

⁸² SNS: **izdáva**, *f.* die Herausgabe, *Jan.*; die Ausgabe, die Auflage, *nk.* [...] poleg *izdaja*, ki je tudi označena kot novoknjižna, in z vodilko *k izdava*.

⁸³ SNS: **sobána**, *f.* der Saal, *Jan.*, *Cig. (T.)*, *nk.*; — *hs.*; SSKJ2: nav. ekspr. *velika soba*, *zlasti v gradu, palači*.

⁸⁴ SNS: **ròbstvo**, *n.* die Slaverei, *Jan.*, *ogr.-C.*, *nk.*; *robstvò*, Valj. (Rad).

⁸⁵ SNS: **razbótati**, -am, *vb. impf.* lärmen, poltern, *V.-Cig.*, *Jan.* 'ropotati'.

⁸⁶ SNS: **ljút**, *ljúta*, *adj.* 1) heftig, grimmig, wild, *C.*, *Mik.*; zornig, *Cig.*, *Jan.*; lj. na koga, *C.*; — *ljut* konj, hitziges Pferd, *Rib.-C.*; — grausam, *Mur.*, *Jan.*; SSKJ2 zastarelo.

preded (ima le Pohlinov slovar), SNS ima le novoknjižno *praded*.⁸⁷ Glagolske sestavljenke imajo značilno postopno končnodovršno predpono *po-*: *veselje je pozginilo*, le v SNS je glasovna različica *poizginiti*;⁸⁸ *ponapojiti* (le v SNS);⁸⁹ le v prevodu še z nedovršno glagolsko osnovo *pobrenketati* (z *zlatom in srebrom*) ‘pobrenkavati’, SNS le *pobrenkati* (dovršno).

Kalifornske povesti (1876)

V prevodu Breta Harteja so v SNS in v drugih zgodovinskih slovarjih na Franu odsotni mednarodni izrazi ali izpeljanke iz njihovih podstav, npr. tujke po nemščini: *shawl* ‘šal’, der *Shawl* – SNS ima v tem pomenu z enako nemško ustreznico domači izglagolski izpeljanki *ovijalo* in *pahavka* (2. pomen); *veranda*;⁹⁰ *lineal* ‘ravnilo’ ima le Kastelec-Vorenčev slovar (1680–1710),⁹¹ SNS pa ima za nemško ustreznico *das Lineal* slovenski iztočnici *ravnilo* in *smugavnik*. Med izpeljankami iz tuje podstave ob novoknjižnih *koketa*, *koketen* v SNS ni v prevodu rabljenega samostalnika za lastnost *koketnost* ‘spogledljivost’, ni niti glagola *graduirati* (*graduiran na Harwardu*),⁹² glagolnika *kritikovanje*;⁹³ ob samostalniku *karakteristika* v SNS ni pridevnika *karakterističen*.

V SNS ni niti naslednjih tvorjenk iz domače podstave: *malček* (za svoje *malčike*); *peklenšček* (ima ga *Slovar stare knjižne prekmurščine* v pomenu ‘hudič’); prislova *treskoma* (le SSKJ ‘s treskom’); zloženk (kalkov) iz samostalniške zveze z desnim rodilniškim prilastkom *zlatorudnik*, *zlatopralsiše*;

⁸⁷ SNS ima le *praded*, navaja pa še druge starejše glasovne različice od Dalmatina dalje: **prádĕd**, -dĕda, *m.* der Urgroßvater, *nk.*; (»predid«, *Meg., Dalm.*; »predet«, *Alas.*; *preded*, *Habd., Mur., Cig., Jan., Jsvkr., BlKr.*); *prádĕd*, *Cv.*

⁸⁸ SNS: **poizgíniti**, -gínem, *vb. pf.* nach einander verschwinden. SSKJ2: **poizgíniti** -em tudi *pozgíniti* -em dov. (í î) *drug za drugim izginiti*: ljudje so poizginili z oken / plahost in strah sta poizginila *izginila*.

⁸⁹ SNS: **ponapojíti**, -ím, *vb. pf.* nach einander tránken; — nach einander berauschen.

⁹⁰ Navaja jo šele SSKJ2 v pomenu ‘navadno pokrit, odprt ali zastekljen prostor ob zunanji steni hiše’, v SLA2 pa je narečna enkratnica za ‘veža’ v Prekmurju v Cankovi (T 387).

⁹¹ Kastelec-Vorenc (1680–1710): **lineal** *m.*, libella, -ae, ena laišhta, *en linéal*, en fhaitel, zimmermanska šhnora.

⁹² Glagol *graduirati* je v 2. pomenu ‘dati, podeliti akademski naslov’ kot zastarel naveden v SSKJ2 in *Slovenskem pravopisu*.

⁹³ SNS pa ima: **krítika**, *f.* posodba, die Kritik, *Cig., Jan., Cig. (T), nk.*

pridevniške izpeljanke *zlatokopski*.⁹⁴ Samo v besedilu je naveden nov pomen glagolnika položenje,⁹⁵ ki je starinska besedotvorna različica za 'razpoloženje'.

Nekateri izrazi se razlikujejo le po glasovni, oblikovni ali besedotvorni posebnosti: *tabakira* (SNS: *tobakira* = tobakera (prim. it. *tabacchiera*)); *trenotje* 'trenutek, tren';⁹⁶ v prevodu uporabi podrejeno različico iz SNS *dvoranstvo* namesto nadrejene *dvorjanstvo*;⁹⁷ zveza *dušek dati* (*svoji razkačenosti dušek dali*) ima v SNS in SSKJ2 samostalnik v (delnem) rodilniku in ne v tožilniku.⁹⁸

Med ujemalnimi novoknjižnimi leksemi, prevzetimi iz južnoslovanskih jezikov, ki so zastopani v prevodu in prvič v SNS ter ne izkazujejo kontinuitete (v SSKJ2 so označeni kot zastareli oz. starinski), se pojavi glagol s prevzeto podstavo iz madžarščine *kinčati*⁹⁹ in feminativ *čitateljica*, ki ima v SNS tudi iztočnico *bravka* s kazalko k *čitateljica*.¹⁰⁰

Samo v SNS in v sodobnih knjižnih virih opazimo naslednje v prevodu uporabljene tvorjenke iz domačih osnov: *vonjava*, *sanjarski*, *brezzakonje*,¹⁰¹ *nabornice* 'ovratnik',¹⁰² *vsakojak* 'raznolik', narečni belokranjski pridevnik;¹⁰³ pa tudi mednarodne izraze: npr. *piknik*,¹⁰⁴ *sarkazem*.¹⁰⁵

⁹⁴ SNS pa ima samostalnik *zlatokòp* (der Goldgräber) 'zlatokopec', kar ima tudi SSKJ2 v 2 pomenu.

⁹⁵ SNS: **položénje**, *n.* 1) die Hinlegung; — die Niederlegung, *Cig.*; — 2) die Lagerung, *Cig.*; die Lage (po rus.), *Cig. (T.)*. SSKJ2 tega glagolnika nima.

⁹⁶ SNS: **trenòtje**, *n.* der Augenblick, *nk.*; — prim. *hs.* **trenuéc**; **trenùtje**, *n.* = trenotje: v enem trenutju oka, Krelj; SSKJ2: **trenùtje** -a s (û) *star.* trenutek, *hipl.*

⁹⁷ SNS: **dvorânstvo**, *n.*, *Cig. (T.)*, *DZ*, *pogl.* *dvorjanstvo*.

⁹⁸ V SNS: *duška dati nevolji, jezi* itd., dem Unwillen, dem Zorne freien Lauf lassen, *nk.* SSKJ2: *ekspr. dati duška svoji jezi, veselju sproščeno izraziti svojo jezo, veselje.*

⁹⁹ SNS: **kínčati**, -am, *vb. impf.* schmücken, zieren, *Cig., Jan., nk.*, SSKJ2: **kínčati** -am *nedov. (î) zastar.* krasiti, lepšati.

¹⁰⁰ SNS: **čitâteljica**, *f.* die Leserin, *Jan., nk.*

¹⁰¹ Razlika je v naglasnem mestu: SNS: **brezzákönje**, *n.* die Gesetzlosigkeit, die Anarchie, *Cig., Jan., Cig. (T.), C.*; — prim. glede naglasa *hs.* *bezákonje*; SSKJ2: **brezzakónje** -a s (ô) *knjiž. stanje brez zakonov, postav.*

¹⁰² SNS: **nabòrnica**, *f.* die Halskrause, *Jan. (H.)*.

¹⁰³ SNS: **vsakoják**, *adj.* allerlei, allerhand, *Jan., C., BIKr. [...]*; SSKJ2 *nar. belokranjsko* 'ves mogoči, najrazličnejši'.

¹⁰⁴ SNS: **pikník**, *m.* skladne gosti, das Picknick.

¹⁰⁵ SNS: **sarkázem**, -zma, *m.* zbadljivi III, *Cig., Jan.*

Sklep drugega dela

Bežni prikaz novejšega oz. posebnega besedja v Pleteršnikovih spisih potrjuje aktualno rabo družboslovnega, pedagoškega izrazja in splošno-poimenovalne leksike, zajetih v slovar, v manjši meri besedotvorno razširitev z dvojnicami v besedilih in prevodih, pa tudi leksikalno obogatitev z nekaterimi v slovar nesprejetimi leksemi ali tvorjenkami zaradi izločanja prevzetih besed, besednih zvez in nekaterih izpeljank po različnih kriterijih (npr. izvorna neavtohtonost, specifična leksika, značilna za določeno obdobje in okolje, samoumevna besedotvorna izpeljivost) ali tudi naključno spregledanimi (*gubernij*) ali namerno izpuščenimi leksemi (*konkurent* z zamenljivo novoknjižno sopomenko *tekmeč*). Da ima v svojih spisih nekaj več uveljavljenih mednarodnih in besedotvorno variantnih izrazov, je predvidljivo.

Zaključek

Pleteršnik je v devetih letih opravil v tedanjih družbeno-kulturnih razmerah zgledno uredniško poslanstvo, saj je v skladu s slovaropisnimi načeli uspel uslovariti glavnino zgodovinskega in aktualnega knjižnega ter prejetega in lastnega narečnega besednega zaklada.

Številne ocene in misli pomembnih slovenskih jezikoslovnih in literarnih osebnosti pomenljivo pričajo nadaljnjim rodovom o veličini in trajni vrednosti Pleteršnikovega slovaropisnega dosežka skupinskega dela: »*Dovršil je stavbo, katero so gradile generacije slovenskega rodu in kronal delo nešteti slovenskih rok*«. (Pirjevec, 1924: 371, Furlan, 2006 II: [i]) Ob njegovi osemdesetletnici je M. Hočvar (1921: 1) zapisal v *Zvončku*: »[...] sestavil tako obsežno, temeljito in znanstveno delo, da nas zavidajo za njega vsi Slovani. Pleteršnikov slovar je za nas Slovence velik, neizčrpen zaklad čistega in pravilnega jezika in dokaz njegovega ogromnega bogastva. [...] Slika nam kaže tega za slovenski narod prezaslužnega moža, ki ga moramo zaradi njegovega plodonosnega delovanja vsi poznati in spoštovati.«

Pomen njegovega podviga je bil prepoznan že za časa življenja s strani oblasti, znanstvenih, in kulturnih krogov. Za svoj prispevek k slovenskemu slovaropisju je bil ob upokojitvi leta 1900 odlikovan z viteškim križcem Franc Jožefovega reda, leta 1922 tik pred iztekom življenja z redom sv. Save 3. stopnje, prejel je častno članstvo mesta Ljubljane, Slovenske matice, dopisno članstvo Jugoslovenske akademije v Zagrebu leta 1899.

Obenem je povzdignil svoj rodni kraj Pišece, majhno naselje na prisojnih obronkih Orlice, ki se ponaša s plemiškim izročilom, tudi s pomočjo sedanjih prizadevnih sorojakov, učiteljev, duhovnikov in požrtvovalnih krajanov in krajanov, v živahno kulturno središče slovenske besedoslovne misli.

Literatura

Anton BREZNIK, 1949/2013: Pleteršnik, Maks (1840–1923). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi435041/#slovenski-biografski-leksikon>

Oroslav CAF: *Ostalina*. Slovenska matica. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1303.

FRAN, *SLOVARJI INŠTITUTA ZA SLOVENSKI JEZIK FRANA RAMOVŠA ZRC SAZU*, 2014–, različica 8.0, www.fran.si, dostop junij 2023–januar 2024.

Metka FURLAN, 2006: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja, O Pleteršnikovem slovarju skozi čas. *Slovensko-nemški slovar. Transliterirana izdaja, Drugi del P–Ž*. Ur. Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. [i]–viii.

Joža GLONAR, 1924: Pleteršnikov »Pleteršnik«, *Časopis za slovenski jezik, kulturo in zgodovino* IV, 169–171. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-QIYINFN1>

Bret HARTE, Maks PLETERŠNIK, 1876: *Kalifornske povesti*. Ljubljana: Samozaložba Josip Jurčič. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-R4SWM0AO>

M. HOČEVAR, 1921: K osemdesetletnici profesorja Maksa Pleteršnika, *Zvonček* 22/1–2 (februar 1921), 33–34. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-74KJ4HRD>

Katalog rokopisov, 2022. Narodna in univerzitetna knjižnica. [Katalog_rokopisov_2022.pdf](http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-74KJ4HRD) (uni-lj.si)

Valentin KERMAVNER, Maks PLETERŠNIK, Matej VODUŠEK, Fran WIESTHALER, Friderik ŽAKELJ, 1882: *Latinsko-slovenski slovník za tretji in četrti gimnazijski razred, izdelan po latinsko-nemškem J. A. Rožek-a*. Ljubljana: Ignacij A. Kleinmayr, Fedor Bamberg. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-AHK3SYHM>

Andrej LIKAR: *Spisek mnogih besedi, ktere je pri raznih prilikah nabral Andrej Likar, bogoslovec II. leta*. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1305.

Franc Ksaver LUKMAN, 1932/2013: Likar, Andrej (1826–1865). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi329645/#slovenski-biografski-leksikon> (12. januar 2024).

Franc Ksaver LUKMAN, 1933/2013: Medved, Jernej (1799–1857), *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi329645/#slovenski-biograf-ski-leksikon>

Janez MAJCIGER, Maks PLETERŠNIK, Božidar RAIČ, 1873–1874: *Slovanstvo. Del I: Jugoslovani: Slovenci, Hrvati in Srbi. Bolgari*. Ljubljana: Matica Slovenska.

Jernej MEDVED: *Slovarsko gradivo*. Slovenska matica. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1307.

Irena OREL, 1998: Prvine enojezičnega slovaropisja v Pleteršnikovem slovarju. *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar*, zbornik s simpozija '96 v Pišecah. Ur. Jože Toporišič. Novo mesto: Dolenjska založba. 113–125.

Avgust PIRJEVEC, 1924: Maks Pleteršnik, *Ljubljanski zvon* 44/4, 240–244, 304–311, 361–371.

Maks PLETERŠNIK, 1866: *Slovo o polku Igorjevě*. Celovec: vredništvo slovenskega Glasnika. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-DOLFNRF>

Maks PLETERŠNIK, 1875: Vodnik, učitelj ljubljanske gimnazije, *Jahresbericht des kais. konigl. Obergymnasiums zu Laibach an Schlusse des Schuljahres 1875*. Laibach: Verlag des k. k. Ober-Gymnasiums, 27–33.

Maks PLETERŠNIK, (M. P.), 1884: O Wolfovem slov.-nemškem slovníku (Slovenski glasnik), *Ljubljanski zvon* 4/8, 509. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-47R21XSP>

Maks PLETERŠNIK, 1887: Slovenščina na ljubljanskem liceju (Po listinah shranjenih v gimnazijskem arhivu), *Jahresbericht des k. k. Ober Gymnasiums zu Laibach veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1887 durch den Director Josef Šuman*. Laibach: Verlag des k. k. Ober-Gymnasiums, [3]–5.

Maks PLETERŠNIK, 1888: O »Wolfovem slovarju« (Slovstvo), *Dom in svet* 1/3, 46. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-7A235YQY>

Maks PLETERŠNIK, 1894: *Slovensko-nemški slovar*. Pripomnje. IV–XVII.

Maks PLETERŠNIK, *Ostalina*. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1447.

Poziv dijakom ljubljanske gimnazije za zbiranje slovarskega gradiva, 1888. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 650.

SLOVENSKO-NEMŠKI SLOVAR [slovarsko gradivo]. Slovenska matica. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1315.

SLOVARSKO GRADIVO: Nabira slovenskih besed, Nekteri navadni slovenski izreki.

Slovenska matica. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1306.

SLOVARSKO GRADIVO: Arborea, Slovarsko gradivo za črki H in O. Slovenska matica. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1312.

Stane SUHADOLNIK, Ljubomir Andrej LISAC, 1991/2013: Zupan, Tomo (1839–1937). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi881750/#slovenski-biografski-leksikon> (30. januar 2024).

Alenka ŠIVIC DULAR, 1989: Slovenska matica in akcija za zbiranje zemljepisnih imen. *XXV. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj*. Ur. Franc Zadavec. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 83–101.

Alenka ŠIVIC DULAR, 2004: Pleteršnikova zbirka zemljepisnih imen pri Slovenski matici. *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – Zemljepisna imena* (Zbornik s simpozija '02 v Pišecah). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Društvo Pleteršnikova domačija Pišece, Slavistično društvo Slovenije. 18–34.

Jože TOPORIŠIČ, 1998: Življenje, delo in pomen Maksa Pleteršnika. *Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar* (Zbornik s simpozija '96 v Pišecah). Ur. Jože Toporišič. Novo mesto: Dolenjska založba. [175]–180.

UREDNIŠTVO, 1971/2013: Stroj, Alojzij (1868–1957). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi623938/#slovenski-biografski-leksikon> (6. januar 2024).

Matija VALJAVEC, 1893: K prvemu sešitku slovensko-nemškega slovarja Wolfovega, *Ljubljanski zvon* 13/2, 106–107 itd.

Josip VOŠNJAK, 1893: K zgodovini Wolfovega slovensko-nemškega slovarja, *Ljubljanski zvon* XIII/4, 234–237, 303–306. <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-14554F9H>

WOERTERSAMMLUNG (mit der Metelčica). Slovenska matica. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1316.

Tomo ZUPAN, *Zapuščina*. Narodna in univerzitetna knjižnica, Rokopisna zbirka, sig. Ms 1390.

LEXICON FROM THE DICTIONARY MATERIAL IN PLETERŠNIK'S LEGACY AND OTHER COLLECTIONS AND FROM HIS WRITINGS IN THE *SLOVENE-GERMAN DICTIONARY*

Summary

The introduction presents the history of Maks Pleteršnik's editing of Wolf's *Slovene-German dictionary* from 1880, when he became a member of the preparatory committee, to 1883, when he was appointed a sole editor, until its publication in two volumes (1894–1895). In nine years, he managed to prepare it for printing with the help of students and theologians, relying on dictionary collections of O. Caf, F. Miklošič, written words from published works and on newly received individual word collections. The preserved collections and letters in his legacy confirm that he adhered to the principles which he described in the Pripomnje (Notes) to the

Dictionary. He was thus willing to consider special expressions, but not otherwise commonly used borrowed words. He accepted most of the terms from the dictionary material, but not rare word-formation variants (e.g. *mlinštvo*, dictionary *mlinarstvo*, *mlinarija* ‘millinery’; *bolečnost* ‘painfulness’, dictionary *bol*, *bolečina* ‘pain’), older word meanings (e.g. J. Dalmatin: *berač*, der Leser ‘reader’) and Pohlin’s terms in Metelko’s script (e.g. *epatka* ‘cashew nut’, *fajdirek* ‘anemone plant’, *bizina*, *bisina* ‘beluga fish’). In his *Call to the students of the Ljubljana high school for the collection of dictionary material* dated March 20, 1888, he also encouraged his students to collect specific professional words while at home during the holidays.

The second part focuses on more recent lexemes, atypical for the older literary language. They are selected from some of Pleteršnik’s published contributions dealing with Slavic and Slovene themes: Pleteršnik’s work on Slovenes, Croats and Serbs in the book *Slovanstvo* (1873–1874), his articles in the journals *Ljubljanski zvon*, and *Dom in svet*, high school yearbooks and the like. These were all published by the year 1888. His translations of *Slovo o polku Igorjevě–Pesem o Igorjevi vojski* (The Story of Igor’s Army) (1866) and B. Harte’s *Kalifornske povesti* (Tales of California) (1876) are also analyzed and checked against lexical items from the dictionaries on the Fran portal. Especially terms relating to social sciences, both of domestic and foreign origin, are marked as new and as first appearing on Fran, while some other specific words do not feature in the dictionary.

Pleteršnik’s dictionary remains the most extensive and useful source of Slovene historical and dialect lexicon, and its editor was the recipient of several important awards for it.

Jezikoslovna terminologija v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju

Mitja Trojar

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, mitja.trojar@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.4>

ISBN: 978-961-286-878-9

V prispevku so analizirani izbrani jezikoslovni termini, vključeni v Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894/1895). V raziskavo je bilo zajetih 50 pogostih jezikoslovnih pojmov. Poimenovanja za te pojme, sprejeta v Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*, so primerjana s termini, uporabljenimi v izbranih slovenskih slovnica, in sicer v Janežičevi *Slovenski slovnici s kratkim pregledom slovenskega slovstva* (1854) in *Slovenski slovnici za domačo in šolsko rabo* (1863) ter v Breznikovi *Slovenski slovnici za srednje šole* (1916).

Ključne besede: terminologija, jezikoslovna terminologija, zgodovina jezikoslovja, Maks Pleteršnik, slovenske slovnice

The paper analyzes selected linguistic terms included in Maks Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary* (1894/1895). 50 frequently used linguistic concepts were included in the study. The terms for these concepts, included in Maks Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary*, are compared with the terms used in selected Slovene grammars: Anton Janežič's *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva* (1854), and *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo* (1863), as well as Anton Breznik's *Slovenska slovnica za srednje šole* (1916).

Keywords: terminology, linguistic terminology, history of linguistics, Maks Pleteršnik, Slovene grammar books

Uvod

Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894/1895)¹ je neizčrpen vir dragocenih podatkov o različnih plasteh slovenskega jezika do konca 19. stoletja.

---

¹ Za podrobnejše podatke o Pleteršnikovem slovarju (1894–1895) gl. Breznik (2013), Pripomnje (uvod) k slovarju Maksa Pleteršnika (v Furlan 2015) in uvod v transliterirano izdajo Pleteršnikovega slovarja (Furlan 2015). Za opis splošnejših vidikov

Če v splošnem velja, da ga je tipološko mogoče označiti za splošni (dvojezični) slovar, ker v prvi vrsti opisuje neterminološko (nespecializirano, tj. splošno) leksiko, je to oznako vendarle treba relativizirati, ker je vanj vključene tudi veliko terminologije z različnih področij. Pleteršnikov slovar namreč vsebuje 23 področnih kvalifikatorjev, in sicer: **anat.** (anatomia (anatomija)), **arch.** (architectura (umetelno staviteljstvo)), **astr.** (astronomija (zvezdoslovje)), **bot.** (botanica (rastlinstvo)), **chem.** (chemia, (ločba)), **geogr.** (geographia, (zemljepis)), **geol.** (geologia (zemljeslovje)), **geom.** (geometria, (geometrija)), **gramm.** (grammatica (slovnica)), **hist.** (historia (zgodovina)), **math.** (mathematica (računoslovje)), **mech.** (mechanica (mehanika)), **merc.** (mercatura (trgovinstvo)), **mil.** (militaria (vojaštvo)), **min.** (mineralogija (rudstvo)), **mont.** (montanicum (rudokopstvo)), **mus.** (musica (glasba)), **phil.** (philosophia (modroslovje)), **phys.** (physica (fizika)), **stat.** (statistica (državopis)), **stil.** (stilistica (stilistika)), **typ.** (typografia (tiskarstvo)), **zool.** (zoologia (živalstvo)). Veliko število zajetih področij dokazuje izjemno široko zasnovo Pleteršnikovega slovarja tudi na področju terminologije. Pleteršnik je pri vključevanju terminologije v svoj slovar sodeloval s področnimi strokovnjaki: prirodoslovno gradivo je npr. urejal botanik Alfonz Paulin (1853–1942), prim. Trojar (2023).

Za preučevanje razvoja jezikoslovne terminologije je posebej zanimivo vprašanje, kako je Pleteršnik upošteval terminološko normo, ki se je prav v tistem času še vzpostavljala, kar je mogoče opazovati v jeziko(slo)vnihih priročnikih, zlasti v slovenskih slovnica.

Primerjava terminov za izbrane pojme v Janežičevih slovnica, Pleteršnikovem slovarju in Breznikovi slovnici

Za ugotavljanje, v kolikšni meri je Pleteršnik pri vključevanju jezikoslovne terminologije upošteval uveljavljeno jezikoslovno terminologijo, je bila

---

slovarja gl. Toporišič (1995), Vidovič Muha (1995), Hajnšek-Holz (1997), Orel (2007), za opis specifičnih vidikov, ki zadevajo terminologijo v tem slovarju, pa gl. Legan Ravnikar (2004), Ditmajer (2014) in Trojar (2023). O širši problematiki starejših slovenskih slovarjev, konkretno npr. *Dictionarium trilingue* Hipolita Novomeškega (Hipolit 1711–1712), gl. Čepar (2022), Jelovšek (2022), Legan Ravnikar (2022). O obravnavi terminologije v zgodovinskih slovarjih gl. Legan Ravnikar (2023), o problematiki diahronega raziskovanja frazemov, ki je v marsičem primerljivo z diahronim raziskovanjem razvoja terminologije, gl. Trivunović (2022). O problematiki jezikoslovne terminologije gl. tudi Trojar (2017, 2021, 2024).

izvedena primerjava terminov, ki označujejo 50 pojmov, in sicer v *Slovenski slovnici s kratkim pregledom slovenskega slovstva* (1854) in *Slovenski slovnici za domačo in šolsko rabo* (1863) Antona Janežiča. Za primerjavo s poznejšim obdobjem (20. stoletje) oz. z namenom umestitve v širši časovni kontekst je dodana tudi kasnejša slovnica, in sicer *Slovenska slovnica za srednje šole* Antona Breznika (1916). V preglednici 1 so primerjalno prikazani termini, ki v različnih slovnicaх označujejo (bolj ali manj) iste pojme.

Preglednica 1: Primerjava izbranih terminov v Janežičevi *Slovenski slovnici s kratkim pregledom slovenskega slovstva* (1854) in *Slovenski slovnici za domačo in šolsko rabo* (1863), v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894/1895) (v oklepajih so navedeni nemški ustrezniki, ohranjene pa so tudi druge Janežičeve oznake, npr. »Levst.« za »Levstik«) in v Breznikovi *Slovenski slovnici za srednje šole* (1916)

Janežič 1854	Janežič 1863	Pleteršnik 1894/1895	Breznik 1916
del govora	govorni razpol	besedno pleme (Redetheil); govorni razpol (Redetheil) (Jan.)	besedna vrsta, govorni razpol
samostavno ime	samostavnik, samostavno ime	samostalno ime (Hauptwort) Cig., Jan., nk; samostalnik (Substantiv) Jan., Levst., nk.; substantiv (Substantiv)	samostalnik
vlastno ime	lastno ime	lastno ime (Eigennamen)	lastno ime
občno ime	občno ime	/	občno ime
moški spol	moški spol	/	moški spol
ženski spol	ženski spol	/	ženski spol
srednji spol	srednji spol	srednji spol (das sächliche Geschlecht)	srednji spol
imenovavnik	imenovavnik	imenovalnik (Nominativ) Cig., Jan., Levst.; nominativ (Nominativ); prvi sklon	imenovalnik
rodivnik	rodivnik	rodilnik (Genetiv) Cig., Jan., nk.	rodilnik
dajavnik	dajavnik	dajalnik (Dativ) Levst.; dajalni sklon/padež	dajalnik
toživnik	kazavnik	kazalnik (Accusativ) Cig., Jan.; tožilnik (Accusativ) Cig., Jan., Levst., nk.	tožilnik

Janežič 1854	Janežič 1863	Pleteršnik 1894/1895	Breznik 1916
mestnik	mestnik	mestnik (Local) Cig., Jan.; lokal (Ortsfall, Local, Locativus)	mestnik
druživnik	druživnik	družilnik (Instrumental), Jan., Levst.; instrumental; orodnik	orodnik
prilog	prilog, pridavnik	prilog (Beiwort, Adjectiv) Mur., Cig., Jan., nk.; pridevnik (Adjectiv) Jan., nk.	pridevnik
perva stopnja	nasebna stopnja, nasebnik	nasebnik (Positiv) Jan.; pozitiv (Positiv)	temeljna stopnja
druga stopnja	primerna stopnja, primernik	komparativ (Comparativ); primerjalna stopnja (die Vergleichungsstufe); primerjalnik	primerjalna stopnja, primernik
tretja stopnja	presežna stopnja, presežnik	presežnik (Superlativ) Jan.	presežna stopnja
številnica, številno ime	števnik, brojnik	števnik; številnik (Zahlwort); števno ime	števnik
temeljna številnica	glavni števnik, števec	osnovni številnik (Hauptzahlwort) Cig.	glavni števnik
redovna številnica	vrstivni števnik, vrstivec	redni številnik (Ordnungszahlwort); vrstilni številnik (Ordnungszahl) Jan., Cig., Levst.; vrstni števnik (Ordnungszahl) Jan.	vrstilni števnik
plemenivna številnica	ločivni števnik, ločivec	/	ločilni števnik, vrstni števnik
množivna številnica	množivni števnik, množivec	/	množilni števnik
zaime	zaimек, zaimе	zaimе Mur., Cig. gl. zaimек; zaimек (Fürwort, Pronomen)	zaimек

Janežič 1854	Janežič 1863	Pleteršnik 1894/1895	Breznik 1916
osebno zaime	osebni zaimék	/	osebni zaimék, personalni zaimék
prisvojívno zaime	svojívni zaimék	zueignend (gramm.), Cig., Jan., nk.; svojížni zaimki, Jan.	svojilni zaimék, posesívni zaimék
kazavno zaime	kazavni zaimék	kazalni zaimék (das anzeigende Fürwort, das Demonstrativpronomen) Levst.	kazalni zaimék, demonstratívni zaimék
vprašavno zaime	vprašavni zaimék	/	vprašalni zaimék, interrogatívni zaimék
oziravno zaime	oziravni zaimék	/	oziralni zaimék, relativni zaimék
nedoločno zaime	nedoločni zaimék	/	nedoločni zaimék
glagol	glagol	glagol (Zeitwort, Verbum)	glagol
sedanji čas	sedanji čas, sedanjik	sedanji čas (Präsens); sedanjik Jan., nk; sedanjak (Präsens) Erj.	sedanji čas, sedanjik
pretekli čas	pretekli čas	pretekli čas	pretekli čas
predpretekli čas	predpretekli čas	predpretekli čas (Plusquamperfectum) Jan., nk.	predpretekli čas
prihodnji čas	prihodnji čas, prihodnjik	prihodnji čas (die künftige Zeit, das Futurum), prihodnjik (Futurum) Jan.; bodočnik (Futurum) Raič	prihodnji čas, prihodnjik
oseba	oseba	/	oseba
znanívni naklon, določívni naklon, določívnik	določni naklon, določnik	določni naklon, (Indicativ), Jan.; določnik (Indicativ), Cig., Jan.; naznanilni način (Indicativ), naznanilnik Cig.; znanilni naklon Cig.; znanilnik Cig.	določni naklon

Janežič 1854	Janežič 1863	Pleteršnik 1894/1895	Breznik 1916
velivni naklon, velivnik	velevni naklon, velevnik	velešni naklon (die Befehlsart, der Imperativ); velevnik (die Befehlsart, der Imperativ)	velevni naklon, velevnik
pogojivni naklon, pogojivnik	pogojni naklon, pogojnik	pogojni naklon (Conditional) Jan.; pogojnik (Conditional) Jan.; uvetni način, naklon (Conditional)	pogojni naklon, pogojnik
nedoločivni naklon, nedoločivnik	nedoločni naklon, nedoločnik	nedoločni naklon (die unbestimmte Art, der Infinitiv) Jan.	nedoločnik
namenivni naklon, namenivnik	namenivni naklon, namenivnik	namenilnik (Supinum) Cig., Jan. (Slovn.), Levst.; supin (Supinum) Jan.	namenilnik
glagolno ime	glagolni samostavnik, glagolnik	glagolnik (Verbalsubstantiv) Cig.	glagolnik, glagolski samostalnik
prirečje	prislov	prislov (Adverb) Jan., nk; prirečje (Adverb) Cig., Jan., C.	prislov
prirečje kraja	krajevni prislov	/	krajevni prislov
prirečje časa	časovni prislov	/	časovni prislov
/	prislovi, ki znanijo način	/	načinovni prislov
predlog	predlog	predlog (Präposition), Mur., Cig., Jan., nk.; razmernik (Verhältniswort, Präposition), Jan., Levst.	predlog
vez	veznik	veznik (Bindewort) Mur., Cig., Levst.	veznik
vezavna vez	vezavni veznik	/	vezalni veznik
pogojivna vez	pogojni veznik	/	pogojni veznik
medmet	medmet	medmet (Empfindungswort) (»interjectio«), Jan., Levst.	medmet

S pregledom zgornje table, v kateri so načeloma zbrani vsi termini, ki se za označevanje izbranega pojma pojavijo v vsakem od navedenih priročnikov, je mogoče izluščiti naslednje ugotovitve:

1. V 15 primerih (30 % celotnega vzorca) pri pregledanih 50 jezikoslovnih pojmih Pleteršnik ne navaja termina. Pri teh terminih gre ponavadi za termine, ki označujejo podredne pojme glede na splošnejše pojme (npr. Pleteršnik vključuje nadredni pojem *zaimē* 'zaimēk', ne pa tudi vseh podrednih pojmov, npr. poimenovanj za svojilni zaimēk, osebni zaimēk).² To je najverjetneje posledica pretežno semaziološkega pristopa k obravnavi terminologije v tem slovarju (oz. v dvojezičnih slovarjih nasploh): v tem pristopu se izhaja iz poimenovanj (izrazne plati leksemov), praviloma pa se manj pozornosti posveča izčrpnemu opisu (popisu) leksike (terminologije) po posameznih pojmovnih skupinah, kot je to običajno v bolj onomaziološko usmerjenih pristopih (npr. v sodobni terminografiji). Poleg tega je možno tudi, da je Pleteršnik presodil, da so nekatere terminološke zveze dovolj pomensko prosojne, da jih na podlagi izbranih slovarskih sestavkov uporabnik sestavi sam, npr. s pomočjo slovarskega sestavka *vprašálen* (ki sicer vsebuje zvezo *vprašálni stavek*) in sestavka *zaimək* je mogoče sestaviti zvezo *vprašálni zaimēk*.³

2. Pri 33 pojmih od 50 pregledanih pojmov (66 %) je Pleteršnik v svoj slovar vključil vsaj en termin, ki ga je Janežič navedel v eni od svojih slovníc (1854, 1863). Pri tem je treba opozoriti, da je Janežič v slovnícah lahko uporabil več terminov za označevanje istega pojma, hkrati pa ni nujno, da jih je vse uporabljal enako pogosto.⁴ Visok delež terminov, ki se iz Janežičevih slovníc ponovijo v Pleteršnikovem slovarju, kaže na to, da je Pleteršnik v veliki meri upošteval Janežičevo jezikoslovno terminologijo.

² Prav tako niso bile kot terminološke upoštewane zveze, pri katerih iz slovarskega sestavka ni povsem jasno, da gre za jezikoslovni termin, prim. npr. *moški spol* (izt. *móški*) in *srednji spol* (izt. *srĕdnji*): navedena je zveza *moški spol*, vendar nič ne označuje, da gre za terminološko zvezo (v nasprotju z zvezo *srednji spol*, ki je označena s področnim kvalifikatorjem *gramm.*).

³ Tako »sestavljanje« od uporabnika zahteva že nezanemarljivo raven predznanja na določenem področju.

⁴ Pleteršnik večkrat navaja več terminov za označevanje istega pojma. Kot Pleteršnikova ponovitev Janežičevega termina se torej upošteva, da je Pleteršnik navedel termin iz ene ali druge Janežičeve slovnice (ali iz obeh, če se termin pojavi v obeh); hkrati pa je Pleteršnik lahko poleg ponovljenega Janežičevega termina navedel še druge termine za isti pojem (sinonime).

3. Pleteršnik je v 21 primerih (od 50 pojmov; 42 %) navajal več kot 1 termin za označevanje istega pojma. Pogosto je v primeru več terminov za isti pojem Pleteršnik navajal tudi avtorja, pri katerem se določen termin pojavi (gl. tabelo, npr. Cig. = M. Cigale). Relativno visok delež sinonimov, ki jih za isti pojem beleži Pleteršnik, kaže na to, da se je jezikoslovna terminologija ob koncu 19. stoletja še ustaljevala (prim. npr. z jezikoslovno terminologijo v Breznikovi slovnici (1916), ki se v veliki meri prekriva s terminologijo s konca 20. stoletja).

Raziskave jezikoslovne terminologije tega obdobja (Trojar 2017, 2024) so pokazale, da so bile v 2. polovici 19. stoletja prav Janežičeve slovnice odločilni dejavnik ustaljevanja slovenske jezikoslovne terminologije. V času nastanka Pleteršnikovega slovarja je bilo ustaljevanje še vedno v teku; to med drugim nakazuje prav Pleteršnikovo navajanje različnih sinonimov oziroma sklicevanje na različne avtorje oz. vire (če bi Pleteršnik enega izmed navedenih virov dojemal kot absolutno avtoriteto za področje jezikoslovne terminologije, potem bi verjetneje navajal zgolj en sam vir). Breznikova slovnica (1916) z začetka 20. stoletja pa prva pokaže rezultat procesa ustaljevanja jezikoslovne terminologije, saj je Breznik ohranil dobro polovico (54 %) terminov, ki jih je v svojih dveh slovnicah uvedel Janežič (gl. Trojar 2017). Prav Pleteršnikov slovar kaže na to, da je pri raziskovanju ustaljevanja terminologije koristno kombinirati sinhrono raziskavo (pričujoča študija, ki prikazuje stanje pri določenem avtorju na določeni časovni točki) ter diahrono raziskavo, ki omogočajo določanje časovnega okvira ustaljevanja in tudi rezultat tega procesa.

Zaključek

Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* je z vidika preučevanja jezikoslovne terminologije zelo zanimiv zlasti zaradi obsega vključene jezikoslovne terminologije ter časovne umeščenosti na konec 19. stoletja. Pregled poimenovanj za izbrane pojme razkriva prevladujoč semaziološki pristop pri izdelavi slovarja (manj pozornosti je posvečene popolnemu popisu celotnih pojmovnih skupin na področju jezikoslovja). Pleteršnik je v veliki meri upošteval termine, vključene v Janežičevi slovnici (1854, 1863): pri dveh tretjinah (66 %) pregledanih pojmov je registriral termin, ki ga je v vsaj eni od slovnic uporabil že Janežič. Dejstvo, da Pleteršnik v 42 % pregledanih pojmov navaja vsaj 2 termina, ki označujeta isti pojem (sinonima), kaže

na to, da jezikoslovna terminologija konec 19. stoletja še ni bila povsem ustaljena oziroma je kot take ni dojemal Pleteršnik sam.

Literatura

Anton BREZNIK, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Tiskarna Družbe sv. Mohorja.

Anton BREZNIK, 2013: Pleteršnik, Maks (1840–1923), *Slovenska biografija*.

Metod ČEPAR, 2022: Sklanjatev samostalnikov srednjega spola v Hipolitovem slovarju: gradivo, *Jezikoslovni zapiski* 28/2, 217–236.

Nina DITMAJER, 2014: Prispevek Murkovega in Pleteršnikovega slovarja k razvoju slovenskega botaničnega izrazja, *Jezikoslovni zapiski* 20/2, 125–141.

Metka FURLAN, 2015: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja, *Slovensko-nemški slovar*, I–XV.

Milena HAJNŠEK-HOLZ, 1997: Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar kot vir za Slovar slovenskega knjižnega jezika, *Jezikoslovni zapiski letnik* 3/1, 105–112.

Hipolit NOVOMEŠKI, 1711–1712: *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*.

Anton JANEŽIČ, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagoliškim berilom za Slovence*. Celovec: Eduard Liegel.

Anton JANEŽIČ, 1863: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. Celovec: E. Liegel.

Alenka JELOVŠEK, 2022: Samostalniške tvorjenke in določanje iztočnic v obrnjenem Hipolitovem slovarju, *Jezikoslovni zapiski* 28/2, 205–216.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2004: Krščanska terminologija v Pleteršnikovem slovarju. *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika: slovenska zemljepisna imena*. Ur. Marko Jesenšek. Pišce: Društvo Pleteršnikova domačija; Ljubljana: Slavistično društvo Slovenije. 133–146.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2022: Besedotvorje v rokopisnem Hipolitovem slovarju (1711–1712): slovarsko izročilo in novosti, *Jezikoslovni zapiski* 28/2, 185–204.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2023: Med termini in determinologiziranimi leksemi v splošnem razlagalnem Slovarju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (SSKJ16), *Slavistična revija* 71/4, 519–531.

Irena OREL, 2007: Nemške izposojenke v Pleteršnikovem Slovensko-nemškem slovarju (1894–1895), *Slavistična revija* 55/1–2, 357–368.

Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*.

Jože TOPORIŠIČ, 1995: Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar. *Slavistična revija* 43/3, 277–291.

Eva TRIVUNOVIĆ, 2022: Primerjava izvora in razvoja frazemov ločiti ljuljko od pšenice in ločiti zrnje od plev ter njunih variant, *Jezikoslovni zapiski* 28/2, 33–51.

Mitja TROJAR, 2017: *Development of Slovenian Linguistic Terminology in Slovenian Grammars in the 18th and 19th Centuries*, doktorska disertacija. Nova Gorica: Univerza v Novi Gorici.

Mitja TROJAR, 2021. A Diachronic Database of Slovenian Linguistic Terminology, *Philological studies* 19/2, 183–237.

Mitja TROJAR, 2023: Prepoznavanje terminov in determinologizirane leksike v izbranih starejših slovenskih slovarjih, *Slavistična revija* 71/4, 505–518.

Mitja TROJAR, 2024: Ustaljevanje slovenske jezikoslovne terminologije v slovenskih slovnica 1768–2017, *Jezikoslovni zapiski* 30/1, 131–151.

Ada VIDOVIČ MUHA, 1995: Temeljne prvine zasnove Pleteršnikovega slovarja, *Slavistična revija* 43/4, 459–468.

LINGUISTIC TERMINOLOGY IN MAKS PLETERŠNIK'S SLOVENE-GERMAN DICTIONARY

Summary

The paper analyzes the linguistic terminology included in Maks Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary* (1894/1895). The study included 50 linguistic concepts that appear in Anton Janežič's *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva* (1854), and in his *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo* (1863) as well as in Anton Breznik's *Slovenska slovnica za srednje šole* (1916). The terms for these 50 concepts in the above-mentioned grammar books are compared with the terms included in Pleteršnik's dictionary. A comparison of the terms included in the grammar books and the dictionary shows that Pleteršnik has largely registered terms that already appear in at least one of Janežič's grammars (1854, 1863). The missing terms for the selected concepts point to the predominant use of the semasiological approach, whereas the non-negligible number of synonymous terms point to the fact that linguistic terminology at the end of the 19th century was not yet definitively established.

Makronska dediščina Pleteršnikovih tonemskih dvojnic

Janez Dular

Ljubljana, Slovenija, janez_dular2@t-2.net

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.5>

ISBN: 978-961-286-878-9

V *Slovensko-nemškem slovarju* Maksa Pleteršnika je 3140 iztočnic z makronom (npr. *arkāda*, *bazīlika*, *kōkos*). V prispevku iščem pravila Pleteršnikove rabe makrona, v nadaljevanju pa spremljam obravnavanje njegovih primerov pri poznejših slovenskih slovaropiscih (ohranjanje, opuščanje, spreminjanje ali dodajanje makronskih iztočnic), predvsem pri Antonu Brezniku in Jakobu Riglerju.

Ključne besede: Maks Pleteršnik, tonem, dvojnica, makron, naglasna tipologija

Maks Pleteršnik's *Slovensko-nemški slovar (Slovene–German Dictionary)* contains 3,140 headwords with a macron (e.g., *arkāda*, *bazīlika*, *kōkos*). This article focuses on identifying Pleteršnik's rules for using the macron, followed by the examination of its usage by later Slovene lexicographers (i.e., preserving, omitting, altering, or adding macrons in headwords), especially Anton Breznik and Jakob Rigler.

Keywords: Maks Pleteršnik, toneme, doublet, macron, accentual typology

Beseda in pojem makron

V *Slovensko-nemškem slovarju* Maksa Pleteršnika (Pleteršnik 2006) je 3140 iztočnic z makronom (npr. *arkāda*, *bazīlika*, *kōkos*), tj. približno 3 % od celotnega števila iztočnic (102.522). Vendar Pleteršnik besede *makron* ni uporabljal in v njegovem slovarju te iztočnice ni, v uvodnem poglavju (str. XI) pa podaja takle opis in vlogo tega pisnega znamenja: »Horizontalna črtica nad samoglasnikom kaže (skoro le v tujih besedah knjižnega jezika) samo dolgost zloga«. ¹ Tudi v *SSKJ* (1970) iztočnice *makron* še ni

---

¹ Tudi v Velikem slovarju tujk najdemo razlago, da je makron »črtica nad samoglasnikom, ki nakazuje podaljšan izgovor glasu«. Po Wikipediji pa je makron »ravna črta <^> nad črko, običajno samoglasnikom. Njegovo ime izhaja iz starogrške

bilo, v njegovih (Riglerjevih) uvodnih shemah za tonemsko naglaševanje v oblikoslojju pa najdemo takle opis rabe: »Namesto navajanja dvojnic s cirkumflektrano in akutirano intonacijo je pri osnovnih oblikah uporabljena oznaka s črtico« (§ 180) ter »Črtica se razreši v dva različna intonacijska tipa« (§ 200). Beseda *makron* je bila prezrta še v Toporišičevi *Enciklopediji slovenskega jezika* (1992) in *Slovenski slovnici* (2000) pa tudi v SP 2001 in v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNBSJ 2012). V *Besedišču slovenskega jezika* (1998) je bila samo seznamsko evidentirana, redno leksikografsko predstavljena pa šele v *SSKJ²* (2014) – tu celo z dvema geselskima iztočnicama (**makron¹** in **makron²**) –, pri čemer gre v prvem primeru za »grafično znamenje za označevanje tonemskih dvojnic«, v drugem pa za »krhko okroglo pecivo [...] napolnjeno z nadevom«. V *SSKJ²* je beseda *makron* tudi uporabljena v uvodnih shemah za tonemsko naglaševanje (§177 in 197), *Wikipedija* pa navaja še njeno rabo v nekaterih drugih strokah (npr. zdravstvo, logika, glasba, atomska fizika). Pri nastajanju *eSSKJ* do leta 2023 »še ni prišla na vrsto«.

Tudi če odmislimo pomen 'pecivo', nam sam pregled jezikoslovnega obravnavanja odkriva dve zelo različni razlagi pomena in rabe »horizontalne črtice nad samoglasnikom«: to znamenje kaže po Pleteršniku »samo dolgost zloga« ter pri *ē* in *ō* »čisti glas kakor v tujih jezikih« (nič o tonih, intonaciji ipd.),² po *SSKJ* pa gre »za označevanje tonemskih dvojnic« (nič o njihovi kolikosti in barvi).³ Ker gre v resnici za različno dojetanje in razlaganje istega izseka jezikovne pojavnosti, skušam v nadaljevanju prispevka: a) predstaviti sistem (načela) Pleteršnikove rabe makrona, kadar ni pri posamezni iztočnici neposredno določen ali samo akut (A) ali samo cirkumfleks (C); b) spremljati rabo makrona pri poznejših slovaropisih (ohranjanje, opuščanje ali spreminjanje Pleteršnikovih makronskih iztočnic).

---

besede *makrón* 'dolg', saj se je prvotno uporabljal za označevanje dolgih in težkih zlogov v grško-rimski metriki. /.../ V mednarodni fonetični abecedi makron nad samoglasnikom označuje srednji ton.«

² Glede na to je izraz »Pleteršnikovih tonemskih dvojnic« v naslovu tega prispevka rabljen nekoliko ohlapno.

³ Ker je Pleteršnik makron na črkah *e* in *o* vedno zapisoval brez pike ali kljukice pod črko, sklepam, da mu je »čisti glas kakor v tujih jezikih« pomenil široki *e* oziroma *o* (danes v izposojenkah ožina, npr. me^{ter}, ope^{ra}).

Načela Pleteršnikove rabe makrona

Odkrivanje načel za uvrščanje iztočnic v makronsko (tonemsko nedoločeno, nerazcepljeno) ali nemakronsko (tonemsko določeno) skupino je težavno, pri besedotvorno nemotiviranih (izoliranih) iztočnicah na ravni tvegane ga ugibanja od primera do primera (npr. *pingvin*, *vaza*, *harfa*). Po katerem načelu (po katerih sistemskih lastnostih) je Pleteršnik tujim besedam *án-gel*, *endívija*, *sféra* in tujim besedam *baléstra*, *bombâž*, *gutapêrča* pripisal A oziroma C, tujim besedam *ananās*, *apetīt*, *dilēma*, *grām*, *klavīr*, *mēter*, *tēkst*, *tenōr*, *tōrta*, *vāza* pa makron?

Poskus rekonstrukcije njegovega sistema najprej potrjuje veljavnost delitve besedja na domače in tuje, čeprav je izjava, da »horizontalno črtico« zapisuje »skoro le v tujih besedah knjižnega jezika«, ohlapna (našel sem nekaj primerov makrona na domačih besedah, npr. *tīpen*, *vēl*), po drugi strani pa je že Rigler opazil, da je Pleteršnik navajal »dubletne intonacije« tudi pri domačih besedah (vendar redko in normativno neenakovredno, brez zapisovanja makrona, npr. *bīček*, tudi *bīček* Dol., *gāber*, tudi *gāber* Dol.). Ker makron ni napovedan za »čisto vse« tuje besede, ohlapnost ostaja tudi v nasprotni smeri: (ne)raba makrona ni zanesljivo merilo (ne)tujosti, v slovarju je na stotine tujk brez makrona, npr. *armáda*, *figûra*, *advokât*, *pêrla*, *rapír*, *konduktér*. Nekaj primerov popolnega prekrivanja razmerja domače / tuje z razmerjem makronsko / nemakronsko najdemo v redkih homogramskih parih, npr. *dôga* 'deščica' – *dôga* 'pes', *kolár* 'poklic', *kolār* 'ovratnik', *bazílika* 'rastlina' – *bazílika* 'stavba', *metálen* 'od glag. metati' – *metálen* 'kovinski', *téka* 'tekanje' – *tēka* 'zvezek, zbirka', *pāša* 'pasenje' – *pāša* 'turški oblastnik').⁴

Pri iskanju meril za potrjevanje »pričakovane« distribucije makrona ter za pojasnjevanje odmikov od tega se na hitro ponuja več hipotez, vendar se zaradi številnih izjem pri preverjanju s konkretnimi primeri izkazujejo za negotove ali sploh zmotne, npr. po naglasnem mestu (makron najrajši na predzadnjem zlogu?), po dolžini besede (število zlogov?), po barvi naglašene ga samoglasnika (makron pokriva vseh petih samoglasniških črk: ajevskih primerov je 1078, ijevskih 757, ejevskih 601, ojevskih 506, ujevskih 198), po besednih vrstah (res ni tujih makronskih primerov za prislov), po spolu (ni primerov za samostalnike srednjega spola), po pomenu (konkretno,

⁴ Pleteršnik ločuje med domačim in prevzetim tudi v priponah: končaj *-ina* ima v domačih besedah akut (*korenína*, *domovína*), kot homonim v tujkah pa makron (*krinolína*, *violína*). Gre za pomensko in izrazno različni priponi.

abstraktno, živo, čustveno, človeško – deluje redko in nezanesljivo, npr. pripona *-ar* z makronom zaznamuje predmete, brez makrona pa osebe: *eksemplār, inventār – arhivār, aktuār*), po zvrstnosti (morda »izobražensko« nasproti »ljudsko«), po etimologiji (lat., gr., nem., it., angl., tur. ...?).

Močno pa nam kot merilo za napovedljivost izbire makrona pomaga besedotvorna razčlemba, čeprav tudi ta marsikdaj odpove. Pri tvorbo prosojnih tujkah je predvidljivost Pleteršnikove odločitve za makron velika (odlična pri zloženkah in sestavljenkah, delna pri izpeljankah s tipičnimi priponami). Zloženske in sestavljenke se praviloma ravnajo po podstavi, npr. *mēter – kilomēter, termomēter, kronomēter; grām – kilogrām, miligrām*; podobno *astātičen* po *stātičen*, *internūncij* po *nūncij*, *superoksid* po *oksid*, *prokurātor* po *kurātor*, *prōtikrītika* po *krītika*, *parafrāza* po *frāza*, *prōtiminīstrski* po *minīstrski*, *nādpionīr* in *podpionīr* po *pionīr*, *prāfāktor* po *fāktor*, *pākristāl* po *kristāl* (po istem načelu tudi nemakronsko *prōtireformācija* po *reformācija*, *opozīcija* po *pozīcija* ipd.); izjeme so v tem redke in nepredvidljive, npr. *tēka – bibliotēka, hipotēka*, vendar *apotēka*; *bās*, vendar *kontrabās*; *cēnt*, vendar *procēnt*.⁵ Navadno velja: če naglas v besedni družini ostaja na istem zlogu, ostaja tudi makron: *brigāda – brigāden, brigādnik*; *diktātor – diktātorski, diktātorstvo*; *klavīr – klavīrar, klavīrnik, klavīrski*; *minīster – minīstrski, minīstrstvo*; *sanitēta – sanitēten*. To ne drži v tvorjenkah s priponami, ki niso enotno makronske, npr. *realīzem – realīst, integrāl – integrācija, dirēktor – dirēkcija*.

Pri izpeljankah je za nekatere naglašene pripone jasna Pleteršnikova odločitev samo za makronsko ali samo za nemakronsko izbiro; makron je dosledno uporabljen npr. pri priponah *-īzem* (*absolutīzem, realizem ...*, 74 primerov), *-ātor* (*aligator, diktator ...*, 20 primerov), *-īd* (*jodid, oksid ...*, 20 primerov), *-āl* (*instrumental, kapital ...*, 51 primerov),⁶ *-ālen* (*aktualen, centralen ...*, 82 primerov), *-ātika* (*dramātika, dogmātika, numizmātika ...* 11 primerov), *-ātičen* (*dramātičen, stātičen ...*, 10 primerov), *-ānten* (*pregnānten, pikānten ...*, 7 primerov); dosledno nemakronski pa sta priponi *-ēr* (cirkumfleks: *režisēr, transportēr ...*, 13 primerov) in *-īcija* (akut: *inkvizīcija, petīcija, pozīcija ...*, 6 prim.).

Pri številnih drugih naglašanih priponah pa je odločanje o rabi makrona zelo neenotno. Tako ima *-acija* v 17 primerih pripisan makron

⁵ Za neskladnost v paru *antikrīst – prōtikrīst* nimam ustreznega pojasnila, ker Pleteršnik nima iztočnice **krist*.

⁶ Ljudske izposojenke tipa *bokal, špital* so popolnoma prilagojene slovenskemu sistemu (npr. [bokáʉ]) in jih Pleteršnik ni štel za tujke in jim ni pripisoval makrona.

(*administrācija, afektācija*), v 81 primerih pa akut (*amortizācija, civilizācija* ...). Primerjava med skupinama kaže, da bi marsikatera akutska beseda po svojih izraznih, slovničnih, pomenskih, stilskih, etimoloških idr. lastnostih lahko stala v makronski skupini in marsikatera makronska v akutski skupini. Podobno so zastrta odločevalna merila v razmerjih med tujkami cirkumfleksnih in makronskih skupin pri priponah *-eta, -ela, -ist, -ar, -ura, -jon, -irati* idr., le pri priponi *-ar* se čuti pomensko, pri končaju *-ela* pa slogovno merilo: makronski primeri končaja *-ar* so poimenovanja za predmete (*eksempļār, inventār, talār, glosār*), nemakronski (akutski) primeri pa za osebe (*aktuār, antikvār, komisār, notār, milijonār*);⁷ makronski primeri pripone *-ela* so zvrstno nevtralni (*tabēla, novēla, parcēla*), cirkumfleksni pa nekako »ljudsko slabšalni« (*kamēla, marēla, babēla*).

Številčna razmerja med skupinami so različna, včasih prevladuje makron, včasih cirkumfleks oziroma akut, npr.: *-ist* (*flavītist, kapitalīst, nihilīst, trapīst*..., 60 primerov – toda *antikrīst, batīst, penzijonīst, realīst*, 4 primeri); *-ela* (*tabēla, mirabēla, novēla, izabēla*..., 11 primerov, toda *kamēla, marēla, babēla, devetkēla, rezgetēla*); *-eta* (*burēta, etikēta, fakultēta* – nasproti *frēta, karēta, paštēta, šklafēta*); *-jon* (*legijōn, paviljōn, medaljōn, kvintilijōn* nasproti *milijōn, bilijōn, trilijōn, bataljōn*); *-ura* (*brošūra, cenzūra, kultūra, kvestūra* – nasproti *cezūra, figūra, natūra*).⁸ V slovarju se 26 tujih glagolskih iztočnic končuje s pripono *-irati*⁹ – 10 je makronskih (*intabulīrati, ordinīrati*), 16 pa nemakronskih (cirkumfleksnih: *licitīrati, legīrati, likvidīrati, magnetizīrati*). Pri besedah s pripono *-ent* je večina primerov z makronom (*agēnt, docēnt, elemēt, pergamēt, sedimēt*...), opazno nemakronsko skupino pa sestavljajo primeri s krativcem v imenovalniku, npr. *advēt, cemēt, cēt, testamēt*);¹⁰ skrajno nesorazmerje je pri priponi

⁷ Pripono *-ar* v tujkah je seveda treba ločiti od homonimne domače pripone v tipu *gospodar*.

⁸ Cirkumfektirani končaj *-ura* ima pri izpeljavi iz tuje podstave vrednost nevtralnega ali abstraktnega (*kultūra*), pri hibridni izpeljavi iz domače podstave pa slabšalnega in konkretnega (*glavūra, babūra, knjižūra*).

⁹ V številnih drugih primerih pa končaj *-irati* ni priponski, saj obsega dele domačih korenskih morfemov, katerih glasovna sestava se po naključju prekriva s sestavo prevzete pripone, njihov tonem pa je C ali A: *izdīrati, izpodvīrati, izvīrati, izžīrati, nadīrati*..., (81); *usīrati se, ubīrati, umīrati, zbīrati*..., (44).

¹⁰ Pleteršnikov slovar nima navodil o naglasnih premenah pri pregibanju besed, lahko pa bi tu ugibali o neprikazanih sistemskih možnostih.

-ant: ob 33 primerih z makronom (*jubilānt, ministrānt, protestānt...*) samo en pravi primer¹¹ s krativcem (*muzikānt*).

Neenotnost je v nekaterih primerih osupljiva, npr. *cenžūra – cezūra, ordināрати – operīрати, afektācija – senzācija*. Včasih so izkazane celo po tri možnosti, npr. *-ada* z makronom (*arkāda, balāda, brigāda, olimpiāda ...*, 17), s cirkumfleksom (*baklāda, barikāda, čokolāda*, 3), z akutom (*armāda, čelāda, škrāda*, 3); *-ir* z makronom (*juvelīr, klavīr, klistīr*), z akutom (*brevīr, grenadīr, inženīr*), s cirkumfleksom (*bankīr, papīr, špalīr*).¹²

Makron praviloma nastopa na edinem naglašnem zlogu v besedi, dvo-naglasnost (v kombinaciji z nemakronom) je redka, in sicer pri sestavljenkah z naglašeno predpono *prōti-* (*prōtikrīst, prōtikrītika, prōtiminīstrski, prōtireformātor*) ali *prá-* (*práfāktor*); dvomakronska dvonaglasnost pa je izjema, edini opaženi primer je pridevnik *magīstrāten* (najbrž lapsus).

Pri razkrivanju načel Pleteršnikovega makronske ureditve sta potrebni omembe še dve posebnosti: poleg naglašnih pripon so pomembne tudi tiste nenaglašene, ki signalizirajo tonemskost zloga pred seboj (Dular 2021: 140), npr. *-ij* (*silīcij, prelūdij*), *-ik* (*mīstik, prāktik, mehānik*) ipd.; glede izjave o rabi makrona »skoro le v tujih besedah knjižnega jezika« pa je potrebno dopolnilo, da nekaterih hibridnih tvorjenk iz tuje podstave in domače pripone Pleteršnik ni štel med tujke in jim ni pripisoval makrona (*advokatūra* je »popolna« tujka z makronom, *advokātiti* je akutiran, *advokātski* pa cirkumfleksiran), včasih pa vendarle, npr. *akadēmīčen, akadēmīški*.

Makron v Pleteršnikovem »slovarskem krožku«

Ne bi bilo prav, če bi spričo razkritih posebnosti, nedoslednosti in omahovanja – kakor ironično namiguje Rigler – skoraj začeli »dvomiti o pravilnosti Pleteršnikovih intonacij nasploh, tudi tistih, ki niso pogojene s sistemom, ki si ga je ustvaril« (Rigler 1976: 285). Poskus rekonstrukcije makronskega sistema nam poleg veljavne delitve besed na domače in tuje in poleg zanesljive vezanosti naglasa zloženk in sestavljenk na naglas podstave razkriva nekaj naborov tipičnih pripon v izpeljankah – dosledno makronskih, nedosledno makronskih in dosledno nemakronskih. Omahljivost pri uveljavljanju tega

¹¹ V drugih primerih s krativcem ne gre za priponski končaj, temveč za koren, npr. *fānt, kānt, štānt*.

¹² Primeri s homonimno domačo pripono *-ir*: z akutom *hudīr, osīr, skovīr, netopīr, drobir, pastīr*, s cirkumfleksnim končajem: *pezdīr, okvīr*.

sistema si lahko razlagamo deloma z burnimi razmerami, v katerih je – po štirih desetletjih zbiranja in prekladanja gradiva ter spreminjanja slovarskega koncepta od urednika do urednika¹³ – nastajal slovar, deloma pa tudi z domnevo, da se je Pleteršnik na tem področju čutil negotovega, ker sam ni bil naravni tonemski govorec. Pri upoštevanju tonemskosti se je opiral na svoje teoretično znanje ter na ugotovitve in mnenja drugih slovenskih jezikoslovcev (posebno Škrabca in Valjavca), v veliko pomoč pa mu je bil »kroček« svetovalcev, posebno Anton Bartel, filološko izobraženi govorec s tonemskega narečnega območja (Mirna Peč).¹⁴ Vendar pri številnih mlajših ali manj znanih tujih besedah knjižne slovenščine naglasa ni bilo mogoče določati niti po rekonstruiranem sistemu zgodovinskega razvoja slovenskega naglasa (predvidljivih rezultatov po načelih zgodovinske akcentologije) niti po izpričanem stanju v Bartlovem narečju, ki večine obravnavanih tujk sploh ni poznalo. Ker je bilo 20 let po izidu Škrabčevega spisa *O glasu in naglasu našega knjižnega jezika v izreki in pisavi* (Škrabec 1998: 11–50) še precej nestanovitnosti, je bilo v Pleteršnikovem »kročku« pri uravnavanju in uveljavljanju naglasne norme najbrž dosti zadreg. Velik delež makronskih iztočnic v slovarju pa tudi omahovanje v njihovi distribuciji si je mogoče razlagati prav kot iskanje oziroma odlaganje odločitve v teh zadregah; razkriva, da so imeli svetovalci pri nekaterih besedah jasen in enoten občutek za akut (npr. *akácija*) oziroma za cirkumfleks (npr. *barikáda*), pri drugih pa so bili neenotni ali v negotovosti. In kadar se niso mogli (znali/želeli) odločiti med določenima možnostma,¹⁵ na preverjanje s širše zasnovanim anketiranjem pa v takratnih razmerah v Ljubljani ni bilo misliti, se je Pleteršnik odločal za makron (npr. *administrácija*, *krīza*), pri tem pa je imel oporo tudi v odločni Škrabčevi sugestiji iz pisma 30. 6. 1892: »Kjer ne bi za gotovo vedel, ali se govori potisnjeni (padajoči) ali pa potegnjeni (kipeči – ta beseda je jako nesrečno izbrana!) naglas, bi jaz zaznamenjeval izreko le z dolžino samoglasnika z $\bar{}$; kar bi torej ob enem pomenilo dolgi

¹³ O tem prim. Furlan (2006: i–xiii).

¹⁴ Pleteršnik (2006) v Pripomnjah, str. VII, omenja gospode, ki »so se redoma ob določenih večerih z menoj shajali na razgovor in posvetovanje o slovarskih stvareh.« Na str. X pa še posebej: »Naposled mi je še prijetna dolžnost svojo iskreno zahvalo izreči gospodu kolegu A. Bartelu, ki mi ni samo ves čas pomagal popravljati tiskovne pole, ampak me je tudi izdatno podpiral pri določevanju naglasa in izreke posameznih besed.«

¹⁵ Pleteršnik (2006: IX): »Kjer niti po pravilih niti po analogiji ni bilo moči vsaj do nekake stopnje verjetnosti določiti besedi naglas, pustila se je brez naglasnih znamenj.«

naglas, bodisi potisnjen ali potegnjen. Vam bi ostalo za tak primer morebiti znamenje $\bar{\quad}$, ki bi se pa moralo vmekniti ali cirkumfleksu ali akutu, berž ko izveste pravo.« (Škrabec 1998: 333.)

Pleteršnikov makron torej ne pomeni, da take besede tedaj niso bile tonemsko naglašene ali da so bile naglašene »nekako vmes«; **ne pomeni možnosti izbire** akuta ali cirkumfleksa (torej kodifikacije dvojnic), pomeni samo **začasno odpoved izbiri**, ker/če se (še) ne ve, katera je prava. Ko se je Pleteršnik spričo negotovosti odpovedoval izrecnemu kodificiranju določenega tonema, pa je v slovarskem uvodu s pitijško formulacijo, da »Horizontalna črtica nad samoglasnikom kaže (skoro le v tujih besedah knjižnega jezika) samo dolgost zloga«, puščal možnost različnih poznejših razlag¹⁶ o tonskosti te kodificirane dolžine.

Breznikovo razvezovanje makrona

Štiri desetletja po izidu Pleteršnikovega slovarja sta Adolf Gröbming in Ivan Lesica pridobila Antona Breznika za sodelovanje pri pripravi *Slovensko-srbohrvatskega slovarja*. Okoliščine, način in obseg tega projekta do danes niso povsem pojasnjeni, zanesljivo pa vemo dvoje: da je Breznik ob spoprijemu s Pleteršnikovo pitijško formulacijo zasnoval in uveljavil svoj

¹⁶ Kolarič (1974) v spremni besedi k reprintu Pleteršnikovega slovarja razume Pleteršnikovo formulacijo dobesedno in meni, da »le novejšje tujke imajo samo znamenje dolžine na poudarjenem vokalu«, do »tonemizacije« pa da je prišlo šele pozneje, s postopnim podomačevanjem besede. »Danes je mnogo takih besed že toliko udomačenih, da je tudi poudarek na njih postal padajoč.« Ta Kolaričeva domneva ne upošteva dejstva, da je cela vrsta Pleteršnikovih makronskih primerov zdaj akuti-ranih (»rastočih«), oziroma meša vprašanje, kdaj se tonemizacija v jeziku zgodi, z vprašanjem, kdaj je jezikoslovno spoznana in kodificirana: npr. *restavrácija* že v Pleteršnikovem slovarju (Pleteršnik 1895); *oksidácija* > oksidácija šele v *SSKJ III* (1979); *panteizem* > *panteizem* šele v *SP 2001*. Rigler (1976: 283) Kolaričevemu pojmovanju ostro nasprotuje: beseda je ali »izgovorjena kot citatna s tujo barvo vokala, s tujo melodijo, se pravi popolnoma v tujem jeziku, ali pa se izgovori po slovensko in **takoj** vključi v določeno akcentsko kategorijo z eno ali drugo intonacijo [...]. Gotovo že v Pleteršnikovem času niso izgovarjali besed, ki jih Pleteršnik označuje s črtico, kot popolnoma citatne besede s popolnoma tujim izgovorom – vsaj vseh ne.« V podobnem smislu je razumeti tudi Snojevo rabo makrona v *Slovarju Pohlinovega jezika* (2020: 15–17), konkretno npr. pri IV. glagolski vrsti (tip *delíti delím*): »Makron torej ne pomeni, da tako označene besede niso imele tonemskega naglasa, pomeni le, da ga ni bilo mogoče opredeliti.«

sistem tonemske akcentuacije slovarskega gradiva ter da je bilo besedilo za prvi zvezek (A–O) natisnjeno še pred izidom tako imenovanega Brez-
nik-Ramovševega pravopisa (1935), potem pa je v obliki 35 tiskarskih pol
obležalo v skladišču in šele leta 1950 izšlo kot klasično vezana knjiga brez
avtorskih imen (Toporišič 1982: 20). V skopi spremni besedi je Državna
založba Slovenije zatrdila: »Tisk, ki je med osvobodilno vojno zaradi kul-
turnega molka počival, se sedaj nadaljuje, tako da bo slovar v kratkem
dotiskan [...]. Natančnejša navodila za izreko, vzorci sklanjatve in spregatve
(paradigme) ter dodatki s popravki in novejšim izrazjem izidejo hkrati z
drugim zvezkom slovarja.« Ta napoved nadaljevanja se iz nepojasnjenih
vzrokov ni uresničila in slovar je ostal omejeno uporaben ter večinoma
prezrt antikvarni torzo, hkrati pa odprta naloga za raziskovalce zgodovine
slovenskega jezikoslovja, kajti z neizdanimi (neobstoječimi, izginulimi?)
navodili za izreko in paradigme je onemogočen celovit pregled nad Brez-
nikovo »oblikoslovno naglasno tipologijo, zelo izčrpno in obsežno, ki jo
je s številkami zaznamoval pri glavah posameznih gesel. Prav bi bilo, da
bi jo razvozlati in predstavili jezikoslovni javnosti, saj je to eden redkih
primerov, ko je ob tonemski naglas v Pleteršniku in v *Slovarju slovenskega
knjižnega jezika* mogoče postaviti še kak tip.« (Toporišič, 1982: 20)

Ker je razvozlanje alfanumeričnih šifer Breznikove oblikoslovnona-
glasne tipologije v prvem zvezku slovarja (npr. *glavič 1b*, *adresa 5a*, *giba-
nje 12c*) šele na stopnji poskušanja (in izziv za slovenistično rabo umetne
inteligence?), za zdaj ostajam pri primerjavi Pleteršnikove in Breznikove
postavitve vzporednih iztočnic:

Plet. diktātor -rja <i>m</i>	elēktrika <i>f</i>	anomālen -lna <i>adj</i>	intabulīrati -am <i>vb</i>
Brez. diktator (-tá-) -rja 2a	elektrika (-lě-) 5a	anomalen (-mālən) -lna 15f	intabulirati (-lî-) -ram 12d

Breznikova oblikonaglasna tipologija

Najočitnejša Breznikova odmika od Pleteršnikovega sistema sta popolna
odprava oziroma razvezava vseh makronov (namesto tega je v vsakem
primeru določil ali A ali C – ne dvojnic!) in razvita oblikoslovnona-
glasna paradigmatika (šifre pregibnostnih vzorcev, povezanih s premenami
v tonemskih tipih, npr. 5a – ženski *a*-jevski samostalniki s C, tip *ālga*;
5b – ženski *a*-jevski samostalniki z A, tip *ákcija*; 6a – ženski *i*-jevski

samostalniki s C, tip *jesĕn*). Pri akutskih in cirkumfleksnih *e*-jih in *o*-jih iz razvezanega makrona ni sledil Pleteršnikovemu opisu »čisti glas kakor v tujih jezikih«, temveč je posebej zaznamoval ožino (s piko spodaj, npr. *akadĕmik*, *gazĕla*, *kĕpĭja*, *kartĕn*).

Breznik Pleteršnikove kodifikacije tonemov v nemakronskih primerih ni spreminjal (ostaja A oziroma C: *advokĕt*, *bĕnka*, *akĕcija*, *flĕtĕn*), zato v nadaljevanju tega prispevka predstavljam le njegovo obravnavanje makronskih primerov:

a) Pleteršnikovim besedotvorno neprosojnim (izoliranim) makronskim primerom je po pričakovanju večinoma prisojal sistemsko nezaznamovani tonem C (Dular 2021: 137, 139), npr. *adjĭnkt* → *adjĭnkt*, *bazĕr* → *bazĕr*, *hĕrfa* → *hĕrfa*; redko A, npr. *vĕza* → *vĕza*.

b) Zloženke in sestavljenke povzemajo tonem iz svoje podstave: Plet. *fĭzik* → Brez. *fĭzik*, *metafĭzik*; Plet. *grĕm* → Brez. *grĕm*, *kilogrĕm*, *miligrĕm*; Plet. *mĕter* → Brez. *mĕter*, *decimĕter*, *milimĕter*, izjema je *kilomĕter* (lapsus?).¹⁷

c) Izpeljanke z dosledno uveljavljanim makronom pri tipičnih priponah so razvezane ali dosledno s C, npr. pri priponah *-ĕl* (*generĕl*, *duĕl*, *kanĕl*, *lokĕl*, *misĕl*), *-ĕlen* (*aktuĕlen*, *instrumentĕlen*, *materiĕlen*, *originĕlen*), ali dosledno z A, npr. pri priponah *-ĭzem* (*absolutĭzem*, *magnetĭzem*, *optimĭzem* – z nepričakovano izjemo *barbarĭzem*), *-ĕtika* (*dramĕtika*, *gramĕtika*, *matemĕtika*), *-ĕrij* (*laborĕtorĭj*, *morĕtorĭj*, *konservĕtorĭj*).

ĉ) Izpeljanke z nedosledno uveljavljanim makronom pri tipični priponi (npr. *apel-ĕcija* : *ak-ĕcija*) je Breznik razvezoval s posploševanjem vzorca Pleteršnikovih nemakronskih primerov iste pripone. To je npr. za pripono *-ĕcija* (pri Pleteršniku 17 makronskih in 81 akutskih nemakronskih primerov) pomenilo posplošitev A (*-ĕcija* → *-ĕcija*): *administrĕcija*, *oksidĕcija*, *ordinĕcija* – po vzorcu že Pleteršnikovega A pri *amortizĕcija*, *civilizĕcija*, *deklamĕcija* itd.); za pripono *-ĭst* (pri Pleteršniku 59 makronskih in 5 cirkumfleksnih nemakronskih primerov) pa je Breznik posplošil C (*-ĭst* → *-ĭst*): *anarhĭst*, *flavtĭst*, *kapitalĭst* po vzorcu že Pleteršnikovega C pri *penzĭjonĭst*, *realĭst*, *trapĭst*). Tako je C posplošil tudi pri 60 makronskih primerih pripone *-ĕta* (npr. *fakultĕta*, *kokĕta*, *operĕta*, *palĕta* – po vzorcu 4 že Pleteršnikovih C: *frĕta*, *karĕta*, *paštĕta*, *šklaflĕta* – ob nepojasnjeni akutski izjemi *muškĕta* → *muškĕta*); pri 31 makronskih primerih pripone *-ura* (*-ĭra* →

¹⁷ Če bi obstajal tudi drugi zvezek tega slovarja (iztočnice z začetnicami od P do Ž), bi v tej kategoriji najbrž našli tudi primere tipa Plet. *oksid* → Brez. *oksid*, **superoksid*; Plet. *krĭtika* → Brez. *krĭtika*, **protikrĭtika* ipd.

-ûra: *advokatûra, arhitektûra, kultûra* – po vzorcu 3 že Pleteršnikovih: *cezûra, figûra, natûra*); pri 10 primerih pripone *-irati* (*-îrati* → *îrati*: *intabulîrati, klistîrati, ordinîrati* po vzorcu 17 že Pleteršnikovih C: *dotîrati, oktroîrati, operîrati*). Pri večini besed s pripono *-ent* je Breznik makron razvezal s posplošitvijo krativca iz Pleteršnikove nemakronske skupinice besed s to pripono (*-ênt* → *-ènt*): *agènt, docènt, elemènt, momènt* po vzorcu že Pleteršnikovih primerov *advènt, cemènt, cènt* ipd.).¹⁸

d) Pri priponah s Pleteršnikovo trojo izbiro (makron – C – A) je Breznik neenotnost zmanjšal ali odpravil: pri priponi *-ada* je posplošil C (*balâda, barikâda, armâda* – le *čelâda* je obdržala Pleteršnikov A); pri priponi *-ir* je makron po nejasnem merilu razvezal ali v C (*juvelîr, oficîr*) ali v A (*klavîr, kurîr*), Pleteršnikov A pa večinoma ohranjal (*brevîr, grenadîr, inženîr, mušketîr*), prav tako Pleteršnikov edini ugotovljeni primer s C (*bankîr*).¹⁹

e) Pleteršnikov edini primer makronske dvonaglasnosti je razvezan (popravljen) v enonaglasni C: *magîstrâten* → *magistrâten*.

Breznikovo razvezovanje makronov v C ali A je pomenilo odpravo nedorečenosti glede tisočev potencialnih naglasnih dvojnic in s tem odločno usmeritev v ustaljeno pravorečno normo, oprto tudi na oblikoslovno paradigmatiko. Zaradi nejasnega statusa in okrnjenosti slovarja (avtorska anonimnost, izid samo 1. zvezka, brez zadostnih pravorečnih navodil) pa je ta korak ostal v slovenistiki skoraj popolnoma prezrt in brez vpliva na nadaljnji razvoj in status tonemskosti v knjižnem naglaševanju (*SSKJ* 1970 v poglavju o svojih gradivskih virih (§ 11 in 16) *Slovensko-srbohrvatskega slovarja* iz leta 1950 sploh ni omenil).

Riglerjevo vrednotenje in prevrednotenje Pleteršnikovih makronov

Med dozorevanjem zasnove *SSKJ* v leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik SAZU sredi šestdesetih let 20. stoletja (poskusni snopič 1964) je

¹⁸ Pleteršnikov slovar ni imel navodil o naglasnih premenah pri pregibanju besed, po Breznikovem sistemu pa je za vse primere s kračino enotno določeno, da se v nezadnjem zlogu pregibnostnih oblik uveljavi akutska dolžina, npr. izmakronski *sedimènt sedimènta* po nemakronskem *testamènt testamènta*.

¹⁹ V nenatisnjem drugem zvezku slovarja bi bilo cirkumfleksnih primerov najbrž več, npr. **papîr, *špalîr*. Na primere s homonimno domačo pripono (*pezdîr, okvîr*) se seveda ne oziramo.

imel pri nelahkem prizadevanju za upoštevanje tonemskega naglaševanja nosilno vlogo Jakob Rigler (v sodelovanju z Antonom Bajcem, Tinetom Logarjem, Stanetom Suhadolnikom in Jožetom Toporiščem), izkušen dialektolog in raziskovalec zgodovinskega razvoja slovenščine. Odlično je poznal Pleteršnikov slovar in se zavedal njegove nesporne vrednosti pa tudi potrebe, da se, upoštevaje tričetrto stoletja jezikovnega razvoja po njegovem izidu, kodifikacija prenovi in se pojasni razmerje med Pleteršnikom in *SSKJ*, posebno podobnosti in razločki v naglaševanju. Zato je v oceni reproducirane izdaje Pleteršnika (s Kolaričevo spremno besedo) poudaril:

Kolaričevo mnenje, da bo Pleteršnikova kodifikacija slovenskega akcenta najbrž dokončna, je popolnoma zgrešeno. Pleteršnikova akcentuacija lahko predstavlja samo eno obdobje v razvoju slovenskega jezika in poleg tega tudi še določen pogled na slovenski jezik, kajti Pleteršnikova akcentuacija ni akcentuacija določenega narečja, ampak je prilagojena določenim nazorom in pravilom. Za Pleteršnikom bo kodifikacija akcenta drugačna, če bi bila opravljena pred njim, bi bila tudi drugačna. [...] Že bežna primerjava Pleteršnika in *SSKJ* pokaže precejšnje razlike in precejšnje oddaljevanje današnje intonacije od Pleteršnikove. (Rigler 1976: 288.)

Vse to bistveno zadeva spremembe v rabi makrona, tj. prevrednotenje njegove vloge in drugačno distribucijo.²⁰ Podatki o tem so v *SSKJ* pri vsaki iztočnici posebej navedeni v okroglih oklepajih na koncu zaglavja, npr. **deléžen** -žna -o prid. (ě ē), ter po tipih povzeti in deloma ovrednoteni v naglasnih shemah *Uvoda* (§ 180, 200–201, 205–212): »[...] v shemah za tonemski naglas pa je za neosnovne oblike povedano, katera intonacija ima prednost.«

Prevrednotenje makrona pomeni odmik od treh postavk Pleteršnikove definicije: da »črtica nad samoglasnikom (◌̄) kaže samo dolgost zloga« (ob nedoločenosti njegove tonemskosti), da e in o pod makronom zaznamujeta »čisti glas kakor v tujih jezikih« in da se črtica uporablja »skoro le v tujih besedah knjižnega jezika«. Pri makronu v *SSKJ* nikakor ne gre »samo za dolgost zloga« niti za »čisti glas kakor v tujih jezikih«, temveč se kodificirajo tonemske dvojnice kot realne, sočasno veljavne slogovne variante (cirkumfleksne ali akutske) v sodobni knjižni slovenščini,²¹ pri čemer sta

²⁰ V tem prispevku ne obravnavam tistih odmikov od Pleteršnikove kodifikacije tonemov, v katerih *SSKJ* prinaša samo neposredno menjavo tonemov – akuta s cirkumfleksom (A > C, npr. *vôdja* > *vôdja*, *kavárna* – *kavârna*) ali cirkumfleksa z akutom (C > A, npr. *lisíčka* > *lisíčka*, *vârčen* > *vârčen*) – brez makrona kot izhodiščne ali ciljne postavke operacije.

²¹ Prim. Nartnik (1989: 79).

»ozka e in o pri tonemskem naglaševanju označena s piko pod črko, široka e in o pa sta brez oznake«, ter se vse to v slovarju potrjuje tudi z domačimi primeri (*bahāt, kupīti, diržektor, lōkāv*).²²

Riglerjeva naglasna tipologija se zdi pri nenatančni primerjavi manj oddaljena od Pleteršnika kakor Breznikova: medtem ko je Breznik popolnoma odpravil oziroma razvezal vse Pleteršnikove makrone (namesto njih pa v vsakem primeru določil ali A ali C – ne dvojnic!), je Rigler kljub odločnemu izpodbijanju Kolaričeve teze o »dokončnosti« Pleteršnikove kodifikacije akcenta v marsikaterem primeru ohranil makron (npr. *absolutīzem, žirānt, protestānt, hajdūk*) ter njegovo rabo celo razširil na nove primere, tj. na nekatere besede – ne samo tujke –, ki so bile v Pleteršnikovem slovarju natisnjene brez makrona (npr. *dīnja, žēlva, bṛskati, vāški > dīnja, žēlva, bṛskati, vāški*), ali pa jih tam sploh še ni bilo (npr. *diplomānt, diplomāntka*). Po drugi strani je vendarle tudi on z razvezovanjem makrona odpravljajl nekatere primere kodifikacijske nedorečenosti. Treba je natančneje pojasniti, kaj se je pri tej prenovi kodifikacije dogajalo s Pleteršnikovimi makronskimi iztočnicami in kako se je odločalo o makronih na novih primerih.

V alfabetařij za *SSKJ* je bilo iz okvira 3140 Pleteršnikovih makronskih iztočnic (M) uvrščenih 2.355 primerov, pri njihovem obravnavanju pa so se uveljavljali štiri tipi »makronskih operacij«:

a) M>M (ohranjanje makrona ob njegovem hkratnem prevrednotenju): zapis *komentār* po *SSKJ* dejansko zastopa realni tonemski dvojnici *komentār/komentār* (podobno pri drugih makronskih priponah in makronskih podstavah, npr. *almanāh (almanāh/almanāh), barōka, bōsman, tīgrica, vezūr, ūrna, mēter, zēbra, pōrta* ipd.);

b) M>A/C+c (dvojnicama iz prevrednotenega makrona se pridružuje tretja, nemakronska varianta s cirkumfleksno kračino v im. ed. moškega spola): *kontrabānt = kontrabānt/kontrabānt//kontrabānt*; podobno *vēl = vēl/vēl//vēl [vêu...]*;

²² *SSKJ* je bil v začetku izhajanja terminološko konservativen in je ostajal pri izrazih *črtica, rastoča intonacija, padajoča intonacija* ipd. To se je do druge izdaje *SSKJ* (2014) izčistilo in § 177 (nekdanji § 180) se v tej zdaj glasi: Pri tonemskem naglasu je nizki ton označen z akutom ali ostrivcem (´) na dolgih samoglasnikih in na *r* ter z gravisom ali krativcem (˘) na kratkih samoglasnikih in na polglasniku. Namesto navajanja tonemskih dvojnic je pri osnovnih oblikah uporabljen makron (¯). Pri tem označevanju prednost enega ali drugega tonema ni izkazana, v shemah za tonemski naglas pa je za neosnovne oblike povedano, kateri ton ima prednost.

c) M>C ali M>A (demakronizacija, tj. razvezovanje Pleteršnikovega makrona v nedvojnični C ali v nedvojnični A: *ideāl* → *ideâl*, *matemátika* >*matemátika*;

č) A > M ali C >M (makronizacija, tj. določanje novih makronov pri Pleteršnikovih nemakronskih iztočnicah, npr. *bagrĕn* > *bagrĕn*, *notār* > *notār*, *mitnĭna* > *mitnĭna*, ali privzemanje makrona pri čisto novih tvorjenkah z isto tipično pripono (npr. *ekspresionĭzem*, *kubĭzem*, *urbanĭzem*, *revizionĭzem* po Pleteršnikovem *realĭzem*, *nihilĭzem* ipd.).

Tipi operacij so pri nekaterih priponah uveljavljeni dosledno, pri drugih nedosledno. Tako je npr. M > M dosledno izpeljan pri vseh primerih pripone *-izem* (*realĭzem*, *liberalĭzem*) ter dosledno razvezan v A pri vseh primerih pripon *-atika* (*matemátika*) in *-atiĉen* (*dramátičen*, *státičen*) oziroma razvezan v C pri vseh primerih pripon *-id* (*jodĭd*, *oksĭd*), *-al* (*instrumentâl*, *kapitâl*), *-alen* (*aktuâlen*, *centrâlen*), *-âtor* (*aligâtor*, *diktâtor*), *-anten* (*pregnânten*, *pikânten*). Nasprotno pa gre pri priponi *-ar* v nekaterih primerih za operacijo M > M (npr. *inventâr*), pri drugih za operacijo A > M (npr. *notâr*). Temeljno merilo za prepoznavanje pripon z enotnim ali neenotnim ohranjanjem ali razvezavo makrona ali z novim makronom ni neposredno razvidno, iz pojasnil v *Uvodu SSKJ*, iz poročanja o projektu in iz rezultatov kodifikacije pa je očitno omahovanje med tremi vplivi – Pleteršnikove kodifikacije,²³ upoštevanja naglasnih vzorcev v besedotvorju (analogije, posploševanje) in rezultatov anketiranja.²⁴

Makronizacija se je najbolj razmahnila s posploševanjem ohranjenega M pri novih tvorjenkah z isto pripono (nM (<SM)). To je bilo pri priponi *-izem* izpeljano tako dosledno, da se je odmaknilo od jezikovne resničnosti: v *SSKJ* je 641 makronov na starih in novih tvorjenkah s pripono *-izem*, npr. *ekspresionizem* (*ĭ*), *urbanizem* (*ĭ*), *kubizem* (*ĭ*) (kakor pri ohranjenem Pleteršnikovem *realĭzem*, *organĭzem*, *liberalĭzem*), čeprav je tu že Breznik ugotavljal nedvojnični A (npr. *absolutĭzem*, *organĭzem*, *liberalĭzem*). Večina pa je bila makronizacija novih tujih tvorjenk uveljavljena »realno«, tj. s priznavanjem nekaj posebnosti ali izjem. Tako npr. ob prevladujočih

²³ »Vse besedje Pleteršnikovega slovarja je bilo kritično pregledano pri določanju in sprejemanju iztočnic za SSKJ, bil je opora pri naglasnih, oblikoslovnih, pomenskih idr. obdelavah v njegovih slovarskih sestavkih [...]« (Jakopin 1994: 413).

²⁴ »Za vprašanja, ki zadevajo pravopis, pravorečje, naglas in intonacijo, je bilo napravljenih več anket.« (*SSKJ*, *Uvod*, §14). Gl. tudi Rigler (1970 in 1971) ter Nartnik (1989: 79–80).

makronih na tvorjenkah s pripono *-ant* (*praktikant-a* ($\bar{a} \acute{a}$), *azilant-a* ($\bar{a} \acute{a}$), *konzultant-a* ($\bar{a} \acute{a}$) – v SSKJ 98 primerov), privzetih po ohranjenem Pleteršnikovem izhodišču (*fabrikānt, protestānt*), naletimo na nekaj slabšalnih primerov: avstrijakānt in avstrijakānt -ánta m ($\bar{a}; \grave{a} \acute{a}$), *zabušant* ($\grave{a} \acute{a}$), *restant* ($\grave{a} \acute{a}$), vendar neslabšalno *komandant* ($\bar{a}$). Podobno je pri tujih tvorjenkah s pripono *-ar*: v poimenovanjih s predmetnim pomenom je M ohranjen ali privzet po Pleteršniku (*inventār, okulār, kolār, cirkulār, mobiliār*), potem pa posplošen še na nekatera poimenovanja z osebnim pomenom, npr. *aktuār, notār*.

Do demakronizacije je prihajalo predvsem pri tvorjenkah s priponami, ki jih je bil Pleteršnik kodificiral neenotno: medtem ko je npr. 17 primerom s pripono *-acija* pripisal makron (*administrācija, afektācija ...*), 81 primerom pa akut (*amortizācija, civilizācija ...*), je Rigler – kakor že Breznik – podedovane makronske primere razvezal in zanje posplošil A (*administrācija, afektācija*), z A pa kodificiral tudi vse nove tvorjenke tega končaja (*arondācija, delegācija, justifikācija, devalvācija ...* – v SSKJ čez 700 primerov); in medtem ko je Pleteršnik besedam s pripono *-ist* večinoma pripisoval M (*flavtīst, kapitalīst, nihilīst*), le v nekaj primerih pa C (*realīst, penzionīst*), je Rigler v vseh (tudi novih) primerih te pripone posplošil C (*flavtīst, ekspresionīst, kubīst, revizionīst*). Podobno razvezovanje makrona v A ali C je v SSKJ zajelo še na tisoče primerov s priponami *-atika* (*akrobātika, numizmātika, aviātika*), *-ura* (*kultūra, inventūra, frizūra*), *-eta* (*etikēta, cigarēta, publicitēta*), *-ela* (*novēla, mirabēla, mortadēla, paralēla*), *-jon* (*legijōn, paviljōn, medaljōn, kvintilijōn*), *-irati* (*promovirati, restavrirati, šofirati*), *-ator* (*diktātor, aligātor, izolātor*) idr. Večinski M iz Pleteršnikove naglasne trojnosti pripone *-ada* (*čokolāda – armāda – arkāda*) je bil v celoti nadomeščen s cirkumfleksom (*arkāda* ipd., tudi v novih tvorjenkah, npr. *cerāda, eskapāda*); v naglasni trojnosti pripone *-ir* (*inženir – papir – kurir*) je od sedemnajstih makronov samo šest primerov ostalo makronskih (npr. *klavir*), devet se jih je zamenjalo z A (*pionir*) in dva s C (npr. *oficir*), nasprotno pa se je en cirkumfleksni primer makroniziral (*špalir*).²⁵

Poleg makronskih operacij na tujih priponah sta makronizacija in demakronizacija v SSKJ izpeljani tudi na nekaterih Pleteršnikovih tujih podstavah, npr. A > M: *andrōga > andrōga, kamilica > kamilica, lūna > lūna*; C > M: *lōrber > lōrber, firkelj > firkelj, šlabēder > šlabēder*; M >

²⁵ Tudi tonemskost pri homonimni domači priponi *-ir* je neenotna: akutska (npr. *hudir, osir, skovir, netopir, drobir, pastir*) ali cirkumfleksna (npr. *pezdir, okvir*).

C: hīdra > hídra, līra > lîra, hārfa > hārfa, adjūnt > adjūnt, instīnt > instīnt, atōm > atôm, grām > grâm, pingvīn > pingvīn; M > A: frāza > frāza, parābola > *parábola*.

Makronizacija tonemskih dvojnic v domačih besedah

Poglavitni vzrok, da se makron v *SSKJ* kljub pogostni demakronizaciji podedovanih Pleteršnikovih iztočnic pojavlja v tisočih primerov, pa je odprava omejitve rabe makrona na tujke. Prevrednoten je ekstenzivno uveljavljen na številnih podstavah, priponah in slovničnih oblikah Pleteršnikovih domačih besed in na čisto novih domačih besedah. Makronizirane so iztočnice iz podedovanih domačih cirkumfleksnih in akutskih podstav, npr. *vīdra*, *bīstrica*, *vāški*, *čūk*; *lādja*, *līce*, *vnūk*, *večīnoma*, *dētellen*, *umīrati*,²⁶ ter iz novejše domače tvorbe, npr. *grādnja*, *blagočūten*, *skūpnosten*, *vpōjen*, *dišāviti*. Pri tem se makron lahko znajde tudi na črki r, npr. *br̄skati* (r̄ r̄), *d̄rn* (r̄), in na polglasniku, npr. *kēs* (ə ə, ə), *dēskast* (ə).

Domače pripone so makronizirane nekatere dosledno, npr. *-ovec* (*trgōvec*, *bezgōvec*), *-ovka* (*trgōvka*, *borōvka*), *-uh* (*ovadūh*, *bledūh*), *-enec* (*mladēnec*, *peščēnec*), *-enka* (*mladēnka*, *plastēnka*), *-oven* (*slikōven*, *svetōven*), *-iv* (*črvīv*, *igrīv*), *-ljiv* (*pozabljīv*, *milostljīv*), *-iti* (*zvonīti*, *redīti*), *-niti* (*zategnīti*, *prevrnīti*); nekatere nedosledno, npr. *-ina* (*povrtinā* – *mladīna*), *-ir* (*netopīr* – *skovīr*), *-ičica* (*ptīčica* – *sinīčica*), *-ovski* (*stanōvski* – *grofōvski*), *-en* (*bakrēn* – *svinčēn*), nekatere pa signalizirajo makron na prejšnjem zlogu, npr. dosledno *-ast* (*lūskast*, *gomīlast*), *-ce* (*zrcālce*, *mēstece*); nedosledno *-ek* (*lāsek* – *glāsek*), *-ček* (*metūljček* – *hribček*), *-iček* (*hudīček* – *čolnīček*), *-oma* (*večīnoma* – *polāgoma*). Odločevalno merilo pri nedoslednem uveljavljanju makrona na priponah je večinoma zastrto (zakaj npr. *ptīčica* – *sinīčica*, *stanōvski* – *grofōvski*, *pāroma* – *bōkoma*?). Vsiljuje se vtis, podoben vtisu ob ugotavljanju Pleteršnikovega omahovanja pri neenotnem odločanju o ureditvi makrona pri tujih priponah *-acija* (*administrācija* – *amortizācija*), *-eta*, *-ela*, *-jon*, *-irati* ipd. Pleteršnik ni imel možnosti preverjanja odločitev z anketiranjem, ob razmahu ekstenzivne rabe makrona pri nastajanju *SSKJ* pa je imelo prav anketiranje med ljubljanskimi izobraženci poudarjeno veljavo, tako da je odvisnost od bolj ali manj omahljivih anketnih rezultatov utegnila kdaj pretehtati prvotni

²⁶ V besedah *umirati*, *izvirati*, *požirati* ipd. je naglas na korenskem zlogu, ne na priponi kakor v tujkah tipa *operirati*.

občutek za preglednost in sistemskost v besedotvorju (prim. Nartnik 1989: 79–80). Vzporejanje anketnih odločitev za makron ali nemakron z domnevno kategorizacijo na pomenski ali slovnični ravni se včasih izide (npr. nenaglašena pripona *-ce* dokaj zanesljivo signalizira makron na manjšalnicah srednjega spola – tip *darilce*), večkrat pa nas pušča v slepi ulici: pri priponi *-ir* so »anketno odločeni« makronski primeri *pezdír, krompír, netopír* med seboj pomensko popolnoma nepovezljivi, iz nemakronskih (akutskih) primerov *pastír, hudír, kurbír* bi sicer lahko skonstruirali pomensko zaokroženo družinico ‘osebe’, večina primerov (*drobír, vodír, kosír, osír, okvír*) pa ostaja v pomensko raznorodni skupini ‘predmetov’. Pripona *-en* je pri tvorbi pridevnikov iz snovnih imen v nekaterih primerih makronska, v pomensko podobnih primerih pa nemakronska, npr. *bakrĕn : svinĕn, žveplĕn : voščĕn, strupĕn : leĕn, apnĕn : kamĕn*. Obravnavo dodatno zapleta različna sistemska členitev končajev navidezno istega tipa: medtem ko je *-ovstvo* v primerih *sinĕvstvo, trgĕvstvo, oslĕvstvo, duhĕvstvo* ipd. nedosledno makronska pripona, so v primerih *podkĕvstvo, krĕvstvo, pikolĕvstvo* zajeti različno naglašeni korenski morfemi. Delna makronizacija v okviru samostalniške pripone *-ina* v zvezi z domnevnim pomenskim razločevanjem pomeni nepričakovan odklik od enotne akutske prepoznavnosti iz Valjavca, Pleteršnika,²⁷ Breznika in SP 2001, in sicer na podlagi domnevnega zbiranja makronskih primerov *brodnĕna, preživnĕna, ležarĕna* ipd. v konstituirano pomensko družino ‘plačilo, pristojbina’ (Nartnik, prav tam); vendar je domneva neprepričljiva, ker je večje ali manjše omahovanje v anketiranju navrglo dosti makronskih primerov iz drugih pomenskih krogov, npr. v smeri snovnosti (*usnjĕna, želatĕna, kamnĕna, seĕnĕna*), zbirnosti (*povrtnĕna, perutnĕna, zlatnĕna, posteljnĕna*), večalnosti (*vodĕna, praznĕna, ritĕna*), abstraktnosti (*vročĕna, boleĕĕna, umetnĕna, premiĕnĕna*) idr., na drugi strani pa je prav beseda *pristojbina* nemakronska.

Oblikonaglasni makron v SSKJ

Določanje makrona za tonemske dvojnice v oblikoslovju je za pomembne kategorije pojasnjeno v Riglerjevih razpravah (Rigler 1966, 1970, 1971 in 1978). Tam so tudi podatki o informatorjih, ki so bili upoštevanj pri

²⁷ Pleteršnik je imel makron samo na tujih priponah, npr. *krinolĕna : korenĕna*; prim. op. 4.

anketiranju o dvojnica, in o narečni razširjenosti premen. Zaradi jezikovnega razvoja po narečjih (različno daleč izpeljana samoglasniška krnitev, metatonija, analogije v pregibnostnih vzorcih idr.), novih jezikoslovnih pogledov, napredovanja raziskav in metodologije (akustične meritve, širše anketiranje), upoštevanja Ljubljane kot demografskega težišča in srečevališča prebivalstva iz gorenjskega in dolenskega tonemskega ozadja je bila močna potreba po kodifikaciji najbolj razširjenih tonemskih dvojnic v oblikoslovju – neredko mimo skopih podatkov slovaropisnega izročila (Pleteršnikova akcentuacija je bila omejena na imenovalnik in roditelj pri samostalniku, moški in ženski spol pri pridevniku, nedoločnik in sedanjik pri glagolu) – in »je bilo težko najti pravo mero, kdaj naj se dvojnice upoštevajo in kdaj ne več« (Rigler 1968: 198–199).

V *Uvodu SSKJ* (§ 180, 200–212) so navedene premene in dvojnice z makronom za množinski roditelj, mestnik in orodnik moških in srednjih (*o*-jevskih) samostalnikov (npr. *pet brātov*, *petero ūst*), za množinski roditelj nekaterih ženskih *a*-jevskih samostalnikov (npr. *pet ovāc*), za nekatere sklone ženskih *i*-jevskih samostalnikov (*s stārostjo*, *pet lūči*) in za množino številnih samostalnikov srednjega spola (*rešēta*, *ōkna*), za nedoločniški pripni II. in IV. glagolske vrste (npr. *utrñiti*, *kupīti*), žensko edninsko obliko opisnega deležnika (npr. je *kupīla*), deležje na -e (npr. vedē) idr. Naglasne premene v pregibnostnih vzorcih so urejene po razčlenjeni tipologiji, ki nekoliko spominja na Breznikove alfanumerične šifre. Moški samostalniki s cirkumfleksnim imenovalnikom in akutskim roditeljem (*brāt brāta*) spadajo pri Riglerju v tip »I A 1 c« ter imajo makronske dvojnice v mestniku ednine (*pri brātu*) ter roditelju, mestniku in orodniku množine (*brātov*, *brātih*, *brāti*); v tip »II B 2 a« pa spadajo ženski samostalniki s končnico -i v roditelju in cirkumfleksom v imenovalniku ednine (*stvār stvarī*) ter z makroni v roditelju in dajalniku množine (*stvarī stvarēm*) in dajalniku in orodniku dvojine (*stvarēma s stvarēma*) ipd. S tako zasnovano tipologijo se uveljavi veliko število makronov – že samo v zaglavjih iztočnic jih je čez deset tisoč v raznih kombinacijah²⁸ (Hajnsšek-Holz, Jakopin 1996: 845–851). Tolikšna razširjenost se je lahko čutila kot simptom nedorečenosti ali nestanovitnosti knjižnojezikovne norme in je bil Rigler sam ob izhajanju

²⁸ Npr. (ā ā) za tip *adjutant -a*, (é ē) za tip *babjeveren -rna*, (ō) za tip *čokec -kca*, (ā-ā) za tip *dvakraten* idr.

*SSKJ*²⁹ trezno zadržan: »Vse gotovo ne bo šlo v to smer, ki je nakazana v *SSKJ*.« (Rigler 1976: 140).

Veljava in perspektiva makrona v sodobni slovenistiki

Raba makrona kot znamenja tonemskih dvojnic se je tako dobro obnesla (preglednost, gospodarnost), da so ga povzeli avtorji *Slovenske slovnice* (Toporišič 1976), *Od zadnjega slovarja* (Hajnšek-Holz, Jakopin 1996), *Slovarja novejšega slovenskega besedja* (SNBSJ 2012), *Slovarja Pohlinovega jezika* (Snoj 2020) idr. Napoveduje ga tudi pripravljajoči se *Pravopis 8.0*: »Kadar se pri neki besedi ali besedni obliki lahko pojavljata oba tonema, ju označujemo z makronom ali črtico <˘> nad naglašnim samoglasnikom, npr. skuter [skūter] [...]« (Pravopis 8.0: § 193).³⁰ Vendar iz konteksta te napovedi grozi namen pravopiscev, da naj bi bil slovarski del osrednjega normativnega priročnika samo netonemski.³¹

Rabi makrona pa so se odpovedali avtorji *SP 2001* in nastajajočega *eSSKJ*. Pravopis dvojnice nakazuje s podpičjem ali poševnico, npr. govoránčiti -im (ā ā) → (á ā; ā); grúčema nač. prisl. (ū) → (ú/û). Kot razlog za ta odmik od preglednejše in gospodarnejše možnosti z makronom sta bili navedeni nevarnost navzkrižja z mednarodno fonetično abecedo in polemika s trditvijo, da gre v slovenski tonemskosti za »ravno« intonacijo ali »srednji ton« (*Wikipedija*). *SP 2001* se kljub odpovedi makronu kot grafičnemu znaku ni odpovedal vsebinskemu povzemanju tonemskih dvojnic iz *SSKJ*, vendar je pri tem naredil nekaj korakov po svoje: poleg otonemljanja množice besed, ki jih *SSKJ* še ni bil zajel (nove izposojenke,

²⁹ Za prve štiri zvezke *SSKJ*; pri petem zvezku (črke T do Ž) je za tonemskost in drugo naglasno problematiko po Riglerjevi smrti skrbel Vlado Nartnik.

³⁰ VII. Slovnični oris za pravopis – Glasoslovni oris.

³¹ Tonemski naglas v Pravopisu 8.0 »zaenkrat zgolj opisujemo v pravilih {192–193}, a ne apliciramo na slovarske iztočnice« (Komentar 2023: 14). Tako se nadaljuje tendenca izrivanja tonemskega naglaševanja iz knjižne norme (Dular 2021: 141–145). Med neupravičenimi izgovori za tako usmeritev se navajajo težave pri otonemljanju prevzetega besedja in tujih lastnih imen (kakor da se to ne bi bilo razmeroma uspešno reševalo že v *SSKJ* in *SP 2001*) ter odmiki od sistemsko predvidljivih oblik pri nekaterih skupinah govorcev, četudi prav iz majhne predvidljivosti in odmikov (dvojničnosti) izhaja potreba, da se tonemskost (tudi z makronom) posebej »aplicira« pri posameznih iztočnicah v slovarju (Dular 2021: 140).

feminativi), je posegel v ureditev ali odpravo številnih tonemskih dvojnic, npr. z zmago akuta v izpeljankah na *-izem* in *-ina*.

eSSKJ makrona ne uporablja, ker ga za natančno in pregledno predstavitev besed ne potrebuje, tehnično-organizacijska zasnova elektronske izdaje namreč omogoča predstavitev brez prostorske utesnjenosti in omejitev na papirju tiskanih izdaj. Tonemske (in druge pravorečne) dvojnice se lahko izpisujejo v celoti, brez krajšanja z makronom, npr. pri vzorčni iztočnici *invalidnina* se v razdelku TONEMSKI NAGLAS namesto makronske krajšave (ī) izpiše: [invalidnina] in [invalidnina]. Ker je tako izdelanih slovarskih sestavkov leta 2023 še zelo malo, za zdaj ni mogoče zapisati splošne ugotovitve, v katero smer in kako daleč bo šel *eSSKJ* pri sistemski prenovi tonemske dvojničnosti. Navesti je mogoče samo nekaj pomenljivih potez, npr.: dvojnice pri izpeljankah s pripono *-izem* so popolnoma odpravljene (ostaja akut, npr. *alpinizem*, *pesimizem*), dvojnice pri priponi *-(n)i* (II. in IV. glagolska vrsta) zanesljivo ostajajo (npr. [upepelíti] in [upepelíti]). Vztrajanje z dvojnicami na samostalniški priponi *-ina* pa izziva k reviziji kodifikacije, posredno oprte na pol stoletja stare podatke bolj ali manj omahljivih anket za *SSKJ* in povezane s poskusom konstituiranja domnevne leksikalne kategorije ‘plačilo, pristojbina’ (primer *invalidnina*).

Na izteku obravnavanja Pleteršnikove makronske dediščine ostaja vprašanje, kako se bo v *eSSKJ* uresničevala napovedana zvočna predstavitev tonemskih dvojnic. Zdaj na zvočnem posnetku vzorčnega primera *invalidnina* sploh ni dvojničnosti, temveč le cirkumfleks (podobno v klavrnih govorni sintezi robotov na portalu *Franček*).

Literatura

Anton BREZNIK, Adolf GRÖBMING, Ivan LESICA, 1950: *Slovensko-srbohrvatski slovar*. Ljubljana: DZS.

BESEDIŠČE, 1998 = *Besedišče slovenskega jezika z oblikoslovnimi podatki*. Ur. Ivanka Šircelj-Žnidaršič. Ljubljana: ZRC SAZU.

Janez DULAR, 1990: O slogovnih razsežnostih tonemskega naglaševanja v slovenščini. *Razprave SAZU XIII*. Ljubljana: SAZU. 143–151.

Janez DULAR, 2021: Sodobne tendence tonemskega naglaševanja v knjižni slovenščini. *Razprave SAZU XXV (1. slovenski pravorečni posvet)*. Ljubljana: SAZU. 135–155.

eSSKJ, 2023 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU. Ljubljana: Založba ZRC (Spletni portal Fran).

Metka FURLAN, 2006: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja. *Slovensko-nemški slovar II*. Ljubljana: Založba ZRC. i – xiii.

GIGAFIDA 2.0: *Elektronski referenčni korpus pisne slovenščine*. info@cjvt.si

Milena HAJNŠEK-HOLZ, Primož JAKOPIN, 1996: *Od zadnji slovar slovenskega jezika po Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni center SAZU, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Franc JAKOPIN, 1994: Pleteršnik, Maks. *Enciklopedija Slovenije 8*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 413.

Rudolf KOLARIČ, 1974: Pleteršnikov slovar. *Slovensko-nemški slovar II (Reproducirani ponatis)*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

KOMENTAR 2023 = *Pravopis 8.0*. Komentar k poglavju »Slovnični oris za pravopis«, 1. del: Glasoslovni oris (komentar je pripravil Hotimir Tivadar). Ur. Manca Černivec Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; Pravopisna komisija pri SAZU in ZRC SAZU. <https://pravopisna-komisija.zrc-sazu.si/Portals/21/PDF/Glasoslovni-oris.pdf>

KONCEPT, 2019 = *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC. https://fran.si/179/novi-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/datoteke/Potrjeni_koncept_NoviSSKJ.pdf

Vlado NARTNIK, 1989: Problemi določanja tonemskih naglasov v Slovarju slovenskega knjižnega jezika. *Deseta konferencija mednarodne komisije za fonetiku in fonologijo slovenskih jezikov*. Ur. Asim Peco. Sarajevo: ANUBiH (Posebna izdanja LXXXVII, Odjelenje društvenih nauka 22). 77–82.

Maks PLETERŠNIK, 1895: *Slovensko-nemški slovar. Drugi del*. P–Ž. V Ljubljani: Založilo in na svetlo dalo knezoškofijstvo.

Maks PLETERŠNIK, 2006: *Slovensko-nemški slovar I–II, transliterirana izdaja*, Uredila Metka Furlan, Ljubljana: Založba ZRC.

PRAVOPIS 8.0 = *Pravopis 8.0^{predlog} Pravila novega slovenskega pravopisa. Slovnični oris za pravopis. Glasoslovni oris*. Ur. Manca Černivec. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU. <https://www.fran.si/pravopis8/Podpoglavje/7-2>

Jakob RIGLER, 1966: Premene tonemov v oblikoslovnih vzorcih slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in slovstvo* 11/1–2, 24–35.

Jakob RIGLER, 1968: Problematika naglaševanja v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo* 13/6, 192–199.

Jakob RIGLER, 1970: Akcentske variante. *Slavistična revija* 18/1, 4–15.

Jakob RIGLER, 1971: Akcentske variante II. *Slavistična revija* 19/1, 1–12.

Jakob RIGLER, 1976: Reproducirani ponatis Pleteršnika. *Slavistična revija* 24/2–3, 279–289.

Jakob RIGLER, 1978: Akcentske variante III. *Slavistična revija* 26/4, 365–374.

SNBSJ 2012 = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*, 2012: Ur. Aleksandra Bizjak Končar in Marko Snoj. Ljubljana: Založba ZRC.

SP 2001 = *Slovenski pravopis. I Pravila, II Slovar*. Ljubljana: Založba ZRC

SSKJ, 1970 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–V* (1970, 1975, 1979, 1985, 1991). Ljubljana: Izdala SAZU, Založila Državna založba Slovenije.

SSKJ², 2014 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika I–II*. Druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. Ljubljana: Izdala SAZU in ZRC SAZU (ISJ). Založila Cankarjeva založba

Marko SNOJ, 2020: *Slovar Pohlinovega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC.

Stanislav ŠKRABEC, 1998: *Jezikoslovna dela 4*. Ur. Jože Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.

Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Četrta, prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Založba Obzorja.

Jože TOPORIŠIČ, 1982: Delo Antona Breznika. *Anton Breznik. Jezikoslovne razprave*. Izbral in uredil Jože Toporišič. Ljubljana: Slovenska matica. 5–24.

Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Matija VALJAVEC, 1897: *Glavne točke o naglasu književne slovenštine*. Rad JAZU 132. Zagreb: Dionička Tiskara.

THE MACRON LEGACY OF PLETERŠNIK'S TONEMIC DOUBLETS

Summary

Maks Pleteršnik provided the following description of the form and role of the macron as a diacritic: “A straight bar above a vowel indicates (predominantly only in foreign words in the standard language) a long syllable” and, with *ě* and *ō*, “a pure sound as in foreign languages” (without mentioning tones, intonation, and so on). However, Anton Breznik and Jakob Rigler (SSKJ) redefined the role of the macron. According to them, this is “a graphic sign used to mark tonemic doublets” (they do not mention vowel quantity or color). The main criterion in Pleteršnik’s system for using a macron is the word-formation type of a foreign word (a compound, prefixed derivative, or suffixed derivative), but it is often applied inconsistently; for example, *cenžūra*–*cezūra*, *administrācija*–*amortizācija*. Pleteršnik’s macrons do not imply that the words borrowed at the time did not have an acute or circumflex accent, but only that he had temporarily avoided making the decision on which one to use because (or if) he could not (yet) reliably establish which one was correct.

In compiling his *Slovensko-srbohrvatski slovar* (Slovene–Serbo-Croatian Dictionary), Breznik devised his own accentual typology system, completely reworking Pleteršnik’s macrons; for example, *intabulīrati* -am vb. → *intabulirati* (-lī-) -ram 12d; *diktātor* -rja m. → *diktator* (-tá-) 2a. However, his material languished at the

printshop, and it was not until 1950 that it was published in truncated form as the first volume of his dictionary. As an unfinished outdated work, it remained without influence on the further development of tonemic accentuation in Slovene lexicography.

In deciding how to design SSKJ in the mid-1960s, Rigler offered the following comment on Pleteršnik: “The view that Pleteršnik’s codification of Slovene accents will probably be the final one is completely mistaken... Accentual codification will be different after Pleteršnik, and it would also have been different if it had been made before him.” Due to language development, more recent research, considering Ljubljana as a demographic center, and the overlap between the Upper Carniolan and Lower Carniolan tonemic areas, it was difficult to decide when to still take the tonemic doublets into account and when not. By reworking the macrons, Rigler removed many ambiguities in the case of foreign words (e.g., *ideāl* → *ideāl*; *matemātika* → *matemátika*). On the other hand, he codified the macron in certain native Slovene words (npr. *umírati* → *umīrati*). He also placed it above *r* (*břskati* → *břskati*) and the semi-vowel: *děskast* → *děskast* (̄) but, first and foremost, he used it abundantly in morphology (e.g., *pet brātov*, *petero ūst*). However, there was certain inconsistency in these “operations” due to mixing Pleteršnik’s codification influences (e.g., in the suffix *-izem*: *anahronīzem*), the observation of accentual patterns in new coinages (e.g., *šofīrati* equal to *operīrati*), and unreliable survey results (e.g., *brodnīna*, *perutnīna*, *vročīna* vs. *sedmīna*, *opeklīna*, *glādīna*).

The direction in which eSSKJ will develop in terms of restructuring its macron legacy can be inferred from certain informative changes (2023): doublets in derivatives with the suffix *-izem* have been completely removed (the acute has won; e.g., *alpinīzem*), doublets with the verbal suffix *-(n)i* are being definitely retained (e.g., [*upepelīti*] and [*upepelíti*]), whereas the partial retention of doublets with the suffix *-ina* (e.g., *brodnīna*) calls for revising the disputable survey-based codification. The question remains how the planned audio presentation of tonemic doublets will be realized in eSSKJ because, currently, the audio recordings of model examples (e.g., *invalidnīna*) contain no doublets, but only versions with the circumflex.

Tehnični postopki preverjanja pri eSSKJ

Andrej Perdih

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, andrej.perdih@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.6>

ISBN: 978-961-286-878-9

Za zagotavljanje čim večje usklajenosti slovarske vsebine in za zmanjšanje števila napak v slovarju je poleg ročnega vsebinskega pregleda mogoče uporabiti tudi različne avtomatizirane postopke preverjanja slovarske vsebine. Na primeru slovarja *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika* prikazujemo splošno uporabne postopke in specifične postopke, pripravljene namensko za ta slovar. S temi postopki poleg tehničnih napak odkrivamo tudi vsebinske neskladnosti.

Ključne besede: eSSKJ, slovar, tehnično preverjanje, leksikografija, slovenščina

In addition to manual content checking, various automated dictionary checking procedures can be used to ensure maximum consistency of dictionary content and to reduce the number of errors in the dictionary. *Dictionary of the Slovene Standard Language* (eSSKJ) is used to illustrate the general and specific procedures developed specifically for this dictionary. These procedures help detect not only technical errors, but also inconsistencies in content.

Keywords: eSSKJ, dictionary, technical verification, lexicography, Slovene

Uvod¹

Razlagalne slovarje srednjega obsega navadno izdeluje skupina leksikografov skozi daljše časovno obdobje, zaradi česar obstaja potreba po usklajevanju in odpravljanju neuskklajenosti znotraj slovarja ali neskladnosti z dogovorjenimi pravili, po katerih slovar nastaja. Usklajevanje znotraj slovarja med drugim pomeni tudi zagotavljanje, da se podatki, ki se pojavljajo na različnih mestih v slovarju, med seboj ujemajo. Usklajevanje in

---

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

odpravljanje napak lahko poteka tako ročno kot z različnimi avtomatiziranimi tehničnimi postopki, ki bodisi neposredno odpravljajo napake ali pa opozarjajo na tiste dele slovarske vsebine, za katere je treba ročno preveriti, ali v resnici predstavljajo napake ali ne. Nekatera pravila namreč veljajo v vseh primerih, druga pa so sicer veljavna v večini okoliščin, vendar ne vedno. Nekaterih odstopanj od pravil tako ni mogoče predvideti vnaprej ali pa jih ni mogoče enostavno algoritmično opredeliti, zato tudi pravila za avtomatizirano preverjanje dosegajo različno stopnjo zanesljivosti.

Možnost, da bi vse z avtomatiziranimi tehničnimi postopki prepoznane napake popravljali samodejno, je, razen v najbolj preprostih primerih (dvojni presledki, presledek pred vejico ipd.), tvegana. Prvič zato, ker lahko obstaja več različnih vzrokov za neko napako, drugič zato, ker napake niso le površinske, ampak so posledica bolj zapletenih notranjih razmerij med različnimi deli slovarja, tretjič zato, ker napaka lahko pokaže na nujnost temeljitejšega posega v vsebino, kar pa je treba reševati pri vsakem primeru posebej.

Priprava avtomatiziranih postopkov preverjanja sicer zahteva nekaj časa, prav tako dodajanje novih in izboljševanje obstoječih postopkov, vendar je to pri večjih slovarjih tudi z vidika prihranka časa upravičeno, saj je manj časa treba nameniti preverjanju tistih medsebojnih odnosov znotraj slovarja, ki jih je mogoče algoritmično opisati. Prav tako se poveča zanesljivost preverjanja, saj gre pri tem tudi za enote, ki jih pregledovalci ne opazijo tudi pri večkratnem pregledu.

Pomemben vidik preverjanja na podlagi tehničnih kriterijev je tudi, da nekatere napake izvirajo iz vsebinskih nedoslednosti. Namreč, preverjanje slovarja z vsebinskega vidika je še vedno prepuščeno človeški presoji in ga z običajnimi algoritmičnimi postopki ni mogoče neposredno preverjati. Z razvojem umetne inteligence bo v prihodnje verjetno mogoče preverjati tudi vsebinske neustreznosti, trenutno pa to poteka zlasti posredno prek preverjanja tehnične ustreznosti in medsebojne povezanosti slovarskih vsebin.

eSSKJ

eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika nastaja na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU na osnovi koncepta iz leta 2015 (Gliha Komac idr. 2015; Bizjak Končar idr. 2016; Gliha Komac idr. 2016). Gre za splošni razlagalni slovar z načrtovanim obsegom 100.000 slovarskih sestavkov sodobnega knjižnega jezika. Opisuje sodobno jezikovno rabo, ki

se kaže v besedilnih korpusih, zlasti korpusu Gigafida (Logar idr. 2012; Krek idr. 2020), dodatno pa so upoštevani tudi drugi besedilni viri. Slovar opisuje jezikovne enote, ki izkazujejo dovolj pogosto in uveljavljeno rabo v knjižnih besedilih. Pri tem prinaša tako glasovne (Mirtič 2018; Mirtič 2020), pisne in slovnične lastnosti jezikovnih enot (Ledinek in Perdih 2022; Mirtič in Snój 2022; Snój 2022; Snój in Žele 2022) kot tudi njihov pomen (Krvina in Petric 2022; Ledinek in Michelizza 2023), skladijsko okolico, ki je ponazorjena s tipičnimi kolokacijami in rabo v stavkih (Michelizza 2021), mesto v jezikovnem sistemu (Gliha Komac in Divjak Race 2022; Divjak Race 2023), besednodružinsko povezanost z drugimi enotami, nefrazeološke in frazeološke stalne zveze, v katerih te jezikovne enote nastopajo (Meterc 2019; Perdih in Ledinek 2019; Meterc 2022; Petric 2022), oblike, normativna obvestila, etimološke osvetlitve, slovar pa prinaša tudi povezave do Slovarja slovenskega znakovnega jezika (Klemenčič in Kern 2022). Slovar je objavljen na portalu Fran² (Ahačič idr. 2015a; Ahačič idr. 2015b; Perdih 2018; Perdih 2020).

Splošne tehnične možnosti preverjanja

Slovar eSSKJ nastaja v programu iLex (Erlandsen 2010), kjer so podatki zapisani v formatu XML (Ledinek in Perdih 2012). Formalna struktura slovarja je določena v XSD shemi, ki poleg hierarhije in položaja različnih tipov podatkov po tehnični strani omejuje tudi njihovo vsebino, npr. zgolj na omejen seznam možnosti, kot so spustni seznamei poimenovanj besednih vrst ipd., ali pa dovoljuje povsem prost zapis. Program iLex preverja skladnost vnosov s splošnimi pravili XML, hkrati pa stalno preverja tudi skladnost strukture in vsebine z XSD shemo. Pri tem gre zlasti za preverjanje ustreznosti hierarhije in umestitve elementov v slovarskem sestavku. V nekaterih primerih je dovoljeno izbirati med vnaprej določenimi možnostmi (na spustnem seznamu), program pa opozarja na morebitna odstopanja. Na primer, če je v etimološkem razdelku vneseno poimenovanje jezika, ki v shemi ni predviden, sta na voljo dve možnosti – ali se napako popravi ali pa se po uredniškem dogovoru ta jezik doda na seznam veljavnih možnosti. Program omogoča tudi preverjanje unikatnosti identifikacijskih števil, npr. za označevanje pomenov in podpomenov.

---

² <https://fran.si/201/esskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/>

Specifični tehnični postopki preverjanja pri eSSKJ

Preverjanja, nevezana na vsebino

Poleg splošnih preverjanj se pri eSSKJ uporabljajo tudi dodatna preverjanja, za katere se odloči uredniška ekipa in jih postopoma dopolnjuje. Nekatera med njimi so enaka tudi pri drugih nastajajočih slovarjih, druga pa so prilagojena ali pa se drugje ne uporabljajo. Preverjanja, ki načeloma niso vezana na vsebino, zajemajo preverjanje znakov, uporabo črkovalnika, podvojenih presledkov, urejanje presledkov pred vejico in podobno.

Preverjanje znakov

Pri preverjanju znakov gre lahko za primere, ko v naboru znakov Unicode na videz enaki ali podobni znaki niso identični, saj je njihova koda različna. Tak primer je polglasnik in njemu podobni znaki: Θ , ϑ in ϑ s šestnajstiškimi kodami 018F, 0259 in 04D9. Prvi znak označuje veliki latinični polglasnik, drugi mali latinični polglasnik, tretji znak pa polglasnik iz ciriličnega podnabora znakov. Pri zapisu v slovarski bazi je predvidena le uporaba malega latiničnega polglasnika, zato je uporaba drugih dveh znakov načeloma napačna – le v izjemnih primerih bi bila raba drugih znakov lahko upravičena (do zdaj še nimamo takega primera, vendar to možnost dopuščamo).

Zadrega se ravno tako pojavlja pri uporabi različnih vodoravnih »črtic« (vezaji, pomišljaji, minus ipd.) in narekovajev, kjer lahko uredniška ekipa natančneje opredeljuje dovoljene rabe posameznih znakov in s tem omogoči strojno preverjanje nepredvidenih znakov.

Zaradi uporabe pisave ZRCola³ (Weiss 2004) s specifičnimi kodami znakov, ki vsebujejo diakritična znamenja (te kode nastopajo v nestandardizirani podmnožici Unicode: *Območje zasebne uporabe*, ang. *Private use area*), se preverja tudi uporaba načeloma nedovoljenih posamičnih diakritičnih znamenj iz podmnožice »sestavljiva ločevalna znamenja«.

Odsotnost povezave

Nekatera preverjanja, ki niso vezana na vsebino, potekajo z orodji, vgrajenimi v program iLex, druga preverjanja pa se izvajajo s pomočjo XSL transformacije, ki potencialne napake prikaže kot spletno stran (HTML).

---

³ <https://zrcola.zrc-sazu.si/>

Med preverjanja, ki so bolj ali manj tehnične narave, spadajo tudi preverjanje **odsotnosti povezave** pri razvezavah simbolov/kratic, povezav v etimološkem razdelku ipd., saj je v dinamičnem delovnem procesu mogoče, da vzpostavitev povezave v določenem trenutku še ni mogoča, ker ciljni slovarski sestavek še ne obstaja, zato je treba povezave dodati naknadno.

Skladenjski vzorci

Vzorci, ki opredeljujejo tipično skladenjsko okolje, npr. pridevnik + samostalnik, samostalnik + samostalnik v rodilniku itd., vsebujejo tudi podatek o tem, katera izmed enot v vzorcu ustreza iztočnici. V samostalniški zvezi je torej opredeljeno, ali je iztočnica jedro ali prilastek. Strojno lahko preverjamo neskladja, kjer je v skladenjskem vzorcu opredeljeno, da je iztočnica ene besedne vrste (npr. pridevnik), čeprav je iztočnica dejansko samostalnik.

Preverjanja, vezana na vsebino

Pri opredeljevanju možnosti, kaj vse je mogoče znotraj slovarja preverjati, uredniki slovarja pri pregledovanju ugotavljajo, da se nekateri tipi napak pojavljajo večkrat, temu pa sledi razmislek o tem, ali in kako bi bilo mogoče tak tip napake algoritmično opredeliti. Temu sledi priprava namenske XSL transformacije in preverjanje, ali je rezultat transformacije skladen s pričakovanji. Zlasti je treba preveriti, ali je algoritem res našel vse podtipе iskanega problema, pa tudi, ali je kot napake identificiral tudi pravilne primere. Postopke preverjanja zato po potrebi izboljšamo in ponovno preizkusimo.

Za preverjanja, ki so neposredno povezana z vsebino, npr. preverjanje sinonimov, taksonomskih imen in dvojnic, se uporablja namenska XSL transformacija, ki potencialne napake prikaže kot spletno stran. V resnici gre še vedno za preverjanje na podlagi tehničnih kriterijev (tj. enakost zapisa na različnih mestih v slovarju), vendar te napake pogosto izhajajo iz vsebinske neuskklajenosti. Gre namreč za tiste podatke, ki bi morali biti na različnih mestih v slovarju sistemsko povezani med seboj in usklajeni. Na ta način se torej preverja in zagotavlja notranja konsistentnost nekaterih mikrostrukturnih delov slovarja.

V nadaljevanju prikazujemo različne tipe napak, podajamo njihov opis in jih ponazarjamo s konkretnimi primeri, ki smo jih pri dosedanjem preverjanju našli. Podajamo tudi ugotovitev, ali je najdena težava v resnici napaka ali ne, in kako smo napako odpravili.

Sinonimija

Sinonimija ima v eSSKJ tezavrsko, razlagalno in normativno vlogo (Gliha Komac idr. 2015: 48), za tehnično preverjanje pa je relevantna zlasti tezavrska in normativna vloga sinonimov, saj so sinonimi v teh primerih navedeni ob razlagi. Sinonimija je urejena z medsebojno povezavo enakih pomenov v različnih slovarskih sestavkih. Razen izjemoma, npr. iz besedotvornih ali pisnodvojničnih razlogov, morajo imeti sinonimi enake razlage. Preverjanje vključuje iskanje razlik med razlagami sinonimov: morda je katera od razlag pomotoma neusklajena z drugimi, morda je sinonim naveden po pomoti ali pa so razlage namerno zapisane drugače. Napake ročno popravimo, namerna odstopanja pa shranimo na seznam izjem, ki jih nato strojno ne pregledujemo več.

Sinonimi: uskladitev razlag

Pri sinonimih *boksar* : *bokser* sta bili zapisani naslednji razlagi:

- orožje, ki se natakne na prste in poveča učinek udarca s pestjo
- hladno orožje, ki se natakne na prste in poveča učinek udarca s pestjo

Druga razlaga ima glede na prvo razlago na začetku dodano besedo »hladno«. Rešitev je poenotenje obeh razlag.

Sinonimi: pravilna neskladnost ubeseditve razlag

Pri sinonimnem paru *dateljnov* : *datljev* sta zapisani naslednji razlagi:

- ki je v zvezi z dateljnovimi palmami
- ki je v zvezi z datljevimi palmami

Razlika v razlagah ima besedotvorni izvor (*dateljnovimi* pri *dateljnov* in *datljevimi* pri *datljev*). Tak tip izrazne neenakosti razlag pri sinonimih je v eSSKJ ustrezen, zato je bil ta sinonimni par dodan na seznam izjem in se pri naslednjih strojnih preverjanjih ne preverja več.

Sinonimi: napačno povezani pomeni

Pri sinonimnem paru *top* : *otopel* sta bili navedeni naslednji razlagi:

- ki kaže, izraža tako neobčutljivost, brezvoljnost
- ki ne reže, ne seka več dobro

Ta pomena nista v medsebojnem sinonimnem razmerju, zato je bila navedba sinonimov izločena, ob tem pa je bilo preverjeno, ali so sinonimna razmerja pri vseh ostalih pomenih obeh iztočnic ustrezno urejena.

Sinonimi: navedeni, a nepovezani

Preverja se tudi, ali so v slovarju sinonimi navedeni, a niso tehnično ustrezno povezani. Pri najdenih primerih se ročno vzpostavijo povezave na ustrezen pomen sinonima. V zaključnem slovarju bi se to sicer lahko preverjalo že v postopku validacije, ker bi bile povezave obvezne. Pri nastajajočem slovarju pa to ni mogoče, saj ciljni slovarskih sestavek pogosto še ni izdelan.

Sinonimi: navedeni, a še neobjavljeni

Ker eSSKJ objavljamo v enoletnih intervalih, ni neobičajno, da slovarski sestavki nekaterih sinonimov še niso pripravljani za objavo. Pri objavljenih slovarskih sestavkih zato teh sinonimov ne prikazujemo ne glede na to, ali so v slovarski bazi že navedeni. Izjemo predstavljajo nevtralni sinonimi pri močno zaznamovanih pomenih, saj pri teh nevtralni sinonim praviloma ni vprašljiv, prav tako predstavlja pomembno slogovno in normativno informacijo za uporabnika slovarja. Pri avtomatskem preverjanju izdelamo seznam vseh sinonimov, ki ne bodo objavljeni, in izbrane ustrezno označimo, da naj se kljub temu prikažejo v slovarju.

Primeri parov iztočnica – še neobjavljeni sinonim, pri katerih je sinonim že naveden v slovarju: *bremza – zavora, britof – pokopališče, lojtra – lestev*.

Prav tako se preverja, ali sinonimi niso navedeni pri tistih pomenih, kjer obstaja enaka razlaga tudi kje drugje v slovarju. V tem primeru skupaj zberemo vse pomene z enako razlago in preverjamo, ali pri katerem od pomenov manjka navedba katerega od sinonimov.

Sinonimi: enake razlage, manjkajoča navedba sinonimov

Identificirali smo iztočnici *ornitolog* in *ptičar*, pri obeh je bila v enem od pomenov zapisana naslednja razlaga:

- kdor zlasti ljubiteljsko opazuje, proučuje ptice

V tem primeru smo dodali manjkajoči podatek, da sta to sinonima.

Sinonimi: enake razlage, a sinonimi niso upravičeni

Pri iztočnicah *kvartet* in *sekstet* smo prav tako našli enaki razlagi brez sinonimne povezave:

- skladba za to zasedbo

Kljub enaki razlagi pa to nista sinonima, saj gre pri kvartetu za zasedbo s štirimi, pri sekstetu pa s šestimi instrumentalisti ali pevci. Dejstvo, da sta razlagi kljub temu zapisani enako, izhaja iz sistematične ubeseditve metonimičnih razlag (v tem primeru gre za tip metonimije ‘zasedba’ → ‘skladba’). Tovrstne razlage shranjujemo na seznam izjem, ki jih pri nadaljnjih strojnih preverjanjih ne upoštevamo. Na ravni podatkovne zbirke bi bila še boljša rešitev ta, da bi bili takšni podpomeni označeni kot metonimični in bi jih zato avtomatično izločali iz postopka preverjanja, obenem pa bi imeli v slovarski bazi označene vse metonimične podpomene. Označevanje teh podpomenov v slovarski bazi pa se lahko enostavno naredi tudi naknadno prav na podlagi filtra, ki nastaja po trenutnem pristopu.

Podobni postopki preverjanja se uporabljajo tudi pri preverjanju sistematičnosti navajanja taksonomskih imen pri sinonimih in pisnih dvojnicah.

Taksonomska imena: enake razlage, manjkajoča navedba taksonomskega imena

V paru *plahtica* : *planinska resa*, kjer imata obe enako razlago, je prva imela navedeno taksonomsko ime, druga pa ne:

- *Alchemilla xanthochlora*

Ker pričakujemo navedbo na obeh mestih, je bilo taksonomsko ime dodano tudi pri *planinska resa*.

Pisne dvojnice

Podobne zadrege kot pri sinonimih in taksonomskih imenih preverjamo tudi pri pisnih dvojnicah, od katerih vsaka tvori svoj slovarski sestavek. Ker je že samih pisnih dvojnic razmeroma malo, le nekatere med njimi pa vstopajo v sinonimno razmerje z drugimi leksemi, v tem trenutku ne razpolagamo s primeri napak.

Smer prihodnjega razvoja

Nove postopke preverjanja dodajamo, ko zaznamo potrebo po njih in ko ugotovimo, ali je mogoče algoritmično opredeliti postopek, po katerem je mogoče odkriti potencialne napake. Poleg prepoznavanja napak je mogoče razmišljati tudi o možnostih preverjanja, ki bi pri razlagah nakazovala šibke točke v ubeseditvah.

Za izboljšanje razlag bi lahko uporabili metodo preverjanja korpusne frekvence vseh besed v razlagah in ročnega preverjanja možnosti zamenjave ali izbrisa redkih besed v razlagi ali preoblikovanja celotne razlage. Ta metoda, uporabljena pri nastajajočem *Akademskem slovarju sodobne češčine*, je preprosta in jo je mogoče nadgraditi z dodatnimi kriteriji – za češčino avtorji predlagajo uporabo t. i. »jedrnega besedišča« na podlagi češkega frekvenčnega slovarja, s čimer bi preverjali prekrivnost razlagalnih besed z jedrnim besediščem (Škrabal idr. 2022).

Zaključek

Pomembno fazo pri nastajanju slovarju predstavlja preverjanje vsebine in odpravljanje tehničnih in vsebinskih napak. Poleg ročnih pregledov se pri nastajanju slovarja eSSKJ uporabljajo tudi avtomatizirani tehnični postopki, ki pomagajo pri hitrejšem in doslednejšem odpravljanju različnih vrst napak in vsebinskih neuskkljenosti. Razlikujemo lahko med preverjanji, ki jih omogoča že sam program za slovarsko delo in splošne vgrajene tehnologije, ter med specifičnimi pravili, ki smo jih opredelili v programu za XSL transformacijo. Rezultate preverjanja za boljšo preglednost prikazujemo kot spletno stran. Ko na ta način dobimo seznam potencialnih napak, je še vedno mogoče, da nekatere med njimi v resnici niso napake. Take primere dodajamo na seznam izjem: mednje sodijo npr. sinonimi, pri katerih se razlage razlikujejo, npr. iz besedotvornih ali pisnodvojničnih razlogov, izjemo predstavljajo tudi enake razlage pri metonimičnih podpomenih, kjer je enakost razlage le površinska, vsebinsko pa gre za drugačno pomensko vsebino. Postopke preverjanja postopoma širimo glede na ugotovljene potrebe.

Čeprav tehnični postopki temeljijo na algoritmičnih opredelitvah, poleg tehničnih nedoslednosti odkrivajo tudi napake, ki izvirajo iz vsebinskih nedoslednosti, zlasti pri ugotavljanju neskladnih odnosov med vsebinami na različnih mestih v slovarju. Tako se izboljšuje tudi vsebina slovarja, zlasti njegova notranja usklajenost.

Literatura

Kozma AHAČIČ, Nina LEDINEK in Andrej PERDIH, 2015a: Portal Fran – nastanek in trenutno stanje. *Simpozij Obdobja 34, Slovnica in slovar – aktualni jezikovni opis*. Ur. Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 57–66.

Kozma AHAČIČ, Nina LEDINEK in Andrej PERDIH, 2015b: Fran: Next Generation Slovenian Dictionary Portal. *Natural language processing, corpus linguistics, lexicography / Eighth International Conference, Bratislava, Slovakia, 21–22 October 2015: proceedings*. Ur. Katarína Gajdošová, Adriána Žáková. Bratislava: RAM-Verlag. 9–16.

Aleksandra BIZJAK KONČAR, Duša DIVJAK RACE, Manca ČERNIVEC, Dejan GABROVŠEK, Nataša GLIHA KOMAC, Nataša JAKOP, Janoš JEŽOVNIK, idr., 2016: eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika.

Duša DIVJAK RACE, 2023: Teoretična izhodišča za kvalificiranje v eSSKJ. *Naslavljanje raznolikosti v jeziku in književnosti*. Ur. Jožica Jožef-Beg, Mia Hočevar, Neža Kočnik. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 33). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 219–229.

Jens ERLANDSEN, 2010: Ilex, a General System for Traditional Dictionaries on Paper and Adaptive Electronic Lexical Resources. *Proceedings of the 14th EURALEX International Congress*. Ur. Anne Dykstra, Tanneke Schoonheim. Leeuwarden/Ljouwert: Fryske Akademy. 306–306.

Nataša GLIHA KOMAC in Duša DIVJAK RACE, 2022: Tipologija slovarskih oznak za tretjo izdajo Slovarja slovenskega knjižnega jezika (eSSKJ), *Slavistična revija* 70, 611–625. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i4.4086>

Nataša GLIHA KOMAC, idr., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU.

Nataša GLIHA KOMAC idr., 2016: Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – predstavitev temeljnih konceptualnih izhodišč. *Škrabčevi dnevi 9. Zbornik prispevkov s simpozija 2015*. Ur. Franc Marušič, Petra Mišmaš, Rok Žaucer. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici. 19–33.

Simona KLEMENČIČ in Boris KERN, 2022: Povezljivost Slovarja slovenskega znakovnega jezika in Slovarja slovenskega knjižnega jezika, *Slavistična revija* 70, 655–664.

Simon KREK idr., 2020: Gigafida 2.0: the reference corpus of written standard Slovene. *Proceedings of the 12th Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2020)*. Ur. Nicoletta Calzolari. ELRA – European Language Resources Association. 3340–3345.

Domen KRVINA in Špela PETRIC, 2022: Vrstni pridevniki: teoretična obravnava in razlagalne strategije v eSSKJ glede na SSKJ, predhodne in sodobne slovarje, *Slavistična revija* 70, 525–543. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i4.4080>.

Nina LEDINEK in Mija MICHELIZZA, 2023: Issues in treating determinologized lexemes in the eSSKJ general explanatory dictionary of Slovenian, *Collegium antropologicum* 47, 110. <https://doi.org/10.5671/ca.47.2.2>

Nina LEDINEK, Andrej PERDIH, 2012: Izdelava XML-shem za slovarske projekte na primeru nastajajočih tipološko raznovrstnih slovarjev, *Zbornik Osme konference Jezikovne tehnologije, 8. do 12. oktober 2012, [Ljubljana, Slovenia]*, 123–128.

Nina LEDINEK, Andrej PERDIH, 2022: Enobesedne in večbesedne leksikalne enote v slovenščini: opredelitev meje za potrebe izdelave eSSKJ, *Slavistična revija* 70, 475–488. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i4.4074>.

Nataša LOGAR idr., 2012: *Korpusi slovenskega jezika Gigafida, KRES, ccGigafida in ccKRES: gradnja, vsebina, uporaba*. (Zbirka Sporazumevanje). Ljubljana: Trojina, zavod za uporabno slovenistiko; Fakulteta za družbene vede.

Matej METERC, 2019: Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju, *Jezikoslovni zapiski* 25, 33–45. <https://doi.org/10.3986/JZ.25.2.2>

Matej METERC, 2022: Explanations of meaning for paremiological genres in the eSSKJ and SPP dictionaries: what is expressed with a proverb, saying, superstition, weather proverb, antiproverb, wellerism, slogan and unconventional reply?, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 48, 524. <https://doi.org/10.31724/rihjj.48.2.5>

Mija MICHELIZZA, 2021: Med tipičnim in stereotipnim: družbena občutljivost pri pripravi ilustrativnega gradiva v eSSKJ, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 47, 631–653. <https://doi.org/10.31724/rihjj.47.2.13>

Tanja MIRTIČ, 2018: Pravorečna problematika s splošnoslovaropisnega vidika, *Slavia Centralis* 11, 172–184.

Tanja MIRTIČ, 2020: Odpiranje pravorečnih vprašanj pri pripravi rastočega slovarja eSSKJ. *1. slovenski pravorečni posvet: zbornik povzetkov*. Ljubljana. 17.

Tanja MIRTIČ, Marko SNOJ, 2022: Merila za razlikovanje med dvojnicami in sinonimi v eSSKJ, *Slavistična revija* 70, 459–473. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i4.4073>

Andrej PERDIH, 2018: Dictionary Portal Fran: Current State and Future Developments. *Slovanská lexikografie počátkem 21. století: sborník příspěvků z mezinárodní konference, Praha 20.–22. 4. 2016*. Ur. B. Niševa, D. Blažek, I. Krejčířová, K. Skwarska, E. Šlaurová, M. Vašíček. Praha: Slovanský ústav AV ČR, v. v. i. 57–65.

Andrej PERDIH, 2020: Portal Fran: od začetkov do danes, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 46, 997–1018. <https://doi.org/10.31724/rihjj.46.2.28>

Andrej PERDIH, Nina LEDINEK, 2019: Multi-word Lexical Units in General Monolingual Explanatory Dictionaries of Slavic languages, *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies* 12, 113–134.

Špela PETRIC, 2022: Besedne zveze z vidika slovaropisja na primeru sestavkov eSSKJ, *Slavistična revija* 70, 489–502. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i4.4077>

Marko SNOJ, 2022: Prispevki k slovnici slovenskih medmetov, *Slavistična revija* 70, 237–253. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i3.4047>

Marko SNOJ in Andreja ŽELE, 2022: Merila za razločevanje med medmeti in členki, *Slavistična revija* 70, 557–572.

Michal ŠKRABAL, Michaelá LIŠKOVÁ in Martin ŠEMELÍK, 2022: On defining vocabulary in a monolingual online dictionary: Some remarks from the lexicographical practice on the Academic Dictionary of Contemporary Czech. *Dictionaries and Society. Book of Abstracts of the XX EURALEX International Congress*. Ur. Annete Klosa-Kückelhaus, Stefan Engelberg, Christine Möhrs, Petra Storzjohann. Mannheim: IDS-Verlag. 71–74.

Peter WEISS, 2004: Vnašalni sistem ZRCola. *Jezikovne tehnologije: zbornik B 7. mednarodne multi-konference Informacijska družba IS 2004, 9. do 15. oktober 2004*. Ur. Tomaž Erjavec, Jerneja Žganec Gros. Institut »Jožef Stefan«. 124–125.

TECHNICAL VERIFICATION PROCEDURES IN eSSKJ

Summary

The paper presents automated procedures for the technical verification of the structure and content of the eSSKJ (*Dictionary of the Slovene Standard Language*, 3rd Edition), which is being compiled at the Fran Ramovš Institute of the Slovene Language at ZRC SAZU. The technical verification procedures are applied during the compiling of entries as well as in the word-processing software and in the final phase of preparing the dictionary for publication. The procedures help to identify potential errors reflecting inconsistencies in the content.

The eSSKJ dictionary is compiled by using the iLex software with the built-in functions to prevent violation of basic XML rules (well-formedness) and by checking entries against an XSD schema designed for each dictionary. The software also allows for checking the uniqueness of identification numbers, e.g. for senses and sub-senses. In addition to the general checking, further verification procedures are determined by the editorial team. The majority of these procedures are performed by means of an XSL transformation, resulting in a web page displaying potential errors.

The verification process includes checking the use of appropriate characters, the number and order of quotation marks, brackets and other characters. For the senses with the same explanation, the indication of synonyms is checked to ensure that they are not accidentally omitted. Allowable exceptions are metonymic meanings that superficially have the same explanation, although the meanings themselves are different. All synonyms are checked to ensure that they have the same explanation. Permitted exceptions are explanations that differ among themselves due to word-formation or spelling reasons. Synonyms are also checked for their collocating with words with potentially inadequate meaning. For the senses that enter into a synonymous relationship and have taxonomic names attached to them, the correspondence of these taxonomic names is checked. In addition, the semantic links in the case

of variants, the consistency of the structural patterns used in relation to the part of speech of the headword, the absence of a link in the case of symbols and abbreviations, the adequacy of the links in the etymological section, etc. are checked. The automated checking of the structure and content of the eSSKJ dictionary helps to ensure high quality and consistency of the data while saving time on the content checking and proofreading.

Besedotvorne variante v zgodovinskih slovarjih na Franu: od eSSKJ16 do Pleteršnika

Andreja Legan Ravnikar

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, andreja.legan-ravnikar@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.7>

ISBN: 978-961-286-878-9

V prispevku so obravnavane samostalniške besedotvorne variante, ki imajo enako besedotvorno podstavo in različni priponski obrazili, domače *-stvo* in prevzeto *-ija*. Na podlagi slovarskih opisov teh izpeljank (z enakim besedotvornim pomenom) v zgodovinskih slovarjih slovenskega jezika za obdobje od 16. do konca 19. stoletja na spletnem portalu Fran (www.fran.si) sem ugotavljala njihovo pogostost in okoliščine rabe ter konkurenčna razmerja med njima. Besedotvorni postopek izpeljave po teh dveh besedotvornih modelih sem preverjala tudi po slovnicih opisih v (večinoma nemško pisanih) slovnicih slovenskega jezika do konca 19. stoletja.

Ključne besede: slovenski jezik, zgodovinski slovarji, starejše slovnice slovenskega jezika, samostalnik, izpeljanke na *-stvo* in *-ija*

The article deals with noun derivatives, i.e. word-formation variants that have the same word-formation base and different suffix forms, the native *-stvo* and the borrowed *-ija*. Dictionary descriptions of these derivatives (with the same word-formation meaning) in historical dictionaries of Slovene describing the language in the period from the 16th to the end of 19th century published on the online portal Fran (www.fran.si) were examined in order to carry out the analysis. Their frequency as well as circumstances of their use and competitive relationships between them were determined. In addition, the word-formation process of derivation according to these two models was compared with grammatical descriptions in Slovene grammar books (mostly written in German) published by the end of the 19th century.

Keywords: Slovene, historical dictionaries, older grammars of the Slovene language, nouns, derivatives with the suffixes *-stvo* and *-ija*

Uvod¹

Na spletnem jezikovnem portalu Fran je po najnovejših podatkih (Fran 11.0, www.fran.si) dostopnih devet zgodovinskih slovarjev slovenskega jezika. Za jezik 16. stoletja so na voljo Besedje 2011, eSSKJ16 2022– in Megiser 2023. Jezikovno gradivo iz 17. stoletja in začetka 18. stoletja vsebujejo naslednji zgodovinski slovarji: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* 2006, Kastelec-Vorenčev slovar 1997 in Hipolitov slovar 2022. Kranjski knjižni jezik 18. stoletja predstavlja *Slovar Pohlinovega jezika* 2020, prekmurski knjižni jezik 18. in 19. stoletja pa *Slovar stare knjižne prekmurščine* 2006. Najobsežnejši slovar, ki vsebuje gradivo iz obdobja od srednjeveških rokopisov do konca 19. stoletja, je Pleteršnikov slovar (1894–95). (Gl. razvezavo okrajšanih navedb slovarjev v Virih.)

Zgodovinskim slovarjem je ne glede na tipološko opredelitev (obrnjeni zgodovinski slovarji, splošni razlagalni, avtorski, pokrajinskoknjižni) skupno, da je nastavitev iztočnic zaradi številnih *pisnih, glasovnih in besedotvornih različic* zahtevna naloga.

Zaradi sodobnega uporabnika in iz praktičnih razlogov so glasovne in pisne različice v zgodovinskih slovarjih največkrat obravnavane v enem slovarskem sestavku s skupno iztočnico, ki je glasovno in pisno posodobljena (če ni enaka sodobni pojavitveni obliki besede). Pričakovana visoka stopnja pisne neuskkljenosti je povezana z začetki normiranja knjižnega jezika v 16. stoletju, nedoslednostjo zapisa istih in različnih avtorjev, kakor tudi zaradi različnih konceptov zapisovanja posameznih glasov. Največ težav se pojavlja pri prevzetih besedah, kjer se občasno prepletata domača in tuja pisna norma, še posebej, če tuja pisna norma ne odraža izgovora glasov v slovenščini. V takem primeru glasovne podobe besede ni mogoče natančno določiti, saj lahko različice iztočnice bolj kot izgovorno predstavljajo pisno variantnost, npr. *ceifliza* (< nem. *zeyssel*), kjer ni jasno, ali glasovno podobo rekonstruirati kot *cejzliza* (po slovenskem pisnem sistemu) ali *cajzliza* (po nemškem izgovoru <ey>) (Jelovšek 2020: 302–303).² Tudi primer obrnje-

---

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0038, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Za *SSKJ16* je bil sprejet dogovor, da se tovrstni zgledi posodablajo glede na slovenske glasovne ustreznice (npr. *cejzliza* ^{◌̇}), tovrstna iztočnica pa se označi z votlim krožcem (◌̇), kar pomeni, da gre za iztočnico ali različico iztočnice, rekonstruirano na podlagi zapisa. Podrobneje o posameznih dilemah, kadar tuja pisna norma ne odraža natančno glasov slovenščine na podlagi zapisov prevzetih besed iz nemščine: <eu>, <ei>, <sp>, <st>, in izposojenk iz latinščine gl. Jelovšek 2019: 214–219.

nega slovarja Hipolita Novomeškega (1811–1812) kaže na obilico glasovnih različic, ki so popisane v oklepaju za iztočnico, kot iztočnica pa je navedena tista, ki je najbližja sodobni obliki besede, npr. *kamrica* (kamberca, kamerca), *kolmež* (kalmiž, kalmuž, kolmež).

Za besedotvorne variante je značilno, da imajo tvorjenke enako besedotvorno podstavo in različne (največkrat priponske) obrazilne morfeme, ki se (večinoma) ujemajo v besedotvornem pomenu. Tvorjenk z enakim besedotvornim pomenom, ki se dodatno ujemajo tudi v leksikalnem (slovarskem) pomenu, je v zgodovinskem gradivu dosti več kot v sodobnem jeziku, npr. pri samostalniških izpeljankah sta tipična morfema *-ar* in *-er* z besedotvornim pomen vršilec dejanja ali nosilec povezave: *ajfrer* (1 pojavitev v TC 1550) in *ajfrar* (16 pojavitev v 8 delih), *antverhar* (38 pojavitev v 15 delih) in *antverher* (1 pojavitev v TPo 1595), *apotekar* (8 pojavitev v 4 delih) in *apoteker* (1 pojavitev v JPo 1578), *bidertaufar* (8 pojavitev v 3 delih) in *biderteufer* (62 pojavitev v 10 delih) ipd. Iz frekvenca pojavitev posameznih izpeljank je razvidno, katero priponsko obrazilo je bilo v knjižnem jeziku prednostno. V *SSKJ16* so besedotvorne različice prikazane v dveh ali več ločenih slovarskih sestavkih.

Med besedjem knjižne slovenščine 16. stoletja so tudi različice kot *amoritarski* (1 pojavitev) in *amoriterski* (48 pojavitev v slovarju), ki so na podlagi konceptualnega dogovora v *SSKJ16* ločeno predstavljene v dveh slovarskih sestavkih. Konkretna primera imata enako priponsko obrazilo, le da je njun besedotvorni predhodnik v prvem primeru izpeljanka z domačim priponskim obrazilom *-ar* (besedotvorni vzorec, podedovan iz praslovanščine), v drugem primeru pa s tujejezičnim *-er*. Med raziskovalci besedotvorja je splošno sprejeto, da je treba večstopenjske tvorjenke obravnavati in razvrščati glede na zadnji besedotvorni postopek. Pri drugostopenjski tvorbi konkretnih primerov je izkazana glasovna, ne besedotvorna variantnost; ta se kaže v besedotvornih podstavah *amoritarski*- in *amoriterski*-, na kateri se pripenja enako priponsko obrazilo *-ski*. Konceptualno enotnost bi dosegli, če bi upoštevali, da sta *amoritarski* in *amoriterski* glasovni različici skupne iztočnice, ki je najbližja sodobni pojavitveni obliki besede, torej *amoritarski* (*amoriterski*, *amoritarski*); razvrstitev v oklepaju sledi frekvenci pojavitev. Če gre za enako število zgledov, se glasovne različice razvrščajo kronološko, npr. *ciganarski* (*ciganerski*, *ciganarski*).³

Na podlagi slovarskih samostalniških izpeljank z zgodovinsko gledano produktivnima priponskima obraziloma *-stvo* (domače obrazilo) *-ija*

³ Podobno tudi: *egiptarski* in *egipterski*, *kavklarija* in *kavklerija* ipd.

(prevzeto obrazilo) v zgodovinskih slovarjih na Franu za obdobje od 16. do konca 19. stoletja, ki (vsaj deloma) odražajo stanje v knjižni slovenščini v obravnavanem času, v pričujoči razpravi ugotavljam njihovo pogostost in okoliščine rabe. Besedotvorna vzorca izpeljave sem spremljala tudi po slovničnih opisih v (večinoma nemško pisanih) slovnicaх slovenskega jezika od 16. do konca 19. stoletja. Pričakujem, da se bodo razkrila konkurenčna razmerja med njima v tristoletnem razvojnem loku.

Priponsko obrazilo *-stvo* se je oblikovalo v pozni praslovanščini (< *-əstvo). Pripenjalo se je na samostalniško (devica > *devišstvo*), pridevniško (bogat > *bogastvo*) ali glagolsko besedotvorno podstavo (varovati > *varstvo*). Zanj je značilno, da je nosilec več besedotvornih pomenov: a) lastnost (*bogastvo*), b) nosilec povezave (*možstvo* 'kar je v zvezi z možem'), c) dejanje (*varstvo* 'to, da se varuje, pazi'), č) abstraktni pomen v smislu označevanja lastnosti (*devišstvo*, 'čistost'), d) dejanje (*gospodstvo* 'vlada, moč'), e) 'skupnost' (*človeštvo*, *ljudstvo*), f) 'zbirnost' (*očanstvo* 'domovina', *pohišstvo* 'zbirno poimenovanje za vse predmete po hiši') (Šekli 2021: 144).

Tipološko podoben besedotvorni vzorec, kot je v slovanskih jezikih *-ar-stvo*, je v nemščini *-er-ei*. Prevzeto priponsko obrazilo je bilo sprejeto z nemškim posredovanjem: *-ija* < srvn. *-ie* < roman. *-ia*. Izpeljanke na *-ija* so se pojavile zgodaj, najprej s prevzemom tujejezičnih tvorjenk, pozneje pa so se močno razširile s pripenjanjem na domače besedotvorne podstave (Bajec 1950: 18–19). Besedotvorni predhodnik samostalnikov na *er-ei*, ki imajo prvotni besedotvorni pomen nosilec povezave, ter drugotna besedotvorna pomena dejanje ali mesto, je lahko: a) izsamostalniški samostalnik na *-ar* v pomenu nosilec povezave (*vrtnarija*), b) izglagolski samostalnik s pomenom vršilec dejanja (*pekarija*) ali c) pa samostalnik na *-ar*, za katerega ni mogoče nedvoumno določiti, ali gre za samostalniško ali glagolsko besedotvorno podstavo⁴ (gre za t. i. vzporedno besedotvorno motivacijo) (Šekli 2021: 148).

Konkurenčna razmerja med parom tvorjenk s priponskima obraziloma *-stvo* in *-ija* je mogoče objektivno primerjati le, kadar imata obe obrazili prekrivne besedotvorne pomene. Če se njuna besedotvorna pomena razlikujeta, si besedotvorni varianti ne konkurirata, npr. izpeljanka *kovačija* 'kovačnica' (vsi slovarji od Kast.-Vor. dalje) ni par tvorjenki *kovaštvo*

⁴ Ugotavljanje izhodiščnih oz. motivirajočih besed, da bi določili smer motivacije tvorbe in stopenjskost tvorbe, je težavno prav pri izsamostalniških tvorjenkah (Legan Ravninar 2008: 140). O problematiki vzporedne besedotvorne motivacije prim. tudi Tafra 2022: 16–17.

‘kovaška obrt, kovaški ceh’ (Hip. kovastvo, Plet.). Podobno velja za pare: *kmetija* ‘zemljišče s hišo in gospodarskimi poslopji’ (Hip., Poh., Plet.) in *kmetstvo* ‘družbeni sloj kmetov’ (v slovarjih 16. st., Plet.) si ne konkurirata, prav tako ne *mesarija* ‘mesnica kot prostor za prodajo mesa’ (Kast.-Vor., Hip., Plet.) in *mesarstvo* ‘mesarska obrt’ (Poh., Plet.), *sodnija* ‘sodišče’ (Kast.-Vor., Hip., Plet.) in *sodstvo* ‘sodišče kot pisarna’ (Plet.), tudi v pomenu ‘sodni sistem, pravosodje’ (Plet.) ipd.

Izpeljanke s priponskima obraziloma -stvo/-štvo in -ija v zgodovinskih slovarjih na Franu

Obrazilni morfem -stvo/-štvo

Značilnost knjižnega jezika 16. stoletja so številne besedotvorne različice, ki so posledica sopomenskosti besedotvornih obrazil (prim. besedotvorne pomene priponskih obrazil -*stvo* in -*ija*), razlogi pa so različni.⁵ Besedotvorne različice (znotraj njih pa tudi morebitne glasovne različice) prikazujem na primeru poknjiženega priponskega obrazila -*stvo* (z glasovno različico -*štvo*) ter dveh sopomenskih priponskih obrazil: -*ctvo* (z glasovno različico -*čtvo*) ter -*astvo*, ki se kasneje v knjigah in slovarjih ne pojavljajo več.⁶ V knjižnem jeziku 16. stoletja so bile v originalni izrazni podobi ustaljene besedotvorne različice z glasovnimi variantama -*stvu/-štvu* in -*ctvu/-čtvu* (gl. zglede spodaj z navedbami vseh glasovnih različic v oklepaju) ter -*astvo*. Izglasni etimološki o, ki je v osrednjih dialektih prešel v u – tako ga je pisal tudi Trubar – je pri Krelju nedosledno pisan z <u> ali <o>: v opisnem deležniku srednjega spola je zapisoval <u>, pri samostalnikih in pridevnikih kot <o>, v prislovu pa kot <ò> (Rigler 1968: 136). V knjižni slovenščini 16. stoletja so pri besedi človeštvo izpričani naslednji glasovni odrazi:

---

⁵ Podrobneje o vzrokih, kot so: skromna tradicija pisnega jezika in govorjenega jezika v javni rabi, jezikovno znanje in zmožnosti tvorbe (novega) besedja posameznega protestantskega pisca, narečna in etnična pripadnost avtorjev, besedilnovrstna raznolikost knjižnih del, gl. Legan Ravnikar 2021: 255–257.

⁶ Prim. *človečastvo* (le Plet., sklicujoč se napačno na Krelja), *človeštvo* (samo Poh. in Plet.), *človestvo* (Hip., Kast.-Vor.). M. Merše je podrobno razčlenila vključenost besed iz Kreljeve (zimski del, 1567) in Juričićeve postile (tridelna postila iz 1578) v Pleteršnikovem slovarju, pri čemer je odkrila, da se kar 773 pojavitev z oznako *Krelj* nanaša na Juričićevo postilo (Merše 2028: 308).

človeštvo (človestvu, človejstvu, človeštvu, človeštvo) -a sam. s [člo've:štvo -a]
človečtvo (človečtvu, človejčtvu, človečstvu, človejčstvu, človejctvu, človec-
 stvu*) -a sam. s [člo've:čtvo -a]
človečastvo -a sam. s [člo've:častvo -a[?]]

Zgledov za ta besedotvorni vzorec izpeljave je v 16. stoletju bistveno več kot »kakih deset primerov« (Šekli 2021: 149). Priponsko obrazilo *-stvo* se lahko pripenja na prevzeto besedotvorno podstavo, npr. *antverharstvo* (v enem protestantskem delu), *farstvo/farštvo* (18 del), *predigarstvo/pridigarstvo* (27 del), *rihtarstvo* (1 delo), *žolnerstvo* (1 delo), v večini primerov pa imajo tovrstne izpeljanke besedotvorno podstavo slovanskega izvora. Posamični primeri so izpričani že v srednjeveškem rokopisnem obdobju, večina od njih pa je prvokrat zapisana v 16. stoletju in se kontinuirano pojavlja po slovarjih iz 17., 18. in 19. stoletja, npr. *bogastvo*¹ [bog] in *bogastvo*² [bogat], *cesarstvo* (prvikrat Brižinski spomeniki), *dečelstvo* (in *deklištvu* pri Kast.-Vor., Hip., Plet.), *gospostvo/gospodstvo* (Svet., Poh., Plet.), *gospodarstvo* (Kast.-Vor., Hip., Nprekm., Plet.), *ključarstvo* (Plet., Cig., Jan.), *kmetstvo* (Plet.), *kraljestvo/kraljevstvo* (Kast.-Vor., Svet., Hip., Poh.), *krščanstvo* (od Kast.-Vor. tudi kristjanstvo), *ljudstvo* (vsi zgodovinski slovarji), *meništvo* (Kast.-Vor., Hip., Poh., Plet. in varianta *menihstvo* pri protestantih), *očanstvo* (Hip., Poh., Plet.), *pijanstvo* (Kast.-Vor., Hip., Svet., Nprekm.), *pohištvu* (v pomenu 'posestvo, domačija, poslopje' tudi pri: Kast.-Vor., Hip.), *prešustvo/prešuštvu* (vsi zgodovinski slovarji), *ribištvo* (Kast.-Vor., Svet., Hip., Poh., Plet.), *rojstvo* (vsi zgodovinski slovarji), *selstvo* 'sporočilo, glasniki' (Kast.-Vor., Hip., Poh., Plet.), *šustvo/šuštvu* (od protestantov dalje ni kontinuitete), *veličastvo* (Poh. idr.), *vboštvo* (Hip.: vbostvo, vboštvo^o), *vdevičtvu* (ni kontinuitete), *vdovstvo/vdovštvu* (vdovstvo tudi po vseh drugih slovarjih), *vevodstvo* (vivodstvo v Kast.-Vor. in Hip.).

Pri Kastelec-Vorencu in/ali Hipolitu se prvokrat pojavijo naslednje izpeljanke s priponskim obrazilom *-stvo* (z dolenskim odrazom *-stvu*), ki večinoma ohranjajo kontinuiteto še v 19. stoletju: *duhovstvo* (Hip., Poh., Nprekm., prim. Plet.: konkurira z duhovščino), *konjstvo* (ima le še Cigale v Plet.), *korarstvo* (Kast.-Vor. in kasneje Cigale, Janežič in Caf v Plet.), *kovaštvo* (Hip., kovaštvo v Plet.), *maštvo* (Kast.-Vor., Svet.), *moštvo* (Kast.-Vor., Hip., Plet. Nprekm.), *mrtvaštvo* (mrtvastvo^o, mrtvaštvo) (Kast.-Vor., Hip.), *očastvo* (Kast.-Vor., Hip., Plet.), *vojvodstvo/vajvodstvo* (Kast.-Vor., Hip., Poh.), *zidarstvo* (Hip., Poh., Plet. iz Cigaleta in Janežiča). Kot Hipolitove novotvorjenke so zabeležene tudi izpeljanke, ki se niso prijele: *kobilstvo*, *lotrstvo*, *možastvo*, *napadstvo*, *nedopadstvo*, *prestvo*. Na drugi strani imamo

v Hipolitovem slovarju izpričane novotvorjenke – mestoma v Pleteršnikovem slovarju označene kot novoknjižne (nk.) –, od katerih so se nekatere ohranile do sodobnosti, npr. *mašništvo*, *meščanstvo*, *mladenstvo* (mladenstvo, mladenštvo), *posestvo*, *predstvo* ‘prednost, prioriteta’, *tkalstvo*.

Največjo produktivnost besedotvornega vzorca s priponskim obrazilom *-stvo* izkazujejo gradivski in slovarski viri sredi 19. stoletja in v 2. polovici 19. stoletja, in sicer Cafovo, Miklošičevo in Zalokarjevo rokopisno gradivo, Murkov slovar (1832–1833), Janežičev (1867, 1893), Cigaletov slovar (1860). Te izpeljanke so pri Pleteršniku večinoma kvalificirane kot nk. Veliko teh tvorjenk se je v stilno nezaznamovani ali zaznamovani rabi ohranilo tudi v 21. stoletju (prim. *SSKJ2*, *eSSKJ*), npr. *barvarstvo*, *duhovništvo*, *glavarstvo*, *gozdarstvo*, *jeklarstvo* (nk.), *kaplanstvo*, *kiparstvo* (nk.), *knjigarstvo* (nk.), *kolarstvo*, *konjarstvo*, *kramarstvo*, *krčmarstvo*, *lakomstvo*, *medičarstvo*, *mornarstvo* (nk.), *oglarstvo*, *ovčarstvo*, *pekarstvo*, *pleskarstvo*, *poganstvo* (nk.), *poljedelstvo* (nk.), *poveljništvo*, *pregnanstvo* (nk.), *sinovstvo*, *slikarstvo* (nk.), *stavbarstvo*, *strojarstvo*, *svojstvo*, *škafarstvo*, *tesarstvo*, *učiteljstvo* (nk.), *vinstvo* (nk.), *vinarstvo* in *vinogradstvo* (vinogradništvo šele v 20. stol.), *vladarstvo* (nk.), *vojaštvo*, *vrtnarstvo*, *žitarstvo*.⁷

Obrazilni morfem *-ija*

Pisne različice priponskega obrazila *-ija* v 16. stoletju so sistematično predstavljene pri tovrstnih izpeljankah v oblikoslovnem zaglavju *SSKJ16*. Določeni variantni zapisi so zaradi preglednosti posodobljeni glede na predvideno glasovno vrednost, ker npr. zaradi latinske tradicije še dolgo niso pisno ločevali med /i/ in /j/. Izpričana je namreč tudi pisna varianta priponskega obrazila, tj. *-ja* (*cupernja*, *vuhernja*), za katero ni jasno, ali je prišlo do umika naglasa in do redukcije priponskega /i/ ali gre zgolj za zapis <j> za sklop <ij>, kot npr. *prjeti*, *trje* (Jelovšek 2020: 303). V celotnem gradivu 16. stoletja (Besedje 2011) so bile sistematično pregledane izpeljanke na *-ija* pri črkah s pričakovanim večjim številom prevzetih besed in tvorjenk iz njih: e, f, š in ž, ostale pa paberkovalno. Večina zgledov ima besedotvorno podstavo sprejeto iz nemščine, priponski obrazilni morfem *-ija* pa je posnet po nemščini.

Večji prirast tega tvorbenega vzorca je viden od 16. do 18. stoletja, medtem ko se predvsem pod vplivom purističnega jezikovnega nazora v 19. stoletju umikajo iz knjižnega jezika. Na primer Pleteršnik se je prevzetih

⁷ Pojavitve samo v slovnica: *glavarijstvo*, *rojenstvo*, *veličestvo*.

besed iz nemščine, tudi če so spadale med t. i. ljudske izposojenke in so še danes prisotne v narečjih, izogibal, npr. *coprnija*, *fehtarija* (Kast.-Vor., Hip.), *feraterija* (Svet.), *fratarija* (Svet., Hip.), *falšija* (Kast.-Vor., Hip.), *farmoštija* (samo v 16. st.)/*fajmoštija* (Hip.), *flegarija* (Kast.-Vor., Hip.), *fraškarija* (16. st.), *likarija* (Hip., Poh.), *špecarija*/*špecerija* (Kast.-Vor., Hip.), *špendija* (Kast.-Vor., Svet., Hip., Poh.), *špotlerija* (v 16. st.), *zoprnija* (le ekspr. v SSKJ2). Izjema so izpeljanke, ki jih lahko spremljamo v slovarjih do konca 19. stoletja in še dlje: *filozofija* (Hip., Poh., Svet., Nprekm., Plet.), *kaplanija* (Poh., Nprekm., Plet.), *korarija*, *kramarija* (Hip., Poh., Plet.), *kupčija*, *morija* (Kast.-Vor., Hip., Svet., Plet.), *pekarija* (Hip., Plet.), *škofija*, *tiranija* (Hip., Plet.)

Konkurenčna raba besedotvornih variant z obema priponskima obraziloma

Od Kastelec-Vorenčevega ali/in od Hipolitovega slovarja dalje je zaradi enakih besedotvornih podstav, ki imajo besedotvornopomensko enake obrazilne morfeme, izpričana konkurenca besedotvornih variant s priponskima obraziloma *-stvo* in *-ija*.⁸ Obrazilo *-ija* se pripenja na prevzeto besedotvorno podstavo, npr. *kecarija* (< Ketzerei, v 16. st., Kast.-Vor., Hip., Svet.) in *kecarstvo* (samo Hip.), *kapitanija* (Hip., Nprekm.) in *kapitanstvo* (Plet.), *kurbarija* (< die Hurerei, v 16. st., Kast.-Vor., Poh., Plet.) in *kurbarstvo*/*kurbirstvo*/*kurberstvo* (Kast.-Vor., Hip.), *lotrija* (< srvn. loterie, v 16. st., Kast.-Vor., Hip., Svet., Nprekm., Plet., prim. tudi *-n-ija*: *lotrniija* ‘prešuštvo, nečistovanje, prostitucija’ (MTh 1603, Kast.-Vor., Svet.)) in *lotrstvo* (Hip.), *majerija* (Hip.) in *majerstvo* (Kast.-Vor., Hip.), *mešetarija* (Hip., Plet.) in *mešetarstvo* (Plet.), *mojstrija* (Kast.-Vor., Hip., Poh., Plet.) in *mojstrstvo* (Hip., Plet.), *purgarija* (v 16. st., Kast.-Vor., Hip.) in *purgarstvo* (v 16. st., Kast.-Vor., Hip.), *šafarija* (v 16. st, Hip.) in *šafarstvo* (v 16. st., Nprekm., Plet.). Največ izpeljank na *-ija* je po nemščini oblikoval prav Hipolit, toda med njimi je kar nekaj le priložnostnih tvorjenk, ki se niso uveljavile, npr. *korporalija*, *kuplerija*, *ledrarija*, *markezija*, *merčunarija*, *mrcvarija*.

⁸ Tvorjenke na *-ija* brez besedotvornih variant na *-stvo* so redke. Pri Hipolitu se brez besedotvorne variantnosti pojavi le par tvorjenk s priponskim obrazilom *-ija*, npr. *čebelarija* (prim. čebeloreja v Plet.), *gostarija* (< Gasterei, Kast.-Vor., Svet., Hip., Poh., Plet.), *kompanija* (Kast.-Vor., Hip., Poh., Plet.). Prim. poimenovanja različnih dejavnosti, obrti v Hipolitovem prevodu *Orbis pictus* v Orel 2022: 175.

Izpeljanke na *-stvo* in *-ija* v starejših slovnicaх slovenskega jezika od Bohoričevih *Zimskih uric* (1584) do Janežičeve *Slovenske slovnice za domačo in šolsko rabo* (1863)⁹

Ob jezikovni analizi izbranih izpeljank, tvorjenih po za slovenščino sorazmerno pogostih besedotvornih vzorcih, je logično vprašanje, kako, če sploh, sta besedotvorna vzorca izpeljave obravnavana v slovenskih slovnicaх do 2. polovice 19. stoletja. Slovnični opis slovenskega jezika se je začel v latinsko pisani Bohoričevi slovnici (1584), nadaljeval se je v slovnicaх pretežno v nemškem jeziku, npr. v slovnicaх Pohlina (1768, 1783), Metelka (1825) in Zagajška (1791), od Vodnika (1811) dalje se slovenska slovnica pojavlja tudi v slovenskem metajeziku vzporedno z nemško pisanimi (za analizo Janežičeva slovnica 1854, 1863).

V Bohoričevih *Zimskih uricah* (*Arcticae horulae succisivae*, 1584) je besedotvorna problematika v današnjem pomenu besede obravnavana skopo. V enoti Figura avtor obravnava tri stopnje tvorjenosti: enostavno (*pravičen*), složeno (*nepravičen*) in izložensko (*nepravičnost*). Navaja izpeljanke za različne besedotvorne pomene, npr. očetna imena, svojilna imena, pomanjševalnice idr., samostalniških izpeljank na *-stvo* in *-ija* pa tudi mlajše izdaje Bohoričeve slovnice ne omenjajo.¹⁰

Prvikrat se izpeljanke na *-stvo* (*-stvu*) v teoretični obravnavi pojavijo v Pohlinovi slovnici *Kraynska Grammatika* (1768) v poglavju *Wortfügung/ Skupskladanje teh beffedy* (str. 126–149), prvokrat pa je obrazilni morfem izpričan v izpeljanki *gospostvu* (131), enkrat pa v složenci *samoderstvu* (nem. Monarchie) (134). Za drugo izdajo Pohlinove slovnice (1783) je K. Ahačič posebej izpostavil: »Opozorilo si zasluži še zelo dobro poglavje o besedotvorju, ki se sicer v prvi in drugi izdaji bistveno ločuje v pristopu«. Ta izdaja je res bolj natančna, npr. na strani 122 so navedeni dodatni primeri izpeljank, avtor pa prvokrat določi njihovo besedotvorno podstavo: kristijan – *kristijanstvu* (Christenthum), *duhovstvu* (Kleresey), *cesarstvu*, *krajlestvu*, *človestvu*; bogat – *bogastvu*. Za besedotvorni pomen 'večja količina istovrstnega' Pohlina navaja »podobno kot *smrečje*« zglied *ljudstvo*.

---

⁹ Podroben prikaz besedotvorne problematike po slovnicaх slovenskega jezika od začetkov (Vodnik 1811) do sodobnosti je v monografiji *Iz zgodovine slovenskega besedotvorja* prispevala A. Vidovič Muha (2019: 13–45).

¹⁰ Prim. Hipolit Novomeški, *Grammatica Latino-Germanico-Slavonica* (1715), celovška jezuitska slovnica *Grammatica Oder Windifches Sprach-Buch* (1758).

Vzorec tvorbe izpeljank s priponskim obrazilom *-ija* (zapis: <ya>) je prvič izpričan v 2. izdaji Pohlinove slovnice (1783), ne v okviru osrednje obravnave tvorjenk, ampak ga Pohlín uvršča na obrobje rabe. Navaja primere: *hudobya*, *knizya*, *gostya*, *oštarya*, *volarya*, *buklarya*, *kolarya* (123).

Zagajškova dvojezična nemško-slovenska slovnica *Slovenska grammatika* (1791) v 4. poglavju obravnava skladnjo *Von der Wortfügung/Od te besedehlofhnosti* (268–331), toda besedotvorne problematike praktično ne zajema. Navaja le primere samostalniških izpeljank na *-stvo*, za katere pravi, da je zanje značilno, da jim ne moremo pripisati ženskega ali moškega spola: *gospodstvu*, *gospodarstvu*, *meštvu*, *duhovstvu* (279). Tvorbenega vzorca izpeljave s priponskim obrazilom *-ija* ne registrira.

Prvič je izpeljankam na *-stvo* posvečena posebna enota v Vodnikovi slovnici *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole* (Vodnik 1811). Navaja besedotvorne vzorce z obema priponskima obraziloma: *-stvo*, (ločeno) *-štvo* in *-ija*. Pripisuje jim naslednje besedotvorne pomene: »ota, ost, stvo, štvo pomenio poseban stan, kakor: *služnost*, *rojenstvo*, *devišstvo* [...] stvo, štvo pomenita posebane vumetnosti in stanove, kakor: *zidarstvo*, *kralestvo*, *kovaštvo*, *človeštvo*« (149).

Vodnik (1811) obrazilnemu morfemu *-ija* (zapis: <ía>) pripisuje besedotvorni pomen opravilo in dejanje: *zidaria*, *kolaria*, *hudobia*, *slepotia*, *moria* (153).

Metelko se je v slovnici *Lehrgebäude der slowenischen Sprache* prvi natančneje posvetil slovenskemu besedotvorju – kar na 146 straneh (Metelko 1825). V poglavju *Bildung der Wörter* (22–168) pri izpeljavi s priponskim obrazilom *-stvo* navaja zglede: *ludstvo*, *duhovstvo*, *selstvo*, *cesarstvo*, *zidarstvo*, *gospostvo*, *bogastvo*, *devišstvo*, *človeštvo*, *kovaštvo*, *očastvo* in ugotavlja njihovo besedotvorno podstavo: devica, človek, kovač, oča. Izpostavlja tudi priponski obrazili *-astvo*: *veličastvo* in *-estvo*: *kralestvo* (53). Prvi je ugotovil, da je izbira priponskih obrazil pri izpeljavi odvisna od pomena besedotvorne podstave, ki jo za posamezne primere tudi navaja.

Metelko (1825: 42) je izpeljankam na *-ija* posvetil do tedaj posvetil največ pozornosti. Navaja primere, katerih tvorbo utemeljuje iz glagolske besedotvorne podstave: *podrtija* (Zerstörung), *razprtija* (Uneinigkeit), *prekucija*, *sleparija*, *skoparija*, *kodrnija*, *odmrtija*, *hudobija*, *kolarija*, *zidarija*, *gornija* (Berggericht 'gorsko sodišče'), *kmetija*, *solarija*, *kresija* (Kreissamt), *škofija* (Bisthum).

Janežičeva slovenska slovnica je bila najbolj razširjena in ponatiskovana slovnica v 2. polovici 19. stoletja in na začetku 20. stoletja, vse do izida

Breznikove slovnice leta 1916.¹¹ Čeprav gre v osnovi za šolsko slovnico, je to ena od najvplivnejših slovenskih slovníc, saj je (podobno kot slovnica Jožeta Toporišiča za čas od leta 1976) v 2. polovici 19. stoletja veljala za temeljno referenčno in normativno slovnico slovenskega jezika (Ahačič 2015b). Sodobnejšo predstavitev besedotvornega vzorca izpeljave s *-stvo* ima Janežič v prvi izdaji z naslovom *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagolskim berilom za Slovence* (Janežič 1854). Pripisuje mu besedotvorne pomene »kako ljudstvo, stan ali čast«: *človeštvo, junaštvo, povelništvo, glavarijstvo, vladarstvo, vojvodstvo, devištvo* (15). Natančneje je problematiko razdelal v drugi izdaji *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo* (1863). Priponsko obrazilo *-stvo* avtor navaja v poglavju *Besedoslovje* (116–155). Pravi, da ima obrazilni morfem *-stvo* (ki ima enak besedotvorni pomen kot v stari slovenščini *-ost*) naslednje pomene: a) na samostalniško besedotvorno podstavo pripeto priponsko obrazilo ima pomen ‘stan, skupnost’, npr. *cesarstvo, človeštvo, duhovništvo, gospostvo, kršanstvo, ljudstvo, maštvo, paganstvo, poljedelstvo, učiteljstvo, vinstvo, vojaštvo*, lahko s podaljšavo *-ov-*: *duhovstvo, kraljestvo, sinovstvo*; b) iz izpeljanke z obrazilom *-ar* tvorjeno drugostopenjsko izpeljanko na *-stvo*, ki ima besedotvorni pomen ‘urad ali umetnost’: *glavarstvo, mornarstvo, vrtnarstvo*; c) izpeljanke na *-stvo* z besedotvornim pomenom lastnost ali stanje se pripenjajo na pridevniško besedotvorno podstavo: *bogastvo, lakomstvo, pijanstvo, pregnanstvo, svojstvo, veličestvo* (125).

Janežičeva prva izdaja *Slovenske slovnice* (1854) vsebuje poglavje *Zlaganje samostavnih imen*, v kateri priponsko obrazilo *-ija* izraža besedotvorne pomene stan, rokodelstvo, uradi: *ropotija, sleparija, vrtnarija, kovačija, zapovednija, namestnija, povelnija* (in povelništvo), *dačovnija, poglavarija* (in glavarijstvo) (14). Najbolj izčrpna je obravnava v 2. izdaji. V poglavju *Besedotvorje* (116–155) avtor obravnava tvorbo po izpeljavi, »ki tvori besede po natiki posameznih glasov (obrazil) na koreniko ali deblo, npr. *brod, brodnik, brodnina, brodišče*, in sicer v enoti »II Djanja z ozirom ali brez ozira na način in učinek«. Priponsko obrazilo *-ija* se pripenja na glagole

¹¹ Prvič je bila izdana leta 1854, največ sprememb in dopolnitev pa je doživela z drugo izdajo leta 1863. Tretja izdaja (1864) prinaša jasnejšo razdelitev celotnega besedila na poglavji o »besedoslovju« (glasoslovje, oblikoslovje in besedotvorje) ter skladnji. Četrta (1869) in peta izdaja (1876) sta ponatisa z malenkostnimi popravki. Z manjšimi dodatki in popravki Jakoba Sketa je bila nato izdana še leta 1889, 1894, 1900, 1906 in 1911 (Ahačič 2015b).

ali »imena« in pomeni: a) dodana trpnemu deležniku zaznamuje učinek dejanja, npr. *odmrtija*, *podrtija*, *prevzetija*, *razprtija*; b) »samostalnikom na -ar pritaknjena -ija ima besedotvorni pomen rokodelstvo ali meštija z ozirom na delavnost«, npr. *kolarija*, *bednarija*, *zidarija*, *žitarija*; c) s pripenjanjem na samostalnike in pridevnike izražajo pomene uradi in razna stanja: *dačovnja*, *namestnja*, *oblastnja*, *sodnja*, *škofija*, *kmetija*, *hudobija*, *prekucija*; č) -ija se pripenja na samostalniško besedotvorno podstavo in izraža pomen množica živih bitij: *beračija* (< berači), *dečarija* (< dečaki), *fantija* (< fantje), *kovačija*, *kozarija*, *otročija* (< otroci).

Zaključek

Zgodovinskim slovarjem je ne glede na tipološko opredelitev skupno, da imajo slovarske besede številne *pisne*, *glasovne* in *besedotvorne različice*. Na primerih dveh besedotvornih vzorcev izpeljave je diahrono prikazana dinamika rabe besedotvornih različic z domačim priponskim obrazilom *-stvo* in prevzetim *-ija*, ki imata enake besedotvorne pomene in se pripenjata na enako besedotvorno podstavo. Večji prirast obeh tvorbenih vzorcev izpeljave je viden do konca 18. stoletja, ko se število zgledov povečuje, tekmovalno razmerje med njima pa je precej enakovredno. Pod vplivom purističnega jezikovnega nazora v 19. stoletju se izpeljanke na *-ija*, z izjemo mlajših, ki se pripenjajo na domačo besedotvorno podstavo (tip goljufija), umikajo iz knjižnega jezika in slovarjev. Na primer Pleteršnik se je prevzetih besed iz nemščine ali besed, tvorjenih po nemškem vzoru, tudi če so spadale med t. i. ljudske izposojenke in so še danes prisotne v narečjih, deklarativno izogibal. Največjo produktivnost besedotvornega vzorca s priponskim obrazilom *-stvo*, ki povsem prevlada, izkazujejo slovarski viri od srede 19. stoletja dalje, kar se nadaljuje tudi v sodobnem jeziku.

Vodnikova slovnica *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole* (1811) prvokrat navaja besedotvorna vzorca z obema priponskima obraziloma: *-stvo/-štvo* (obravnavata ju ločeno) in *-ija*, in jima določa besedotvorne pomene. Fran Metelko se je v slovnici *Lehrgebäude der slowenischen Sprache* (1825) prvi natančneje posvetil slovenskemu besedotvorju. Prvi je ugotovil, da je raba priponskih obrazil pri izpeljavi odvisna od pomena besedotvorne podstave, ki jo za posamezne primere tudi navaja. Sodobna predstavitev besedotvornega vzorca izpeljave s *-stvo* in *-ija* je potrjena v drugi izdaji Janežičeve slovenske slovnice *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo* (1863).

Viri

BESEDJE 2011 = Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Tudi na spletu.

eSSKJ16 = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*, 2022–, www.fran.si

Hipolit 1711–1712 (Hip.) = Hipolit NOVOMEŠKI, 1711–1712: *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*. Spletni slovar na www.fran.si

JANEŽIČ 1854 = Anton JANEŽIČ, 1854: *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva ter z malim cirilskim in glagolskim berilom za Slovence*. V Celovcu. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-8IZLTXUH/?query=%27keywords%3dJane%c5%bei%c4%8d%2c+Anton%3a+Slovenska+slovnica%27&pageSi ze=25&fyear=1854>

JANEŽIČ 1863 = Anton JANEŽIČ, 1863: *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. V Celovcu. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/26/18631854-janezic>

KASTELEC-VORENC 1997 (Kast.-Vor.) = Jože STABEJ, 1997: *Slovensko-latinski slovar po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium Latino-Carniolicum (1680–1710)*. Tudi na spletu.

MEGISER 2023 = Jože STABEJ, 1977: Hieronymus Megiser: *Slovensko-latinsko-nemški slovar po Thesaurus polyglottus (1603)*. Dopolnjena in popravljena izdaja. Spletni slovar na www.fran.si

METELKO 1825 = Franc Serafin METELKO, 1825: *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/15/1825-metelko>

NOVAK 2006 (Nprekm.) = Vilko NOVAK 2006: *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Tudi na spletu.

POHLIN 1768 = Marko POHLIN, 1768: *Kraynska Grammatika*. Laibach. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/7/1768-pohlin>

POHLIN 1783 = Marko POHLIN, 1783: *Kraynska Grammatika*, das ist: Die kraynerische Grammatik, oder Kunst die kraynerische Sprache regelrichtig zu reden, und zu schreiben. Laibach. <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-SOQKWPHP>

POHLIN 2020 (Poh.) = Marko SNOJ, 2020: *Slovar Pohlinovega jezika*. Tudi na spletu.

PLETERŠNIK 1894–1895 (Plet.) = Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*. Tudi na spletu.

SSKJ16 = Kozma AHAČIČ, Metod ČEPAR, Alenka JELOVŠEK, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, Francka PREMKA, 2021: *Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. A–D*. (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

SVETOKRIŠKI 2006 (Svet.) = Marko SNOJ, 2006: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega*. Tudi na spletu.

VODNIK 1811 = Valentin VODNIK, 1811: *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole*. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/11/1811-vodnik>

ZAGAJŠEK 1791 = Mihael ZAGAJŠEK, 1791: *Slovenska grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch und wendischen Vortrag*. <https://fran.si/slovnice-in-pravopisi/9/1791-zagajsek>

Literatura

Kozma AHAČIČ, 2015: Adam Bohorič. *Arcticae horulae succisivae de Latinocarniolana literatura*. 1584. Ur. Kozma Ahačič. (Zbirka Fran). Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/1/1584-bohoric>

Kozma AHAČIČ, 2015a (ur.): Slovenske slovnice in pravopisi, različica 1.0. Elektronska knjiga. www.fran.si/slovnice-in-pravopisi

Kozma AHAČIČ, 2015b: Anton Janežič. *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo*. 1863. Ur. Kozma Ahačič. (Zbirka Fran). Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/26/18631854-janezic>

Kozma AHAČIČ, 2015c: Marko Pohlin. *Kraynska Grammatika*. 1768. Ur. Kozma Ahačič. (Zbirka Fran). Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/7/1768-pohlin>

Anton BAJEC, 1950: *Besedotvorje slovenskega jezika I: izpeljava samostalnikov*. Ljubljana.

Alenka JELOVŠEK, 2019: Vpliv tujejezičnih pravopisnih norm na ugotavljanje glasovne podobe besedja slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. *Slovenski javni govor in jezikovno-kulturna (samo)zavest*. Ur. Hotimir Tivadar. (Obdobja, 38). Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 213–220. Tudi na spletu.

Alenka JELOVŠEK, 2020: Prikaz pisne in glasovne variantnosti iztočnic v SSKJ16. *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine; Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja; Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*. Ur. Marko Jesenšek. (Zora, 135). Maribor: Univerzitetna založba. 287–308.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2008: *Slovenska krščanska terminologija: od Brižinskih spomenikov do srede 19. stoletja*. (Zbirka Lingua Slovenica, 4). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Tudi na spletu.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2015: Valentin Vodnik. *Pifmenoft ali Gramatika sa Perve Shole*. 1811. Ur. Kozma Ahačič. (Zbirka Fran). Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/11/1811-vodnik>

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2021: Besedotvorne značilnosti knjižne slovenščine 16. stoletja v primerjavi s sodobno (knjižno) rabo. *Slovenski jezik med slovanskimi jeziki*. Ur. Matej Šekli in Lidija Rezončnik. (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 31). Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 253–262.

Majda MERŠE, 2008: Gradivska problematika zgodovinskega slovaropisja (ob Kreljevem in Juričičevem besedju v Pleteršnikovem slovarju). *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. Ur. Marko Jesenšek. (Zora, 56). Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 307–325.

Irena OREL, 2022: Leksika Hipolitovega slovenskega prevoda Orbis pictus (1712) primerjalno s kasnejšimi delnimi slovenskimi prevodi, *Jezikoslovni zapiski* 28/2, 171–183. Tudi na spletu.

Hildegard STRIEDTER-TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin, Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika*. II. Konzonantizem. V Ljubljani: Učiteljska tiskarna.

Jakob RIGLER, 1968: *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. (Dela, 22). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Matej ŠEKLI, 2021: Besedotvorni vzorec tipa vinar – vinarstvo oz. strojar – strojarstvo v slovenščini v kontekstu srednjeevropskega jezikovnega areala, *Slavistična revija* 69/1, 141–155. Tudi na spletu.

Branka TAFRA, 2022: *Jezikoslovna razlikost*. Zagreb: Matica hrvatska.

Mitja TROJAR, 2015: Franc Serafin Metelko. *Lehrgebäude der slowenischen Sprache im Königreiche Illyrien und in den benachbarten Provinzen*. 1825. Ur. Kozma Ahačič. (Zbirka Fran). Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/15/1825-metelko>

Mitja TROJAR, 2015a: Mihael Zagajšek. *Slovenska grammatika oder Georg Sellenko's Wendische Sprachlehre in deutsch und wendischen Vortrag*. 1791. *Slovenske slovnice in pravopisi*. Ur. Kozma Ahačič. (Zbirka Fran). Ljubljana: Založba ZRC. <https://www.fran.si/slovnice-in-pravopisi/9/1791-zagajsek>

Ada VIDOVIČ-MUHA, 2019: *Iz zgodovine slovenskega besedotvorja*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

WORD-FORMATION VARIANTS IN HISTORICAL DICTIONARIES IN FRAN: FROM ESSKJ16 TO PLETERŠNIK

Summary

A common challenge shared by historical dictionaries, regardless of their typology (inverted historical dictionaries, general explanatory historical dictionaries, author's dictionary, regional literary language dictionary) is the selection of headwords

due to their many spelling, phonological and word-formation variants. There are currently nine historical dictionaries available on the online language portal Fran (www.fran.si) which cover the Slovene language in books and manuscripts dating from the 16th to the end of the 19th century. Based mainly on dictionary sources, the paper presents noun derivatives formed with the suffixes *-stvo/-štvo* (in the 16th century also *-ctvo/-čtvo*) and *-ija*, which have the same word formation meanings. I analyzed the prevalence of the use of the two word-formation patterns and their competitive advantages and limitations. Their comparison showed the developmental tendencies in the use of these formations in the Slovene (literary) language from the 16th to the end of the 19th century, with the preferential use of the derivation with the native suffix *-stvo* from the middle of the 19th century on up until modern times. I also presented the description of both word-formation patterns in older grammars of Slovene dating to the period from the 16th to the middle of the 19th century, which are mostly written in the German metalanguage. In Vodnik's grammar (*Pisrnenoft ali Gramatika sa Perve Shore*, 1811), the two patterns of derivation with suffixed forms *-stvo*, *-štvo* (treated separately, even though we are dealing with a phonological variant) and *-ija* and their word-formation meanings were described for the first time.

Izbiranje iztočnic za Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov: želje, merila in empirični podatki

Matej Meterc

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, matej.meterc@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.8>

ISBN: 978-961-286-878-9

Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov (SPP), ki na portalu Fran izhaja od leta 2020, je prvi slovenski paremiološki slovar. Zanima nas: Katere paremije so z vidika rabe v sodobni slovenščini najbolj relevantne za slovarski prikaz? Na katere empirične podatke je mogoče opreti izbor iztočnic? Kako na izbor iztočnic vplivajo pomenske povezave med njimi? Kakšna naj bo sestava slovarja z vidika paremioloških žanrov?

Ključne besede: slovar, paremiologija, pregovor, frazeologija, paremiološki minimum

The Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions (SPP), published on the Fran portal since 2020, is the first Slovene paremiological dictionary. We will ask ourselves the following questions: Which paremias are the most relevant for display in the dictionary from the point of view of modern Slovene usage? What empirical data do we rely on when selecting keywords? How is the selection of keywords influenced by the semantic connections between them? Which paremiological genres should be presented in the dictionary?

Keywords: dictionary, paremiology, proverb, phraseology, paremiological minimum

Uvod¹

Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov (SPP) je prvi specializirani paremiološki slovar za slovenščino. Gre za tip frazeološkega

---

¹ Članek je nastal v okviru raziskovalnega programa št. P6-0038 ter projekta J6-2579. Sofinanciranje je omogočila Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS)

slovarja, ki prikazuje pregovore in izraze pregovorom sorodnih (paremioloških) žanrov – paremije – kot samostojne iztočnice. SPP prikazuje v sodobni slovenščini prisotne paremije, za kar je poskrbljeno z analizo pisnega gradiva slovenskih jezikovnih korpusov, anketiranjem in dodatnimi viri. Slovar predstavlja pripomoček za večanje in poglobljanje paremiološke kompetence tako govorcev slovenščine kot materinščine kot tudi govorcev slovenščine kot drugega jezika.

SPP je rastoči slovar. Od leta 2020 so vsako leto na portalu Fran objavljene nove paremiološke iztočnice. Od decembra 2023 je v slovarju predstavljenih skupaj 520 pregovorov in sorodnih izrazov. V vlogi nadiztočnic v slovarju nastopajo leksikalne sestavine paremioloških iztočnic: vsako paremiološko iztočnico lahko najdemo ne le pri vsaki polnopomenski sestavini njene osnovne oblike, temveč tudi pri polnopomenskih sestavinah njenih variant. Vsaka iztočnica je opremljena s podatki o pomenskih in oblikovnih lastnostih: osnovna slovarska oblika (najbolj reprezentativna, pogosta oblika v sodobni rabi); tip izraza oz. paremiološki žanr (pregovor, rek, velerizem, antipregovor, replika itd.); variante s potrjeno ustaljenostjo v sodobni rabi – prikazane so s posebno izbirno shemo; pomenska razlaga (iz analize sodobne rabe). Za razlikovanje med pregovorom in rekom uporabljам Mlackovo merilo (1983: 131), po katerem je pregovor enota z zaključenim (pogosto moralističnim) sporočilom, rek pa izraz, ki opisuje določeno vrsto situacije. Pri določanju in analizi velerizmov in antipregovorov se opiram na definicije teh paremioloških žanrov v mednarodni paremiološki terminologiji (Meterc 2017: 35–37). Slovar prikazuje tudi pomensko povezane izraze (sopomenke, nadpomenke, podpomenke, antipregovore, velerizme in drugo).

Upoštevanje pogostnosti in poznanosti paremij

Paremiološki izrazi, ki so med slovenskimi govorci dobro poznani, predstavljajo glavno izmed skupin izrazov, ki jih v slovar uvrščam prednostno. Smiselno je, da slovar poleg manj znanih in pogostih, a z drugih vidikov zanimivih paremij, predstavi tudi čim bolj celostno in empirično določeno jedro slovenske paremiologije. To je potrebno, ker (1) se vsak slovenski govorec slej ko prej sreča z izrazi iz jedra slovenske paremiologije; (2) mlajšim govorcem to omogoča lažje pridobivanje in utrjevanje paremiološke in frazeološke kompetence in (3) ker govorcem slovenščine kot drugega jezika to omogoča lažjo seznanitev z izrazi, ki so v slovenščini močno poznani in razmeroma pogosti.

Pojem priljubljenosti pregovorov in sorodnih izrazov je v preteklosti služil kot površen krovni označevalec za dva bistveno različna fenomena – poznanost in pogostnost enot: s primerjavo empirično zbranih podatkov ugotavljata, da gre med poznanostjo in pogostnostjo teh izrazov za krožno medsebojno vplivanje:

Pogosti pregovori so ponavadi poznani, obenem pa poznani pregovori lahko so, niso pa nujno pogosti. Z (jakobsonskim) izrazjem lahko rečemo, da fond znanih pregovorov predstavlja neke vrste paradigmatični nabor orodij, iz katere se te enote lahko (ali pa tudi ne) preslikajo na sintagmatsko os konkretne (bolj ali manj pogoste) pregovorne rabe. (Grzybek in Chlosta 2008: 102–104)

Idejo paremiološkega minimuma kot lestvice najbolj poznanih paremij v določenem jeziku, ustvarjene s pomočjo anketiranja govorcev, je razvil Permjakov (1988: 151), čez nekaj desetletij pa so frazeologi in paremiologi ta koncept postavili ob bok določanju pogostnosti paremij s pomočjo jezikovnih korpusov (Čermák 2003: 15–16, Đurčo, Steyer, Hein 2015: 43–45) in ustvarjanjem paremioloških optimumov (Đurčo 2014: 201, Meterc 2017: 107) s pomočjo obeh podatkov.

Najbolj poznani pregovori in sorodni izrazi – slovenski paremiološki minimum

Določitev slovenskega paremiološkega minimuma s pomočjo spletne ankete o 918 izrazih (Meterc 2014, 2015, 2017) je prinesla podatke, s pomočjo katerih bom v slovar lahko vključil vsaj 300 najbolj poznanih slovenskih paremij. Anketiranci so odgovarjali ali izraz (1) poznajo in uporabljajo; (2) poznajo, ampak ne uporabljajo; (3) ne poznajo, a razumejo ali (4) ne poznajo in ne razumejo. Spodbudil sem jih tudi, da navedejo drugačno obliko paremije od prikazane – navedke variant prav tako upoštevam pri izdelavi SPP (Meterc 2019: 41–43). Paremiološki minimum obsega 300 najbolj poznanih paremioloških izrazov, ki so poznani več kot trem četrtinam slovenskih govorcev. Prvič sem ga objavil, ko je anketo v celoti izpolnilo 316 anketirancev (Meterc 2014).

V posodobljenem paremiološkem minimumu, za katerega sem uporabil odgovore 527 anketirancev z različnih delov slovenskega govornega območja, zamejstva in izseljenstva, se nahajajo izrazi, ki so poznani od 99,2 (*Kar lahko danes storiš, ne odlašaj na jutri*) do 78,2 (*Bolje drži ga, kot lovi ga*) odstotkom teh govorcev. Navajam prvih 100 izrazov paremiološkega minimuma (do 96,2-odstotne poznanosti):

- 99,2 % *Kar lahko storiš danes, ne odlašaj na jutri.*
- 99,1 % *Kdor išče, ta najde.*
- 98,9 % *Jabolko ne pade daleč od drevesa.*
- 98,8 % *Skozi eno uho noter, skozi drugo ven.*
- 98,7 % *Ljubo doma, kdor ga ima. Lepa beseda lepo mesto najde. Kar se Janezek nauči, to Janez zna. Klin se s klinom izbija.*
- 98,6 % *Počasi se daleč pride.*
- 98,5 % *Vsi za enega, eden za vse. Iz te moke ne bo kruha. Kdor se zadnji smeje, se najslajše smeje. Kjer se prepirata dva, tretji dobiček ima. Več glav več ve. Zarečenega kruha se največ poje.*
- 98,4 % *Enkrat ni nobenkrat. Po toči zvoniti je prepozno.*
- 98,3 % *Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade. Pes, ki laja, ne grize. Kdor čaka, dočaka.*
- 98,2 % *Čas celi rane. Bolje pozno kot nikoli. Nobena juha se ne poje tako vroča, kot se skuha. Tudi slepa kura zrno najde.*
- 98,1 % *Kar je res, je res. Kdor visoko leta, nizko pade. Pustimo času čas. Nisva krav skupaj pasla.*
- 97,9 % *Nesreča nikoli ne počiva. Rana ura, zlata ura. Vaja dela mojstra. Zdrav duh v zdravem telesu. Kdor prej pride, prej melje. Ko mačke ni doma, miši plešejo. Prijatelja spoznaš v nesreči. Malo denarja malo muzike. Bolje vrabec v roki kot golob na strehi. Brez muje se še čevelj ne obuje.*
- 97,8 % *Brez dela ni jela. Dober glas seže v deveto vas. Tiha voda bregove dere.*
- 97,7 % *Ljubezen gre skozi želodec. Najprej pometi pred svojim pragom. Noč ima svojo moč. Motiti se je človeško.*
- 97,6 % *Laž ima kratke noge. Ne hvali dneva pred večerom. Kuj železo, dokler je vroče.;*
- 97,5 % *Kdor z malim ni zadovoljen, velikega vreden ni. V tretje gre rado. Zrno do zrna pogača, kamen do kamna palača. Dobrota je sirota. Vsak je svoje sreče kovač. Vse ob svojem času. Nikoli ni prepozno. Ura teče, nič ne reče. Kakor si boš postlal, tako boš ležal. Osel gre samo enkrat na led. Podarjenemu konju se ne gleda v zobe. Ljubezen je slepa.*
- 97,4 % *Važno je sodelovati, ne zmagati. Vsi smo krvavi pod kožo. Videz vara.*
- 97,3 % *Mladost je norost. Ni vse zlato, kar se sveti. Za dežjem vedno posije sonce. Pomagaj si, kakor veš in znaš.*
- 97,2 % *Na napakah se učimo. Konec dober, vse dobro. Oko za oko. Rečeno, storjeno. Kocka je padla. Hiti počasi.*
- 97,1 % *Najprej štalca, potem pa kravca. Maščevanje je sladko. Kri ni voda. Mi o volku, volk iz gozda.;*
- 96,8 % *Vsak začetek je težak. Zmeraj ista pesem. V slogi je moč. Le čevlje sodi naj kopitar. Sreča je opoteča.*

- 96,5 % *Iz malega raste veliko. Obleka naredi človeka. Dobro blago se samo hvali. Kjer osel leži, dlako pusti. Nasprotja se privlačijo. Vsake oči imajo svojega malarja. V sili hudič še muhe žre. Poskusiti še ni greh.*
- 96,4 % *Zdravje je največje bogastvo. Kdor molči, desetim odgovori. Roka roko umiva. Kdor zna, pa zna. Navada je železna srajca. Kdor riskira, profitira. Napad je najboljša obramba.*
- 96,3 % *V vinu je resnica. Ena lastovka še ne prinese pomladi.*
- 96,2 % *Čas je denar.*

Večina izmed navedenih 100 najbolj poznanih pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov je v slovarju že predstavljena, peščica preostalih (npr. *Tudi slepa kura zrno najde*) pa bo prednostno predstavljena v naslednjih letnih prirastkih.

Poudarjam, da se v paremiološki minimum niso uvrstile mnoge precej poznane paremije, npr. *Če bi bil človek vedež, ne bi bil revež* (poznana 69,3 % anketirancev). Menim, da tudi pregovor, ki je poznan vsakemu drugemu govorniku (npr. *Mrzle roke, vroče srce* s 50,2 %), lahko prištejemo med izraze, ki jih je treba prednostno vključiti v paremiološki slovar. Izrazov, ki sem jim z anketo določil od 99,2 do 50-odstotno poznanost, je 494. Izvajam tudi dodatne kratke ankete o poznanosti izrazov, ki v raziskavo za določitev minimuma niso bili vključeni.

Zelo pogosti pregovori in sorodni izrazi

Pogostnost paremij (in njihovih variant) v sodobni slovenščini lahko preverjamo z jezikovnimi korpusi in dodatnimi viri. SPP nastaja s pomočjo korpusne analize pomenskih in oblikovnih lastnosti paremioloških izrazov. Za analizo uporabljam korpus, ki so zbrani v zbirnem korpusu metaFida 1.0. Ta združuje več kot 30 različnih jezikovnih korpusov, v katere je skupno vključenih okoli 4,7 milijarde besed. V analizo so tako na primer vključena novinarska besedila, leposlovje, besedila spletnih objav (tudi z družbenih omrežij in forumov), besedila akademskih zaključnih del in prepisi poslanskih govorov. V metaFidi ne upoštevam zgledov iz historičnega korpusa IMP. Prav tako ne upoštevam zgledov, ki so po Čermákovih (2007: 572–573) merilih neprototipni, na primer naslovi filmov, rešitve križank in podobno.

Pred objavo korpusa metaFida sem za analizo pogostnosti uporabljal zlasti korpus Gigafida 2.0, slWaC in Janes. Za izdelavo paremiološkega optimuma iz minimuma (Meterc 2014, 2017) sem uporabil korpus FidaPLUS.

Seznam 300 najbolj poznanih paremij (paremiološki minimum) je bil z upoštevanjem njihove pogostnosti v besedilih tega korpusa urejen v paremiološki optimum: na vrstni red izraza v paremiološkem optimumu vplivata tako poznanost kot pogostnost izraza (Đurčo 2014: 201, Meterc 2017: 107).

V času nastanka optimuma je bila izmed 300 najbolj poznanih paremij v korpusu FidaPLUS najbolj pogosta *Časi se spreminjajo* s 691 zgledi, v povprečju pa se je izraz iz minimuma v korpusu FidaPLUS pojavljal v približno stotih zgledih (Meterc 2017: 104). V korpusu Gigafida 2.0 že z enostavnima iskalnima pogojema »časi se spreminjajo« in »časi spreminjajo« danes naštejemo okoli 862 konkordanc, v metaFidi 2.0 pa 2037 konkordanc za ta pregovor. Števili najdenih zgledov bi se še občutno povečali s podrobnejšim iskanjem, ki bi npr. vključevalo tudi najrazličnejše prenovitve in prilagoditve sobesedilu, npr. možnost vrinjenih sestavin, kakršno sem uporabil v korpusu FidaPLUS za potrebe določanja paremiološkega optimuma: rabo pregovora z vrinjenim leksemom *pač* (*Časi se pač spreminjajo*) na primer potrdimo v 60 zgledih korpusa metaFida. Pester nabor iskalnih pogojev in kombinacij med njimi (Meterc 2017: 74, 2019: 43) moram uporabljati pri manj pogostih paremijah, vendar tudi zaradi manj pogostih variant sicer dokaj pogostih paremij. Za primer navajam rezultate poizvedbe za posamezna variante pregovora *Osel gre samo enkrat na led*, ki sta mu bili v času nastanka paremiološkega optimuma določeni poznanost 98,1 % (trenutno ob upoštevanju 527 anketirancev 97,5 %) in pogostnost 106 pojavitev (blizu povprečni pogostnosti med 300 izrazi optimuma). Variante naštevam razvrščene po pogostnosti v korpusu metaFida, tiste z enako pogostnostjo pa po abecednem redu:

osnovna slovarska oblika (ničta varianta): *Osel gre samo enkrat na led* (253);
ostale variante: *Osel gre enkrat na led*. (76) *Osel gre le enkrat na led*. (67) *Osel ne gre dvakrat na led*. (22) *Samo osel gre dvakrat na led*. (17) *Noben osel ne gre dvakrat na led*. (3) *Še osel gre le enkrat na led*. (3) *Še osel ne gre dvakrat na led*. (3) *Tudi osel gre samo enkrat na led*. (3) *Enkrat gre osel na led*. (2) *Le osel gre dvakrat na led*. (2) *Še osel gre samo enkrat na led*. (2) *Tudi osel gre le enkrat na led*. (2).

Paremija se v naštetih variantah (vključno z ničto) v korpusu metaFida pojavi v 458 zgledih, od katerih osnovna oblika predstavlja nekoliko več kot polovico zgledov. Pri najnižjih pogostnostih (2 ali 3 zgledi v metaFidi), potrditve iščem še drugod po spletu in med navedki v anketah. Pogostnosti osnovne oblike in variant se v marsikaterih primerih ne razlikujejo v taki meri.

Manj poznani in pogosti, vendar v sodobni slovenščini prisotni paremiološki izrazi

V slovar vključujem tudi manj pogoste in poznane slovenske paremije, če njihovo rabo vendarle lahko potrdim v sodobnih besedilih in s pomočjo anketiranja, npr.: *Čič ne da nič*, ki je poznan približno 30 % anketirancev. V korpusu metaFida sem našel 25 potrditev rabe njegove osnovne oblike, ustaljenost variant pa sem potrdil z anketo. Manj pogoste in poznane paremije vključujem zlasti iz razlogov, ki jih opisujem v nadaljevanju članka. V primeru *Čič ne da nič* gre za paremijo, ki je pomensko povezana z nizom (delnih) sinonimov, med katerimi so tudi bolj poznani in pogosti pregovori *Brez dela ni jela*, *Brez muje se še čevelj ne obuže* in *Kdor ne dela, naj ne jé*.

Tako za redke in manj poznane paremije, ki jih vključujem v SPP, kot tudi za v današnji rabi odsotne oz. (še) nepotrjene, ki jih vanj ne vključujem, se odpirajo nove možnosti za kakovostno historično obravnavo, saj je na voljo vedno več digitaliziranih besedil in historičnih jezikovnih korpusov (npr. IMP). Leta 2022 je bilo v zbirki *Pregovori* (Babič 2022, Babič, Erjavec 2022) objavljeno bogato digitalizirano in javno dostopno paremiološko gradivo Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU. Obsega več kot 36.000 zapisov pregovorov in njihovih variant iz številnih starih zbirk, terenskega zbiranja, časopisnih zbiralnih akcij idr. in je urejena kot jezikovni korpus, kar edinstveno tudi v svetovnem merilu. Korpus *Pregovori* uporabljam kot vir, ki nam ponuja dodatne oblike pregovorov, ki so v današnji slovenščini lahko prisotne kot ustaljene variante ali pa tudi ne (preverjam jih v sodobnih korpusih metaFide in drugod).

Za primerjavo navajam variante najbolj poznanega pregovora v paremiološkem minimumu, ki so se uvrstile v paremiološki slovar (vključno z osnovno slovarsko obliko oziroma ničto varianto), in oblike, ki jih najdemo v zbirki *Pregovori*:

Variante iz slovarja SPP: *Kar lahko storiš danes, ne odlašaj na jutri* (osnovna slovarska oblika) *Kar danes lahko storiš, ne odlašaj na jutri*. *Kar lahko danes narediš, ne odlašaj na jutri*. *Kar lahko danes storiš, ne odlašaj na jutri*. *Kar lahko narediš danes, ne odlagaj na jutri*. *Kar lahko narediš danes, ne odlašaj na jutri*. *Kar lahko storiš danes, ne odlagaj na jutri*. *Kar lahko storiš danes, ne odlašaj do jutri*. *Kar lahko storiš danes, ne odlašaj za jutri*. *Kar lahko storiš danes, ne prelagaj na jutri*. *Ne odlagaj na jutri, kar lahko narediš danes*. *Ne odlagaj na jutri, kar lahko storiš danes*. *Ne odlašaj na jutri, kar lahko narediš danes*. *Ne odlašaj na jutri, kar lahko storiš danes*. *Ne prelagaj na jutri, kar lahko storiš danes*.

Oblike, najdene v zbirki *Pregovori*: *Dela, ki ga danes lahko storiš, ne odlašaj na jutri*. *Kar danes lahko storiš, ne odlašaj do jutri*. *Kar danes lahko storiš, ne*

odlašaj na jutri. Kar danes zamoreš, ne odlagaj na jutro. Kar imaš storiti danes, ne odlašaj na jutri. Kar lahko danes postoriš, na jutri ne čakaj, kar svet stoji, se zavrtel nikoli ni nazaj. Kar lahko danes storiš, ne odlagaj na jutro. Kar lahko narediš danes, ne odlašaj na jutri. Kar lahko narediš danes, ne odlašaj za jutri. Kar lahko postoriš danes, ne odlašaj na jutri. Kar lahko storiš danes, ne prelagaj na jutri. Kar moraš danes storiti, ne odlagaj na jutri. Kar moreš storiti danes, ne odlašaj do jutri. Kar moreš storiti danes, ne odlašaj na jutri. Le danes si pomagaj, na jutri ne odlagaj, ne veš če doživiš, kar danes zamudiš. Ne odlašaj do jutri, kar danas sturiti samoreš. Ne odlašaj nič za jutro, kar zamoreš danas storiti.

VARIANTNOST TEGA PREGOVORA JE MOČNA, KAR SE KAŽE TAKO V VARIANTAH, KI SO SE IZKAZALE ZA USTALJENE V SODOBNIH V BESEDILIH JEZIKOVNIH KORPUSOV, KOT TUDI V OBLIKAH, KI JIH JE ZAJELA ZBIRKA *Pregovori*. Presečišče med tema naboroma je pravzaprav zelo majhno – samo tri oblike (označil sem ga tako, da sem podčrtal oblike, ki se pojavljajo v obeh virih).

Prisotnost ali odsotnost paremije v splošnih slovarjih in omejene možnosti prikaza paremij v eSSKJ

Pri izbiri iztočnic za paremiološki slovar upoštevam tudi, ali je bil posamezen izraz že prikazan v slovarjih (npr. v prvi izdaji SSKJ-ja ali *Slovarju slovenskih frazemov* Janeza Kebra) in ali se bo uvrstil v novi splošni razlagalni slovar eSSKJ (*Slovar slovenskega knjižnega jezika, tretja izdaja*).

V preteklosti so bili nekateri paremiološki izrazi predstavljeni v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (vsega skupaj okoli 600). Marsikateri pregovori so vključeni tudi v Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* – z oznako, da gre za pregovor, jih je 179 (Kneževič 2016: 20), precej pa tudi brez oznake (npr. rek *Iz te moke ne bo kruha*). V *Slovar slovenskih frazemov* so bili vključeni le izjemoma, npr. *Tiha voda bregove dere* ob frazemu *tiha voda*. Izrazi, ki so bili v SSKJ-ju prikazani, so v sodobni rabi večinoma prisotni. V anketi za določitev slovenskega paremiološkega minimuma in optimuma je bilo vključenih 599 paremij iz tega slovarja.

Iz korpusnih raziskav vemo, da so med izrazi, ki so bili vključeni v SSKJ, tudi zelo redke ali celo povsem zastarele paremije, pri katerih ustaljenosti nobene izmed oblik ne moremo potrditi z vsaj dvema zgledoma rabe ali pa izraza v rabi sploh ne najdemo, in zato v paremiološki slovar sodobne slovenščine ne sodijo, npr. *Krpež in trpež pol sveta držita*.

V SPP prikazujem tudi tradicionalne, klasične paremije, ki do sedaj v slovenskih slovarjih niso bile prikazane (npr. *Po jutru se dan pozna, Med*

vojno muze molčijo in Vem, da nič ne vem), in paremije novejšega nastanka (npr. *Operacija uspela, pacient umrl in Ni zime za Eskime*), ki niso bile zabeležene niti v slovarjih niti v zbirkah.

Redaktorsko delo pri eSSKJ-ju je potrdilo, da je v slovenščini še veliko neuslovarjene paremiologije. To oceno potrjujejo tudi korpusne in anketne raziskave. Med 520 iztočnicami je kar 280 takih, ki v SSKJ-ju niso bile predstavljene. Del teh izrazov lahko najdemo v zbirkah pregovorov in sorodnih izrazov (npr. *Po jutru se dan pozna*), določen del pa iz različnih razlogov ni bil predstavljen niti v zbirkah – lahko gre za izraze, ki so se v slovenščini ustalili v zadnjem času (npr. *Operacija uspela, pacient umrl*). S korpusno raziskavo, ki je bila predstavljena v monografiji (Meterc 2017: 204) sem take izraze našel s pomočjo iskanja uvajalnega sredstva *rek*, v anketi za določitev slovenskega paremiološkega minimuma pa sem take izraze zasledil med dodatnimi navedki anketirancev. Navajam nekaj dodatnih primerov slovarskih iztočnic, ki v SSKJ-ju niso bile predstavljene:

Cesar je nag, Čas je najboljši zdravnik, Če ne z leti, pa s tableti, Dan ima samo štiriindvajset ur, Elizabeta na belem konju prijezdi, Glava ni žoga, Jutro je pametnejše od večera, Kakršno vprašanje, takšen odgovor, Kjer je volja, je tudi pot, Kupec je kralj, Noč je še mlada, Nikoli ne reci nikoli, Nismo vsi za vse, Oči so ogledalo duše, Od jeze rit raste.

Ker delo v *Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov* poteka vzporedno z delom za slovar eSSKJ, nabor iztočnic za splošni slovar do določene mere vpliva na izbor iztočnic za paremiološki slovar. eSSKJ frazeološke in paremiološke izraze sicer natančno opisuje (Gliha Komac idr. 2016: 26), vendar morajo doseči razmeroma visok frekvenčni prag, da bi slovar predstavil v sodobni knjižni rabi najbolj reprezentativne frazeološke in paremiološke izraze, in zato lahko prikaže manj paremioloških izrazov in njihovih variant kot specializirani (paremiološki) slovar. V paremiološki slovar pogosto vključujem paremije, ki jih vključujem tudi v splošni slovar, po drugi strani pa vanj prednostno vključujem take, ki pragu za splošni slovar ne dosežejo, so pa v rabi vseeno dovolj pogoste. Nezanemarljiv del slovenske paremiologije v splošni razlagalni slovar ne bo mogel biti uvrščen, zato je odločitev za specializirani paremiološki slovar toliko bolj utemeljena in za uporabnika dobrodošla. 155 izmed 520 izrazov, ki so se uvrstili v paremiološki slovar, za prikaz v splošnem slovarju (eSSKJ) ni dovolj pogostih, npr.:

Če hočeš izgubiti prijatelja, mu posodi denar, Kdor je božji, je sit, Laskava beseda je rada zaseda, Med vojno muze molčijo, Nad tisoč metri ni greha, Narava je največji umetnik, Politika je kurba, Prazen klas stoji pokonci, Za ta denar je to to, Začetek je polovica dela.

Paremiološki slovar (SPP) se od splošnega (eSSKJ) razlikuje tudi po tem, da lahko zaradi večje množice virov gradiva in nižjega slovarskega pragu prikaže tudi več variant posameznega paremiološkega izraza. Navajam nabor variant pregovora *Vsak izgovor je dober* v obeh slovarjih:

eSSKJ: *Vsak izgovor je dober, pa če ga pes na repu prinese.*

SPP: *Izgovor je dober, četudi ga pes na repu prinese. Izgovor je dober, pa če ga pes na repu prinese. Izgovor je dober, tudi če ga pes na repu prinese. Vsak izgovor je dober, četudi ga mačka na repu prinese. Vsak izgovor je dober, četudi ga mačka prinese na repu. Vsak izgovor je dober, četudi ga pes na repu prinese. Vsak izgovor je dober, pa če ga krava na repu prinese. Vsak izgovor je dober, pa če ga mačka na repu prinese. Vsak izgovor je dober, pa če ga pes na repu prinese. Vsak izgovor je dober, pa četudi ga pes na repu prinese. Vsak izgovor je dober, pa tudi če ga pes na repu prinese. Vsak izgovor je dober, tudi če ga mačka na repu prinese. Vsak izgovor je dober, tudi če ga pes na repu prinese. Vsak razlog je dober.*

Vključevanje pomensko povezanih paremij v slovar

Ker želim pri posamezni paremiološki iztočnici prikazati čim več pomensko povezanih iztočnic, potrjenih v rabi, tudi to vpliva na prednostno vključevanje določenih paremij v slovar (Meterc 2022: 142–143). Med pomensko povezanimi izrazi navajam sopomenke, delne sopomenke, nadpomenke in podpomenke ter izraze, iz katerih so (večinoma z dopolnitvijo ali pa zamenjavo sestavin) nastali drugi izrazi. V spletnem prikazu slovarja SPP uporabnik lahko pomen iztočnice primerja s pomenom pomensko povezane paremije že v okviru enega gesla, saj se pomen primerjanega izraza prikaže, če se s kurzorjem sprehodi po njej, s klikom nanjo pa ga slovar preusmeri na njeno lastno slovarsko geslo.

Malo več kot polovica od leta 2000 do 2023 objavljenih paremioloških iztočnic (316 od 520) ima naveden vsaj en pomensko povezan izraz.

Predstavljam nekaj primerov paremioloških iztočnic in pomensko povezanih izrazov, ki so navedeni ob njih: Pregovor *Za vsako rit se šiba najde* je pomensko povezan s kar 14 izrazi, ki so že vključeni v paremiološki slovar:

Za vsako rit se šiba najde.

POMEN: izraža, da je kdo zaradi svojega škodljivega, spornega delovanja prej ali slej ustrezno kaznovan, mora zanj odgovarjati

POMENSKO POVEZANI IZRAZI: *Bog ima dolgo šibo. Bog ne plačuje vsako soboto. Karma je prasica. Kar seješ, to žanješ. Kdor drugemu jamo koplje, je grobar. Kdor drugemu jamo koplje, potrebuje kramp in lopato. Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade. Kdor ne uboga, ga tepe nadloga. Kdor seje veter, žanje vihar. Pravica je skazica. Vsaka palica ima dva konca. Vsaka rit pride na svoj sekret. Vse se vrača, vse se plača. Za vsako rit raste palica.*

Če sem v sodobni rabi zasledil dovolj pogost in ustaljen antipregovor, ki izhaja iz že uslovarjenega pregovora, je tak antipregovor prednostno uvrščen v slovar:

Kdor visoko leta, daleč vidi.

POMEN: izraža šaljiv komentar na prepričanje, da prevzetnost in previsoki cilji vodijo v neuspeh; izraža, da so visoki cilji in želja po preseганju pričakovanega, povprečnega, koristni

POMENSKO POVEZANI IZRAZI: *Kdor visoko leta, nizko pade. Kdor visoko leta, je pilot.*

Pomenska razlaga posreduje uporabniku dva pomena: prvi (»izraža šaljiv komentar na prepričanje, da prevzetnost in previsoki cilji vodijo v neuspeh«) je parodičen in tipičen za antipregovore, poleg njega pa se je v rabi potrdil tudi nov pomen (»izraža, da so visoki cilji in želja po preseганju pričakovanega, povprečnega, koristni«), kar priča o potencialu nekaterih antipregovorov, da iz njih nastanejo novi pregovori.

Tudi v primeru velerizmov, ki nastajajo s prestavitvijo pregovora (ali drugačne izjave) v premi govor in dodajanjem presenetljive, parodične dopolnitve (Grzybek 1994: 286, Meterc 2017: 35–36), navajam kot pomensko povezan izraz tudi izhodiščni pregovor in njegove sopomenke ter delne sopomenke:

Stvar okusa, je rekla opica, ko je drek žrla.

POMEN: šaljiv komentar na situacijo, v kateri se okusi glede česa pri različnih ljudeh bistveno razlikujejo

POMENSKO POVEZANI IZRAZI: *Kakor komu paše. Lepota je v očeh opazovalca. Okusi so različni. O okusih se ne razpravlja. Sto ljudi, sto čudi. Stvar okusa. Vsakemu svoje. Vsake oči imajo svojega malarja. Vsak ima svoj okus, je rekla opica, ko je drek jedla. Vsak ima svoj okus. Vsak po svoje, Bohinjec pa s svedrom. Vsak po svoje. Vsak po svoje boga moli. Vsak po svoje pesmi poje.*

Vključevanje paremij glede na paremiološki žanr

Žanrska sestava paremiološkega slovarja je pestra: čeprav v njem močno prevladujejo pregovori (trenutno 353 od 520), vanj vključujem tudi v sodobni slovenščini prisotne reke, frazeologizirane slogane, antipregovore, velerizme in druge žanre. Če na primer ugotovim, da v rabi obstaja dovolj pogost in ustaljen antipregovor, ki izhaja iz že uslovarjenega pregovora, bo tak antipregovor prednostno uvrščen v slovar. Taki so naslednji izrazi (navajam jih v paru z njihovimi izhodiščnimi paremijami):

Kdor ne dela, naj vsaj jé (antipregovor iz pregovora *Kdor ne dela, naj ne jé*).

Pa da vidimo, je rekel slepec (velerizem iz pragmatičnega frazema *Pa da vidimo*).

Stvar okusa, je rekla opica, ko je drek žrla (velerizem iz reka *Stvar okusa*).

Vsi za enega, eden zase (antislogan iz slogana *Vsi za enega, eden za vse*).

Iz te moke ne bo kruha (antirek iz reka *Iz te moke ne bo kruha*).

Izraza *antirek* in *antislogan* sta delovna termina, ker pri parodiranju nekaterih žanrov prihaja do poimenovalne praznine, za katero v paremiologiji ustaljen termin antipregovor ni povsem ustrezen. Uporaben bi bil tudi termin *antiparemija*, ki ga je predlagal Mlacek (2009: 139). Med navedenimi antiparemijami so izrazi, ki se zaradi višjega slovarskega pragu v splošni slovar eSSKJ večinoma ne bojo mogli uvrstiti.

V slovar načrtno vključujem tudi nekatere do sedaj v slovenski in svetovni frazeologiji manj raziskane paremiološke žanre. Take so na primer frazeološke replike, s katerimi se odzivamo na točno določen tip dogodka (npr. *Do poroke bo dobro* s pomenom: »izraža tolažeč odziv na poškodbo koga, zlasti otroka; izraža, da čas omili kaj negativnega«), ali pa predstavljajo namerno neustrezen, šaljiv odziv na konkretno izjavo drugega govorca – ta podtip replik smo raziskali s pilotno anketo med 209 slovenskimi dijaki in študenti (Meterc, Pally, 2020: 219; Meterc 2023: 73) in obširno spletno anketo (Meterc 2023: 73–74) z 250 takimi izrazi, ki jo je do konca leta 2023 v celoti izpolnilo več kot 1.500 anketirancev.

V slovar uvrščam samo preverjeno ustaljene in dokaj poznane nekonvencionalne frazeološke replike in njihove (ustaljene) variante, na primer:

A: *Kakšna je voda?* B: *Mokra* (poznana 86,8 % anketirancev).

A: *A gre?* B: *Če ne gre, pa porinemo* (poznana 55 % anketirancev).

A: *Aja?* B: *Aja se ponoči* (poznana 68,7 % anketirancev).

A: *Kaj?* B: *Mačka ima rep nazaj* (poznana 63,8 % anketirancev).

A: *Hvala.* B: *Hvala ni za v žep* (poznana 26,7 % anketirancev).

Z anketami sem zbral še veliko več nekonvencionalnih frazeoloških replik, med katerimi pa so nekatere zelo omejene samo na določeno narečno skupino, za del gradiva pa tudi nimam potrjene ustaljenosti – tako gradivo je smiselno objaviti ločeno v specializiranem slovarju, kakršen je do sedaj v svetovnem merilu le Bondarenkov slovar ruskih replik (2013).

Zaključek

V prispevku sem predstavil več dejavnikov, ki vplivajo na prednostno uvrščanje izrazov v *Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov*. Ključno merilo za uvrstitev v slovar ostaja potrditev: (1) rabe izraza v besedilih sodobne slovenščine, (2) ustaljenosti njenih oblik in (3) določljivosti njenega pomena. Slovar želi v prihodnosti uporabniku posredovati čim bolj celostno sliko jedra slovenske paremiologije, poleg izrazov, ki so najbolj poznani in pogosti v sodobni slovenščini pa tudi nekatere manj znane in pogoste. Za prikaz jedra slovenske paremiologije je bila ključna določitev slovenskega paremiološkega minimuma – seznama 300 najbolj poznanih pregovorov in sorodnih paremij v sodobni slovenščini. V članku predstavljam vrh seznama, ki je nastal z anketiranjem 527 govorcev slovenščine. Empirični podatki, ki sem jih pridobili z anketiranjem in korpusnimi analizami, pomagajo tako pri izbiri gradiva, ki ga želim prikazati v slovarju, kot tudi pri slovaropisni obravnavi in slovarskem opisu posameznega izmed teh izrazov.

Poseben poudarek je tudi na izrazih, ki do sedaj v slovenskih slovarjih še niso bili predstavljeni, ter na vključevanju ustaljenih izrazov nekoliko obrobnih a v slovenščini vendarle tvornih paremioloških žanrov (npr. antipregovorov, velerizmov in nekonvencionalnih replik).

Viri in literatura

Saša BABIČ, 2022: Raziskovanje paremioloških enot in nastajanje znanstvene zbirke pregovorov v okviru Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, *Slavistična revija* 70/3, 289–298.

Saša BABIČ idr., 2023: *Collection of Slovenian paremiological units Pregovori 1.1*, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, ISSN 2820-4042, <http://hdl.handle.net/11356/1853>

Saša BABIČ, Tomaž ERJAVEC, 2022: Izdelava in analiza digitalizirane zbirke paremioloških enot. Izdelava in analiza digitalizirane zbirke paremioloških enot. *Jezikovne tehnologije in digitalna humanistika*. Ur. Darja Fišer, Tomaž Erjavec. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino. 17–22.

Viktor BONDARENKO, 2013: *Otvetye repliki v ruskoj dialogičeskoj reči: slovar'*. Tula: Izdatel'stvo Tul'skogo pedagogičeskogo universiteta imeni Leva Nikolaeva Tolstoja.

František ČERMÁK, 2003: Paremiological Minimum of Czech: The Corpus Evidence. *Flut von Texten – Vielvalt der Kulturen. Ascona 2001 zur Methodologie und Kulturspezifik der Phraseologie*. Ur. Harald Burger, Annelies Häcki Buhofer, Gertrud Greciano. Hohengehren: Schneider Verlag. 15–31.

František ČERMÁK, 2007: *Frazeologie a idiomatika česká a obecná*. Praga: Univerzita Karlova v Praze, Karolinum.

Peter ĐURČO, Kathrin STEYER, Katrin HEIN, 2015: *Sprichwörter im Gebrauch*. Trnava: Univerzita Sv. Cyrila a Metoda v Trnave.

Peter ĐURČO, 2014: Empirical research and paremiological minimum. *Introduction to Paremiology: A Comprehensive Guide to Proverb Studies*. Ur. Hrisztalina Hrisztova-Gotthardt, Aleksa Melita Varga Varga. Varšava: Versita. 183–205.

Tomaž ERJAVEC, 2023: Corpus of combined Slovenian corpora metaFida 1.0, Slovenian language resource repository CLARIN.SI, ISSN 2820-4042, <http://hdl.handle.net/11356/1775>.

FRAN = Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–GIGAFIDA = Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine, viri.cjvt.si/gigafida

Peter GRZYBEK, 1994: Wellerism. *Simple Forms. An Encyclopaedia of Simple Text-Types in Lore and Literature*. (Bochum Publications in Evolutionary Cultural Semiotics, 4). Ur. Walter A. Koch. Bochum: Brockmeyer. 286–292.

Nataša GLIHA KOMAC idr. 2015: Novi slovar slovenskega knjižnega jezika – predstavitev temeljnih konceptualnih izhodišč. *Zbornik prispevkov s simpozija 2015* (Škrabčevi dnevi, 9). Ur. Franc Marušič, Petra Mišmaš, Rok Žaucer. Nova Gorica: Založba Univerze v Novi Gorici. 16–33.

Peter GRZYBEK, Christoph CHLOSTA, 2008: Some Essentials on the Popularity of (American) Proverbs. *Festschrift on the Occasion of Wolfgang Mieder's 65th Birthday*. Ur. Kevin J. McKenna. Burlington: University of Vermont. 95–110.

Petra KNEŽEVIČ, 2016: *Pregovori v Pleteršnikovem slovarju. Diplomsko delo*. Maribor: Filozofska fakulteta.

Matej METERC, 2014: *Primerjava paremiologije v slovenskem in slovaškem jeziku na osnovi paremiološkega optimuma: doktorska disertacija*. Ljubljana: Filozofska fakulteta.

Matej METERC, 2015: Online questionnaire providing information on most well-known and well-understood proverbs in Slovene language. *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus. Phraseology in Dictionaries and Corpora*. (Zora, 97). Ur. a Vida Jesenšek in Peter Grzybek. Maribor: Univerza v Mariboru. 205–216.

Matej METERC, 2017: *Paremiološki optimum: najbolj poznani in pogosti pregovori ter sorodne paremije v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Matej METERC, 2019: Analiza frazeološke variantnosti za slovarski prikaz v eSSKJ-ju in SPP-ju, *Jezikoslovni zapiski* 25/2, 33–45.

Matej METERC, Jozef PALLAY2020: Nekonvencionalne replike v slovenščini z anketno raziskavo med slovenskimi govorci, *Slavistična revija* 68/2, 211–227.

Matej METERC, 2022: Prikaz pomensko povezanih iztočnic v Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov. *Leksikologija i leksikografija I: zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa »Leksikografski postupak u različitim tipovima referentnih djela«*. Ur. Senahid Halilović. Sarajevo: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine. 140–153.

Matej METERC, 2023: Raziskave nekonvencionalnih replik za prikaz v zbirki ter Slovarju pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov, *Svetovi* 1/1, 69–81.

Jozef MLACEK, 1983: Problémy komplexného rozboru prísloví a porekadiel, *Slovenská reč* 48/2, 129–140.

Jozef MLACEK, 2009: Antipríslovie a príbuzné útvary: k niektorým súčasným premenám v paremiológii a jej pojmosloví, *Slovenská reč* 74/3, 135–148.

Grigorij Ljvovič PERMJAKOV, 1988: *Osnovy strukturnoj paremiologii*. Moskva: Nauka.

SELECTION OF KEYWORDS FOR THE DICTIONARY OF PROVERBS AND SIMILAR PAREMIOLOGICAL EXPRESSIONS: GOALS, CRITERIA, AND EMPIRICAL DATA

Summary

The Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions, published on the Fran portal since 2020, is the first Slovene paremiological dictionary. One group of paremiological expressions that is given priority in as far as the inclusion in the dictionary goes are those expressions from contemporary Slovene whose use is the most frequent and/or familiar to language users. The frequency of paremias (and their variants) in contemporary Slovene is determined on the basis of language corpora and other sources, whereas the speakers' familiarity with them is verified by means of surveys. The paper presents 100 best known proverbs and similar expressions provided by over 500 survey respondents. Our primary goal is to present not only traditional paremias, but also those of more recent origin which are not yet included in dictionaries. Since work on the Dictionary of Proverbs is being carried out simultaneously with work on eSSKJ, the selection of keywords for the general

dictionary to some extent influences the selection of keywords for paremiological dictionary. While paremiological dictionary frequently contains paremias that are also part of the general dictionary, we aim to also include those that are not in the general dictionary yet, but have a fairly high frequency of use. Our goal is also to show as many semantically related variants of a particular paremiological keyword as possible. If such a use is confirmed by practice, this is one of our criteria for their prioritized inclusion in the dictionary. Of the paremias included in the dictionary between 2020 and 2023, more than half represents semantically related expressions. The genre structure of the paremiological dictionary is very diverse: the predominant genre are proverbs, but we also include sayings, phraseological slogans, anti-proverbs, and other genres present in contemporary Slovene. If we, for instance, come across an anti-proverb originating from a proverb that is part of the general dictionary, but see that it is used with sufficient frequency to be considered established, we include it in our dictionary.

Sprotni slovar slovenskega jezika 2014–2023

Domen Krvina

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, domen.krvina@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.9>

ISBN: 978-961-286-878-9

Sprotni slovar slovenskega jezika je začel nastajati kot spletni slovar rastočega tipa skupaj s portalom Fran leta 2014; letos torej praznuje že 10. obletnico. Gre za splošni razlagalni slovar, ki želi uporabnikom na informativen in pregleden način približati zlasti v rabi aktualno, novejšo besedje (in nove pomene), ki še ni opisano v drugih splošnih razlagalnih slovarjih, zlasti SSKJ2. Pri izbiranju kandidatov za geslovnik se od leta 2016 dalje naslanja zlasti na predloge uporabnikov, ki jih ti oddajajo neposredno na portalu Fran; predlogi se preverjajo v dostopnih korpusih – glede na aktualnost gradiva je najprimernejši korpus Trendi –, zaradi razmeroma velike ažurnosti predlogov pa tudi na spletu.

Ključne besede: Sprotni slovar slovenskega jezika, novejšo besedje, predlogi uporabnikov, korpusi, spletni viri, prevzemanje, pomenotvorje, besedotvorje

The *Growing Dictionary of the Slovene Language* was launched in 2014 as an evolving online resource, in conjunction with the Fran portal. In 2024, it commemorates its 10th anniversary. This comprehensive explanatory dictionary is dedicated to providing users with up-to-date information, focusing on current and emerging words (as well as new meanings of existing words) that are not yet documented in other general explanatory dictionaries, notably the SSKJ2. Since 2016, the entry selection process has primarily relied on user submissions directly through the Fran portal. These suggestions undergo scrutiny against various corpora, with the Trendi corpus being the most pertinent due to the material's currency. Additionally, users' suggestions are cross-verified on the web, leveraging the relatively high contemporaneity of the proposed lexis.

Keywords: Growing Dictionary of the Slovene Language, recent lexis, users' suggestions, corpora, web sources, loanwords, formation of new meanings, word formation

Uvod¹

Neologizmi so v jeziku stalnica: odražajo razvoj življenjskega sloga, okolja, dojemanja sveta (ten Hacken 2020). V slovenščini je bila novejša leksika za obdobje 1991–2009 obdelana v monografiji *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)* (Gložančev idr. 2009), in sicer predvsem z leksikološkega vidika, leksikografsko pa v *Slovarju novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB) (2012). Tedanji neologizmi, vključeni v ta slovar, segajo v obdobje od leta 1991 pa do 2012; seznam iztočnic je bil sestavljen na podlagi korpusa Nova beseda v povezavi z iztočnicami takrat edinega – sistematično sestavljenega po enotnih načelih – enojezičnega splošnega razlagalnega slovarja *SSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1970–1991). *Sprotni slovar slovenskega jezika* (v nadaljevanju *Sprotni slovar*), ki mu je po nekaj letih sledil, je poslanstvo *Slovarja novejšega besedja slovenskega jezika* nadaljeval, hkrati pa je kot eden od »ustanovnih slovarjev« izkoristil možnosti, ki jih od leta 2014 dalje nudi v slovenskem prostoru in širše dobro znan portal Fran.

Glavna naloga portala Fran v letu 2014 je bila združiti obstoječe slovarje, jih vključiti v uporabniku prijazno in odzivno spletišče in zagotoviti njihov prehod v e-obliko s povezovanjem podatkov iz različnih virov, ki jih je mogoče iskati z enotnim iskalnikom (in prikazati rezultate iz različnih virov naenkrat). Portal omogoča splošna, pa tudi napredna, ciljno usmerjena iskanja. Tudi kadar uporabnik pri iskanju izbere le določen priročnik, se iskanje vedno izvede po celotni bazi podatkov v ozadju – ti rezultati so prikazani ločeno od glavnega iskanja (Ahačič idr. 2015, Perdih 2018, 2020). Druga pomembna funkcija portala je bila, da je služil kot mesto, na katerem je bilo mogoče redno objavljati pakete iztočnic novega tipa e-slovarjev – obenem z nekaterimi (manjšimi) spremembami teh slovarjev na ravni mikrostrukture, kadar je bilo to potrebno. Pri teh slovarjih gre za t. i. *rastoče slovarje*.

Oktober 2015 je portal Fran začel uporabnike spodbujati, naj predlagajo »manjkajoče« besede in pomene ter iz domačih (ali zgodaj prevzetih) jezikovnih sestavin tvorjene domače ustreznice izposojenk kot kandidate za leksikalni opis. Predvsem pri domačih ustrezninah izposojenk naj bi predvidoma imele ključno vlogo besedotvorne značilnosti slovenščine (npr. za **sup**: *stojeska*, *plovček*). Ta spodbuda, ki je bila sprva razumljena kot del

¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0038 Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju, ki ga financira ARIS.

vključevanja uporabnikov, se je hitro izkazala za izjemno pomemben vir predlogov za uslovarjanje neologizmov. Izhajala je namreč neposredno iz opazanj uporabnikov in – če se izrazimo nekoliko tržno – odgovarjala na njihovo povpraševanje. To perspektivo bi lahko imenovali »neologizmi z vidika uporabnikov«.

Sprotni slovar je bil prvi slovar novega tipa na portalu Fran – od tod tudi njegovo ime. Od samega začetka zasnovan kot spletni slovar je bil eden prvih, ki je dobro izkoristil prilagodljivo okolje portala Fran. Ker naj bi odgovarjal na potrebe uporabnikov po temeljnem jezikovnem opisu novejšega besedja, je bila sprejeta odločitev, da morajo biti vsi podatki predstavljeni kar se da pregledno in uporabniku prijazno: brez kratic (ki so za jezikoslovce zlahka prepoznavne, za večino drugih uporabnikov slovarja pa ne nujno), z namigi na vsebino in strukturo slovarja v majhnih okvirčkih na desni strani; za dostop do celotnega seznama vseh besednih oblik naj bi zadostoval preprost klik.

Kot prvi slovar rastočega tipa je *Sprotni slovar* začel nastajati po metodi, ki se je – vsaj v posameznih segmentih – zares sproti tudi dopolnjevala oz. nadgrajevala: pri temeljnih načelih redakcije se je lahko naslonil na SSKJ in po tematiki predhodni SNB, sicer pa je bila večina njegovih redakcijskih načel, zlasti v prvih letih nastajanja, bolj dinamičnih kot statičnih. To je bilo povezano tudi z razpoložljivostjo ustreznih (korpusnih) virov in njihovih (redkih, navadno pa odsotnih) posodobitev. Zato bi lahko nastajanje slovarja razumeli kot določen eksperiment, zlasti v letih 2014–2017. Dinamična narava velja tudi za slovarsko opredelitev »neologizma«, ki je bila prej vključujoča kot izključujoča, je pa temeljila na treh komplementarnih pristopih (primerjava korpusnih in slovarskih podatkov; korpusni časovni vidik; uporabniški vidik – gl. spodaj) v spreminjajočih se razmerjih.

Slovarsko gradivo in opredelitev neologizma²

Namen *Sprotnega slovarja* je bil nadaljevati pot odkrivanja in opisovanja neologizmov, ki jo je začel *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. Ta je neologizem opredelil na razmeroma preprost način: besede (če je beseda že obstajala, tudi pomeni, kar pa je bilo redkeje), ki jih ni bilo v SSKJ, so se pa pojavljale v enem prvih slovenskih korpusov Nova beseda, so se

---

² Za podrobnejši opis postopkov pridobivanja gradiva, s tem povezanih dilem in tipologijo gradiva (skupaj z grafičnim prikazom) po posameznih letih nastajanja *Sprotnega slovarja* gl. Krvina 2022.

uvrstile med kandidate za slovarski opis. Njihova frekvenca je bila manj pomembna, čeprav je bila glede na obseg korpusa Nova beseda lahko tudi razmeroma nizka. Slovarsko je bilo opisanih 6000 takšnih neologizmov (nekateri so vsebovali po več večbesednih enot), ki so bili v knjižni izdaji objavljeni leta 2012.

Kar se tiče trenutnega stanja, je treba poudariti, da se razen korpusa Trendi (spremljevalni korpus in spremljajoči podatkovni viri (ijs.si); trenutno delujoča povezava je: <https://sled.ijs.si/korpus-trendi/>) drugi korpusi ne posodablajo redno. Obstajajo še specializirani korpusi besedil družbenih omrežij (Twitter, forumi, blogi), npr. Janes, nastal v okviru istoimenskega projekta v letih 2014–2018 (<http://nl.ijs.si/janes>; prim. Fišer idr. 2018), in pa korpusi spletnih besedil, kot je SIWaC, zgrajen leta 2011 in posodobljen leta 2014 (v. 2.1) z uporabo spletnega pajka SpiderLing (Erjavec, Ljubešič 2014). Najobsežnejši korpus Gigafida, objavljen leta 2013, je leta 2019 doživel skromno posodobitev z besedili do leta 2018 (Gigafida 2.0), zaradi izrazite prevlade publicistike (Gigafida O viru (cjvt.si)) pa je razmeroma problematična tudi njegova zvrstna sestava – čeprav nekoliko manj za slovarje, kot je *Sprotni slovar* (Krvina, Petric Žižić 2024). Preteklo – in glede na to, da se redno posodablja le korpus Trendi, vsaj delno tudi sedanje – stanje je torej predstavljalo in še vedno predstavlja znatno (ali vsaj težje premostljivo) oviro za pridobitev v celoti korpusno podprtega seznama neologizmov, kar bi načeloma prispevalo k objektivnosti slovarja.

Ker je bil cilj *Sprotnega slovarja* odkrivanje in analiza potencialnih neologizmov (za presojo o njihovem uslovarjenju), je za to uporabljal vse dostopne vire. Sprva se je zdel zadosten korpus Gigafida 1.0, vendar ob odsotnosti temeljnih raziskav novejšje leksike, ki bi temeljile na širšem novejšem gradivu, po letu 2014 njegove vloge ni bilo mogoče ustrezno ovrednotiti – vsaj ne tako, da bi ostal edini (glavni) vir. S porastom predlogov uporabnikov se je poudarek preusmeril nanje, medtem ko so Gigafida in drugi dostopni korpusi ohranili vlogo virov za preverjanje predlogov. Zaradi redkih (ali neobstoječih) posodobitev korpusov – z izjemo korpusa Trendi v zadnjem letu – je kot zadnja možnost preverjanja uporabniških predlogov ostajal svetovni splet. Za slovenščino ni razširjenih in lahko dostopnih orodij za pregledovanje spletnih vsebin (pri projektu SIWac je bilo uporabljeno enako orodje kot za češčino); slovar tudi ni poskušal razviti lastnih – delno zato, ker bi bilo to za precej majhen slovar zunaj okvirov splošne analize nove leksike po letu 2013 zamudno. Zato je možnost, ki jo je treba še raziskati, (pol)avtomatski način odkrivanja neologizmov s

primerjavo vsebine razpoložljivih korpusov s spletnimi vsebinami, in sicer za besede, ki jih v obstoječih korpusih ni.

Leta 2014 je bila prva različica (1.0) korpusa Gigafida (2013) še vedno razmeroma nova. Zato se je zdelo smiselno ohraniti opredelitev neologizma iz SNB: med kandidate za slovarski opis se uvrstijo besede (ali redkeje pomeni), ki jih ni niti v SNB niti v posodobljenem in delno prenovljenem SSKJ2, se pa pojavljajo v Gigafidi 1.0. Ob upoštevanju milijardnega obsega korpusa Gigafida 1.0 so bile uvedene še omejitve glede frekvence in časa pojavljanja: frekvenca korpusnih pojavnic je morala biti od 1000 do 500, vrh pojavitev pa v letih 2009–2012 – torej zadnja tri leta, ki jih korpus Gigafida 1.0 še pokrival. Tovrstna korpusna analiza je zagotovila frekvenčno-časovno razsežnost (prim. Slána 2017: 41), ki bi jo lahko poimenovali »neologizmi s časovnega vidika«.

Opisani postopek je dal približno 500 kandidatov, od katerih jih je bilo za nadaljnji slovarski opis izbranih 224 (večina s korpusno frekvenco 700–500). Med različnimi tematskimi področji so še posebej izstopala nekatera, za katera je to večinoma obveljalo tudi v naslednjih letih (prim. še Slána 2017: 42–43):³ 1. računalništvo in tehnologija nasploh (npr. *android*, *driftati*, *inoks*, *karbon*, *kevlar*, *multifunkcijski*, *večigralski*, *vtičnik*); 2. finance in ekonomija (npr. *depozitarni*, *fiskalno*, *konsolidacija*, *prociklični*, *refinancirani*, *volatilnost*) 3. medicina (npr. *artroskopija*, *epiduralni*, *fibromialgija*, *kandidiaza*, *mirkocirkulacija*, *obstruktiven*, *paradontalni*).

Nekateri uporabniki, vajeni slovarskega opisa v SSKJ, ki je imel sicer najprej deskriptivno, a (vsaj glede na dožemanje uporabnikov) delno tudi normativno funkcijo, bi od (vsakega) slovarja morda pričakovali, da bo pri nekaterih besedah označil »tuji izvor«. Vsekakor je to veljalo za predhodni SNB, kadar je beseda pri prevzemanju ohranila prvotno pisno obliko – v teh primerih se je uporabljala oznaka *cit.* V *Sprotnem slovarju* je po njegovi naravi takih besed veliko, zato te tradicije ne nadaljuje. Oznake se uporabljajo razmeroma skopo (gl. razdelek o temeljni desetletni statistiki slovarja) in izposojenka ne pomeni avtomatsko pogovornosti oz. znižane stopnje formalnosti – kar v prejšnjih slovarjih, v SSKJ denimo zlasti pri

³ Večine v nadaljevanju naštetih besed danes (torej po 10 letih od njihovega uslovarjenja) verjetno ne bi več dojemali kot neologizme. To tudi kaže, da je pridevnik »sproti« v imenu slovarja izbran razmeroma posrečeno in vsekakor bolje kot npr. »neologizem« ali pri predhodniku obravnavanega slovarja (SNB) »novejše besedje«. Pravzaprav celo tovrstno »novejše besedje« kmalu po svojem uslovarjenju ni več zares novejše – razmeroma verjetno pa je to okvirno bilo v času uslovarjenja.

izposojenkah iz nemščine, ni bila redkost. Temeljni cilj *Sprotnega slovarja* je torej čim bolj odzivna, sprotna (gl. opombo 3) deskriptivnost; elementi, ki posredno ali neposredno kažejo na normativnost, pa so – kot je opozorjeno v uvodu v slovar – prisotni do te mere, da prevladujoča opisnost ne bi bila zavajajoča.

Pregled pristopov k zbiranju slovarskih kandidatov

Kot že omenjeno zgoraj, so se v *Sprotnem slovarju* za zbiranje potencialnih neologizmov razvili in komplementarno – glede na razpoložljive vire in kot odziv nanje – uporabljali trije glavni pristopi:

1. **Neposredna primerjava podatkov:** če besed (ali pomenov) ni v zadnjih izdajah razlagalnih slovarjev – če obstajajo, zlasti tistih, ki opisujejo novejšo besedje –, so pa prisotne v zadnji različici korpusov, ni majhna verjetnost, da gre za neologizme. Ta pristop je bil uporabljen v SNB, zlasti v prvih letih (2014–2016) pa ga je ohranjal tudi *Sprotni slovar*.
2. **Časovna analiza zlasti korpusnih virov:** besede s porastom pojavitve v zadnjih letih (brez podatkovnega šuma) v vsaki različici korpusa so potencialni neologizmi za časovno obdobje, ki je zajeto v korpusu.
3. **Neologizmi z vidika uporabnikov:** besede, ki jih uporabniki sami občutijo kot »nove« – glede na svojo vsakdanjo rabo in opažanja. Ta pristop je od vseh treh morda najbolj subjektiven, vendar njegovo subjektivnost nekoliko ublaži veliko število predlogov različnih uporabnikov, ki jih zanimajo različna tematska področja.

Spodbujanje uporabnikov, naj predlagajo »manjkajoče« besede in pomene (pa tudi ustreznike izposojenk) kot kandidate za leksikalni opis, se je, kot že rečeno, najprej obravnavalo kot del politike vključevanja uporabnikov – takrat nihče ni predvideval, kako pomemben vir zbiranja potencialnih neologizmov bo postalo. Poudariti je treba, da so imeli uporabniki zaradi vsebine portala Fran na voljo močno orodje za primerjavo: vse, kar se občuti kot »novo«, a je v kakem od slovarjev ali drugih priročnikov na portalu Fran že opisano (sčasoma to velja celo za *Sprotni slovar*), je malo verjetno neologizem. Česar pa na portalu Fran ni in je prepoznano kot novo – pogosto pa ni prisotno niti v zadnji (2.0), kaj šele v prvi (1.0) različici korpusa Gigafida –, precej verjetno je neologizem.

Kombinirana uporaba treh pristopov vsekakor omogoča več prilagodljivosti. Našteti pristopi se dopolnjujejo in blažijo omejitve, ki bi nastale, če bi se nesorazmerno držali le enega od njih (recimo le korpusnih podatkov

brez upoštevanja opažanj uporabnikov ali pa teh ne bi temeljito preverili v korpusnih in drugih razpoložljivih virih).

Vpliv pandemije koronavirusne bolezni na besedje v slovarju

Bliskovito širjenje koronavirusa SARS-CoV-2 in z njim povezane epidemije bolezni covid-19 se je zlasti spomladi 2020 razmeroma izrazito odrazilo tudi pri pojavljanju z njim tako širše kot ožje povezanega besedja. Ob izbruhu pandemije se je dotok uporabniških predlogov po eni strani znatno zmanjšal, po drugi strani pa je ob porastu dnevni novic močno narasla raba s koronavirusno boleznijo povezanega besedja: tako pretežno medicinskega (npr. *asimptomatski*, *pridružena bolezen*, *prekuževanje*) kot tudi širše ekonomskega (npr. *helikopterski denar*, *koronaobveznica*). Nastalo je mnogo novih tvorjenk s prvim delom *korona...* in *samo...* (npr. *samoizolacija*, *samoosamitev*), pri katerih se pojavlja tudi vprašanje zapisa skupaj ali narazen. Nastanek zelo podobnih ali celo istih tvorjenk izkazujejo mnogi slovanski jeziki, kar odpira tudi primerjalni vidik. *Sprotni slovar* in celotni portal Fran sta se na vse naštete pojave odzvala, prim. https://fran.si/o-portalu?page=Covid_19_2020 (za več gl. Krvina 2021).

Kriteriji za vključitev v slovar

Katera merila mora ali bi moral izpolnjevati kandidat za uvrstitev v *Sprotni slovar*? Zanašanje zlasti na korpusne podatke je leta 2014, ko je bil korpus Gigafida 1.0 še nov, zadostovalo, pozneje pa vse manj (kot odzivni korpus je to šele v zadnjem letu nekoliko spremenil korpus Trendi). Po letu 2015, ki je bilo prehodno in glede meril za vključevanje nekoliko »negotovo«, se je nato leta 2016 močno povečalo število uporabniških predlogov.

Zato je bilo treba razmisliti, katere predloge obravnavati takoj in katere odložiti za morebitno poznejšo vključitev. Po eni strani bi lahko rekli, da je že samo veliko število predlogov dovolj, da se njihova subjektivnost zmanjša. Vendarle je bila sprejeta odločitev, da jih je treba vse brez izjeme preveriti v vseh razpoložljivih korpusih (ne le v Gigafidi) – in če iskanje ni prineslo rezultatov, tudi v spletnih besedilih. Od let 2016–2017 se je za preverjanje pogosteje kot prej uporabljal tudi korpus spletnih besedil slWaC in (pri determinologizaciji) korpus zaključnih visokošolskih nalog KAS, od leta 2018 dalje delno korpus Janes, v zadnjih letih pa korpus Trendi. Prednostno so bili za uslovarjenje obravnavani kandidati, ki so dosegali frekvenco ≥ 10 v katerem koli od naštetih korpusov. Če kandidata ni bilo v

nobenem od njih, so spletna besedila še vedno predstavljala zadostno zadnjo možnost za uvrstitev v slovar – čeprav spletna besedila za sistematično iskanje in preverjanje podatkov niso opremljena v tolikšni meri (segmentiranost in označenost segmentov besedil ipd.), kot to velja za besedilne korpusne.

Neuslovarjeni predlogi so običajno tisti, ki jih ni v nobenem od korpusov Gigafida, Janes, slWaC ali zlasti Trendi, hkrati pa so komaj (ali sploh ne) zaznavni v spletnih besedilih. Samo neprisotnost v korpusih, zlasti v Gigafidi (1.0) od leta 2017 naprej, uslovarjenja ne preprečuje. Neuslovarjeni predlogi so shranjeni v podatkovni bazi in se jih vsako leto znova preverja – ko postanejo zaznavni v različnih virih (najmanj pa v spletnih besedilih), hkrati pa je njihova (z možno izjemo determinologiziranih izrazov) pojavnost zvrstno dovolj pestra, se lahko o njihovi vključitvi ponovno premisli. Pri iskanju kandidatov za uslovarjenje se upošteva tudi besedna družina predlaganega kandidata (tudi če ni predlagana neposredno), pri čemer so besedotvorni kandidati podvrženi zgoraj opisanemu postopku preverjanja v korpusnem in spletnem gradivu.

Temeljne značilnosti besedja v *Sprotnem slovarju slovenskega jezika*

V zadnjem desetletju je bilo raziskovanje novejšega besedja osredotočeno zlasti na posamezne jezikovne pojave na različnih jezikovnih ravneh – npr. besedotvorje (Gložančev 2012, Voršič 2015, Štumberger 2015); pomen (Štumberger 2015a, Zatorska 2016, Fišer in Ljubešič 2018) in zvrstnost (Michelizza 2015, Michelizza, Žagar Karer 2018, Zwitter Vitez, Fišer 2018). Kot že omenjeno, večina raziskav – razen tistih, ki proučujejo spletni jezik in temeljijo predvsem na primerjavi korpusa Janes z drugimi korpusi – temelji na gradivu SNB, medtem ko na gradivu *Sprotnega slovarja* še ni bila opravljena nobena obsežnejša raziskava (je pa predlagana v okviru projektnega financiranja). Zato v nadaljevanju podajamo le osnovni pregled temeljnih opažanj po posameznih jezikovnih ravneh:

1. Fonetične značilnosti novejšega besedja – predvsem ker je večina besedja prevzeta iz ali preko angleščine:

- 1a) različne stopnje podomačenosti v izgovoru in zapisu ter razmerje med pisnimi/izgovornimi dvojnicami, npr. *doula* : *dula*, *dred* : *dread*, *selfi* : *selfie*; *zero waste* [zírou̯ uêjst]/[zéro vêjst];
- 1b) tipi dvojničnosti, poleg pisne denimo zapis skupaj/narazen, npr. *beachvolley* : *beach volley*, *flash mob* : *flashmob*; obstajajo tudi pisno-izgovorne dvojnice, npr. *snorkljati*: *šnorkljati*.

2. Oblikovne oz. morfološke značilnosti novejšega besedja:

- 2a) regularnost pregibnostnih paradigem glede na že uveljavljene paradigme, npr. sklanjanje s podaljšavo s *-t* ali brez nje: *pliško*, *-ota/-a*, *smejko*, *-ota/-a*; nastanek neobstojnega polglasnika zaradi interpretacije, da gre za pripono, ne polnopomenski del zloženke: *body check* : *bodiček*, *-čka*; pretežno oz. samo edninski ali množinski samostalniki, npr. *ghee* : *filpflopke*;
- 2b) samostalniki moškega spola, pri katerih se v tožilniku pojavljajo (tudi) živistne oblike, npr. *narediti self/selfija*, *dobiti všeček/všečka*, in njihova pogostnost;
- 2c) nastopanje (zlasti prevzetih) besed tudi v pridevniški rabi oz. kot prvi del zloženek, npr. *backpacker turist*, *beachvolley igrišče*, *coworking prostori*, *influencer marketing*; razmerje do morebitne soobstoječe pridevniške tvorjenke oz. do desnega prilastka – kot pri tipu *badminton igrišče* : *badmintonsko igrišče* : *igrišče badmintona/igrišče za badminton*.

3. Besedotvorne značilnosti novejšega besedja:

- 3a) različni tipi tvorjenk (zlasti *izpeljank*) iz prevzetega besedja: glagoli, npr. *skrolati*, *supati*, *tekstati* ter njihovi glagolniki, npr. *skrolanje*, *supanje*, *tekstanje*, in vršilci dejanja, npr. *supar*; (ne)obstoj besedotvornega izhodišča kot prevzetega leksema, npr. *skrol; *skrolati*, *skrolanje*;
- 3b) razmerje med prevzetimi leksemi (s pripono *-er*) in domačimi tvorjenkami (s pripono *-ar*) iz glagolov s prevzeto osnovo, npr. *vejper* : [sup-a-ti] *supar*; obstoj dvojnic pri istem izhodišču, npr. *youtuber* : [youtub-a-ti] *youtubar*;
- 3c) besedotvorje glagolov iz prevzetih osnov: razmerje med pripono *-a-*, npr. *kruz-a-ti*, *rent-a-ti*, *retvit-a-ti*, *snorklj-a-ti*, *stream-a-ti*, *vlog-a-ti*, *youtub-a-ti*, in *-(iz)ira-*, npr. *anonim-izira-ti*, *memor-izira-ti*, *mentor-ira-ti*;
- 3č) predpanska obrazila v glagolskih sestavljenkah, pri katerih prihaja (v posameznih pomenih) glede na nesestavljeni glagol do pomenske spremembe, na kar lahko opozarja tudi prisotnost izpeljanke, npr. *dopeči* : *dopekati*, *odljubiti se* : *odljubljeni se*, *vmasirati*, pri drugih pa zlasti do vidske, npr. *nabildati* : *bildati*, *natrenirati* : *trenirati*, *okurcati* : *kurcati*;
- 3d) tip, pogostnost in način tvorbe feminativov, npr. *backpackerka*, *chefinja*, *influencerka*, *klasikinja*, *suparka*, *vlogerka*, *vplivnica*;

- razmerje med priponami *-ka* (kot kaže, pri prevzetem besedju naj-pogostejša), *-ica*, *-inja*; dvojničnost oz. sinonimnost pri istem besedotvornem izhodišču, npr. *bestička* : *bestica*; način tvorbe samostalnikov ženskega slovničnega spola sploh – npr. *dopeka*, *flipflopka*, *invazivka*, *minimalka*, *plažnica*, *(po)tipanka*, *vstavljanika*, *zvočnica*;
- 3e) tip in pogostnost tvorjenk iz neprevzetih oz. že dalj časa prevzetih osnov, kar kaže na določeno stopnjo jezikovne kreativnosti, npr. *brezpilotnik* (< brez pilota), *brezstični* (< brez stika), *ključnik* (< ključen ali ključni izraz), *knjigobežnica* (< knjiga, bežati), *nizkodozni* (z nizko dozo), *paketomat* (< [avto]mat za pakete), *plažnica* (< plaža), *sebek* (< sebe), *smejko* (< smej[ati se]), *vstavljanika* (< vstavljati), *všeček* (< všeč), *zvočnica* (< zvočna knjiga).

4. **Skladenjske** značilnosti novejšega besedja: tip in pogostnost zvez dveh samostalnikov, od katerih prvi v nastopa (tudi) kot pridevnik, ki se pregiba z ničtimi končnicami (npr. *glamping hišica*, *nocebo učinek*, *overland kamp*, *slackline tekmovanje*); regularnost takih zvez in možnost njihovega obravnavanja kot zloženek, zlasti ko se pojavlja dvojnični zapis skupaj – tudi kot osnova za predloge sprememb pravopisnih pravil.

5. **Pomenske** značilnosti novejšega besedja:

- 5a) kot že omenjeno, so pomenska polja oz. področja, s katerih pretežno prihaja zlasti prevzeto novejše besedje, predvsem **ekonomija**, npr. *prociklični*, *start up* (*zagonsko podjetje*), *volatilen*; **medicina**, npr. *artroskopija*, *asimptomatski*, *dismorfofobija*, *kandid(i)aza*, *komorbidnost*; **(zdrava) prehrana**, npr. *acerola*, *camu camu*, *durian*, *ghee*, *goji*; **prosti čas in življenjski slog**, npr. *backpacker*, *fotolov*, *glamping*, *slackline*, *sup*; **računalništvo, tehnologija in družbena omrežja**, npr. *androidni*, *emodži*, *hashtag*, *kiberkriminal*, *mem/meme*, *retvit*, *selfi*, *streamati*, *vloger*, *youtuber*;
- 5b) tipi in pogostnost motivacije za pomenske prenose, ki nastajajo pri že obstoječem besedju, navadno po metonimični ali metaforični poti ali s širitvijo/oženjem/zamenjavo področja, npr. *ambasador* [države] : *ambasador* [določenega področja], *dopeči* [do konca] : *dopeči* [živilo, ki je že predpripravljeno], *grizalo* [pri žuželkah] : *grizalo* [za otroke], *sledilec* [fizično po sledi] : *sledilec* [nazorom, ideologiji; objavam na spletu], *sodelo* [sodelovanje sploh] : *sodelo* [poseben tip sodelovanja: *coworking*], *vplivnež* [sploh] : *vplivnež* [na družbenih omrežjih];

- 5c) tipi in pogostnost novih (nefrazeoloških in frazeoloških) stalnih besednih zvez,⁴ pri katerih najmanj ena sestavina pripada že obstoječemu besedju, npr. *baterijska reja*, *ne imeti (niti) za burek*, *helikopterski starši*, *mobilna/premična hišica*, *hotel mama*, *čredna imunost*, *kohortna izolacija*, *novi koronavirus*, *socialna kapica*, *spletni pajek*, *točka zvestobe*, *nabirati/pridobivati politične točke*, *začeti s točke nič*, *zagonsko podjetje*, *zelena zima*;
- 5č) prisotnost in pogostnost sinonimov, še posebej v razmerju prevzeto besedje : tvorjenke iz domačega besedja, npr. *hashtag* : *ključnik*, *influencer* : *vplivnež*, *selfi* : *sebek*, *webinar* : *spletinar*.

Temeljna desetletna statistika

V zadnjem razdelku naj navedemo nekaj desetletne statistike *Sprotnega slovarja*: 1508 iztočnic, torej povprečno dobrih 150 letno (dejanske letne vrednosti so nihale v razponu 100–200, prim. Krvina 2022: 130–135). Od teh iztočnic jih je 190 že v SSKJ2, a so pridobile nove pomene. 176 je stalnih besednih zvez (od tega 25 frazeoloških) – nekatere so našete zgoraj. Znotraj iztočnic je 1705 pomenov in 461 podpomenov (povprečno torej 1.4 pomena na iztočnico, kar kaže, da ni prisotno le sicer pogosto prevzemanje, pač vzporedno potekajo tudi pomenotvorni procesi, zlasti v okviru metonimije in metafore).

- 317 (14,6 %) pomenskih enot od celote pomenov in podpomenov (tj. 2166) je označenih s kvalifikatorjem *pogovorno*,⁵ npr. *antivakser*, *bajk*, *bildanje*, *depresirati*, *čorav*, *detoks*, *folovati*, *fulzati se* : *sfuzlati se*, *ghostanje*, *kenslati* : *skenslati*, *kick off*, *komp*, *kontrolfrik*, *kruzati*, *lajkati* : *polajkati*, *psihirati* : *napsihirati*, *provakser*, *psihič*, *skrolati*, *vejpati*, *zaciklati se* ipd.;
- 47 (2,1 %) *slengovsko*, npr. *bestič*, *fejmič*, *gaser*, *hejtati*, *hengati/hangati*, *nadkul*, *zahinaviti* ipd.;
- 161 (7,4 %) *ekspresivno*, npr. *asica*, *avanturica*, *bejbika*, *bralček*, *grelček*, *hrčkanje*, *nosečka*, *pivičko*, *rimoklepač*, *sonček* ('otrok'), *stručko*, *uspešek*, *vozičkati* ipd.;

⁴ Glede obravnave stalnih besednih zvez oz. večbesednih pomenskih enot v splošnih razlagalnih slovarjih gl. Perdih, Ledinek 2019.

⁵ Ta lahko označuje tudi t. i. splošno slengovsko rabo, ki jo je zaradi večgeneracijske poznanosti bolje označiti kot pogovorno oz. neformalno kot pa ožje slengovsko (prim. Krvina, Žele, 2023), kar potrjujejo tudi nekateri našeti primeri.

- 43 (2 %) *slabšalno*, npr. *bankster*, *brezhrbteničar*, *glupača*, *krivosodje*, *papagajščina* ipd.;
- 31 (1,4 %) *vulgarno*, npr. *brezjajčnik*, *fakič*, *fuknjen*, *kurčiti se*, *pizdakati*, *popizditis* ipd.;
- 4 (0,2 %) *ljubkovalno*, npr. *krtek*, *kužika*;

Pri področnih kvalifikatorjih, ki s strukturo »iz vede/področja« želijo opozoriti, da gre za proces determinologizacije, jih je (razmeroma primerljivo s tipičnimi pomenskimi polji/področji, s katerih največkrat prihaja novejše besedje, gl. zgoraj):

- 68 (3,1 %) *iz medicine*, npr. *artroskopija*, *asimptomatičen/asimptomatski*, *aterom*, *pridružena bolezen*, *covid-19*, *fibromialgija*, *čredna imunost*, *kohortna izolacija*, *komorbidnost*, *nocebo*, *prebojna okužba*, *imunski pobeg*, *poživitveni*, *saturacija*, *spazmofilija*, *večorganski* ipd.;
- 20 (0,9 %) *iz športa*, npr. *apneja*, *ipon*, *izmah*, *kronometrist*, *odbijališče*, *skiatlon*, *tatami* ipd.;
- 17 (0,8 %) *iz računalništva*, npr. *blokchain*, *halucinacija*, *plavajoča licenca*, *pajkanje*, *render*, *skalabilnost*, *vtičnik* ipd.;
- 16 (0,7 %) *iz zoologije*, npr. *aguti*, *degu*, *netopirnica*, *počasnik*, *troglobiont* ipd.;
- 15 (0,7 %) *iz botanike*, npr. *acerola*, *čajota*, *galanga/galangal*, *karite*, *makadamija*, *momordika*, *monstera*, *tamarind* ipd.;
- 12 (0,6 %) *iz kemije*, npr. *homocistein*, *tavrin*, *termoluminiscenca* ipd.;
- 12 (0,6 %) *iz gastronomije*, npr. *bardirati*, *čepnina*, *ekler*, *kruton*, *lardo*, *posteljica* ipd.;
- 11 (0,5 %) *iz biologije*, npr. *arheogenetika*, *avtofagija*, *inkluzivna sposobnost*, *paleogenetika* ipd.

Vsota preostalih označenih pomenskih enot znaša približno 120 (5,5 % celote vseh pomenov in podpomenov). Če seštejemo vse kakorkoli (tudi področno) označene pomenske enote, lahko rečemo, da je stilno bolj ali manj nevtralnih – slovar je pri označevanju razmeroma zadržan, na kar je opozorjeno tudi v uvodu v slovar, a izrazite zaznamovanosti nikdar ne pušča neoznačene – okoli 60 % pomenskih enot. To pa pomeni, da je jedro pomenskega opisa v *Sprotnem slovarju* stilno nezaznamovano besedje pretežno osrednje, knjižne plasti jezika, čeprav na to v svojem imenu izrecno ne opozarja – podobno kot to velja za *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika* (SNB).

Zaključek

Sprotni slovar slovenskega jezika je kot eden tako rekoč ustanovnih slovarjev v slovenskem in širšem prostoru dobro znanega portala Fran na svoji desetletni poti dobro izkoristil raznolike možnosti, ki jih ponuja premišljeno in prilagodljivo zasnovano spletno okolje tega portala: začetno zanašanje na pristop primerjave dostopnih slovarskih in korpusnih virov pri iskanju potencialnih neologizmov je v letih 2016–2018 razširil s pogledom »od spodaj« – tj. s predlogi uporabnikov, ki jih ti oddajajo neposredno na portalu Fran s pomočjo opcije »Predlagaj novo besedo«. Ta pristop se je tako kvantitativno kot kvalitativno izkazal za zelo pomembnega: če uporabniki besede ob iskanju po Franu kljub njegovi pestrosti ne najdejo, pa ne gre za arhaizem, je verjetnost, da gre za novejšo besedo, znatna. Predlogi se sicer vedno preverjajo v korpusnih virih Gigafida, Janes, slWaC, v zadnjem letu tudi v posodabljačem se korpusu Trendi, ki se je pri delu s *Sprotnim slovarjem* izkazal kot koristen. Za uvrstitev v slovar zadostuje tudi dovolj pestra pojavnost v nekorpusnih spletnih virih, saj se večina korpusov vendarle ne posodablja pogosto, zato omejevanje zgolj nanje za odzivni priročnik, kot je *Sprotni slovar*, ne pride v poštev. Odzivnost *Sprotnega slovarja* se kaže že v njegovem imenu, vsakoletno posodabljanje z novimi besedami ali novimi pomeni že obstoječih pa je v spletnem okolju dobro izvedljivo in – tudi z uporabniškega vidika – pričakovano. V tej sprotnosti, ki zagotavlja, da so objavljene iztočnice vsaj za tekoče leto ali dve s prejšnjo gotovostjo bolj ali manj »novo besedje« (po tem času pa z datumom svoje objave pričujejo o novostih v vsakokratnem časovnem intervalu), se *Sprotni slovar* razlikuje od SNB, tj. svojega predhodnika za celoto obdobja 1991–2012. Vsekakor pa njegovo poslanstvo nadaljuje in ga bo še nadaljeval.

Literatura

Kozma AHAIČIČ, Nina LEDINEK, Andrej PERDIH, 2015: Fran: The next generation Slovenian dictionary portal. *Natural language processing, corpus linguistics, lexicography: proceedings*. Ur. K. izpisati ime Gajdošová, A. Žáková. Bratislava: Založnik. Eighth International Conference. 21–22.

Tomaž ERJAVEC, Nikola LJUBEŠIČ, 2014: The slWaC 2.0 corpus of the Slovene web. *Jezikovne tehnologije: zbornik 17. mednarodne multikonference Informacijska družba*. Ur. T. Erjavec. J. Žganec Gros. Ljubljana: Institut Jožef Stefan. 19–24.

Darja FIŠER (ur.), 2018: *Viri, orodja in metode za analizo spletne slovenščine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. <https://doi.org/10.4312/9789610600701>

Darja FIŠER, Nikola LJUBEŠIČ, 2018: Tviti kot leksikografski vir za analizo pomen-
skih premikov v slovenščini. *Viri, orodja in metode za analizo spletne slovenščine*.
Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 198–226.

Alenka GLOŽANČEV, Primož JAKOPIN, Mija MICHELIZA, Lučka URŠIČ, Andre-
ja ŽELE, 2009: *Novejša slovenska leksika (v povezavi s spletnimi jezikovnimi viri)*.
Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Alenka GLOŽANČEV, 2012: Novejša slovenska leksika v luči obravnave samo-
stalniških zloženkov v Slovenskem pravopisu 2001. *Pravopisna stikanja: razprave o*
pravopisnih vprašanjih. Ljubljana: Založba ZRC. 125–139.

Pius TEN HACKEN, 2020: Norms, New Words, and Empirical Reality, *International*
Journal of Lexicography 33/2, 135–149. <https://doi.org/10.1093/ijl/eca005>

Domen KRVINA, 2021: Sprotni slovar slovenskega jezika, covid-19 in z njim povezano
(novejše) besedje. *Lexicography and lexicology in the light of current issues*. Ur. S.
Ristić, I. Lazić Konjik, N. Ivanović. Beograd: Inštitut za srbski jezik SANU. 669–680.

Domen KRVINA, 2022: The Growing Dictionary of the Slovenian Language (2014-)
and Slovenian Neologisms: Study on Types of Data and Their Use, *Slovenski Jezik /*
Slovene Linguistic Studies 14, 116–151. <https://doi.org/10.3986/sjsls.14.1.05>

Domen KRVINA, Špela Petric ŽIŽIČ, 2024: The Relation Between the Composition
of Corpora (Genre Balance and Representativeness) and Their Reliability in Compil-
ing General Explanatory Dictionary, *Slovenski jezik / Slovene Linguistic Studies* 16
[v tisku].

Domen KRVINA, Andreja ŽELE, 2023: O neologizmih v slovenščini: splošna je-
zikovna raba s poudarkom na rabi mladih. *Novorečje* 5/9, 59–71. [https://reci.org.rs/](https://reci.org.rs/images/krvina-zele-09-59.pdf)
[images/krvina-zele-09-59.pdf](https://reci.org.rs/images/krvina-zele-09-59.pdf).

Mija MICHELIZZA, 2015: *Spletna besedila in jezik na spletu. Primer blogov in*
Wikipedije v slovenščini. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Mija MICHELIZZA, Mojca ŽAGAR KARER, 2018: Internetna leksika v slovenščini:
Analiza novjših slovarskih virov, *Jezikoslovni zapiski* 24/1, 79–92.

Andrej PERDIH, 2018: Dictionary portal Fran: current state and future developments.
Slovanská lexikografie počátkem 21. století: sborník příspěvků z mezinárodní konfe-
rence. Ur. B. Niševa. Praha: Slovanský ústav AV ČR, 57–65.

Andrej PERDIH, 2020: Portal Fran: od začetkov do danes, *Rasprave Instituta za*
hrvatski jezik i jezikoslovlje 46/2, 997–1018.

Andrej PERDIH, Nina LEDINEK, 2019: Multi-word Lexical Units in General Mo-
nolingual Explanatory Dictionaries of Slavic languages, *Slovenski jezik / Slovene*
Linguistic Studies 12, 113–134. <https://doi.org/10.3986/sjsls.12.1.07>

Jakub SLÁNA, 2017: K (polo)automatické excerpci neologismů, *Jazykovědné aktuality* 54/3–4, 34–46.

SNB = *Slovar novejšega besedja slovenskega jezika*. 2013. <https://www.fran.si/131/snb-slovar-novejsega-besedja>

SSSJ = Domen KRVINA, 2014–: *Sprotni slovar slovenskega jezika*. <https://www.fran.si/132/sprotni-sprotni-slovar-slovenskega-jezika>

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. <https://www.fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika>

²SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja*. 2014. <https://www.fran.si/133/sskj2-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika-2>

Saška ŠTUMBERGER, 2015a: Besedotvorje novejše slovenske leksike: medponskoo-brazilne zloženske. *Zbornik prispevkov s simpozija Škrabčevi dnevi 8*. Ur. Ime priimek. Nova Gorica: Založba Univerze. 155–163.

Saška ŠTUMBERGER, 2015b: Leksikološka opredelitev novejše leksike in terminološka raba v slovenskem jezikoslovju, *Slavistična revija* 63/2. 249–259, Na spletu.

Ines VORŠIČ, 2015: Tvorjenke s pomenom nosilnika lastnosti v novjšem slovenskem besedju, *Slavia Centralis* 8/1, 119–134. <https://journals.um.si/index.php/slaviacentralis/issue/view/121>

Agnieszka ZATORSKA, 2016: Czasowniki w nowszej leksyce słoweńskiej. *Rozprawy komisji językowej* 62. 229–239.

Ana ZWITTER VITEZ, Darja FIŠER, 2018: Govorne prvine v nestandardni spletni slovenščini. *Viri, orodja in metode za analizo spletne slovenščine*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 254–272.

Korpusi

Gigafida 1.0. <http://ssj.slovenscina.eu/korpusi/gigafida>

Gigafida 2.0. <https://viri.cjvt.si/gigafida/>

Janes. <https://nl.ijs.si/janes/o-projektu/korpus-janes/>

slWaC. https://www.clarin.si/noske/wacs.cgi/corp_info?corpname=slwac&struct_attr_stats=1&subcorpora=1

Kas. <https://nl.ijs.si/kas/>

Trendi. <https://sled.ijs.si/korpus-trendi/>

GROWING DICTIONARY OF THE SLOVENE LANGUAGE IN THE PERIOD 2014–2023

Summary

The inception of the *Growing Dictionary of the Slovene Language* occurred in 2014, concomitantly with the establishment of the Fran portal, marking a decade of its existence in the year 2024. Positioned as a general explanatory dictionary, its primary objective is to present contemporary, recent lexis, including emergent meanings that have not been previously documented in other general explanatory dictionaries, notably the *Dictionary of the Slovene Standard Language, 2nd Edition* (SSKJ2). In addition to elucidating meanings, the dictionary affords users the opportunity to access all forms of entries with a simple click. Initially, the lexis was sourced from the relatively new Gigafida 1.0 corpus in 2014, which was aligned with SSKJ2. However, from 2016–2018 onwards, the predominant source shifted to user suggestions, submitted directly through the Fran portal’s “Suggest a new word” feature. If a word is not found on Fran despite its extensive range, barring archaic terms, the likelihood of it being a neologism is substantial. User-generated suggestions undergo scrutiny in corpora Gigafida, Janes, slWaC, and, more recently, Trendi. The inclusion of words in the dictionary is not solely contingent on corpus frequency, as many corpora are infrequently updated. A diverse occurrence in non-corpora online sources also suffices for inclusion, recognizing the limitations of relying exclusively on corpora for a dynamic resource like the *Growing Dictionary of the Slovene Language*. In terms of stylistic markedness, approximately 60% of meanings exhibit a more or less neutral style. The dictionary, as articulated in its preface, maintains a relatively restrained approach to labelling, ensuring that distinct markedness is never left unacknowledged. Despite its nomenclature not explicitly conveying this, most lexical items within the *Growing Dictionary of the Slovene Language* are stylistically unmarked. This characteristic aligns with its predecessor, the *Dictionary of New Slovene Words* (SNB), covering the period from 1991 to 2012, the mission of which is perpetuated by the *Growing Dictionary of the Slovene Language* in its current manifestation.

Rastoči besednjak *Slovenskega lingvističnega atlasa*

Jožica Škofic

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija; Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija; Univerza na Primorskem, Fakulteta za humanistične študije, Koper, Slovenija

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.10>

ISBN: 978-961-286-878-9

Slovenski lingvistični atlas (SLA) prinaša izredno leksično bogastvo slovenskih narečij – na doslej objavljenih kartah za 354 vprašanj, ki so v vprašalnici za SLA večinoma zastavljena kot enobesedni knjižni leksemi, je bilo zbranih več kot 7000 eno- in večbesednih narečnih leksemov (v še več fonetičnih realizacijah). V članku je predstavljena zasnova rastočega vseslovenskega narečnega slovarja, v katerem bo narečno besedje opremljeno z morfološkimi analizami in preko njih besednodružinsko povezano, s spletno dostopnimi jezikovnimi kartami pa bo iz e-slovarja mogoč tudi vpogled v geografsko razporejenost narečne leksike.

Gljučne besede: *Slovenski lingvistični atlas* (SLA), podatkovna baza DIAtlas, iSLA, narečna leksikografija, rastoči narečni slovar

The *Slovene Linguistic Atlas* (SLA) represents an exceptionally rich lexical treasure of Slovene dialects – for the 354 questions published so far (in the SLA questionnaire mostly designed as one-word literary lexemes), more than 7000 one- and multi-word dialectal lexemes (in various phonetic realizations) have been recorded. The article introduces the concept of an on-going all-Slovene dialect dictionary, in which dialectal words will be analyzed morphologically and in terms of word families. Links to online language maps will provide an insight into the geographical distribution of dialectal lexis.

Keywords: *Slovene Linguistic Atlas* (SLA), database DIAtlas, iSLA, dialect lexicography, on-going dialect dictionary

Uvod

Fran Ramovš je *Slovenski lingvistični atlas* (SLA) zasnoval leta 1934, v svoji idejni zasnovi pa je med drugim zapisal: »Tu ne smemo misliti na zbirko barvastih kart, ki bi nam predočevale obseg tega ali onega dialekta,

to ni lingvistični atlas, marveč dialektološka karta [...]. Pri lingvističnem atlasu pa gre za večje število kart; vsaka karta bo pokazala samo en pojav, eno besedo, kako se govori /približno/ istočasno na vsem slovenskem jezikovnem ozemlju: atlas je torej nekakšen slovar, ki pa ni alfabetsko, marveč geografsko urejen.« (Ramovš 1934: 1–2) Zamislil si je vprašalnico, ki naj bi zajela pomemben del besednega zaklada slovenskega narečnega govorca, odgovori pa na bi hkrati prinesli čimveč informacij o glasovni, naglasni, oblikovni, skladenjski, besedotvorni podobi slovenskih narečij. Zamislil si je vprašalnico, ki bi najprej zajela besede, ki »so nekako vsem Slovincem znane« (pribl. 3000 besed), tj. besede za »del[e] telesa [...], funkcije, bolezni, oblek[o], barve itd., števnik[e], dnev[e], praznik[e], mesec[e], besede za rodbinske člane, sorodstvo, vaško življenje, gospodarstvo, živali, rastline itd. [...]« (Ramovš 1934: 3) V posebnem delu pa naj bi bili zajeti naslednji tematski sklopi: poljedelstvo, živinoreja, planšarstvo, sirarstvo, lončarstvo, sitarstvo, suhorobarstvo, lov, obrti ter terminologija hiše, voza, pluga, orodja; ob tem naj bi z vprašalnico zajeli tudi toponomastično narečno gradivo vsakega kraja.

SLA na slovarskih portalih Fran in Franček¹

Sodelavci Oddelka za dialektologijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (ISJFR) ZRC SAZU so v sodelovanju z zunanjimi sodelavci doslej analizirali in objavili (ter s terenskim delom dopolnili) besedje iz tematskih sklopov človek (telo, bolezni, družina) v SLA 1 (Škofic et al., 2011a, 2011b), kmetija v SLA 2 (Škofic et al., 2016a, 2016b) in kmetovanje (kmečko orodje in opravila) v SLA 3 (Škofic et al., 2023a, 2023b). V jezikovnem atlasu so tako z jezikovnimi kartami, seznamami fonetično transkribiranega narečnega besedja in komentarji h kartam predstavili narečne odgovore na 354 vprašanj iz Vprašalnice za SLA. Vsi trije deli SLA so v obliki pdf dostopni na spletni strani Oddelka za dialektologijo (<https://sla.zrc-sazu.si/#v>) in Založbe ZRC (<https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/1407/5916/1626> in <https://omp.zrc-sazu.si/zalozba/catalog/view/1121/4763/1628>). Vsa narečna

¹ Prispevek je nastal v okviru programa *Slovenski jezik v sinhronem in diahronem razvoju* (P6-0038, 1. 1. 2004–31. 12. 2021), ki ga financira ARIS, in projekta *i-SLA: interaktivni atlas slovenskih narečij* (L6-2628, 1. 9. 2020–31. 8. 2024), ki sta ga sofinancirala ARRS (ARIS) in SAZU.

leksika iz SLA je sproti v obliki html uvrščena tudi v narečni razdelek slovarskih portalov Fran (www.fran.si, od 2014) in Franček (www.franček.si, od 2021), od koder ima uporabnik možnost dostopati do pdf-ov kart, komentarjev in indeksov, na katerih je predstavljen posamezni leksem, in hkrati primerjati pomene in rabo izbranih besed v normativnih priročnikih sodobnega slovenskega knjižnega jezika ter njegove pojavitve v izbranih zgodovinskih, narečnih in etimoloških slovarjih.

Tako je npr. beseda *bajta* na doslej objavljenih jezikovnih kartah SLA zabeležena v pomenih ‘hiša’ (V129A.01, karta 2/2), ‘slaba hiša’ (V129B.01, karta 2/3), ‘kmetija’ (V180.01, karta 2/1) in ‘stan – tamar’ (V453.01, karta 3/094). Isto besedo slovarski portal Fran predstavlja tudi v slovarju slovenskega knjižnega jezika (tu v pomenih ‘majhna, preprosta hiša’, ‘zelo majhno posestvo’, ‘zasilno, občasno prebivališče’, tudi ‘hiša’), v pravopisnem in sinonimnem slovarju, slovarju frazemov in etimološkem slovarju, v Pletersnikovem in Pohlinovem slovarju, v terminoloških slovarjih s področja geografije in smučanja ter v narečnih slovarjih (črnovškega, zadrečkega, bovškega in kostelskega govora). Za zavihek SLA na www.fran.si je beseda *bajta* iz oblike xml (torej iz Wordove datoteke, v kateri so nastali tako 1) komentarji h kartam, del njih pa so tudi morfološke analize narečnih besed, ki so v poknjženi obliki pripravljene kot slovarske iztočnice SLA, kot 2) seznam morfološko analiziranih besed s podatki o številki vprašanja, številki zvezka in karte oz. komentarja SLA in pomenu, kot je izražen s samim vprašanjem v vprašalnici SLA) prevedena v obliko html. Beseda je tako v vseh svojih doslej raziskanih narečnih pomenih predstavljena kot slovarska narečna iztočnica, ki je povezana s pdf-i komentarjev, jezikovnih kart in seznamov narečnega besedja k posamezni karti. Za slovarski portal www.franček.si (prim. Ježovnik–Kenda-Jež–Škofic 2020) je razlaga besede *bajta* v pomenu ‘slaba hiša’ poenostavljeno povzeta iz komentarja SLA, v onomaziološkem razdelku so predstavljeni njeni najpogostejši narečni sinonimi, v semaziološkem razdelku pa še najpogostejši drugi pomen, kot je izkazan v doslej objavljenih delih SLA, tj. ‘hiša’. Omogočena je še povezava do jezikovne karte iz SLA in do Frana ter s povabilom »Posnemi se in nam pošlji svoj posnetek« dodana možnost za množičenje. SLA na obeh slovarskih portalih spada med t. i. rastoče slovarje, ki z vsakokratnim izidom novega dela SLA prinaša nov prirastek narečnega besedja in njegovih novih pomenov.

Projekt *i-SLA* – interaktivni atlas slovenskih narečij

Eden izmed ciljev projekta *i-SLA* je tudi oblikovanje modela interaktivnega jezikovnega atlasa (prim. Škofic 2013) s prenovljeno podatkovno zbirko (DIAtlas), novim programskim orodjem za pripravo jezikovnih kart (*iSLA*) na osnovi odprto dostopnega geografskega informacijskega sistema QGIS, ki bo omogočal tudi vizualizacijo (arhivskega) narečnega gradiva na e-karti ter množičenje narečnih podatkov in z njimi povezanega dokumentarnega slikovnega in zvočnega gradiva (digitalna humanistika). Nova aplikacija naj bi bila uporabna tako za nacionalni, kot za mednarodne ali regionalne geolingvistične projekte (prim. Koletnik 2015).

Vizija ustvarjalcev rastoče zbirke glasoslovno in oblikoslovno (sinhrono-diahrono) analiziranega narečnega besedja, zbranega za *SLA* (z georeferenciranimi podatki), je tudi oblikovanje rastočega vseslovenskega narečnega e-slovarja na tej osnovi. V rastočem slovarju bodo leksikografsko urejena gesla opremljena z morfološki analizami in preko njih besednodružinsko povezana. S spletno dostopnimi jezikovnimi kartami bo iz slovarja mogoč vpogled v geografsko razporejenost narečne leksike. Tako podatkovno zbirko DIAtlas kot orodje za izdelavo in prikaz jezikovnih kart *iSLA* v sodelovanju z Dialektološko sekcijo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU pripravljata Jure Grahor in Nataša Kolega iz podjetja Rubin Geoinformatika d. o. o.

Orodje DIAtlas (delovna različica je za sodelavce projekta dostopna na <https://diatlas.zrc-sazu.si/>) »[...] je jezikovnogeografska zbirka podatkov in spletni vmesnik (aplikacija) za delo z dialektološkimi podatki. Gre za PostgreSQL podatkovno bazo z razširitvijo PostGIS v objektno relacijsko bazo, ki omogoča shranjevanje prostorskih podatkov in delo [z njimi]« (Kolega–Grahor 2024: 5). Orodje je torej zasnovano kot zbirka različnih med seboj smiselno povezanih podzbirk: od izpisov narečnega gradiva z vsemi metapodatki o posameznih zapisih ter podatkov o zajetih krajevnih govorih in zapisovalcih narečnega gradiva do zapisovalnega sistema ZRCola in zbirke simbolov za kartiranje (SIMBola) ter zbirk slovničnih in drugih kvalifikatorjev pa tudi rastoče zbirke pomenov in podpomenov zbranih narečnih leksemov. V DIAtlasu je mogoče oblikovanje legende k posamezni jezikovni karti, povezava z geografskim informacijskim sistemom QGIS pa omogoča prenos izbranih podatkov na jezikovno karto.

Rastoči besednjak SLA

Posebna podzbirka DIAtlasa je rastoča zbirka morfoloških analiz narečnih leksemov, ki je povezana s seznama besed za vsak posamezni del SLA. Ti seznama besed so nastali »ročno« z izpisovanjem leksemov iz Wordovih datotek (iz poglavja Morfološka analiza vseh komentarjev) v Excelove datoteke, kjer so bili ustrezno urejeni in kot besedna kazala/besedni seznama ponovno pretvorjeni v Wordovo datoteko.

V SLA 1 beseda *bajta* ni bila zabeležena, v SLA 2 pa ima v Besednem kazalu (Škofic, 2016b: 371) zabeležene naslednje pomene: *bajta* 2/1 (V180.01 'kmetija'), 2/2 (V129A.01 'hiša') in 2/3 (V129B.01 'slaba hiša') ter besedni zvezi: *borna bajta* 2/3 (V129B.01 'slaba hiša') in *pograd v bajti* 2/34 (V466.01 'pograd v koči'). V tem kazalu sta zabeležena še dva leksema z istim korenem, tj. *bajtica* 2/3 (V129B.01 'slaba hiša') in *bajtrga* 2/1 (V180.01 'kmetija'). Beseda je zabeležena tudi v SLA 3: *bajta* 3/094 (V453.01 'stan – tamar') z večbesednima leksemoma *pastirjeva bajta* 3/094 (V453.01 'stan – tamar') in *pastirska bajta* 3/094 (V453.01 'stan – tamar') ter tvorjenke z istim korenem v naslednjih pomenih: *bajt* 3/094 (V453.01 'stan – tamar'), *bajtar* 3/003 (V186.01 'bajtar') in 3/080 (V271(b).01 'ročni voziček s štirimi kolesi'), *bajten* 3/003 (V186.01 'bajtar'), *bajter* 3/003 (V186.01 'bajtar'), *bajtljar* 3/003 (V186.01 'bajtar'), *bajtljer* 3/003 (V186.01 'bajtar'), *bajtnar* 3/003 (V186.01 'bajtar'), *bajtner* 3/003 (V186.01 'bajtar') (o priponah *-ar*, *-ljar* in *-nar* glej v Šekli 2023).

Z združitvijo besednih kazal vseh objavljenih delov SLA in vseh pripadajočih morfoloških analiz posameznih eno- in večbesednih leksemov je mogoče lekseme s korenem *bajt-*, ki je glavna geselska iztočnica tako zasnovanega sinhrono-diahronega besedotvornega slovarja slovenske narečne leksike, urediti v naslednji seznam potencialnih iztočnic s pripadajočimi podatki, povzetimi iz SLA:

bajt 'stan – tamar' (V453.01, 3/094) **MA** < **(bajt)-b*

bajta 'kmetija' (V180.01, 2/001), 'hiša' (V129A.01, 2/002), 'slaba hiša' (V129B.01, 2/003), 'stan – tamar' (V453.01, 3/094) **MA** < **(bajt)-a* ← ben. it. *baita*, Friul. *baite* 'koča, bajta'

pastirjeva bajta 'stan – tamar' (V453.01, 3/094) **MA** < **pas-t-yř-ev-a-j-a* (*(bajt)-a* ← **pas-t-yř-ev-b* (← **pas-t-yř-b*) + **(bajt)-a*

pastirska bajta 'stan – tamar' (V453.01, 3/094) **MA** < **pas-t-yř-ěsk-a-j-a* (*(bajt)-a* ← **pas-t-yř-ěsk-b* + **(bajt)-a*

borna bajta 'slaba hiša' (V129B.01, 2/003) **MA** < **ubož-ěn-a* (*(bajt)-a* ← **u-bog-b* 'reven, ubog' + **(bajt)-a*

pograd v bajti ‘pograd v koči’ (V466.01, 2/034) MA < **po-gord-ъ vь(n)* (*bajt*)-i ← *po-gord-ъ (← *po-gord-i-ti ← **po-* ‘po’ + *gord-i-ti ‘zagrajevati, delati ogrado’) + **vь(n)* ‘v’ + *(*bajt*)-a

bajtar ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) ‘ročni voziček s štirimi kolesi’ (V271(b).01, 3/080) MA < *(*bajt*)-ar’-ъ

bajten ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-ъn-ъ

bajter ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(er)-j-ъ

bajtica ‘slaba hiša’ (V129B.01, 2/003) MA < *(*bajt*)-ic-a

bajtljar ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(l’ar)-j-ъ

bajtljer ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(l’er)-j-ъ

bajtnar ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(n-ar)-j-ъ

bajtner ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(n-er)-j-ъ

Za pripravo leksikografsko urejenih gesel rastočega vseslovenskega narečnega slovarja je treba lekseme opremiti vsaj še z ustreznimi slovničnimi podatki, leksikografsko urediti pomene, dodati morebitne stilne (npr. slabšalno, ljubkovalno, knjižno) in časovne kvalifikatorje (starejše, novejše ipd.) ter opombe zapisovalcev narečnega gradiva, ki jih je mogoče najti v arhivu SLA. Seznam slovničnih oznak in različnih kvalifikatorjev v slovenščini, angleščini, latinščini in sistemu JOS je bil zasnovan v Excelovi tabeli in je del podatkovne zbirke DIAtlas ter omogoča opremljanje gesel z besednovrstnimi podatki (večbesedni leksemi so tu označeni z znakom ► in zapisani v manjši pisavi), npr.:

bajt- < *(*bajt*)-

bajt bajta m 1. ‘stan – tamar’ (V453.01, 3/094) MA < *(*bajt*)-ъ

bajta bajte ž 1. ‘kmetija’ (V180.01, 2/001) 2. ‘hiša’ (V129A.01, 2/002) 3.

‘slaba hiša’ (V129B.01, 2/003) 4. ‘stan – tamar’ (V453.01, 3/094) MA <

*(*bajt*)-a ← ben. it. *baita*, Friul. *baite* ‘koča, bajta’

► **pastirjeva bajta** ‘stan – tamar’ (V453.01, 3/094) MA < **pas-t-yr’-ev-a-j-a* (*bajt*)-a ← **pas-t-yr’-ev-ъ* (← **pas-t-yr’-ъ*) + *(*bajt*)-a

► **pastirska bajta** ‘stan – tamar’ (V453.01, 3/094) MA < **pas-t-yr’-ъsk-a-j-a* (*bajt*)-a ← **pas-t-yr’-ъsk-ъ* + *(*bajt*)-a

► **borna bajta** ‘slaba hiša’ (V129B.01, 2/003) MA < *ubož-ъn-a (*bajt*)-a ← *u-bog-ъ ‘reven, ubog’ + *(*bajt*)-a

► **pograd v bajti** ‘pograd v koči’ (V466.01, 2/034) MA < **po-gord-ъ vь(n)* (*bajt*)-i ← *po-gord-ъ (← *po-gord-i-ti ← **po-* ‘po’ + *gord-i-ti ‘zagrajevati, delati ogrado’) + **vь(n)* ‘v’ + *(*bajt*)-a

bajtar bajtarja m 1. ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) 2. ‘ročni voziček s štirimi kolesi’ (V271(b).01, 3/080) MA < *(*bajt*)-ar’-ъ ←

bajten bajtna bajtno prid. ‘bajtar’ (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-ъn-ъ ← *(*bajt*)-a

- bajter bajterja** m 'bajtar' (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(er)-j-b ← *(*bajt*)-a
- bajtica bajtice** ž 'slaba hiša' (V129B.01, 2/003) MA < *(*bajt*)-ic-a ← *(*bajt*)-a
- bajtljar bajtljarja** m 'bajtar' (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(l-*ar*)-j-b ← *(*bajt*)-a
- bajtljer bajtljerja** m 'bajtar' (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(l-*er*)-j-b ← *(*bajt*)-a
- bajtnar bajtnarja** m 'bajtar' (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(n-*ar*)-j-b ← *(*bajt*)-a
- bajtner bajtnerja** m 'bajtar' (V186.01, 3/003) MA < *(*bajt*)-(n-*er*)-j-b ← *(*bajt*)-a

Tako označevanje je lahko problematično, saj zbrano gradivo v arhivski zbirki SLA ponavadi ni ustrezno označeno in je o slovničnih lastnostih narečne leksike mogoče sklepati le iz dobrih opisov posameznih krajevnih govorov in dobrega poznavanja jezikovnega sistema na vseh ravneh posameznega narečja.

Iz tako zasnovanih gesel je mogoče leksikografski prikaz narečnega besedja razširiti s povezanimi (pod)iztočnicami, ki so se v navedenem primeru za lekseme s korenem *bajt*- pojavile v večbesednih leksemih (kazalka k jedrni besedi večbesednega leksema je tu označena z znakom ♦ in zapisana v manjši pisavi), npr.:

bog- < **bog-*

**ubog-*

boren borna borno prid. 'ubog' MA < **u-bož-^{bn}-b* ← **u-bog-^b* 'reven, ubog' ← **u-* 'proč, dol' + *bog-^b* 'delež'

♦ borna bajta (V129B.01, 2/003)

grad- < **gord-*

pograd pograda m 'pograd v koči' (V466.01, 2/034) MA < **po-gord-^b* ← *po-gord-i-ti ← **po-* 'po' + *gord-i-ti 'zagrajevati, delati ogrado'

♦ pograd v bajti 'pograd v koči' (V466.01, 2/034)

♦ pograd v koči 'pograd v koči' (V466.01, 2/034)

v < *v

v predl. 'v' MA < **v^b(n)* 'v'

♦ pograd v bajti 'pograd v koči' (V466.01, 2/034)

♦ pograd v koči 'pograd v koči' (V466.01, 2/034)

koč- < **kōí-*

koča koče ž **MA** < *kōí-a 'koča'

- ◆ pograd v koči 'pograd v koči' (V466.01, 2/034)

pas- < **pas-*

pastirjev pastirjeva pastirjevo prid. 'nanašajoč se na pastirja' **MA** < **pas-t-yí-ev-ъ pas-t-yí-ev-ъ* (← *pas-t-yí-b ← *pas-ti 'pasti')

- ◆ pastirjeva bajta (V453.01, 3/094)

pastirski pastirska pastirsko prid. 'nanašajoč se na pastirja' **MA** < **pas-t-yí-bsk-ъ pas-t-yí-ev-ъ* (← *pas-t-yí-b ← *pas-ti 'pasti')

- ◆ pastirska bajta (V453.01, 3/094)
- ◆ pastirska koča (V453.01, 3/094)

Od tod se seveda slovarski geslovník širi z leksemi z istim/že prikazanim korenóm. S tako razširjenim naborom iztočnic pa se slovar ponovno »preuredi« glede na stopnjo tvorjenosti leksikografsko urejenih besed iz zbirke SLA, npr.:

pas- < **pas-*

pasovník pasovníka m 'planina' (V455.01, 3/093) **MA** < *pas-ov-ъn-ik-ъ ← *pas-ti 'pasti'

pastir pastirja m **1.** 'pastir – splošno' (V454A.01, 3/100), **2.** 'pastir, ki pase za celo vas' (V454A(a).01, 3/101), **3.** 'pastir, ki pase za enega gospodarja' (V454A(b).01, 3/102) **4.** planšar (V454B(a).01, 3/103) **MA** *pas-t-yí-b ← *pas-ti 'pasti'

- ▶ **vaški pastir** 'pastir, ki pase za celo vas' (V454A(a).01, 3/101) **MA** ≤ **vbs-bsk-ъ-j-b pas-t-yí-b* ← *vbs-bsk-ъ (← *vbs-b 'vas') + *pas-t-yí-b
- ▶ **mestni pastir** 'pastir, ki pase za celo vas' (V454A(a).01, 3/101) **MA** < **měst-ъn-ъ-j-b pas-t-yí-b* ← *měst-ъn-ъ (← *měst-o 'kraj, opredeljen prostor') + *pas-t-yí-b
- ▶ **srenjski pastir** 'pastir, ki pase za celo vas' (V454A(a).01, 3/101) **MA** ≤ **serd-ъň-bsk-ъ-j-b pas-t-yí-b* ← *serd-ъň-bsk-ъ (← *serd-ъň-a (< *serd-ъn-j-a) 'srenja' ← *serd-a 'sredina') + *pas-t-yí-b

pastirček pastirčka m **1.** 'pastir – splošno' (V454A.01, 3/100), **2.** 'pastir, ki pase za celo vas' (V454A(a).01, 3/101), **3.** 'pastir, ki pase za enega gospodarja' (V454A(b).01, 3/102) **MA** < *pas-t-yr-ъč-ъk-ъ

pastirica pastirice ž 'planšarica' (V454B(b).01, 3/104) **MA** < *pas-t-yr-ic-a

pastirjev pastirjeva pastirjevo prid. 'nanašajoč se na pastirja' **MA** < *pas-t-yí-ev-ъ

- ◆ pastirjeva bajta (V453.01, 3/094)

pastirka pastirke ž 'planšarica' (V454B(b).01, 3/104) **MA** < *pas-t-yr-ъk-a

pastirski pastirska pastirsko prid. 'nanašajoč se na pastirja' MA <
**pas-t-yr'-bšk-č*

◆ pastirska bajta (V453.01, 3/094)

◆ pastirska koča (V453.01, 3/094)

pastirskica pastirskice ž 'planšarica' (V454B(b).01 3/104) MA <
**pas-t-yr'-bšk-ic-a*

paša paše ž **1.** 'travnik' (V549.01, 3/029), **2.** 'laz' (V551.01, 3/031) MA <
*paš-a (< *pas-j-a) ← *pas-ti 'pasti'

pašnik pašnika m **1.** 'travnik' (V549.01, 3/029), **2.** 'senožet' (V550.01, 3/030), **3.** 'planina' (V455.01, 3/093) MA < *paš-čn-ik-č ← *paš-čn-č ← *paš-a

spašnik spašnika m 'senožet' (V550.01, 3/030) MA <
**sč(n)-paš-čn-ik-č* / *jbz-paš-čn-ik-č ← **sč(n)-* 'skupaj, z' / **jbz-* 'iz'
+ *paš-čn-ik-č

pašnjak pašnjaka m **1.** 'travnik' (V549.01, 3/029), **2.** 'planina' (V455.01, 3/093) MA < *paš-čń-ak-č (< *paš-čn-j-ak-č) ← *paš-čn-č ← *paš-a

spašnjak spašnjaka m 'planina' (V455.01, 3/093) MA <
**sč(n)-paš-čń-ak-č* ← **sč(n)-* 'skupaj z; od zgoraj navzdol' +
*paš-čń-ak-č

Hkrati z geslovníkom in leksikografskim prikazom leksemov ter njihovo sinhrono-diahróno besedotvorno (morfološko) analizo raste tudi zbirka narečnih morfemov – ne le korenov, ampak tudi predpon in pripon različnih besednih vrst (predvsem samostalnikov, pa tudi pridevnikov in glagolov), s čimer bo olajšana in poenotena tudi nadaljnja morfološka analiza narečnih leksemov v SLA, geolingvistično pa bo sčasoma mogoče še bolj kompleksno predstaviti tudi slovenske narečne besedotvorne načine (prim. Kumin Horvat 2018).

Zaključek

Z novo aplikacijo in podatkovno zbirko DIAtlas, ki nastaja v okviru projekta i-SLA, se uresničuje tudi možnost za pripravo rastočega vseslovenskega narečnega slovarja na osnovi podatkov iz gradiva, zbranega za SLA. V njem bodo gesla leksikografsko urejena, opremljena z morfološkimi analizami in preko njih besednodružinsko povezana, s spletno dostopnimi jezikovnimi kartami pa bo iz slovarja mogoč tudi vpogled v geografsko razporejenost narečne leksike. A to bo mogoče le s takó pripravljeno podatkovno zbirko, ki bo vsebovala čimveč za slovarski prikaz potrebnih podatkov

o značilnostih zbrane narečne leksike in ki bo čimbolje povezana tudi z drugimi spletno dostopnimi zbirkami/slovarji narečnega besedja.

Marsikaj od tega zaenkrat v narečni zbirki še manjka – pomanjkljivi so zlasti pregibnostni vzorci zapisanih besed, kar je razlog za včasih težavno slovnično označevanje besed. Zato bo treba upoštevati tudi čimveč opomb zapisovalcev k podpomenom besed, njihovi stilistični vrednosti, posebnostim pregibanja ipd. Tudi za slovarski prikaz pomembno sobesedilo oz. ponazarjalno gradivo v arhivu SLA zaradi narave vprašalnice in načina zbiranja besedja po njej največkrat ni zabeleženo in ga niti ni mogoče kako »rekonstruirati«, saj za večino zapisanega gradiva posnetki »s terena« ne obstajajo.

Nova podatkovna zbirka DIAtlas bo v veliko pomoč pri nastajanju vse-slovenskega narečnega slovarja, kljub strojni (programski) pomoči pa bo rastoči slovar slovenskih narečij potreboval še precej »ročnega« dela in veliko strokovnega razmisleka.

Literatura

Fran RAMOVŠ, 1934: *SLA. Slovenski lingvistični atlas*. Tipkopis. Biblioteka SAZU, R46/V-10:1, 1934.

Janoš JEŽOVNIK, Karmen KENDA-JEŽ, Jožica ŠKOFIC, 2020: Reduce, Reuse, Recycle: Adaptation of Scientific Dialect Data for Use in a Language Portal for School children, *Proceedings of XIX EURALEX Congress: Lexicography for Inclusion, Vol. I*. Democritus University of Thrace. 31–37. <https://euralex2020.gr>.

Nataša KOLEGA, Jure GRAHOR, 2024: *DIAtlas – uporabniška navodila, Delovna verzija 1.7*. Interno gradivo, tipkopis. Portorož: Rubin Geoinformatika d. o. o.

Mihaela KOLETNIK, 2015: *Medjezikovni stiki v besedju iz pomenskega polja kmetija v slovenskogoriškem narečju*. (Zora 109). Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru.

Mojca KUMIN HORVAT, 2018: *Besedotvorni atlas slovenskih narečij: kulturne rastline*. (Jezikovni atlas). Ljubljana: ZRC SAZU, Založba ZRC.

Matej ŠEKLI, 2023: Izvor pripon -ar, -lj-ar in -n-ar v slovenščini, *Jezikoslovni zapiski* 29/2, 149–162. <https://ojs.zrc-sazu.si/jz/article/view/12167> in <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-733H6AVZ>.

Jožica ŠKOFIC, 2013: Priprava interaktivnega Slovenskega lingvističnega atlasa. *Dialektološki razgledi. Jezikoslovni zapiski*, 19/2, Ljubljana: Založba ZRC, 95–111.

Jožica ŠKOFIC idr., 2011a: *Slovenski lingvistični atlas 1: Človek (telo, bolezni, družina) 1: Atlas*. (Jezikovni atlas). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jožica ŠKOFIC idr., 2011b: *Slovenski lingvistični atlas 1: Človek (telo, bolezni, družina) 2: Komentarji*. (Jezikovni atlas). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jožica ŠKOFIC idr., 2016a: *Slovenski lingvistični atlas 2: Kmetija 1: Atlas*. (Jezikovni atlas). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jožica ŠKOFIC idr., 2016b: *Slovenski lingvistični atlas 2: Kmetija 2: Komentarji*. (Jezikovni atlas). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jožica ŠKOFIC idr., 2023a: *Slovenski lingvistični atlas 3: Kmetovanje (orodja, opravila), 1: Atlas*. (Jezikovni atlas). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Jožica ŠKOFIC idr., 2023b: *Slovenski lingvistični atlas 3: Kmetovanje (orodja, opravila), 2: Komentarji*. (Jezikovni atlas). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

THE GROWING DICTIONARY OF SLOVENE LINGUISTIC ATLAS

Summary

Fran Ramovš designed the *Slovene Linguistic Atlas* as “a kind of dictionary, which is not arranged alphabetically, but geographically”. The third part of SLA with lexis from the thematic field “farming” was published at the end of 2023. So far the SLA explains more than 7000 single- and multi-word dialectal lexemes (written in various phonetic realizations) recorded for 354 questions. The dialectal lexis from the SLA is currently listed in html format in the dialect section of the Fran and Franček dictionary portals, from where the user can access maps, commentaries and indexes of SLA in the form of pdf. One can also compare the meanings and usage of the selected dialectal words in normative dictionaries of the modern Slovene Standard language as well as its occurrence in selected historical, dialectological and etymological dictionaries.

The new DIAtlas application and database, which is developed as part of the i-SLA project, has given rise to the possibility of preparing an on-going all-Slovene dialect dictionary based on the SLA data. There dialectal lexis will be arranged lexicographically, and analyzed morphologically as well as in terms of word families. Online language maps will enable the user to see the geographical distribution of the dialectal lexis presented in the dictionary.

Jezik slovenskega taroka

Jakob Müller

Grosuplje, Slovenija, jmuellergrs@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.11>

ISBN: 978-961-286-878-9

Članek obravnava izraze, ki se uporabljajo pri slovenski varianti taroka, analizira spol glavnega števnikarja v vlogi osebkarja, tipe povedi, žargonizme in slengizme ter prinaša nekaj novih etimologij.

Ključne besede: tarok, glavni števnik, poved, žargon, sleng, etimologija.

The paper addresses terms used in the Slovene variant of tarot. It analyzes the gender of nominal numbers, types of sentences, jargon and slang terms. In addition, it introduces some new etymologies.

Keywords: tarot, nominal number, sentence, jargon, slang, etymology.

Zgodovina taroka

Zgodba o taroku, posebni igri s kartami, se začne v Milanu: med letoma 1418 in 1425 je vojvoda Felippo Maria Visconti svojemu tajniku, humanističnemu učenjaku Marzianu da Tortona, naročil, naj pripravi alegorično igro s kartami, ki bo temeljila na krepostih in skušnjavah, znanemu slikarju pa je naročil razkošno okrasitev podob na teh kartah. Učenjak je igro s kartami opisal v *Razpravi o pobožanstvenju šestnajstih herojev (Tractatus de deificatione sexdecim heroum)*. Iz razprave izvemo, da je igralni komplet obsegal 60 kart, in sicer po pticah poimenovane štiri barve s po desetimi kartami, štiri barvne kralje in 16 kart s podobami grško-rimskih bogov. Eno od pravil igre se je glasilo: *Vsak izmed bogov je višji od vseh vrst ptic in tudi višji od kraljev vseh vrst*. To je prvi zapis o posebni in stalni vrsti kart, ki morejo prevzeti vse druge karte, pravilo, po katerem se tarok ločuje od vseh drugih iger s kartami.

S temi kartami so igrali po plemiških dvorih, ročno poslikane pa so uporabljali tudi kot dragocena darila, zato se pojavljajo v notarskih zapisih in računskih knjigah. Ime novih kart je prvič zapisano leta 1440: firenški

notar je gospodu Riminija izročil dva kompleta *naibi a trionfi*, 'kart s trionfi' (Giusti 1440). Leta 1442 je v računski knjigi ferrarskega vojvoda Este zabeleženo plačilo za štiri *mazzi di trionfi*, 'komplete kart s trionfi' (Sagramoro 1442). Da je bilo sredi 15. stoletja na dvorih severne Italije igranje s temi kartami razširjeno, potrjuje freska igralcev s trionfi v gradu družine Borromeo v Milanu.

Leta 1484 se v arhivskih virih prvič pojavi izraz taroki. Uporabi ga Asciano Maria Sforza, vnuk Felippa Viscontija, ko pravi, »*da je videl čudovit paket kart, imenovanih taroki: 1484.– In quest' anno il nostro Antonio de Cicognara eccellente pittore de' quadri et bravo miniatore minio et dipinsi uno magnifica mazzo de carte dette de' Tarocchi, da me veduto, et ne fece presente all' 1110, et R^o. Mons. Ascanio Ma. Sforza.*« (Steele 1900).

Izraz *tarocchi* je bil nato zapisan še leta 1502 v Brescii (pri Gardskem jezeru) in sredi leta 1505 v Ferrari, francoski izraz *taroux* pa konec istega leta v papeški enklavi Avignon v Provansi. To ime ali francoska različica *tarot* sta do konca 16. stoletja prevladali v vseh deželah, kjer se je igra razširila.

Prvotno poimenovanje trionfi se je v germanskih in v večini romanskih jezikov ohranilo v širšem pomenu: 'karte, ki prevzemajo vse barve, določi pa jih glavni igralec', tako nem. *Trumpf*, ang. *trump*; it. *trionfo*, špan. *triunfo*: Tudi Čehi imajo *trumpf* in Slovaki *triumf*, Slovenci pa rečemo takim kartam *adut*, kar je nastalo iz avstrijsko nemškega *Adutt*, prevzeto po francoskem *atout*, db. 'za vse, k vsem', iz katerega je tudi polj. *karta atutowa*, medtem ko Rusi rečejo *kózyr*, ki ima nejasen, morda turški izvor (Vasmer 1964–1973).

Iz severne Italije se je tarok razširil po srednji in južni Italiji, na zahod v Piemont in francosko Provanso, na sever v Švico. Iz Francije se je razširil v Belgijo in na Dansko ter južno Nemčijo, od tam pa po Avstriji. Ob koncu 18., v začetku 19. stoletja se je od tod razširil po vseh habsburških deželah: današnji Sloveniji, Češki, južni Poljski, v Ukrajini, Romuniji, Madžarski in Slovaški. Ni se uveljavil na Iberskem polotoku ne na britanskem otočju ne v Grčiji ter drugih balkanskih državah. V vsaki deželi in celo v posameznih mestih je dobival drugačne, nove značilnosti, tako da poznamo veliko variant taroka, samo za Avstrijo jih je kakšnih deset. Razlikujejo se v najrazličnejših elementih: številu kart, barvi kart, postopkih deljenja, vlogi talona, vrstah napovedi, načinu štetja, vsem pa je skupna vrsta kart, ki lahko prevzame katero koli barvno karto, ter štiri igralna pravila: dati na barvo isto barvo; če te ni, dati tarok; dati tarok na tarok; vzetek dobi najvišja karta barve oziroma najvišji tarok.

Kratek pregled nekaterih zgodovinskih in sodobnih variant taroka¹

Tarok, imenovan *minchiate*, nastal v 16. stol. v Firencah, je ohranil nekaj značilnosti iz začetnega obdobja taroka, se razširil v Rim, po južni Italiji in Siciliji ter se nehal igrati okoli leta 1930. Navadno so ga igrali štirje, pri čemer sta nasproti sedeča stalna partnerja. Komplet je obsegal 97 kart, poleg štirih italijanskih barv po 14 kart namreč še 40 tarokov in posebno karto, imenovano *matto* 'norec'. Vsak od tarokov je imel svoje ime: najnižjim petim so rekli papež 1, papež 2 itd., najvišjim petim trobenta, svet, sonce, luna in zvezda. Taroki od 35 do 24 so nosili imena ozvezdij od Dvojčka do Tehtnice, od 23 do 20 so bili poimenovani po prvinah: zrak, zemlja, voda in ogenj, od 19 do 16 po krepostih: dobrodelnost, vera, preudarnost, upanje, od 15 do 6 pa različnih likih, od hudiča, zmernosti, smrti do čarovnika. Pol izbranih tarokov je imelo vrednost 10 ali 5 točk, poleg njih so imeli vrednost še štirje kralji in *matto*, vse ostale karte so bile brez števne vrednosti. *Matta* je bilo mogoče dati tako rekoč kadar koli, nobena karta ga ni mogla prevzeti pa tudi sam ni prevzel nobenega vzetka. Cilj igre je bil priigrati čim več vrednostnih kart, zelo pomembni pa so bili tudi določeni nizi treh ali več kart.

Poleg navedenega taroka so (bile) v Italiji znane tudi različne variante sicilijanskega taroka, dve obliki bolonjskega in tri vrste piemontskega taroka, vse igrane z 62 kartami in po pravilih, ki se močno razlikujejo od opisanega taroka.

Drugo pomembno stopnjo v razvoju taroka kaže francoski tarok, kot ga je leta 1637 v svojih spomilih opisal abbé Michel de Marolles in predstavlja vez med nekaj desetletij starejšim italijanskim tarokom ter sredi naslednjega stoletja zapisanimi nemškimi pravili taroka. Igrali so ga trije igralci, in sicer vsak zase, s 66 kartami: štirikrat po 11 italijanskih barvnih kart od kralja prek desetke do sedmice (pri mečih in palicah) oziroma prek asa do sedmice (pri kupah in kovancih), dalje z 22 taroki z mondom kot najvišjim, bagatom kot najnižjim ter *mathom*, ki je lahko nadomeščal karto v določenem nizu in se dal kadar koli, razen v zadnjem krogu, zato pa se je moral njegov imetnik v predzadnjem krogu opravičiti (*s'excuser*), sicer je plačal kazen.

Opisani francoski zgodovinski tarok je ohranil vrsto posebej nagrajenih nizov v roki, in sicer niz treh ali štirih kraljev samih ali skupaj z *mathom*,

---

¹ Pregled povzemam po McLead (1995–2024) <https://www.pagat.com/tarot/>

niz štirih figur iste barve ali istega ranga, nepretrgan niz štirih, petih ali šestih najnižjih ali najvišjih tarokov, niz monda, bagata in matha, skupino desetih, petnajstih ali dvajsetih tarokov ter posebno nagrado (ali kazen) za zadnji vzetek, dobljen z asom barve kovanec, s kraljem ali bagatom. Vrednost vzetkov so šteli po tri karte skupaj, od katerih so odšteli 2 točki, pri ostanku dveh ali ene same karte pa 1 točko. Podobni sistemi štetja in uresničitev se omenjajo tudi v nekaterih petdeset let starejših italijanskih virih.

Z opisanim francoskim tarokom je povezan nemški tarok, igran v Tübingenu v jugozahodni Nemčiji konec 18. stoletja, ki je v naslednjem stoletju iz španske igre s kartami, imenovane *l'ombre*, prevzel licitiranje za pravico igranja, razvil nove napovedi in uresničitve, v igranju štirih igralcev pa uvedel klicanje kralja za partnerja. Igralni komplet je obsegal 78 kart, na tarokih so se namesto nekdanjih figur uveljavili žanrski prizori. V prvem krogu licitiranja se je lahko najavila ena od štirih vrst igre. Če ni želel igrati nobeden proti ostalim trem igralcem, se je v drugem krogu klicalo kralja, katerega imetnik je bil igralčev partner. Če je imel igralec v roki tri kralje, je klical četrtega, če pa je sam imel vse štiri, je lahko klical monda. Če nobeden od igralcev ni želel igrati, so vsi položil svoje najvišje taroke in karte najvišje vrednosti s hrbtom navzgor na kup, ki se je brez mešanja enkrat prevzdignil in nato razdelil, čemur je praviloma sledila zelo močna igra. Posebno karto, imenovano *ski*, je bilo mogoče dati na kateri koli vzetek. Če je tega dobil nasprotnik, ga je igralec, ki je ski izgubil, vzel nazaj, oškodovanemu pa dal svojo prazno karto. Skija je igralec lahko dal tudi namesto kralja ali dame, da ga/je ne bi izgubil. Posebej se je nagradil niz tarokov 21, 1 in ski, nepretrgani niz treh ali več visokih ali nizkih tarokov, štirje kralji, tri kralji s skijem, figure iste barve ali nepopolne figure skupaj s skijem ter poslednji vzetek, dobljen s tarokom 1.

Iz tübingenskega taroka se je razvilo *klicanje kralja (Königrufen)*, družaben, živahen in pester avstrijski tarok (igran zlasti na Dunaju), ki je vplival na več drugih variant taroka. Navadno ga igrajo štirje igralci, lahko tudi pet, od katerih zaporedoma eden samo meša in deli karte. Komplet obsega 54 kart: 21 tarokov, škisa, ki je najvišja karta, ima pa enake lastnosti kot taroki, ter štiri francoske barve (srce, kara, pik, križ) s po štirimi figurami in štirimi praznimi kartami: pri obeh črnih od desetke do sedmice, pri obeh rdečih od asa do štirice. Kaj se bo igralo, določi najvišja licitacija. O treh možnostih odloča prvi igralec: da se iz talona vzamejo tri karte; da se dobi čim manj vzetkov (kar se imenuje *trišaken* in ustreza slovenskemu klopu) ali da se iz talona vzame za menjavo vseh šest kart. O ostalih 11 vrstah

igre lahko odloča vsak igralec, pravila pa temeljijo na naslednjih načelih: da eden igra proti trem igralcem ali da igra s klicanim partnerjem proti ostalima dvema igralcema; da se zaveže dobiti določeno število vzetkov: enega, dva, vse ali nobenega; da se vzamejo iz talona za menjavo tri karte ali nobena; da taroki veljajo ali da je njihova moč razveljavljena. Poleg teh je mogoče dobiti (ali izgubiti) še dodatne točke, in sicer za *trulo*, štiri kralje, kralja *ultimo*, pagata *ultimo* in še za tri druge *ptičje ulti*: za *uhu*, tj. s tarokom II dobljeni predzadnji vzetek; za *kakadu*, s tarokom III dobljeni predpredzadnji vzetek, in za *marabu*, s tarokom IV dobljeni četrti vzetek pred zadnjim vzetkom. Kadar napovedane zaveze niso uresničene, dobi igralec negativne točke, ki jih dobi tudi, kadar mu kdo ujame monda ali škisa.

V slovenskem taroku, nastalem iz klicanja kralja, so ohranjeni vsi navedeni bonusi, razen dodatnih *ptičjih ultimov*, iger pa je na izbiro kar trinajst: tri s polovico, tretjino ali šestino talona in partnerjem, tri s polovico, tretjino ali šestino talona brez partnerja, ena brez partnerja in brez talona, ena z zakritimi in ena z odkritimi kartami, pri katerih glavni igralec ne sme dobiti nobenega vzetka, ena, pri kateri mora dobiti en vzetek, dve, pri katerih mora dobiti vse vzetke, moč tarokov pa je pri tem suspendirana ali ohranjena, in ena igra, pri kateri je vrednost vsakega dobljenega vzetka negativna. Dodatne točke se dobijo za trulo, štiri kralje, klicanega kralja *ultimo*, pagata *ultimo*, samo negativne točke pa dobi igralec, ki so mu ujeli monda ali škisa. Kadar ima igralec od tarokov dodeljenega edino pagata, so nekdanj razglasili *fogelfraj*, kar pomeni, da za pagata ni veljalo osnovno pravilo tarokiranja: ne glede na izigrano karto ga je lahko dal kadar koli in tega vzetka mu ni mogel nihče odvzeti, vendar pri poizvedovanju nisem odkril tarokista, ki bi to igral ali vsaj vedel, kje se je tako igralo. Vrednost vseh iger in bonusov se s štirimi stopnjami nasprotovanja poveča do šestnajstkrat, po klopu, beračih in obeh valatih pa se prva naslednja igra in bonusi vsakega igralca še dvakratno povečajo.

Poleg opisane igre v štirih se igra tudi v petih, kjer vsakokratni delivec počiva, ali v treh, kjer je iger na vrednost dobljenih vzetkov manj, igranje enega proti dvema nasprotnikoma pa zahteva večjo premissljenost in večje znanje.

V Selcih (pri Škofji Loki) igrajo posebno varianto slovenskega taroka, navadno v treh. Za zmago v štirih različnih igrah in za posebne dosežke se dobijo poeni; priigrani seštevek vzetkov se spremeni v poene tako, da se deli s 5, preostanek pa zaokroži navzgor ali navzdol, nakar se poeni vseh dosežkov seštejejo, seštevek pa pomnoži s poeni za stopnjo igre (od 10 za

igro tri do 60 za igro solo brez). Pri klopu in nasprotovanjih se končna vrednost še podvoji oz. podvaja.

Klicanje kralja poznajo tudi na jugu Poljske (Galicija), v Ukrajini (Galicija, Bukovina), v Romuniji (Bukovina, Sedmograško), torej v deželah, ki so od konca 18. stoletja pripadale habsburški monarhiji.

Avstrijsko *klicanje dvajsetke* (*Zwanzigerrufen*) je prevzela madžarska varianta taroka, imenovana tudi *paskevič*. Igrajo jo štirje igralci z 42 kartami, in sicer z 22 taroki in 4 barvami po pet kart, od kralja do desetke pri črnih oziroma do asa pri rdečih. Vsak od trule in kraljev je vreden po 5 točk, vrednost nižjih barvnih kart se na vsaki stopnji zmanjša za 1 točko; navadni taroki ter desetke in asi so vredni po 1 točko. Ker se seštevata vrednost posameznih kart (brez odštevanja), je skupna vrednost vseh vzetrov 94. Zmaga stran, ki zbere vsaj 48 točk, nasprotna stran pa, če dobi vsaj 47 točk. Za vrednost vzetrov se nato dobijo od 1 do 3 pozitivne ali negativne točke. Igrajo se štirje tipi iger, določeni s številom kart, ki si jih glavni igralec lahko vzame iz talona, tj. 3, 2, 1 ali 0. Če nobeden ne želi igrati, se karte znova zmešajo in razdelijo, vrednost igre pa je podvojena. Posebne točke se dobijo za trulo, 4 kralje ali pagat ultimo. Kadar ena stran priigra več kot tri četrtine skupne vrednosti vzetrov (vsaj 71 točk), se vse druge točke podvojijo, ob valatu pa potrojijo. Navadno se igra za denar in plača ob koncu vsake igre, kadar pa kdo pove, da ima v roki osem ali devet tarokov, mu vsi takoj, še pred igro, plačajo dogovorjeno vsoto. Posebnost opisane madžarske variante je tudi, da so talona deležni vsi igralci: če npr. glavni igralec vzame iz talona tri karte, dobijo ostali trije vsak po eno karto, če vzame dve karti, dobi prvi naslednji igralec dve karti talona, ostala dva pa po eno itd.

Slovenska zgodba

Prvi omenja tarok Fran Malavašič v vojaški biografiji grofa Radetzkega, kjer ob koncu beremo: *Ob sedmih zvečer pije čaj (té), igra s povabljenimi tarok in gre ob desetih spat.* (Malavašič 1852: 61). Radetzkeju je cesar leta 1852 v dosmrtno uporabo podaril Tivolski grad, nakar ga je Radetzky skupaj s parkom močno preuredil, kot vrhovni vojaški poveljnik pa je sicer bival v Milanu oziroma severni Italiji, zato se ne more z gotovostjo reči, kje se je citirano dogajalo.

Drugič se tarok pojavi v Cigaletu 1860, in sicer pri iztočnicah *Tarock, tarockieren* in *Skis*, pri slednjem poleg skisa navaja tri sopomenke: *glavan*,

možák, kec, pri čemer citira Ravnikarja. Ravnikarjevo zbirko besed navaja *Slovenski biografski leksikon*, in sicer, da jo je uporabil Miklošič. Ali je ohranjena v Miklošičevi zapuščini? Kdaj je nastala, ni znano. Ravnikarjevo prevajalsko in jezikoslovno delo je bilo najintenzivnejše med letoma 1810 in 1820, s tarokom pa bi se lahko seznanil že v letih 1797–1799, ko je bil domači učitelj pri deželnem glavarju Hohenwartu v Ljubljani. Ravnikarja kot vir navaja tudi Pleteršnik 1894, in sicer pri iztočnici glaván, skisa namreč ni sprejel, čeprav ga omenja v razlagi ne samo pri glavánu, ampak tudi pri kecù.

Od 70. let 19. stoletja dalje se pojavlja tarok in nekateri z njim povezani izrazi v delih številnih slovenskih pisateljev. Iz objav, zbranih v *Digi*, internetni zbirki gradiva za SSKJ 1970–1991, dostopni na Inštitutu za slovenski jezik, so zbrana besedila, v katerih se pojavljajo osrednji izrazi, povezani s tarokom: tarok, pagat, ultimo, kontra ipd. Iz njih je razvidno, da so tarokirali v štirih ali treh. Igrali so plemiči, zemljiški gospodje in veliki posestniki, njihovi nasledniki, dalje vojaški in žandarmerijski častniki pa odvetniki, zdravniki, umetniki, inženirji, skratka izobraženci, tudi domači učitelji, tj. študenti, ne pojavljajo pa se vaški učitelji. Igrale so tudi ženske: soproge, sestre ali hčere navedenih, zlasti plemičev in častnikov. Duhovniki se pojavijo šele pri Izidorju Cankarju 1911, absolutno prvenstvo pa ima seveda Ravnikar. Večina zgodb je iz sodobnega časa, ena pa se dogaja pred letom 1800. Navadno so igrali za denar, tudi za velike denarje. Po letu 1950 so ga začeli igrati tudi srednješolci in delavci.

Jezik slovenskega taroka

Gradivo za jezikoslovno raziskavo je zbrano in obdelano v še ne objavljenem slovarju slovenskega taroka. To je strokovni (specialni) slovar, v katerem so izrazi, ki se uporabljajo pri taroku, razloženi in zvrstno opredeljeni, najbolj specialni izrazi in izrazi, sprejeti iz novejše avstrijske nemščine, ki ne sodijo v kultiviran strokovni jezik, imajo tudi etimološko razlago, pomensko enaki ali sistemsko povezani izrazi pa so zbrani v dveh posebnih gnezdih. Slovar obsega okoli 950 iztočnic. Kakšnih 500 jih je več desetletij uporabljala družba petih tarokistov, zapisani pa so bili v letih 1998–2002, ostali so bili pridobljeni v letih 2022–2023 iz tiskanih in internetnih virov ter od informatorjev.

V slovarju je vsak izraz samostojna iztočnica, izjema so izrazi za ženske, ki so skupaj z oblikami za moške:

igrálec -lca m, **igrálka** -e ž; **bíti ênobárven, ênobárвна** sem –, – glg.; **klicani** -ega m, **klicana** -e ž; **Sám, Sáma; trije, trí igrájo, êden, êna méša**.

Zaporedje moški, ženska popolne enakosti seveda ne prezentira, jo pa kaže. Izraz **ženítelj** -a m ima žensko vzporednico **nevésta** -e ž, navedeno seveda na svojem abecednem mestu. V razlagah se zaradi enostavnosti uporabljajo moške oblike.

Enobesedne iztočnice

tarók -a m, **sřčev** -a, -o prid., **igráti** -ám glg., **sólo** prisl.

Pridevniških iztočnic je malo, ker je veliko pridevnikov v stalnih zvezah s samostalnikom. Medmeti so prikazani kot izjave, torej povedi in zato brez besednovrstne oznake:

Kóntra – kadar igralec glavnemu igralcu reče Kontra, pomeni, da napoveduje, da bo določeno igro, napoved izgubil, njena vrednost pa se dvakratno poveča.

Seveda pa so prikazani tudi v samostalniški vlogi: **kóntra** -e ž ‘izjava, napoved’.

Večbesedne iztočnice (besednovrstno so označene po jedru)

dólga bárva -e -e ž; **dáti čéz dám** – glg., **obvézno čéz** prisl.

Predikativi so prikazani pri glagolu:

bíti nabít, nabíta s taróki sem –, – – – glg.

Podatki o besedni vrsti so standardni. Pri samostalnikih, označenih po spolu m, ž, s, je pri množinskih iztočnicah oznaka mn. Oblikoslovna živost, to je enakost tožilnika z roditeljem, je označena pri iztočnicah, kot so **kaval, škis, mond, pagat**, vse v pomenu ‘karta’, ter pri **klop** ‘igra’, ker se klop povezuje z ‘žival’, čeprav brez zavestne asociacije. Pri iztočnicah z izhodiščnim pomenom ‘moški’, tako npr. pri **kralj, fant, predsednik**, vse v pomenu ‘karta’, na živost ni opozorjeno, ker se slovnična živost dosledno prenaša tudi na neprvi pomen. Pri **tarók** se poleg neživosti: *dati tarok*, uporablja tudi živost: *dati taroka*. Redkeje je tako tudi pri **plateljč** ‘karta’.

Števniki se uporabljajo v treh skladenjskih položajih: kot levi prilastek, kot desni prilastek ali samostojno. Prvi tip: *druga igra*. Števniki semantično

(vrstno) določa samostalniško jedro, le-to pa ga določa slovnično. Drugi tip: *igra tri* 'igra, pri kateri se iz talona vzame prva ali druga trojica kart'. Števniki identitetno (razlikovalno) določa jedro, sam pa od jedra ni podrobneje določen. Tretji tip: samostoječi števniki imajo dve rabi: a) *igrali so trije*. Števniki imajo status subjekta, torej je samostalniški, konkretno pomeni trije ljudje, lahko samo moški ali mešana družba. Če bi igrali tri ženske, bi rekli *Igrale so tri*. Drugačnja pa je raba: *tri je izgubljena* 'igra tri'. Zaradi semantike ima števniki površinski status samostalnika. Pravopis 2014 navaja, da je srednjega spola. Zakaj ravno srednjega, pri iztočnici tri ni razvidno, pač pa pri nekaterih drugih, npr. pri dve, kjer je zgled: dve deljeno z dve je ena. Podobno še pri štiri, devet, deset, tisoč. Vendar velja to le površinsko. Globinsko pa gre za redukcijo besedne zveze. Spol števnik določa potopljena odnosnica. Pri našem zgledu je globinska zveza *igra tri*, pri pravopisnih zgledih je *število dve*, *število štiri*. Desni prilastek je v bistvu značka, oznaka, enostavni ali sestavljeni znak, ki opredeljuje, točneje določa jedro, sam pa ima lastnost (videz) katere koli besede, v našem primeru števnik, lahko pa tudi katerega koli znakovnega sestava, npr. avto MB 12 CXR, za katerega lahko rečemo: MB 12 CXR se je razbil. ali komplicirani desni prilastek naslova internetne strani, sestavljen iz črk, številk, vezajev, enačajev, vprašajev, poševnic itd.

Razen frazemov so iztočnice tudi povedi. Kadar se jim dá določiti jedro z vso paradigmo, so besednovrstno določene:

delíti v sméri, kot se dájejo klofúte ím ----- glg. – žarg. *deliti karte prvemu igralcu desno od delivca in nato zapovrstjo vsakemu naslednjemu prvemu desno*
iméti ólje v lámpi imám ---- glg. – sleng. *imeti karte, ki omogočajo zmago, dosežek*

vréči se pod kolésa, vržem se -- glg. – sleng. *zaigrati visoko igro z namenom onemogočiti igralcu z zelo dobrimi kartami, da bi igral svojo*

Njihovo jedro je glagol, in sicer v obsegu paradigme, zato so označene kot glg. in pisane z malo začetnico.

góbec koštá – sleng. *zaradi previsoke, drzne igre, napovedi se lahko veliko izgubi*

Fraza je gnomična, ne povedek ne osebek v njej nimata vloge jedra, zato besednovrstno ni označena.

Druga skupina so povedi, ki so izrečene in o čem obveščajo, izražajo odnos:

Rábim soldáta. – sleng. *kadar igralec, ki v talonu vzame nižji tarok ali fanta, ker boljše karte ni, reče Rabim soldata, pomeni, da je z dobljenim zadovoljen ali se vsaj dela, da je.*

Nísi ga v glávo – sleng. *kadar igralec partnerju reče Nisi ga v glavo, pomeni, da mu očita, da ni izigral karte, ki bi nasprotno stran najbolj prizadela*

Posebna vrsta so učinkovalne povedi, performativi:

Igrám – žarg. *kadar glavni igralec reče Igram, pomeni, da je založil in napovedal, kar je želel, igranje se lahko začne*

S káro – *kadar eden od štirih igralcev po dobljeni licitaciji tri, dve ali ena v naslednjem napovedovalnem krogu reče S karo, pomeni, da si je za partnerja izbral igralca, ki ima karovega kralja; če je ta v talonu, igra sam proti ostalim trem, vendar je preostanek talona njegov, če z njim dobi vzetek*

Ré – *kadar glavni igralec reče Re, pomeni, da napoveduje, da bo kontra izgubljena, vrednost prvotno napovedanega pa se štirikratno poveča*

Tólčem – *kadar igralec, ki mora prevzdigniti, reče Tolčem, pomeni, da se karte razdelijo brez prevzdignjenja, in sicer vsakemu v celoti in v zaporedju, kot ga s svojo odločitvijo določi prvi igralec: če si izbere prve, se dalje delijo po vrsti; če pa si izbere neprve, si prosto izbirajo tudi ostali, delivcu pa ostanejo karte, ki si jih ni izbral noben drug*

Kárta je pádla – *kadar igralec reče Karta je padla, pomeni, da se sklicuje na pravilo: ven dane karte, ki se je s celo ploskvijo dotaknila podlage, ni dovoljeno vzeti nazaj*

Poslednja poved bi se lahko obravnavala tudi kot pravilo in se pisala z malo.

Pri enobesednih povedih je besedna vrsta sicer razvidna, gre za glagolske, samostalniške, predikativne, prislovne ali medmetne izraze, ki nimajo paradigme ali pa samo v zelo omejenem obsegu, izraz je »okamenel«.

Performativi, opravilne povedi, povedi z ilokucijsko namero in perloukucijskim učinkom, izražajo sporočilo, ki spremeni igralno stanje.

Jezikovna zvrstnost

Vsi izrazi, ki se uporabljajo pri igranju taroka, pripadajo specialni vrsti knjižnega, deloma tudi nižjega, nekultiviranega pogovornega jezika, imenovanega jezik taroka ali nekoliko širše jezik kartanja, zato jih posebej ne označujemo. Pač pa označujemo podvrste tega igralnega jezika. Daleč najbolj razviti sta žargonska in slengovska.

Žargonizmi so strokovni izrazi in frazemi, uporabljeni predvsem v govorni komunikaciji, zato niso sistematizirani niti vsi kultivirani. Krog uporabnikov je določen z dejavnostjo, torej s tarokiranjem, in ni omejen na manjšo, konkretno družbo, čeprav se izrazje konkretnih skupin deloma medsebojno razlikuje.

Rabljeni so v kontekstu kartanja, zato so pogosto rezultat redukcije, razumljivi iz stvarnega konteksta, povezani s stvarjo in dejanjem. Izrazi so prevzeti iz splošnega jezika in pomensko specificirani, sorazmerno pogosto so prevzeti tudi iz drugega jezika, zlasti iz avstrijske nemščine, in spadajo v nižje pogovorni jezik, včasih imajo nevtralnno, za knjižni jezik primerno sopomenko. Žargonizmi poimenujejo tudi stvari, ki sicer niso terminologizirane. Žargon je strokovni pogovorni sociolekt, ki je s stališča zbornosti pogosto nekultiviran.

Iz splošnega jezika prevzeti žargonizmi:

čákati -am glg. – žarg. 1. *ne priti ven s kakšno karto, računajoč na boljšo, varnejšo možnost: čakati s kraljem* 2. *z določeno karto ne priti ven z namenom dobiti, vzeti zeleno karto: s škisom čakati monda, na monda* 3. *kljub sorazmerno dobrim, močnim kartam ne napovedati, prevzeti igre, računajoč na še boljše karte* 4. *kljub sorazmerno dobrim, močnim kartam ne napovedati, prevzeti igre z namenom čim bolj škoditi igralcu, ki si bo upal prevzeti igro, kaj napovedati*

dáti gôr dâm – glg. – žarg. *narediti, da pride karta, obrnjena s sprednjo stranjo navzgor, v igri na drugo karto*

počívati -am glg. – žarg. *pri igri trije plus eden ali štirje plus eden zaporedoma eden ene igre ne igra, ampak samo meša in razdeli karte, ob klopu pa s kartami talona igra prvih šest krogov*

solíst -a m – žarg. 1. *igralec, ki napove igro solo* 2. *igralec, ki se zakliče* 3. *edina karta določene vrste, ki jo igralec dobi, (še) ima: dati ven solista*

zagrábiti -im glg. – žarg. *dati na izigrano karto visoko, močno karto, ki je ob kartah v igri ni mogoče prevzeti*

Iz nemščine prevzeti žargonizmi:

bíti cvájferbik sem – glg. – žarg. *biti dvobarven*

bezèc kárta – e ž – žarg. *karta, poleg katere ima igralec vsaj še eno karto iste vrste* – SOP.: krita karta, varovana karta

dáti íber – glg. – žarg. *dati čez*

Hólc-mavelj! [-vəl'] – žarg. *kadar kdo od igralcev reče kibicu ali drugemu igralcu Holcmavelj!, pomeni, da zahteva, naj neha govoriti o igri*

pláteljc -a [-təl'c-] m – žarg. *barvna karta brez figure, vredna eno točko* – SOP.: list, prazna karta

rúfati -am glg. – žarg. *klicati*

šmír -a m – žarg. *karta, karte visoke vrednosti, dana, dane na vzetek partnerja za boljši rezultat*

Žargonizmi po redukciji:

bíti brèz sem – glg. – žarg. *ne imeti več taroka, karte določene barve*

délati -am glg. – žarg. *mešati in deliti karte*

metáti méčem glg. – žarg. *igrati tarok, kartati*: metali so vsak terek

Ekspresive osnove žargonizmov:

bíti nabít, nabíta s taróki sem – – – – glg. – žarg. *imeti veliko tarokov, zlasti visokih*

podréti valát -dêrem – glg. – žarg. *s pridobitvijo vzetka narediti, da igralec valat izgubi*

prebíjanje -a s – žarg. *prevzemanje*

Slengizmi

Druga močna podzvrst jezika kartanja je sleng. V zbranem gradivu je slengizmov, tako kot žargonizmov, 20 %. Od žargona se ločuje socialno in semantično: je govorica manjše skupine, vsebuje tudi individualizme, je pogovoren, nesistematiziran, zelo besedotvoren, semantična motivacija je lahko zelo oddaljena, eksotična, pogosto močno ekspresivna, pogoste so besedne igre, ne samo semantične, tudi oblikoslovne in glasovne. Motivacija je predvsem asociacijska, pri žargonu pa stvarna, sintezna ali redukcijaska. Gradivo prevzema tudi iz splošnega jezika, iz drugih specialnih jezikov, še zlasti iz jezika medijev, športa, vojske, drugih slengov, daje vsakdanjim izrazom poseben, specialen pomen, uporablja tudi izraze iz nižje pogo- vornega jezika, izraze, prevzete iz nemščine pa tudi hrvaščine in srbščine.

Sleng je reakcija na monotonijo navadne, splošne, ustaljene, nenehno ponavljajoče se rabe jezika, dokazuje individualnost, ustvarjalnost, izvir- nost, igrivost. Pri žargonskem je poudarek na poimenovanem, specialnem, strokovnem, pri slengu na poimenovanju, izrazu, variantnosti. Motivacija je lahko tudi domačnostna, vsakdanja, zelo konkretna, vendar nekonven- cionalna, ne splošno rabljena, ne kolektivna, še pogosteje pa je oddaljena, eksotična.

Domačnostni slengizmi

biti fírbčen sem – glg. – sleng. *dati prvi ven karto klicane barve, da bi bilo jasno, kdo igra z glavnim igralcem* – SOP.: biti radoveden

čákati za plótom -am – glg. – sleng. *kljub sorazmerno dobrim, močnim kartam ne napovedati, prevzeti igre z namenom čim bolj škoditi igralcu, ki si bo upal prevzeti igro, kaj napovedati*

iméti ólje v lámpi imám – – – glg. – sleng. *imeti karte, ki omogočajo zmago, uspešno uresničitev določenega*

nevésta -e ž – sleng. *igralec s karto, ki jo kliče glavni igralec*

obléčena kárta -e -e ž – sleng. *vsaka od barvnih kart s podobo človeka, vredna od pet do dve točki*

povozíti -vózim glg. – sleng. 1. *prehiteti soigralca v številu zbranih pozitivnih točk*
2. *premagati soigralca*

spúcati se -am se glg. – sleng. *znebiti se nezaželenih kart*

šè díhati – -am glg. – sleng. *še imeti močne, visoke karte*

šlépati se -am se glg. – sleng. *biti klican od glavnega igralca*

ta máli – -ega m – sleng. *pagat*

zamudíti vlák -im – glg. – sleng. *ne dati ven določene karte, ko je primerno, koristno*

zaštríkati -am glg. – sleng. *s slabo, nepremišljeno igro narediti, povzročiti, da se napovedano ne uresniči: zaštrikati ultimo*

ženíti se žením – glg. – sleng. *igrati s klicano karto skupaj z glavnim, praviloma najmočnejšim igralcem*

Slengizmi iz različnih dejavnosti, medijev

balínati -am glg. – sleng. *nenavadno, nerazumno igrati*

biti pod strého je – – glg. – sleng. *biti v dobljenem vzetku: kralj je pod streho (iz preferansa)*

dáti na prvu lóptu dám – – – glg. – sleng. *dati ob prvi možnosti zlasti več vredno karto na že dáno karto (iz nogometa)*

evakuácija -e ž – sleng. *to, da se dá karta zlasti večje vrednosti, ki je v nevarnosti, da jo dobi nasprotna stran, na vzetek, ki ga bo zanesljivo dobil igralec sam ali partner*

igráti ko Fínska -ám – – glg. – sleng. *pri igranju se uspešno upirati sicer močnejši nasprotni strani (zgodovina, iz medijev)*

kamikáze -a m – sleng. *igralec, ki igra zelo tvegano*

ministrírati -am glg. – sleng., iron. *igrati v skladu s koristmi, potrebami drugega igralca, navadno nasprotnika*

nastáviti míno -im – glg. – sleng. *kljub sorazmerno dobrim kartam ne prevzeti igre, da bi se čim bolj škodovalo igralcu, ki jo bo prevzel ali kaj napovedal*

poprávni izpít -ega -a m – sleng. *prva igra, ki jo igralec po izgubljeni igri, napovedi igra*

Rováriš zoper ljúdstvo in držávo – sleng. *kadar igralec reče Rovariš zoper ljudstvo in državo, pomeni, da komentira višjo licitacijo od svoje ali dano kontro (iz prava)*

torpedírati -am glg. – sleng. *z izigravanjem določenih kart povzročiti, da nasprotnik napovedano izgubi*

téhtan si bil, àmpak si bil preláhek – sleng. *na vzetek nisi dal dovolj visoke karte, da bi ga dobil (iz Biblije)*

Močno ekspresivni slengizmi

bógovske kárte -ih kárt ž, mn. – sleng. *zelo dobre, močne dodeljene karte*

kárte za vòla ubít kart – – – ž, mn. – sleng. *zelo močne dodeljene karte*

oslepíti -ím glg. – sleng. *izbiti, pobrati komu vse taroke*

potrès -ésa m – sleng. *valat*

še za povóhati ne kárte – – – – kart ž, mn. – sleng. *zanič, zelo slabe dodeljene karte*

trohnéti -ím glg. – sleng. *o kartah, ne biti izigran, uporabljen v igri*

vréči se pod kolésa vržem se – – glg. – sleng. *zaigrati visoko igro z namenom onemogočiti igralcu z zelo dobrimi kartami, da bi igral svojo*

zarúbiti -im glg. – sleng. *v igri vzeti nasprotnemu igralcu karto višje vrednosti*

zastrupljêna kárta -e -e ž – sleng. *ven dana karta, ki lahko nasprotnemu igralcu zaradi nepoznavanja razdeljenosti kart naredi večjo škodo*

Frazemski slegizmi

biti pri korítu sem – – glg. – sleng. *biti kot partner glavnega, najmočnejšega igralca deležen dobička*

biti v rítu sem – – glg. – sleng. *biti v igri v težkem, izgubljenem položaju*

dobíti jo po glávi -ím – – – glg. – sleng. 1. *izgubiti karto, vzetek, zlasti večje vrednosti* 2. *izgubiti igro, napoved*

íti komu v špèh gré – – – glg. – sleng. *karta, vzetek, ki prinese veliko pozitivnih točk: kralj mu je šel v špèh*

spáti na lovoríkah spím – – glg. – sleng. *po uspešnih igrah kljub sorazmerno dobrim kartam ne igrati*

Govorjeni slengizmi

Rôkico kúšnem – sleng. *kadar igralec reče delivcu Rokico kušnem, pomeni, da je dobil zelo dobre karte*

Rábim soldáta – sleng. *kadar igralec, ki v talonu vzame nižji tarok ali fanta, ker boljše karte ni, reče Rabim soldata, pomeni, da je z dobljenim zadovoljen ali se vsaj dela, da je*

Interakcijski slengizmi

A spíš? – sleng. *kadar igralec reče drugemu A spíš?, ga opominja, naj igra hitreje*

Ne lěži, déljaj! – sleng. *kadar kdo od igralcev glavnemu igralcu, ki je rekel Ležim, reče Ne lěži, delaj!, pomeni, da ga spodbuja, naj dá ven*

Pójdi si rôke umì! – sleng. *kadar igralec reče delivcu Pojdi si roke umit!, pomeni, da je dobil slabe karte*

Sopomemke

Škisu se reče tudi: ata, direktor, predsednik, šef.

Pagatu se reče tudi: palček, palčka, pingvin, svečka, špička, ta mali.

Besedotvorni slengizmi

láfčina -e m – sleng. *igralec, ki uspešno igra visoke, tvegane igre*

mondáčina -e ž – sleng. *mond*

potopijáda -e ž – sleng. *poraz*

rúla -e ž – sleng. *šalj. trula*

Stegáto – sleng. *kadar igralec reče Stegato, pomeni, da komentira to, da je soigralec dal na vzetek svojo najvišjo karto (Besedna igra z glagolom stegnti se in italijanskim obrazilom iz glasbe.)*

ultimát -a m – sleng. *redko ultimo*

sréčko kósovel -a -a m – sleng. *kdor ima pri igri srečo*

Besedne igre

Bár ába! – sleng. *kadar igralec reče soigralcu Bár ába, pomeni, da je nezadovoljen, ker mu je ta vzel dobro karto, nepričakovano dobil igro (Besedna igra z barabo in svetopisemsko Barabo.)*

móčnik -a m – sleng., *šalj. igralec z močnimi kartami*

Ne bêre méd – sleng. *kadar igralec reče Ne bere med, pomeni, da določena karta ni ali ne bo dobila, prevzela vzetka, zlasti vrednejšega* (Imitiranje madžarščine.)

Rúgzak – sleng. *Kontra*

sámson -a m – sleng. *igralec, ki igra sam, ker se je zaklical*

šampón -a m – sleng. šalj. *šampion*

Imenski slengizmi

Med slengizme spadajo tudi osebna imena. Ta sicer niso sestavina taroka, spadajo pa v sociologijo iger s kartami. V kvartopirskem omizju, majhnem in navadno dolgoletnem, se osebna imena pogosto uporabljajo, zaradi vsega tega se slengirajo. V dolgoletni družbi je pet igralcev taroka pri kartanju uporabljalo poleg svojih uradnih in klicnih imen kar 24 slengovskih:

Marjan je bil tudi: *Marek, Mariboj, Marijon, Mario, Mario del Monaco, Bučarovski* (po priimku).

Francè je bil tudi: *Frenki, Lučarski* (po rojstnem kraju), *Packotov* (po hišnem imenu), *Sudija* (po poklicu).

Jaka je bil tudi *Jakubovski* (po filmu Jakubowski in polkovnik).

Mile je bil tudi: *Bogi* (po Bogomil), *Mile Čento* (po avtomobilu), *Milek, Milivoj Šurbek* (po dirigentu), *Miliboj* (variacija na Milivoj), *Zapotocki* (po priimku).

Janez je bil tudi: *Jane, Jane Ahonen* (po smučarju), *Jani, Janček, Janiboj, Janika, Janislav, pater Janez* (po prijateljski povezanosti s kartuzijani.)

Ostale zvrsti

Še največ je *redkih* izrazov, nekateri so prevedki, drugi oblikoslovne ali semantične variante:

cesárski vzétek -ega -tka m – redko *trula v enem vzetku* (nem. Kaiserstich)

dvórna kárta -e -e ž – redko *figura* (ang. court card)

hóner -ja m – redko *karta z najvišjo vrednostjo (5)* (fr. honneur)

kárin -a -o prid. – redko *karov*

Mórd – redko *Mort*

tarokáš -a – redko *tarokist*

Specialno ekspresivni izrazi

štipéndija -e ž – sleng., iron. *vsaka od šestih kart talona, ki se pri klopu v treh doda prvim šestim vzetkom*

Káj se síliste, če ne móreste – sleng., posmehlj. *kadar igralec reče igralcu Kaj se siliste, če ne moreste, pomeni, da mu pojasnjuje, da je izgubil, ker je kljub slabim kartam prevzel igro*

hudíčeve podóbice -ih podóbic ž, mn. – šalj. karte

Časovno označeni izrazi

kámpelj -a [-pəl'c] m – star. *sposoben, domiseln igralec taroka*

tarokàn -ánta m – zastar. *tarokist*

tarókati -am glg. – zastar. *tarokirati*

Narečni izrazi

klopúr -ja m – nar. *klop*

móndfonk -a m – nar. *mondfang*

Etimologija

V praktičnem strokovnem slovarju je etimologija redka, vendar je utemeljena: 1. kadar še ni znana, 2. kadar je izraz nekultiviran. V slovarju so etimološko pojasnjeni prevzeti jedrni taročni izrazi in izrazi, prevzeti iz novejše nemščine, zlasti avstrijske. Večina etimologij, zlasti izrazov, prevzetih iz nemščine, sega samo do tuje ustreznice.

Ob etimologiziranju mi je bil v veliko pomoč Snój 2003 in 2014-e, vendar to pri konkretnih izrazih ni navedeno, kot tudi ne Bezljaj 1976–2005 ne Verbinc 1968 ne Drosdowski (Duden) 1963 ne dvojezični Tomšič 1954 kakor tudi različni internetni etimološki slovarji ne. Marku Snoju pa se še posebej zahvaljujem za etimologijo taroka, ki je še ni objavil, ter za podatek o prvi pojavitvi izraza *tarocchi* v italijanščini. Sam sem ga zgrešil za 18 let.

tarók -a m – 1. ed. *družabna ali tekmovalna igra, ki se v Sloveniji igra s štirimi vrstami barvnih kart, od katerih ima vsaka po osem kart različne moči, in z dva-
indvajsetimi kartami različne moči, ki prevzamejo tudi vsako barvno karto, zmaga pa, kdor zbere več kot polovico vrednosti dobljenih vzetrov ali načrtno dobi vse vzetke, en sam vzetek ali ne dobi nobenega vzetka: igrati tarok* 2. ed. *igranje te igre: govoriti med tarokom* 3. tudi živ. *vsaka od kart pri tej igri, ki prevzame katero koli barvno karto* – ETIM.: nem. Tarock, 'isto' < it. Tarocchi, 'isto' < arab. ṭarḥ 'odbitek, odstranitev', isto etimologijo ima tara 'teža embalaže, ki se pri plačilu odšteje' < it. tara 'isto'. Tako pišejo tudi tuji papirni in internetni slovarji, nobeden pa ne zna povezati 'odbitka' s kakšnim elementom taroka, zato arabsko povezavo navajajo

kot domnevno ali nejasno. Snoj je prepričljivo določil poimenovano: to je 'karta, ki odbije, odstrani, izloči barvno karto', torej tarok 'karta'. Tudi v sodobni italijanščini je ime igre množinsko, tarocchi; enako češ. taroky, slovaš. taroky, polj. taroki.

valát -a m – to, da igravec sam ali skupaj s partnerjem dobi vse vzetke – ETIM.: nem. Valat 'isto' < lat. valere 'biti močan, veljaven'; +-at, nastalo po letu 1900; prim. eksponat < exponere 'izpostaviti'; nekdam nem. Volat / Volata / Vole, v Piemontu vola, madž. volát < it. volato / volata / vole 'let, polet' < volare 'leteti'; prim. pri šnopsu durhmarš

klopécki -ega m, živ., tudi neskl. – klop: igrati klopeckega – ETIM.: madž., nekdam klopicki 'isto' < po Józefu Grzegorzu Chłopiczem (1771–1854), poljskem generalu, ki je ob novembrski vstaji leta 1830 proti ruskemu carju postal vrhovni poveljnik poljske vojske, a je po 13 dneh odstopil, ker je presodil, da Poljaki ne morejo zmagati, 24. februarja 1831 pa je v bitki pri Grochowu vendarle poveljeval poljski vojski. Podobno motivacijo ima paskevič, madžarska varianta taroka, imenovana po ruskem generalu Ivanu Fjodoroviču Paskeviču, ki je zatrl madžarsko revolucijo 1848, že leta 1831 pa je dokončno podredil Poljsko. Prim. še polj. warszawa, 'klop', in napóleon, 'tarok v dveh'.

klòp klòpa m, živ. – igra, ki jo lahko napove samo prvi igravec, kadar nihče in tudi sam ne želi igrati nobene igre, vrednost vsakega vzetka pa je negativna – ETIM.: klop < klopecki, ljudska navezava na klop 'kožni zajedalec, ki se trdo prisesa na kožo'.

čándkati -am glg. – sleng. 1. že premešan kup večkrat prevzdigniti, da bi bile karte čim bolj premešane 2. mešati karte tako, da bi mešalec sam ali določen igravec dobil čim manj premešane 3. med igranjem delati, početi s kartami kaj sumljivega, oporečnega – ETIM.: čandkati 'delati kot Čandek', 'delati kaj zamegljeno, prikrito'; povezano s čad 'dim, meglica', Bezljaj 1976 pri čad navaja prid., narečno: čanjav, čanzav.

réfe neskl., m – redko radeljc (= po igranju klopa, berača ali valata dobljeni znak vsakega igralca ali za vse igralce skupaj v obliki krogca, črtice, pravokotnika, da se vrednost prve naslednje igre (razen klopa), dosežka določenega igralca ali prvih treh oziroma štirih iger katerega koli imetnika znaka dvakratno poveča) – ETIM.: srb. refe 'pri preferansu, znak za podvojitve vrednosti igre, napovedi' < fran. refaire 'še enkrat razdeliti karte', prvotno 'še enkrat, znova narediti'.

Súb – kadar igravec reče Sub, pomeni, da napoveduje, da bo re izgubljen, vrednost prvotno napovedanega pa se osemkratno poveča – ETIM.: lat. sub 'pod', konkretno: 'za stopnjo nižje od mort'.

Súpra – nekdam Sub – ETIM.: lat. supra 'nad'; konkretno 'za stopnjo višje od re'

pajkljáci -ám glg.– žarg. mešati karte tako, da ostaja velik šop kart nepremešan – ETIM.: navidez povezano s slo. pajkljati 's sem in tja premikajočimi, tresočimi se siti čistiti omlačeno žito, oluščen fižol' < pajkelj 'stroj za čiščenje žita, fižola' < nem. Beutel 'mlinsko sito' < beuteln 'tresti, stresati', dejansko pa pomeni 'delati pakeljce, šope' < avstr. packlen 'mešati tako, da ostaja šop kart nepremešan' < avstr. Packl 'šop'.

Še nekaj izrazov, prevzetih iz nemščine:

bezèc kárta – -e ž – žarg. *karta, poleg katere ima igralec vsaj še eno karto iste vrste* – ETIM.: avstr. nem. besetzt ‘isto’, prvotno ‘zaseden, pokrit’.

Fór– žarg. *Naprej* (= *kadar pri licitaciji, napovedovanju igralec reče Naprej, pomeni, da ne licitira, napove ničesar* – ETIM.: nem vor ‘naprej’).

gégengift -a [-gən-] m – sleng. *vsaka od dveh v talonu ločenih kart največje vrednosti* – ETIM.: nem. Gegengift ‘isto’; db. ‘protistrup’.

hêrc -a m – žarg. *srce* – ETIM.: nem. Herz ‘isto’.

rúfati -am glg. – žarg. *klicati* – ETIM.: nem. rufen ‘isto’.

šmírati -am glg. – žarg. *priložiti, prilagati vzetku, vzetkom partnerja karto čim večje vrednosti za večji skupni uspeh* – ETIM.: nem. schmieren ‘isto’, prvotno ‘mazati’ – SOP.: mazati, nalagati

štih štíha m – žarg. *skupina kart, ki jih igralci v vsakem krogu po eno dajo ven, a. dobi pa jih igralec z najmočnejšo karto in shrani na svoj kup, obrnjene s hrbtno stranjo navzgor b. pri beraču, pikolu, okrog talona položene v stolpec vsakega igralca s sprednjo stranjo navzgor, tako da so vidne vse hkrati* – ETIM.: nem. Stich ‘isto’, prvotno ‘vbod’.

Viri in literatura

France BEZLAJ, Marko SNOJ, Metka FURLAN, 1976–2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika*, prva–četrta knjiga. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Inštitut za slovenski jezik; Mladinska knjiga; Založba ZRC.

Fran BRADAČ, 1926: *Latinsko-slovenski slovar*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

Matej CIGALE, 1860: *Deutsch-florinifches Wörterbuch*. Laibach: Anton Alois Wolf

DIGI = *Digitalizirana listkovna kartoteka SSKJ 1970–1991*, dostopna na Inštitutu za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.

Ivan CANKAR, 1900: *Jakob Ruda*. Ljubljana: L. Schwentner. 25.

Izidor CANKAR, 1911: *Obiski*, I. *Dom in svet* 24/7, 286.

Doris, Božidar, Primož DEBENJAK, 1993: *Veliki nemško-slovenski slovar = Grosses deutsch-slowenisches Wörterbuch*. Ljubljana: DZS.

Fran DETELA, 1897: *Trojka*. Ljubljana: Slovenska matica. 32.

Günther DROSDOWSKI et al., 1963: *Das Herkunftswörterbuch: Eine Etymologie der deutschen Sprache*. Mannheim: Bibliografisches Institut (Duden, 7).

Urh ERJAVEC, 2014: *Tarok, miselna igra*. Ivančna Gorica: samozal.

GIUSTI 1440: https://www.google.com/search?q=%22naibi+a+trionfi%22%2C+Giusti&dq=%22naibi+a+trionfi%22%2C+Giusti&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUY

OTIHCAEQIRigATIHCAIQIRigATIHCAEQIRigAdIBCjMwMjc0ajBqMTWoAgiwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Velemir GJURIN, 1974: Interesne govornice sleng, žargon, argo, *Slavistična revija* 22/1, 65–81.

Lutz Jürgen HEINRICH, 2002: *Wörterbuch der Austriazismen*.⁶ [Linz: L. J. Heinrich]

Simon JERIČ, 2008: *Teorija taroka: tarok v tri in tarok v štiri: razumeti tarok in igrati tarok tako, da v vsakem položaju dobite največ možnih točk*. Borovnica: samozal.

Hugo KASTNER, Gerald K. FOLKVORD, 2005: *Die große Humboldt-Enzyklopädie der Kartenspiele: die erste 500 Jahre*. Baden Baden: Humboldt Verlag. <https://books.google.si/books?id=IWqSVnyS8RIC&pg=PA221&lpg=PA221&dq>

Janko KERSNIK, 1876: *Na Žerinjah*. Ljubljana: J. Jurčič. 140.

Janko KERSNIK, 1883: Cyklamen, *Ljubljanski zvon* 3/5, 294.

Janko KERSNIK, 1889: Rošlin in Verjanko, *Ljubljanski zvon* 9/4, 167.

Proto KONEC, 1908: Zaigrana vas, *Dom in svet* 21/2, 78, 79, 81, 82.

Alojz KRAIGHER, 1914: *Kontrolor Škrobar*. II. Ljubljana: L. Schwentner. 50, 95.

Helena LOŽAR-PODLOGAR, 1992: Slovanske šege na tarok kartah Hinka Smrekarja. *Traditiones* 21, 213–226.

Fran MALAVAŠIČ, 1852: *Oče Grof Radecki c.k. maršal*. Ljubljana: J. Giontini. 61.

MARIZIANO da Tortona: https://www.google.com/search?q=Tractatus+de+deificat+ione+sexdecim+heroum&oq=Tractatus+de+deificat+ione+sexdecim+heroum&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUyBggAEEUYOdIBCTY2MDBqMGoxNagCCLACAQ&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Wolfgang MAYR, Robert SEDLACZEK, 2001: *Das große Tarockbuch*. Wien, Frankfurt/M.: Deuticken Verlag. (Perlen-Reihe, Bd. 642).

Wolfgang MAYR, Robert SEDLACZEK, 2008: *Die Strategie des Tarockspiels*. Wien: Edition Atelier.

John McLEAD, 1995–2024: *Pagat.com*. <https://www.pagat.com/tarot/>

Rado MURNIK, 1914: Lovske bajke in povesti. Ljubljana: [s. n.], 73, 101, 102.

Zoran OBRADOVIČ, 2020: *Slovenian tarot*. <https://www.pagat.com/tarot/sltarok.html>

Jakob PISKERNIK: *Pravila igranja taroka*. Tipkopolis, 1 stran. Arhiv avtorja.

Maks PLETERŠNIK, 1894–1895: *Slovensko-nemški slovar*. Ljubljana: Knezoškofijstvo ljubljansko. <https://www.fran.si>

Franco PRATESI, 2012: *Studies on Giusto Giusti*. <http://trionfi.com/giusto-giusti>

Milan PUGELJ, 1911: V letih nerodnih. *Mali ljudje*. Ljubljana: I. pl. Kleinmayr & F. Bamberg. 11.

Franc RAKOVEC, 2008: *Pravila turnirja*. Tipkopolis, 1 stran. Arhiv avtorja.

Oljan REPIČ, 2023: *Kako zmagamo pri taroku. Pravila in prevare*. Kranj: [O. Repič]

Jacopo SAGRAMORA, 1442: <http://trionfi.com/jacopo-sagramoro-tarot-trionfi-painter-ferrara>

SB, 1925–1991 = *Slovenski biografski leksikon*. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka; Slovenska akademija znanosti in umetnosti. <https://www.slovenska-biografija.si>

Marko SNOJ, 2003: ²*Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.

Marko SNOJ: ³*Slovenski etimološki slovar*. <https://www.fran.si>

SP, 2014 = *Slovenski pravopis*. <https://www.fran.si>

Robert STEELE, 1900: X.–*A Notice of the Ludus Triumphorum and some Early Italian Card Games; with some Remarks on the Origin of the Game of Cards*. Cambridge: Cambridge University Press. <https://zenodo.org/records/1573246>

Lothar TEIKEMEIER, 2012: *Iacopo Sagramoro, Trionfi Card Painter in Ferrara*. <http://trionfi.com/etx-iacopo-sagramoro>

TH = *Tarot Heritage. Tarot History Chronology*. <https://tarot-heritage.com/history-4/tarot-history-chronology>

France TOMŠIČ, 1954: ³*Nemško-slovenski slovar*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Max VASMER, 1964–1973: *Этимологический словарь русского языка / Etimološki slovar ruskega jezika*. dic.academic.ru <https://etymological.academic.ru/>

France VERBINC, 1968: *Slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

WEBSTER, 1980 = *Webster new collegiate dictionary*. Springfield, Massachusetts, USA: G. and C. Merriam Co.

Lada ZEI, 1994: Tarok: (Pravila in nasveti za igranje). *Smrekarjev tarok*. Ljubljana: Mladinska knjiga. 65–77.

<https://www.de-academic.com/dic.nsf/dewiki/1447153>

https://www.de.wikipedia.org/wiki/Franz%C3%B6sisches_Tarock#Excuse

<https://www.de.wikipedia.org/wiki/Spielkarte>

<https://www.de.wikipedia.org/wiki/Tarock>

<https://www.diepresse.com/1263229/heimischer-wortschatz-von-spiele>

<https://www.ducange.enc.sorbonne.fr/doc/aide>

<https://www.dwds.de/wb/etymwb>

https://www.en.wikipedia.org/wiki/Glossary_of_card_game_terms

https://www.en.wikipedia.org/wiki/Playing_card

[https://www.en.wikipedia.org/wiki/Trionfi_\(cards\)](https://www.en.wikipedia.org/wiki/Trionfi_(cards))

https://www.fr.wikipedia.org/wiki/Carte_%C3%A0_jouer
<https://www.fr.wikipedia.org/wiki/Tarot>
<https://www.fran.si/>
<https://www.homer.members.pg.v.at/tarock/tarockvarianten.htm>
<https://www.latein.me>
<https://www.shogix.net/glossaire-abc>
<https://www.slovenski-tarok.si/zgodovina.html>
https://www.tarock.info/Koenigrufen_1840.htm
https://www.tarock.info/Tapptarock_1821
https://www.tarokk.lorantkegl.eu/tarokk_en.htm#Bemondasok
<https://www.trionfi.com/>
<https://www.trionfi.com/0/p/10/t1.php>

Forumi

<https://www.bmwslo.com/topic/58008-tarok/page-2>
<https://www.druzabni.mojforum.si/druzabni-ntopic115.html>
<https://www.dzfinf.proboards.com/thread/308/tarok>
<https://www.jabuk.si/pbb/viewtopic.php?p=416552&sid=60e342c13db311de58cd8d8f69f08e46>
<https://www.nomago.si/forum/q/zapisi/2978508>
<https://www.slo-tech.com/forum/t42232>

Pravila

https://www.dijaski.net/gradivo/ost_ref_tarok_01__pravila_glede_na_geografsko_le-go
https://www.facebook.com/TarokDrustvoBerac/posts/10152863996711130/?locale=sl_SI
https://www.facebook.com/valat.si/?locale=sl_SI
https://www.mahar.si/Tarok/ZIROVSKA_PRAVILA_TAROKA.pdf
https://www.mzt.org/wp-content/uploads/tarok_karte_navodila.pdf
<https://www.pagat.com/tarot/sltarok.html>
<https://www.pagat.si/tarok/>

<https://www.rtk.ijs.si/2010/tarok/>

<https://www.scribd.com/doc/123225514/Pravila-taroka>

<https://www.sdselca.si/wp-content/uploads/2014/11/2014-tarok-pravila-po-sel%C5-%A1ko.pdf>

<https://www.tarok.net/index.html>

<https://www.tarok.net/pravila108.pdf>

<https://www.valat.si/pravila>

Informatorji

Marjan Bučar (roj. 1945), Grosuplje, 1998–2002.

Sead Duračkovič, Ljubljana, december 2023.

Tone Janežič, Grosuplje, november 2023.

Janez Kebe (roj. 1942), Dolenje Jezero – Vel. Račna, september 2023.

France Kralj (roj. 1947), Kočevje, 1998–2002.

Janez Mihelčič, Izlake, september 2023.

Simon Nabergoj, Lože, december 2023.

Aleksander Obradovič, Maribor – Ljubljana, november 2023.

Mojca Otavnik, Ljubljana, junij in september 2023.

Bogomil Potokar (roj. 1941), Grosuplje, 1998–2002.

Franc Rakovec (roj. 1951), Selca, december 2023.

Peter Starkl, Ptuj, april 2023.

Sabina Šeško Horvat, Limbuš, december 2023.

Jakob Špehar, Peč pri Grosupljem, julij, december 2023.

Janez Zrnec (roj. 1946), Grosuplje, 1998–2002, 2022, 2023.

THE LANGUAGE OF SLOVENE TAROT

Summary

The tarot story begins in c. 1420 at the Court of Visconti, the Duke of Milan. In Slovene lands, it became known by c. 1820 (Matevž Ravnikar) and would frequently appear in texts dated after 1875.

This tarot language analysis is based on the prepared special Slovene dictionary consisting of approx. 950 terms, i.e. words, phrases and sentences. The gender of nominal numbers, used as syntactic subjects, is determined by the deep antecedent that identifies it: *Tri deljeno s tri < število tri deljeno s številom tri; Tri je dobljena*

< *Igra tri je dobljena*. Interjections are used as utterances or nouns. The terms that have a form of a sentence are:

(1) not necessarily uttered,

three play, one rests – jarg. *three out of four players play, while the fourth alternately only mixes and deals, except in klop game,*

(2) uttered as information,

I need a soldier – slang. *when a player who picks a lower tarot or a jack in a talon due to having no better card available says I need a soldier this means that he is satisfied with the cards received or that he is at least acting or pretending that it is so;*

(3) uttered as performative,

I'm beating – jarg. *whenever a player that has to cut says I'm beating, it means the cards have to be dealt without cutting and to every player in full and in a sequence determined by the first player: if he chooses the first packet of cards, they are dealt to players in a seating order, if he chooses the non-first one, the others are free to choose their cards too, while the dealer gets the packet that had remained.*

The special language of tarot has two subspecies: jargon and slang. Both are un-systematized and partly uncultivated special speeches, used within the context of playing where expressions, derived from commonly used language, other types of special languages or foreign languages are sometimes syntactically reduced. In jargon, the emphasis is on the subject, whereas in slang the most important element are expressions. Slang represents a form of rebellion against the commonly used/ established speech. It is the result of the individual's own conceptual and expressional creativity. In a small permanent group of players, their first names are also affected by slang: five players used 24 slang names to call each other.

Finally, the paper provides the etymology of the terms *tarok*, *valat*, *klopecki*, *klop*, *čandkati*, and also explains the replacement of *Supra* with *Sub*.

Ali v 21. stoletju še potrebujemo dvojezične slovarje?

(Ob nastanku novega slovensko-češkega slovarja na Češkem)

David Blažek

Slovanský ústav AV ČR (Slovanski inštitut Akademije znanosti Češke republike),
Praga, Češka, blazek@slu.cas.cz

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.12>

ISBN: 978-961-286-878-9

Leta 2002 so se začele priprave za nov slovensko-češki slovar srednjega obsega, ki zdaj čaka na izdajo na Češkem. V dvajsetih letih priprav se je temeljito spremenil način leksikografskega dela, pojavile pa so se tudi nove prevajalske možnosti, kot so spletni prevajalniki ali vzporedni korpusi. Avtor se zato sprašuje, ali je v takšnih okoliščinah izdaja dvojezičnega slovarja že anahronizem, in primerja rezultate prevajanja leksemov ali skladenjskih enot s pomočjo slovarja, treh spletnih prevajalnikov in vzporednega korpusa.

Ključne besede: leksikografija, slovaropisje, dvojezični slovar, prevajanje, korpusi, češčina, slovenščina

Work on the new Slovene-Czech medium-length dictionary, which is now awaiting publication in the Czech Republic, began in 2002. During the twenty years of working on it, the approach to lexicography has changed considerably and new translation possibilities such as online translators and parallel corpora have emerged. The question therefore arises whether, in the present situation, the publication of a bilingual dictionary has become an anachronism. The author thus compares the results of translating lexemes or syntactic units relying on a dictionary, three online translators, and a parallel corpus.

Keywords: lexicography, bilingual dictionary, translation, corpora, Czech, Slovene

Uvod

Dolgoletna odsotnost sodobnega slovensko-češkega slovarja najmanj srednjega obsega na Češkem je leta 2002 diplomante slovenistike v Pragi pripeljala do zamisli o izdelavi lastnega slovarja. Projekt je institucionalno podprl Slovanski inštitut Akademije znanosti v Pragi in po številnih (predvsem

kadrovskih) peripetijah je bilo to leksikografsko delo s 25.000 gesli leta 2022 dokončano. Slovar zdaj čaka na knjižno izdajo, ki ji bo prej ali slej sledila tudi elektronska različica.¹

Od začetne zamisli do uresničitve slovarja je minilo dvajset let. V tem času se nista spremenila le svet, v katerem živimo in ga opisuje slovar, temveč se je zelo temeljito spremenil tudi način leksikografskega dela.

Na začetku je priprava geslovnika potekala (še) z izpisovanjem razlagalnih in dvojezičnih slovarjev. Tudi iskanje pojavitev določenih gesel ali zgledeov je bilo včasih problematično. Delo na slovarju so na srečo kar kmalu poenostavili korpusi in drugi dostopni spletni leksikografski viri, ki ne poznajo geografskih meja.

V omenjenem obdobju dvajsetih let pa niso bili razbremenjeni le leksikografi, temveč tudi sami uporabniki jezika, ki se pri razvozlavanju tujejezičnih besedil ne zanašajo več le na slovarje, temveč lahko uporabljajo tudi različne spletne prevajalnike ali (vzporedne) korpusse. Z minimalno porabo energije lahko v nekaj sekundah dekodirajo ne le posamezne tujejezične lekseme, kot je bilo to običajno do nedavnega, temveč tudi celotne stavke ali besedila.

V ozadju omenjenega dogajanja se je bilo najbrž logično vprašati, ali novo pripravljene slovensko-češki slovar vmes ni postal anahronističen. Avtor je v ta namen naredil manjšo primerjavo prevodov naključno izbranih osnutkov v ciljni jezik ob uporabi Slovensko-češkega slovarja, treh spletnih prevajalnikov (Google Translate, DeepL in Lingea) ter vzporednega korpusa (Intercorp).

Za primerjavo prevodov so bili izbrani izrazi brez stilne zaznamovanosti in s stilno zaznamovanostjo (publicistika, sleng), večpomenske besede in homonimi, strokovni izrazi, frazeološke besedne zveze in stavčne konstrukcije.

Čeprav elektronska različica Slovensko-češkega slovarja še ni pripravljena, je tu vsaj teoretično predstavljena. Temelji na iskanju iztočnic oziroma iskanju po celotnem besedilu, ki ga omogoča program TshwaneLex, v katerem je slovar nastal in na katerem bo temeljila elektronska različica slovarja.

---

¹ Slovar je avtor podrobneje predstavil ob priložnosti Mednarodnega dneva slovarjev 2022 (organizator: Sekcija za leksiko Zveze društev Slavistično društvo Slovenije) v svojem predavanju *Preteklost, sedanjost in prihodnost slovensko-češkega in češko-slovenskega slovaropisja*.

Slovensko-češki slovar

Knjižna različica slovarja

- **hiša**

Poleg osnovnih besednozvrstnih in slovničnih informacij sta v geslovnem odstavku *hiša* navedena dva pomena gesla (označena s številčkama 1 in 2). Nanašata se na *hišo* v pomenu *stavbe za bivanje ali druge namene* in na *hišo, družbo* v pomenu *podjetja ali ustanove*. Oba pomena sta dopolnjena z več zgledi z ustreznici v ciljnim jeziku.

- **kura**

Leksem *kura* je razdeljen v dva geslovna odstavka (označena kot *kura*¹ in *kura*²), saj gre za enakozvočnici z dvema različnima pomenoma (v češčini *slepice* in *kúra*). K jasnemu razlikovanju teh homonimov pripomorejo tudi primeri rabe teh gesel v besednih zvezah.

- **finta** (slang.)

Slovar ponuja ustreznici v češčini (*finta* in *fígl*) ter ilustrativne zglede uporabe (*stara finta, poznati (čigave) finte, nasesti na finto*).

- **obdobje kislih kumaric** (publ.)

To besedno zvezo je mogoče z ustreznim kvalifikatorjem poiskati pod gesli *kisli* in *kumarica*. Gre za nekakšen kompromis med uporabniško prijaznostjo slovarja in obsegom priročnika: če bi v knjižni obliki frazem navedli pod vsemi njegovimi členi (tu tudi pod geslom *obdobje*), bi slovar postal neznosno obsežen. V elektronski različici slovarja te dileme ne bo treba reševati.

- **odvisni govor** (jezik.)

Pri pripravi Slovensko-češkega slovarja je bil velik poudarek na vključevanju terminoloških izrazov z različnih področij človekovega delovanja. Zato pod gesli *odvisni* ali *govor* najdemo ustreznico iskane besedne zveze s področja jezikoslovja z ustreznim kvalifikatorjem (v češčini *nepřímá řeč*).

- **Sprva bo še precej hladno.**

Čeprav je večina ilustrativnega gradiva v slovarju nestavčne narave, so za ponazoritev rabe gesla ponekod uporabljene tudi stavčne konstrukcije (to so navadno, a ne izključno – kot kaže ta primer pod geslom *hladno* – slovnične besedne vrste, npr. vezniki, členki ali medmeti).

- **Po toči je prepozno zvoniti** (prislov)

V frazeološkem delu geselskih odstavkov iztočnic *prepozno* in *zvoniti* je frazem označen kot pregovor s češko ustreznico *je pozdě plakat nad rozlitým mlékem* a *pozdě bycha honit*.

Elektronska različica slovarja

Rezultati iskanja v elektronski različici slovarja tu ne bodo podrobno obravnavani, saj so trenutno enaki rezultatom iskanja v knjižni različici. V prihodnosti pa ni izključeno, da se bo elektronska različica slovarja še razširila in dobila obliko rastočega slovarja.

Prednost elektronske različice slovarja je možnost iskanja določene besede bodisi kot iztočnice bodisi kot izraza (ali skupka izrazov) vsebovanega v geselskih odstavkih. Iskani izraz *hiša* bi tako, na primer, našli tudi pod iztočnico *ključ* v zvezi *dům na klíč* (*hiša na ključ*) ali pod iztočnico *beli* v zvezi *Bílý dům* (*Bela hiša*).

Spletni prevajalniki

Google Translate

- **hiša**

Googlov prevajalnik je za vneseno iztočnico *hiša* ponudil pravilno ustreznico *Dům* (velike in male črke so tukaj in v naslednjem besedilu ohranjene glede na rezultate iskanja). S klikom nanjo se prikažejo trije češko-slovenski prevodni pari, in sicer *Dům – hiša*, *sněmovna (zbornica) – hiša*, *domem (s/skozi hišo) – hiša*, ki pa bodo za uporabnike brez dodatnega konteksta verjetno prej zavajajoči.

- **kura**

Pri iskanju besede *kura* se v prevajalskem oknu prikaže ustrezna *fena* (slovensko *psica*), ki se ne ujema z nobenim od možnih pravih prevodov. Ko pa iskano besedo razširimo na besedno zvezo *zdravilna kura*, dobimo v češčini pravi prevod, tj. *léčebná kúra*.

- **finta** (slang.)

Prevajalnik ponuja eno samo možnost prevoda v češčino (*finta*), čeprav po iskanju v slovarju že vemo, da obstaja več možnosti. Ko kliknemo na ustrezno, se prikaže češko-slovenski prevajalski par *předstírat – pretvarjati se*, pri katerem zelo težko najdemo povezavo z našo poizvedbo.

- **obdobje kislih kumaric** (publ.)

Pravilnemu prevodu v češčino, tj. *okurková sezona*, se prevajalnik le bežno približa, saj najprej ponudi zavajajočo besedno zvezo *období nálevu* (slovensko: *obdobje mešanice za vlaganje*) z možno (a ne povsem ustrezno) alternativo *okurkové období*.

- **odvisni govor** (jez.)

Prevajalnik ponuja prevod *závislá řeč* in njegovo alternativo *závislý projev*, ki sta preveč dobesedna in ne ustrezata edinemu terminološko pravilnemu prevodu v češčino, tj. *nepřímá řeč*.

- **Sprva bo še precej hladno.**

Uporabniku se v češčini ponudi prevod *Zpočátku bude docela zima* ali alternativni prevod *Zpočátku bude poměrně chladno*, ki v celoti ustrežata pomenu izhodiščnega besedila.

- **Po toči je prepozno zvoniti** (prislov)

Prevajalnik ponuja le dobesedna prevoda *už je pozdě zvonit po krupobití* oziroma *na zvonění po krupobití je pozdě*. Preneseni pomen frazema je v celoti izpuščen.

DeepL

- **hiša**

Prevajalnik DeepL za iskalni izraz *hiša* ponuja ustreznico *Dům*. Ob kliku na ustreznico se prikažejo druge prevodne alternative, npr. *House, dům, Domáci, Adresa, Domů, Home* itd., vendar se ne prikažejo konteksti, v katerih se pojavlja ustreznica ali njene alternative. To lahko povzroči težave v primerih, ko so najdene prevodne rešitve dvoumne in je prevajalec prepuščen le svoji intuiciji.

- **kura**

Če vpišemo homonim *kura*, se pojavi ustreznica *který (kateri)*, ki se ne prekriva z nobenim od njegovih pomenov. Če iskalni izraz razširimo na besedno zvezo *zdravilna kura* (češko *léčebná kúra*), dobimo prevod *léčivé kuře (zdravilni piščanec)* ali alternativne prevode *kuřecí maso pro léčebné účely (piščanče meso v zdravilne namene)*, *kuřecí maso léčivé (zdravilno piščanče meso)* ali *kuře léčivé*, ki so popolnoma zavajajoči.

- **finta** (slang.)

Prevajalnik ponuja edino možnost prevoda (*finta*) z alternativno *finty* (množina).

- **obdobje kislih kumaric** (publ.)

Prevajalnik ponuja pravilno rešitev za iskano besedno zvezo, tj. *okurková sezóna*. Zavajajoče so ponujene alternativne možnosti prevoda, tj. *sezóna nakládáných okurek* ali *sezóna okurek*.

- **odvisni govor** (jez.)

Prevajalnik ponuja rešitev *závislá řeč* z alternativama *závislý projev* oziroma *závislé řeči*, ki ne ustrezata edinemu terminološko pravilnemu prevodu, tj. *nepřímá řeč*.

- **Sprva bo še precej hladno.**

Uporabniku je na voljo prevod v češčino *Zpočátku bude poměrně chladno* oziroma alternativa *Zpočátku bude docela chladno*, ki skoraj v celoti

ustrezata pomenu izhodiščnega besedila. Zanimivo je, da tako DeepL kot Google Translate v prevodu popolnoma izpustita besedo *še* (*ještě*).

• **Po toči je prepozno zvoniti** (prislov)

Prevajalnik ponudi le dobesedna prevoda *je příliš pozdě zvonit po krupobití* oziroma *na zvonění po krupobití je pozdě*. Preneseni pomen frazema je bil v celoti zapostavljen.

Lingea

hiša

Ta prevajalnik je ob vnosu iztočnice *hiša* ponudil češko ustreznico *dům*. Poleg tega se ob kliku na iskano besedo *hiša* prikažejo primeri možnih besednih zvez iz slovensko-češkega slovarja založbe Lingea (npr. *avkcijska hiša, družinska hiša, mestna hiša* itd.), vendar je to le naključni seznam, ki ne odraža pomenske strukture leme. S klikom na ustreznico *dům* se prikaže seznam iz češko-slovenskega slovarja z dvema primeroma, tj. *obchodní dům* in *panelový dům*, ter njunima slovenskima ustreznicama.

kura

Od slovenskega homonima *kura* je v češčini na voljo le pomen *slepice* (*kokoš*). Ob razširitvi na besedno zvezo *zdravilna kura* se v polju najdenih ustrezníc pojavi nepravilen prevod *kur domácí* (*domača kokoš*).

finta (slang.)

Prevajalec Lingea je iztočnico *finta* prevedel kot *kapusta kadeřavá* (*kodrasti ohrovt*), kar je popolnoma nesmiselna ustreznica. Če pa iskalno besedo vključimo v besedno zvezo, so lahko rezultati prevoda nekoliko bolj zadovoljivi: npr. *dobra finta = dobrá finta, uporabiti finto = Použít finto* (sic!), ampak tudi *poznam njene finte = Já vím, jak se jí líbí* (*Vem, kako ji je všeč*).

obdobje kislih kumaric (publ.)

Prevajalnik je novinarsko frazo prevedel kot *období okurky salátové* (tj. *obdobje solatne oz. navadne kumare*), kar pri uporabniku nedvomno ne ustvari predstave o obdobju, ko v poročilih ni dovolj novic z resno vsebino.

odvisni govor (jez.)

V prevajalniku je besedna zveza *závislá řeč* ponujena kot edina prevajalska rešitev, ki pa ne ustreza edinemu možnemu pravilnemu prevodu, tj. *nepřímá řeč*. Če pa je uporabnik seznanjen z možnostjo klika na lemo *govor*, se mu odpre okno z ustreznim geselskim odstavkom, kjer bo na seznamu besednih zvez naletel tudi na pravilen prevod te terminološke zveze.

Sprva bo še precej hladno.

Prevod v češčino se glasi: *Zpočátku to bude dost chladno*. Če je prejemnik te informacije rojeni češki govorec, bo prevod zlahka prilagodil končni pravilni obliki, če pa je prejemnik oseba, ki ni rojeni govorec, verjetno ne bo čutil potrebe po prilagoditvi ponujene rešitve (problematičen je zaimek *to*, ki ga je treba izpustiti).

Po toči je prepozno zvoniti (prislov)

Prevajalnik ponuja le dobesedne prevode tipa *je příliš pozdě zvonit (prepozno je zvoniti)*. Podobno kot pri prejšnjih dveh prevajalnikih je preneseni pomen v frazemu popolnoma zapostavljen. V tem primeru pravilnega pomena frazema ne najdemo niti v sklicu na slovar, saj nas prevajalnik na primer ob kliku na besedno obliko *toči* ne napoti na slovensko iztočnico *toča*, temveč na češko lemo, glagol *točit (vrteti)*.

Vzporedni korpus

Pri delu z vzporednim korpusom je treba biti pozoren na pravilne nastavitve iskanja oziroma je treba spremljati, ali je iskani izraz v prikazanih rezultatih na položaju izhodiščnega ali ciljnega besedila, saj lahko pretvorba prevajanega in prevedenega izraza ali besedila popači prikazane rezultate.

hiša

Ko vnesemo iskalno poizvedbo za lemo *hiša*, dobimo več kot 50 tisoč pojavitev. Rezultati iskanja kažejo, da sta najpogostejši ustreznici besedi *dům* (približno 29 tisoč pojavitev) in pogovorna različica *barák* (približno 1120 pojavitev). Manj zastopan (129 pojavitev) je prevod *společnost* v drugem pomenu izvirne besede (npr. *založniška hiša oz. vydavatelská společnost*).

kura

Pri iskanju iztočnice *kura* se prikaže 600 rezultatov. Prevod *slepice* je prikazan 143-krat, prevod *kuře* pa 88-krat. Prevod *kúra* (druga enakozvočnica) se je pojavil 5-krat. V ostalih primerih je prevod opisen ali figurativen, npr. pri umetniških besedilih.

finta (slang.)

S poizvedbo po lemi *finta* smo našli 475 pojavitev, od katerih je približno 450 relevantnih. Korpus je ponudil češke ustreznice, kot so *finta*, *figl*, *trik*, *háček*, *chyták*, *bouda* itd., vključno s sorodnimi konteksti, zato je mogoče domnevati, da bo prevajalec lahko izbral najprimernejšo ustreznico v ciljnem jeziku.

obdobje kislih kumaric (publ.)

Ta ustaljena besedna zveza se v zbirki besedil ne pojavlja.

odvisni govor (jez.)

Ta terminologizirana besedna zveza se v zbirki besedil ne pojavlja.

Sprva bo še precej hladno.

Ta konkretni stavek ni vključen v vzporedni korpus. Prevod stavka bi lahko sestavili iz prevodov posameznih delov stavčne konstrukcije (npr. *sprva bo + še precej + precej hladno*) ali z drugimi oblikami korpusnega iskanja, vendar to ne bi bil preveč prijazen prevajalski postopek.

Po toči je prepozno zvoniti (prislov)

Od 22 pojavitev besedne zveze v slovenskem besedilu jih je 14 na prvi pogled pravilno prevedenih v češčino, pri čemer je najpogostejša ustreznica *plakat (brečet, lkát) nad rozlitým mlékem*, redkeje pa tudi (*přijít*) *s křížkem po funuse* ali *oplakávat minulost*. Ker je kontekst prikazanega pojavljanja pogosto zelo omejen, ni mogoče izključiti, da je bil drugačen prevod izbran npr. iz umetniških razlogov ali zaradi potrebe po skrajšanju besedila (veliko kontekstov je med drugim prevzetih iz filmskih podnapisov).

Zaključek

Raziskava kaže, da ima vsaka vrsta prevajalskega orodja ali priročnika drugačne značilnosti in deluje po drugačnem načelu. Za splošnejše zaključke bi bila potrebna bolj poglobljena analiza, vendar je tudi na tem ilustrativnem vzorcu primerov prevajanja mogoče opaziti nekatere skupne značilnosti različnih prevajalskih orodij / priročnikov.

Slovar je precej analitičnega značaja: uporabnik največkrat dela s posameznimi leksemi, ki jih individualno združuje v skladijske enote (pri čemer so mu lahko v pomoč zgledi, tj. najpogostejše uveljavljene besedne zveze v povezavi z iztočnico). Kot je bilo opozorjeno, se stavčne konstrukcije znotraj geselskih odstavkov uporabljajo precej redko glede na omejen obseg knjižne izdaje slovarja.

Delo s slovarjem navadno zahteva vsaj osnovno poznavanje jezika, v katerega prevajamo, saj slovar temelji na precej abstraktni oziroma posplošeni predstavitvi jezika (infinitivni vezniki, osnovne imenske oblike itd.). Zato je v tiskani različici Slovensko-češkega slovarja vsaj na kratko predstavljen sistem slovenskega jezika, ki naj bi bil uporabniku v pomoč npr. pri pregibanju besed ali oblikovanju stavčnih struktur.

Prevajalniki in vzporedni korpusi so bolj sintetične narave in delujejo predvsem na skladijski ravni. Pri iskanju posameznih leksemov imajo prevajalniki v primerjavi s slovarskimi in korpusnimi iskanji, pa tudi v primerjavi z iskanjem besednih zvez ali skladijskih enot pri prevajalnikih, bistveno višjo stopnjo napak (glej primer z lemo *finta* v prevajalniku Lingea ali *kura* v prevajalniku Google Translate). Prednost prevajalnikov pa je, da jih lahko uporabljajo tudi uporabniki z minimalnim znanjem jezika, v katerega ali iz katerega prevajajo. Žal pa se s tem poveča tudi tveganje, da uporabnik ne bo sposoben oceniti pravilnosti ali ustreznosti ponujene prevajalske rešitve, zlasti pri prevajanju iz maternega v tuji jezik.

Ena glavnih pomanjkljivosti prevajalnikov je, da ponujajo tudi »navidezne« prevode, čeprav iskani izraz ali besedna zveza očitno ni vključena v privzeto podatkovno zbirko (primera iz prevajalnika Lingea: *zdravilna kura* = **kur domáci*, *kodravost* = **kódovatelnost*). Tako lahko uporabnika brez poglobljenega znanja izvirnega jezika zlahka zavede. Pomanjkanje ali neutemeljena verodostojnost rezultatov prevajalnikov je ena največjih slabosti teh prevajalskih orodij. Poleg tega smo opazili, da prevajalniki dosegajo bistveno slabše rezultate kot druga prevajalska orodja ali viri pri prevajanju besed s prenesenim pomenom (tj. predvsem fraz, pa tudi terminov) oziroma večpomenskih ali homonimnih besed. Po drugi strani znajo biti

prevajalniki odlični pri prevajanju daljših besedil ali celotnih dokumentov. Plačljiva različica prevajalnika DeepL na primer ponuja možnost spletnega prevajanja besedil, pri čemer ohranja njihovo oblikovanje.

Prednost vzporednega korpusa je lahko veliko število ponujenih prevajalskih rešitev, če je iskani izraz ali besedna zveza že prisotna v podatkovni zbirki besedil, pri čemer ima največjo frekvenco običajno najbolj preverjena prevajalska rešitev. Glede na vrsto besedil, vključenih v korpus (predvsem umetnostna, v manjši meri strokovna besedila), je mogoče z veliko verjetnostjo najti zadovoljive prevode izrazov / besednih zvez iz splošnega besedišča ali frazeologije, medtem ko je ta verjetnost pri terminologiji bistveno manjša. Na splošno pa je preveč enostranska usmerjenost besedil glavna slabost tega (prevajalskega) orodja. Nasprotno pa je prednost korpusa (in slovarja, ki temelji na korpusnih virih) v tem, da rezultati iskanja temeljijo na resničnih besedilih, medtem ko lahko (kot je bilo poudarjeno zgoraj) prevajalniki ponujajo le verjetne ali navidezne prevodne rešitve.

Zato se zdi idealno povezati vzporedni korpus ali prevajalnik s slovarjem. Poskus takšne kombinacije je viden v prevajalniku Lingea, ki se povezuje z lastnim slovensko-češkimi in češko-slovenskim slovarjem, vendar je povezava s slovarjema zelo fragmentarna in pogosto zavajajoča (napačna lematizacija). Tudi prevajalnik DeepL ponuja slovar za nekatere jezikovne kombinacije, vendar ga za jezikovni par slovenščina-češčina ni na voljo.

Verjetno je le vprašanje časa, kdaj se bodo spletni prevajalniki pod vplivom umetne inteligence izboljšali, zbirke izhodiščnih besedil v (vzporednih) korpusih pa razširile. Do takrat pa dvojezični slovar zagotovo ostaja zanesljiv vir informacij, kadar tuji jezik poskušamo razumeti brez večjega tveganja za napačno interpretacijo in komunikacijske šume.

Slovensko-češki slovar je morda eden zadnjih dvojezičnih slovarjev srednje velikega obsega, ki bo izšel v knjižni obliki. Upamo lahko le, da bo po zaslugi nekaterih svojih prednosti pred drugimi prevajalskimi orodji (vsaj še nekaj časa) le-tem predstavljal koristno dopolnilo pri prevajalskem delu svojih uporabnikov.

Viri in literatura

David BLAŽEK, 2024: *Slovensko-český slovník*. Praha: Academia (v tisku).

Prevajalnik Lingea (prekladac.lingea.cz)

Prevajalnik DeepL (www.deepl.com/translator)

Prevajalnik Google Translator (translate.google.cz)

Korpus GigaFida (viri.cjvt.si/gigafida/)

Vzporedni korpus Intercorp (intercorp.korpus.cz)

DO WE STILL NEED BILINGUAL DICTIONARIES IN THE 21ST CENTURY?

Summary

A modern Slovene-Czech dictionary of at least medium size has been long overdue, which is why, in 2002, the graduates of Slovene Studies in Prague decided to create their own dictionary. After experiencing periods of uncertainty and various difficulties, this lexicographical work with 25,000 entries was completed in 2022. The dictionary is now awaiting a book edition, which will sooner or later be followed by an electronic version.

Twenty years have passed from the initial idea to the realization of the dictionary. During that time not only are we witnessing the difference between the world we live and the world as described in the dictionary, considerable changes have occurred also in the way in which lexicographic work is carried out. By the same token, language users no longer rely solely on dictionaries to decipher foreign language texts, but can also use various online translators or (parallel) corpora.

Prior to the publication of the dictionary therefore the question arises with regard as to whether the dictionary has in the meantime become an anachronism. The analysis of the translations made with the most commonly used online translators in the Czech Republic, however, showed that these do not yield satisfactory results for all types of texts. The most problematic in this respect are words or phrases which were created by transfer of meaning (this is the case mainly in phraseology, and partly also in terminology). Translations of words with multiple meanings are also often problematic. When using a parallel corpus, we often encounter the problem of an insufficient database of (Slovene and Czech) texts.

It is probably only a matter of time before AI-influenced online translators improve, and source text collections expand. Until then, the bilingual dictionary remains a reliable source of information for translators.

Slovar kot obnovljivi vir: uporabne nerabljene »Pleteršnikove« glagolske tvorjenke

Andreja Žele

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Ljubljana, Slovenija;
Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija; Znanstvenoraziskovalni
center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
Ljubljana, Slovenija, andreja.zele@ff.uni-lj.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.13>

ISBN: 978-961-286-878-9

Vsak uporaben slovar je neke vrste hranilnik in hkrati stalni obnovljivi vir besedja, ker omogoča, da se slovarsko zajeta leksika v procesu rabe lahko pomenotvorno spreminja, širi, oži, in po krajšem ali daljšem času nerabe tudi znova pomenotvorno oživi. To med drugim lahko velja tudi za nekatere tvorjene glagole v Pleteršnikovem slovarju, ki imajo vse pomensko-skladenjske možnosti, da (bolj) zaživijo tudi v današnji knjižni standardni slovenščini.

Ključne besede: slovar, glagolske tvorjenke, glagolske kategorije, pomenotvorje, oživljena leksika

Any useful dictionary is a kind of repository and simultaneously a constant renewable source of vocabulary because it allows lexicon captured in the dictionary to undergo significant semantic changes, expand, contract, and after a shorter or longer period of disuse, also undergo a revitalized shift in meaning respectively in new semantic derivation. This can, among other things, also apply to certain coined verbs in Pleteršnik's dictionary, which possess all the semantic-syntactic possibilities to come (more) alive in today's literary Standard Slovene.

Keywords: dictionary, verb formations, verb categories, semantic derivation, revitalized lexicon

Uvod

Obravnavala bomo pomenske oz. leksemske in skladenjske zmožnosti izbranih glagolov z vidika vida in vezljivosti, kot inherentnih kategorialnih lastnosti glagolov. Obe kategoriji pomensko opredeljujeta glagole, s tem da vid v ospredje postavlja morfoskladenjske zmožnosti glagolov, vezljivost pa pomenskoskladenjske možnosti posameznega glagola.

Predstavila bom tiste glagolske tvorjenke, ki imajo vse pomenotvorne možnosti, da se vključijo v rabo in mogoče zapolnijo pomenske potrebe tudi v današnjih besedilih. Mogoče med te po Pleteršniku »zanimive« besede sodi tudi kateri izmed tu obravnavanih glagolov, ki bi se glede na družbeno stvarnost lahko obdržal v rabi in s tem dobil možnost nadaljnjega pomenotvornega razvoja.

Izhodišča za izbor obravnavanih glagolov¹

Pleteršnikovo vodilo in merilo izbora besed za slovar

Kljub temu, da je bilo Pleteršnikovo stališče do (i)zbranega slovarskega gradiva kritično oz. tudi samokritično in je zagovarjal splošno merilo in načelo:² sprejeti, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori, in se po možnosti izogibati umetelnemu tvorjenju brez potrditve v rabi in hkrati pretiranemu prevzemanju, je bil to načelno vodilo primoran včasih kršiti. V uvodu v slovar namreč priznava, da je bilo pri izbiri gradiva vseeno marsikaj prepuščeno subjektivni presoji, ker »mnogokrat n. pr. se je sprejela katera beseda, dasi tuja in redka, ker je za jezikoslovca zanimiva« (prim. Pleteršnik 1894/95: VII; uvodne *Pripomnje*).³ Vendar dokaz žive rabe so slovarski zgledi oz.

---

¹ Za analizo je bila uporabljena elektronska transliterirana izdaja Pleteršnikovega Slovensko-nemškega slovarja (2006, ur. M. Furlan), ki je dostopna na portalu Fran (Zgodovinski slovarji) Fran/Pleteršnik Podrobneje o lastnostih in zlasti uporabnosti te izdaje I. Orel (2006).

² Kot izhodišče za vodilo in merilo izbora leksike nam lahko služi Pleteršnikovo mnenje o gradivu (Pleteršnik 1894/95: VII), za katerega sodi, da je primernejše za praktični slovar, ker da za znanstveni slovar gradivo ni bilo dovolj ciljno in sistematično zbirano, da bi lahko v smislu znanstvenega slovarja verodostojno prikazovalo celotni razvoj slovenščine. In glede zbranega gradiva je Pleteršnik večkrat zapisal, da je zbrano besedje oz. kar slovarsko gradivo Oroslava Cafa najkvalitetnejše, poleg tega, da je tudi najobsežnejše.

³ »[...] Samo ob sebi se umeje, da se iz gradiva, ki je tako različno in nikakor ni po enotnih pravilih zbrano, ne da po gotovem črtežu sestaviti slovar, ampak se mora sestava ravnati po gradivu. Na tak slovar, ki bi po znanstvenih načelih sestavljen verno kazal zgodovinski razvoj slovenskega jezika, z večine niso mislili tisti, ki so gradivo pripravljali. Poglavitni nabiratelj Caf pravi v svojih prej že omenjenih pismih, da je pravi namen temu slovarju, ki bode pred vsem za Slovence pisan, vse slovarsko gradivo iz knjig od najstaršega časa do najnovejšega in iz vseh slovenskih krajev in kotov vkup spraviti, da ta slovar ima hramba biti za vse slovensko (jezično) blago; iz njega da bodo že pisatelji za svoje stroke pametno jemali (*pismi z dne 29. dec. l. 1871. in 13. febr. 1872.*)« (Pleteršnik 1894/5: VII).

»pristavljeni citati [dajejo] nekakšno merilo za veljavo in vrednost vsakaterega izraza«, in ti so še posebej pomembni za besede, ki so prevladujoče zgolj v zapisu ali zgolj v vsakdanjem govoru, in tudi za besede, ki so bile prej pogosto rabljene pa v času nastajanja slovarja niso bile več tako pogosto v rabi.

Tudi z današnjega vidika se zdijo vsa ta slovaropisna vodila in opažanja nekam brezčasna.

Oznake in pojasnila

Metajezik v slovarju je skrbno odmerjen, kar je že uvodoma opozorjeno, zato vključene slovarske oznake ne želijo biti zavajajoče, zlasti glede natančnosti lociranja rabe določenega izraza in njegove razširjenosti. S poudarjeno rabo je v označevanje vključena tudi zvrstnost jezika, tako družbena kot strokovna. Upoštevani sta jezikovna kultura, saj »prav tako se tudi ni sprejemala večina takih tujih besed, katere prosti narod sicer pogostoma pa brez potrebe rabi, ker za dotične pojme tudi dobre domače besede še krepko živijo med narodom« (Pleteršnik 1894/95: VII). Na kultiviranost in zlasti na uzaveščeno in jezikoslovno vodeno ravnanje z jezikom pa opozarja uvodni komentar, da je »pravopis [je] v tem slovarju tudi pri citatih povsod enak, ter se v tem obziru ti ne ujemajo natančno z izvirniki. V tem bolj praktičnem slovarju imajo citati le namen pojasnjevati pomen besedam, pri katerih so omenjeni, ne pa kazati različnost pisave pri raznih pisateljih« (Pleteršnik 1894/95: X).

Tipsko bi te oznake lahko opredelili kot pomenske, slovnične, normativne, terminološke, zemljepisne in avtorske. Tu navajam le nekatere oznake in pojasnila, ki so bistveni za boljše razumevanje in rabo tu obravnavanih glagolov oz. glagolskih tvorjenk.

Poudarjene pomenske oznake:

pren. = v prenesenem pomenu, **fig.**

pren. izmólsti -mólzem, *vb. pf.* 1) i. iz koga kaj, jemandem etwas entpressen, *Cig.*; vse denarje je iz mene izmolzel, *Z.*; — 2) ausmelken; do dobrega i., *Cig.*; — erschöpfen, *Cig., Jan.*; izmolzena njiva, magerer Acker, *Cig.*; i. koga, i. komu mošnja, jemandem den Beutel leeren, *Cig.*; aussaugen (*fig.*), *Cig., Jan., Cig. (T).*; izmolzena okolica, *Zora*; — izmolzen, entnervt, *Cig.*

pren. kěpiti -im, *vb. impf.* k. se, sich patzig, wichtig machen, sich aufblasen, *Lašče-Levst. (M).*

zapikováti -ûjem, *vb. impf. ad* zapikniti, zapičiti, *Z., Bes.*; — **pren.** z. se kam = zatekati se kam, seine Zuflucht nehmen, *Ig (Dol).*

prim. = **primeri** (usmerja na besede s podobnim pomenom ali na besede, ki pojasnjujejo dotično besedo, ali na tuje besede, iz katerih so dotične nastale)

zježiti -ím, *vb. pf.* erzürnen, *Cig., Jan.*; z. se, zornig werden, *Cig.*; zjezil se je in je umrl, *C.*; — nam. vzj- (?); **prim.** razjeziti: **razjeziti** -ím, *vb. pf.* zornig machen, aufbringen; — r. se, zornig werden, in Zorn gerathen.

čəmėti -ím, *vb. impf.* hinbrütend hocken, warten: čemeti kje v kakem kotu brez dela, *Cig., C.*; rak čemi v svojem ždiči, *Erj. (Izb. sp.)*; **prim.** 2) čumeti: **čumėti** -ím, *vb. impf.* im Halbschlaf liegen, *Z.*; čumela sem in imela čudne sanje, *Bes.*; — tiho in mirno ležati, n. pr. bolnik čumi, *Soška dol.-Erj. (Torb.)*; kauern, *SlGOR.-C.*

Poudarjene slovnične oznake:

vb. = **verbum, glagol**: *vb. pf.* verbum perfectum, **dovršen glagol**; *vb. impf.* = verbum imperfectum, **nedovršen glagol**; **trans.** = **transitivum, prehajalen glagol**:

cijáziti -ím, *vb. impf.* 1) **trans.** schleppen, *Guts., Cig., M., Nov.*; in so ga tjakaj meketali ino »cjazili«, *Trub. (Post.)*; dva centa tobaka cijaziti in nositi črez Gorjance, *Jurč.*; c. se, sich langsam schleppen, *M., C.*; c. se po klopi, wetzen, *Polj.*; — 2) **intr.** schwer gehen, *Pohl.*; umherziehen: odkar je kralj Matjaž po svetu cijazil, *Bes.*; — **prim.** nem. ziehen. (?)

trans. prevóziti -vózim, *vb. pf.* 1) hindurchführen; — p. se po morju, das Meer durchschiffen, *Cig.*; — p. se, spazieren fahren, *Cig.*; — fahrend zurücklegen, durchfahren; — 2) hinüber fahren (*trans.*): na ono stran p. kaj, *Cig.*; — 3) p. koga, jemandem vorfahren, *nk.*

V ta razlagalnodvojezični slovar sta vključeni tako aktualna splošnorabljena standardizirana leksika (nk. = vse knjištvo in posebno vse časopisje novejše dobe) kot narečna leksika, ki je področno in avtorsko označena, in tudi strokovno izrazje z različnih področij (s splošno oznako T = znanstvena terminologija). Eden osnovnih pogojev pa je aktualna živa raba. Pri pomenih izbranih glagolov sta pričakovano v ospredju zlasti vid in vezljivost glagola kot leksema in slovarske iztočnice: v slovarskem opisu oznaka glagolskega vida v ospredje postavlja morfoskladenjske zmožnosti glagolov, vezljivost pa pomensko-skladenjske možnosti posameznega glagola.

Pojavljivost, in ne pogostnost, posameznih izbranih glagolov sem preverjala tudi po besedilnem korpusu starejših besedil (Jezikovni viri starejše slovenščine IMP) in po zaključenem korpusu Nova beseda.⁴

⁴ Zbirka besedil IMP https://www.clarin.si/noske/run.cgi/wordlist_form?corpname=imp, na osnovi katere je bila narejena digitalna knjižnica vključuje faksimile posameznih del in njihove pregledane prepise. Besedila zajemajo obdobje 1584–1918, vendar z zelo neenakomerno porazdelitvijo, saj je večina besedil iz

Glagoli z vidika besedotvorja in pomenotvorja: novi pomeni, sinonimija in metonimija

Nekateri glagoli, zlasti glagolske izpeljanke, so aktualne tako z vidika besedotvorja kot posledično tudi pomenotvorja. V pomenotvorni vidik je vključena tudi družbena in stilska vloga glagolov.

Besedotvorno in pomenotvorno razločevanje

Pri Pleteršniku se pomensko ločuje *besediti* 'govoriti' od *besedovati* 'pogovarjati se' in še istokorenska zaznamovana *besedičiti*, *besedariti* v pomenu 'klepetati' oz. 'prazno govoriti'. Poleg *bolehati* kot trajajočo lastnost in *bolovati* kot manj trajajočo lastnost imamo še ponavljajoči *bolevati* 'pogosto biti bolan zaradi trajnejše motnje', *obolevati* 'vedno znova zboleti' in še *boleznovati* 'imeti bolezen'.

Poleg *bogatiti koga/kaj* imamo še neprehodnega *bogatovati* v pomenu 'delati, kazati se bogatega'.

Besedotvorno in pomenotvorno, vključno z vidskimi in vezljivostnimi možnostmi, je vključena podstavna beseda *kmet*:

kmetáriti -ârim, vb. *impf.* = **kmet biti**, *Jurč.*

kmétiti kmêtim, vb. *Impf.* = **kmetovati**, *Cig., Dol., LjZv.*; začel je *po malem zopet kmetiti*, *LjZv.*; **kmetiti grunt (zemljišče)**, *Svet. (Rok.)*.

kmétovati -ujem, vb. *impf.* Bauer sein, den Landbau betreiben; *Noe kmetuje, kakor je poprej*, *Ravn.*; **umno k.**, rationellen Landbau betreiben, *Cig.*; — die landwirtschaftlichen Arbeiten verrichten; **spomladi začnejo k.**, *Jurč., Dol.*; — **k. grunt (zemljišče)**, *Svet. (Rok.)*.

dokmétovati -ujem, vb. *pf.* 1) abwirtschaften; dokmetoval je; — 2) mit den Wirtschaftsarbeiten fertig werden; **za letos smo dokmetovali**.

kmétati, kmêtam, vb. *impf.* **k. koga**, jemanden einen Bauer schelten, *Cig.* Ta slednji pomen je rabljen v pomenu 'Pokmetiti koga'.

Vidik sinonimije in metonimije

Istokorenska leksika je pomensko predstavljena tako z vidika vsaj delne sopomenskosti kot z vidika delnih pomenskih premikov oz. prenosov v

---

19. stoletja (po številu besed 57,4 % celotne zbirke) in začetka 20. stoletja Za to obravnavo je bil dodatno uporabljen tudi korpus leposlovnih besedil Nova beseda http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html.

metonimijo. Zlasti živa pogosta raba je posledično omogočila tako bogato sopomensko rabo kot tudi metonimične prenose pri glagolih kot:

bábičiti -im, vb. *impf.* Geburtshilfe leisten, *Mur.*

babičeváti -ûjem, vb. *impf.* Hebammendienste leisten, *Cig., DZ.*

bábiti*-im, vb. *impf.* Hebammendienste leisten, *Mur., Cig., Jan.*

babováti -ûjem, vb. *impf.* Hebammendienste leisten, Hebamme sein, *Mur., Mik.*

jezičiti*-ičim, vb. *impf.* die Zunge wetzen, prim. jezičenje.

jezičiti (dodatek k slovarju), dodaj: kaj, še ti bodeš tu jezičila? *Jurč.* In še: *Hlapci so se prepirali med seboj, oskrbnik je rentačil nad njimi, dekle so jezičile in v očeh Nutinih so švigali pogostoma bliski.* (IMP: Lea Fatur, Vilemir, 1906)

jezikáriti -árim, vb. *impf.* = jezikati, *C.*

jezikati -am, vb. *impf.* die Zunge wetzen, naseweise widersprechen, *Cig., C.*; otrok rad jezika, *Dol., Gor.*; — = jezik otresati, opravljati, *Krn-Erj. (Torb.), BIKr.*; črez koga j., *C.*; — j. se, zanken, sticheln, *C., Poh.*; — tudi jezikáti, -ám, *Gor.*

jezikljáti -ám, vb. *impf.* = jezikati, *Jan.*

jezikováti -ûjem, vb. *impf.* die Zunge wetzen, *Cig., Jan., C., Dol.*; rad jezikuje, er hat ein loses Maul, *Cig.*; j. komu, widersprechen, *C.* In še: *Kaj misliš, da bom sam sebe v nevarnost stavil in jezikoval, kar ni nič?* (IMP: Anton Koder, Luteranci, 1883)

Z vidika vida in vezljivosti

Obe glagolski kategoriji sta nujni sestavini izrazno-pomenskega opisa glagolov in posledično tudi njihove skladenjske rabe.

Z vidika vida

Vid je zagotovo eden izmed dokazov, da ravno v razmerju med slovničnim in pomenskim gre iskati eno izmed gibalnih sil v jezikovnem razvoju nasploh (Isačenko 1960: 9). Izhodiščna teza je, da prav vsi glagoli imajo vid kot svojo inherentno lastnost, in sicer vsak glagolski pomen je ali nedovršni ali dovršni, brezvidskih glagolov ni.⁵ V razpoložljivi jezikoslovni literaturi pa je že dolgo znano, da se glagolske morfološke vidске lastnosti križanjo s t. i. leksikalnim vidom in s časovnim okvirom stavčne povedi. Za dovršnik sicer velja morfološki pomen 'totalnosti, celostnosti, omejenosti in rezultata', za nedovršnik pa morfološki pomen 'trajanja in neomejenosti', vendar je dovršni vid (kot celovitost dejanja) v nasprotju z nedovršnikom

---

⁵ O brezvidskih glagolih v kontekstu obravnave naklonskih glagolov piše F. Bezljaj (1948: 217).

pričakovano (bolj) neodvisen od časa, v katerem se odvija.⁶ Sicer pa se nam uporaba glagolskega vida potrjuje kot prvenstveno slovarska kategorija (morfološko izražen pomen), ki je v tesni povezavi s skladnjo in s celotno govorno situacijo.

V zvezi z označevanjem glagolov Pleteršnik (1894/95: IX) uvodoma pripominja, naj se nepopolna razlaga pri nedovršnih glagolih vedno dopolnilno primerja z razlago pri dovršnih ustreznica.

Izražanje vida

Glede na glagolsko trajanje (nedokončanost/dokončanost) in vrsto glagolskega dejanja (način poteka) se v slovenskih slovnica ločujejo trajalniki (tvorjeni iz samostalnikov) in ponavljalniki (tvorjeni iz glagolov).

V Pleteršnikovem slovarju pa je dovolj jasno predstavljena vidna vidska hierarhija:

člověčiti -ěčim, *vb. impf.* anthropomorphisieren, *Cig. (T.)*; — zu Menschen machen: — oddivjaš rod ž'vinski in hud, Človečiš, ga delaš popameten ljud, *Vod. (Pes.)*.

učlověčiti se -ěčim se, *vb. pf.* Mensch werden.

učlověčeváti se -ûjem se, *vb. impf. ad učlovečiti se*, *Jan. (H.)*.

izrěčati, -am, *vb. impf. ad izročiti*; übergeben, verabfolgen, überantworten; Izročam Vam, prijatla dragi mani — pesem milo, *Preš.*

izročeváti -ûjem, *vb. impf. ad izročiti*, = **izročati**, aushändigen, einhändigen, übergeben.

osípati -sípam, -pljem, *vb. impf. ad osuti*.

osipávati -am, *vb. impf.* = **osipati**, *Cig., M.*

Vsaj posredno je predstavljena tudi vidska vloga pogostejših predpovinskih obrazil pri primerih kot:

DO-:

dodělavati, -am, *vb. impf. ad dodelati*; in der Vollendung einer Arbeit begriffen sein, die letzte Hand an ein Werk legen.

⁶ Isačenko (Исаченко, 1960: 130, 136) ima enostavno izhodiščno opredelitev glagolskega vida kot slovnične kategorije, ki z obliko izrazi slovnični pomen, ki pa kvalificira oz. opredeljuje osnovni pomen glagola (v vidskem paru mora ostati pomen nespremenjen). Opozicija NEDOV/DOV je osnovana na lastnosti »pomenskega minimuma«: pomensko zaznamovan je dovršnik, ki označuje proces v svoji celovitosti; DOV – govoreči je zunaj procesa dogajanja in NEDOV – govoreči je v procesu dogajanja. Druge možne smiselne modifikacije glagolskega dejanja so še kratnost, začetnost, rezultativnost idr.

dokopávati -am, *vb. impf.* ad dokopati; 1) in der Beendigung des Grabens (des Hauens im Weingarten) begriffen sein; 2) dazu graben.

NA-/O-:

nažalováti se -ûjem se, *vb. pf.* sich satt trauern.

ojasniti se -ím se, *vb. pf.* sich aufheitern, *C.*

ojúžiti se -jûžim se, *vb. pf.* aufthauen (o snegu), *Cig., Jan.*

Glagoli na -ovati/-evati

S priponskim obrazilom *-ovati/-evati* praslovanskega izvora se iz samostalnikov tvori glagole oz. glagolske izpeljanke, ki jih z vidika vida lahko označujemo kot trajalnike (durative) in ponavljalnike (iterative) višje stopnje (prim. Breznik 1934: 111).

Sintezo trajanja in ponavljanja lahko izražajo t. i. trajalniki in ponavljalniki višje stopnje/vrste kot sta *bivati, hodevati*:⁷

bívati -am, *vb. impf.* zu sein pflegen, *Kras, Pivka-Levst. (Glas.)*; ta pot biva slaba, *Notr.-LjZv.*; brez dvojbe biva tako tudi drugod, *Navr. (Let.)*; ta trava biva po stenah, kommt vor, *Pivka-Erj. (Torb.)*

hodévatí -am, *vb. impf.* zu gehen pflegen, *Notr.-Levst. (Glas.)*.⁸

Uporabni trajalniki višje stopnje, ki bi še danes lahko bili v uporabi, so:

danováti -ûjem, *vb. impf.* den Tag zubringen, *C.* In še: *Tamo sem želet danovati in nočevati.* (IMP: Novice kmetijskih, rokodelskih in narodnih stvari, 1854)

davkováti -ûjem, *vb. impf.* mit dem Steuernzahlen zu thun haben, *Z.*

dobrôtovati -ujem *vb. impf.* d. komu = dobrote deliti, *Levst. (Zb. sp.)*.

O priponi *-va-* z vidika ponavljanja in trajanja:

Že pri protestantskih piscih imamo tvorjenke tipa *popivati* (← po-piti), *prepevati* (← pre-peti); pogoste so glagolske pripone *-ova-*, tudi *-ava-* namesto pričakovanih enozložnih (enoglasnih), npr. *izkušova-ti/-ava-ti*, *napelj-ova-ti/-ava-ti*, *poboljš-ova-ti/ -ava-ti*. Veliko kasneje npr. Breznik (1916: 121; 1934: 109) kot redkejšo vendar rabljeno omenja pripono *-va-*, ko glagolska podstava, npr- *zna-* dopušča tudi tvorbe kot *po-zna-va-ti*.

⁷ Tovrstno ponavljalno *bivanje* in tudi *hojevanje* je sicer zabeleženo tudi v SSKJ.

⁸ A. Breznik (1916: 116; 1934: 111) ima kot korektnjšo zabeleženo izpeljavo *hojevati*, ki naj bi bila tipična za notranjske krajevne govore, tudi *sedevati* ipd.

Ta način tvorbe nedovršnikov s pripono *-va-* je ostal do danes sprejemljiv pri nekaterih glagolskih sestavljenkah, npr. *prepozn-am – prepozn-avam, zalet-im se – zaletavam se*, in pripona *-va-* je kot družljiva z nedoločniško osnovo omenjana pri glagolih tipa *omedlevati, okopavati* ipd. (Toporišič 2000: 350). Tako sta z vidika stalne ponavljalnosti po Pleteršniku dopustna tudi:

dokazávati -am, vb. *impf.* = dokazovati.

pregledávati -am, vb. *impf.* = pogledovati; wiederholt anblicken.

Tvorjenje še z normativnega vidika

Ob poudarjanju žive aktualne uporabe besed je nekako samoumevno vključen še normativni vidik. Slednji narekuje rabo, ki je tako z vidika knjižnega razvoja jezika kot z vidika veljavnega oz. kodificiranega standarda določenega obdobja bolj ali manj sprejemljiva oz. lahko tudi nesprejemljiva.

Sprejemljivo je tako **bešnéti** -ím, vb. *impf.*, manj sprejemljivo pa **bešnováti** -ûjem, vb. *impf.* Podobno je bolj sprejemljivo **právdati se** -am se, vb. *impf.* kot **pravdováti se** -ûjem se, vb.⁹

Edina sprejemljiva pa je npr. oblika **čakávati** -am, vb. *impf.* namesto nepravilne **čakevati**, sprejemljiva raba je tudi **počakávati** -am, vb. *impf.* Nesprejemljive so tvorbe **fantávati** -am, vb. *impf.*, **božičávati** -am, vb. *impf.*, **razležávati se** -am se, vb. *impf.*, ki jih morajo nadomestiti tvorbe kot **fantovati, božičevati, razlezovati se** ipd.

Obrazili -ovati vs. (iz)irati

Za rabo priponskega obrazila *-irati* ali *-ovati* glede na tujo ali domačo besedotvorno podstavo imamo za zgled optimalni sinonimni par *funkcionirati : delovati*. Težnja natančneje opredeliti možnost uporabe obrazil *-ovati* in *-(iz)irati* pa hkrati kaže zlasti na osamosvojeno besedotvorno in pomenotvorno uporabo tudi obrazila *-(iz)irati* (prim. Breznik 1916: 139–142).

Načelno velja domače obrazilo na domačo podstavo in prevzeto obrazilo na prevzeto podstavo, vendar z osamosvojitvijo obrazila *-irati* (oz. z njegovo oddaljčitvijo od tujega izvora) in z vključitvijo v slovenski jezikovni sistem se je izpeljevanje z *-irati* razširilo tudi na domače besedotvorne podstave.

⁹ A. Breznik (1934: 111) možno tvorbo tipa *pravdovati* (nasprot *pravdati*) razlaga, »da se dejanje v večji meri ponavlja«, torej so tovrstne glagolske izpeljanke na *-ovati* lahko »ponavljalniki višje vrste«.

Na (vsaj sinhrono) domače ali podomačene besedotvorne podstave se *-irati* razvršča v primerih *abecedirati*, *basirati*, *betonirati*, *gumirati*, *jodirati*, *lakirati*, *kanalizirati*, *kristalizirati* (*kristaliti*), *procesirati*, *slovenizirati*, *tonirati*, *tuširati*, *urinirati*, *vatirati*, *žetinirati*, *želirati*, *živcirati*; prihaja pa lahko tudi do pomenskih razločkov tipa *anglizirati* 'uvajati vse angleško' nasproti *angležiti* 'uvajati angleščino', medtem ko npr. *tuširati* pomensko združuje 'delati s tušem' in 'prhati se'. Torej pomenskorazločevalna je lahko že tvorba iz določenega samostalnika, npr. *kadrirati film* nasproti *kadrovati* (redkeje: *kadrirati*) *nove ljudi* ipd. Tako razmerja med domačimi in prevzetimi oz. mednarodnimi priponskimi obrazili dopuščajo še rabljeni primeri kot *slovenizirati/sloveniti pisavo/imena*, *športirati/športati*, *zumirati/zumati posnetek*, *žurirati/žurati* ipd.¹⁰

O tem je v Pleteršnikom času pisal tudi Breznik (1916: 141): »Tuji glagoli na *-ieren* večinoma hranijo tujo končnico *-irati*, *-iram* ter gredo po V. vrsti; nekateri morejo imeti tudi domačo končnico na *-ovati*, *-ujem* ter gredo po VI. vrsti, n. pr. *deklamovati*, *konstatovati*, *ilustrovati* itd.«, in poskuša poiskati tudi merila za uporabo *-irati* nasproti *-ovati*.¹¹ Merilom razločevalne uporabe se npr. P. Skok (1955/56: 42–43) izogiba, ker za njih nima jezikoslovne osnove, hkrati ugotavlja, da tudi raba in jezikovni čut ne usmerjata v neko utemeljeno razločevaje.

V Pleteršnikovem slovarju je mestoma upravičeno opozorjeno na brezpotrebno uporabo manj vidsko natančnega priponskega obrazila *-(iz)irati*,¹² ker je najpogosteje dvovidsko:¹³ imamo tako *magnetizirati* kot *magnetiti*,

¹⁰ O glagolih na *-irati* v današnji slovenščini med drugimi tudi A. Žele (2011).

¹¹ Breznik (1916: 141–142): Končnica *-irati*, *-iram* nam rabi navadno: 1. kadar nam ni mogoče, tujega glagola po domače prikrojiti, n. pr. *absolvirati*, *apelirati*, *doci-rati*, *operirati*, *secirati*; 2. kadar bi bila domača končnica preveč prisiljena, n. pr. *študirati*, *radirati*, *votirati*, *urgirati*. Če si je slovenščina izposodila poleg tujega glagola tudi tujo podstavo, iz katere je glagol narejen, smemo tvoriti glagol z domačo končnico, n.pr. *kritika*: *kritikovati*, *politika*: *politikovati*, *reforma*: *reformovati*, *replika*: *replikovati* ... ali pa: *kritizirati*, *politizirati*, *reformirati*, *replificirati*.

¹² Latinsko obrazilo *-are/-ire* je prek francoskega nedoločniškega obrazila *-er/-ir* prešlo v nemško nedoločniško obrazilo *-ieren* in iz tega v *-irati* (iz nem. *-ier* in domačega *-a-ti*); iz grščine pa prek francoskega *-iser* in potem še prek nemškega *-isieren* je nastala različica *-izirati* z vpono *-iz-* (Skok 1955/56: 37, 39).

¹³ Mednarodnost tega obrazila prinaša tudi vidsko nevtralnost oz. nezazanamovanost – njegova posebnost namreč je, da mu vnaprej, brez konkretne rabe v besedilu, ne moremo določiti vida, tj. neomejenosti ali omejenosti trajanja oz. trenutnosti ali rezultativnosti določenega dejanja. Tako šele besedilna raba in besedilni čas določita njihov vid. Pri glagolih na *-irati* se tako samo še dodatno potrjuje, kako je

npr. **magnetizirati** -am, vb. *impf.* **magnetiti**, in slednje je označeno za ustrežnejše, saj navsezadnje imamo tudi dovršno različico tega pomena *namagnetiti*; je pa *magnetizirati* sčasoma pridobil dodatni (razločevalni) pomen 'zdravljenja z magnetizmom'.¹⁴ Tako še strokovni izrazi kot **dramatizovati** -ujem, vb. *impf.* *dramatisieren*, *Cig.*, **elektrizovati** -ujem, vb. *impf.* *elektrisieren*, *Cig. (T.)*, *nk.* **galvanizovati** -ujem, vb. *impf.* *galvanisieren*, *Cig., Jan.*, **kapitalizovati** -ujem, vb. *impf.* *capitalisieren*, *Cel. (Ar.)*, *nk.*

In čeprav gre za prevzete samostalnice in iz njih izpeljane glagole ali pa za prevzete glagole, npr. nadvlada glagola *kolapsirati* nasproti nemškemu *kolabirati* (nem. *kollabieren*) in oboje v pomenu 'doživeti kolaps', se v Pleteršnikovem slovarju kaže težnja po natančnejšem morfemskem določanju vida z domačimi priponskimi obrazili, npr. **idealizovati** -ujem, vb. *impf.* lepše, vzornejše kaj kazati, ko je v resnici, *idealisieren*, *Cig. (T.)*, **ilustrovati** -ujem, vb. *impf.* z ilustracijami okriti, *ilustrovan*, *illustriert*, *Cig. (T.)*, *nk.*

Hkrati pa je oznaka dvovidskost – »dvovidski glagoli« kot nekakšna vidska nevtralizacija z vidika konkretnega skladijskega pomena nefunkcionalna oz. nenatančna: glagoli so namreč glede na konkretno rabo vedno enovidski, načelno oz. z vidika potencialne rabe pa nekateri lahko nastopajo enkrat v vlogi nedovršnika in drugič kot dovršniki. Izhajamo iz predpostavke, da so glagoli na *-irati* prvenstveno nedovršni.¹⁵ Tvorjenke na *-(iz)irati* so pretežno vezane na posamezna strokovna področja, in tudi oz. zlasti zato imajo izpisane slovenske ustreznike oz. slovenske skladijske zmožnosti, npr. **ordinirati** -am, vb. *pf. (impf.)* zdravilo določiti, (*-evati*), *ordinieren*, **mediatizirati** -am, vb. *impf. (pf.)* suverenstvo vzeti, *mediatisieren*, *Cig., Jan.*, **operirati** -am, vb. *impf. (pf.)* operacijo izvrševati (*izvršiti*), *operieren*, **promovirati** -am, vb. *impf. (pf.)* poviš(ev)ati v akademiško čast, *promovieren*, *Jan.*, *nk.*

---

vid odvisen od morfoloških, leksikalnih in skladijskih lastnosti in specifičnosti posameznega jezika; smer vidskosti pa gre od pomena proti morfemskosti. (izraz vidskost je tu uporabljen za vse lastnosti vida, ki so vezane na morfologijo, leksiko ali skladnjo). In še Ramovš 1952: 127–128): »glagoli z dvojnimi aspektom pa so odvisno od situacije lahko perfetivni ali imperfektivni«.

¹⁴ Izbirno uporabo *-irati* ali izvirno domačega (praslovanskega) *-ovati* torej omogočajo glagolske izpeljanke iz samostalnikov, ki označujejo zlasti poklicno delovanje ali obstajanje v nekem procesu/delovanju: *kraljevati*, *dekanovati*, *administrirati*, *advoktirati*, *pilotirati* (nasproti npr. *akrobatiti*), sicer pa še *amaterizirati*, *finiširati*, *šminkirati*, *familizirati* (*se*) *ipd.*

¹⁵ Načelno prednostni nedovršni pomen se prepozna tudi po tem, da veliko tovrstnih glagolov omogoča predponsko obrazilo, npr. *sfabricirati*, *sfrizirati*, *prediskutirati*, *zabetonirati*, *preanalizirati*, *zbombardirati* *ipd.*

Poleg *-irati* tudi domači priponi *-a-* in *-ova-* lahko izražata dvovidsko rabo in s tem dodatno potrjujeta, da o vidski rabi nasploh odloča leksemski pomen konkretnega glagola oz. zmožnost konkretnega glagola, da lahko izrazno združuje več vrst glagolskega dejanja, npr. *Prečkali so cesto, Romali so v različne kraje, Križali ga bodo, če izvedo, Daroval je za poplavljenca, Dedoval je po stricu, Glasovali so proti predlogu* ipd. V slovenščini se je potrdilo, da je možna dvovidska raba vezana zlasti na glagole, ki izražajo procesualnost in hkrati tudi že rezultat procesualnosti.

Poudarjen vidik vezljivosti

Vežljivost, še zlasti glagolska, pa je eden od osnovnih pokazateljev skladenjskih zmožnosti slovenščine.

Poleg *bogatiti koga/kaj* imamo še neprehodnega *bogatovati* v pomenu ‘delati, kazati se bogatega’. Podobno še npr. *lakomněti* -ím, *vb. impf.* = *lakomen biti*, *Cig.*, nasproti *lakomnováti* -ûjem, *vb. impf.* habgierig sein, geizen, *C.*, *Trub.*; *vsakateri lakomnuje za se v svojem stanu*, *Dalm.*

Kaže se težnja, da *deževati* v *Dežuje* ostaja le vremenski nevezljivi glagol, *dežiti* pa se uporablja tudi ali zlasti vezljivo *Oblaki dežijo* in preneseno *Cvetjel/Kamenje deži po ljudeh*, in ekspresivno *On hoče dežiti čez verne in neverne* v pomenu ‘oštevati verne in neverne’.

Vežljivostno so z zgledi poudarjeni tudi glagoli s prostomorfemskim *se*, npr. *továrišiti se* -ârišim se, *vb. impf.* Umgang pflegen: *t. se s kom*, *Cig.*, *Jan.*, *M.*, *C.*, *potovárišiti se* -ârišim se, *vb. pf.* Kameradschaft schließen, *Let.*; sich vergesellschaften, *M.*, *sestriti se* -ím se, *vb. impf.* schwestern, sich verschwistern, verschwistert sein, *Cig.*, *C.*; *senca se z lučjo sestri*, *Levst. (Zb. sp.)*, *sramováti se* -ûjem se, *vb. impf.* sich schämen; mlade žene se ne sramujejo psalme peti, *Trav.-Valj. (Rad)*; *s. se česa*; *s. se pred kom*.

Opažanja z vidika današnjih družbenih potreb po poimenovanjih

Tudi danes so uporabljive in celo aktualne izpeljanke kot *državnikovati* ‘delovati kot državnik’, *dolgočasovati* ‘imeti dolg čas / biti dolg čas’, *davkovati* ‘pobirati davke, imeti opravka z davki’, *dobrotovati* ‘deliti dobrote’, *danovati* ‘preživljati dan’, *božičevati* ‘praznovati božič’, *gnečiti se* ‘stiskati se’, *domačevati* ‘skrbeti za dom’, *hiševati* ‘voditi gospodinjstvo’, *društvoovati* ‘delovati v društvu/društvih’, *grobijâncevati* ‘obnašati se grobo, nesramno’,

hudičevati 'govoriti hudič', *jezikosloviti*. Danes bi bile lahko uporabne tudi tvorjenke kot *lakomneti/lakomnevati/lakomnovati* 'biti lačen česa, hlepeti', *uvremeniti se* 'slabo vreme se spremeniti v lepo, ustaljeno', o-/raz-: razzeleniti se, *po-/na-*: *naoblačiti se* ipd.; med tovrstnimi aktualnimi tvorjenkami je tudi *homeopatiti* v pomenu 'izvajati homeopatijo'.

V SSKJ recimo nimamo (več) zabeleženega *mediatizirati*,¹⁶ čeprav so *mediatorji* in *mediatorstva* aktualni pojavi.

Pa še nekaj bivanjskih glagolskih izpeljank kot: **brlôžiti** -ôžim, *vb. impf.* in *der Höhle lagern* (v. Wild), *Cig.*; **tam brložijo divje zveri**, *Glas.*, **domačeváti** -ûjem, *vb. impf.* *das Haus zu hüten pflegen*, (n. pr. ob nedeljah, kadar so drugi pri božji službi), *Jarn.*, **hiševáti** -ûjem, *vb. impf.* *das Hauswesen verwalten, Haushalten*, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *Mik.*; **grške žene so doma mirno hiševale**, *Vrt.* In še: *Kako bi bilo to lepo: ona bi hiševala onstran, a naš France bi tostran gospodaril.* (IMP: Anonimen, Županova Neža in Blagajev Tine, 1875).

Pri tem izboru se samo še potrjuje prednostna vrednost Cafovega (C.) in Cigaletovega (Cig.) gradiva, kar je seveda razumljiva posledica dotakratnega slovarskega zaledja, ki je M. Pleteršniku predstavljalo dovolj trdno izhodiščno zasnovo, ki mu je omogočila, da je z vsemi razpoložljivimi slovarskimi viri in nabori besedja lahko nadaljeval in izpeljal takšen slovensko-nemški razlagalni slovar.

Zaključek

V Pleteršnikovem slovarju se potrjuje veljavnost merila za (i)zbiranje besed, njihovo verodostojnost pa je potrjena z natančnim navajanjem virov, ti pa vodijo tudi k bolj verodostojnim oznakam, to še najbolj velja za časovne in zvrstne oznake.

Živost zbrane leksike, kar velja tudi za glagole, se kaže tudi v njeni dolgotrajni rabi. Tudi vnaprej izbrani glagoli oz. pretežno glagolske izpeljanke so bile, nekatere presenetljivo, vključene tudi v Slovar slovenskega knjižnega jezika. V slovarskem opisu oznaka glagolskega vida v ospredje postavlja morfoskladenjske zmožnosti glagolov, vezljivost pa pomensko-skladenjske možnosti posameznega glagola.

¹⁶ V Pleteršnikovem slovarju: **mediatizirati** -am, *vb. impf. (pf.)* *suverenstvo vzeti, mediatisieren*, *Cig.*, *Jan.*

Nekatere glagolske tvorjenke oz. izpeljanke pa bi si glede na pomenotvorne in besedotvorne zmožnosti zaslužile, da se na novo vključijo tudi v standardno knjižno slovenščino; nekatere namreč ostajajo žive le v knjižnem podstandardu, tj. v pogovorni slovenščini nasploh ali pa v bolj zamejeni rabi pokrajinskega govora.

Posrečena glagolska zloženka *dolgočasovati* oži vezljivostno polje, podobno še uporabljive izpeljanke kot *dobrotovati* 'deliti dobrote', *domačevati* 'skrbeti za dom', *hiševati* 'voditi gospodinjstvo', *hudičevati* 'govoriti hudič', *društvoovati* 'delovati v društvu/društvih'. Aktualno povedna je izpeljanka *državnikovati* v pomenu 'delovati kot državnik'; med tovrstnimi aktualnimi tvorjenkami je tudi *homeopatiti* v pomenu 'izvajati homeopatijo'. Danes bi bile lahko uporabne tudi tvorjenke kot *jezikosloviti*, *tovarišiti se*, *sestriti se*, *upravokrepiti se* v pomenu 'postati pravnomočen', *uvremeniti se* 'slabo vreme se spremeniti v lepo, ustaljeno' ipd.

Mogoče med te po Pleteršniku »zanimive« besede sodi tudi kateri izmed tu obravnavanih glagolov, ki bi se glede na družbeno stvarnost lahko obdržal v rabi in s tem dobil možnost nadaljnjega pomenotvornega razvoja.

Literatura

France BEZLAJ, 1948: Doneski k poznavanju glagolskega aspekta, *Slavistična revija* 1, 199–220.

Anton BREZNIK, 1916: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Celovec: Družba sv. Mohorja.

Anton BREZNIK, 1934: *Slovenska slovnica za srednje šole*. Četrta, pomnožena izdaja. Celje: Družbe sv. Mohorja.

FRAN = *Slovarski portal Fran*. Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU: Fran/iskanje

Metka FURLAN, 2006: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja. *Maks Pleteršnik, Slovensko-nemški slovar*. Transliterirana izd. (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Aleksandr Vasiljevič ISAČENKO, 1960: *Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka v sopostavlenii s slovackim. Morfologija*. Čast' vtoraja. Bratislava: Izdatel'stvo slovackoj akademii nauk.

[Александр Васильевич ИСАЧЕНКО, 1960: *Грамматический строй русского языка в сопоставлении с словацким. Морфология*. Часть вторая. Bratislava: Издательство словацкой академии наук.]

JVSS IMP = Jezikovni viri starejše slovenščine IMP: https://www.clarin.si/noske/run.cgi/wordlist_form?corpname=imp

Nova beseda http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda3.html. (Dostop: september 2023).

Irena OREL, 2006: Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar (1894–1895) v sodobni preobleki – transliterirana izdaja in elektronski vir, *Slavistična revija* 54/4, 869–876.

Maks PLETERŠNIK, 2006: *Slovensko-nemški slovar*. Ur. Metka Furlan. Transliterirana izd. 2 zv. (Zbirka Slovarji). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Fran RAMOVŠ, 1952: *Morfologija slovenskega jezika*. Skripta, prirejena po predavanjih prof. dr. Fr. Ramovša v l. 1947/48, 48/49. Ljubljana: DZS založila za Univerzitetno študijsko komisijo.

Petar SKOK, 1955/56: O sufiksima *-isati*, *-irati* i *-ovati*, *Jezik* 2, 36–43. Zagreb: Hrvatsko filološko društvo.

Jože TOPORIŠIČ, ¹1976, ⁴2000: *Slovenska slovnica*. Prva in četrta prenovljena in razširjena izdaja. Maribor: Obzorja.

Andreja ŽELE, 2011: Glagoli na *-irati* v današnji slovenščini, *Slavistična revija* 59/2, 213–227.

DICTIONARY AS A RENEWABLE SOURCE: USEFUL UNUSED “PLETERŠNIK’S” VERB FORMATIONS

Summary

Any useful dictionary is a kind of repository and at the same time a constant renewable source of vocabulary. At least some of the derived verbs in Pleteršnik’s dictionary have all the semantic and syntactic possibilities to come (more) to life in today’s literary Standard Slovene. The contribution therefore presents those verbal formations that, given the changed social conditions, have all the meaningful possibilities to be incorporated into usage and fulfill semantic needs in today’s texts; the further usability of selected verbs is particularly meaningful from both semantic and syntactic perspectives.

Apart from the meanings of selected verbs, a special emphasis is on the aspect and transitivity of the verb as a lexeme and on the dictionary entry. In the dictionary entry, the indication of the verb’s aspect foregrounds the morphosyntactic capabilities of verbs, while transitivity highlights the semantic and syntactic possibilities of each individual verb.

Pleteršnik’s dictionary, justifiably draws attention to the unnecessary use of a less precise suffix form *-(iz)irati* in certain instances: we find both *magnetizirati* and *magnetiti*, with the latter being considered more appropriate, as ultimately we also have a perfective version of this meaning *namagnetiti*. However, *magnetizirati* has over time acquired an additional (distinctive) meaning of ‘treatment with magnetism’.

O nekaterih značilnostih feminativov v Pleteršnikovem slovarju

Irena Stramljič Breznik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor, Slovenija, irena.stramljic@um.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.14>

ISBN: 978-961-286-878-9

Pleteršnik kot slovaropisec si je prizadeval, da bi v slovarju zajel čim bolj popoln besedni zaklad slovenskega jezika z nabranim gradivom iz knjig od najstarejšega do najnovejšega časa in tudi iz vseh narečij. Upošteval je namreč načelo, da se v slovar sprejme, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori. Kot samostojne iztočnice so bili dosledno vključeni tudi feminativi, čeprav je takratna družba ženskam v javnem življenju odmerjala obrobno vlogo. S tem je ohranil dragocene podatke o takratnih možnostih jezikovne izbire, ki so se kazale v obrazilni in podstavni variantnosti feminativov.

Ključne besede: Maks Pleteršnik, slovenščina, slovensko-nemški slovar, besedotvorje, feminativi

As a lexicographer, Pleteršnik strove to include in his dictionary a major part of the vocabulary of the Slovene language based on the material collected from books from different periods and from all dialects. In his endeavor, he was guided by the principle of accepting into the dictionary what could be found in the literature and in the people's speech. The dictionary consistently included feminatives as independent entries, even though society at the time ascribed to women only a marginal role in public life. In doing so, he preserved valuable information about the linguistic choice of his time, which was manifested in the affixation and base variability of feminatives.

Keywords: Maks Pleteršnik, Slovene, Slovene-German dictionary, word-formation, feminatives

Uvod¹

S stališča besedotvorja je feminativ istopodstavno občno ali lastno ime ženskega spola, ki je parno moškemu, npr. *kmetica* – *kmet*, *žanjica* – *žanjec*, *učiteljica* – *učitelj*, *golobica* – *golob*, *medvedka* – *medved*, *lisica* – *lisjak*, *Jožefa* – *Jožef*, *Kranjica* – *Kranjec*, in vključuje podspol živosti ali človeškosti. Tam, kjer naravne spolne razlike niso očitne (npr. *uš*), tudi poime-novalne parnosti ni (Toporišič 1992: 186, 289, 383; Toporišič 2000: 183).

Feminativi kot tvorbeni in pomenska skupina v slovenistiki

Feminativi so v slovanskih jezikih večinsko razumljeni kot enotna pomenska in besedotvorna kategorija modifikacijskih izpeljank, ki se tvorijo z: (a) dodajanjem ženskospolskega obrazila tvorjenkam moškega spola (*navij-ač* – *navijač-ica*) in (b) zamenjavo celotnega ali le izglasnega dela moškospolskega obrazila z ženskospolskim ob isti podstavi (*bor-ec* – *bor-ka*, *igra-lec* – *igral-ka*). Deloma prihaja do sprememb tudi v slovenistiki pri interpretiranju feminativov (Vidovič Muha 1997: 69–79, Vidovič Muha 2011: 30, 407–417) zamenjevalnega tipa, ki se razlaga kot t. i. vzporedna tvorba tako moške kot ženske oblike iz iste podstave (npr. *boriti* → *bor-ec* in enako *boriti* → *bor-ka*), in s tem prehajanja takih ženskospolskih poimenovanj v nemodifikacijski tip tvorbe, tj. v tip navadnih izpeljank.²

Interpretacija parnih ženskospolskih tvorjenk, nastalih po načelu dodajalnega oz. zamenjevalnega načina iz moškospolskih oblik, je ohranjen tudi v tem prispevku.

---

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine (2020–2025) vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira ARIS.

² Nesporno prepoznani kot prave modifikacijske tvorjenke so tisti feminativi, nastali z dodajanjem ženskospolskega obrazila na moškospolsko obliko. Zanje srečamo še poimenovanji integralni ali pravi tvorbeni feminativi. Deloma različne so v slovenistiki, srbistiki in kroatistiki redkeje interpretacije druge skupine, poimenovane kot vzporedne ženskospolske tvorjenke oz. nepravi ali semantični feminativi, ki so pojmovani kot rezultat vzporedne tvorbe tako moške kot ženske oblike iz iste podstave (Markežič, Stramljič Breznik 2021: 9–10, 88–91).

O novjših raziskavah feminativov v slovenistiki

Raziskavam ženskospolskih vzporednic k moškospolskim poimenovanjem je bilo v zadnjem času posvečene več pozornosti. Izpostavili bomo le nekaj novjših, ki jih zanima besedotvorni vidik in so nastalih v zadnjih treh letih. Dokaj celovita obravnava feminativov je v monografiji (Markežič, Stramljič Breznik 2021). Pristop k tematiki je interdisciplinaren: sociološki, lingvokulturološki in lingvistični. Prvi del monografije se v okviru sociološkega pristopa ukvarja z orisom družbenega vrednotenja spolov in spreminjanja položaja žensk v Evropi in na Slovenskem. Drugi del monografije v okviru lingvokulturološkega pristopa ugotavlja stališča družbe do posameznega spola in do družbenih razlik med žensko in moškim na posameznih ravneh življenja, ki se odraža tudi v jeziku.

S perspektive obeh predstavljenih pogledov se pozornost monografije usmeri v tretji, tj. osrednji lingvistični pristop, v katerem je posebna skupina tvorjenk ženskospolskih poimenovanj ali t. i. feminativov predstavljena z besedotvornega vidika, ki ga vsestransko zanimajo način tvorbe ter podstavna in obrazilna kombinatorika takih poimenovanj. Gradivno bogato podprta raziskava odpira možnost nadaljnjega raziskovanja še v leksikografsko smer in oblikovanje slovarja slovenskih feminativov. V njem bi z opazovanjem istokorenskih feminativov v rabi lahko odkrili, kateri dejavniki preferirajo rabo moške pred žensko obliko in eno obrazilno obliko pred drugo pri obrazilno variantno rabljenih feminativih.

Iz *Besednodružinskega slovarja slovenskega jezika za iztočnice na b* (Stramljič Breznik 2004) je bilo analiziranih 122 feminativov dodajalnega tipa s samostalnikom kot besedotvornim izhodiščem in ugotovljeno, da se feminativi v tvorbenih nizih nahajajo na drugi, tretji, četrti in celo peti stopnji tvorbe (Kern 2023: 197–205).

Naključno izbrani 104 slovenski poklicni feminativi iz SSKJ2 od a do ž je bilo primerjanih z istopodstavnimi tvorjenkami v hrvaškem, srbskem in makedonskem enojezičnem slovarju z namenom, da se ugotovi obrazilna prekrivnost ali različnost med primerjanimi jeziki.³

³ Pri tem je treba upoštevati, da velikost, namen, čas nastanka slovarja in splošna družbena (ne)naklonjenost rabi ženskospolskih oblik vplivajo na slovarski zajem feminativov. Slovarska odsotnost take iztočnice tako ne pomeni nujno, da njen obstoj v jeziku ni možen ali da se v jezikovni rabi ne pojavlja. Primerjani spletni slovarji so bili po obsegu različni: SSKJ2 112 000, *Hrvatski školski rječnik* 30 000 (<https://rjecnik.hr/>), *Rečnik srpskog jezika* 85 000 (Rečnik Matice srpske 2011) in *Дигитален речник на македонскиот јазик* (<http://drmj.eu/>) približno 100 000 iztočnic.

Izvedena primerjava (Stramljič Breznik 2023) je pokazala, da ima s slovenščino na (iz)zbranem gradivu največ istoobrazilnih oblik srbsščina z 52 potrjenimi feminativi, največkrat z obrazilom *-(ar)ka* (35), npr. *animator-ka* – *аниматор-ка*. Hrvaščina ima 47 istoobrazilnih ženskih izpeljank, vendar največkrat tvorjenih z obrazilom *-ica* (25), npr. *direktor-ica* – *директор-ица*. Medtem ko ima makedonščina od 104 slovenskih oblik istoobrazilnih tvorjenk nekoliko manj, le 41, vendar so večinsko s slovenščino prekrivnim obrazilom *-ka*, npr. *advokat-ka* – *адвокат-ка*.

Tako se potrjuje, da je v slovenščini, srbsščini in makedonščini pri izbranih primerih prevladujoče obrazilo feminativov *-ka*, za razliko od hrvaščine, v kateri prevladuje obrazilo *-ica*. Znotraj primerjanega nabora slovenskih iztočnic pa se je pokazalo, da je v srbsščini dokaj pogosto tudi obrazilo *-kinja* (*экономист-киња*), ki v slovenščini nastopa v manjšini (tip *zborovod-kinja*). Kot obrazilnospecifično pa se je pokazalo makedonsko obrazilo *-ička* (*надзорн-ичка*), ki ga preostali trije jeziki ne poznajo.

Ob bok uslovarjanju moško-ženskih oblik v aktualnih enojezičnih slovarjih slovenskega jezika in uporabi feminativov kot opazne skupine tvorjenk, primerne za poučevanje besedotvorja v šolah (Stramljič Breznik 2023: 207–215), sta bili postavljeni hrvaška leksikografska in šolska praksa.

Opazno je, da je v obeh jezikih tovrstni leksiki posvečena primerljiva pozornost. Hrvati sicer razvijajo bazo moško-ženskih parov v okviru samostojnega projekta, rezultat katerega so nastajajoči odzadnji slovar, iskalnik, jezikovno svetovanje in igre, povezane z moško-ženskimi poimenovanji. Na posebnem portalu *Hrvatski u školi* pa imajo bazo zemljepisnih lastnih imen s prikazom oblikoslovnih paradigem za imena držav, mest ter moške in ženske oblike za prebivalce ter iz njih izpeljane vrstne pridevnike.

Če se Slovenci slovarskega projekta še nismo lotili, pa na portalu *Fran* nudimo izčrpen vir parnih poimenovanj v vseh dostopnih slovarskih virih. Prav tako lahko jezikovni uporabniki dobijo odgovore na težja vprašanja tega sklopa v *Jezikovni svetovalnici*, hkrati pa v okviru *ePravopisa* nastaja nabor imen držav in krajev s poimenovanji prebivalk in prebivalcev ter njihovo tako oblikoslovna kot besedotvorno paradigmo. Za mlajše jezikovne uporabnike so na portalu *Franček* dostopne jezikovne vaje za utrjevanje parnih poimenovanj kot tudi *Jezikovna svetovalnica za učitelje*.

Na podlagi izbranih primerov novejših raziskav tako ugotavljamo, da moško-ženska poimenovanja predstavljajo opazno pomensko in besedotvorno kategorijo, ki je lahko zanimiva tako z jezikovnosistemskega kot družbenostnega zornega kota. Pri prvem je na preizkušnji jezik s svojo razpoložljivo morfemsko kombinatoriko, pri drugem vsak izmed jezikovnih uporabnikov

v doslednem spoštovanju in rabi poimenovanj, prilagojenih spolu glede moškega ali ženskega nosilca dejavnosti, lastnosti ali značilnosti.

Pleteršnikova odločitev za abecedno razvrstitev gradiva in feminativi

Danes je k porastu feminativov in njihovem leksikološkemu in lekiskografskemu zanimanju pripomogla spremenjena družbena vloga žensk, ki se uveljavljajo v vseh sferah družbenega življenja. Zato je potrebna raba ženskih oblik za vse vloge, ki jih le-te v družbi opravljajo.

V času nastajanja Pleteršnikovega slovarja pa so bile družbene okoliščine mnogo manj naklonjene ženskam.⁴

Znano je, da je Pleteršnik 1883 prevzel uredništvo nabranega slovarskega gradiva za sestavo slovensko-nemškega dela Wolfovega slovarja, pri katerem je delal 12 let in ga dovršil v eno najpomembnejših leksikografskih del.

Obilno gradivo je bilo različno po vrednosti in načinih zbiranja, zato je bilo urejanje zelo zamudno. Zavedal se je, da s takim gradivom ne bo mogel prikazati zgodovinskega razvoja slovenskega jezika, zato se je zadovoljil z namero, da poda vsaj snovno popoln zaklad slovenskega jezika, kot je zapisal Anton Breznik.

V Uvodu slovarja je Pleteršnik (1893: VII–IX) pojasnil, da je bilo glavno uredniško delo določevati, kaj se bo v slovar sprejelo in kaj zavrglo. Pri tem je bilo glavno vodilo, da se sprejme vse, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori.

Nepotrebno se mu je zdelo navajanje oblik, ki so besedotvorno predvidljive. Konkretno navaja npr., da si vsakdo iz samostalnika s pomenom osebe lahko napravi pridevnik na *-ov* ali *-in* in jih zato v slovarju ne dodaja. Izjemoma le tam, kjer je treba kaj dodatno pojasniti glede oblike in pomena.

---

⁴ Položaj žensk na Slovenskem je bil v zadnjih dveh desetletjih 19. stoletja še zmeraj zelo neugoden, saj so bile brez pravic, njihova vloga pa omejena na družino in dom. Moški so imeli pravico odločati o vseh pomembnih zadevah v družini, tudi o tem, ali bo žena delala ali ne. Ženske niso imele pravice do lastnine, tudi do dohodka, ki so ga ustvarile s svojim delom. Tudi glede izobraževanja so bile zelo omejene in smele so opravljati le določene poklice, za katerega pa niso prejemale enakega plačila kot moški. Bile so izključene iz javnega življenja in brez volilne pravice (Jogan 2016; Markežič, Stramljič Breznik 2021).

Iz tega lahko sklepamo, da se mu feminativi kot vzporednice istopodstavnim moškospolskim poimenovanjem niso zdeli besedotvorni avtomatizem, ampak leksemi, ki jim je treba nameniti lastne slovarske iztočnice.

Še najverjetnejši vzgib za prikaz feminativov v samostojnih iztočnicah pa je bila nenaklonjenost Zalokarjevemu predlogu, da bi bil slovar urejen po besednih družinah, kar bi omogočalo besedotvorno povezane lekseme prikazati znotraj t. i. gnezda ustrezne iztočnice. Kot navaja Metka Furlan v uvodu *K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja*, sta tak koncept odsvetovala tako Miklošič kot Caf. »Etimologična in družinstvena osnova« bi bila po mnenju Matevža Ravnikarja le za učene preiskovalce, za Slovence in tujce pa bo najprimernejša abecedna razvrstitev, ker se besede tako najlažje najdejo.

Metodološki pristop k naboru feminativov v Pleteršnikovem slovarju in omejitve

V Pleteršnikovem slovarju so, kot že omenjeno, feminativi samostojne iztočnice. Za nabor ustreznega gradiva smo po tehtnem premisleku uporabili iskalni pogoj **erin*. Z njim smo prek nemških razlag s sopomenkami (npr. *učenec* 'der Schüler', *učenka* 'die Schülerin') pridobili tudi podatke o slovenskih ženskih oblikah.⁵ Vsaka drugačna odločitev za način izbora, npr. iskanje po obrazilih iztočničnih slovenskih feminativov, bi namreč dala preveč nerelevantnih zadetkov.

Katere ženskospolske oblike pa so vendarle ostale zunaj tega iskalnega pogoja? Vsekakor tiste ženske z moškimi oblikami istokorenske vzporednice v slovenščini, ki imajo v nemščini:

- a) opisno razlago, npr. *sestrič* – *sestrič-na* 'die Tochter der Tante', *župan* – *župan-ja* 'die Frau des župan';
- b) se v razlagi razlikujejo le po spolu, prilagojenemu členu v nemščini: *sam-ec* 'der Einsame' – *sam-ica* 'die Einsame' ali imajo v razlagi druge nosilne besede: 2. 'eine ledige Weibsperson', 3. 'das Weibchen von Thieren';
- c) v razlagi zloženko s sestavino *-weibchen*, pogosto rabljeno pri živalskih parih: *golob* 'die männliche Taube' – *golob-ica* 'das Taubenweibchen';

---

⁵ Najlepše se zahvaljujem Nini Ledinek, Andreju Perdihu in Janušu Ježovniku z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, za pomoč pri pripravi podatkov.

č) v razlagi le ustreznico ‘die Weibsperson’: *puhloglavec – puhloglav-ka* ‘eine geistig beschränkte Weibsperson’.

Kljub temu je izbrani iskalni pogoj izločil zadovoljivo količino iztočnic, in sicer več kot 1580 enot, čeprav so med njimi lahko tudi nerelevantne, ker so le poimenovanja, ki nimajo ali ne morejo imeti istopodstavne moškospolske oblike, saj poimenujejo žensko po bioloških posebnostih, npr. *porodnica* ‘die Wöchnerin’.

Nadaljnja zamejitev gradiva le na podspol človeško je izločila ženske oblike za živali (*kosica*² ‘das Amselweibchen’) in predmete (*kosica*¹ ‘dem. kosa’). Pri večpomenkah pa se je upošteval le pomen, nanašajoč se na žensko (*zajemavka* 1. ‘ženska, katera zajema, die Schöpferin’) in ne na predmet (2. ‘das Schöpfgefäß’).

Nekaj najtipičnejših primerov Pleteršnikovega slovarskega prikaza feminativov

V nadaljevanju ne bomo podrobneje navajali in razvrščali vseh zbranih feminativov, ampak poskušali pregledno odgovoriti na vprašanje, kaj je najpogosteje vplivalo na njihovo tako opazno število v slovarju.

V prvi vrsti je na to vplivala odločitev za dosleden zapis tako moške kot ženske oblike pri poklicnih poimenovanjih ali tudi drugih značilnostih oseb.

Primer 1: Dosledno navajanje ženske oblike za poklicne in druge značilnosti oseb

<i>brivec</i> der Barbier	<i>briv-ka</i> die Barbierin
<i>cenivec</i> der Schätzer	<i>ceniv-ka</i> die Schätzerin
<i>iglar</i> der Nadler	<i>iglar-ica</i> die Nadlerin
<i>igličar</i> der Nadler	<i>igličar-ica</i> die Nadlerin
<i>klavec</i> der Schlächter	<i>klav-ka</i> die Schlächterin

Tudi v primerih, ko je v izhodišču bodisi nedovršni trajni bodisi ponavljalni istopodstavni glagol, je za obe moškospolski navedena tudi ženskospolska oblika.

Primer 2: Dosledno navajanje moško-ženskih oblik iz vidskega para istega glagola

der Prüfer, der Versucher	(die Prüferin), die Versucherin
<i>izkušavec</i>	<i>izkušav-ka</i>
<i>izkuševavec</i>	<i>izkuševav-ka</i>

Na porast feminativov je pogosto vplivala navedba dveh ali več ženskospolskih oblik k moškospolski. Pri tem je bila navadno ena oblika nezaznamovana, druga zaznamovana bodisi socialnozvrstno bodisi ekspresivno, kot kaže primer.

Primer 3: Dva feminativa k isti moškospolski obliki

der Zigeuner	der Zigeunerin
<i>cigan</i>	<i>cigan-ka</i>
	<i>cigan-ica</i> jvzhšt.
der Bauer	die Bäuerin
<i>kmet</i>	<i>kmet-ica</i>
	<i>kmet-ulja</i> (zaničlj.)

Pomemben dejavnik, ki je vplival na število feminativov v Pleteršnikovem slovarju, je s stališča besedotvorja navajanje istokorenskih sopomenk (Vidovič Muha (2000, 166–169) pri moškospolski iztočnicah. To je zahtevalo navedbo tudi vseh ustreznih ženskospolskih oblik.

Primer 4: Različnoobrazilne moške oblike vplivajo na različnoobrazilne feminative

der Gräber, der Hauer	die Gräberin, die Hauerin
<i>kopač</i>	<i>kopač-ica</i>
<i>kopavec</i>	<i>kopav-ka</i>
der Erlöser	die Erlöserin
<i>odrešenik</i>	<i>odrešen-ica</i>
<i>odrešitelj</i>	<i>odrešitelj-ica</i>
<i>odrešnik</i>	<i>odrešn-ica</i>
der Träger	die Trägerin
<i>nosač</i>	<i>nosač-ka</i>
<i>nosec</i>	<i>nos-ica</i>
<i>nositelj</i>	<i>nositelj-ica</i>
<i>nosivec</i>	<i>nosiv-ka</i>

Družbeno manj sprejemljivo ima v jeziku navadno zelo veliko poimenovalnih možnosti. To lahko potrdimo na primeru glagola *beračiti*, ki sproža pestro obrazilno in stilno paleto moško- in ženskospolskih oblik, ki so izrazno vzporedne ali pa ne.

Primer 5: Zaznamovana podstava (*beračiti*) in bogat nabor poimenovanj za osebe moškega in ženskega spola

der Bettler	die Bettlerin
<i>berač</i>	<i>berač-ica</i>
	<i>berač-inja</i>
	<i>berač-ka</i>
	<i>berač-ulja</i> (zaničlj.)
<i>beraček</i>	/ ⁶
<i>beračon</i> (zaničlj.)	/
<i>beračuh</i> = <i>beračon</i>	/
<i>beračun</i> = <i>beračon</i>	<i>beračun-ka</i>
<i>beračič</i>	/
<i>beruh</i> (zaničlj.)	<i>beruh-a</i>

Tudi kulturno pomembna realija je lahko vir številnih ženskospolskih vzporednic, še posebej v primeru, če je ženski v zvezi z njo pripisana pomembna ali le stereotipna družbena vloga.

Primer 6: Moško-ženska parnost ob podstavi kruh

der Brotbäcker	die Brotbäckerin
<i>krušar</i> ⁷	<i>krušar-ica</i>
<i>kruhopek</i>	<i>kruhopeč-ica</i>
	<i>kruhopeč-lja</i>
	<i>kruhopek-inja</i>
	<i>kruhopek-ovica</i>

⁶ Pleteršnik za te oblike ne navaja ženskih oblik, čeprav so hipotetično možne: **beračk-ica*, **beračon-ka*, **beračuh-(inja/ka)*, **beračič-ica*.

⁷ Pri moški in ženski iztočnici v nemški razlagi nastopa poleg *der Brotbäcker(in)* tudi *der Brotverkäufer(in)*.

Primerjalno s sodobnim knjižnim jezikom pa lahko ugotovimo, da so nekateri Pleteršnikovi feminativi podstavno sicer ohranjeni, toda danes nastopajo z drugačnimi obrazili, ker je prevladala tudi drugačna obrazilna moškospolska tvorjenka (*harfar-ica* – *harfist-ka*). Kakšna ženska vzporednica je v sodobnem jeziku izginila (*jezdarica* – 0), saj je prevladala drugačnopodstavna tvorba. Lahko pa je prišlo tudi do spremembe pomena (v Pleteršniku *kožuharica* ‘die Pelzhändlerin’ – v SSKJ2 *kožuharica* ‘feminativ h kožuhar = žival, ki ima kožuh’).

Primer 7: Obrazilne spremembe feminativov v knjižnem jeziku 19. in 21. stoletja

Pleteršnikov slovar	SSKJ
<i>harfarica</i> die Harfenspielerin	<i>harfist-ka</i>
<i>hodnica</i> 1. die Fußgängerin	<i>hod-ka</i>
<i>iznajdnica</i> die Erfinderin	<i>iznajditelj-ica</i>
<i>izložnica</i> die Ausstellerin	<i>razstavljavka</i>
<i>jezdarica</i> die Reiterin	<i>jahačica</i>
<i>kožuharica</i> 1. die Pelzhändlerin	<i>kožuharica</i> pomen za nečloveško
<i>slikarica</i> die Malerin	<i>slikar-ka</i>
<i>učenica</i> 1. die Lehrerin	<i>učitelj-ica</i>
<i>vzgojilja</i> die Erzieherin, die Gouvernante	<i>vzgojitelj-ica</i>

Zaključek

Na podlagi izbora več kot 1500 iztočnic smo tipološko predstavili bogastvo in izčrpnost Pleteršnikovega slovarskega prikaza feminativov. Ker se pri razvrstitvi slovarskih enot ni odločil za gnezdenje (v takih primerih je geselska beseda redko sama, ob njej so prikazane tudi druge, tvorbeno povezane besede), ampak za abecedno razvrstitev, so tudi ženskospolske vzporedne oblike moškospolskim prikazane kot samostojne iztočnice.

S tem nam je ohranil ne samo dragocene podatke o duhovnem in materialnem stanju slovenstva 19. stoletja, ampak tudi podatke o dilemah jezikovne izbire, ki se nam kaže – enako kot tudi danes – v obrazilnih in podstavnih možnostih feminativov.

Literatura

Anton BREZNIK, 2013: Pleteršnik, Maks (1840–1923). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi435041/#slovenski-biografski-leksikon>.

ePravopis: *Slovar slovenskega pravopisa* 2014–. www.fran.si.

Metka FURLAN: K transliterirani izdaji Pleteršnikovega slovarja. www.fran.si.

Jezikovna svetovalnica za učitelje. <https://svetovalnica.xn--frank-12a.si/domov>.

Maca JOGAN, 2016: Pregled zgodovine ženskega gibanja na Slovenskem. Spremna beseda. *Nevarna razmerja: poroke in razveze marksizma in feminizma*. Ur. Cinzia Arruzza. Ljubljana: Sophia. 125–155.

KERN Boris, 2023: Feminativi v izsamostalniških besedotvornih nizih. *Naslavljanje raznolikosti v jeziku in književnosti* (Zbornik Slavističnega društva Slovenije, 33). Ur. Jožica Jožef-Beg idr. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 197–205.

Tjaša MARKEŽIČ, Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2021: *Feminativi v slovenskem jeziku*. (Zora, 143). Maribor: Univerzitetna založba Univerze.

Maks PLETERŠNIK: *Slovensko-nemški slovar*. www.fran.si.

Portal *Fran*. <https://fran.si>.

Portal *Franček*. <https://www.xn--frank-12a.si>.

Portal *Hrvatski u školi*. <http://hrvatski.hr/>.

Projekt *Muško in žensko u hrvatskome jeziku*. <http://ihjj.hr/projekt/musko-i-zensko-u-hrvatskome-jeziku/72/>.

SSKJ 2: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, www.fran.si.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2004: *Besednodružinski slovar slovenskega jezika: poskusni zvezek za iztočnice na B*. Maribor: Slavistično društvo.

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2023: Študentka, studentica, студенткиња in студентка – obrazilna variantnost izbranih poklicnih feminativov v slovenščini, hrvaščini, srbsščini in makedonščini. Predavanje na *Poletni šoli slovenskega jezika 2*. Maribor: Filozofska fakulteta.

Ada VIDOVIČ MUHA, 1997: Prvine družbene prepoznavnosti ženske prek poimevalne tipologije njenih dejavnosti, lastnosti. Zbornik predavanj. *XXXIII. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ur. Aleksandra Derganc. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 69–79.

Ada VIDOVIČ MUHA, 2011: *Slovensko skladiško besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Založba Obzorja.

SOME CHARACTERISTICS OF FEMINATIVES IN PLETERŠNIK'S DICTIONARY

Summary

This paper is based on the theoretical findings of Slovene word-formation theory. Relying on selected recent research, we present comparative, morphotactic, and educational approaches to the treatment of feminine variants as significant semantic and word-formation categories. Pleteršnik's dictionary offers a rich documentation of the lexical development of the Slovene language as it includes the semantic and affixational feminine parallels to the masculine words of the time. The reason for the independent treatment of feminatives as separate entries is certainly the decision to present them alphabetically and not by word family, which was a common practice in Slovene lexicography up to that time. With the search query for words in *erin as a common ending of German terms used for the definition of Slovene feminatives, we extracted more than 1500 forms. Using selected examples, we have categorized them into main groups, thus trying to answer the question about the factors that influenced the use of numerous variant feminine derivations of the same masculine words.

Besedni red veznika: slovarski in skladenjski pogled

Dejan Gabrovšek

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, dejan.gabrovsek@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.15>

ISBN: 978-961-286-878-9

Veznik stoji na vezniškem mestu, to je začetno mesto oziroma ničto v stavku, ki ga uvaja. Na tem mestu lahko stojijo vsi vezniki. Primeri, v katerih veznik ne stoji na prvem mestu, se delijo na zaimke, ki so del besedne zveze, ki kot celota stoji na prvem mestu in s tem deluje vezniško, na možnost členka, veznika ali prislova, ki modificira celotni podredni stavek, pred katerim stoji, in na stilistično zaznamovane enote. Besedni red veznika je pomemben pri raziskovanju, katera besedna vrsta posamezne besede je prvotna.

Ključne besede: slovar, besedna vrsta, skladnja, veznik, leksikografija

Conjunction is placed in the conjunctive position, i.e. in the initial or zero position of the sentence which it introduces. All conjunctions can occur in this position. Cases in which the conjunction does not occur in the initial position are the following: pronouns that are part of a phrase which, as a whole, functions as a connector; a particle, a conjunction or an adverb modifying an entire subordinate clause; and stylistically marked units. The word order of conjunctions is instrumental in defining the primary word class of a particular word.

Keywords: dictionary, word class, syntax, conjunction, lexicography

Uvod

Prispevek¹ obravnava besedni red vezniške besede, za katero bomo v vseh primerih uporabljali termin veznik: naš pogled je skladenjski, zanima nas namreč funkcija besede na določenem mestu. Tak pogled se prekriva

---

¹ Članek je nastal kot del programa P6-0038 Slovenski jezik v sinhronem in di-hronem razvoju, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

z leksikografskim. Vloga veznika je povezovanje dveh enot v eno večjo (Toporišič 2004: 526; Žele 2016a; Krvina, Žele 2018; Pogorelec 2021; Gabrovšek, Krvina 2020; Gabrovšek, Krvina 2022: 574; Gabrovšek 2023).

Zlasti pri funkcijskih besednih vrstah je zelo pomembno, na katerem mestu v stavku stojijo, saj mesto pogosteje kot pri samostalniku in glagolu odloča, v katero besedno vrsto določena beseda sodi. Za veznik je definicijsko ničto mesto v stavku, ki ga povezuje: ta stavek imenujemo vezniški stavek. Veznik torej stoji na začetku stavka.² Kot ničto mesto ga obravnavamo zato, da lahko zaobjamemo vse možnosti pojavljanja veznikov, torej ne glede na to, ali so naglašeni (*čeprav*), nenaglašeni (*in*, *da*), opravljajo stavčnočlensko vlogo (*kdor*, *kar*) ali ne (*ampak*, *če*). Ta vidik se kaže smiselno predvsem z vidika položaja naslonskega niza v vezniškem stavku, saj tako naslonski niz stoji na prvem ali drugem mestu v stavku. Tak pogled bi bil problematičen le, če bi proučevali sestavo vezniških stavkov, ki jih uvaja veznik, ki opravlja stavčnočlensko vlogo (*kdor*, *kakšen*, *kjer*), a jih v tem primeru ne bi obravnavali kot veznike (oziroma bi njihovo vezniško vlogo obravnavali sekundarno), temveč bi jih obravnavali kot samostalniške, pridevniške ali prislovne zaimke.

Znotraj besedne zveze veznik stoji pred neprvo besedo. Na vezniškem mestu lahko stojijo besede, ki so po izvoru vezniki, členki in zaimki. S slovaropisnega vidika je pomembno proučiti, ali določena beseda stoji na vezniškem mestu le v določenih primerih (*in* s tem pomenih) ali pa v vseh oziroma v večini primerov, saj je to eden od kriterijev za določitev, katera besedna vrsta je prvotna. Besede, ki na vezniškem mestu stojijo vedno, so vezniki tudi besednovrstno – to velja tudi za oziralne zaimke, ki jih starejši slovarji (npr. Pleteršnikov) in slovnice uvrščajo med zaimke. Besede, ki na vezniškem mestu stojijo le v nekaterih pomenih, so v teh primerih konvertiti, tak primer so vprašalni zaimki. To merilo je zlasti pomembno pri razločevanju veznikov in členkov: če lahko beseda stoji le na vezniškem mestu, je veznik, če pa tudi na katerem drugem, je članek: taka primera sta izvorno členska *pa* in *torej*, ki v določenih pomenih konvertirata v veznik.

Raziskave tudi za priredja kot prototipno simetrične konstrukcije³ ugotavljajo, da veznik stoji na ničtem mestu neprvega stavka ali besede in

² Poleg veznika je na začetnem mestu v stavku tudi vprašalnica, le da te funkcije ne obravnavamo kot posebno besedno vrsto. V vsebinskih odvisnikih vprašalnica (*ali*, *kaj*, *kako*, *zakaj* ...) postane veznik. Vprašalnica ne opravlja povezovalne vloge.

³ V nasprotju s podredji, ki so nesimetrične: tak pogled je sicer v novejših raziskavah že presežen (Gabrovšek 2023).

torej tudi priredja niso povsem simetrična, veznik pa ne samostojen med enotama, ki ju povezuje (Pogorelec 2021: 463; Haspelmath 2004: 3). Če bi bilo priredje simetrična konstrukcija, bi veznik stal med stavkoma (ali besedama) in ne bi pripadal nobenemu od stavkov (besed).

Čeprav veznik stoji na ničtem mestu vezniškega stavka in ne med enotama, ki ju povezuje, je njegova funkcija dvosmerno povezovanje obeh enot v eno enoto. S tem se pomembno razlikuje od predloga⁴ in zlasti naklonskega členska, ki delujeta enosmerno le na enote, ki jima sledijo.

Besede, ki lahko stojijo tudi na neničem mestu v stavku, besednovrstno niso vezniki, npr. *pa* in *vendar* v zgledih (1, 2), lahko pa v veznik konvertirajo, če v stavku stojijo na ničtem mestu. Zgled (1) sodi v brezvezje, v zgledu (2) pa je veznik *le pa*. Seveda je povezovalna funkcija teh členkov močna, saj povezovalni členki predstavljajo eno od dveh (druga so naklonski) glavnih skupin členkov (Žele 2014: 10).

(1) *Proti meningitisu se je možno cepiti, proti boreliozii pa ne.*

(2) *Vedno znova zanemarjajo drobne stvari, ki se morda zdijo nepomembne, pa vendar je iz njih sestavljen mozaik turističnega vtisa.*

Ničto mesto v vezniškem stavku je strukturni pokazatelj vezniške funkcije, ni pa vsaka beseda, ki stoji na tem mestu, tudi že veznik: vezniška funkcija pa je seveda pogojena tudi z vzpostavitvijo razmerja: vloga veznika je povezovanje dveh enot (besed, stavkov) v višjo enoto in (so)izražanja razmerja med tema enotama. Dvosmernost delovanja veznika se vidi zlasti po tem, da se vloga veznika ne razlikuje glede na to, kje vezniški stavek stoji, važno je le, da je veznik znotraj vezniškega stavka na ničtem mestu.⁵

V naslednjih poglavjih bomo na izbranih primerih prikazali besedni red veznika. Vsi zgledi so iz Gigafide 2.0, večino zgledov pa smo poiskali s pomočjo ukazov CQL: koda iskanja je navedena v opombi pri prvem zgledu, za katerega velja.

Veznik na ničtem mestu v stavku

To je najobičajnejša stava veznika, značilna je za vse veznike, ki so to tudi besednovrstno in v vezniškem stavku nimajo stavčnočlenske funkcije, in za

⁴ Zlasti je vidna enosmernost delovanja predloga: glagol → predlog → samostalni v določenem sklonu.

⁵ Za primerjavo, kako se ločujeta členek in medmet, glej članek Snoj, Žele: 2022.

vse samostalniške in prislovne zaimke (oziralne in vprašalne), ki nastopajo v vezniški vlogi in stojijo samostojno. Ta besedni red veznika je prisoten v celotni zloženi povedi (Žele 2016, Gabrovšek, 2019, Gabrovšek, Žele 2019, Gabrovšek 2023). V besedni zvezi se veznik postavlja pred neprvo besedo, praviloma sicer le pred zadnjo, lahko pa stoji tudi med vsemi deli besedne zveze, zgleđa (6, 7).

- (3) *Res je, da sem v zadnjem času premalo tekmoval.*
- (4) *Če se bo debata zavlekla, bodo glasovanje preložili na petek.*
- (5) *Tovornjak je, kolikor je znano, trčil v zadnji del kombija.*
- (6) *Predaval je na univerzi in pisal učbenike.*
- (7) *V petek in soboto bo večinoma suho in mrzlo zimsko vreme.⁶*
- (8) *Prišla je prodajat sadje, zelenjavo, meso in jajca.⁷*

Med enobesednim in večbesednim veznikom

Eden od pravopisnih problemov stave veznika je tudi stava vejice pri podrednih veznikih: stoji namreč lahko med odnosnico in veznikom ali pred odnosnico, veznik pa je v tem primeru vsaj glede na stavo vejice na drugem mestu (Gabrovšek, Krvina 2022: 574, Gabrovšek 2023a: 47). Tu se odpira vprašanje, ali je med možnostma *medtem, ko in, medtem ko* razlika: izkaže se, da je v nekaterih primerih ni (*kljub temu, da : , kljub temu da*), v nekaterih primerih pa je: veznik *medtem ko* le kot celota (brez vejice med besedama) izraža tudi protivnost.⁸

Nastanek stalne vezniške zveze (ki deluje kot ena enota) lahko glede na stavko vejice prikažemo tako: *med tem, ko > medtem, ko > medtem ko*.

- (9) *Uživamo, medtem ko jemo.*
- (10) *Plačati mora stroške kazenskega postopka, medtem ko so ga plačila povprečnine oprostili.*

Te primere izpostavljamo zato, ker le iz stave vejice ne moremo vedno razbrati, katera beseda ali katere besede (v primeru vezniške zveze) opravlja(jo) vezniško vlogo, saj je pri časovnem pomenu zveze *medtem ko* veznik le

---

⁶ [tag="[SP].*"] [word=";"]? [tag="Vp"] [tag="[SP].*"]

⁷ [tag="So.*"] [word=";"] [tag="So.*"] [word=";"] [tag="So.*"] [tag="Vp"] [tag="So.*"]

⁸ Zanimivo je, da Pleteršnik navaja protiven zgled zgolj z veznikom *ko: meni pšenica daje po dva mernika, ko (während) drugim le po merniku*. Podoben primer, pri katerem prihaja do razlik v pomenu glede na zapis vejice, je *tako, da : , tako da*.

ko, medtem pa je v vsakem primeru odnosnica, čeprav stava vejice tega ne kaže nujno.

Veznik, ki v stavku ne stoji povsem na začetku stavka

V nekaterih primerih lahko veznik stoji tudi na neničem mestu v stavku in ga vseeno ne obravnavamo kot katero drugo besedno vrsto. Značilno za vse take primere je, da obstaja pravilo besednega reda, ki nad pravilom ničtega mesta veznika prevlada, a je v vseh primerih vezniška funkcija ohranjena.

Do položaja veznika na neničem mestu pride iz naslednjih razlogov:

- veznik je hkrati tudi samostalniški ali pridevniški zaimek in se zato v besedni zvezi obnaša kot samostalniški ali pridevnik,
- pred podredni veznik se postavi členek, veznik ali prislov, ki modificira celotni stavek,
- stilistični besedni red, ki veznik postavi na nenično mesto.

Veznik sodi še v drugo besedno vrsto

V teh primerih se vidi preplet lastnosti besednih vrst, in sicer veznika, zaimka in samostalnika ali pridevnika. Taki primeri so oziralni⁹ in vprašalni zaimki. Smiselno se je vprašati, katera funkcija je prvotna: se zaimek obnaša kot veznik ali se veznik obnaša kot zaimek? Se samostalniški obnaša kot veznik?¹⁰ Izvorno (etimološko) gre v vseh primerih za zaimke, zaimki pa so vedno »zamenjava« za določeno besedno vrsto: torej imamo samostalniške, pridevniške in prislovne zaimke. Vezniška funkcija pride šele naknadno s stalnim mestom (ničto mesto v stavku) in s povezovalno funkcijo.

Prevlada vezniške funkcije nad ostalimi (ki se seveda še vedno vsaj delno ohranjajo) je vidna po tem, da celotna besedna zveza, del katere je veznik, stoji na ničtem, torej vezniškem mestu, in to ne glede na tematsko progresijo v vezniškem stavku. Tako je veznik še vedno na ničtem mestu, čeprav ne stoji takoj na začetku vezniškega stavka. Po tematski progresiji

---

⁹ B. Pogorelec ugotavlja, da so »[p]odredni vezniki [...] z drugimi besednimi vrstami povezani preko oziralnih zaimkov« (Pogorelec 2021: 27).

¹⁰ Do neke mere je to podobno vprašanju o kokoši in jajcu: pomembno je predvsem, na kateri vidik se osredotočimo. V naši raziskavi sta v ospredju skladijski in leksikografski vidik.

se lahko razvrstijo le stavčni členi, ki niso že izraženi z veznikom ali v naslonskem nizu.

Veznik se obnaša kot samostalnik

Samostalniški vezniki¹¹ se lahko postavijo na mesto desnega neujemalnega prilastka, zgledi (11–13). Pri tem se vidi njihova samostalniškost, saj se postavijo na mesto, ki je značilna za samostalnik.

- (11) *Na zaslonu se pokaže pet ikon, izbiro katerih potrdimo s pritiskom na zaslon.*¹²
- (12) *Nihče nam ni znal povedati, emisije česa bodo spuščali v zrak skozi bio filtre.*
- (13) *Ne želi špekulirati, v zvezi s čim so ga iskali.*

Druga možnost je stava veznika *kateri* na začetku besedne zveze – *kateri* je v roditeljski, a se postavi na začetek, s čimer je bolj poudarjena vezniška funkcija *kateri*: tako ni na ničtem mestu zgolj besedna zveza, del katere je veznik *kateri*, ampak je tudi *kateri* povsem na začetku. Tak besedni red za ostale samostalniške zaimke in samostalnike ni možen, kar še dodatno dokazuje prevlado vezniške funkcije besede *kateri*, zgled (14). Pred samostalniškim veznikom lahko stoji predlog, zgled (15).

- (14) *Približno štiristo metrov od obale se je sredi čeri vzdigoval obris ladje, katere polomljeni jambori in vrvi so vihrali v vetru.*
- (15) *Potrebuje nekoga, na kogar se lahko zanese, komur lahko zaupa in od kogar lahko vedno pričakuje iskrene besede.*

Druga možnost povezave veznika v besedni zvezi je zveza prislov ali pridevnik ali predložni samostalnik + predlog + veznik. Ta možnost je zelo redka. Kot veznik nastopa *kateri*.

- (16) *Zabeležila je vrsto uspehov, največji od katerih je ponovna izvolitev v deželni parlament.*¹³
- (17) *Bernard, ki živi v hiši, tik ob kateri je prišlo do tragedije, je povedal, da je bila cesta v času nesreče mokra in spolzka.*¹⁴
- (18) *Odmeva primer mučenja 13-letnice, v povezavi s katerim preiskujejo šest mladih.*

---

¹¹ Ta termin uporabljamo namesto termina samostalniški zaimek v vezniški vlogi.

¹² [word=","] [tag="So.*"] [lemma="kateri"]

¹³ [tag="S.*"] [word=","] [tag="P.*"] [tag="D."] [lemma="kateri"]

¹⁴ [tag="S.*"] [word=","] [tag="R.*"] [tag="D."] [lemma="kateri"]

Veznik se obnaša kot pridevnik v samostalniški ali predložni zvezi

Če je veznik pridevniški zaimek (*kakšen, kateri*), v vsebinskih odvisnikih nastopa v samostalniški ali predložni zvezi. Če je zveza predložna, se predlog postavi pred veznik. Tu imamo združena kar tri pravila o stalni stavi: veznik stoji na ničtem mestu stavka, ki ga uvaja, predlog stoji pred besedno zvezo, pridevnik (praviloma) stoji pred samostalnikom. Ta pravila se združijo tako: celotna predložna zveza stoji na ničtem mestu v stavku, saj celotna zveza deluje vezniško, pridevniški zaimek, ki je hkrati tudi veznik, stoji pred samostalnikom, predlog pa stoji pred samostalniško besedno zvezo, saj vezniška funkcija te samostalniške zveze na položaj predloga ne vpliva. *Kateri* in *kakšen* pred samostalnikom se obnašata kot tipična pridevnika.

(19) *Dobro je vedeti, kateri pogoji morajo biti izpolnjeni za uspeh.*

(20) *Niso želeli komentirati, za kakšen tovor je šlo.*

(21) *Turčija je ena od treh držav, pod čigar okriljem potekajo pogovori.*

Veznik se obnaša kot prislov

Zaradi pravil stave besed znotraj besedne zveze je prislov v besedni zvezi na začetku – tako kot za samostalniške in pridevniške veznike pa velja, da se celotna besedna zveza postavi na začetek, torej na ničto mesto v stavku.

(22) *Zaveda se, kako pomembna je prva tekma.*¹⁵

Pred podrednim veznikom stoji modifikator celotnega stavka

Tu so predstavljeni tipi, pri katerih je pred podrednim veznikom členek, veznik ali prislov. Ta pravila so omejena le na podredja zato, ker so podredja stavčni členi v matičnem stavku in v razmerju do matičnega stavka delujejo kot ena enota¹⁶ – to za ostala razmerja večstavčne povedi ne velja.

---

¹⁵ [word=","][word="kako"][tag="P.*"]

¹⁶ To se kaže tudi v tematski progresiji, saj je odvisnik tema ali rema v razmerju do matičnega stavka.

Členek pred podrednim veznikom

Pred podredne veznike se lahko postavi členek, ki modificira celoten stavek.¹⁷ Za poudarjalni členek na splošno velja, da se postavi pred enoto (besedo, besedno zvezo, stavek), ki jo modificira. Besednoredno se torej obnaša podobno kot predlog. Take zveze imajo pogosto potencial, da postanejo stalne, npr. *tudi če*. Enako potencial imajo zveze prislova in veznika, npr. *medtem ko, tako da*. Veznik je v teh primerih še vedno na ničtem mestu, členek pa modificira celoten stavek kot eno enoto in ne le veznika: členek ne more modificirati le veznika, zato členek pred prirednim veznikom ne more stati. Členek torej deluje kot enota, ki stoji pred stavkom, to mesto pa lahko štejemo kot »predmesto«, saj členek ni obvezen.

Najpogostejši členki pred podrednim veznikom so: *pa, še, tudi, zlasti, sploh, vsaj, seveda, ne, šele, le, predvsem*. V prirednih zvezah dveh besed, ki sta lahko tudi veznika, je druga beseda členek, prva pa veznik, npr. *in pa*.

(23) *Celo kdor se uči, ne bo uspel.*¹⁸

(24) *Le če si med najboljšimi v svetovnem pokalu, odideš na olimpijske igre.*

(25) *Že ko se spoznata, ugotovita, da imata veliko skupnega.*

Zelo pogosto se pred podredni stavek postavlja členek *pa*.¹⁹ Dokaz, da je *pa* členek in ne veznik ali da *pa* + podredni veznik ne tvorita besedne zveze, je, da je *pa* izpušljiv, podredni veznik pa ne. *Pa* v teh primerih poudarja celotni stavek, zato se mora postaviti predenj. Tudi to dokazuje, da je veznik del stavka, ki ga uvaja. Zlasti pogoste so zveze členka *pa* z dopustnimi vezniki.

(26) *Spet bo želel pomagati, pa čeprav stoji pred misijo nemogoče.*

(27) *Odločen je bil, da najde lastnika tistega avtomobila, pa če je to zadnja stvar, ki jo bo naredil.*

Veznik pred podrednim veznikom

Pred podrednim veznikom lahko stoji priredni veznik, priredni veznik pa povezuje vsaj dva odvisnika. Spet se vidi, da podredni stavek nastopa kot ena enota in je zato lahko ali priredno povezan ali vstavljen v drug stavek.

---

¹⁷ To je eno od meril podrednosti.

¹⁸ [word=";"][tag="L"][tag="Vd|Z[vz].*"]

¹⁹ *Pa* je tudi sicer prototipni členek, saj se lahko postavi skoraj kamorkoli, tudi znotraj naslonskega niza.

Odvisni stavek je lahko vstavljen med prirednim veznikom in ostalim stavkom.

- (28) *V nekaterih krogih velja, da je kar težko priti do mene in da delam ostro selekcijo.*
- (29) *Zadevo je uvozil iz Amerike, in ker je vzel večjo količino, se cena od ameriške skoraj ne razlikuje.*

Sem sodijo tudi dvodelni vezniki, ki stojijo pred vsakim stavkom, ki ga uvajajo, pri čemer je ta stavek podreden glede na prvi stavek v povedi.

- (30) *Prepevanje je priljubljeno, bodisi ko smo sami bodisi ko gremo z družino na izlet.*
- (31) *Ne vem niti kje je niti kdo jo ima.*

Pred podrednim veznikom lahko stoji tudi drug podredni veznik, v tem primeru je v en odvisni stavek vstavljen drug odvisni stavek. Izstopajo zveze *da če, da ko, ker če, da čeprav, da dokler*.

- (32) *Vsi vemo, da ko enkrat izsiljuješ rezultat, potem nikoli ne bo dobro.²⁰*

Prislov pred podrednim veznikom

Ta možnost je redkejša. Izstopajo prislovi *tik, vse, posebej, posebno*, njihova vloga pa je podobno kot pri členku poudarjanje celotnega stavka. Pogosteje je prislov pred podrednim veznikom odnosnica ali del večbesednega veznika, teh primerov pa ne uvrščamo sem, ampak so obravnavani v poglavju Med enobesednim in večbesednim veznikom, saj tu nastopajo le prislovi, ki ne morejo biti tudi odnosnice.

- (33) *Tik preden se je ekipa odpravila čez Atlantik, so trenirali v Franciji.²¹*
- (34) *Pot je nezahtevna, posebej če je suha.*

Stilistika

Zgleda, obravnavane v tem poglavju, bi lahko pretvorili tako, da bi veznik stal na ničtem mestu – obravnavane zgleda lahko torej razumemo

---

²⁰ [tag="Vd"] {2}

²¹ [tag="R.*"] [tag="Vd"]

kot stilistično varianto,²² pri čemer se vezniška funkcija ohranja kljub nezačetnemu mestu v stavku in gre pri vseh primerih za veznike in ne za konverzije.

Prvi del dvodelnega veznika se postavi pred povedek

V stopnjevalnem in ločnem priredju, ki ju uvajajo dvodelni vezniki, se prvi del veznika (ki je lahko tudi večbeseden) lahko postavi pred povedek in ne povsem na začetek stavka (kar sicer je možno, čeprav redkeje), drugi del dvodelnega veznika pa se postavi na začetek drugega stavka. Predvidevamo, da se prvi del dvodelnega veznika pred povedek postavi zato, da bolj poudari vsebino povedka kot jedra stavka – s tega vidika se obnaša enako kot členek, s pomembno razliko, da sta oba dela dvodelnega veznika obvezna in le kot celota skupaj z obema stavkoma izražata ločnost ali stopnjevanje. Te primere lahko pretvorimo tako, da je prvi del vezniške zveze na ničtem mestu prvega stavka. Pri povezovanju besedne zveze se prvi del postavi pred besedo, ki jo poudarja – tej besedi sledi drugi del vezniške zveze. Tako lahko povezujemo samostalnike, pridevnike in prislove,²³ zgledi (38–40).

(35) *Položaj ne le obvladujejo, temveč poslujejo skoraj dobičkonosno.*

(36) *Parlament ga ali sprejme ali zavrne.*

(37) *43 odstotkov vprašanih bančnemu sistemu niti ne zaupa niti zaupa.*

(38) *Tako bo vrt ne samo bolj zdrav, ampak tudi podoben lepi cvetlični gredici.²⁴*

(39) *Prostoru gradnje je treba prilagoditi ne samo arhitekturo, njeno funkcijo in obliko, ampak tudi izbiro barve in barvni ton.*

(40) *V tem trenutku je priti do stanovanja ne samo težko, ampak praktično nemogoče.*

---

²² Stilistični vidik omogoča permutativnost: na pomen celote vplivajo vsi elementi in njihov vrstni red (Gabrovšek, Krvina 2023).

²³ Ker gre za priredno povezovanje, morata oba dela besedne zveze soditi v isto besedno vrsto.

²⁴ [word="ne"][word="samo"][tag="[SPR].*"]

Zapostavljeni kot

V redkih primerih je veznik *kot* rabljen zapostavljeno, postavi se za pridevnik.²⁵ To je najbolj nenavaden primer stave veznika, saj veznika *kot* v tem pomenu ne moremo postaviti na ničto mesto (**Tone, kot je trmast .../ *Kot je Tone trmast ...*). Kaže se, da je zapostavljeno mesto nujni pogoj, da veznik *kot* izraža vzročni pomen.

(41) *Tone, trmast kot je, se ti še ne bo opravičil.*²⁶

(42) *Racionalen kot je, se je izognil filozofskim teoremom.*

Del večbesednega veznika je nikalnica

Vezniške zveze z besedo *ne*, ki znotraj večbesednega veznika ne stoji na začetku,²⁷ kot *dokler ne, preden ne*, lahko stojijo razdruženo, če to zahteva naslonski niz, zgled (43), del katerega je (lahko) nikalnica, če nikalnica stoji pred besedo, ki jo zanika, zgled (44), ali če je nikalnica združena z glagolom biti v obliko *ni, niso* itd., zgled (45). Nikalnica stoji na koncu naslonskega niza (Toporišič 2004: 671), prvi del vezniške zveze (*dokler, preden*) pa pred naslonskim nizom na tipičnem vezniškem mestu.

(43) *Samica obdrži jajčeca v telesu, dokler se ne izležejo mladiči.*

(44) *Dokler se sadike ne ukoreninijo, jih obilno zalivamo.*

(45) *Dobava vode se prekine za čas, dokler ni odpravljen vzrok prekinitve.*

Slovarski vidik

Zgornja analiza je pokazala, katere besede nastopajo v vezniški vlogi. Ta analiza nam pomaga pri določanju besedne vrst in konverzij posameznih besed v slovarju.

Zlasti za oziralne veznike velja, da so jih vsi slovarji in slovnice obravnavali predvsem kot zaimke (Cazinkić 2001), SSKJ pa je v bodisi pojasnilu omenil njihovo vezniško rabo ali pa jih tudi uvrstil v ločeno geslo pod veznik. S tega vidika je Pleteršnikov slovar, ki večino oziralnih veznikov uvršča med zaimke, bolj sistematičen, saj je v SSKJ *kdor* zaimek, *kjer* pa

---

²⁵ Strukturno enak je angleški primer: *Poor though he is, he is happy.*

²⁶ [tag="P.*"] [word="kot" & tag="Vd"][tag="G.*"]

²⁷ Torej ne zveze *kot ne da*, kjer je *ne* na začetku.

v enem geslu zaimek, v homonimu pa veznik. *Kadar* oba slovarja uvrščata med veznike – to kaže, da je vsem trem skupna ravno vezniška funkcija, medtem ko stopnja »zaimkovnosti« niha: medtem ko je *kdor* prototipni oziralni zaimek, je *kadar* občuten predvsem kot veznik, čeprav sta besedotvorno oba tvorjena enako: *kdo* → *kdor*; *kdaj* → *kadar*.²⁸ Tudi zato je bolje vse oziralne zaimke obravnavati kot veznike, njihove lastnosti zaimka (in hkrati samostalnika, pridevnika ali prislova) pa prikazati v zgledih in etimologiji – oboje eSSKJ omogoča v večji meri kot prejšnji slovarji.

Drugače velja za vprašalne zaimke (*kaj*, *kako*), saj vezniško funkcijo opravljajo le v nekaterih primerih in jih je zato pravilno obravnavati kot zaimke s konverzijo v veznik, kot to kaže SSKJ, npr. pri zaimku *kdo*. Kriterij, kje lahko stoji beseda, pomaga zlasti pri razločevanju med veznikom in členkom – Pleteršnikov slovar se je razumljivo raje odločal za veznik (tudi pri zapostavljenem *pa*), saj besedne vrste členska ni poznal, SSKJ pa je bil neenoten: *vendar* je prikazan kot članek s konverzijo v veznik (enako ga obravnava eSSKJ), *torej* pa je razdeljen v dve gesli, prvo geslo je članek, drugo je veznik, čeprav se obnaša zelo podobno kot *vendar*. Tudi zaradi združevanja pomenov na enem mestu (v enem geslu) je ustrežnejše vse pomene besed *pa*, *torej* in *vendar* (ter podobnih) prikazati v enem geslu z navedbo konverzij. Vse tri besede so prvotno členki.

Zaključek

Prispevek je pokazal pomembnost besednega reda pri analizi veznikov – tako se kaže, da na določanje besedne vrste pomembno vplivajo tudi povsem strukturni elementi, kot je besedni red – v primeru veznika je to ničto mesto v vezniškem stavku. Ta pristop je nujno dopolniti tudi s pomenskimi lastnostmi veznika, saj bi šele tako dobili natančen pregled lastnosti veznika. Hkrati pa prispevek prikazuje kompleksnost meril za določevanje prvotne besedne vrste: v tem prispevku se osredotočamo predvsem na veznik, vsekakor pa so zahtevne razmejitve tudi med ostalimi besednimi vrstami.

²⁸ To kaže tudi na neuskklajenost redakcij: tri besede, ki sodijo v isto skupino, so obravnavane na tri različne načine.

Viri in literatura

Robert CAZINKIĆ, 2001: Kategorizacija in razvrstitev oziralnikov *ki in kateri*, *Slavistična revija* 49/1–2, 55–73.

Dejan GABROVŠEK, 2019: Tipologija nestavčnočlenskih nematičnih dopolnil, *Jezi-koslovni zapiski* 25/2, 83–96.

Dejan GABROVŠEK, 2023: *Slovenska zložena poved z vidika stopenj odvisnosti*. Ljubljana: Doktorska disertacija.

Dejan GABROVŠEK, 2023a: Vloga odnosnice v slovenski podredno zloženi povedi, *Jezik in slovstvo* 68/3, 43–55.

Dejan GABROVŠEK, 2024: Položaj naslonskega niza v vezniškem stavku v slovenski zloženi povedi. *Jezikoslovni zapiski* 30/1, 49–63.

Dejan GABROVŠEK, Domen KRVINA, 2020: Veznika *dokler, dokler ne*: raba, pomen in vpliv na vid dejanj, ki jih povezujeta. *Slavistična revija* 68/3, 335–352.

Dejan GABROVŠEK, Domen KRVINA, 2022: Skladenjsko razmerje med istoizraznim prislovom in veznikom – opis glede na njuno mesto in funkcijo v povedi ter obravnava zlasti v SSKJ, *Slavistična revija* 70/4, 573–589.

Dejan GABROVŠEK, Domen KRVINA, 2023: Vloga permutativnosti pri določanju in razvrščanju skladenjskih pomenov. *Prispevki k preučevanju slovenske skladnje*. 59–75. Uredili Mojca Schlamberger Brezar, Mojca Smolej. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Dejan GABROVŠEK, Andreja ŽELE, 2019: Tipologija stavčnočlenskih odvisnikov v slovenščini, *Slavistična revija* 67/3, 487–507.

Nataša GLIHA KOMAC et al., 2015: *Koncept novega razlagalnega slovarja slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Martin HASPELMATH, 2004: Coordinating constructions: An overview. 3–39. *Coordinating constructions*. Uredil Martin Haspelmath. Amsterdam: Benjamins.

Domen KRVINA, Andreja ŽELE, 2018: Vezniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih, *Jezi-koslovni zapiski* 24/1, 7–25.

Breda POGORELEC, 2021: *Veznik v slovenščini*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Marko SNOJ, Andreja ŽELE, 2022: Merila za razločevanje med medmeti in členki, *Slavistična revija* 70/4, 557–572.

Jože TOPORIŠIČ, 2004: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.

Andreja ŽELE, 2014: *Slovar slovenskih členkov*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Andreja ŽELE, 2016: Odvisniki v slovenščini: vsebinski odvisniki in nepravilni prislovnodoločilni odvisniki, *Slavistična revija* 64/2, 81–94.

Andreja ŽELE, 2016a: Vezniki: poskus opredelitve njihove vloge v slovenskih zloženih povedih, *Filološke pripombe* 14/1, 246–258.

Fran: <https://www.fran.si/>

Korpus pisne standardne slovenščine Gigafida: <https://viri.cjvt.si/gigafida/>

Korpus Gigafida v orodju NoSketch Engine: https://www.clarin.si/noske/sl.cgi/first_form

CONJUNCTIONS AND WORD ORDER: LEXICOGRAPHIC AND SYNTACTIC PERSPECTIVES

Summary

A conjunction is defined by the initial position in the sentence which it connects: this is called a conjunctive clause. Words which can be placed in this position are conjunctions, particles, adverbs and pronouns. To define the primary word class of a particular word it is important to examine whether the word occurs in the conjunctive position only in certain cases (and thus in certain senses) or in all or most cases, as this is one of the criteria for determining their word class. Words that always occur in the conjunctive position are also conjunctions in terms of their word class. Words that appear in the conjunctive position only in some cases are examples of conversion, for instance, interrogative pronouns. This criterion is particularly important in distinguishing between conjunctions and particles: if a word can occur only in the conjunctive position, it is a conjunction; if it can occur in other positions as well, it is a particle. A conjunction can be part of a phrase, especially a noun phrase. These are the cases in which pronouns have been converted into conjunctions. The whole phrase is placed at the beginning of the sentence, regardless of the topicality. The subordinating conjunction may be preceded by a particle, an adverb or another conjunction. A coordinating conjunction on the other hand can never be preceded by another word. The only exception is a two-part conjunction, where the first part of the conjunction is placed before the word which it emphasises, but not necessarily at the beginning. The word order of conjunctions is crucial in determining the word class of words functioning as conjunctions, which is important both from lexicographic and syntactic perspectives.

Vpliv Bohoričeve slovnice na Hipolitov trijezični slovar

Alenka Jelovšek

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Ljubljana, Slovenija, alenka.jelovsek@zrc-sazu.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.16>

ISBN: 978-961-286-878-9

V prispevku je predstavljen vpliv slovarčkov v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae* (1584) na Hipolitovo predelavo prvega (latinsko-nemško-slovenskega) dela rokopisnega trijezičnega slovarja *Dictionarium trilingue*. Na podlagi primerjave samostalnikov, ki imajo pri Bohoriču latinsko ustreznico na črke A–Ex, je prikazano Hipolitovo (ne)upoštevanje Bohoričeve predloge na različnih jezikovnih ravneh (pisni, glasoslovni, oblikoslovni, besedotvorni, leksikalni).

Ključne besede: slovenski jezik, Hipolit Novomeški, Adam Bohorič, *Arcticae horulae*, *Dictionarium trilinguae*

This article discusses the influence of the vocabulary lists in Bohorič's grammar *Arcticae horulae* (1584) on Hippolytus' reworking of the first (Latin-German-Slovene) part of the manuscript trilingual dictionary *Dictionarium trilingue*. The comparison of Bohorič's nouns with their Latin equivalents beginning with the letters A to Ex shows Hippolytus' (non)adherence to Bohorič's model on various linguistic levels (orthographic, phonological, morphological, word-formation, lexical).

Keywords: Slovene, Hippolytus of Novo Mesto, Adam Bohorič, *Arcticae horulae*, *Dictionarium trilinguae*

Uvod¹

Trijezični slovar *Dictionarium trilingue ex tribus nobilissimis Europæ linguis compositum, in anteriori parte latino-germanico-sclavonicum, in posteriori parte germanico-sclavonico-latinum, [...] Calamo, et opera R. P. HIPPOLYTY, Rudolphswertensis, Ordinis Minorum Capuccinorum Provinciae, Styriae Concionatoris, et quondam SS. Theologiae Lectoris*

---

¹ Prispevek je nastal v okviru programa P6-0437, ki ga financira ARIS.

concinatum, ki ga je kapucin o. Hipolit Novomeški² pripravil v letih 1711–1712, prinaša več kot 30.000 različnih slovenskih besed (s skupno ok. 324.000 pojavitvami) kot ustreznic za latinske in nemške iztočnice.³ Hipolit ga je sestavil »na korist sebi in mladim redovnikom, kateri v jezikovnem neznanju potratijo več časa za besedo nego za stvar«⁴ (Kidrič 2013 [1928]). Slovar, ki mu je bil za osnovo latinsko-nemški in nemško-latinski slovar Johanna Friesa (Ioannes Frisius),⁵ je za tisk pripravil v dveh delih: latinsko-nemško-slovenski del je bil končan do marca 1711, nemško-slovensko-latinski del pa aprila 1712. Prvi del slovarja se je že začel tiskati (ohranjen je natisnjeni naslovni list), a se je tisk kmalu ustavil. Hipolitu, ki je hotel slovarju dodati kratko slovnico za sklanjatve in spregatve, je namreč tiskar J. Mayr prinesel izvod Bohoričeve slovnice. »A ker je bil slab poznavavec ne le slovenskih tiskov 16. stol., ampak tudi Valvasorja, ga je Mayer povsem zmedel, ko mu je 1711 prinesel Bohoričevo slovnico, katere eksistenca kapucinu prej ni bila znana. Jel je slovar v smislu Bohoričeve ortografije popravljati, toda dela ni dovršil« (Kidrič 2013 [1928]). Bohoričev črkopis je Hipolit upošteval že pri pripravi nemško-slovensko-latinskega dela, popravljanje prvega dela slovarja pa je po črki E opustil in slovar je ostal nenatisnjen,⁶

² Več o Hipolitu Novomeškem gl. Kidrič 2013 [1928], Orel 2022: 171–173.

³ Obrnjeni *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712)*, ki je bil izdelan na podlagi listkovnega gradiva Jožeta Stabeja in je od leta 2022 dostopen na portalu Fran, vsebuje skupaj s kazalkami skoraj 40.000 iztočnic.

⁴ Sam Hipolit je o tem v uvodu v slovar navedel: »Kajti ko sem opazil omenjene nove in neizkušene pridigarje, ko so mnogokrat letali sem in tja in od bolj izkušenih skušali izvedeti pravi pomen imen, glagolov in stavkov, tedaj sem postal do njih usmiljeno mehkoben; ko so mi sami povedali vso resnico, sem namreč spoznal, da so včasih porabili domala toliko časa za raziskovanje maternega jezika kakor za glavni študij pridige« (prevod Ahačič 2012: 203).

⁵ Breznik (1926: 135–136) domneva, da je uporabljal izdajo iz leta 1709.

⁶ Da pri delu ni vztrajal do konca, lahko deloma pripišemo zamudnosti popravljanja obsežnega rokopisa (latinsko-nemško-slovenski del obsega 750 strani, od tega A do Ex 234 strani, prepis od A do Ex pa 252 strani) in drugim obveznostim (razne samostanske službe je opravljal vsaj od leta 1707; Kidrič 2013 [1928]), deloma pa njegovemu prepričanju, da za potrebe kapucinskih pridigarjev zadostuje rokopisni slovar, ki ga je ubesedil tudi v svojem uvodu: »Ko sem sprva začel pisati to delo, ga nisem, priznam, nikdar nameraval dati v tisk. Niti pomisliti nisem hotel na to, kar se je mnogim bolj večjim tega jezika zdelo vsaj nadvse težko, če že ne nemogoče. Na začetku sem si zatorej za cilj svojega dela, proti kateremu sem se želel usmeriti, zadal samo, da bi našim novim in neizkušenim slovenskim pridigarjem

namesto njega pa je Hipolit leta 1715 pripravil novo izdajo Bohoričeve slovnice.⁷

Prepis kaže po Brezniku znaten napredek: »Prepis je pomnožen in ima mnogo lepih besed, ki jih v Dict. I še ni zabeležil« (Breznik 1926: 141), vendar ta napredek Breznik pripisuje predvsem večjemu upoštevanju Kastelec-Vorenčevega slovarja v primerjavi z izvirnikom. Kot že Kidrič (2013 [1928]) tudi A. Legan Ravnikar v svojem pregledu Hipolitovega besedotvorja navaja Hipolitove popravke po Bohoričevem pravopisu, hkrati pa ocenjuje, da je popravljeni rokopis pravopisno in jezikovno precej izboljššan (Legan Ravnikar 2022: 187), pri čemer ne opredeljuje podrobneje, kakšne so te jezikovne izboljšave in ali so tudi te povezane z Bohoričevo slovnico.

Redke dosedanje obravnave Hipolitovega prepisa v povezavi z Bohoričevo slovnico so tako poudarjale predvsem vpliv slovnice na pisno podobo Hipolitovega slovarja, niso pa se ukvarjale z morebitnim vplivom na drugih jezikovnih ravninah, čeprav je na več mestih poudarjena izboljšana jezikovna podoba v prepisu v primerjavi z izvirnikom. Namen pričujočega prispevka je zato na podlagi primerjave izbranih samostalnikov, ki imajo latinske ustreznice na A–Ex, v slovarčkih Bohoričeve slovnice *Arcticae horulae* (1584) s slovenskimi ustreznici za iste latinske iztočnice v izvirnem rokopisu (NUK, Ms 175) in predelanem rokopisu (NUK, Ms 352) oceniti, v kolikšni meri in na katerih jezikovnih ravninah (zapis, glasoslovje, oblikoslovje, leksika) je Bohoričeva slovnica vplivala na Hipolitove slovenske ustreznice. Primerjalno so upošteevane tudi slovenske ustreznice v drugem (nemško-slovensko-latinskem) delu izvirnega slovarja (NUK, Ms 175), ki ga je Hipolit dokončal po seznanitvi z Bohoričevo slovnico. Izhodišče za raziskavo predstavljajo Bohoričevi slovarčki samostalnikov vseh treh spolov v slovnici (Bohorič 1584: 48–63; podrobneje o njih Ahačič 2007: 130–132), ki imajo latinske ustreznice na A–Ex, pri Hipolitovem slovarju pa je bil za prvi del pregledan skenirani izvirni rokopis (dostopen na portalu *dLib*), podatki za drugi del in za prepis pa so vzeti iz listkovnega gradiva Jožeta Stabeja za obrnjeni *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712)*, dostopnega na slovarskem portalu *Fran*.

---

spisal nekakšen slovar v primernem obsegu in bi ga spisanega pustil, da bi ga uporabljali, ko bi sestavljali svoje pridige« (prevod v Ahačič 2012: 203).

⁷ Podrobneje je Hipolitovo slovnico in njeno razmerje do Bohoričeve ter do poznejše celovške predelave predstavil K. Ahačič (2012: 87–166).

Analiza vpliva Bohoričevih slovarčkov v slovnici na samostalnike v izvirniku in prepisu Hipolitovega latinsko-nemško-slovenskega slovarja

Pisna ravnina

Največ sprememb najdemo na pisni ravnini, zlasti pri zapisu sičnikov in šumnikov, ki jih je Hipolit v prvotnem rokopisu prevladujoče zapisoval obratno kot Bohorič (<s> za /s/, <ʃ> za /z/, <sh> za /š/, <fh> za /ž/),⁸ v prepisu pa je zapis v splošnem uskladil z Bohoričem, in sicer tudi pri besedah, kjer ni imel neposredne Bohoričeve predloge, hkrati pa zamenjave znakov ni izpeljal popolnoma dosledno.⁹ Nekaj primerov je prikazanih v preglednici 1:

Bohorič	Latinska ustreznica	Hipolit I. del	Hipolit prepis
Hifha, fhe	domus	hísha, kózha, kájfha, pošlupje: dru <u>fh</u> ina, <u>fh</u> lahta, rodbina	hi <u>ff</u> ha, po <u>ʃ</u> lúpje: drushína, <u>sh</u> lahta, rodbína
Nezhaft, fti Sramota, e idem	dedecus	<u>sh</u> pot inu <u>s</u> ramóta, nes <u>sp</u> odóba, nez <u>h</u> ást, neposhtejne, nes <u>sp</u> odóbnost, nes <u>sp</u> odóbszhina	<u>fh</u> pot inu <u>f</u> ramóta, nes <u>sp</u> odóba, nezhaft
Lubesnivoft, fti	comitas	per <u>já</u> fnost, lubef <u>ni</u> voft, dobru <u>t</u> livost, lublivost, vsé <u>zh</u> nost	pri <u>á</u> snof <u>t</u> , lubes <u>ni</u> voft, per <u>f</u> er <u>zh</u> noft
<u>Sh</u> liza, e	cochleare	<u>fh</u> liza, kúhalniza	<u>sh</u> liza, kúhalniza

Tudi v primerih, kjer je imel neposredno Bohoričevo predlogo, pa sprememba grafemov ni bila vedno dosledna, npr. pri latinski iztočnici *bovile*

⁸ V prvotnem rokopisu je tako Hipolit izbral enaki črkovni znamenji za /s/ in /z/ kot pozneje Pohlina. Verjetno lahko to izbiro pripišemo podobnemu razlogu, kot ga Toporišič (1983: 102) navaja za Pohlina, in sicer glede na večinsko glasovno vrednost grafema v latinščini. »Ta pisava ne ustreza tradiciji, a ni slaba, ker je v vsakem tekočem besedilu /s/ veliko pogostejši kot /z/« (Neweklowsky 2013: 158–159).

⁹ Kopitar (1809: 98) je Hipolitovo pisavo pred seznanitvijo z Bohoričem primerjal s stanjem pri Svetokriškem in ocenil, da je bil zaradi zamenjave <s> in <ʃ> »samo še nevarnejši za naš pravopis: pa tudi po seznanitvi z Bohoričem ne izpolnjuje našega pričakovanja« (prevod v Toporišič 1989: 241). Toporišič pa jo je označil kot »nadaljevanje prejšnjega nereda« (Toporišič 1989: 242).

je Hipolit ohranil <s> za /s/ v priponi *-ski*, čeprav ima Bohorič v slovnici <ſ>: Boh. *Voloufka ſhtala* – Hip. I. del *volouska, govédska ali krávja štálla ſhtála*, prepis *volóuska, govédska ali kravja ſhtalla*. V navedenem zgledu lahko opazimo tudi zapis <fh> za /š/ v prvotnem rokopisu, ki nepričakovano ustreza Bohoričevemu, a prečrtani zapis *štálla* pred njim navaja na sklep, da je šlo za poznejši popravek, ko je že dobil Bohoričevo slovnico. To potrjuje tudi zapis slovenskih ustreznice pri iztočnici *caprile* v obeh rokopisih, kjer je v prvem rokopisu za /š/ pred /t/ izpričan zapis <ſ> pod vplivom nemškega črkopisa: Boh. *Kosja ſhtala* – Hip. I. del *kosja štalla*, prepis *kosji hleu, ali ſhtalla*). Domnevo o poznejših vnosih v prvotni rokopis potrjujejo tudi številni primeri spremenjenih zapisov <s> in <ſ>, prim. sliko 1.¹⁰

Da je Hipolit pri prepisu uporabljal Bohoričeve slovarčke, bi lahko kazalo upoštevanje nekaterih Bohoričevih odstopajočih položajskih zapisov (npr. zapis končnega /s/ s <s>: Boh. *Vus, si*, lat. *axis* – Hipolit I. del *perva ali sajdna Vuſs per énimu Vosu*, prepis *pèrva ali sajdna vus, ali ofsa*). A najdemo tudi primere, ko je Hipolit v prepisu ohranil zapis <s> za končni /s/ v primerih, kjer ima Bohorič v slovarčku drugačen grafem, npr. Boh. *Gof, fi*, lat. *anfer* – Hip. I. del *gus ali gos*, prepis *gús*.

Da je Hipolit v splošnem posplošil Bohoričevo prevladujočo rabo grafemov in da se ni neposredno zgledoval po zapisu posameznih besed v Bohoričevih slovarčkih, kaže npr. tudi primer, kjer je Bohorič za /š/ izjemoma uporabil nemško tročrkje <sch>, Hipolit pa zapis <fh>: Boh. *Elefantovu ſchrajanje, viga, nja*, lat. *barritus* – Hip. I. del *tu rinzhájne, ſhrajaine ali resitajne tiga flona*,¹¹ prepis *risgitánje, ali ſhrajánie tiga flonna*.

Sicer lahko najdemo posamezne primere, kjer je Bohoričev zapis morda vplival na Hipolita pri drugih soglasnikih, npr. pri spremembi zapisa <c> v <k> za /k/ (Boh. *krona, e*, lat. *diadema* – Hip. I. del *Kraléva Cróna, ali Kraléva pinta*, prepis *ena kraléva glavna pinta ali krona*), vendar so pogostejši primeri, ko je Hipolit npr. kljub Bohoričevim podvojenim soglasnikom ohranjal zapis iz izvornika (Boh. *Temma, e*, lat. *caligo* – Hip. I. del *temá*,

¹⁰ V nekaterih primerih je težko natančno določiti, kateri znak je bil prvoten in kateri nadpisan.

¹¹ Tudi v tem primeru so bili zapisi <s> in <ſ> v prvotnem rokopisu slovarja spremenjeni, da ustrezajo Bohoričevi prevladujoči rabi.

tem(n)óta, prepis *temâ*, *temóta*, *meglá*, *mrak*) ali ga spremenil v nasprotju z zapisom pri Bohoriču (Boh. *Voloufska fhtala* – Hip. I. del *volouska*, *govéd-ska* ali *krávja fátlla fhtála*, prepis *volóuska*, *govéd-ska* ali *kravja fhtalla*). Pri prepisu tudi ni upošteval Bohoričevega pisnega prilikovanja po zvenečnosti v soglasniškem sklopu *dk > tk* (Boh. *Slatkufi*, *fíi*, lat. *dulcedo* – Hip. I. del *sladkúst*, *slast*, prepis *flast*, *fladkúft*), prav tako Bohoričevemu zgledu ni prilagajal zapisa za sklop /ji/ (Boh. *Njiva*, *ve*, lat. *ager* – Hip. I. del *polle*, *Nýva*, *pulle*, prepis *pollé* ali *pulje*, *nyva*: *tudi grunt* ali *pollé eniga mešta*). O Bohoričevemu vplivu pa lahko sklepamo pri zapisu odrazov za *ń* sredi besede, kjer pa gre najverjetneje za glasovno razliko,¹² ki bo obravnavana v naslednjem sklopu.

Glasoslovna ravnina

Od predvidenih glasovnih sprememb lahko Bohoričevemu vplivu najbolj zanesljivo pripišemo zgoraj omenjeno spremembo odraza za *ń*, npr. Boh. *Draginja*, *nje*, lat. *caritas* – Hip. I. del *dragyna*, *pománkajne*, *lubesen*, prepis: *dragíña*, *pománkanie*, *lubésen*; Boh. *Elefantovu fhrajanje*, *viga*, *nja*, lat. *barritus* – Hip. I. del *tu rinzhájne*, *fhrajaine* ali *resitajne* tiga *flona*, prepis *risgitánje*, ali *fhrajánje* tiga *flonna*. Kot kažeta zgleda, je bila tudi ta sprememba posplošena in ni bila vezana samo na besede, za katere je imel Hipolit predlogo v Bohoričevih slovarčkih. Prav tako Hipolit ni upošteval Bohoričevega odstopajočega odraza *jnj*¹³ pri samostalniku *znanje*, ki ga je pri prepisu dodal pod latinsko iztočnico *consuetudo* (Boh. *Snajnje*, *nja*, lat. *consuetudo* – Hip. I. del *Navada*; *stára Navada*, *perstanuvájne*, *spofnajne*, prepis *naváda*; *ushánza*, *stara naváda*, *stanuvájne*, *sposnánje*, *snanje*, *priásnofi*).

¹² M. Merše, F. Jakopin in F. Novak (1992: 324) za slovenski knjižni jezik 16. stoletja domnevajo, da pisne dvojnice pri zapisu *ń* (podobno kot pri *í* in polglasniku) odražajo izgovorno nihanje; navedene glasove opredeljujejo kot »šibke točke« glasovnega sistema slovenskih protestantov.

¹³ V nekaj primerih pa lahko odraz *jnj* najdemo v nemško-slovensko-latinskem delu: *Bekant machen. na snájñje dáti, ozhitnováti, ozhítnu délati. Notum facere; Heimlich Zuerkennen geben. na tihim magníti, skrivfhi dáti saftopíti, na fnájñje dáti. Innuere, Indicare secreta*. Vendar tudi v tem delu prevladuje odraz *nj* (navadno zapisan z <ní>). Na pisno odstopanje pri zapisu tega glasu od Bohoriča je opozoril že Kopitar (1809: 83).

Med potencialno glasovnimi spremembami je tudi zapis polglasnika, za katerega pa ni nedvoumno, da različen zapis nujno odraža tudi različne glasovne realizacije. Bohoričev vpliv na Hipolita pri analiziranih samostalnikih je težko dokazljiv, saj najdemo tako primere, ko je Hipolit v prepisu ohranjal zapis iz izvirnega dokumenta ne glede na drugačen zapis pri Bohoriču (npr. Boh. *Schrebèl, bla, Zhaul, a idem*, lat. *clavus* – Hip. I. del *en shibél, zhaul*, prepis *en shibél, zhaul*), kot primere, ko je zapis polglasnika spremenil (Boh. *Stèbèr, bra*, lat. *columna* – Hip. I. del *en stibàr, ena podpurnîa, podpèrik, fájler*, prepis *stibèr, podpèra, ali podpúrnia*; zapisa prvega, nenaglašeneega polglasnika Hipolit ni spremenil); a tudi v teh primerih se zapis v prepisu ne ujema nujno z Bohoričevim zapisom: Boh. *Mifàl, fli*, lat. *animus* – Hip. I. del *mifsil, lufht, vejft, serzhnúft*, prepis: *mifsel, lufht, vejft*). Podobno je tudi v primeru zapisa zlogotvornega *r*, ko je Hipolit v prepisu dodal Bohoričev izraz iz slovnice, vendar je pri zapisu izpustil krativec: Boh. *Gèrmáda, gromazha idem*, lat. *congeries* – Hip. I. del *enu vkúp spraviszhe, ali spravik, fnoshik, en kup*, prepis *ena vkup shnofhba, sprava, germáda*.

Pri drugih glasovih pa Bohoričev vpliv na Hipolitov prepis prvega dela slovarja ni opazen. Tako je ohranjen odraz *ej* za naglašeni jat pri besedah, kjer ima Bohorič *e* (Boh. *Slép, iga*, lat. *cecus* – Hip. I. del *flejpp, zinkast, zinkiz, flejpiz*, prepis *flejpp, flejpiz*; Boh. *Tek, a*, lat. *cursus* – Hip. I. del (*Cursura .. Cursus idem*): *tezhejne, tejk*, prepis *tejk, tezhénie, téjkanie*), in obratno odraz *e* v primeru, ko ima Bohorič *ej* (Boh. *Mejftu, fta*, lat. *civitas* – Hip. I. del *púrgarstvu, meszhánstvu. Méstu*, prepis *púrgarftvu, meszhánftvu, méftu*); enako velja za odraz *i* za nenaglašeni jat v nasprotju z Bohoričevim *e* (Boh. *Drevu, vá*, lat. *arbor* – Hip. I. del *drívú*, prepis *drívú*).

Podobno lahko opazimo pri nekaterih odrazih za etimološki *o*, zlasti v priponi *-ost*¹⁴ (Boh. *Spodoba, fspodobnuft item*, lat. *aequitas* – Hip. I. del *spodobnoft, enákoft, gliha, glihota, pravizhnoft, brúmnoft*, prepis *spodóbnoft, pravíza, fspodóba, enákoft*; Boh. *Debelloft, i*, lat. *crasitudo* – Hip. I. del *debelust, mastust, zverstust, goszháva, debelina*, prepis *goszháva, debelúft, mastnúft, tolstóba, zverftuft, grobúft*), in za nosnik (Boh. *Oftruga, ge*,¹⁵ lat. *calcar* – Hip. I. del *oftróga*, prepis *oftróga*); pri besedi *gos*, kjer je v

¹⁴ Zaradi odsotnosti naglasnih znamenj pri Bohoriču ni jasno, ali gre v navedenih primerih za različen odraz *o* zaradi različnega mesta naglasa.

¹⁵ Bohoričeva oblika *ostruga* z ujevskim odrazom za *o* odstopa od izpričane oblike v sočasnih besedilih (v TT 1577 in TPO 1595 je izpričana samo oblika z odrazom *o*; Korpus 16), najdemo pa jo v obeh Megiserjevih slovarjih.

prvotnem rokopisu navedel obliki z obema odrazoma, je v prepisu izbral drugačnega, kot ga ima Bohorič v slovnici: Boh. *Goß, fi*, lat. *anfer* – Hip. I. del *gus ali gos*, prepis *gús*.¹⁶ Opozoriti pa velja na primer, kjer je Hipolit v nemško-slovensko-latinskem delu prvotnega rokopisa spremenil obliko iz latinsko-slovenskega dela v skladu z Bohoričovo slovnico, v prepisu pa je to obliko izpustil: Boh. *Lebunga, ge, Gofstovanje idem*, lat. *convivium* – Hip. I. del *lebinga, gostaryá, gostuvájne*, II. del *Mahl, gastarey. gofstovánîe, gofstaría, lébinga. Convivium*, prepis *Lébunga, Gofstarya*.

Bohorič na Hipolitov prepis ni vplival niti pri poenostavitvi soglasniških sklopov *črě-* in *žrě-* (Boh. *Schrebèl, bla, Zhaul, a idem*, lat. *clavus* – Hip. I. del *en shibél, zhaul*, prepis *en shibél, zhaul*; Boh. *Zhreshnovu drevu, viga vá*, lat. *cerafus* – Hip. I. del *zhéjshna, ali zhéjshnovu drivu*, prepis *zheshnîa, zhéjshnavu drivú*; v zadnjem primeru lahko v prepisu opazimo še spremembo pripone *-ov* v *-av* (morda kot rezultat akanja)¹⁷ kljub Bohoričevi rabi pripone *-ov*). Prav tako je kapucin v prepisu ohranil prehodni *b* v sklopu *-mr-*, ki ga pri Bohoriču ne najdemo¹⁸ (Boh. *Camra, e*, lat. *cubile* – Hip. I. del *pójstila, kozhya, léga, kámbra, týzhje gnejfdu*, prepis *Zimèr, kambra. tyzhje gnejfdu. luknîa, jama, ali berlóg tih sverín*).

Oblikoslovna ravnina

Celovita analiza oblikovnih sprememb v Hipolitovem slovarju pod vplivom Bohoričeve slovnice bi zahtevala drugačen metodološki pristop, kot je bil izbran za ta prispevek, in pregled bistveno obsežnejšega gradiva. Na podlagi primerjave Bohoričevih seznamov samostalnikov v slovnici s Hipolitovimi slovenskimi ustreznici pod enakimi latinskimi iztočnicami in primerjalnim pregledom teh ustreznici v obrnjenem Hipolitovem slovarju na Franu je bilo mogoče najti le posamične primere, kjer Hipolit ni upošteval Bohoričevih nakazanih rodilniških oblik, če so se te razlikovale od oblik v prvotnem rokopisu: tako najdemo v Bohoričevi slovnici za samostalnik *ud* navedeno množinsko imenovalniško končnico *-i*, pri Hipolitu pa je v obeh

¹⁶ Glasovno pa se ujema z obliko v Megiserjevih slovarjih (od njiju se razlikuje v zapisu končnega /s/): MD 1592 *guß*, MTh 1603 *guß*.

¹⁷ A. Legan Ravnikar (2022: 196) jo v svojem pregledu Hipolitovega besedotvorja pri primeru *murvav* obravnava kot dvojnico pripone *-ov* (izpričani sta tako obliki *murvov* (II. del) kot *murvav* (I. del); podobno npr. *jastrobov* in *jastrobav, kostanjov* in *kostanjav*, a samo *maronav*; Hipolit 2022).

¹⁸ Izpričan je samo v MTh 1603 v zloženki *rištškambra* (Besedje 16) ob nezloženi obliki *kamra* (Megiser 2023).

rokopisih uporabljena končnica *-ji* (Boh. *Vud, a, Vudi in plurali usitatus, idem*, lat. *Artus* – Hip. I. del *glydji, skléniki, sklepi, vudji*, prepis *glydji, skléniki, sklepi, vudji*). Za samostalnik *drevo* je pri Bohoriču nakazana sklanjatev brez podaljšanja osnove (Boh. *Drevu, vá*, lat. *arbor*), pri Hipolitu pa je pod iztočnico *caudeus* izpričana rodilniška oblika s podaljšavo: Hip. I. del *nerijén, napravlén s' debla tígá drivefsa*, prepis *S' enígá debla, ali fhtora énígá drivefsa sturjén*. Na podlagi analiziranega gradiva torej vpliv Bohoričeve slovnice na Hipolita na ravni oblikoslovja ni potrjen.

Besedotvorna ravnina

Nekoliko več podatkov je analiza prinesla na ravni besedotvorja, tudi tu pa je Bohoričev vpliv na Hipolita komaj opazen. V primerih, kjer se Bohoričevo obrazilo v slovnici in Hipolitovo obrazilo v prvem delu razlikujeta, v prepisu v pregledanih primerih Hipolit obrazila večinoma ni spreminjal: Boh. *Oflíza, ze*, lat. *cos* – Hip. I. del *ósla, brus*, prepis *ofla ali osla*; Boh. *Zhervojédina, ne*, lat. *caries* – Hip. I. del *zhervajédnost ali lejfsna gníloba, strohlívost, zhervajéd[...]*, prepis *zhèrvajédnost, gníloba inu strohlívoft tígá lejfsá*. Bohoričevi enako obliko pa je Hipolit navedel v drugem, nemško-slovensko-latinskem delu rokopisa: Hip. II. del *Wurmstich. zhèrvojédina. Caries*. Edini primer med pregledanimi zgledi, kjer je v prepisu Hipolit obrazilo prilagodil Bohoriču, je pri ustreznici za latinski *convivium*: Boh. *Lebunga, ge*, lat. *convivium* – Hip. I. del *lebínga, gostarýa, gostuvájne*, prepis *Lébunga, Gostarya*. V drugem delu prvotnega rokopisa pa je v tem primeru ohranil svoje prvotno obrazilo: Hip. II. del *Mahl, gastarey. goftováníe, goftaría, lébínga. Convivium*.¹⁹

Najdemo pa tudi nekaj primerov, kjer se Bohoričevo obrazilo v slovnici in Hipolitovo obrazilo v prvem delu ujemata, v prepisu pa je Hipolit obrazilo spremenil (Boh. *Shuta, te*, lat. *agger* – Hip. I. del *enu vkupaj spravlejne ene rizhy, De se en grabèn spolni ali famezhe: ena shanza, shutta*, prepis *vkupaj sprava ali snofhba ene rizhy; en jes, nafsip, safsip, shanza, bramba, shutina*) oziroma je izpustil besedotvorno varianto, podobno Bohoričevi (Boh. *Svazhina, ne*, lat. *affinitas* – Hip. I. del *fuašhtvu, fvászhina*, prepis *shlahta, Sváfhtvu*).

¹⁹ Obliko *lebunga* sicer najdemo tudi v MD 1592 (Besedje 16), v MTh 1603 pa sta izpričani *lebínga* in reducirana *lebnga* (Megiser 2023). Presenetljivo pa se zdi, da bi MD 1592 z nemško iztočnico vplival na Hipolita pri pripravi latinsko-nemško-slovenskega dela, ne pa pri nemško-slovensko-latinskem delu.

Leksikalna ravnina

Vsaj delno se lahko neposredni vpliv Bohoričevih slovarčkov v slovnici na Hipolitovo predelavo prvega dela slovarja domneva na ravni besedja, saj najdemo nekaj primerov, kjer je bil v prepisu dodan leksem iz Bohoričeve slovnice, npr. Boh. *Zhiftoft, fti*, lat. *castitas* – Hip. I. del *divífhvtvu*, prepis *divífhvtvu*, **zhíftost**; Boh. **Snajnje**, *nja*, lat. *consvetudo* – Hip. I. del *Navada; stára Navada, perstanuvájne, fposfnajne*, prepis *naváda; ushánza, stara naváda, stanuvájne, fposnáníe*, **snanje**, *priásnoft*. Podoben izraz kot pri Bohoriču je dodan tudi pri latinski iztočnici *calathus*: Boh. *Korba, be, verbes idem*, lat. *calathus* – Hip. I. del *korba, prózajna, zájna, mléjzhna pofsóda, pleteniza*, prepis *pleteníza, korba, verbas, zajna, koshárna prózajna: mlejzhna pofsóda*. Pri iztočnici *acus* pa je v izvornem Hipolitovem rokopisu Bohoričevi enaka ustreznica prečrtana, v prepisu pa je navedena na prvem mestu: Boh. *ligla, le*, lat. *acus* – Hip. I. del *fhivánka yglá, frem*, prepis *yglá, fhivanka, ali frem*. Enake lekseme najdemo uporabljene tudi v nemško-slovensko-latinskem delu, le pri *znanje* ni primera, kjer bi bila uporabljena enaka latinska ustreznica, kot je latinska iztočnica v prvem delu.

Reinigkeit, keuschheit. **zhíftost**, poftténíe, framoshlívoft, divízhnoft. Castitas, Castimonia, pudicitia.

Wissenschaft. vejdnost, **snaníe**, vuzhenúft, fposnáníe, saftópnoft. scientia, notitia, Cognito

Korb. kórba, pleteníza, **verbas**, ali jérbas, prózaníe. Corbis, Cophinus, fporta, Calathus

Nadel. fhivánka, **yglá**. acus

A glede na to, da jih lahko najdemo tudi pod drugimi latinskimi iztočnicami v izvornem rokopisu, ni mogoče z gotovostjo trditi, da jih je Hipolit prevzel iz Bohoričeve slovnice.

Obfturpatus. geschándet, geschwächt. skurbàn, ob poftéjne perprávlén, ob divíftvu, ob **zhíftost** perprávlén, oslabèn

Scientia. wüßenschaft, kunst, wüßenseheit. vuzhenùst, fastópnoft, kunsht. véjdnost, **fnájne**, vejdeózhnost, vejst

Panarium. brotkasten, brotkorb. krúshna almára, krúshna kámbrá, krúshna kórba, ali pleteníza. krúshni **verbafs**. krúshniza

Nauticus, Acus nautica. schiffcompafs. vífhavna **yglá**, ali yglíza v'bárki katéra káfhe, kam ta bárka gréde, ali se imà vífhati

Možna razlaga bi bila tudi, da jih je Hipolit dodal iz enega od Megiserjevih slovarjev (uporabljal naj bi predvsem *Dictionarium quattuor linguarum*, iz *Thesaurus polyglottus* naj bi pripisal le nekaj izrazov (Breznik 1926: 137), čeprav bi glede na latinsko iztočnico pričakovali, da bi Hipolit pri latinsko-nemško-slovenskem delu uporabljal predvsem slovar iz leta 1603. A od navedenih primerov sta ob enakih latinskih izrazih pri Megiserju uporabljena samo *igla* in *čistost* (ki pa v MTh 1603 izkazuje prekozložno asimilacijo), *verbes* in *znanje* pa sta izpričana v drugih geslih (gl. preglednico 2).

	MD 1592 (po Läg Reid 1967)	MTh 1603 (po Megiser 2023)
čistost	zhiftost, Keuschhait, Lauterkait, Saubrigkait, castitas, puritas, mundicia	zhifhtoft LATINSKO: castitas, NEMŠKO: Keuschheit, reinigkeit, zucht
igla	jigla, Nadel, acus	iglà, knofilza, LATINSKO: acus, NEMŠKO: nadel, glufen
verbes	verbes, Korb, corbis	verbes, korbiza, kofharia krufhna korba, LATINSKO: corbis, NEMŠKO: ein Korb kofharja, korba, verbes , korbiza, LATINSKO: quafillus, NEMŠKO: ein geflochter Korb
znanje	snajnje, Verwandtschafft, cognatio, necessitudo	rud, fhlahta, fnainie, LATINSKO: cognatio, NEMŠKO: verwandtschafft

Prav tako lahko najdemo bistveno več primerov, ko Hipolit v prepisu ob enakem latinskem izrazu ni dodal Bohoričeve slovenske ustreznice. Nekaj jih je navedenih v preglednici 3.

Bohorič	Latinska ustreznica	Hipolit I. del	Hipolit prepis
Artizh, a	collis	ena goriza, hríbiz, gritzh, rígel	en grizh, hribèz, klanèz, goríza
Beteg, a	dolor	bolezhýna, fhálost, kumrájne, grímajne, fhálovájne	* bolezhína, sháloft, kumèr, grímanie, shaluvánie
Firfcht, a, Viuda, a idem	dux	VóJVoda, sprejmláviz, poglavár, Capitàn, hérzog	Vójuoda, vojár, Capitàn, herzog

Bohorič	Latinska ustreznica	Hipolit I. del	Hipolit prepis
Shpiza, ze	acies	pobóyna ordénga, ali boyska órdenga	pobóyna ali boyska órdenga
v' metelnoft, fti	ars	mojſtría, Kunfht, ántverh, falſhya, Savínoft ali pregnanoft, hímba	Kunfht, antvèrh, mojſtría, falſhya, himba
Bekajne, nja	balatus	bléjanie tih ovaz	bléjanie ene ovze
Helze, za	capulus	rozhaj, ròzha	plasníza, rozha, rozhaj
Kardellu, la	agmen	ena troppa sholnerjou ali ſoldátou, Kateri na vújko maſhírajo, ena majhena armáda, ali vojska	ena tropa, ali mnóshiza maſhèrajozhih vojszhákou, ena májhena armáda ali vojska
Purgarmaſhtrovu opravilu, viga, la,	confulatus	ta purgermaſtrýa, ali púrgermastrova flushbá, oblást, inu zhast	púrgermastrova flushbá, oblást, inu zhast

Tudi pri nekaterih od teh primerov pa lahko Bohoričevemu enak izraz najdemo pri drugih latinskih ustreznica ali v nemško-slovensko-latinskem delu izvirnega rokopisa:

Ducatus. Verwaltung: Item herzogthum haubtmannschafft. governájne, éna Herzogýa, éna Capitanýa, vójvodstvu, defhella éniga **firfta**

Phalanx. ein kriegsheer von 8000 fusknechten. éna mnofhiza ali **kardélu** od ósem tauſhent péjshzou

Schmerz. bolezhína, **betég**, betésh, martra, shaloft, boléjsen. dolor, cruciatus, moeror, aegritudo

Kunst. kunfht, snájne, **vmétalnoft**, mojſtría. ars, artificium

Messerstiel, messerhefte. **hélze**, fhtil, ali plasníze pèr nóshu. manubrium cultri

Čeprav posamezni primeri kažejo, da je Hipolit pri predelavi latinsko-nemško-slovenskega dela vsaj občasno uporabljal tudi slovarčke v Bohoričevi slovnici, pa neposrednega vpliva na to delo očitno niso imeli.

Zaključek

Primerjava slovenskih ustreznih izbranih latinskih samostalnikov na A–Ex v Bohoričevi slovnici ter v izvirnem Hipolitovem latinsko-nemško-slovenskem slovarju in njegovem prepisu oz. predelavi je pokazala, da je Hipolit pri predelavi sicer občasno uporabljal tudi slovarčke v Bohoričevi slovnici, vendar njihov vpliv večinoma ni bil neposreden. Večino sprememb, ki se jih pripisuje Bohoričevemu vplivu, je namreč Hipolit uvedel že v nemško-slovensko-latinskem delu izvirnega rokopisa. Pri vplivu Bohoričeve slovnice gre predvsem za sistematične spremembe zapisa nekaterih glasov (zlasti sičnikov in šumnikov) in spremembe odraza za *ń* sredi besede, druge glasovne spremembe so redke, oblikoslovne in besedotvorne spremembe na podlagi analiziranega gradiva v prepisu niso bile potrjene. V redkih primerih lahko domnevamo neposreden vpliv posameznih Bohoričevih izrazov iz slovarčkov na Hipolitove ustreznice za iste latinske besede. Tovrstni vpliv je v določenih primerih dokazljiv na leksikalni ravni, kjer je bil v prepisu dodan Bohoričev izraz iz slovarčka, nesistematična primerjava z nemško-slovensko-latinskim delom pa kaže, da je utegnil Hipolit iz Bohoričeve slovnice več izrazov prevzeti že pri pripravi drugega dela izvirnega rokopisa; v njem najdemo tudi izraze, ki jih pozneje v prepisu prvega dela ni uporabil; za izčrpnjšo primerjavo bi bila potrebna posebna analiza pojavljanja Bohoričevih besed pri enakih nemških iztočnicah v Hipolitovem slovarju in primerjava z ustrezniciami v latinsko-nemško-slovenskem delu, ki presega obseg tega prispevka.

Viri in literatura

Kozma AHAČIČ, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. (Linguistica et philologica, 18). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Kozma AHAČIČ, 2012: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: katoliška doba (1600–1758)*. (Linguistica et philologica, 28). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

BESEDJE 16 = Kozma AHAČIČ, Andreja LEGAN RAVNIKAR, Majda MERŠE, Jožica NARAT, France NOVAK, 2011: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. Tudi na spletu.

Adam BOHORIC, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Wittenberg.

Anton BREZNIK, 1926: Slovenski slovarji. *Razprave znanstvenega društva za humanistične vede* 3, 110–174.

HIPOLIT 2022 = *Slovensko-nemško-latinski slovar po rokopisnem slovarju Hipolita Novomeškega Dictionarium trilingue (1711–1712): z listkovnim gradivom Jožeta Stabeja*. Spletni slovar na www.fran.si.

Francè KIDRIČ, 2013 [1928]: Hipolit (1667–1722). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti – Znanstvenoraziskovalni center SAZU. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi231720/#slovenski-biografski-leksikon>. Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon: 3. zv. Hintner - Kocen*, ur. Izidor Cankar et al., Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1928.

Jernej KOPITAR, 1809: *Grammatik der Slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark*. Ljubljana.

Annelies LÄGREID, 1967: *Hieronymus Megiser: Slovenisch-deutsch-lateinisches Wörterbuch: Neugestaltung und Faksimile der ersten Ausgabe aus dem Jahre 1592*. Wiesbaden: O. Harrassowitz.

Andreja LEGAN RAVNIKAR, 2022: Besedotvorje v rokopisnem Hipolitovem slovarju (1711–1712): slovarsko izročilo in novosti. *Jezikoslovni zapiski* 28/2, 185–204.

MD 1592 = Hieronymus MEGISER, 1592: *DICTIONARIUM QVATVOR LINGVARVM*. Graz.

Megiser 2023 = Jože STABEJ, 1977: *Hieronymus Megiser: Slovensko-latinsko-nemški slovar po Thesaurus polyglottus (1603)*. Dopolnjena in popravljena izdaja. Spletni slovar na www.fran.si

MTh 1603 = Hieronymus MEGISER, 1603: *Thesaurus polyglottus*. Frankfurt.

Hipolit NOVOMEŠKI, 1711–1712: *Dictionarium trilingue ex tribus nobilissimis Europae linguis compositum in anteriori parte latino-germanico-sclavonicum in posteriori parte germanico-sclavonico-latinum* (Rokopisna zbirka Narodne in univerzitetne knjižnice, Ms II 182).

TPo 1595 = Primož TRUBAR, 1595: *HISHNA POSTILLA*. Tübingen.

Gerhard NEWEKLOWSKY, 2013: Pohlinova in Gutsmanova slovnica. *Novi pogledi na filološko delo o. Marka Pohlina in njegov čas: ob 80-letnici prof. dr. Martine Orožen in 85-letnici akad. prof. dr. Jožeta Toporišiča*. Ur. Irena Orel. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 155–171.

Irena OREL, 2022: Leksika Hipolitovega slovenskega prevoda Orbis pictus (1712) primerjalno s kasnejšimi delnimi slovenskimi prevodi. *Jezikoslovni zapiski* 28/2 (2022), 171–183.

Jože TOPORIŠIČ, 1983: Pohlinova slovnica. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture: zbornik predavanj* 19. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 95–128.

Jože TOPORIŠIČ, 1989: Bohoričica 17. in prve polovice 18. stoletja. *Obdobje baroka v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. (Obdobja, 9). Ur. Aleksander Skaza in Ada Vidovič-Muha s sodelovanjem Jožeta Severja. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 233–252.

TT 1577 = Primož TRUBAR, 1577: *NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL*. Tübingen.

THE INFLUENCE OF BOHORIČ'S GRAMMAR ON HIPPOLYTUS'S TRILINGUAL DICTIONARY

Summary

The trilingual dictionary *Dictionarium trilingue [...]*, compiled by the Capuchin Father Hippolytus Rudolphwertensis in 1711–1712, contains more than 30,000 different Slovene words. The first (Latin-German-Slovene) part of the dictionary had already been in the process of being printed, but the printing stopped when Hippolytus became acquainted with the grammar of Adam Bohorič. He then began to adjust the spelling of some of the consonants in the second (German-Slovene-Latin) part of the dictionary according to Bohorič's model and rewrote the first part, but abandoned the work after the letter E. The author compares selected nouns with Latin equivalents beginning in letters A-E in the vocabulary lists in Bohorič's *Arcticae horulae* (1584) with the Slovene equivalents for the same Latin words in the original and the reworked Hippolytus's manuscript in order to analyze to what extent and on which linguistic levels (orthographic, phonological, morphological, lexical) Bohorič's vocabulary lists in the grammar influenced Hippolytus's Slovene equivalents in his reworked manuscript. The Slovene equivalents in the second (German-Slovene-Latin) part of the original dictionary which Hippolytus completed after becoming acquainted with Bohorič's grammar are also taken into account.

The comparison shows that while Hippolytus occasionally relied on the vocabulary lists in Bohorič's grammar book in reworking the first part of his manuscript, their influence was mostly indirect. In fact, most of the changes attributed to Bohorič's influence were already introduced by Hippolytus in the German-Slovene-Latin part of his original manuscript. The influence of Bohorič's grammar can be seen primarily in the systematic changes in the spelling of certain consonants (especially sibilants) and in the changes in the reflex of the palatal *ń* in the middle of the word. Other phonological changes are rare, while no morphological or word-formation changes have been confirmed in the analyzed material from the reworked manuscript. In a few cases, we can assume a direct influence of Bohorič at the lexical level, where Bohorič's words from the vocabulary lists were added to the reworked manuscript. An unsystematic comparison with the German-Slovene-Latin part of the original dictionary shows that Hippolytus may have taken several words from Bohorič's grammar already when preparing the second part of the original manuscript; in it, we can also find words that he did not use later in the transcription of the first part.

Slovaropisni prikaz glagolskih frazemov v govoru Pišec in okolice

Vera Smole

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Ljubljana, Slovenija, vera.smole@ff.uni-lj.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.17>

ISBN: 978-961-286-878-9

V prispevku so obravnavani glagolski frazemi, zbrani v Pleteršnikovem domačem govoru Pišec in bližnji okolici. Kot primer dobre prakse je predstavljeno tudi (društveno) sodelovanje med domačini in pedagoško-raziskovalno organizacijo. Frazemi so obravnavani najprej po semantičnih kategorijah, nato pa so tudi slovarsko urejeni.

Ključne besede: glagolski frazemi, narečna frazeologija, kozjansko-bizeljsko narečje, narečni frazeološki slovar, zgradba frazeološkega slovarskega sestavka

The article deals with verbal idioms collected in Pleteršnik's native dialect of Pišec and its surroundings. As an example of good practice, (social) cooperation between the locals and a pedagogical-research organization is also presented. Idioms are first discussed according to semantic categories and then also arranged in a dictionary manner.

Keywords: verbal idioms, dialectal phraseology, Kozjansko-Bizeljsko dialect, dialectal phraseological dictionary, structure of phraseological dictionary entry

Gradivski vir, terenska raziskava, prva analiza in nastanek knjižice¹

Prvi gradivski vir obravnavanih enot je bil poenostavljeno zapisan nabor 281 »pišečkih fraz, rekel«² z naslovom *Pr nas pa taku*, ki smo ga s prošnjo za ureditev dobili od domačinov kot del ohranjene nesnovne kulturne

---

¹ Raziskovalni program št. P6-0215 (Slovenski jezik – bazične, kontrastivne in aplikativne raziskave) je sofinancirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Izraz *fraza* nam bo v nadaljevanju služil kot poimenovanje za raznovrstno gradivo pred ureditvijo.

dediščine, prvotno brez navedbe pravega izvora. Kasneje se je izkazalo, da je to gradivo nastajalo dobrih deset let v zbornici Osnovne šole Maksa Pleteršnika Pišece, da so bili informatorji torej učitelji in da ga je zapisovala slovenistka Rut Zlobec, ki ga je kasneje v računalniškem zapisu zbrala in uredila. Za obdelavo tega gradiva sva se odločili z Ireno Orel, s katero sva v zimskem semestru vodili skupni *Jezikoslovni magistrski seminar* s 14 študenti 2. letnika 2. stopnje na Oddelku za slovenistiko FF UL.³ Študentje so pod najinim mentorstvom predvsem urejali gradivo, se nekateri udeležili tudi terenskega dela,⁴ transkribiranje posnetkov pa sem hitreje opravila sama. Ker ni bilo povsem jasno, kje, kdaj in kako je dobljeno gradivo nastalo, smo si zastavili več stopenj dela: 1) preverjanje obstoja, pomena in glasovne podobe fraz pri govoricah iz Pišec in okolice v vodenem pogovoru s snemanjem na terenu; 2) zapis še vedno rabljenih fraz in morebitnih različic v fonetični transkripciji; 3) razvrstitev fraz glede na vrste, 4) ureditev gradiva znotraj posameznih vrst v slovarski obliki in 5) glasovna poknjižitev fraz s pripisom knjižnih ustreznic ali razlag besedam, ki niso knjižne ali imajo v teh govorih drugačen pomen.

Terensko delo je potekalo v organizaciji Društva Pleteršnikova domačija Pišece⁵ na dveh srečanjih na Pleteršnikovi domačiji v Pišecah, in sicer 11. oktobra in 8. novembra 2022. Z več domačini⁶ smo preverili poznavanje in rabo zapisanih fraz, njihov pomen, dobili potrebne razlage in njihovo glasovno podobo.⁷

³ To so bili: Aleks Birsa Jogan, Urh Ferlež, Jana Habjanič, Niki Hüll, Hana Kastelic, Erika Kum, Ula Matek, Manja Ocepek, Maja Ravnikar, Klara Šebenik, Barbara Šink, Ana Šintler, Lucija Šteh in Anja Zidar.

⁴ To so bili: Aleks Birsa Jogan, Ana Šintler, Matevž Treven in Maruša Žibred.

⁵ Pri tem se še posebej zahvaljujem predsedniku društva, gospodu Martinu Dušiču, ki je dal tudi pobudo za strokovno ureditev gradiva, in gospe Mileni Dušič, ki sta bila organizatorja srečanj.

⁶ Na srečanjih je bilo (enkrat ali obakrat) prisotnih sedem do osem domačinov, in sicer: Alojz *Bi* in Slavica Antolovič *Pi-3*, Marija Denžič *Pi-1*, Marija Dovjak *Mv*, Milena *Pi-2* (in Martin – odsoten zaradi hospitalizacije) Dušič, Marija Hotko *Bo*, Slavka Kržan in Slavko Omerzu *Pi-4*. Vsem se iz srca zahvaljujem. Za njihovimi imeni je dodana oznaka informatorjev v gradivu, ki pomeni kraj njihovega bivanja: *Bi* – Bizeljsko, *Bo* – Bojsno, *Mv* – Malivrh in *Pi* – Pišece, od koder je bilo več informatorjev, zato so ob njih še številke.

⁷ Natančnejša predstavitev urejanja je opisana v knjižici *Slikovito izražanje v domačem govoru Maksa Pleteršnika (pregovori, frazemi, nekonvencionalne replike in zanimivejša leksika v Pišecah in okolici)*. (Smole, Orel, 2023: 7–12).

Že od začetka je bilo jasno, da imamo opraviti z več vrst fraz. Razdelili smo jih na pregovore, frazeme in nekonvencionalne replike oz. nepričakovane/šaljive odgovore, posebej smo izvzeli leksiko, ki jo je skupina, zadolžena za analizo in pripravo slovarčka dopolnila še z zanimivejšo leksiko iz drugih frazeoloških enot in stavčnih zgledov k njim. Prav tako je v skupinah potekala tudi analiza drugih treh enot.

Naše raziskovalno delo se je po srečnem naključju odvijalo v *Letu jezikov Filozofske fakultete UL*, ki je v študijskem letu 2022/23 potekalo na naši fakulteti, ter januarja že začetem Pleteršnikovem letu, in s sodelovanjem v njem smo dobili priložnost, da končane skupinske seminarske naloge z uvodom in slovarsko ureditvijo enot s profesorico Orel urediva in jih pripraviva za objavo v knjižici; naslovili smo jo *Slikovito izražanje v domačem govoru Maksa Pleteršnika (pregovori, frazemi, nekonvencionalne replike in zanimivejša leksika v Pišecah in okolici)* (Smole, Orel, 2023).⁸ Izid knjižice, ki je dostopna tudi na spletni strani Oddelka za slovenistiko FF UL, je sprožil kar nekaj nadaljnjih dogodkov. Že 16. marca 2023 smo jo s študenti predstavili v Pišecah, organizaciji dogodka se je ob Društvu Pleteršnikova domačija Pišece z nastopajočimi in udeležbo učencev zadnje triade pridružila še Osnovna šola Maksa Pleteršnika Pišece. Študentje so z osnovnošolci znali vzpostaviti dober stik in mislim, da je dogodek potekal v obojestransko zadovoljstvo in korist. Drugič je bila knjižica predstavljena na Mednarodnem dnevu slovarjev 17. oktobra 2023 v Ljubljani, ki ga organizira ZRC SAZU.⁹

Izdaja knjižice in njene predstavitve (morda tudi spletni dostop do nje, saj je bila naklada zelo majhna) nas je vendarle pripeljal do kraja in ljudi, ki so oblikovali naš prvotni gradivski vir, tj. poenostavljen zapis »pišečkih fraz«, kot smo jih ves čas delavno imenovali. Dobila sem namreč namig, naj se za manjkajoče¹⁰ – pa tudi za nekatere popravke¹¹ – obrnem na upokojeni

⁸ Iz sredstev tega projekta je bilo možno financiranje preloma in natisa knjižice v nakladi 50 izvodov, za kar se prav tako zahvaljujem.

⁹ Za povabilo se zahvaljujem Miji Michelizza. Nezanemarljiva morda ni niti predstavitve na lokalnem radiju Sraka (za Dolenjsko in Posavje), kamor so me 26. marca 2023, na predlog Martina Dušiča, povabili na enourni intervju (vodil ga je Darko Povše), kjer sem naše delo in zanimivejše enote predstavljala sama (Smole, 2023).

¹⁰ Za rabo kar nekaj fraz na terenu nismo dobili potrditve.

¹¹ Zaradi poenostavljenega zapisa narečnih besed, združenja po dveh enot in podobnih gradivskih pomanjkljivosti s prvimi informatorji, ki pri zbiranju niso bili prisotni, nismo znali vsega razbrati oziroma smo to storili nepravilno.

učiteljici Anico Budkovič in Ireno Markovič,¹² kar sem seveda storila in julija letos pri njiju izvedela, da so zapisi nastajali v osnovnošolski zbornici v Pišecah več kot deset let in da jih je Rut Zlobec,¹³ kot zavedna slovenistka, beležila. Frazemsko gradivo iz knjižice je po njuni zaslugi po našem drugem srečanju 25. julija 2023 zdaj dopolnjeno in mestoma popravljeno in če bo knjižica kdaj ponovno izdana, bo res pravo skupinsko delo; in moja zahvala – tudi v imenu stroke – gre prav vsem sodelujočim: zapisovalki, prav vsem informatorkam in informatorjem, pobudnikom in organizatorjem srečanj, naši matični ustanovi in nenazadnje študentom, ki so skupni projekt sprejeli in se pri izdelavi seminarskih nalog res izjemno potrudili.

V knjižici je slovarsko obdelanih 113 frazemov, dobljenih s preverjanjem zapisov na jesenskem terenskem delu, po dopolnitvi in popravkih še z dvema informatorkama jih je skupno še precej več.¹⁴ Za tukajšnjo obravnavo so izbrani le glagolski, in sicer tako besednozvezni kot (več)stavčni; skupaj 140.¹⁵

Frazemi in njihova obdelava

Iz relativno obsežne literature lahko povzamem, da so frazemi tiste jezikovne enote, za katere je v primerjavi z drugim jezikovnim gradivom

¹² Anica Butkovič *Pi-A*, rojena leta 1958, v Dednji vasi, mož iz Pišec, mama iz sosednje krajevne skupnosti Slopno, Piršembreg, oče iz Dednje vasi, mož iz Pišec – vsi fara Pišece. Na njen govor, kot pravi, je najbolj vplivala stara mama, doma prvotno v Bojsnem, saj se je z njo veliko družila kot otrok in prav ona je pogosto rabila pregovore, reke, frazeme, enako njena mama. Irena Markovič *Pi-I*, rojena leta 1956, od rojstva živi v Pišecah, mož iz Krškega, mama iz Artič, oče iz Pišec. Obema se zahvaljujem za zgoščenki s filmoma, iz katerega sem izpisala še dva glagolska frazema, in sicer 28 *dati tako vročino, da bi še vragu rit zapalilo*, ki ga je povedala Ivana Zupančič, roj. 1957, iz Dednje vasi, oznaka *Dv-I*, in 53 *imeti pajčevino v želodcu*, ki ga je povedal Vinko Lesinšek, roj. 1953, prav tako iz Dednje vasi, oznaka *Dv-V*.

¹³ Rut Zlobec, doma iz Globokega, je bila slovenistka na OŠ Maksa Pleteršnika Pišece, trenutno je učiteljica dopolnilnega pouka slovenščine v Vojvodini. Zasluži si vse priznanje, da je to zanimivo gradivo sprti zapisovala, ga nato vnesla v računalnik in izročila domačinom.

¹⁴ S tem nikakor ne mislimo, da so popisani vsi pišeški frazemi; obratno, raziskovani gradivski vir, ki je bil izhodišče za raziskavo, potrjuje njegovo izjemno bogastvo in kliče po nadaljnjih, morda bolj sistematičnih raziskavah.

¹⁵ Že po ureditvi je bil dodan še frazem 59-1, tako da jih je dejansko 141.

značilna večbesednost, (relativna) stalnost, kar jih loči od drugih besednih zvez pa je neizpeljivost pomena iz osnovnih sestavin (*iti s košaraj po vode*) in ekspresivnost. V navedenem primeru, ki spada med glagolske frazeme, razumljenem dobesedno, lahko sestavino *s košaro* zamenjamo z *vedrom*, *steklenico*, *škafo* ..., sestavino *po vodo* pa tudi *po vino*, *žganje* itd., toda če mislim na ekspresivni pomen 'opraviti / opravljati nesmiselno delo', pa si tega ne morem privoščiti. Med glagolske frazeme spadajo tisti, ki imajo obliko glagolske besedne zveze in kategorialni pomen dejavnosti (po Kržišnik 1994: 6). Zanje sem se odločila, ker jih je tako kot v drugih jezikih, narečjih, govorih tudi v pišeškem največ in ker je med njimi tudi veliko lokalno specifičnih, kot sem že pred leti poimenovala tiste frazeme, ki na jezikovnih kartah ne izkazujejo širšega območja pojavnosti, svojega areala (Smole 2008: 69–70).

Frazeme je možno obravnavati na več načinov.

Če pri tem upoštevamo razne delitve, jih lahko obravnavamo:

- glede na njihovo skladijsko zgradbo ((več)stavčni, nestavčni (= besednozvezni), ki se naprej delijo na samostalniške, pridevniške, prislovne, glagolske, členkovne in medmetne),
- glede na njihovo skladijsko vlogo (stavčnočlenski ali nestavčnočlenski),
- glede na ožja ali širša pomenska polja sestavin (somatski, živalski, rastlinski, za človekove lastnosti ...) ali frazeoloških pomenov (za izražanje žalosti, veselja, prekomernega pitja ...; pragmatični, primerjalni ...)
- in s kombinacijo – in s tem zamejitvijo – zgoraj naštetih možnosti (pragmatični frazemi s sestavino *bog*, pridevniški primerjalni frazemi za človekove negativne lastnosti ...).

Frazeme lahko obravnavamo v enem ali (primerjalno, protistavno) v več jezikih, tudi v enem ali več narečnih govorih enega ali več jezikov, v odnosu do knjižnih frazemov ipd.

Frazeme je možno obravnavati tudi v različnih (besedilnih) oblikah:

- v razpravljalnih besedilih (članki, monografije, poglavja v njih ...),
- v slovarski obliki (znotraj člankov ali v slovarjih),
- na (komentiranih) jezikovnih kartah/zemljevidih, če imamo primerljive iz več različnih krajev
- in v različnih medijih (tiskanih, digitalnih).

V drugem delu prispevka sem se odločila za slovaropisni prikaz frazemov vsaj iz dveh razlogov: prvi je počastitev Pleteršnikovega slovaropisnega dela ob 100-letnici njegove smrti s simpozijem v njegovem rojstnem kraju

in s frazemi iz njegovega govora; drugi pa je prednost slovaropisne obravnave same – in s tem postopne gradnje vsenarečnega slovarja frazemov v neki bližnji ali daljni prihodnosti. Ker pa je taka obravnava za članke manj zanimiva, bom glasovno poknjiženo obliko frazemov, ki tvorijo vsaj manjše pomenske skupine ali skupine z isto ali podobno sestavino, pred tem razvrstila še po njih. Iz take obravnave je lažje spoznati tudi duh nekega kraja ali manjšega območja.

Pišeški govor

Pišeški krajevni govor je eden izmed govorov kozjansko-bizeljskega narečja štajerske narečne skupine in se govori v Pišecah in pripadajočih vaseh in zaselkih. Na tem mestu ni potrebe za njegovo širšo predstavitev. Glasoslovje tega govora je nazadnje na kratko opisala Zinka Zorko (2014: 111–113), pred njo pa skupaj z drugimi govori tega narečja Tine Logar ([1955: 131–137] 1996²: 188–192) v svoji razpravi *Karakteristike štajerskih govorov južno od Konjiške gore in Boča*,¹⁶ napisani po izsledkih raziskav za *Slovenski lingvistični atlas* (SLA) v letih 1953 in 1954, saj so Pišece ena od dvanajstih točk iz mreže krajev SLA, in sicer T347; leta 1969 je zapis po isti vprašalnici opravila še Branka Medved. Posnetek govora iz zaselka Orehovec je poleg še (trenutno) petih govorov kozjansko-bizeljskega narečja skupaj s transkripcijo in glasovno poknjižitvijo besedil o stari kmečki hiši dostopen na rastoči *Interaktivni karti narečnih besedil* (IKNB) na naslovu narecja. si (Smole, ur.). Po naših izkušnjah že v samih Pišecah težko najdemo dva posamezna govorca, ki se v nekaterih sistemskih lastnostih ne bi vsaj delno razlikovala, vasi, zaselki, celo razložene domačije znotraj pišeške župnije pa imajo nasploh svoje različice;¹⁷ zato ima vsaka poved navedeno okrajšavo s poreklom informatorja.

Glagolski frazemi po sestavinah ali po pomenskih poljih

V glagolskih frazemih kot sestavini izstopata dve živali: koza in pura(n), v enem primeru sta lahko med sabo zamenljivi: *52 imeti misli ko koza dreka*

---

¹⁶ Razprava je bila prevedena v poljščino in objavljena v Varšavi leta 1961.

¹⁷ Najbolj se od pišeškega razlikuje govor Marije (Mimice) Hotko iz Bojsnega, oznaka *Bo*, ki sicer spada v južni del župnije Pišece, a v krajevno skupnost Globoko.

= 106 *pominati se na porgo (v trajbo)* 'blebetati, nekaj se izmišljovati, veliko govoriti, tudi neresnice'; 60 *iti ko koza na sol* 'rad slediti komu, čemu; tudi: nasedati'; 127 *stati ko podojena koza* '(pre)dolgo nekje stati, postavati, pohajati'; 98 *ni dal bog kozi dolgega repa, še fort s kratkim otepa* 'ne uspeti česa narediti zaradi nesposobnosti'; 44 *hoditi (iti) ko pura (koza) po rajhlu (deski)* 'iti (hoditi) pokončno, ponosno, vzvišeno, domišljivo, vase zagledano /o ženski/'; 39 *držati se, ko da je pura kruh vzela komu* 'grdo se držati, biti nejevoljen'; 107 *pominati se, ko bi spod pur kidal* 'blebetati, nekaj se izmišljovati, veliko govoriti, tudi neresnice'; 59-1 *imeti toliko kil ko zagorski puran* [= *težki ko spucan puran*]¹⁸ 'biti zelo suh'.

Če se ženska domišljivost primerja s puro ali kozo, pa se / je tak moški 40 <*drži se*> *ko sveti Jur na konju* 'biti ponosen, vzvišen, domišljiv /o moškem/.

Za izražanje človeške hudobe se rabijo frazemi: 22 *biti tri dni stariji od hudiča* [= *žleht ko satan*] ~ 14 *biti proklet, do kod je topel* 'biti zelo hudoben'.

Za izražanje človeške neumnosti se rabijo frazemi s sestavino, ki poimenuje odpadke, iztrebke: 50 *imeti kanalizacijo v luft speljano* = 38 *drek na možgane kaplje komu* 'biti zelo neumen'; 26 *če se preveč pripogne kdo, gre drek v glavo* 'biti neumen, nespametno govoriti'.

Zaradi načela evfemizma v slovarjih knjižnega jezika ne najdemo nekaterih leksemov in še manj frazemov, ki zadevajo človekovo spolnost; tudi na terenu se do njih težje pride, zato so ti, dobljeni v pišeškem govoru, še toliko bolj dragoceni. Za izražanje moške impotence se rabi konceptualna metafora gor : dol: 47 *imeti ga na šest ali na dvanajst* = 111 *prej je gledal klobuk, zdaj pa šolne* = 112 *prej je gledal, kaj papa, zdaj pa, kaj kaka* 'izraža odsotnost oz. prisotnost erekcije'. Drugi so še: 125 *spati za pezdicoj ko maček za pečnicoj* 'rečejo za moške, ki so v postelji premalo aktivni'; 34 *dobiti pod repec* 'imeti spolne odnose /za žensko/'; 6 *bila bi nuna, če ne bi bilo kljuna* 'izraža žensko naklonjenost moškim'.

Za izražanje slabega pristopa k delu ali slabega razmisleka se rabijo sestavinsko zelo različni frazemi: 65 *iti s košaraj po vode* '1. ne se česa lotiti s pravim pristopom, orodjem'; 2. 'opraviti / opravljati nesmiselno delo'; 80 *kravo prodati pa labrico (voz) kupiti* 'narediti (gospodarsko) neumnost'; 122 *skregati se s kruhom* 'biti materialno na slabšem kot prej, pustiti dobro službo, posel'; 45 *imeti (biti, ratati) s finferja drobiž* = 82

¹⁸ V oglatih oklepajih so navedeni neglagolski frazemi. Glagolski frazem je bil dodan kasneje, zato ima posebno oštevilčenje.

narediti (imeti) iz dreka pokec ‘imeti (biti, nastati) iz malega še manj, iz slabega še slabše’.

Za pomen ‘biti oštet, okaran’ ali ‘ošteti, okarati koga’ se rabijo frazemi, ki se povezujejo z uživanjem hrane ali pijače: 31 *dobiti fržmajtžupel/-o (fržmajtovo župo), suhi šnopec, šnoftobak; nazobati se jih; natalati fržmajte komu.*

Od človeških fizioloških neskladnosti je bila očitno najbolj opazna velikost nosu. Za pomen ‘imeti zelo velik nos’ se rabijo naslednji frazemi: *imeti tak nos, da bi ga lahko v šajtrgi peljal; imeti tak nos, da bi lahko sveče ugašival v cerkvi; imeti tak nos, da bi lahko roval z njim; imeti tak nos, da bi orožni list za njega nugal* star.

Izpostavljam še nekaj drugih posebnih pišeških frazemov: *dobiti od volka meso* ‘tisti, ki ima, ne bo dal’; *biti tako zvit (skop), da bi iz iste šake jedel in sral* ‘biti zelo skop’; *pleti ko deseta sestra* ‘potepati se, dolgo hoditi okrog’; *viseti na kom kaj ko pasja večerja* ‘ne se privilegati, ne pristajati /o obleki/’.

Za konec dodajam še nekaj (pišeških) pregovorov: *Če ti je Bog stric, lahko Marijo za rit primeš.* ‘če imaš zveze in poznanstva, si lahko marsikaj privoščiš’; *Ne se sekirati za kilo dreka, če so ga polne hlače.* ‘ne se vznemirjati za majhne stvari, malenkosti, če imaš dosti večjih skrbi’; *Ni treba, da si vsakemu dreku kuhača.* ‘ni treba, da se vtikaš v vsako stvar’; *Boljše dvakrat jesti ko enkrat tepen biti.* ‘ne brani se, če ti kdo ponuja hrano, te povabi k jedi’.

Zgradba slovarskega sestavka in slovar

Zgradba slovarskega sestavka in pomeni znakov

V vseh mojih prispevkih s slovarskim prikazom narečnih frazemov se v osnovi držim zgradbe, pri kateri mi je kot zgled služil *Hrvatski frazeološki rječnik* iz leta 2003 (Menac – Fink-Arsovski – Venturin 2003), enak je tudi pomen uporabljenih oklepajev.¹⁹ V prvi vrstici je na začetku zaporedna številka frazema, ki omogoča lažjo orientacijo v razpravljalnem delu prispevka. Sledi glasovno poknjizen frazem v slovarski obliki, ki je v okrepljenem

¹⁹ Zgradba se razlikuje glede na to, ali se obravnavajo frazemi z omejenim številom sestavin (npr. živalski frazemi); takrat so te izpostavljene, razvrščene po abecedi in je zaporedje štetja znotraj njih. Tako urejeni sestavki že predstavljajo del nekega slovarja. V tem primeru pa je obravnavan le naključno dobljen del frazeologije nekega govora, zato so vsi frazemi razvrščeni abecedno glede na prvo sestavino in tako tudi oštevilčeni.

tisku, pri čemer so v okroglih oklepajih () med sabo zamenljive sestavine, v lomljenih oklepajih <> pa fakultativne sestavine, njegov del v poševnem tisku daje informacijo o rekciji, v poševnem, a ne krepkem tisku je tudi morebitni kvalifikator. Nato je v pomenskih oklepajih ‘ ’ podan pomen frazema. V drugi vrstici je frazem v narečnem (transkribiranem) besedilnem (stavčnem) zgledu z oznako informatorja, ki je zgled podal, v poševnem tisku. Če je besedilni zgled podalo več informatorjev, je med njimi znak ■. V obeh primerih je za znakom minus – podana njegova glasovno poknjžena oblika, v kateri so v pomenskih oklepajih ‘ ’ navedene knjižne ustreznice ali razlage neknjižnih leksemov in oblik. Včasih je za zgledom (zgledi) še znak ☒, ki uvaja komentar ali dodatno pojasnilo kakšnega leksema, rabe frazema ipd. V tretji vrstici znak ☐ uvaja podatek o tem, ali se narečni frazem nahaja v pregledovanih slovarjih na Franu; obvezen je podatek za SSKJ in SSF, za druge le, če ga ob odsotnosti v prvih dveh vsebujejo.²⁰ Če se narečni frazem pomensko in oblikovno (sestavinsko) ujema s tam zapisanim, je za okrajšavo slovarjev SSKJ in SSF pridan znak +. Kadar slovarski okrajšavi sledi znak ~, pomeni, da se pomen narečnega in knjižnega frazema ujemata delno ali samo v enem od pomenov ali da sta si frazema sestavinsko podobna, ne pa tudi enaka, pri čemer se pomena vsaj delno ujemata. Slovarski okrajšavi najpogosteje sledi znak –, ki pomeni, da narečni frazem v slovarju ni naveden oziroma obravnavan. Kazalke k pomensko enakim ali sorodnim frazemom tu niso navedene, ker so frazemi tako že obravnavani v razdelku 4.

Slovar glagolskih frazemov

1. <tako> boli glava *koga*, da ga šolni tiščijo ‘glava zelo boli koga’

Me te'ku: g'la:va bò'li:, ka me še 'šu:lnj ti'šijò. *Pi-I* – Me tako glava boli, ka 'da' me šolni tiščijo. ☒ Huda bolečina je prisotna po vsem telesu, čeprav boli samo en del.

☐ SSKJ–, SSF–

→ glavo bo razneslo *komu*; → imeti glavo ko svinjski piskar

²⁰ Ker pojavitev v drugih slovarjih skoraj ni bilo, je ta del izpuščen. Upoštevan ni niti eSSKJ, v katerem zaradi nedokončanosti razvidnost (ne)pojavitve za vse frazeme ni relevantna.

2. <tako> rad (raje) bi imel kaj, ko po svetu gledal ‘zelo si česa želeli’

Te'ku: bi tu 'rã:da 'me:la, ku pø s'vɛ:ti g'lɛ:daɫa. *Bo* – Tako bi to rada imela, ko(t) po svetu gledala. ■ 'Jo:j, 'tu: bɨ 'raj 'me:u, ku pø s'vɛ:t g'lɛ:doɯ! *Pi-I* – Joj, to bi raje imel, ko(t) po svetu gledal. ■ 'Tu: bi pa 'raj 'jã:mu, ku pø s'vɛ:t g'lɛ:daɯ. *Pi-A* – To bi pa raj(e) imel, ko(t) po svetu gledal.

☐ SSKJ–, SSF–

3. <tako> zehati, da se v rit vidi (sveti) komu, <kaj je jedel> ‘zelo zehati’

Te'ku: 'zɛ:xa, ka mu v 're:t 'vi:diš, 'kã: je 'jo:ɯ. *Bo* – Tako zeha, da mu v rit vidiš, ka(j) je jedel. ■ 'Zɛ:xa, da se mu v 're:t 'vi:dj. *Pi-A, Pi-I* – Zeha, da se mu v rit vidi. ■ 'Zɛ:xa, da se mu v 're:t s'vɛ:tj. *Pi-I* – Zeha, da se mu v rit sveti.

☐ SSKJ–, SSF–

4. beži, <tako> da se mu za petami kadi ‘zelo hitro teče, beži’

Je 'be:jžø, da se mu je ka'di:lø za pe'tã:mi. *Bo* – Je bežal, da se mu je kadilo za petami. ■ Je 'be:žau, te'ku: de se mu je za 'pã:tami ka'di:lø. *Pi-A, Pi-I* – Je bežal, tako da se mu je za petami kadilo.

☐ SSKJ–, SSF–

→ tako beži, da platfus izgubi (v pretekliku); → beži, ko da bi mu pod petami kuril

5. beži, ko da bi mu kdo pod petami kuril ‘zelo hitro teče, beži’

Je 'be:žau, kød-b-mo pøt 'pã:tam 'kø:ru. *Pi-A* – Je bežal, kot da bi mu pod petami kuril.

☐ SSKJ–, SSF–

→ beži, <tako> da se mu za petami kadi; → tako bežati, da platfus izgubi kdo (v pretekliku)

6. bila bi nuna, če ne bi bilo kljuna ‘bila bi nuna, če ne bi imela rada moških’

Bi bɫa 'nũ:na, če 'nã:bi bɫu k'lũ:na. *Bo* – Bi bila nuna, če ne-bi bilo kljuna. ■ F'čã:six sø 'ki:rø d'rã:žlj, za'kã: se je ø'žjɛ:nɫa, za'kã: bɨ se 'žjɛ:nɫa, da se 'ni: treba 'žjɛ:nt. 'Mi: 'rjɛ:čemo 'žjɛ:nt ne mo'ži:t. 'Pø:j pa, pa je ødgoʋø'ri:ɫa: »Jã:, 'ja:st bi b'ɫa: 'nũ:na, če 'nã:b-bɫu k'lũ:na.« *Pi-A* – Včasih so katero dražili, zakaj se je oženila, zakaj bi se ženila, da se ni treba ženit. Mi rečemo ženit ne možit. Po(tem) pa je odgovorila: »Ja, jaz bi bila nuna, če ne bi bilo kljuna.«

☐ SSKJ–, SSF–

7. biti (narediti) tako kislo <kaj>, da ti gate v rit potegne ‘biti zelo kislo’

'Tu:-j taku 'ki:sɫø, da tɨ 'gã:te v 'ri:t pø'tɛ:gne. *Pi-I* – To je tako kislo, da ti gate v rit potegne. ■ Sɨ taku 'ki:sɫø sø'ɫa:tø na'rjɛ:dɫa, da ti 'gã:te v 'ri:t pø'tɛ:gne. *Pi-A* – Si tako kislo solato naredila, da ti gate v rit potegne.

☐ SSKJ–, SSF–

8. **biti (sedeti) <tako> ko pes v čolnu** 'biti (sedeti) neudobno'
 'Se:m (se'di:m) ku 'pe:s f 'ču:ni. *Bo* – Sem (sedim) ko(t) pes v čolnu. ■ Da je ta'ku:, ku 'pä:s f 'ču:nj. *Pi-A, Pi-I* – Da je tako, ko pes v čolnu. ☒ Tudi pes se v čolnu ne počuti udobno oz. varno, ker ga ziblje. Tako se reče, če sediš npr. na pol stola ali kakor koli neudobno.
 ☐ SSKJ–, SSF–
9. **biti <ko> mrtvo puhalo** 'biti povsem brez življenjske sile, neuporaben za kaj'
 V 'jä:m 'ni: no'bä:nga ži'v'lä:ja, je ku 'mä:rtvo 'pü:xało. *Pi-A* – V njem ni nobenega življenja, je ko mrtvo puhalo 'piš, nič'. ■ 'Tu:-j pa 'mä:rtvo 'pü:xało, 'neč ni od n'jä:ga. *Pi-I* – To je pa mrtvo puhalo, nič ni od njega. ☒ Beseda *puhalo* obstaja samo v tej zvezi.
 ☐ SSKJ–, SSF–
10. **biti bos** 'ne biti polnoleten, zrel za poslušanje določenih vsebin /npr. o spolnosti/'
 'Nę:kej je 'bo:six, ne s'mę:mọ se o 'tę:m pọ'mi:nat. *Pi-A* – Nekaj je bosih, ne smemo se o tem pominati 'pogovarjati'.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → ne biti obut
11. **biti ko natlačen (naštopan) Jakob (Jaka)** 'biti čudno, neuskkljeno, v več pla-steh, preveč oblečen'
 Sŋ ku nak'lä:čŋ 'Ja:kup. *Bo* – Sem ko natlačen Jakob. ■ Je ku nak'lä:čen 'Jä:kop. *Pi-A* – Je ko natlačen Jakop. ■ Je ku naš'to:pan 'Jä:ka. *Pi-I* – Je ko naštopan 'natlačen' Jaka.
 ☐ SSKJ–, SSF–
12. **biti ko oni osel, ko je vodo nosil, pa od žeje crknil** 'biti nespameten, ne iz-koristiti priložnosti'
 Si ku un 'o:su/'o:sọ (I), ku je 'vo:dọ 'nuo:su/o, pa ot 'že:je 'čä:rkno. *Pi-A, Pi-I* – Si ko(t) oni osel, ko 'ki' je vodo nosil, pa od žeje crknil.
 ☐ SSKJ–, SSF–
13. **biti na Kokotovem** 'biti mrtev'
 'Ta: je pa 'zię na Ku'kuoŋovim. *Pi-I, Pi-A* – Ta je pa že na Kokotovem. ☒ Ko'ko:-toŋo 'pokopališče v Pišecah, ledinsko ime'
 ☐ SSKJ–, SSF–
14. **biti proklet, do kod je topel** 'biti zelo hudoben'
 Je p'rọ:kleta, dọ 'ko:t je 'tọ:pła. *Bo* – Je prokleta 'hudobna', do kod(er) je topla. ■ Je p'rọ:klet du 'kuoŋ je 'tuoŋu/'to:pu. *Pi-A, Pi-I* – Je proklet, do kod(er) je topel.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → biti tri dni stariji od hudiča

15. **biti s Finske** 'delati se finega'

'Kå: se pa 'dɛ:laš, ku da sɨ s 'Fi:nske. *Pi-I* – Ka(j) se pa delaš, ko da si s Finske.

☐ SSKJ–, SSF–

16. **biti tak ko sirkov drek <v lehtirni>** 'biti zelo bled'

Sɨ 'tå:k ku 'si:rkoɥ d'rå:k. *Pi-A* – Si tak ko sirkov drek. ■ Sɨ 'tå:k ku 'si:rkoɥ d'rå:k v lex'ti:rnj. *Pi-I* – Si tak ko sirkov drek v lehtirni 'vrsta svetilke'.

☐ SSKJ–, SSF–

17. **biti tako grd, da če bi ga v trsje (na njivo) postavil, bi se ptiči tako ustrašili, da bi še lansko grozdje (žit) nazaj prinesli** 'biti zelo grd (po videzu)'

Je te'ku: 'gɔ:rt, de če bi ga f 'tə:rsje pɔs'tå:vu, bi se f'ti:či te'ku: fst'rå:šli, de bi še 'la:jnsko g'rò:zjdje na'zaj pər'nes:li. *Bo* – Je tako grd, da če bi ga v trsje 'vi-nograd' postavil, bi se ptiči tako ustrašili, da bi še lansko grozdje nazaj prinesli.

☐ V istem pomenu, z manjšo stopnjo intezivnosti, uporabljajo tudi pridevniški primerjalni frazem *grd ko cug* 'vlak'.

☐ SSKJ–, SSF–

18. **biti tako lep, ko bi iz škatlice padel** 'biti zelo lep, urejen'

Te'ku: je 'lɛ:pa, ku bi zə š'ka:tlice p'å:ta. *Bo* – Tako je lepa, ko(t) bi iz škatlice padla.

☐ SSKJ+, SSF~

→ biti tako lep, ko bi iz škatlice spustil (vzel) *koga/kaj*

19. **biti tako lep, ko bi iz škatlice spustil (vzel) koga/kaj** 'biti zelo lep, urejen'

Je taku 'lɛ:pa, ku-b jə s š'ka:tlice s'pü:stu. *Pi-A* – Je tako lepa, ko bi jo iz škatlice spustil. ■ Je 'rɛ:s 'lɛ:pa, ku bi jə is š'ka:tlice v'zɛ:ɥ. (tudi samo: Ku is š'ka:tlice.) *Pi-I* – Je res lepa, ko bi jo iz škatlice vzel. (Ko iz škatlice.)

☐ SSKJ+, SSF~

→ biti tako lep, ko bi iz škatlice padel

20. **biti tako lepa, da bi se izpod nje vode napil** 'biti zelo lepa /samo o mladem dekletu/'

Je te'ku: 'lɛ:pa, de bi se spɔd 'jɛ: 'vɔ:de na'pi:ɥ. *Bo* – Je tako lepa, da bi se izpod nje vode napil. ■ 'Ta: je pa te'ku: 'lɛ:pa, da bi se č'lɔ:ɥk 'vɔ:de spɔd 'jɛ: na'pi:ɥ. *Pi-A* – Ta je pa tako lepa da bi se človek vode spod nje napil.

☐ SSKJ–, SSF–

21. **biti tako zvit (skop), da bi iz iste šake jedel in sral** 'biti zelo skop'

Je te'ku: z'vi:t (s'ku:p), da-b iz 'i:ste 'šå:ke 'jɔ:ɥ i s'rå:ɥ. *Pi-A* – Je tako zvit (skop), da bi iz iste šake 'roke, pesti' jedel in sral.

☐ SSKJ–, SSF–

22. **biti tri dni stariji od hudiča** 'biti bolj zloben kot hudič'
 Je t'ri: dni s'tâ:rija ot xu'di:ča. *Bo* – Je tri dni starija 'starejša' od hudiča.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → biti proklet, do kod je topel
23. **bubniti ko <slep> konj v mlako** 'nepremišljeno kaj reči'
 'Bu:bne kɔ s'lɛ:p 'kɔ:j v m'lâ:kɔ. *Pi-A* – Bubne 'pade, zleti' ko slep konj v mlako.
 ■ 'Bu:bne kɔ 'kɔ:j v m'lâ:kɔ. *Pi-I* – Bubne ko konj v mlako.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → bubniti pa ostati živ
24. **bubniti pa ostati živ** 'reči kaj nepremišljenega'
 'Bu:bneš, pa 'ži:ɥ ɔs'tâ:neš. *Bo* – Bubneš 'iznenada izrečeš', pa živ ostaneš. ■ Je 'bu:bnɔ, pa je 'ži:ɥ ɔs'tâ:ɥ. *Pi-I* – Je bubnil, pa je živ ostal.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → bubniti ko <slep> konj v mlako
25. **če bi na jezik stopil (jezik zavezal) kdo komu, bi rit klopotala (ropotala)**
 'zelo rad govoriti, biti zelo zgovoren /ponavadi o ženski/'
 Če bi ji na 'je:zik s'tɔ:pu, bi pa 'ri:t klɔpɔ'tâ:lâ (rɔpɔ'tâ:lâ). *Bo* – Če bi ji na jezik stopil, bi pa rit klopotala (ropotala) 'neprenehoma govorila'. ■ Če bi ji 'jâ:zik za've:zâɥ (na 'jâ:zik s'tɔ:pu), bi 're:t klɔpɔ'tâ:lâ. *Pi-A, Pi-I* – Če bi ji jezik zavezal (na jezik stopil), bi rit klopotala.
 ☐ SSKJ–, SSF–
26. **če se preveč pripogne kdo, gre drek v glavo** 'biti neumen, nes pametno govoriti'
 Če se pre'vâ:č pɛr'pɔ:gneš, g're: d'râ:k v g'lâ:vɔ. *Pi-I* – Če se preveč pripogneš, gre drek v glavo.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → drek na možgane kaplje *komu*; → imeti kanalizacijo v luft speljano
27. **dati še gate z riti** 'biti zelo dober, radodaren človek'
 Je te'ku: 'duɔ:ber, da bi ti 'da:ɥ še 'gâ:te z 'ri:ti. *Bo* – Je tako dober, da bi ti dal še gate 'spodnje hlače' z riti. ■ 'Jâ:, bi 'dâ:ɥ še 'gâ:te z 'ri:tj. *Pi-I* – Ja, bi dal še gate z riti.
 ☐ SSKJ–, SSF–
28. **dati tako vročino, da bi še vragu rit zapalilo** 'pri gorenju oddajati zelo močno vročino /o lesu/'
 'Ru:žje ma 'nâ:jbulšɔ 'i:cɔ; 'tu: 'ta:kɔ vrɔ'či:nɔ 'dâ:, ka-p še v'râ:gi 're:t za'pâ:llɔ. *Dv-I* – Rožje ima najboljšo ico 'vročino', to tako vročino da, ka 'da' bi še vragu rit zapalilo.
 ☐ SSKJ–, SSF–

29. **delati ko Noe barko** ‘zelo počasi, dolgo delati’
 'Dɛ:ɫa kɔ 'Nɔ:e 'bɑ:rko. *Pi-I, Pi-I* – Dela ko Noe barko.
 ☐ SSKJ–, SSF–
30. **delati s kom/čim ko prasica z mehóm** ‘grdo, malomarno, brez občutka delati s kom/čim’
 'Dɛ:ɫa z 'jɛ:m ku pre'si:ca z 'mɛ:xɔm. *Pi-A* – Dela z njim ko prasica z mehóm.
 ☐ SSKJ~ (svinja), SSF~ (svinja)
31. **dobiti fržmajtžupe/-o (fržmajtovo župo)** ‘biti oštet, okaran’
 Sŋ dɔ'bi:ɫa fɛrʒ'mɑ:jtɔvɔ 'žü:pɔ. *Bo* – Sem dobila fržmajtovo župo ‘juho iz očitkov’. ■ Sŋ dɔ'bi:ɫa frʒ'mɑ:jt'žü:pe. *Pi-A* – Sem dobila fržmajtžupe.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → dobiti suhi šnopec (šnoftobak); → nazobati se jih; ~ natalati fržmajte *komu*
32. **dobiti od svinjske pizde šravf** ‘ničesar ne dobiti’
 Bɔmɔ 'du:blɪ ɔt s'vi:nske 'pi:zde š'ra:ɸ. *Bo* – Bomo dobili od svinjske pizde ‘riti, zadnjice’ šravf ‘vijak’. ☒ Od svinjske riti, zadnjice se ne dobi vijaka, ker ga nima.
 ☐ SSKJ–, SSF–
33. **dobiti od volka meso** ‘tisti, ki ima, ne bo dal’
 Bɔš ti 'du:bɔ/dɔ'bi:ɫa ɔd 'vu:ka me'su:, 'jɑ:!. *Pi-A, Pi-I* – Boš ti dobil(a) od volka meso, ja!
 ☐ SSKJ–, SSF–
34. **dobiti pod repec** ‘imeti spolne odnose /za žensko/’
 Je dɔ'bi:ɫa pɔd 'rɛ:pic. *Pi-A* – Je dobila pod repec ‘rep, repek’.
 ☐ SSKJ–, SSF–
35. **dobiti suhi šnopec (šnoftobaka)** ‘biti oštet, okaran’
 Sŋ dɔ'bi:ɫa 'sü:xi š'nɔ:pc (š'no:ftɔ'bɑ:ka). *Pi-3* – Sem dobila suhi šnopc ‘žganje’.
 ■ Dɔ'bi:š 'sü:xga š'nɔ:pc/sa. *Pi-A* – Dobiš suhega šnopc/sa ‘žganja’. ■ F'či:ri sŋ dɔ'bi:ɫa š'nu:ftɔ'bɑ:ka. *Bo* – Včeraj sem dobila šnoftobaka ‘tobaka za njuhanje’.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → dobiti fržmajtžupe/-o (fržmajtovo župo); → nazobati se jih
36. **dobiti šolen v rit** ‘dobiti odpoved službe, biti odslovljen’
 Je 'du:bu 'šɔ:lŋ v 're:t. *Pi-A, Pi-I* – Je dobil šolen ‘nizko obuvalo s čvrstim podplatom’ v rit.
 ☐ SSKJ–, SSF–

37. **doktor Lopatar (doktor Zemljič) ozdravi koga** 'predvidevati, da do smrti ne bo boljše oziroma da je bolezen neozdravljiva'
Te bə 'dɔ:ktɔr ɬɔ'pɑ:tar ('dɔ:ktɔr 'Zä:mljič) ozd'rɑ:vʉ. *Bo, Pi-I* – Te bo doktor lopatar (doktor Zemljič) 'smrt' ozdravil.
☐ SSKJ–, SSF–
38. **drek na možgane kaplje komu** 'biti zelo neumen'
Mu d'rɑ:k na moʒ'gɑ:ne 'kɑ:plje? *Pi-A* – Mu drek na možgane kaplje?
☐ SSKJ–, SSF–
→ imeti kanalizacijo v luft speljano; → če se preveč pripogne *kdo*, gre drek v glavo
39. **držati se <tako>, ko <da> bi gnilo lesniko v rit tiščal komu** 'grdo, kislo se držati, biti slabe volje'
Se te'ku: dər'ʒi:, ku de bi ji g'ni:ɬɔ les'ni:kɔ v 're:t 'ti:ʃɔʉ. *Bo* – Se tako drži, ko da bi ji gnilo lesniko v rit tiščal. ■ Se dər'ʒi:, ku-b-mu g'ni:ɬɔ les'ni:kɔ v 're:t 'ti:ʃɔʉ. *Pi-A* – Se drži, ko bi mu gnilo lesniko v rit tiščal. ☑ Lesnika je sadež necepljene jablane, ki ga v Bojsnem uporabljajo za kis.
☐ SSKJ–, SSF–
40. **<držati se> ko Sveti Jur na konju** 'biti ponosen, vzvišen, domišljav /o moškem/)
Se dər'ʒi: ku svət 'Jur na 'kɔ:ʒi. *Bo* – Se drži ko sveti Jur(ij) na konju. ■ 'Le:j, ku'ku: se dər'ʒi:, ku svət 'Jü: na 'ku:ʒi. *Pi-A* – Glej, kako se drži, ko sveti Jur(ij) na konju.
☐ SSKJ–, SSF–
41. **držati se, ko da je pura kruh vzela komu** 'grdo se držati, biti nejevoljen'
Dər'ʒi: se, ku de mu je 'pü:ra k'rü:x v'zɛ:ɬɑ. *Bo* – Drži se ko, da mu je pura kruh vzela. ■ Se dər'ʒi:, ku da mu je 'pü:ra k'rö:x/k'rü:x v'zɛ:ɬɑ. *Pi-A, Pi-I*.
☐ SSKJ–, SSF–
42. **glavo bo razneslo komu** 'glava zelo boli koga'
Me te'ku: g'lɑ:va bɔ'li:, de mi jɔ bɔ raz'nä:sɬu. *Bo* – Me tako glava boli, da mi jo bo razneslo. ■ Jo:j, 'kɔ:lk me bɔ'li: g'lɑ:va, ku de mi jɔ bɔ raz'nä:sɬɔ. ali: G'lɑ:vɔ mʲ bɔ raz'nä:sɬɔ, ta'ku: me bɔ'li:. *Pi-I* – Joj, koliko 'kako' me boli glava, ko da mi jo bo razneslo. ali: Glavo mi bo razneslo, tako me boli.
☐ SSKJ–, SSF–
→ imeti glavo ko svinjski piskar; <tako> boli glava *koga*, da ga šolni tiščijo
43. **goniti se ko henks** 'žrebec' /o moškem/ 'gledati za ženskami, prizadevati si za spolno aktivnost'
'Ta: se pa 'guɔɲj ku 'xɛ:nks. *Pi-I* – Ta se pa goni ko henks 'odrasel konj, žrebec'.
☐ SSKJ–, SSF–

44. **hoditi (iti) ko pura (koza) po rajhlju (deski)** 'iti (hoditi) pokončno, ponosno, vzvišeno, domišljavo, vase zagledano /o ženski/'
 'Xu:di ku 'pü:ra pø 'ra:jxæli. *Bo* – Hodi ko(t) pura 'pura' po rajhlju 'po lati, deski'. ■ 'Le:jo ku g're:, ku 'pü:ra pø 'ra:jxli. *Pi-A* – Lej-jo ko 'kako' gre, ko pura po rajhlju 'ozka deska za povišanje lojtrnic, lestev na vozu'. ■ G'rè: ku 'ko:za pø 'da:ski. *Pi-A* – Gre ko(t) koza po deski.
 ☐ SSKJ–, SSF–
45. **imeti (biti, ratati) s finfarja drobiž** 'imeti (biti, nastati) iz malega še manj, iz slabega še slabše'
 G'lè:j, da 'nä:bø s 'fi:nfarja drø'bi:š! ali: Da ne 'bø: 'râ:tało te'ku:, da bø s 'fi:nfarja drø'bi:š! *Bo* – Glej, da ne bo s finfarja 'petaka' drobiž! ali: Da ne bo ratalo 'postalo' tako, da bo s finfarja drobiž. ■ 'Na:, z'dè:j pa 'mâ:š s 'fi:nferja drø'bi:š! *Pi-A* – Na, zdaj pa imaš s finferja drobiž! ☑ Največkrat so to izrekli kot svarilo ali kot očitek, ko je kdo želel kaj izboljšati, pa je nastalo še slabše oziroma se je uničilo.
 ☐ SSKJ–, SSF–
46. **imeti (dobiti) dve lopati po vampu** 'biti mrtev'
 'Nä: se se'ki:rat, 'xü:dø bø 'ø:nde, kø bøš 'mè:u d'vè: lø'pâ:ti pø 'va:m-pi. *Pi-A* – Ne se sekirati, hudo bo onde(j) 'takrat', ko boš imel dve lopati (zemlje, *op. zap.*) po vampu 'trebuhu'. Xü:dø bo 'o:nde, kø bøš 'du:bu z lø'pâ:tø pø 'vâ:m-pi. *Pi-A* – Hudo bo onde(j) 'takrat', ko boš dobil z lopato po vampu 'trebuhu'.
 ☐ SSKJ–, SSF–
47. **imeti ga na šest ali na dvanajst** 'izraža odsotnost oz. prisotnost erekcije'
 'Tu:j pa 'tu:t ød 'nä:šga s'tâ:rga 'fø:tra, ku si je 'pi:sau s:vøjim pør'jâ:tløm, pa že 'fè:jst je bil s'tâ:r, prøtj de'vè:deset je 'šø:u, 'pa sta si 'pi:sala: »Ti:, 'kâ: ga 'mâ:š na 'šè:st 'al ga 'mâ:š še kej na dva'na:jst? 'Je:st ga mam še g'da:j pa g'da:j na dva'na:jst.« *Pi-I* – To je pa tudi od našega starega fotra 'očeta', ko si je pisal 'dopisoval' s svojim prijateljem, pa je bil že fejest 'zelo' star, proti devetdeset je šel, pa sta si pisala: »Ti, ka(j) ga imaš na šest ali ga imaš še kaj na dvanajst? Jaz ga imam še kdaj pa kdaj na dvanajst.«
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → prej je gledal klobuk, zdaj pa šolne; → prej je gledal, kaj papa, zdaj pa, kaj kaka
48. **imeti glavo ko svinjski piskar** '1. imeti veliko glavo, 2. glava zelo boli koga'
 'Mâ:m g'lâ:vø ku s'vi:nski 'pi:skar. *Pi-A* – Imam glavo ko svinjski piskar 'lonec'.
 ■ Maš g'lâ:vø kø s'vi:nski 'pi:sker. *Bo* – Imaš glavo ko(t) svinjski pisker.
 ☐ SSKJ–, SSF–

49. **imeti glavo za štiri noge** 'biti zelo pameten /imeti pameti za dve glavi/'
 'Ti: si t̪a'ku: 'p̪a:met̪, de maš g'l̪a:v̪o za š'ti:r 'n̪o:ge. *Pi-I, Pi-A* – Ti si tako pameten, da imaš glavo za štiri noge.
 ☐ SSKJ–, SSF–
50. **imeti kanalizacijo v luft speljano** 'biti neumen, nespametno govoriti'
 Ka se 'tu:mast̪o p̪o'mi:na, pa 'r̪ä:čej̪o: Ka ma kanali'z̪a:cij̪o v 'lü:ft spe'l̪a:n̪o? Al pa: Mu d'r̪ä:k na mož'g̪a:ne 'k̪ä:pl̪e? *Pi-A* – Ko se tumasto 'neumno' pomina 'pogovarja', pa rečejo: Ka(j) ima kanalizacijo v luft 'zrak' speljano? Ali pa: Mu drek na možgane kaplje?
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → drek na možgane kaplje *komu*; → če se preveč pripogne *kdo*, gre drek v glavo
51. **imeti lase (frizuro), ko bi ga kdo vrikverc skozi (čez) grmovje vlekel** 'imeti neurejene, razmršene lase'
 <Mam 'la:se,> Ku bi me v'ri:kverc skuz g̪ər'mu:je v'l̪e:ku. *Bo* – <Imam lase,> Ko(t) bi me v rikverc 'vzratno' skozi grmovje vlekel. ■ 'Ta: ma pa fri'zu:r̪o, k̪o b-ga 'ri:kverc čez g̪ər'mo:je v'l̪e:ku. *Pi-I* – Ta ima pa frizuro, ko bi ga rikverc 'vzratno' čez grmovje vlekel.
 ☐ SSKJ–, SSF–
52. **imeti misli ko koza dreka** 'blebetati, nekaj se izmišljevati, veliko govoriti, tudi neresnice'
 Ma 'mi:sli, k̪o 'k̪o:za d'r̪ä:ka. *Bo* – Ima misli ko(t) koza dreka. ■ 'Ta: ma pa 'mi:sli k̪o 'k̪o:za d'r̪ä:ka. *Pi-I* – Ta ima pa misli ko koza dreka.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → pominati se na porgo
53. **imeti opajčevino v želodcu** 'biti lačen'
 'K̪ä: pa o'p̪ä:jč̪on̪o že 'm̪ä:te kej v že'lu:tc̪i? *Dv-V* – Ka(j) pa [o]pajčevino že imate kaj v želodcu?
 ☐ SSKJ~, SSF~ láčen, da se déla *kómu* pajčevína po/v želódcu
54. **imeti prej (že) mehko (prhko) rit <na Kokotovem>** 'predvidevati, da nečesa kdo ne bo dočakal'
 B̪om nap'r̪e: me'la 'mä:xk̪o 'ri:t na K̪o'kuo:t̪ovim, ku pa b̪om 'tu: f'č̪ä:k̪a'la. *Bo* – Bom napre 'prej' imela mehko rit na Kokotovem, ko pa bom to učakala 'dočakala'.
 ■ Re'ci:m̪o, 'ne:k̪o st'v̪ä:r s̪i na're:d̪o, pa t̪i 'ne:k̪o 'rä:če: »'Tu: pa ne 'b̪o: 'du:go zd̪ər'ž̪ä:l̪o.« »B'r̪ä:s sk̪ər'bi: 'buo̪t, bum 'jä:st me'la že 'p̪ä:rxk̪o 'r̪e:t, ku bu 'tu: 'xi:n.« *Pi-A* – Recimo, neko stvar si naredil, pa ti nekdo reče: »To pa ne bo dolgo zdržalo.« »Brez skrbi bodi, bom jaz imela že prhko rit, ko bo to hin 'uničeno'.«
 ☐ SSKJ–, SSF–

55. **imeti roke ko rajfenkerer** 'imeti umazane roke, biti umazan'

Ma 'rɔ:kə kɔ 'ra:jfŋ'kɛ:rɛr. *Bo* – Ima roke ko rajfenkerer 'dimnikar'. Si 'tɑ:ʂɛn kɔ 'ra:jfŋ'kɛ:rɛr. *Pi* – Si takšen ko(t) rajfkerer 'dimnikar'. ■ Ma 'rɔ:kə ku 'ra:jfŋ'ki:rɛr. *Pi-I* – Ima roke ko rajfenkerer 'dimnikar'.

☐ SSKJ–, SSF–

56. **imeti tak nos, da bi ga lahko v šajtrgi peljal (vozil)** 'imeti zelo velik nos'

Je 'mɛ:lɑ 'tɑ:k 'nu:s, ka bi ga 'lɑ:xkɔ f 'ʂɑ:jtɛrgi pɛ'lɑ:lɑ. *Bo* – Je imela tak nos, da bi ga lahko v šajtrgi 'samokolnici' peljala. ■ 'Jɔ:j, 'u:n ma pa 'tɑ:k 'nu:s, da-b ga 'lɑ:xkɔ f 'ʂɑ:jtɛrgi 'pɑ:lɔu *Pi-I* ('vɔ:zɔ *Pi-A*). Joj, on ima pa tak nos, da bi ga lahko v šajtrgi 'samokolnici' peljal (vozil).

☐ SSKJ–, SSF–

→ imeti tak nos, da bi lahko roval z njim; → imeti tak nos, da bi lahko sveče ugašival v cerkvi; → imeti tak<o velik> nos, da bi orožni list <zanj> nugal

57. **imeti tak nos, da bi lahko roval z njim** 'imeti zelo velik nos'

Ma 'tɑ:k 'nu:s, da-b 'lɑ:xkɔ rɔ'vɑ:u z 'ji:m. *Pi-A* – Ima tak nos, da bi lahko roval 'obdeloval zemljo' z njim.

☐ SSKJ–, SSF–

→ imeti tak nos, da bi ga lahko v šajtrgi peljal (vozil); → imeti tak nos, da bi lahko sveče ugašival v cerkvi; → imeti tak<o velik> nos, da bi orožni list <zanj> nugal

58. **imeti tak nos, da bi lahko sveče ugašival v cerkvi** 'imeti zelo velik nos'

Ma 'tɑ:k 'nu:s, da-b 'lɑ:xkɔ s've:ʃɛ vga'ʂi:vɔu f 'cɛ:rkvi. *Pi-A* – Ima tak nos, da bi lahko sveče ugašival 'ugašal' v cerkvi.

☐ SSKJ–, SSF–

→ imeti tak nos, da bi ga lahko v šajtrgi peljal (vozil); → imeti tak nos, da bi lahko roval z njim; → imeti tak<o velik> nos, da bi orožni list <zanj> nugal

59. **imeti tak<o velik> nos, da bi orožni list <zanj> nugal star.** 'imeti zelo velik nos'

Ma tɛ'ku: 'vɔ:lki 'nu:s, da bi ɔ'rɔ:žni 'li:st 'nũ:cau. *Bo* – Ima tako velik nos, da bi orožni list nugal 'rabil, potreboval'. ■ 'Mɔ:j 'ɔ:ʃɛ je pa 'rɑ:ku: 'Ta: ma pa 'tɑ:k 'nu:s, da bi ɔ'rɔ:žŋ 'li:st za 'jɑ:gɑ 'nũ:cɔ. *Pi-I* – Moj oče je pa rekel: Ta ima pa tak nos, da bi orožni list zanj nugal 'rabil, potreboval'.

☐ SSKJ–, SSF–

→ imeti tak nos, da bi ga lahko v šajtrgi peljal (vozil); → imeti tak nos, da bi lahko roval z njim; → imeti tak nos, da bi lahko sveče ugašival v cerkvi

59-1 **imeti toliko kil ko zagorski puran** 'biti zelo suh'

Ma 'tū:lku 'ki:l ku 'zâ:gorskî pe'râ:n. *Pi-I* – Ima toliko kil(ogramov) ko(t) zagorski puran. ☒ Zagorski purani so tod znani, sami sicer težki, a za človeka je to malo.

☐ SSKJ–, SSF–

60. **iti ko koza na sol** 'rad slediti komu, čemu; tudi: nasediti'

G're: ku 'kuo:za na 'su:. *Bo* – Gre ko(t) koza na sol.

☐ SSKJ–, SSF–

61. **iti ko muha na drek** 'kaj zelo privlači koga, je zelo zanimivo za koga'

G're: ku 'mü:xa na d'râ:k. *Pi-I* – Gre ko(t) muha na drek 'iztebke'.

☐ SSKJ– (med!), SSF–

62. **iti ko pes s fureža** 'užaljeno, žalostno oditi'

G're: ku 'pe:s s 'fū:reža. *Bo* – Gre ko(t) pes s fureža 's kolin'. ■ Je 'šo:u ku 'pâ:s s 'fū:reža. *Pi-A* – Je šel ko pes s fureža 's kolin'. ☒ Takrat, ko ne dobi nič. *Bo*

☐ SSKJ–, SSF–

63. **iti na Kokotovo (h Kokotu)** 'umreti'

'Ta: je pa 'šo:u na Ku'kuotuvō. *Pi-I, Pi-A* – Ta je pa šel na Kokotovo. ■ Se 're:če, de g're:š x Kō'kuo:ti. *Bo* – Se reče, da greš h Kokotu. ☒ Kokot je bil nadučitelj v Pišecah, na njegovi zemlji je pokopališče; sedaj Kō'kō:tōvō 'pokopališče v Pišecah, ledinsko ime'.

☐ SSKJ–, SSF–

64. **iti po funtih gor, po centih dol** 'počasi bogateti, hitro obubožati'

G're: pō 'fū:ntix/'fu:ntix 'gō:r, pō 'cē:ntix 'dō:l. *Pi-A, Pi-I* – Gre po funtih 'manjša denarna enota' gor, po centih 'večja denarna enota' dol.

☐ SSKJ–, SSF–

65. **iti s košaroj po vode** 'opraviti / opravljati nesmiselno delo'

Ku bi š'la: s kō'šâ:roj pō 'vō:de. *Bo* – Ko(t) bi šla s košaro(j) po vode 'po vodo'.

☐ SSKJ–, SSF–

66. **iti, ko da bi kdo za ritjo (za petami) kuril komu** 'hitro oditi /zaradi strahu, osramočenosti .../'

Je š'la:, kō de-b ji za 'ri:tjo 'kō:ru. *Bo* – Je šla, ko(t) da bi ji za ritjo kuril. ☒ Poznajo samo v Bojsnem. ■ Je 'šo:u, kōt bî mu pōt pe'tâ:m 'kū:rō. *Pi-A* – Je šel, ko(t) bi mu pod petami kuril.

☐ SSKJ–, SSF–

67. **izginiti (iti), ko bi ga v rit sunil** 'izginiti, hitro oditi'
 Je z'gi:nu (šõ:u), ku bi ga v 're:t 'su:nu. *Pi-3, Pi-A, Pi-I* – Je izginiš (šel), ko(t) bi ga v rit sunil.
 ☐ SSKJ–, SSF–
68. **izginiti ko kafra** 'izginiti, hitro, skrivaj oditi'
 Z'gi:nu je ku 'kâ:fra. *Pi-A* – Izginiš je ko kafra.
 ☐ SSKJ+, SSF+
69. **izgledati tako <slabo>, ko da je že trikrat prekopan** 'biti slab, slabotnega videza /ponavadi zaradi bolezni ali pretiranega popivanja/'
 'Ta: pa tã'ku: s'lã:bu zg'lẽ:da, ku da je že t'ri:krãt prekõ'pa:n. *Pi-I* – Ta pa tako slabo zgleda, ko da je že trikrat prekopan. ■ Če so se ga na'pi:l, pa je jemu 'mã:čka, pa če je 'jã:mroũ, so 're:kli: »'Sa te'ku: zg'lïedaš, ku de-s že biũ t'ri:kret prekõ'pa:n.« *Pi-A* – Če so se ga napili, pa je imel mačka, pa če je jamral 'tarnal', so rekli: »Sa(j) tako zgledaš, ko da si že bil trikrat prekopan.«
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → izgledati tako slabo, ko da je že iz groba vstal
70. **kaditi ko Turek** 'veliko kaditi'
 Ka'di:š ko 'Tõ:rk. *Bo, Pi-3* – Kadiš ko(t) Turek.
 ☐ SSKJ+, SSF+
71. **kaj se pa zamudi kdo** 'spotoma, mimogrede opraviti kaj'
 'Ka: se pa zami'di:š. *Bo* – Ka(j) se pa zamudiš. ■ 'Kã: se pa zami'di:š! 'Tu: 'mi:mgrẽ'dẽ: na'rẽ:di:š. *Pi-I* – Ka(j) se pa zamudiš! To mimogrede narediš.
 ☐ SSKJ–, SSF–
72. **kak <se> obrneš, je (imaš) rit zadaj** 'je, kot je, spremeniti se ne da'
 'Kã:k a'bã:rneš, 'tã:k je 'ri:t v'zã:d. *Pi-I* – Kak(or) obrneš, tako je rit vzad 'zadaj'. ■ Ka'ku: se o'ba:rneš, je 're:t v'za:dj. *Pi-A* – Kako(tr) se obrneš, je rit vzadaj 'zadaj'. ■ 'Kã:k/ka'ku: se õ'bã:rneš (!), maš 'ri:t v'zã:dj. *Pi-I* – Kako(tr) se obrneš, imaš rit vzadaj 'zadaj'.
 ☐ SSKJ–, SSF–
73. **kazati komu črno, ko on belo vidi** 'prepričevati koga v nekaj, kar ni res'
 'Nã: mi 'čã:rno 'kazat, kã jest 'be:lõ 'vi:dim. *Pi-3* – Ne mi črno kazati, ko 'ker, če' jaz belo vidim. ☑ Rabi zelo pogosto.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → kazati komu mesec v vodi

74. **kazati komu mesec v vodi** 'prepričevati koga v nekaj, kar ni res'
 Kâ: mi bõš 'mɛ:siç v 'võ:di 'kâ:zõ, če ga 'jâ:z na 'nɛ:bi 'vi:dim? *Bo* – Ka(j) mi boš mesec v vodi kazal, če ga jaz na nebu vidim. ■ 'Kâ: 'mä:nj 'mɛ:siç v 'võ:dj 'kâ:žɛš, če ga 'jâ:z 'gõ:r 'vi:dj. *Pi-A* – Ka(j) meni mesec v vodi kažeš, če ga jaz gori vidim.
 SSKJ–, SSF–
 → kazati *komu* črno, ko on belo vidi
75. **ko bi dal mački salo spraviti (merkati)** 'ne biti varno kaj pred kom'
 Kõ bi 'da:u 'ma:čkj 'sâ:lõ sp'ra:ut. *Bo* – Ko(t) bi dal mački salo spraviti. ■ Ku bi 'da:u 'mä:čkj 'sâ:lõ 'mɛ:rkät. *Pi-A* – Ko bi dal mački salo merkati.
 SSKJ–, SSF–
 → ko bi dal volku kozo merkati
76. **ko bi dal volku kozo merkati** 'ne biti varno kaj pred kom'
 Kõ bi 'da:u 'vu:ki 'kõ:zõ 'mi:rkät. *Bo* – Ko(t) bi dal volku kozo merkati 'paziti, varovati'. V Pišecah frazema ne rabijo.
 SSKJ–, SSF–
 → ko bi dal mački salo spraviti
77. **ko bi si z drekom (z drožmi) rit brisal** 'od dela ne imeti koristi, učinka'
 Kõ bi si z d'râ:kõm rit b'ri:sau. *Pi-3* – Ko(t) bi si z drekom rit brisal.
 SSKJ–, SSF–
78. **ko iz kevdra zvati (klicati)** 'klicati z močnim, odmevajočim glasom'
 Ku de bi s 'kɛ:vdrä z'va:u. *Pi-3, Pi-1, Bo* – Ko(t) da bi iz kevdra 'kleti' zval 'klical'.
 ■ 'Kâ:šlä, kõ bj s 'kâ:udrä k'li:çõu. *Pi-A* – Kašlja, ko(t) bi iz kevdra 'kleti' klical.
 Gl. *zvati* je rabljen zelo redko: Me je z'vâ:lä.
 SSKJ–, SSF–
79. **kozlati v locen** 'zelo bruhati'
 Kõz'lâ: v 'luõ:çj. *Bo* – Kozla 'bruha' v locen 'v lok'. ■ 'Ta: pa v 'luõ:çj kuz'lâ:.
Pi-1 – Ta pa v locen kozla.
 SSKJ–, SSF–
80. **kravo prodati pa labrico (voz) kupiti** 'narediti (gospodarsko) neumnost'
 Je k'râ:võ prõ'dâ:u, pa 'vu:s 'kü:pu. *Pi-1* – Je kravo prodal, pa voz kupil. ■ Je k'râ:võ prõ'dâ:lâ, pa 'lä:bärcõ 'kü:płä. *Pi-A* – Je kravo prodala, pa labrico 'lončena posoda za kisanje mleka' kupila.
 SSKJ–, SSF–

81. **napiti se kruha** 'biti objesten, razvajen zaradi izobilja'
Se je k'rū:xa na'pi:ɥ. *Bo, Pi-I* – Se je kruha napil.
☐ SSKJ~, SSF~
82. **narediti (imeti) iz dreka pokec** 'nastati iz slabega še slabše'
Z'dā: pa 'mā:š z d'rā:ka 'pō:kic! ali: Bɔ z d'rā:ka na'rē:dɔ 'pō:kic. *Pi-A, Pi-I* – Zaj pa imaš iz dreka pokec 'nič!' ali Bo iz dreka naredil pokec.
☐ SSKJ–, SSF–
83. **narediti (zrihtati) tako, ko bi s smrkijem zarigljal** 'narediti zelo slabo'
Sɔ z'ri:xtali te'ku:, ku bi zə š'mə:rkļəm zə'ri:glɔɥ. *Bo* – So zrihtali 'naredili, uredili' tako, ko(t) bi s smrkijem zarigljal 'zapahnil'. ■ S-na'rē:du te'ku:, ku de-b š'mā:rklem za'rē:glɔɥ/za'ri:glɔɥ. *Pi-A, Pi-I* – Si naredil tako, ko(t) bi s smrkijem zaregljal/zarigljal.
☐ SSKJ–, SSF–
84. **natalati fržmajti komu** 'ošteti, okarati koga'
Mī je frž'majti na'tā:laʃa. *Pi-A* – Mi je fržmajti 'očitke' natalala 'dala, naložila'.
☐ SSKJ–, SSF–
85. **nazobati se jih** 'biti oštet, okaran'
Sɥ se jix na'zɔ:baʃa. *Pi-I* – Sem se jih nazobala.
☐ SSKJ–, SSF–
→ dobiti fržmajtžupe/-o (fržmajtovo župo); → dobiti suhi šnopec (šnoftobaka)
86. **ne biti obut** 'ne biti polnoleten, zrel za poslušanje določenih vsebin /npr. o spolnosti/'
'Å:dɥ ni ɔ'bū:t. *Pi-I* – Eden ni obut. T'le: še 'ni:sɔ ɔ'bu:ti. *Pi-2* – Tle 'tu' še niso obuti. 'Å:dɥ še ni ɔ'bū:t. *Bo* – Eden še ni obut. ■ 'Ta: pa še 'ni: ɔ'bū:t. *Pi-I* – Ta pa -še ni obut. ■ 'Ni:s(m)ɔ f'si: ɔ'bū:tj. *Pi-A* – Nis(m)o vsi obuti.
☐ SSKJ–, SSF–
→ biti bos
87. **ne biti točen** 'ne biti pri pameti'
'Ta: pa 'ni: 'tɔ:čna/'tɔ:čɥ. *Bo* – Ta pa ni točna/točen. 'Ta: pa 'ni: čisto 'tɔ:čɥ. *Pi-I* – Ta pa ni čisto točen.
☐ SSKJ–, SSF–
88. **ne biti vreden rjavega šusa** 'biti zelo slab, ničvreden človek'
'Ni:si v'rē:den še r'ja:ɥga 'šu:sa. *Pi-I* – Nisi vreden še rjavega šusa 'metka, naboja'.
■ 'Ta: pa 'ni: v'rē:dɥ r'ja:ɥga 'šū:sa. *Pi-I* – Ta pa ni vreden rjavega šusa.
☐ SSKJ–, SSF–
→ ne biti vreden, da bi ga posral pa podoral kdo; → ne biti vreden, da bi ga pes poscal

89. **ne biti vreden, da bi ga pes poscal** 'biti zelo slab, ničvreden človek'
 'Ni:si v're:dn̩, de-p te 'pä:s p̩s'ca:ŷ. *Pi-3* – Nisi vreden, da bi te pes poscal.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → ne biti vreden, da bi ga posral pa podoral kdo; → ne biti vreden rjavega šusa
90. **ne biti vreden, da bi ga posral pa podoral kdo** 'biti zelo slab, ničvreden človek'
 'Ni: v're:dna, da bi jo p̩s'ra:ŷ pa p̩d̩'ra:ŷ. *Bo, Pi-A* – Ni vredna, da bi jo posral pa podoral.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → ni vreden, da bi ga pes poscal; → ne biti vreden rjavega šusa
91. **ne biti za nobeno rabo, pes vsaj bavče** 'biti neučinkovit, nesposoben za delo'
 'Ni:si za n̩'bä:n̩ 'rā:b̩, 'pä:s f'saj 'bā:ŷče. *Bo* – Nisi za nobeno rabo, pes vsaj bavče 'laja'. ■ 'Ni: za n̩'bä:n̩ 'rā:b̩. *Pi-A* – Ni za nobeno rabo. ☑ *Pi-A, Pi-I* drugega dela ne poznata.
 ☐ SSKJ–, SSF–
92. **ne fujtrati koga** 'ne govoriti neumnosti, lagati komu /velelno/'
 'Ne: me 'fu:jtrat, 'je:s s̩ ʒe 'je:l̩a. *Bo* – Ne me fujtrati 'hraniti', jaz sem že jedla.
 ☐ SSKJ–, SSF–
93. **ne imeti božjo rit** 'biti preveč požrešen'
 'Jā:s s̩ se 'd̩:st na'je:l̩a, k'du: se pa 'ni:, 'ta: pa 'ni:ma 'bu:ōžjo 're:t. *Pi-A* – Jaz sem se dosti 'dovolj' najedla, kdo(r) se pa ni, ta pa nima božjo rit 'božje riti'.
 ☐ SSKJ–, SSF–
94. **ne iti za kaj s purami na pašo** 'ne biti všeč komu kaj'
 Za 'tu: pa 'nä:bi š̩ŷ s 'p̩:rami na 'pā:š̩. *Bo* – Za to pa ne bi šel s purami na pašo.
 ☑ *Pi-A, Pi-I* frazema ne poznata.
 ☐ SSKJ–, SSF–
95. **ne pasti pure (krave) skup/vkup** 'tako se zavrne neprimerno tikanje koga'
 'Mi:dva pa 'ni:sva 'p̩:re (k'rā:ve) s/v'k̩:p 'pā:s̩la. *Pi-A* – Midva pa nisva pur[e] (krav[e]) skup(aj)/vkup pasla. (*Pi-I* pozna samo: k'rā:ve s'ke:p)
 ☐ SSKJ~ (krav), SSF~ (krav)
96. **ne priplavati po kisli župi** 'biti bister, prebrisan'
 'Ni:s̩ p̩r̩p'l̩a:v̩ŷ p̩ 'ki:sl̩j 'ž̩:p̩j. *Pi-A, Pi-I* – Nisem priplaval po kisli župi.
 ☐ SSKJ~ ((prežgani) župi, juhi), SSF~ ((prežgani) juhi)

97. **ne si zaslužiti vode v kruhu** 'malo narediti, imeti neuspešen dan'
 Si 'ni:sŋ 'vɔ:de f k'rü:xi zas'lü:žla. *Bo* – Si nisem vode v kruhu zaslužila. ■ P'ri:de 'da:n, kɔ si ne zas'lü:žmɔ 'vɔ:de v k'ru:xu. *Pi-3* – Pride dan, ko si ne zaslužiš vode v kruhu.
 SSKJ–, SSF–
98. **ni dal bog kozi dolgega repa, še fort s kratkim otepa** 'ne uspeti česa narediti zaradi nesposobnosti'
 'Ni: daɥ 'bu:k 'kuɔ:zi 'du:gga rɛ:pa, še 'fɔ:rt s k'râ:tkim ɔ'tɛ:pa. *Pi-A* – Ni dal bog kozi dolgega repa, še fort 'vedno' s kratkim otepa.
 SSKJ–, SSF–
99. **obsedeti ko stara kučka** 'od utrujenosti obsedeti'
 Ta'ku: sŋ ɔpse'dɛ:lâ kô s'tâ:ra 'ku:čka. *Pi-I* – Tako sem obsedela ko(t) stara kučka 'koklja'.
 SSKJ–, SSF–
100. **odnašati rit komu** 'delati namesto koga'
 X'vâ:lâ, ku nam 're:t ɔd'nâ:ša. *Bo* – Hvala, ko 'ker' nam rit odnaša.
 SSKJ–, SSF–
101. **oprati koga ko staro flundro** 'zelo ozmerjati koga'
 Me je ɔp'râ:ɥ kɔ s'tâ:rɔ f'lun:dro. *Pi-3* – Me je opral ko(t) staro flundro 'vlačugo'.
 SSKJ–, SSF–
102. **piti, ko da je kdo cerkev prodal** 'veliko, zelo piti'
 Smɔ 'pi:l, ku de smɔ 'ci:rkvɔ pɔ'da:l. *Pi-A, Pi-I* – Smo pili, ko(t) da smo cerkev prodali.
 SSKJ–, SSF–
103. **pleti ko deseta sestra** 'potepati se, dolgo hoditi okrog'
 Sŋ p'lâ:lâ ku de'sâ:ta 'sâ:stra. *Pi-A* – Sem pletla ko(t) deseta sestra.
 SSKJ–, SSF–
104. **pljuniti na karbid** 'z besedami razjeziti, razdražiti, izzvati koga'
 Si p'lü:nu na kar'bi:t. *Pi-4* – Si pljunil na karbid. Sŋ p'lü:nlâ na kar'bi:t. *Bo* – Sem pljunila na karbid.
 SSKJ–, SSF–
105. **pogledati čreve čemu** 'zanimati koga podrobnosti česa; popolnoma razdreti kaj'
 Ji boš še č'rɛ:ve pɔg'lɛ:dɔɥ? *Pi-A* – Ji boš čreve 'čreva' pogledal? Tako se reče, ko kdo kaj razdira in/ali kaj zelo podrobno raziskuje.
 SSKJ–, SSF–

106. **pominati se na porgo (v trajbo)** ‘blebetati, nekaj se izmišljevati, veliko govoriti, tudi neresnice’
 Se pø'mi:na na 'pø:rgo (f t'ra:jbø). *Bo, Pi-A, Pi-I* – Se pomina ‘pogovarja’ na porgo.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → imeti misli ko koza dreka; → pominati se, ko bi spod pur kidal
107. **pominati se, ko bi drva žagal** *redko* ‘vedno govoriti eno in isto’
 Se pø'mi:na, ku bi 'dø:rve 'žã:gou. *Bo* – Se pomina ‘pogovarja’, ko(t) bi drve ‘drva’ žagal. ☒ *Pi-A, Pi-I* frazema ne poznata.
 ☐ SSKJ–, SSF–
108. **pominati se, ko bi spod pur kidal** ‘blebetati, nekaj se izmišljevati, veliko govoriti, tudi neresnice’
 Smø se pø'mi:nali, ku bi spøt 'pür 'ki:dal. *Bo* – Smo se pominali ‘pogovarjali’, ko(t) bi spod pur ‘pur(anov)’ kidal. ☒ Razumejo kot: O nepomembnem, tja v tri dni, brez repa in glave.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → imeti misli ko koza dreka; → pominati se na porgo (v trajbo)
109. **poslušati četrtek večer šele v soboto** *zastar.* ‘biti doma v oddaljenem, odmaknjenem, nedostopnem kraju’
 'U:ni sø te'ku: 'dø:uč, da če'tø:rtkou ve'çi:r šele f sø'buøtø pø'slu:šajø. *Bo* – Oni so tako daleč, da četrtek večer šele v soboto poslušajo. ■ »'Kã: buøte 'vi:, ku če'tø:rtkou ve'çi:r šele v sø'buøtø pø'slü:šate. Kø p're:j ne p'ri:de du 'va:s.« *Pi-A* – »Ka(j) bo(s)te vi, ko 'ki' četrtek večer šele v soboto poslušate. Ko ‘ker’ prej ne pride do vas.« ☒ V krajih bliže Savi so jih imeli za zaostale, oddaljene; na tak način so se iz njih norčevali.
 ☐ SSKJ–, SSF–
110. **požreti koga na kisli župi** ‘sovražiti koga, biti jezen na koga’
 'Dø:brø, da me 'ni: pø'žã:rã na 'ki:sli 'žü:pj. *Pi-A* – Dobro, da me ni požrla na kisli župi.
 ☐ SSKJ–, SSF–
111. **prej je gledal klobuk, zdaj pa šolne** ‘izraža prisotnost oz. odsotnost erekcije’
 P'rã: je gl'ë:døu klø'bü:k, z'dã: pa 'šu:ne. *Pi-I* – Prej je gledal klobuk, zdaj pa šolne ‘(nizke) čevlje’. ■ Ku sñ biü m'ã:t, je gl'ë:døu klø'bü:k, z'dã: pa 'šu:ne, kakšñ s'ta:r 'rã:če. *Pi-A* – Ko sem bil mlad, je gledal klobuk, zdaj pa šolne, kakšen star reče.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → imeti ga na šest ali na dvanajst; → prej je gledal, kaj papa, zdaj pa, kaj kaka

112. **prej je gledal, kaj papa, zdaj pa, kaj kaka** 'izraža prisotnost oz. odsotnost erekcije'
 P'rä: je gl'ë:dou kâ 'pâ:pa, z'dä: pa kâ 'kâ:ka. *Pi-I*. – Prej je gledal ka(j) papa, zdaj pa ka(j) kaka.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → imeti ga na šest ali na dvanajst; → prej je gledal klobuk, zdaj pa šolne
113. **priti na svojo kahlo** 'prevzeti odgovornost za svoja dejanja'
 Bø 'o:na 'tüt: pərš'la: na s'vo:jo 'kâ:xlø. *Bo* – Bo ona tudi prišla na svojo kahlo 'nočno posodo'.
 ☐ SSKJ–, SSF–
114. **priti rikverc, da se ne bo treba obračati komu** 'izraža grožnjo, da ga bodo nagnali in bo zato moral hitro oditi'
 P'ri:di 'ri:kverc, ka se ti ne bø t'rē:ba øb'râ:čät. *Bo* – Pridi rikverc 'vzvratno', ka 'da' se ti ne bo treba obračati.
 ☐ SSKJ–, SSF–
115. **priti spod rekeljca pod kocen** 'pogospoditi se; ne se zmeniti za revne, čeprav je bil nekdam tak'
 Ni'ko:gra 'vä:č ne poz'nâ:, kø p'ri:de spud 'rē:kļca put 'k(ü)ø:cņ. *Pi-A* – Nikogra 'nikogar' več ne pozna, ko pride spod rekeljca 'suknjiča' pod kocen '(volneno) deko, odejo'.
 ☐ SSKJ–, SSF–
116. **radirati <z nosom> po šajbi** 'oprezati za drugimi, biti zelo radoveden'
 'Te:/'tä: 'bâ:be/-a s'ku:s re'di:ra(jø) z 'nu:søm pa 'ša:jbj! *Pi-A, Pi-I* – Te/ta babe/-a skozi 'kar naprej' radirajo po šajbi 'okenskem steklu'.
 ☐ SSKJ–, SSF–
117. **riniti <se> ko bajtar v zadrugo** *redko* 'nespametno si prizadevati, zelo si želeli kam priti, vključiti'
 'Ri:neš kø 'bâ:jtar v 'zâ:drugø. *Pi-A* – Rineš ko(t) bajtar v zadrugo.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → riniti ko slep konj v mlako, → riniti se ko fašjek v nebese
118. **riniti ko slep konj v mlako** 'brezglavo, nespametno si prizadevati za kaj'
 'Ri:ne kø s'lē:p 'ko:ř v m'lâ:kø. *Bo* – Rine ko(t) slep konj v mlako.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → riniti se ko bajtar v zadrugo *redko*, → riniti se ko fašjek v nebese

119. **riniti se ko fašnje** v nebesa 'nespametno si prizadevati, zelo si želeti kam priti, vključiti'
 Se 'ri:neš ku 'fã:šjek v ne'be:se. *Pi-I, Pi-I* – Se rineš ko(t) fašnje 'pust, maskara' v nebesa 'v nebesa'.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → riniti se ko slep konj v mlako, → riniti se ko bajtar v zadrugo *redko*
120. **samo eno zvezdo v najbolj jasni noči videti** 'biti v oddaljenem, odmaknjenem, nedostopnem kraju'
 'Muɔ:ji so'se:di je en so'šo:lc 're:ko, da je 'o:na v 'tã:kim k'ra:ji do'mã:, da 'sa:mo 'e:nɔ z've:zdɔ v 'na:jboj 'jã:sni 'no:či 'vi:di. *Bo* – Moji sosedi je en sošolec rekel, da je ona v takem kraju doma, da samo eno zvezdo v najbolj jasni noči vidi.
 ☐ SSKJ–, SSF–
121. **sedeti (držati se) ko Marija v oltarju** *redko* 'sedeti pri miru, negibno'
 Se'di: ku Ma'ri:ja v olt'a:rji. *Bo* – Sedi ko(t) Marija v oltarju. ■ Se dar'ži: ko Ma'ri:ja v olt'a:rji. *Pi-A* – Se drži ko Marija v oltarju.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → stati ko kip
122. **skregati se s kruhom** 'iti na slabše, pustiti dobro službo, posel'
 Se je s k'rü:xom sk're:goɔ. *Bo* – Se je s kruhom skregal.
 ☐ SSKJ–, SSF–
123. **smetati komu kaj ko kilavemu (krivemu) kurcu dlaka** 'biti komu vse napoti, odveč'
 Mu s'me:ta ku 'ki:lavim (k'ri:vim) 'ku:rcj d'lã:ka. *Pi-A, Pi-I* – Mu smeta 'ga moti' ko kilavemu (krivemu) kurcu dlaka.
 ☐ SSKJ–, SSF–
124. **soliti pamet komu, ko da je iz [ta] zadnje mele** 'vsiljevati komu svoje vedenje, znanje in imeti ga za nevednega'
 Mi je 'pã:met so'li:ɔ, ku da sɔ s ta 'zã:dje 'me:le. *Pi-A* – Mi je pamet solil, ko(t) da sem iz ta zadnje mele 'moke'.
 ☐ SSKJ+ (dva frazema, moke), SSF~ (prvi del +, drugi del –)
125. **spati za pezdicoj ko maček za pečnicoj** 'rečejo za moške, ki so v postelji premalo aktivni'
 S'pi: za pez'di:coj ku 'mã:čik za peč'ni:coj. *Pi-A, Pi-I* – Spi za pezdico[j] 'zadnjico' ko maček za pečnico[j].
 ☐ SSKJ–, SSF–

126. **stati ko kip** ‘stati, biti pri miru, negibno’
 Stɔjʃi:š kɔt 'ki:p. *Pi-A* – Stojiš ko(t) kip.
 ☐ SSKJ–, SSF+
 → sedeti ko Marija v oltarju
127. **stati ko podojena koza** *redko* ‘predolgo nekje stati, postaviti; dolgo čakati kje na kaj’
 Stɔjʃi:š, ku pɔdɔʃje:na 'kɔ:za. *Bo* – Stojiš, ko(t) podojena ‘pomolzena’ koza. ■
 Sɲ s'tâ:la ku pɔdɔʃje:na 'kɔ:za, sɲ 'nɛ:kej 'čâ:kała. *Pi-A* – Sem stala ko podojena koza, sem nekaj čakala.
 ☐ SSKJ–, SSF–
128. **suniti koga v rit, da se bo v luftu sezul** ‘biti zelo jezen na koga /izraža pretnjo/’
 Jo bom v 'ri:t 'sü:nla, da se bɔ v 'lü:fti se'zu:la. *Bo* – Jo bom v rit sunila, da se bo v luftu ‘v zraku’ sezula.
 ☐ SSKJ–, SSF–
129. **svetiti se v riti komu** ‘biti zelo lačen’
 Sɲ te'ku: 'lâ:čɲ, de sɲ mɨ v 'ri:ti s'vɛ:tɨ. *Pi-I* – Sem tako lačen, da se mi v riti sveti.
 ■ Se tɨ že kej v 'ri:ti s'vɛ:tɨ? *Pi-A* – Se ti že kaj v riti sveti? (= Si že kaj lačen?)
 ☐ SSKJ–, SSF–
130. **tako bežati, da platfus izgubi kdo** (v pretekliku) ‘zelo hitro bežati’
 Je te'ku: 'bɛ:jžɔɯ, da je p'la:tfu:s z'gü:bu. *Bo* – Je tako bežal, da je platfus ‘plosko stopalo’ izgubil.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → bežati, da se za petami kadi *komu*
131. **tako beži, da platfus izgubi** (v pretekliku) ‘zelo hitro bežati’
 Je te'ku: 'bɛ:jžɔɯ, da je p'la:tfu:s z'gü:bu. *Bo* – Je tako bežal, da je platfus ‘plosko stopalo’ izgubil.
 ☐ SSKJ–, SSF–
 → beži, da se mu za petami kadi; → beži, ko da bi mu pod petami kuril
132. **ugriznil bi se za rit, če bi se dosegel** ‘biti zelo jezen; zelo obžalovati kaj, jeziti se sam nase zaradi izgubljene priložnosti’
 Za 'ret bi se vg'ri:zli, če bi se dɔ'sɛ:gli. *Bo* – Za rit bi se vgriznili, če bi se dosegli. ■
 Za 'ret bɨ se vg'ri:zla, če bi se dɔ'sɛ:gla. *Pi-A* – Za rit bi se vgriz(ni)la, če bi se dosegla.
 ☐ SSKJ–, SSF–

133. **več ga nesti v želodcu (riti) ko kdo na hrbtu** 'biti sposoben brez večjih posledic popiti zelo veliko alkohola'
 'Več ga 'ne:seš v že'lu:ci kə 'je:st na 'xə:rpti. *Bo* – Več ga neseš v želodcu ko(t) jaz na hrbtu. ■ 'Ti: ga 'vā:č 'nó:sjš v že'ló:tcj ku 'jä:st na 'xá:rptj. *Pi-I* – Ti ga več nisiš v želodcu ko(t) jaz na hrbtu. ■ Ga 'vā:č 'nä:se v 'ri:ti, ku 'ti: na 'xá:rptj. *Pi-A* – Ga več nese v riti ko(t) ti na hrbtu.
 ☐ SSKJ–, SSF–
134. **viseti na kom kaj ko pasja večerja** 'ne se prilegati, ne pristajati /o obleki/'
 'Tu: pa 'vi:sj na 'jä:m ('mä:n) ku 'pá:jsja ve'či:rja. *Pi-A* – To pa visi na njem (meni) ko(t) pasja večerja.
 ☐ SSKJ–, SSF–
135. **voziti (peljati) koga (delati s kom), ko bi ga na sejmu kupil** 'grdo, brez občutka voziti koga, delati s kom'
 Nas je te'ku: 'və:zu, kə da bi nas na 'sä:jmi 'kü:pə. *Bo* – Nas je tako vozil, ko(t) da bi nas na sejmu kupil. ■ Nas pe'lā:, ku de nas je na 'se:jmj 'kü:pu. *Pi-A* – Nas pelja, ko(t) da nas je na sejmu kupil. ■ 'Ta: pa tə'ku: 'dē:la z 'je:m, ku de ga je na 'se:jmj 'kü:pu. *Pi-I* – Ta pa tako dela z njim, ko(t) da ga je na sejmu kupil.
 ☐ SSKJ–, SSF–
136. **vzeti (imeti) pod perutnico koga** 'varovati, ščititi, tudi nadzorovati koga'
 Ga je ũ'ze:u ('mä:) pöt peret'ni:co. *Pi-A* – Ga je vzel pod perutnico. ■ 'Fə:rt jo 'mä: pöt perut'ni:coj. *Bo* – Fort 'vedno' jo ima pod perutnico[j].
 SSKJ+, SSF–
137. **zadeti ko s prstom v rit** 'imeti povsem prav, ne se zmotiti; uspeti v čem'
 Si za'de:la kə s 'pə:rstəm v 're:t. *Bo* – Si zadela ko(t) s prstom v rit. ■ Sŋ za'de:la ku s 'pə:rstəm v 're:t. *Pi-A* – Sem zadela ko(t) s prstom v rit.
 ☐ SSKJ–, SSF–
138. **zapikovati se ko muha v drek** 'biti zelo siten, vsiljiv; riniti nekam, kamor ne spada'
 Se zapi'kā:vle ku 'mü:xa v d're:k. *Bo* – Se zapikavlje 'zapikuje' ko(t) muha v drek. ■ Se zapi'kā:va ku 'mü:xa v d'rä:k. *Pi-A* – Se zapikava 'zapikuje' ko muha v drek.
 ☐ SSKJ–, SSF–
139. **zaspati (naspati se) tudi (lahko) na plotu (štangi)** 'zlahka, kjerkoli zaspati'
 'Ja:, ku sŋ biu m'la:t, sŋ tüt na p'luó:ti 'lā:xkə zas'pa:u. *Bo* – Jaz, ko sem bil mlad, sem tudi na plotu lahko zaspal. ■ Kə sŋ biu m'la:t, sŋ se 'la:xkə na š'tā:jngj (na 'lu:jtri) nas'pā:u. *Pi-A, Pi-I* – Ko si bil mlad, si se lahko na štangi 'ojesu pri vozu' (lojtri 'lestvi') naspal.
 ☐ SSKJ–, SSF–

140. **zrasti na srcu komu kaj** (v nikalni rabi) ‘biti pretirano navezan na kakšno stvar’
 'Saj ti 'ni: na 'sa:rci z'râ:stl̩. *Pi-I* 'Sä t̩ 'ni: na 'sâ:rci z'râ:stl̩. *Pi-I* 'Se: ti ni na 'sə:rci z'râ:stl̩. *Bo* – Saj ti ni na srcu zrastlo. ■ 'Dä:, 'dä:, 'sä: t̩ 'ni: na 'sa:rci z'râ:stl̩. *Pi-A* – Daj, daj, saj ti ni na srcu zrastlo.
 ☐ SSKJ+, SSF–

Zaključek

Raziskava frazeologije v širšem smislu (poleg frazemov tudi pregovorov in nekonvencionalnih replik) v govoru Pišec in bližnje okolice (ponovno) potrjuje izjemno veliko in še nedokumentirano narečno bogastvo ne samo v tem govoru, ampak povsod po slovenskem govornem območju, kjer se raziskav lotimo.

V tej razpravi so slovarsko obravnavani le glagolski frazemi; predstavljen je tudi zgradba slovarskega sestavka. Od 140 zbranih pišeških glagolskih frazemov je v obeh reprezentativnih slovarskih delih slovenskega jezika, tj. v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*² (SSKJ) in *Slovarju slovenskih frazemov* (SSF) Janeza Kebra, prisotnih le 15 tudi pišeških frazemov; v SSKJ, a ne tudi v SSF še eden (*zrasti na srcu komu kaj* (v nikalni rabi)); v SSF, a ne tudi v SSKJ prav tako eden (*stati kot kip*); še trije podobni se pojavijo v obeh slovarjih (*napiti se kruha*; *delati s kom/čim ko prasica z mehom*; *ne priplavati po kisli župi*); en enak v SSKJ in podoben v SSF (*biti tako lep, ko bi iz škatlice padel*), kot dva različna v SSKJ (*soliti pamet komu*; *biti iz zadnje moke*) in samo prvi v SSF (*soliti pamet komu*) pa en pišeški frazem (*soliti pamet komu, ko da je iz [ta] zadnje mele*). Novih in slovarsko urejenih je v prispevku kar 125 glagolskih frazemov.

V obravnavi je v uvodnem delu zaradi pogostosti pojavitev izpostavljenih še nekaj sestavinskih (*koza, pura*), motivacijskih (za izražanje *domišljavosti, neumnosti, spolnosti, slabega pristopa k delu* ali *slabega razmisleka*) in pomenskih poudarkov (‘biti oštet, okaran’ ali ‘ošteti, okarati koga’; ‘imeti zelo velik nos’) ter dodanih še nekaj zanimivejših neglagolskih frazemov in tudi pregovorov.

Literatura

Željka FINK ARSOVSKI, et al. (za slovenščino Erika KRŽIŠNIK), 2006: *Hrvatsko-slavenski rječnik poredbenih frazema*. Zagreb: Knjigra. [HSRPF]

Erika KRŽIŠNIK, 1994: *Slovenski glagolski frazemi (ob primeru frazemov govorjenja)*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.

Tine LOGAR, ²1996: Karakteristike štajerskih govorov južno od Konjiške gore in Boča. *Dialektološke in jezikovnozgodovinske razprave*. Ur. Karmen Kenda-Jež. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša.

Antica MENAC, Željka FINK ARSOVSKI, Radimir VENTURIN, 2003: *Hrvatski frazeološki rječnik*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Vera SMOLE, 2008: Geolingvistična predstavitev izbranih frazemov s sestavino roka v slovenskih narečjih, *Slavistična revija* 56/2, 49–73.

Vera SMOLE, 2023: Raziskovanje slovenskih narečij. Radijski dogodek. <https://www.mixcloud.com/discover/zanimive-teme+city:novo-mesto/?order=latest>

Vera SMOLE: *Interaktivna karta narečnih besedil* (IKNB). <https://narecja.si/>

Vera SMOLE, Irena OREL, 2023: *Slikovito izražanje v domačem govoru Maksa Pleteršnika (pregovori, frazemi, nekonvencionalne replike in zanimivejša leksika v Pišecah in okolici)*. Ur. Vera SMOLE s sodelovanjem Irene OREL. Znanstvena založba Univerze v Ljubljani, Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

Zinka ZORKO, 2014: Kozjansko-bizeljsko narečje – glasoslovje pišečkega govora (Gradivo za okroglo mizo), *Slavia Centralis* 7/2, 111–113.

Spletni viri

Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, 2014–, različica 8.0, www.fran.si, dostop 12. 1. 2024.

Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, www.fran.si, dostop 12. 1. 2024.

KEBER, Janez, Slovar slovenskih frazemov, www.fran.si, dostop 12. 1. 2024.

Filmi

P'šečka bratva, Vinogradniško društvo Pišece, Videokom Brežice, 2016. Oblikovanje Irena Markovič. Scenarij Ivana Zupančič, režija Ivana Zupančič, Davor A. Lipej, kamera Davor A. Lipej.

Od kola do kupce, Vinogradniško društvo Pišece, Videokom Brežice, 2020. Oblikovatelj Irena Markovič. Scenarij Ivana Zupančič, režija Ivana Zupančič, Davor A. Lipej, kamera Davor A. Lipej.

A DICTIONARY PRESENTATION OF VERBAL IDIOMS IN THE SPEECH OF PIŠECE AND ITS SURROUNDINGS

Summary

The study of phraseology in a broader sense which includes not only idioms, but also proverbs and other unconventional replicas in the speech of Pišece and its surroundings reveals its extremely large and still undocumented dialectal wealth. This is true of other Slovene dialects as well. This paper focuses on the lexical aspects of verbal idioms. In addition, it presents the structure of the phraseological dictionary entries. Of the 140 verbal idioms collected in the Pišece speech, only 15 are included in the two representative dictionaries of the Slovene language, the *Dictionary of the Slovene Literary Language*² (SSKJ²) and the *Dictionary of Slovene Idioms* (SSF) by Janez Keber. In SSKJ, but not in SSF we find *zrasti na srcu komu kaj*—‘to grow on someone’s heart’ (in the negative use); and in SSF, but not SSKJ *stati kot kip*—‘standing like a statue’. Three somewhat similar idioms feature in both dictionaries: *napiti se kruha*—‘to get drunk on bread’; *delati s kom/čim ko prasica z mehom*—‘to work with someone/something like a swine with bellows’; *ne priplavati po kisli župi*—‘not to swim in sour soup’. The same idiom is found in SSKJ, while a similar one is included in SSF: *biti tako lep, ko bi iz škatlice padel*—‘to be so beautiful as if you fell out of the box’. There are two different idioms in SSKJ: *soliti pamet komu*—‘to salt someone’s wits’ and *biti iz zadnje moke*—‘to be from the last flour’. Only the first one is included in SSF: *soliti pamet komu*—to salt someone’s wits), but only one verbal idiom is present in the speech of Pišece *soliti pamet komu, ko da je iz [ta] zadnje mele*—‘to salt someone’s mind as if he is from the last flour’. There are as many as 125 new and dictionary-edited verbal idioms in this paper.

The discussion highlights the frequency of occurrences, several components (goat, turkey), and motivational vs. semantic aspects of the idioms (for expressing vanity, stupidity, sexuality, bad approach to work or bad thinking vs. ‘to be scolded, reprimanded’ or ‘to scold, reprimand someone’; ‘to have a very big nose’). Some interesting non-verbal idioms and proverbs are also addressed.

Prekmurska botanična terminologija v Pleteršnikovem slovarju

Mihaela Koletnik

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor, Slovenija, mihaela.koletnik@um.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.18>

ISBN: 978-961-286-878-9

Prispevek obravnava narečna imena rastlin (fitonime) v Krajinskem parku Goričko, drugem največjem naravnem parku v Sloveniji, ki je sestavni del trideželnega krajinskega parka Goričko–Őrség–Raab. Ta na slovenski strani obsega celotno Goričko in del Ravenskega. Imena rastlin, še danes živa v prekmurskem narečju, so bila zbrana s terensko raziskavo in so primerjana z iztočnicami v dveh temeljnih slovarjih, ki zajemata knjižni jezik, in sicer *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–95), s čimer se želi osvetliti zgodovino pojavljanja posamezne besede, opredeliti njeno razširjenost in opozoriti na morebitne pomenske razlike.

Ključne besede: dialektologija, panonska narečna skupina, prekmursko narečje, botanična terminologija, Pleteršnikov Slovensko-nemški slovar

The paper discusses the dialectal names of plants (phytonyms) in the Goričko Regional Park, which is the second largest nature park in Slovenia and part of the Goričko–Őrség–Raab transboundary nature park between Slovenia, Austria and Hungary. On the Slovene side, this covers the whole of Goričko and part of Ravensko territories. The names of plants, still used in the Prekmurje dialect today, were collected through fieldwork and compared with those found in the *Dictionary of Slovene Standard Language* and in Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary* (1894–95), two main dictionaries dealing with Standard Slovene. The aim of the paper is to shed light on the history and the frequency of the occurrence of a particular word and to point out possible semantic differences between the dialectal and the dictionary forms.

Keywords: dialectology, Pannonian dialectal group, Prekmurje dialect, botanical terminology, Pleteršnik's Slovene-German Dictionary

Uvod

Po Šekliju (2005: 24–25) funkcijsko imenoslovje jezikovni sestav deli na občnoimenski in lastnoimenski podsestav, saj se lastno ime od občnega imena loči po specifičnih funkcijah, ki jih opravlja znotraj jezikovnega sestava kot sredstvo za jezikovno sporazumevanje v družbi. Glede na vrsto predmeta lastnoimenskega poimenovanja v zunajjezikovni stvarnosti se lastna imena delijo na zemljepisna imena v širšem smislu (geonime), imena bitij (bionime) in stvarna imena (hrematonime), lastna imena bitij pa na človeška imena (antroponime), veroslovna (teonime), živalska (zoonime) in rastlinska imena (fitonime).

V prispevku¹ se osredinjam na v prekmurskem narečju še danes živa rastlinska imena, popisana v Krajinskem parku Goričko.² Osvetljeni so elementi, ki vplivajo na motivacijo njihovega poimenovanja, primerjana pa so tudi z iztočnicami v dveh temeljnih slovarjih slovenskega knjižnega jezika, s čimer želimo osvetliti dokumentiranost in semantiko narečnih imen ter ugotoviti, katera poimenovanja so prišla v knjižno rabo, katera pa so iz sistema knjižnega jezika izrinjena in kot taka najbolj prepuščena pozabi.

Nabor gradiva in metodologija

Dovolj obsežen nabor narečnih fitonimov sem pridobila z lastno terensko raziskavo, z raziskavo, v katero sem vključila študentke domačinke,³ z

---

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156 (*Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* – vodja programa prof. dr. Marko Jesenšek), ki ga je sofinancirala Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna.

² Krajinski park Goričko, ustanovljen 9. oktobra 2003, je sestavni del trideželnega krajinskega parka Goričko –Őrség–Raab. Ta na slovenski strani obsega celotno Goričko in del Ravenskega, natančneje občine Cankova, Dobrovnik, Gornji Petrovci, Grad, Hodoš, Kobilje, Kuzma, Moravske Toplice, Puconci, Rogašovci in Šalovci, na avstrijski strani južno Gradiščansko (okrožje Jennersdorf) s sedmimi občinami ob reki Rabi, na madžarski strani pa Zalsko in Železno županijo; upravno središče slednje je Sombotel. Krajinski park Goričko je s površino 46 200 ha drugi največji naravni park v Sloveniji.

³ Njihov prispevek je predstavljal terensko pridobivanje gradiva v sedmih raziskovalnih točkah (Gornji Senik, Bakovci, Satahovci, Petanjci, Tišina, Tropovci, Bogojina) v obliki zvočnih posnetkov, transkribiranje in/ali korigiranje gradiva pa je opravila avtorica tega prispevka.

izpisovanjem iz narečjeslovnega magistrskega dela (Blažeka, 2018) ter z raziskavo v okviru projekta *Zelišča in zdravilne rastline*,⁴ katerega nosilka v letih 2005–2007 je bila OŠ Puconci.⁵ Tako sem s pomočjo vnaprej pripravljene vprašalnice in s pomočjo slikovnega gradiva pridobila več kot dvesto različnih narečnih poimenovanj za zdravilne rastline.⁶ Narečno gradivo sem izgovorjene v pisno obliko pretranskribirala v skladu s slovensko narečno fonetično transkripcijo ter nato še poknjižila. Tako obdelano gradivo je bilo izhodišče za nadaljnje jezikoslovno preučevanje.⁷

Prekmurski fitonimi

V prispevku obravnavam petinsedemdeset v Prekmurju v naravi ali na obišnih vrtovih rastočih rastlinskih vrst. Vsako rastlinsko vrsto, po kateri se je spraševalo, sem zaradi lažje preglednosti s pomočjo določevalnega ključa po *Mali flori Slovenije* (Martinčič idr., 1999) po sorodnosti umestila v družine. Znotraj družine rastlinske vrste predstavljam po naslednjem vzorcu: v okrepljenem poševnem tisku je zapisano slovensko ime rastline, ki mu v okroglem oklepaju sledi latinska znanstvena ustreznica. Fonetično

---

⁴ Projekt je nastal na pobudo ravnateljcev osnovnih šol v Krajinskem parku Goričko ter takratne predstojnice Zavoda za šolstvo Murska Sobota gospe. Irene Kumer. V okviru projekta so učenci osmih osnovnih šol znotraj Krajinskega parka Goričko ob pomoči staršev po vnaprej pripravljene vprašalnice in s pomočjo slikovnega gradiva na terenu zbrali tudi narečna poimenovanja zelišč in zdravilnih rastlin. Pri izboru rastlin za vprašalnico so bili upoštevani različni kriteriji. Izbrane so bile rastline, rastoče v Krajinskem parku Goričko, ki se že dolgo in pogosto uporabljajo v ljudskem zdravilstvu in medicini. Eden od ciljev projekta – izdelati narečni slovar zelišč in zdravilnih rastlin – žal ni bil uresničen.

⁵ V projektu smo sodelovali tudi Mihaela Koletnik, Stanko Kapun in Janko Rode.

⁶ Gradivo se je ob že omenjenih zbiralo še v naslednjih vaseh: Adrijanci, Boreča, Čepinci, Dolenci, Dolina, Gornji Petrovci, Košarovci, Križevci, Kuštanovci, Kukeč, Lončarovci, Lučova, Martinje, Moščanci, Motovilci, Neradnovci, Pečarovci, Peskovci, Stanjevci, Šulinci, Trdkova, Ženavlje, Prosenjakovci, Vadarci in Šalovci.

⁷ V okviru iz EU delno financiranega projekta *Gorička zel*, ki se je izvajal na območju celotnega Krajinskega parka Goričko in katerega nosilec je bilo Goričko društvo za lepše vütro, partnerja pa še Kulturno-umetniško društvo Budinci ter biolog Lovro Vehovar, je ob finančni pomoči Evropskega kmetijskega sklada za razvoj podeželja leta 2012 izšla brošura o zeliščarstvu in zeliščih na Goričkem z naslovom *Gorička zel*. V brošuri, ki prinaša opis najpogostejših v naravi rastočih zelišč na Goričkem, narečna poimenovanja zanje niso zabeležena. Brošura je dostopna na spletnem naslovu: <http://www.goricko.lrf-pomurje.si/projekt-goricka-zel/>.

poknjižena oblika narečnega imena rastline je zapisana v poševnem tisku, za grafičnim znamenjem ▶ in v oglatem oklepaju pa je v slovenski narečni fonetični transkripciji podan še fonetični zapis. Neposredno za grafičnim znamenjem ⊙ je navedena izpričanost narečnega leksema v dveh temeljnih slovarjih slovenskega knjižnega jezika, tj. *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (SSKJ) ter v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (PLET.), in sicer z znakom +, če je beseda v slovarju zapisana v pomenu, ki ga izkazuje tudi ta prispevek, +p–, če je beseda v slovarju zapisana, a ne v pomenu, ki ga izkazuje ta prispevek, +p~, če je beseda v slovarju zapisana, a v slovarskem članku dani pomen ni dokumentiran, in –, če beseda v slovarju ni zapisana. Etimologije so povzete po Bezlajevem *Etimološkem slovarju slovenskega jezika* (ESSJ), Snojevem *Slovenskem etimološkem slovarju* (SES) in po Striedter Tempsove *Lehnwörter im Slovenischen*.

Umestitev prekmurskih fitonimov v družine

Družina: borovke – Pinaceae

Bela jelka (Abies alba)

Narečna poimenovanja: *jelič* ▶ [ˈželič, ˈgälič], *jalič* ▶ [ˈžälič], *jalinč* ▶ [ˈžälinč] in *jelenšček* ▶ [dʰeˈlenšček] – Ime etimologi povezujejo s pslovan. *edlb,⁸ kar je sorodno z lit. *ėglė*, let. *egle*, stprus. *addle* ‘smreka’, to pa je domnevno izpeljano iz ide. korena **ed^h*- ‘igličast, koničast’ (ESSJ I: 225–226; SES: 238).

⊙ *jelič*: SSKJ: –, PLET.: **jelič** 1., -iča, *m.* die Tanne, *C.* /.../

⊙ *jalič*: SSKJ: –, PLET.: –

⊙ *jalinč*: SSKJ: –, PLET.: –

⊙ *jelenšček*: SSKJ: –, PLET.: –

Rdeči bor (Pinus sylvestris)

Narečno poimenovanje: *bor* ▶ [ˈbo:ʋr] – Pslovan. *bor se je razvilo iz ide. **b^haru-* ‘iglasto drevo’, iz česar je še stnor. *bqrr* ‘drevo’, ags. *bearu* ‘gozd, grmičje’. Ide. koren rekonstruirajo **b^har-* ‘nekaj ostrega, drevesna iglica, resa’ (SES: 51–52).

⊙ *bor*: SSKJ: +, PLET.: **bôr** 1., *m.* die Kiefer, die Waldföhre (pinus silvestris), *Tuš. (R.)* /.../

⁸ Oblike z *-d-*, npr. *jedel, jedla* ‘oboje *Abies alba*’, so danes izpričane samo v koroškem narečju.

Družina: brezovke – Betulaceae**Črna jelša (*Alnus glutinosa*)**

Narečno poimenovanje: *jolša* ▶ [lʲo:ɯša] – Pslovan. *jèlšša, *òlšša sta izpeljanki iz pslovan. *jèlšxa, *òlšxa ‘jelša’ (znano npr. v nar. rus. *ělha* ‘jelša’), kar je enako s stvnem. *elira*, nem. *Erle* ‘jelša’, stnord. *ørl*. Domnevno izhodišče je ide. koren *h₁el- ‘rdeč, rjav’. Rastlina je tako poimenovana zato, ker les, ko mu odstranimo lubje, pordeči (SES: 239).

Ⓞ *jolša*: SSKJ: –, PLET.: **jólša**, *f.*, *BlKr.*, pogl. jelša; **jélša**, *f.* die Erle; črna j., die Schwarzerle (*alnus glutinosa*), *Tuš. (R.)*; – bela j., die Weiß- oder Grauerle (*alnus incana*), *Cig., C.*

Navadna breza (*Betula pendula*)

Narečno poimenovanje: *breza* ▶ [b'rɛza] – Pslovan. *bérza je sorodno ali enako z lit. *béržas*, let. *bęřza*, strus. *berse*, stvnem. *birihha*, nem *Birke*, vse v pomenu ‘breza’. Ide. izhodišče je *b^herh₁g'ah₂ (in *-i_{ah}), kar je tvorba iz baze *b^herh₁g'- ‘svetleč, bel’. Rastlina je tako poimenovana zaradi belega lubja (SES: 57).

Ⓞ *breza*: SSKJ: +, PLET.: **bréza**, *f.* 1) die Birke (*betula*); /.../

Družina: broščevke – Rubiaceae**Plezajoča lakota (*Galium aparine*)**

Narečno poimenovanje: *loveča trava* ▶ [lo'vɛ:ɯča t'ra:va] – O motivaciji poimenovanja je mogoče sklepati na podlagi pomenskih lastnosti tvorjenega levega prilastka. Ta podrobno določa lastnost rastline, ki je izrazita plezalka in ki zavoljo nazaj obrnjenih bodic obvisi na grmovju ali drugih rastlinah.

Ⓞ *loveča trava*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: bršljanovke – Araliaceae**Navadni bršljan (*Hedera helix*)**

Narečni poimenovanji: *bršljan* ▶ [brš'la:n] in *brščan* ▶ [brš'ščan] – Pslovan. *br̀̀skl'anъ, *br̀̀šćanъ je domnevno izpeljano iz ide. korena *bhereg'h- ‘visoki, dvigati se’. Če je domneva pravilna, je bršljan poimenovan po tem, da se kot ovijalka lahko povzpne zelo (celo do 30 metrov) visoko (SES: 61).

Ⓞ *bršljan*: SSKJ: +, PLET.: **bršljân**, *m.* der Epheu (*hedera helix*)

Ⓞ *brščan*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: bučevke – Cucurbitaceae***Navadna buča (Cucurbita pepo)***

Narečno poimenovanje: *tikef* ▶ ['tikef] – Pslovan. ali slovan. *tǫky, rod. *tǫkьve 'buča' etimološko ni dokončno pojasnjeno. Domneva se, da je beseda ali izposojena iz neke predindoevropske predloge, iz katere je tudi gr. *sikýa*, *sekoúlo* 'buča', *sikys* 'kumara', lat. *cucumis* 'kumara', ali iz predloge, iz katere je prevzeto gr. *sýkon*, nar. *tǫýkon* 'smokva', lat. *ficus* 'figa' (SES: 764).

Ⓛ *tikev*: SSKJ: –, PLET.: **tíkəv**, -kve, f. = tikva; **tíkva**, f. 1) der Kürbis, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *vzhšt.*, *ogr.*, *kajk.* /.../

Navadna kumara (Cucumis sativus)

Narečni poimenovanji zanjo sta *ogorka* ▶ ['o:uɔrka, 'o:uɔrka] z glasoslovno različico *ugorka* ['uɔrka, 'uɔrka, 'uɔrka] in *obrika* ▶ ['o:ubrika] – Po Bezlaju (ESSJ II: 244) je za sloven. *ogurek* (*ugorek*, *ugorka*, *ogorka*) potrebno predpostavljati pslovan. obliko **ogur-*, **ogur-*. Madž. leksem *ugorka*⁹ je prevzet iz slovanskih jezikov.

Ⓛ *ogorka*: SSKJ: –, PLET.: **ogôrka**, f. = ogurek, *ogr.-C*; **ogûrək**, -rka, m. die Gurke, *Dict.*, *Hip.-C.*, *Trst.* (*Let.*)¹⁰

Ⓛ *ugorka*: SSKJ: –, PLET.: **ugorka**, f. = ogurek, die Gurke, *ogr.-C*; **ogûrək**, -rka, m. die Gurke, *Dict.*, *Hip.-C.*, *Trst.* (*Let.*)

Ⓛ *obrika*: SSKJ: –, Plet.: –

Družina: bukovke – Fagaceae***Quercus robur (hrast dob)***

Narečno poimenovanje: *hrast* ▶ ['ra:st] – Pslovan. *xvorstǝ 'drevo' (tudi 'grmovje, dračje'), kar je sorodno s stir. *crann* 'drevo', valiž. *prys* 'hosta', ags. *hyrst* 'grmovje, hosta' in morda z gr. *prînos* 'graden, vrsta hrasta', etimologiji izvajajo iz ide. baze **k^ures-* 'drevo' (ESSJ I: 201; SES: 211).

Ⓛ *hrast*: SSKJ: +, PLET.: **hrást**, m. die Eiche; /.../ tudi: hrâst

⁹ Po Mukiču (2005: 7) in Bernjakovi (1995: 734) je madžarska prevodna oblika za 'kumara' *uborka*.

¹⁰ Pleteršnik pomen 'kumara' beleži tudi pod iztočnico *ugorek*.

Družina: cipresovke – Cupressaceae

Navadni brin (Juniperus communis)

Narečno poimenovanje: *borovica* ▶ [bo'ro:jca] – O pomenski motivaciji imena je mogoče sklepati na podlagi njegove morfemske strukture: *bor-ov-ica* < tista, ki je povezana z borom. Rastlina ima namreč igličasto oblikovane zelene liste in jagodičasto oblikovane semenske storže.

Ⓛ *borovica*: SSKJ: nar. vzhodno +, PLET.: **borovica**, *f.* = brina, *Št.-Cig., Valj. (Rad); /.../* tudi: bôrovica, *Mur., okoli Maribora-Zora; brína, f. 1) der Wacholder (juniperus communis), Cig., Jan., C.; /.../*

Družina: črnobinovke – Scrophulariaceae

Smetlika (Euphrasia officinalis)

Narečno poimenovanje po redukciji vzglasnega *s-*: *metlika* ▶ [met'li:ika] – Domneva se, da je ime rastline ljudsko etimološko preoblikovana oblika slovenskega fitonima *světlíkъ, tvorjenega iz pridevnika *světlъ 'svetel, jasen, bister' (ESSJ III: 271). Rastlina se namreč uporablja pri zdravljenju očesnih bolezni in težav.

Ⓛ *smetlika*: SSKJ: +, PLET.: **smetlika**, *f.* der Augentrost (*euphrasia*), *Mur., Cig., Jan., C., Tuš. (B.), Medv. (Rok.)*

Družina: divjekostanjevke – Hippocastanaceae

Navadni divji kostanj (Aesculus hippocastanum)

Narečni poimenovanji: *divji kostanj* ▶ [di'vʒi̯ kos'ta:jn] in *divji gostanj* ▶ [di'vdʲi̯ gos'ta:jn] – Jedrni del prvega imena je prevzet iz it. *castagno* 'kostanjevo drevo', *castagna* 'kostanjev plod', kar se je razvilo iz lat. *castanea*, izposojenke iz gr. *kástanon* 'kostanj' (SES: 312), jedrni del drugega imena pa se je domnevno razvil pod vplivom madž. *gesztenye* 'kostanj' (Bernjak 1995: 726). Prilastkovni del imena, ki je slovanskega izvora, kaže na nekultiviranost (negojenost) rastline.

Ⓛ *divji kostanj*: SSKJ: bot. + (pod geslom *kostanj*), PLET.: **kóstanj**, *kostánja, m.* die Kastanie (Baum und Frucht); **divji k.**, die Rosskastanie (*aesculus hippocastanum*), pravi k., echter Kastanienbaum (*castanea vesca*), *Tuš. (R.); /.../*

Družina: dresnovke – Polygonaceae

Ajda (Fagopyrum esculentum)

Narečno poimenovanje: *ajdina* (< *hajdina*) ▶ [e'di:ina] z glasoslovnima različicama *idina* [i'di:ina] in *dina* [di:na] – Prevzeto iz star. nem. *Heiden*,

avstr. nem. *Heiden*, srvnem. *heiden* 'ajda' (Striedter-Temps 1963: 135). To žitarico, katere ime je v zvezi z nem. *Heide* 'ajd, pogan', so v 12. stol. v Evropo prinesli križarji, zato so jo Nemci poimenovali po poganskih krajih, od koder je prišla (SES: 6).

Ⓞ *ajdina*: SSKJ: nar. vzhodno +, PLET.: **ajdina**, *f.* 1) = ajda, *Mur.*, *Št.-Cig.*, *Jan.*; /.../ – prim. *hajdina*; **ajda**, *f.* der Buchweizen (*polygonum fagopyrum*); /.../; – prim. nem. der Heiden; **hajdina**, *f.* = ajda, *Mur.*, *ogr.-Valj. (Rad)*; *hajdina*, *vzhŠt.*

Navadna kislica (*Rumex acetosa*)

Narečno poimenovanje: *ščava* ▶ [š'čâva] z glasoslovno različico *ščaba* [š'čâba] – Pslovan. *ščâva je verjetno pomenilo *'kislica, kisel rastlinski del, nekaj kislega'. Pslovan. osnova **ščav-* je morda iz ide. baze **skēu-* 'rezati, praskati, drezati' s sekundarnim pomenom 'biti ostrega okusa' (ESSJ IV: 15; SES: 720). Večina listov te rastline ima namreč dražeče oster kisel okus.

Ⓞ *ščava*: SSKJ: +p–, PLET.: **ščáva**, *f.* 1) = ščav 1), der Sauerampfer, *C.*; /.../; **ščäv**, *ščáva*, *m.* 1) wilder Sauerampfer, *C.*; /.../

Ⓞ *ščaba*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: jegličevke – Primulaceae

Pomladanski jeglič (*Primula veris*)

Narečni poimenovanji: *čukec* ▶ [č'ukec] in *trobentica* ▶ [tro'bentica] – Prvo ime je domnevno izpeljano iz leksema *čuk*, pslovan. *čukъ, kar je tvorjeno iz stare onomatopeje, ide. *(s)kăũ-, *skěũ-, *skũ- 'tuliti, cviliti' (SES: 92), drugo pa je izpeljano iz leksema *trobenta*, kar je izposojeno iz it. *trombetta* 'trobenta' in prilagojeno glagolu *trobīti* 'trobiti' (SES: 785). Iz cvetov te rastline lahko namreč izvabljamo zvoke, če pihamo nanje.

Ⓞ *čukec*: SSKJ: +p–, PLET.: +p–

Ⓞ *trobentica*: SSKJ: +, PLET.: **trobéntica**, *f. dem.* trobenta; /.../ 2) die Frühlings-schlüsselblume (*primula officinalis*)

Družina: kapucinovke – Tropaeolaceae

Kapucinka (*Tropaeolum majus*)

Narečni poimenovanji: *kapucinka* ▶ [kapu'cinka] in *kapucinarka* ▶ [kapu'cinarka] – Ime rastline je prevzeto in prilagojeno iz it. *cappuccina* 'kapucinka', kar je zelo verjetno izpeljano iz it. *cappuccio* 'kapuca'. Pomenska motivacija ni dokončno pojasnjena, saj cvet te rastline ni dovolj podoben kapuci (SES: 258).

Ⓞ *kapucinka*: SSKJ: +, PLET.: **kapucînka**, *f. /.../ 2*) die Kapuzinerkresse (tro-paeolum), *Cv.*

Ⓞ *kapucinarka*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: kobulnice – Apiaceae

Janež (Pimpinella anisum)

Narečni poimenovanji: *janež* ▶ [ˈʒeneš, ˈgänäš] in *anis* [ˈa:nis] – Prvo ime je prevzeto iz star. nar. nem. *aneis*, kar je prek lat. *anīsum* izposojeno iz gr. *ánēson*, *ánēthon* ‘kopre’ in ‘janež’ (SES: 234), drugo pa iz knjiž. nem. *Anis* ‘janež’.

Ⓞ *janež*: SSKJ: +, PLET.: **jánež**, *m. der Anis; = sladki j. (pimpinella anisum), Tuš. (R.)*

Ⓞ *anis*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadni koper (Anethum graveolnes)

Narečni poimenovanji: *koper* ▶ [ˈkøper] in *koprič* ▶ [ˈkøprič] – Pslovan. **kopr̥č* se je razvilo iz **kuə₁pro-*, kar je izpeljano iz ide. **kuə₁po-* ‘vonjava, duh’, in je domnevno prvotno označevalo neko rastlino, iz katere vlaken so izdelovali niti. Morda je bila to konoplja, katere opojne hlape so domnevno vdihavali pri obredih (SES: 307).

Ⓞ *koper*: SSKJ: vrtn. +, PLET.: **kópər**, *-pra, m. der Dill oder das Gurkenkraut (anethum graveolens), Habd., Dict.-Mik., Mur., Cig., Jan., Tuš. (R.), dalm., ogr.-Valj. (Rad) /.../*

Ⓞ *koprič*: SSKJ: +p–, PLET.: +p–

Družina: kobulnice – Apiaceae

Navadno korenje (Daucus carota)

Narečno poimenovanje: *divja mrkevca* ▶ [ˈdi:vdʲa ˈmʁkɛfca, ˈdi:vʒa ˈmʁkɛfca] – Jedrni del večbesednega leksema je iz pslovan. ali slovan. *mьřky, rod. *mьřkьvě, kar je sorodno s stvnem. *mor(a)ha*, nem. *Möhre*, *Mohr(rübe)* ‘korenje’ ali prevzeto iz neke germ. predloge, iz katere se je razvila navedena nemška beseda (SES: 421). Prilastkovni del imena, ki je slovanskega izvora, kaže na nekultiviranost rastline. Narečno poimenovanje za gojeno obliko: *mrkevca* ▶ [ˈmʁkɛfca].

Ⓞ *divja mrkevca*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *mrkevca*: SSKJ: – (→ nar. vzhodno mrkvica p+), PLET.: **mřkəvca**, *f. dem. mrkev; = mrkvica, Dol., Gor., SlGor. /.../; mřkəv*, *-kve, f. die gelbe Rübe, die Möhre (daucus carota), Jan., M., Rib.-Erj. (Torb.), Valj. (Rad); /.../; mřkvica*, *f. dem. mrkva; gelbe Rübe, Mur., C., Ptujsko polje-Erj. (Torb.); /.../*

Navadna kumina (*Carum carvi*)

Narečna poimenovanja: *kumič* ▶ ['kümič], *kumen* [ki'mɛ:n] in *kum* ▶ ['kün] – Izhajati je potrebno iz bav. avstr. *kümm*, starejše *kumm*, stvnem. *chumi*, *chume* (ESSJ II: 110). Izhodišče te stare kulturne rastline je najbolj verjetno hebr. *kammōn* 'kumina' (prav tam).

Ⓛ *kumič*: SSKJ: –, PLET.: **kūmič 2.**, *m. der Kümmel (carum carvi), Mur., Mik., vzhŠt.-C.*

Ⓛ *kumen*: SSKJ: +p–, PLET.: **kūmən 1.**, -mna, *m. = 1. kum, kumena, Cig.*

Ⓛ *kum*: SSKJ: +p–, PLET.: **kūm 1.**, *kúma, m. der Kümmel, Cig., Mik., vzhŠt.-C., jvzhŠt.; /.../*

Peteršilj (*Petroselinum crispum*)

Narečno poimenovanje: *petroželj* ▶ ['petržel] z različicama *petrož* ▶ ['petrož] in *petroža* ▶ ['petroža] – Ime rastline (prim. tudi nar. hrv. *petroželj*) je prevzeto prek nem. *Petersilie* in lat. *petroselinum* iz gr. *petrosélīnon* s prvotnim pomenom 'kamena zelena' (SES: 510; ESSJ III: 31).

Ⓛ *petroželj*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *petrož*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *petroža*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: koprivovke – Urticaceae**Velika kopriva (*Urtica dioica*) in mala kopriva (*Urtica urens*)**

Narečni poimenovanji za obe rastlini: *kropliva* ▶ [kɔp'liva] in *žaganica* ▶ [žɑ:ganca] – Po Bezlaju (1982: 100) je verjetna primarna oblika splošno-slovarske besede kopriva *kropiva, kar je ohranjeno v slovenščini, ruščini (*kropiva*), ukrajiniščini (*kropývá*) in balkanski cerkvenoslovanščini (*kropiva*). Drugod pri Slovanih se je po zgodnji metatezi razvila oblika *kopriva*, pslovan. *kopríva. To je po Snoju (2003: 308) verjetno izpeljano iz *koprǔ, kar je prvotno označevalo neko rastlino, iz katere vlaken so kakor iz koprivinih izdelovali niti.

Leksem *žaganica* je potrebno pridružiti leksemoma *žagavica* in *žagatica*, kar je posamostaljeno iz prid. *žágavb 'pekoč' oz. pret. tvor. delež. *žágalb* iterativa *žagáti k *žeg-tí, *žežěšb 'žgati', motivirano zaradi pekočega občutka ob stiku kože z rastlino (ESSJ IV: 433).¹¹

¹¹ Za etimološko razlago se zahvaljujem prof. dr. Alenki Šivic Dular.

Ⓛ *kropliva*: SSKJ: –, PLET.: **kropiva**, *f.* = kopriva, *Mur., Cig., Jan., C.*; **kopriva**, *f.* 1) die Brennessel; mala k., kleine Brennessel (urtica urens), velika k., große oder Waldbrennessel (urtica dioica), *Tuš. (R.); /.../*

Ⓛ *žaganica*: SSKJ: +p–, PLET.: +p– (→ žagalica in žagavica p+)

Družina: kosmuljevke – Grossulariaceae

Rdeči ribez (*Ribes rubrum*)

Narečni poimenovanji: *ribezelj* ▶ ['ribezlj] in *ribizli* ▶ ['ribizlj] – Prvo ime je prevzeto iz avstr. nem. *Ribisel*, kar je manjšalnica izposojenke iz srlat. *ribes(ium)* 'ribez' < perz. *rībās* 'vrsta rabarbare' (SES: 621), drugo pa iz madž. *ribizli* 'ribez' (Bernjak 1995: 928).

Ⓛ *ribezelj*: SSKJ: +, PLET.: –

Ⓛ *ribizli*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: kovačnikovke – Caprifoliaceae

Črni bezeg (*Sambucus nigra*)

Narečna poimenovanja: *bezovec* ▶ ['bezovec], *bezonovec* ▶ [be'zɔnovec] z glasoslovnima različicama *bazonovec* ▶ [ba'zɔnovec] in *bozonovec* ▶ [bo'zɔnovec], *bezdovec* ▶ ['bezdovec], *bezgovec* ▶ ['bezgovec] in *zobovec* < **b̥zov̥cb* (ESSJ I, 19) ▶ ['zɔbovec] – Imena izhajajo iz podstave *bez-*, *bezd-*, *bezg-*, pslovan. **b̥z̥v̥* poleg **b̥z̥g̥v̥*, **b̥z̥d̥v̥* in **b̥z̥v̥b̥*, kar etimološko ni zanesljivo pojasnjeno. Domneva se, da je *bez̥g̥* prvotno pomenilo *'napihnjena, nabuhla veja', izhodiščno pa *'drevo z nabuhlimi vejami'. *Bezgov* stržen je namreč iz puhle, kakor napihnjene snovi (SES: 38; ESSJ I: 18–19).

Ⓛ *bezovec*: SSKJ: –, PLET.: **bəzɔvəc**, -vca, *m.* der Holunder, *Zilj.-Jarn. (Rok.), Josch.*

Ⓛ *bezonovec*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *bezdovec*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *bezgovec*: SSKJ: +, PLET.: **bəzgɔvəc**,* -vca, *m.* der Holunderstrauch, *Jan., C.*

Ⓛ *zobovec*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: krčničevke – Hypericaceae

Šentjanževka (*Hypericum perforatum*)

Narečni poimenovanji: *ivanjska roža* ▶ [i'va:njska 'ro:uža] in *ivanova roža* ▶ [i'vānova 'ro:uža] – O motivaciji poimenovanja je mogoče sklepati na podlagi pomenskih lastnosti prilastkovnega dela obeh večbesednih imen, katerih jedrna sestavina je netvorjena. Levi prilastek je domača tvorjenka

iz imena *Ivan*, različice imena Janez (Keber 2001: 254). Rastlina namreč začne cveteti okrog sv. Janža (24. 6.), tj. na dan spomina rojstva sv. Janeza Krstnika (ESSJ IV: 33; SES: 724). Praznovanje goda tega svetnika se v prekmurščini imenuje *ivanovo* (Novak 2006: 148), mesec junij pa *ivanjščak* (prav tam).

Ⓞ *ivanjska roža*: SSKJ: nar. +p–, PLET.: –

Ⓞ *ivanova roža*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: krhlikovke – Rhamnaceae

Navadna krhlika (*Frangula alnus*)

Narečni poimenovanji: *krhlika* ▶ [krʲlika] in *krhlikovec* ▶ [krʲlikovec] – Pri imenu *krhlika* je verjetno potrebno izhajati iz pslovan. podstave *kr̥ch- < ide. *krus- h *krušiti* < *kreus-, *krous, iz česar je prid. *krhek* ‘krušljiv, lomljiv, drobljiv’ (ESSJ I: 92). Da se ime rastline nanaša na krhkost njenega lesa, potrjuje tudi latinsko rodovno ime *Frangula* < lat. *frangere* ‘lomiti’, navezujoče se na *krhek* les (Aichele, Golte-Bechtle 2004: 84).

Ⓞ *krhlika*: SSKJ: +, PLET.: **krhlíka**, *f.* der Faulbaum (rhamnus frangula), *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *Tuš.* (R.); /.../

Ⓞ *krhlikovec*: SSKJ: –, PLET.: **krhlíkovæc**, -vca, *m.* der Faulbaum, *Mur.*; – *krhlikovci*, *Wegdorne* (rhamneae), *Tuš.* (R.); /.../

Družina: križnice – Brassicaceae

Zelje (*Brassica oleracea*)

Narečni poimenovanji: *zelje* [ʲzelʒe] in *kapusta* ▶ [ka'püsta] – Pslovan. *zèlʲje* je skupno ime od *zèlb ‘zelena rastlina’ (SES: 853), leksem *kapusta* pa je prevzet iz madž. *káposzta* ‘zelje’.

Ⓞ *zelje*: SSKJ: +, PLET.: **zèlʲje**, *n.* 1) der Kopfkohl, das Kraut; /.../

Ⓞ *kapusta*: SSKJ: –, PLET.: **kapüsta**, *f.* = kapus, *Jan.*, *C.*, *ogr.-Valj.* (Rad); /.../; **kâpus**, *m.* der Gemüse- oder Gartenkohl (brassica oleracea), *Josch*, *Tuš.* (R.); /.../

Družina: lanovke

Navadni lan (*Linum usitatissimum*)

Narečno poimenovanje: *lan* ▶ [ʲlɛ:n] – Pslovan. *l̥n̥b ‘lan’ se je razvilo iz *lino-, iz česar je gr. *línon* ‘lan’ in lit. *línas* ‘lanovo steblo’ (SES: 344).

Ⓞ *lan*: SSKJ: +, PLET.: **lân**, *lâna*, *lanû*, *m.* der Lein oder Flachs (linum usitatissimum); /.../

Družina: leskovke – Corylaceae***Navadna leska (Corylus avellana)***

Narečni poimenovanji: *leska* ▶ [ˈlɛska] in *lešnjek* ▶ [ˈlɛšnjɛk] – Pslovan. *lěskā etimološko ni dokončno pojasnjeno. Beseda je morda sorodna z alb. *lajthi* ‘leska’, lit. *lazdà* ‘leska’ in dalje s het. *alkištan-* ‘veja’. Druga možnost je izpeljava iz pslovan. *lěsъ ‘gozd, hosta’ z domnevnim prvotnim pomenom *‘šibje, ki zraste na zapuščenem, ne več obdelanem svetu’ ali *‘upogljive veje’, če gre za tvorbe iz ide. korena **leg-* ‘upogibati se’. Nadaljnja možnost je izvajanje iz ide. **uloiskah*₂, kar bi bilo sorodno z **uliskah*₂ v stir. *flesc* ‘šiba, mladika’ in s čimer je sorodno got. *wlizjan* ‘tolči, tepsti’ iz korena **uel-* ‘vrteti, viti’ (SES: 352). Ime *lešnjek* kaže na poimenovanje rastline po njenem plodu. Pslovan. *lěščьnikъ je izpeljano iz *lěščьnъ ‘leskov’, tj. pridevnika od pslovan. *lěskā. Prvotni pomen besede je *‘leskov plod’ (SES: 353).

Ⓛ *leska*: SSKJ: +, PLET.: *lěska*, *f.* die Haselnussstaude; **navadna l.** (*corylus avellana*), *Tuš. (R.); /.../*

Ⓛ *lešnjek*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: lipovke – Tiliaceae***Lipa (Tilia platyphyllos)***

Narečno poimenovanje: *lipa* ▶ [ˈlipa] – Pslovan. *līpa je dalje enako z lit. *liepa*, let. *liępa* in sorodno s stprus. *līpe* ter valiž. *llwyf* ‘lipa’. Izhodiščno **lėipah*₂ je verjetno izpeljano iz ide. **leipo-* ‘lepljiv’ k bazi **leip-* ‘namazati z lepljivo snovjo’. Beseda je domnevno prvotno pomenila *‘tista, ki vsebuje lepljivo, masno snov’. Lipovi cvetovi namreč vsebujejo precej sladkorja, njeni plodovi pa tudi do 58 odstotkov maščobnega olja (SES: 358).

Ⓛ *lipa*: SSKJ: +, PLET.: *līpa*, *f.* 1) die Linde; */.../*

Družina: lisičjakovke – Lycopodiaceae***Kijasti lisičjak (Lycopodium clavatum)***

Narečno poimenovanje: *vranske tace* ▶ [vˈrãnske ˈtãce] – Jedrni del imena, ki je prevzet iz stičnega nemškega jezika (*taca* < srvnem. *tatze*, nem. *Tatze* ‘taca, šapa’ (Striedter Temps 1963: 235), kaže na podobnost poganjkov rastline delu živali, ki jo natančneje določa prilastkovni del, izpeljan iz zoonima *vrana*. Poganjki rastline so po obliki namreč podobni vranjim prstom.

Ⓛ *vranske tace*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: lukovke – Alliaceae**Čebula (*Allium cepa*)**

Narečno poimenovanje: *luk* ▶ ['lük] – Večina avtorjev domneva, da je pslovan. beseda *lūk prevzeta iz pgerm. leksema **lauka-*, iz katerega je današnja nem. beseda *Lauch* 'čebula, por'. Domneva se da je beseda v germanščini poimenovana po ukrivljenih, kodrastih listih (SES: 367).

Ⓛ *luk*: SSKJ: +, PLET.: **lūk**, lúka, *m. /.../ 2*) die Zwiebel (allium cepa), *Mur., Cig., Jan., Nov., vzhŠt.*; = rdeči l., *Dict. /.../*

Čemaž (*Allium ursinum*)

Narečno poimenovanje: *divji česnek* ▶ ['di:vdʲi 'česnek, 'di:vʒi 'česnek] – Prilastkovni del dvobesednega imena podrobno določa negojenost rastline, jedrni del pa kaže na njeno lastnost, da diši kot česen.

Ⓛ *divji česnek*: SSKJ: – (→ bot. divji česen p+), PLET.: –

Česen (*Allium sativum*)

Narečni poimenovanji: *česnek* ▶ ['česnek] in *luk* ▶ ['lük] – Pslovan. *česn je izpeljano iz glagola *česnŕti 'razčesniti, razcepiti, razklati', saj se česen lahko cepi v stroke (SES: 84; ESSJ I: 79). Pslovan. *lūk, sloven. *luk* 'čebula', star. *lūk* 'por' in 'česen' (SES: 367) je prevzeto iz pgerm. **lauka-*, predhodnice nem. besede *Lauch* 'čebula, por'. Rastlina naj bi bila tako poimenovana po ukrivljenih, kodrastih listih (SES: prav tam; ESSJ II: 155).

Ⓛ *česnek*: SSKJ: – (→ česen p+), PLET.: **čēsṅak**, -sṅaka, (-naka), *m. dem.* česen, *Jan., Mik., Danj. (Posv. p.); čēsṅ*, -sna, *m. der* Knoblauch (allium sativum); /.../

Ⓛ *luk*: SSKJ: +p–, PLET.: **lūk**, lúka, *m. /.../* – l. česnjak, = česenj, *der* Knoblauch (allium sativum), *Tuš. (R.)*; = beli l., *C.; /.../*

Por (*Allium porrum*)

Narečna izraza: *por* ▶ ['pɔr] in *luk* ▶ ['lük] – Leksem *por* je prevzet prek srvnem. *porre*, *phorre* iz lat. *porrum* 'por' (ESSJ III: 88). Pslovan. *lūk, sloven. *luk* 'čebula', star. *lūk* 'por' in 'česen' (SES: 367) je prevzeto iz pgerm. **lauka-*, predhodnice nem. besede *Lauch* 'čebula, por'. Rastlina naj bi bila tako poimenovana po ukrivljenih, kodrastih listih (SES: prav tam; ESSJ II: 155).

Ⓛ *por*: SSKJ: +, PLET.: **pōr**, *m. die* Porrezwiebel (allium porrum), *Cig., C.; – /.../*

Ⓛ *luk*: SSKJ: +p–, PLET.: **lūk**, lúka, *m. gemeiner* Lauch, *Porree* (allium porrum), *Cig., Jan.; – /.../*

Družina: makovke – Papaveraceae

Poljski mak (Papaver rhoeas)

Narečno poimenovanje *mak* ▶ [ˈmâk] – Pslovan. *mākъ se je razvilo iz ide. **máh₂ko-* (SES: 374), kar naj bi bilo izposojeno iz nekega predindoevropskega sredozemskega jezika (ESSJ II: 162).

Ⓞ *mak*: SSKJ: +, PLET.: **māk 2.**, máka, m. der Mohn (papaver); /.../ – tudi: māk, Valj. (Rad).

Družina: metuljnice – Fabaceae

Navadna medena detelja (Melilotus officinalis)

Narečno poimenovanje: *koman(i)ca* [ˈkɔmanca] – Pslovan. *komonika, *komonica izhaja iz pslovan. *komonъ ‘konj’, kar etimološko ni dokončno pojasnjeno (ESSJ II: 62).

Ⓞ *komanica*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadna robinija (Robinia pseudoacacia)

Narečna poimenovanja: *gacija* ▶ [ˈga:cija], *agac* ▶ [ˈãgac], *božji trn* ▶ [ˈbožjǰi ˈtr̩n] in *križevac* ▶ [kʲri:ž̩vãc] – Ime *gacija* je prevzeto (eventualno prek nem. *Akazie*) iz lat. *acacia*, to pa iz gr. *akakía* ‘akacija’, kar je neznanega, verjetno egip. izvora in kvečjemu ljudskoetimološko naslonjeno na grške besede, ki se začnejo na *ak-* in pomenijo nekaj ostrega, npr. gr. *akís* ‘bodeč, oster’, *ákantha* ‘trn, akacija’ (SES: 6). Ime *agac* je prevzeto iz madž. *akác* ‘akacija’. Pslovan. *tbrnъ ‘trn’ je iz ide. baze *(*s*)*ter-n-* ‘bodičast rastlinski del’, ki je morda izpeljana iz korena *(*s*)*ter-* ‘biti trd, tog, otrdeti’ (SES: 785). Rastlina je tako poimenovana zaradi trnov, ki se nahajajo na listnem dnu. Prilastkovni del dvobesednega imena ter ime *križevac* imata svoj izvor v krščanskem izročilu. Kristusova trnova krona naj bi bila namreč spletena iz vej akacije.

Ⓞ *gacija*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *agac*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *božji trn*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *križevac*: SSKJ: +p–, PLET.: +p–

Družina: nebinovke – Asteraceae

Navadna marjetica (Bellis perennis)

Narečna poimenovanja: *marjeta* ▶ [marˈge:jt̩a], *marjetica* ▶ [marˈge:jt̩ica], *bogecove rožike* ▶ [ˈbo:u̯gãcovã ˈro:u̯žikã] in *sasorsep* ▶ [ˈsa:sorˈsɛ:p] – Ime

marjeta in iz njega izpeljano ime *marjetica* izhajata iz osebne imena *Marjeta* po zgledu nem. *Margerite* ‘Marjeta’, kar je izposojeno iz frc. *Marguerite* ‘Marjeta’. Francoski leksem naj bi temeljil na predhodniku *mergarite* ‘biser’, iz česar je tvorjeno tudi osebno ime, ki dobesečno pomeni ‘Biserka’ (SES: 381). Prilastkovni del dvobesednega imena, ki ima tvorjena oba dela, ima izvor v krščanskem izročilu. Ime *sasorsep* je prevzeto iz madž. *szákszorszép* ‘marjetica’ (Bernjak 1995: 482).

Ⓞ *marjeta*: SSKJ: +p~, PLET.: –

Ⓞ *marjetica*: SSKJ: +, PLET.: **marjêtica**, *f.* die Maßliebe, das Gänseblümchen (bellis perennis)

Ⓞ *bogecove rožike*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *sasorsep*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadna sončnica (*Helianthus annuus*)

Narečni poimenovanji: *sončevnica* ▶ [‘su:nčävnicä, ‘su:nčävnicä] in *sončënica* [‘su:nčänca]. Jedrni del imena, izpeljan iz leksema *sonce*, pslovan. *slъnъce* (SES: 682), kaže na podobnost oblike cvetov soncu, proti kateremu se obračajo cvetovi.

Ⓞ *sončevnica*: SSKJ: –, PLET.: **sôlnčëvnicä**, *f.* die Sonnenuhr, *Jan.*, *ogr.-C.*

Ⓞ *sončënica*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadni lapuh (*Tussilago farfara*)

Narečni poimenovanji: *lapuh* ▶ [la‘pü:j] in *stipor* ▶ [s‘ti:ĩpor] – Pslovan. *lapuxъ, *lopuxъ, kar je sorodno s pslovan. *lorunъ ‘lapuh’, je izpeljano iz *lorъ ‘lapuh’ s prvotnim domnevnim pomenom ‘list’, saj imajo te rastline razmeroma velike liste (SES: 345). Etimologija imena *stipor* ni jasna. Po Bezlaju (1995: 317) je leksem morda prevzet iz srvnem. *stüppel* poleg *stüppe* in *stuppe* ‘prah pri zdravljenju oz. čaranju’. V prah zdrobljene korenine te rastline se v ljudskem zdravilstvu uporabljajo za pospeševanje potenja (prav tam).

Ⓞ *lapuh*: SSKJ: +, PLET.: **lapúh**, *m.* der Huflattich (tussilago farfara); /.../ – prim. lopuh; /.../

Ⓞ *stipor*: SSKJ: –, PLET.: **stípor**, -rja, *m.* der Huflattich (tussilago farfara), *Št.-Erj. (Torb.)*

Navadni rman (*Achillea millefolium*)

Narečni poimenovanji *rman* ▶ [‘ərman] in *zimenec* ▶ [zi‘mę:nec] – Poimenovanje *rman* je preneseno iz poimenovanja podobne pasje kamilice, ki se taksonomsko lat. imenuje *Chamomilla romana* ‘rimska kamilica’, drugi

del poimenovanja pa je prešel v slovenščino iz ne povsem jasne romanske predloge (SES: 625). Jedrni del imena *zimenec* kaže na obliko prezimovanja rastline.¹²

Ⓞ *rman*: SSKJ: +, PLET.: **rmân**, *m.* die Schafgarbe (achillea millefolium), *Cig., Jan., Mik., Tuš (R.)*; (»das Wort wird auf romanus zurückgeführt«, *Mik. [Et.]*)

Ⓞ *zimenec*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadni vratič (*Tanacetum vulgare*)

Narečno poimenovanje: *vratič* ▶ [v'râtič] z naglasno različico [vra'ti:ič] – Ime je izpeljano iz pslovan. glagola *vortíti se 'vrniti se'. Po ljudskem verovanju ima ta rastlina čudežno moč, ki popotniku omogoči vrnitev, zato so ga vedno utrkali pred začetkom poti (ESSJ IV: 352–353).

Ⓞ *vratič*: SSKJ: +, PLET.: **vratič**, -íča, *m. /.../ 2)* das Rainfarnkraut (tanacetum vulgare), *Guts.-Cig., Mur., Jan., Josch, Tuš. (Št. l. č.)*; – tudi: vrâtič

Prava kamilica (*Matricaria chamomilla*)

Narečna poimenovanja: *koper* ▶ ['køper], *koprič* ▶ ['koprič] in *kamil* ▶ [ka'mü:l]. – Pslovan. *koprě se je razvilo iz **kuəpro-*, kar je izpeljano iz ide. **kuəpo-* 'vonjava, duh' (lit. *kvāpas* 'duh, para, vonjava'), nar. sloven. *kopéti* 'začenjati zatohlo dišati, dobivati duh (o moki, kruhu, senu ali žitu)' (ESSJ II: 597; SES: 307). Zelo verjetno je pslovan. *koprě prvotno označevalo neko rastlino, iz katere vlaken so izdelovali niti (SES: 307). Izraz *kamil* je prevzet in prilagojen prek nem. *Kamille*, srvnem. *camille* in lat. *chamaemilla* iz gr. *khamaimēlon* 'kamilica' s prvotnim pomenom 'pri tleh rastoče jabolko' (SES: 252; ESSJ II: 13).

Ⓞ *koper*: SSKJ: +p–, PLET.: **kópær**, -pra, *m.* der Dill oder das Gurkenkraut (anethum graveolens), *Habd., Dict.-Mik., Mur., Cig., Jan., Tuš. (R.), Dalm., ogr.-Valj. (Rad)*; tudi: **die Kamille**, *vzhŠt.-C.; /.../*

Ⓞ *koprič*: SSKJ: –, PLET.: +p–

Ⓞ *kamil*: SSKJ: –, PLET.: –

Pravi pelin (*Artemisia absinthium*)

Narečno poimenovanje: *pelin* ▶ [pe'lin] – Pslovan. *pelýnъ je domnevno izpeljano iz ide. korena *pel-* 'goreti, vroč biti', iz katerega je tudi pslovan. *polěti 'goreti', *palíti 'kuriti' in *pólmy* 'plamen'. Rastlina je tako poimenovana zaradi izrazito grenkega okusa (SES: 504). Po Snoju (2003: 504)

¹² Rman je zelo odporen proti zmrzali in dobro prezimi v tleh.

so besede, ki pomenijo 'grenek' večkrat izpeljane iz besed, ki pomenijo 'goreti, vroč biti'.

Ⓞ *pelin*: SSKJ: +, PLET.: **pelín**, *m.* der Wermut (*artemisia absinthium*); /.../ – tudi: pélin, -ina

Vrtni ognjič (*Calendula officinalis*)

Narečna poimenovanja: *ognjič* ▶ ['ognjič], *ognjiček* ▶ [ogn'ji:ček] in *ognjec* ▶ ['o:ugnjec] – O pomenski motivaciji imen je mogoče sklepati iz njihove morfemske strukture (*ognj-ič*, *ognj-ič-ek*, *ognj-ec*). Jederni del imena podrobneje določa barvo cvetov. Ti so namreč oranžne ali zlato rumene barve, ki spominja na ogenj.

Ⓞ *ognjič*: SSKJ: +, PLET.: **ognjič**, -iča, *m.* /.../ – 3) die Ringelblume (*calendula arvensis*), *SlGor.-Erj. (Torb.)*

Ⓞ *ognjiček*: SSKJ: +p–, PLET.: –

Ⓞ *ognjec*: SSKJ: –, PLET.: **ógnjȃc**, -gnjȃca, (-gnjȃca), *m.* /.../ – 2) = ognjič 3), *C.*

Družina: omelovke – Viscaceae

Bela omela (*Viscum album*)

Narečna poimenovanja: *bela omela* ▶ ['be:ɪla o'mela], *omela* ▶ [o'mela] z naglasno različico ['omela], *ptičje kelje* ▶ [f'ti:čko kel'je:], *kel* ▶ ['kɛ:l] in *košje* ▶ ['koške] z glasoslovno različico *košče* ▶ ['košče] – Pslovan. *omèla in *(*j*)*emèla* je tvorjeno iz ide. korena **h₁em-* 'vzeti, zgrabiti'. Ta rastlina je tako poimenovana zato, ker iz nje delajo lepilo za lovljenje ptic (SES: 471; ESSJ IV: 210), na kar kažeta tudi narečni imeni *ptičje kelje* in *kel* (< *keliti* 'lepiti'). Prilastkovni del dvobesednega imena *bela omela* podrobno določa barvo prosojnih kroglic, v katere se razvijejo opojeni plodovi na ženskih rastlinah. Ime *košje* je izpeljano iz leksema *koš* 'drevesna krošnja, grm' in kaže na podobnost rastline drugim rastlinam oz. njihovim delom po obliki. Bela omela ima namreč obliko grmička polkrožnega obrisa.

Ⓞ *bela omela*: SSKJ: + (pod geslom *omela*), PLET.: **oméla**, *f.* die Mistel, *Cig., Jan., Rib.-Mik., SlGor.-Erj. (Torb.)*; **bela o.**, die weiÙe Leimmistel (*viscum album*), *TuÙ. (R.)*.

Ⓞ *omela*: SSKJ: +, PLET.: **oméla**, *f.* die Mistel, *Cig., Jan., Rib.-Mik., SlGor.-Erj. (Torb.)*; **bela o.**, die weiÙe Leimmistel (*viscum album*), *TuÙ. (R.)*.

Ⓞ *ptičje kelje*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *kel*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *košje*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: orehovke – Juglandaceae**Navadni oreh (*Juglans regia*)**

Narečno poimenovanje: *oreh* ▶ [ˈoɾi] – Pslov. *orěxъ je tvorba iz ide. korena **ar-* ‘oreh’ (SES: 476, 477).

Ⓛ *oreh*: SSKJ: +, PLET.: **óřeh**, -ěha, *m.* die Walnuss, der Walnussbaum; navadni o. (*juglans regia*), *Tuš. (R.); /.../*

Družina: orlopraprotovke – Dennstaedtiaceae**Orlova praprot (*Pteridium aquilinum*)**

Narečni poimenovanji *prapot* ▶ [pˈra:pot] in *prapor* ▶ [pˈra:por] – Po Bezlaju (1995: 102) je za narečno *prapot* izhodišče pslovan. *pōrpoťь, za narečno *prapor* pa pslovan. *pōrporoь. Slovensko knjižno *praprot* je nastalo s križanjem pslovan. *pōrportь < *pǎportь *‘nepravo pero’ in vzporedne tvorbe *pǎprōťь, kar vsebuje pslovan. **pa-* ‘nepravi’ in **prōťь/b* ‘šiba’ (SES: 558).

Ⓛ *prapot*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *prapor*: SSKJ: +p–, PLET.: +p–

Družina: presličevke – Equisetaceae**Njivska preslica (*Equisetum arvense*)**

Narečno poimenovanji: *preslica* ▶ [pˈreslica] in *preska* ▶ [pˈräska] – Etimologi ime razlagajo s tekstilnim strokovnim izrazom *preslica* (< pslovan. *prěslo, kar je ime orodja od *prěst ‘presti’), katerega prvotni pomen je bil *‘priprava za pređenje’. Rastlina je tako poimenovana zato, ker je po obliki podobna pripravi na kolovratu (SES: 569; ESSJ III: 115).

Ⓛ *preslica*: SSKJ: +, PLET.: **prěslica**, *f. /.../ 4* das Zinnkraut, der Schachtelhalm (*equisetum*), *Cig., Jan., C.*; njivska p., der Acker-Schachtelhalm (*equisetum arvense*), *Tuš. (B.); /.../*

Ⓛ *preska*: SSKJ: –, PLET.: +p–

Družina: pušpanovke – Buxaceae**Navadni pušpan (*Buxus sempervirens*)**

Narečni poimenovanji: *pušpan* [ˈpüšpan] in *pušpek* [ˈpüšpek] – Prvo ime je prevzeto iz bav. srvnem. *puhspām*, stvnem. *buhsboum*, bav. nem. *Puchspanum*, *Puchspām*, kar ustreza knjiž. nem. *Buchsbaum* ‘pušpan’, drugo pa je prevzeto in prilagojeno iz madž. *puszpáng* ‘pušpan’. Domnevno izhodišče je ide. baza *b^huah₂-* ‘rasti, nastajati, uspevati, obstajati’ (SES: 596; ESSJ III: 139; Striedter-Temps 1963: 205).

Ⓞ *pušpan*: SSKJ: +, PLET.: **pûšpan**, *m.* immergrüner Buxbaum (*buxus sempervirens*), *Cig., Jan., Tuš. (R.)*; – iz nem.

Ⓞ *pušpek*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: radičevke – Cichoriaceae

Navadni potrošnik (*Cichorium intybus*)

Narečno poimenovanje *cikorija* ▶ [ci'kɔrija] je prevzeto prek avstr. nem. *Zikóri*, knjiž. nem. *Zichorie* 'cikorija' iz lat. *cichorĕa*, *cichōrium* 'cikorija, travniška rastlina potrošnik' < gr. *kikhōrion* 'cikorija, potrošnik' (SES: 73; DLS: 102).

Ⓞ *cikorija*: SSKJ: +, PLET.: **cikórija**, **f.* die Cichorie, die Wegwarte (*cichorium* *intibus), *Tuš. (R.)*

Navadni regrat (*Taraxacum officinale*)

Narečni poimenovanji: *mleč* ▶ [m'le:ȷč] in *mlečec* ▶ [m'le:ȷčec] – Izhajati je potrebno iz samostalnika *mleko*, pslovan. *melkō, kar je verjetno tvorba iz ide. baze **h₂melk-*, sorodne z bazo **h₂melg'-*, katere drugotni pomen je *'molsti' (SES: 407). Rastlina je tako poimenovana po lepljivem užitem mlečnem soku z zdravilnimi učinki, ki se nahaja v vseh delih rastline.

Ⓞ *mleč*: SSKJ: +p–, PLET.: +p–

Ⓞ *mlečec*: SSKJ: +p–, PLET.: +p–

Družina: rožnice (Rosaceae)

Črni trn (*Prunus spinosa*)

Narečno poimenovanje: *trnina* ▶ [tɾ'nina] – Ime je izpeljanka, katere jedrni del (*trn-*) kaže na lastnost rastline – njene stranske veje se namreč končujejo z ostrimi trni.

Ⓞ *trnina*: SSKJ: nar. +, PLET.: **trnína**, *f.* 1) = trnika, der Schlehdorn, *M., C.; /.../*; **trníka**, *f.* der Schlehdorn (*prunus spinosa*), *Guts., Jarn.*

Malinjak (*Robus idaeus*)

Narečna poimenovanja: *malina* ▶ [ma'lina], (*h*)*imper* ▶ [(x)'imper], *malna* ▶ ['mãna], *rdeča kopina* ▶ [ər'de:ȷča ko'pina], *kopinščnica* ▶ [ko'pi:nščnica], *rdeča krpušnica* ▶ [ər'de:ȷča kɾ'püşnica] – Pslovan. *malīna s prvotnim pomenom *'tista, ki je temne barve' je tvorba iz ide. korena **mel(h₂)-*, ki je označeval temne, nečiste barvne odtenke (SES: 376). Leksem (*h*)*imper* je prevzet iz nem. *Himbeere* 'malina', *malna* pa iz madž. *málna* 'malina'.

Fitonim *kopina* je izpeljan iz pslovan. osnove * *kopa* ‘grm, otoček’ (ESSJ II: 65). Ime je torej motivirano z obliko in razraščenoostjo grma (ki lahko raste kot ograja, se vije, oprijema in zapleta). Prilastkovni del imena, ki je slovanskega izvora, kaže na barvo plodov. Ime *krpuščnica* je morda v zvezi s *krpučica* (< *krpuča*) ‘gruča, kepa (lešnikov, kadar so zrasli skupaj)’ (Plet. 2006: 475; ESSJ II: 65).

Ⓞ *malina*: SSKJ: +, PLET.: **malína**, *f.* 1) die Himbeere (rubus idaeus); – tudi *máлина*, *Valj. (Rad)*; /.../

Ⓞ (*h*)*imper*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *malna*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *rdeča kopina*: SSKJ: –, PLET.: **kopína**, *f.* die Brombeerstaude (rubus fruticosus), *Mur., Cig., Jan., C., Dol., jvzhŠt.*; **rdeča k.** = malina, der Himbeerstrauch, *C.*

Ⓞ *kopinščnica*: SSKJ: –, PLET.: +p–

Ⓞ *rdeča krpuščnica*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadna kutina (*Cydonia oblonga*)

Narečni poimenovanji: *kutina* ▶ [ˈkitina] in *birš* ▶ [ˈbi:rš] – Prvo ime je prevzeto iz stvnem. *kutina*, *chutina* < lat. *cydōnia* < gr. *kydōnia* ‘kutina’ (SES: 338), drugo pa iz madž. *birs(alma)* ‘kutina’ (Bernjak 1995: 735).

Ⓞ *kutina*: SSKJ: +, PLET.: **kútina**, *f.* die Quitte (cydonia vulgaris); prim. stvn. *chuttina*, *bav. kütten*, *Levst. (Rok.)*

Ⓞ *birš*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadna plahtica (*Alchemilla vulgaris*)

Narečno poimenovanje: *plahut* ▶ [plaˈjü:t] – Rastlina je dobila ime po značilno oblikovanih listih, ki nekoliko spominjajo na ogrinjalo. Prim. *plahuta* ‘rjuha, kos lanene tkanine’, pslovan. *plaxúta, kar je izpeljanka iz pslovan. *pláxa ‘nekaj ploskega in širokega’, iz česar je pslovan. *pláxeta s prvotnim pomenom *‘širok kos tkanine’ (ESSJ III: 46; SES: 520).

Ⓞ *plahut*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadni glog (*Crataegus laevigata*)

Narečna poimenovanja: *glog* ▶ [gˈlɔ:k] z glasoslovno različico *dlog* ▶ [dˈlɔ:k],¹³ *gložje* ▶ [dˈlɔ:užje], *bogine hruške* ▶ [ˈbo:uɣine gˈrü:jške] in *bogine jabka* ▶ [ˈbo:uɣine ˈdˈa:pka] – Pslovan. *glog˚ ‘glog, dren’, tj. ‘trnov, bodičast grm’, je nastalo iz **gləgh^ho*- ‘trn, bodica’ (SES: 175). Mladi poganjki rastline imajo do 1,5 cm dolge trne, zato so veje gloga trnate. O pomenski

¹³ O premeni *gl* > *dl* v prekmurščini glej več pri Ramovš (1924: 208).

motivaciji imen *bogine hruške* in *bogine jabka* je mogoče sklepati na podlagi pomenskih lastnosti jedrnega sestavine imena, ki kaže na podobnost oblike ploda drugim rastlinam. Plodovi gloga so namreč jajčaste oblike, koščičasti, z nekoliko ugreznjenim vrhom, na katerem so ostanki čašnih listov, kot je to na sadežih pri pečkatem sadju. Prilastkovni del imena kaže na izvornost v krščanskem izročilu. Rastlina, ki naj bi po eni izmed legend nastala iz popotne palice sv. Jožefa, ima v krščanstvu velik pomen, saj naj bi se Bog razodel Mojzesu v gorečem glogovem grmu (Koletnik 2016: 684).

Ⓞ *glog*: SSKJ: +, PLET.: **glōg**, glōga, *m.* der Weißdorn (*crataegus oxyacantha*)

Ⓞ *gložje*: SSKJ: –, PLET.: **glōžje**, *n. coll.* das Weißdorngestruppe, *Cig., Jan., M., C., ogr.-Valj. (Rad).*

Ⓞ *bogine hruške*: SSKJ: –, PLET.: –¹⁴

Ⓞ *bogine jabka*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadni jagodnjak (*Fragaria vesca*)

Narečno ime: *jagoda* ▶ [ʒāgoda], [d'āgda] – Pslovan. *āgoda ‘manjši plod, jagoda’ je izpeljanka s pripono *-odo iz pslovan. *āga ‘jagoda’ (SES: 233).

Ⓞ *jagoda*: SSKJ: +, PLET.: **jāgoda**, *f.* 1) die Beere; – rdeča j., die Erdbeere, die Frucht der Walderdbeere (*fragaria vesca*); tudi samo: jagoda; jagode brati

Navadni repik (*Agrimonia eupatoria*)

Narečni poimenovanji: *repik* ▶ [re'pik] in *repca* ▶ [re:pca] – Pslovan. *rěpъ, *rěpuchъ, *rěpinъ so izpeljanke iz pslovan. *rěpiti ‘zgrabiti, prijeti’. Rastlina je tako poimenovana zaradi oprijemajočih se plodov (SES: 616; <https://fran.si/iskanje?View=1&Query=repik>).

Ⓞ *repca*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *repik*: SSKJ: –, PLET.: – (→ repiček p+)

Navadni šipek (*Rosa canina*)

Narečna poimenovanja: *šcipek* ▶ [š'či:ipek], *divji šcipek* ▶ [d'ivžj š'či:ipek] in *ščipkovec* ▶ [š'ki:pkovec] – V imenih *ščipek* in *ščipkovec* (< *ščipek*) se domnevno ohranja pslovan. varianta *ščīpъ ‘trn, bodica, oster vrh’ (< *(s)kēj-po-s), od koder je po metatezi v vzglasju iz *ksējipo-s nastalo pslovan. *šīpъ ‘trn, bodica, oster vrh’ (> *šīpъkъ ‘Rosa canina’, knjižno slovensko *šipek* ‘isto’) (ESSJ IV: 23). Rastlina je tako poimenovana zato, ker so veje, mladike in glavne žile listov porasle s kaveljčastimi bodicami (trni). Prilastkovni del dvobesednega poimenovanja podrobno določa negojenost rastline.

¹⁴ Pleteršnik beleži pomen ‘glog, Crataegus’ pod geslom *grušica* ‘hruškica’.

Ⓞ *ščipek*: SSKJ: nar. vzhodno +, PLET.: **ščīpək 2.**, -pka, *m.* = šipek, die Hagebutte, *Mur.*, *ogr.-Valj. (Rad)*, *Mik.*, *vzhŠt. /.../*; **šīpək**, -pka, *m.* die Heckenrose, die Hagebutte (*rosa canina*), *Mur.*, *Tuš. (R.)*; /.../

Ⓞ *divji ščipek*: SSKJ: + (pod iztočnico *ščipek*), PLET.: –

Ⓞ *ščīpkovec*: SSKJ: –, PLET.: –

Robida (Rubus fruticosus)

Narečna poimenovanja: *kopina* ▶ [ko'pina], *kopi(n)ščanci* (mn.) ▶ [ko'pi:ščenci] z glasoslovno različico *kopi(n)škanci* (mn.) ▶ [ko'pi:škenci] – *Kopina* je izpeljano iz pslovan. osnove * *kopa* 'grm, otoček', pri čemer je zanimiva še pomenska primerjava s sloven. *kopa lešnikov, orehov*, kadar so zrasli skupaj (ESSJ II: 65). Ime je torej motivirano z obliko in razraščenoostjo grma (ki lahko raste kot ograja, se vije, oprijema in zapleta). Narečni poimenovanje *kopi(n)ščanci* oz. *kopi(n)škanci* sta tvorjeni iz fitonima *kopina* 'robida'.

Ⓞ *kopina*: SSKJ: nar. +, PLET.: **kopína**, *f.* die Brombeerstaude (*rubus fruticosus*), *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *C.*, *Dol.*, *jvzhŠt.*; /.../

Ⓞ *kopinščanci*: SSKJ: – (→ *kopinščica p+*), PLET.: – (→ *kopīnščnica p+*)

Družina: sladičevke – Polypodiaceae

Sladka koreninica (Polypodium vulgare)

Narečno poimenovanje: *sladki prapot* ▶ [s'la:tkj p'ra:pot] – Jedrni del imena kaže na podobnost listov drugim rastlinam po obliki, prilastkovni del imena pa na lastnost podzemnega dela rastline.

Ⓞ *sladki prapot*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: slezenovke – Malvaceae

Navadni slez (Althea officinalis)

Narečna poimenovanja: *sklez* ▶ [sk'le:i:s], *slez* ▶ [s'le:i:s], *beli sklez* ▶ ['be:i:l̩ sk'le:i:s] in *ajbiš* ▶ ['a:i:biš] – Pslovan. *slēzъ in *slēzъ, nar. *sklēzъ se povezuje s pslovan. *slizъ 'sluz' (ESSJ III: 259). Rastlina je tako poimenovana zaradi vsebnosti sluzi, ki se izloča predvsem pri pripravi napitka iz korenin. Na motivacijo dvobesednega narečnega imena so vplivale pomenske lastnosti prilastkovnega dela, ki podrobno določa barvo cvetov. Leksem *ajbiš* je prevzet iz nem. *Eibisch* < stvnem. *ībisca*, kar je izposojeno iz lat. *ibiscum* 'slez' (SES: 6).

Ⓞ *sklez*: SSKJ: –, PLET.: **sklēz**, *m.* = slez, *Mur.*, *Cig.*, *Mik.*

Ⓛ *sléz*: SSKJ: +, PLET.: **slêz**, *m.* der Eibisch (*althaea officinalis*), *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *C.*, *Mik.*, *Tuš.* (*R.*); = **beli s.**, *M.*; /.../

Ⓛ *beli sklez*: SSKJ: –, PLET.: *slêz*, *m.* der Eibisch (*althaea officinalis*), *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *C.*, *Mik.*, *Tuš.* (*R.*); = **beli s.**, *M.*; /.../

Ⓛ *ajbiš*: SSKJ: +, PLET.: –

Družina: srhkolistnice – Boraginaceae

Navadni pljučnik (*Pulmonaria officinalis*)

Narečna poimenovanja zanjo so: *pljučnik* ▶ [p'lü:ičnik], *pljučeva roža* ▶ [p'lü:ičova 'ro:uža] in *pljučna trava* ▶ [p'lü:ična t'ra:va] – Ime *pljučnik*¹⁵ ima jasno razvidno morfemsko strukturo, na podlagi katere je mogoče sklepati o pomenski motivaciji imena (*pljuč-nik* < tisti, ki je povezan s pljuči). Jedrni del imena kaže na uporabnost rastline. Ta se v ljudskem zdravilstvu predpisuje pri pljučnih boleznih. Obe dvobesedni poimenovanji imata netvorjeno jedrno sestavino in iz podstave *pljuč-* izpeljan levi prilastek.

Ⓛ *pljučnik*: SSKJ: bot. +, PLET.: **pljûčnik**, *m.* = pljučnica 2), das Lungenkraut (*pulmonaria*), *Mur.*, *Cig.*, *Medv.* (*Rok.*); /.../; **pljûčnica**, *f.* /.../ 2) navadna p., gemeines Lungenkraut (*pulmonaria officinalis*), *Tuš.* (*R.*); /.../

Ⓛ *pljučeva roža*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *pljučna trava*: SSKJ: –, PLET.: –

Navadni gabez (*Symphytum officinale*)

Narečna poimenovanja: zanj so: *gabez* ▶ [ˈga:bes], *gavez* ▶ [ˈga:ves], *gabec* ▶ [ˈga:bec], *gabecovo korenje* ▶ [ˈga:becovo koren'jê:], *robovec* ▶ [ˈro:ubovec], *zvonček* ▶ [z'võnček] – Pslovan. *gávęzъ je zloženska iz podaljšane prevojnje stopnje istega korena, kot je pslovan. *gov-ędo 'govedo' in korenskega dela pslovan. *jęzýkъ 'jezik'. Beseda torej prvotno pomeni *'goveji jezik' (SES: 164). Rastlina je tako poimenovana po svojih listih, katerih oblika spominja na jezik goveda, znana pa je tudi kot zdravilo za živino. Obe enobesedni besedotvorno razvidni imeni sta izpeljanki (*rob-ovec*, *zvon-ček*). Jedrni del imena *robovec* kaže na rastišče, rastlina namreč dobro uspeva ob poteh, gozdnih robovih in ob jarkih, jedrni del imena *zvonček* pa nakazuje podobnost oblike cvetov predmetom – cvetovi rastline so namreč zvonaste oblike. Jedrna sestavina dvobesednega imena *gabecovo korenje*¹⁶ kaže na

¹⁵ Snój piše (2003: 527), da je rastlina imenovana kakor lat. *pulmōnāria* od *pulmō* 'pljuča' po barvi cvetov.

¹⁶ *Korenje* je narečni leksem za koreninje.

uporabnost dela rastline. V ljudskem zdravilstvu so namreč znani pripravki iz korenine, ki je zdravilni del rastline.

Ⓛ *gabez*: SSKJ: bot. +, PLET.: **gâbez**, *m.* = *gavez*, *Tuš. (R.)*

Ⓛ *gavez*: SSKJ: –, PLET.: **gâvez**, *m.* die Beinwurz (*symphytum officinale*), *Cig., vzhŠt.-C., Celjska ok.-Trst. (Let.)*.

Ⓛ *gabec*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *gabecovo korenje*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *robovec*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓛ *zvonček*: SSKJ: +p–, PLET.: +p–

Družina: sviščevke – Gentianaceae

Navadna tavžentroža (Centaurium minus)

Narečno poimenovanje: *cintaver* ▶ [ˈcinˈta:ʋer] – Ime je prevzet in prilagojen latinski termin *Centaurium*, ki izvira iz grške mitologije.¹⁷ Srlat. *centaureum* ‘tavžentroža’ so si ljudskoetimološko napačno tolmačili kot zloženko iz lat. *centum* ‘sto’ in *aurum* ‘zlato, zlatnik’.¹⁸ Lat. *centaurēum* je v resnici prevzeto iz gr. *kentaúreion* ‘zel kentavrov’ in je izpeljano iz. gr. *Kéntaurus* ‘kentaver, vodni (kasneje tudi zemeljski) demon’ (SES: 753).

Ⓛ *cintaver*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: trave – Poaceae

Ječmen (Hordeum)

Narečno ime: *ječmen* ▶ [ˈgɛčmen] – Pslovan. *jĕčьmy, tož. *jĕčьmĕnъ ‘ječmen’ se je razvilo iz ide. osnove s pomenom ‘oster’. Ječmen je tako poimenovan zaradi svojih ostrih res, po katerih se razlikuje od drugih žitaric (SES: 237).

Ⓛ *ječmen*: SSKJ: +, PLET.: **jĕčmen**, -ĕna, *m.* 1) die Gerste /.../

¹⁷ Ranjeni antični kentaver Heiron naj bi si po antičnem izročilu s tavžentrožo pozdravil rano od puščice na svoji nogi. Kentaver, pol konj in pol človek, je v antiki veljal za zelo večšega zdravilca

¹⁸ Pri prevodu srlat. besede v nemščino (*Tausendrose*) se je števnik ‘sto’ zamenjal s števnikom za ‘tisoč’ (SES: 753).

Družina: trpotčevke – Plantaginaceae***Veliki trpotec (Plantago major)***

Narečna poimenovanja: *trpotec* ▶ [tʁ'po:ɥtec], *škripotec* ▶ [ʃkr'po:ɥtec] in *široki trpotec* ▶ [ʃü:rkʲ tʁ'po:ɥtec] – Pslovan. *trьpоtьcь 'trpotec' je zloženo iz **trь-* 'tri-' in *pоtь 'pot' ter prvotno pomeni *'rastlina, ki raste ob razpotjih', tj. tam, kjer so tri poti. Ta rastlina je tako poimenovana zato, ker rada raste tudi na steptani zemlji, ob poti ali na njej (SES: 788; ESSJ IV: 236). Ime *škripotec* Bezljaj (2005: 236) razlaga kot kontaminacijo fitonima *trpotec* in slabo raziskane osnove, ki jo najdemo še v bolg. *skъrbuc-skъrbuc-platъnce*, *stъrguk* 'Plantago major'. Prilastkovni del dvodelnega imena kaže na razsežnost nadzemnega dela rastline.

Ⓞ *trpotec*: SSKJ: +, PLET.: **trpótac**, -tca, *m.* der Wegerich (plantago); /.../

Ⓞ *škripotec*: SSKJ: –, PLET.: +p–

Ⓞ *široki trpotec*: SSKJ: –, PLET.: –

Ozkoistni trpotec (Plantago lanceolata)

Narečna poimenovanja: *trpotec* ▶ [tʁ'po:ɥtec], *ozki trpotec* ▶ [¹vo:ɥskʲ tʁ'po:ɥtác], *dolgi trpotec* ▶ [¹du:ɥgʲ tʁ'po:ɥtác] in *škripotec* ▶ [ʃkr'po:ɥtec] – Pslovan. *trьpоtьcь 'trpotec' je zloženo iz **trь-* 'tri-' in *pоtь 'pot' ter prvotno pomeni *'rastlina, ki raste ob razpotjih', tj. tam, kjer so tri poti. Ta rastlina je tako poimenovana zato, ker rada raste tudi na steptani zemlji, ob poti ali na njej (SES: 788; ESSJ IV: 236). Prilastkovni del dvobesednih imen podrobno določa razsežnost nadzemnega dela rastline. Ime *škripotec* Bezljaj (2005: 236) razlaga kot kontaminacijo fitonima *trpotec* in slabo raziskane osnove, ki jo najdemo še v bolg. *skъrbuc-skъrbuc-platъnce*, *stъrguk* 'Plantago major'.

Ⓞ *trpotec*: SSKJ: +, PLET.: **trpótac**, -tca, *m.* der Wegerich (plantago); /.../

Ⓞ *ozki trpotec*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *dolgi trpotec*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *škripotec*: SSKJ: –, PLET.: **škripótac**, -tca, *m.* der Spitzwegerich (plantago lanceolata), *C.*

Družina: ustnatice – Lamiaceae***Materina dušica (Thymus pulegoides)***

Narečno poimenovanje: *materina dušica* ▶ [¹mâter(i)na ¹dü:šica] – Bezljaj ime rastline povezuje z izrazom *matris animula* 'materina dušica' za 'Herpyll-losserpyllus', kakor se je v latinščini imenoval divji timijan (ESSJ III: 171).

Ⓞ *materina dušica*: SSKJ: bot. + (pod geslom dušica), PLET.: **dušica**, f. /.../ 3)
materina (materna) d., der Feldthymian, der Quendel, (thymus serpyllum); /.../

Poprova meta (*Mentha piperita*)

Narečna poimenovanja: *meta* ▶ ['meta] z različico *metica* ▶ ['mɛ:tica], *menta* ▶ ['menta] in *minc* ▶ ['minc] – Slovan. *měta je prevzeto iz lat. *mentha*, kar je kakor gr. *mínthē* 'meta' prevzeto iz nekega predantičnega sredozemskega jezika (SES: 395). *Menta* je prevzet latinski termin, v narečje verjetno izposojen iz stičnega madžarskega jezika (prim. madž. *menta* 'Mentha piperita'). Leksem *minc* je prevzet iz nem. *Minze* 'meta', stvnem. *minza*, kar je po Snoju (2003: 395) izposojeno iz lat. *mentha*.

Ⓞ *meta*: SSKJ: +, PLET.: **měta 2.**, f. die Minze (mentha); **poprova m.**, die Pfefferminze (mentha piperita), *Cig., Jan., Tuš. (R.); /.../*

Ⓞ *metica*: SSKJ: –, PLET.: **mětica**, f. dem. meta, die Minze, *Habd.-Mik., Mur.; /.../*

Ⓞ *menta*: SSKJ: –, PLET.: –

Ⓞ *minc*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: vijoličevke – Violaceae

Dišeča vijolica (*Viola odorata*)

Narečna poimenovanja: *vijolica* ▶ [vi'jo:ɥlica] z različico *fijolica* ▶ [fi'jo:ɥlica], *divja vijolica* ▶ ['divža vi'jo:ɥlica] in *iboja* ▶ ['iboja] – *Vijolica* je izpeljanka iz leksema *vijola*, prevzetega iz it. *viola* ali lat. *viola* 'vijolica' (SES: 820). Prilastkovni del dvobesednega imena, ki je slovanskega izvora, kaže na nekultiviranost (negojenost) rastline. *Iboja* je prevzeto iz madž. *ibolya* 'vijolica'.

Ⓞ *vijolica*: SSKJ: +, PLET.: **vijôlica**, f. das Veilchen; dišeča v., das Märzveilchen (viola odorata) /.../

Ⓞ *fijolica*: SSKJ: –, PLET.: –¹⁹

Ⓞ *divja vijolica*: SSKJ: +p–, PLET.: –

Ⓞ *iboja*: SSKJ: –, PLET.: –

***Viola tricolor* (*divja vijolica*)**

Narečni poimenovanji: *mačeha* ▶ ['máčija] in *arvačka* ['a:rvačka] – Po Snoju (2003: 370) se je pomen 'cvetica *Viola tricolor*' razvil iz prvotnega pomena

¹⁹ Leksem *fijolica* je zabeležen v Pohlinovem in Vorančevem slovarju.

‘neprava mati’ pod vplivom sosednjih jezikov.²⁰ Domnevno se ta cvetica po nepravni materi imenuje zato, ker njen cvet izgleda kot neprijazen obraz, ki spominja na pregovorno neprijaznost mačehe do pastorkov. Aichele in Golte-Bechteljeva pa pišeta (2004: 218), da se ime *mačeha* nanaša na neenako oblikovane, pri mnogih podvrstah tudi neenako obarvane venčne liste: spodnji list je »mačeha«, sosednji, podobno obarvani venčni listi simbolizirajo »hčerke«, zgornji listi, ki so pogosto drugačne barve, pa »pastorke«. Ime *arvačka* je prevzeto iz madž. *árvácska* ‘mačeha’ (Bernjak 1995: 34).

Ⓛ *mačeha*: SSKJ: +, PLET.: **máčeha**, *f.* – 2) das Stiefmütterchen (*viola tricolor*); /.../

Ⓛ *arvačka*: SSKJ: –, PLET.: –

Družina: vrbovke – Salicaceae

Bela vrba (Salix alba)

Narečno poimenovanje: *vrba* ▶ [ˈvřːba] – Pslovan. *vřba (in *vřbǎ), kar prvotno pomeni *‘mnogo šib, šibje’, je tvorjeno iz ide. korena **uer-* ‘vrteti, viti, upogibati, zavijati’ (SES: 833). Mladi poganjki dolgih visečih vej so namreč rdečkaste barve in izredno upogljivi.

Ⓛ *vrba*: SSKJ: +, PLET.: **vřba**, *f.* 1) die Weide (*salix*); bela v., die weiße Weide, die Pottweide, der Felber (*salix alba*), *Cig., Medv. (Rok.), Strp.; /.../*

Ugotovitve

Primerjava zbranega prekmurskega narečnega botaničnega izrzaja z iztočnicami v Pleteršnikovem slovarju kaže, da ima Pleteršnikov slovar 91 botaničnih izrazov od 160 zbranih.

V slovarju so prikazani v obliki slovarskih sestavkov, pomeni so izraženi z nemškimi prevodnimi ustreznici, večkrat natančno predstavljeni tudi z latinsko vrstno ali rodovno ustreznico, zapisano v oklepaju.

Od 160 leksemov ima Pleteršnikov slovar v enakem pomenu, kot je izpričan v narečju, 78 leksemov. Ti so prikazani kot samostojne iztočnice ali samostojne iztočnice z dodano eno sopomenko.

²⁰ Prim. nem. *Stiefmütterchen* ‘*Viola tricolor*’, kar je manjšalnica od nem. *Stiefmütter* ‘mačeha, neprava mati’, in it. *matrigna, madrigna* ‘mačeha (v obeh pomenih)’, kar je po Bezlaju (1982: 159) iz pozno lat. *mātrigna* ‘druga očetova žena’, na kar kaže tudi sinonim *sirotica*.

(1) Samostojne iztočnice so razložene z: (a) nemško ustreznico (eno ali več) ter v oklepaju navedeno latinsko ustreznico vrstnega imena, npr.: **bršljān**, *m.* der Epheu (hedera helix), **māčeha**, *f.* – 2) das Stiefmütterchen (viola tricolor); (b) nemško ustreznico (eno ali več), v oklepaju navedeno latinsko ustreznico vrstnega imena rastline²¹ in omembo vira, npr.: **stípor**, *-rja, m.* der Huflattich (tussilago farfara), *Št.-Erj. (Torb.)*, **kópær**, *-pra, m.* der Dill oder das Gurkenkraut (anethum graveolens), *Habd., Dict.-Mik., Mur., Cig., Jan., Tuš. (R.), dalm., ogr.-Valj. (Rad)*. Ob koncu takega slovarskega sestavka je ponekod dodano ponazarjalno gradivo, npr.: **lān**, **lāna**, **lanū**, *m.* der Lein oder Flachs (linum usitatissimum); 1. goditi (mladiti, rositi), den Lein rösten, *Cig. /.../*, z oznako *tudi* pa so mestoma zapisane naglasne različice, npr.: **pelín**, *m.* der Wermut (artemisia absinthium); */.../* – tudi: **pélin**, *-ína*; **vratič**, *-íča, m. /.../* 2) das Rainfarnkraut (tanacetum vulgare), *Guts.-Cig., Mur., Jan., Josch, Tuš. (Št. l. č.)*; – tudi: vrātič. Nekatero iztočnico imajo še opozorilo o izvoru oz. prevzemu besede z dodano virsko oznako, npr.: **kútina**, *f.* die Quitte (cydonia vulgaris); prim. stvn. chuttina, bav. kütten, *Levst. (Rok.)*, **pūšpan**, *m.* immergrüner Buxbaum (buxus sempervirens), *Cig., Jan., Tuš. (R.)*; – iz nem. Tovrstna razlaga pomenov je obvestilno najpopolnejša in najbolj ustaljena.²²

(2) Posamezne oblike so v slovarju razložene (a) samo z nemško prevodno ustreznico, npr.: **lípa**, *f.* 1) die Linde, ki sta ji ponekod dodana virska oznaka, npr.: **jelič** 1., *-íča, m.* die Tanne, *C.* in ponazarjalno gradivo, npr.: **jéčmen**, *-éna, m.* 1) die Gerste; j. phati, Gerstengraupen machen, *Cig.*; (b) nemško prevodno ustreznico ter latinsko rodovno ustreznico, npr.:²³ **bréza**, *f.* 1) die Birke (betula), ki ji je ponekod dodana virska oznaka: **smetlíka**, *f.* der Augentrost (euphrasia), *Mur., Cig., Jan., C., Tuš. (B.), Medv. (Rok.)*

(3) Manjše število leksemov Pleteršnik razlaga tudi z eno dodano sopomenko, ki je z iztočnico povezana z enačajem, npr.: **tíkav**, *-kve, f.* = tikva; **ógnjæc**, *-gnjæca, (-gønjca, m. /.../ – 2)* = ognjič; */.../*. Ti sopomenski izrazi nas usmerjajo k iztočnici, pri kateri dobimo: (a) nemško prevodno ustreznico z dodano virsko oznako, npr.: **tíkva**, *f.* 1) der *Kürbis*, *Mur., Cig.*,

²¹ V primerih, ko obstaja več vrst neke rastline, pevzame razlikovalno vlogo levo pridevniško določilo v vlogi levega ujemalnega prilastka. Kot iztočnica v slovarju nastopa jedrna beseda tovrstne besedne zveze.

²² Prof. dr. Veri Smole in Boštjanu Kolarju, kustusu Posavskega muzeja Brežice, se zahvaljujem za informacijo, da je vso gradivo, ki se v Pleteršnikovem slovarju nanaša na prirodoslovje, uredil slovenski botanik Alfonz Paulin (1853–1942).

²³ Tovrstna razlaga je v primerih, ko obstaja več vrst neke rastline, manj ustrezna.

Jan., *C.*, *vzhŠt.*, *ogr.*, *kajk.*; (b) nemško prevodno ustreznico, v oklepaju navedeno latinsko ustreznico vrstnega imena rastline in dodano virsko oznako, npr.: **ognjič**, -iča, *m. /.../ – 3*) die Ringelblume (*calendula arvensis*), *SlGor.-Erj. (Torb.)*.

(4) Sopomenske oblike za enačajem lahko imajo dodane: (a) virske oznake, npr.: **kropiva**, *f.* = kopriva, *Mur.*, *Cig.*, *Jan.*, *C.*; **kúmæn 1.**, -mna, *m.* = 1. kum, kumena, *Cig.*; (b) nemško prevodno ustreznico in virske oznake, npr.: **trnína**, *f.* 1) = trnika, der Schlehdorn, *M.*, *C.*; **ščípæk 2.**, -pka, *m.* = šipek, die Hagebutte, *Mur.*, *ogr.-Valj. (Rad)*, *Mik.*, *vzhŠt.*; (c) nemško prevodno ustreznico, v oklepaju navedeno latinsko ustreznico rodovnega imena rastline ter virsko oznako, npr.: **pljûčnik**, *m.* = pljučnica 2), das Lungenkraut (*pulmonaria*), *Mur.*, *Cig.*, *Medv. (Rok.)*.

Nekatere iztočnice imajo namesto enačaja kot simbol usmerjanja k osnovni besedi ob oznaki vira kazalko *pogl.*, npr. **jólša**, *f.*, *BlKr.*, *pogl.* jelša, na različice pa opozarja tudi vodilka *prim.*, npr.: **âjdina**, *f.* 1) = ajda, *Mur.*, *Št.-Cig.*, *Jan.*; */.../ – prim.* hajdina. Posebno vrsto besedotvorne različice predstavlja modifikacijski pomen za manjšalnost, npr.: **trobéntica**, *f. dem.* trobenta; */.../ 2*) die Frühlingsschlüsselblume (*primula officinalis*), **mêtica**, *f. dem.* meta, die Minze, *Habd.-Mik.*, *Mur.*

V trinajstih primerih ima beseda v Pleteršnikovem slovarju drugačen pomen od narečne. Tako pri besedi *čukec* ni pomena 'pomladanski jeglič (*Primula veris*)'. Enako velja za pomen besede *koprič* kot 'navadni koper (*Anethum graveolnes*)' in 'prava kamilica (*Matricaria chamomilla*)', *križevec* kot 'navadna robinija (*Robinia pseudoacacia*)', *prapor* kot 'orlova praprot (*Pteridium aquilinum*)', *preska* kot 'njivska preslica (*Equisetum arvense*)', *mleč* in *mlečec* kot 'navadni regrat (*Taraxacum officinale*)', *kopinščnica* kot 'malinjak (*Robus idaeus*)', *zvonček* kot 'navadni gabez (*Symphytum officinale*)' in *škripotec* kot 'veliki trpotec (*Plantago major*)'.

Nezapisanih, a v narečju živih je v Pleteršnikovem slovarju devetinšestdeset besed, npr.: *jelenšček* 'bela jelka (*Abies alba*)', *loveča trava* 'plezajoča lakota (*Galium aparine*)', *brščan* 'navadni bršljan (*Hedera helix*)', *bezonovec*, *bezdovec* in *zobovec* 'črni bezeg (*Sambucus nigra*)', *ognjiček* 'vrtni ognjič (*Calendula officinalis*)', *plahut* 'navadna plahutica (*Alchemilla vulgaris*)', *repca* 'navadni repik (*Agrimonia eupatoria*)', *robovec* 'navadni gabez (*Symphytum officinale*)'; iz nemščine prevzete, npr.: *anis* 'janež (*Pimpinella anisum*)', *himper* 'malinjak (*Robus idaeus*)', *ajbiš* 'navadni slez (*Althea officinalis*)', *minc* 'poprova meta (*Mentha piperita*)'; romanskega izvora, npr.: *gacija* 'robinija (*Robinia pseudoacacia*)', *kamil* 'prava kamilica (*Matricaria chamomilla*)', *menta* 'poprova meta (*Mentha piperita*)'; madžarskega izvora:

pušpek ‘navadni pušpan (*Buxus sempervirens*)’, *iboja* ‘dišeča vijolica (*Viola odorata*)’, *arvačka* ‘divja vijolica (*Viola tricolor*)’.

Trije narečni izrazi se delno izrazno razlikujejo (glasoslovno-pisne, besedotvorne različice) od Pleteršnikovih slovarskih oblik. Tako v narečju z izrazom *žaganica* izpričan pomen ‘velika kopriva (*Urtica dioica*)’ in ‘mala kopriva (*Urtica urens*)’ Pleteršnik beleži pod gesloma *žagalica* in *žagavica*, narečno *repik* ‘navadni repik (*Agrimonia eupatoria*)’ pod geslom *repiček* in *kopinščanci* ‘robida (*Rubus fruticosus*)’ pod geslom *kopinščnica*.

SSKJ ima 72 botaničnih izrazov od 160 zbranih, od tega 52 v enakem pomenu, kot je izpričan v narečju. Prikazani so kot samostojne iztočnice, razložene z opisno razlago, ki jo največkrat potrjuje (a) ilustrativno gradivo, npr. *bréza -e* ž ‘listnato drevo z belim lubjem’: breze že zelenijo; bela breza; Breza, breza tenkolaska, kdo lase ti razčesava (O. Župančič); *pêlin -ina* m ‘zdravilna rastlina s svetlo sivimi listi grenkega okusa’: na vrtu gojijo pelin in tudi žajbelj; dati, namočiti vršiček pelina v vino; grenek kot pelin; (b) latinska bodisi slovenska ustreznica vrstnega imena rastline, ponekod z dodanim ilustrativnim gradivom, npr.: *divji kostanj* ‘okrasno drevo z belimi, rumeno ali rdeče lisastimi cveti v piramidastih socvetjih, *Aesculus hippocastanum*’; *kóper -a* m ‘enoletna vrtna zdravilna ali začimbna rastlina z nitasto deljenimi listi in rumenimi cveti v kobulih, *Anethum graveolens*’: sesekljati koper; začiniti kumarice, omako s koprom, *ájbiš -a* m ‘zdravilna vrtna rastlina z belimi ali svetlo rdečimi cveti; *navadni slez*’: na vrtu imajo pelin, ajbiš in žajbelj; (c) latinska rodovna ustreznica z ilustrativnim gradivom, npr.: *smetlika -e* ž ‘bot. rastlina polzajedavka z nasprotnimi listi in dvoustnatimi cveti v klasu, *Euphrasia*’: uporaba smetlike v zdravilstvu; *vrtič -iča* m ‘bot. rastlina z ostro nazobčanimi listi in rumenimi ali belimi cveti v koških, *Tanacetum*’: nabirati vrtič / navadni vrtič.

V 15 primerih ima beseda v SSKJ drugačen pomen od narečne. Tako pri besedi *ščava* ni pomena ‘navadna kislica (*Rumex acetosa*)’, enako velja za pomen besede *čukec* kot ‘pomladanski jeglič (*Primula veris*)’, *koprič* kot ‘navadni koper (*Anethum graveolnes*)’ in ‘prava kamilica (*Matricaria chamomilla*)’, *kumen* in *kum* kot ‘navadna kumina (*Carum carvi*)’, *žaganica* kot ‘velika kopriva (*Urtica dioica*)’ in ‘mala kopriva (*Urtica urens*)’, *ivanjska roža* kot ‘šentjanževka (*Hypericum perforatum*)’, *luk* kot ‘por (*Allium porrum*)’ in ‘česen (*Allium sativum*)’, *križevec* kot ‘navadna robinija (*Robinia pseudoacacia*)’, *ognjiček* kot ‘vrtni ognjič (*Calendula officinalis*)’, *prapor* kot ‘orlova praprot (*Pteridium aquilinum*)’, *mleč* in *mlečec* kot ‘navadni regrat (*Taraxacum officinale*)’, *zvonček* kot ‘navadni

gabez (*Symphytum officinale*)' in *divja vijolica* kot 'dišeča vijolica (*Viola odorata*)'. Pod geslom *marjeta* narečni pomen 'navadna marjetica (*Bellis perennis*)' ni jasno razviden, štiri narečne besede pa se delno izrazno razlikujejo (glasoslovno-pisne, besedotvorne različice) od slovarskih oblik v SSKJ. Tako v narečju z izrazom *mrkevca* izpričan pomen 'navadno korenje (*Daucus carota*)' najdemo v SSKJ pod geslom *mrkvica*, *česnek* 'česen (*Allium sativum*)' pod geslom *česen*, *divji česnek* 'čemaž (*Allium ursinum*)' v ponazarjalnem gradivu pod geslom *česen* in *kopinščanci* 'robida (*Rubus fruticosus*)' pod geslom *kopinščica*. Nezapisanih je v SSKJ 88 besed, od tega jih je tretjina prevzetih iz stičnih jezikov.

Zaključek

Pleteršnikov slovar in SSKJ imata narečno botanično besedje. V obeh slovarjih je prikazano v obliki slovarskih sestavkov, pri čemer je nabor leksemov pri Pleteršniku bogatejši, prav tako so pri Pleteršniku natančneje izraženi tudi pomeni; ti so ob nemški prevodni ustreznici največkrat predstavljeni še z latinsko vrstno, redkeje samo rodovno ustreznico. V Pleteršniku ni dveh mlajših prevzetih besed (*ajbiš*, *ribezelj*), zapisanih v SSKJ, v tem slovarju pa so izpuščeni nekateri besedni pomeni, ki so v Pleteršniku še zabeleženi (gl. npr. gesla *ščav*, *kumen*, *luk*, *koper*).

Literatura

Dietmar AICHELE, Marianne GOLTE-BECHTLE, 2004: *Kaj neki tu cveti?* Kranj: Narava.

Elizabeta BERNJAK, 1995: *Madžarsko-slovenski, Slovensko-madžarski slovar*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

France BEZLAJ, 1970/71: Glagolski derivati -žigati, -žagati. *Jezik in slovstvo* XVI/4, 94–95.

France BEZLAJ, 1976: *Etimološki slovar slovenskega jezika A–J*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik in Mladinska knjiga.

France BEZLAJ, 1982: *Etimološki slovar slovenskega jezika K–O*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik in Mladinska knjiga.

France BEZLAJ, 1995: *Etimološki slovar slovenskega jezika P–S*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik in Mladinska knjiga.

France BEZLAJ, 2005: *Etimološki slovar slovenskega jezika Š–Ž*. Ljubljana: SAZU, Inštitut za slovenski jezik in Založba ZRC.

Nina BLAŽEKA, 2018: *Narečna poimenovanja za zdravilne rastline v izbranih prekmurskih govorih*. Magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.

Katja GALLE-TOPLAK, 2002: *Zdravilne rastline na Slovenskem*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Wolfgang HENSEL, 2008: *Katera zdravilna rastlina je to?* Kranj: Narava.

Janez KEBER, 2001: *Leksikon imen*. Celje: Mohorjeva družba.

Mihaela KOLETNIK, 2016: Gornjeseniška botanična terminologija. *Rojena v narečje: akademkinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*. (Zora, 114). Ur. Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 166–189.

Andrej MARTINČIČ idr., 1999: *Mala flora Slovenije*. Ljubljana: Tehniška založba.

Francek MUKIČ, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

Mojca PLANTAN, Lovro VEHOVAR, 2012: *Gorička zel*. <http://www.goricko.lrf-pomurje.si/projekt-goricka-zel>

Maks PLETERŠNIK, 2006: *Slovensko-nemški slovar (1894–1895): transliterirana izdaja*. Ur. Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://fran.si>.

Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika II, Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

SSKJ = *Slovar slovenskega knjižnega jezika 2*. <https://fran.si>.

Marko SNOJ, 2003: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.

Marko SNOJ, 2016: *Slovenski etimološki slovar*. Tretja izdaja. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU. <https://fran.si/193/marko-snoj-slovenski-etimoloski-slovar/>

Irena STRAMLJIČ BREZNIK, 2009: Jezikoslovno-kulturološki pogled na slovenska cvetlična imena. *Terminologija in sodobna terminografija*. Ur. Marjeta Humar Ljubljana: ZRC SAZU. 141–159.

Hildegard STRIEDTER TEMPS, 1963: *Deutsche Lehnwörter im Slovenischen*. Berlin: Osteuropa-Institut Berlin, Berlin-Dahlem.

Matej ŠEKLI, 2005: Hišna imena v Ovčji vasi. *Ovčja vas in njena slovenska govorica = Valbruna e la sua parlata Slovena*. Ur. Nataša Komac in Vera Smole. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC, ZRC SAZU.

Richard WILLFORT, 1983: *Zdravilne rastline in njih uporaba*. Maribor: Založba Obzorja Maribor.

Spletni viri

https://sl.wikipedia.org/wiki/Krajinski_park_Gori%C4%8Dko

<http://www.farmedica.si/si/dodatki/rastlina-tavzentroza.html>; pridobljeno 28. 6. 2023).

<https://fran.si/iskanje?View=1&Query=repik>

THE PREKMURJE BOTANICAL TERMINOLOGY IN PLETERŠNIK'S DICTIONARY

Summary

The paper discusses the dialectal names of plants (phytonyms) in the Goričko Regional Park, which is the second largest nature park in Slovenia and part of the Goričko–Örség–Raab transboundary nature park between Slovenia, Austria and Hungary. On the Slovene side, this covers the whole of Goričko and part of Ravensko territories, more specifically the municipalities of Cankova, Dobrovnik, Gornji Petrovci, Grad, Hodoš, Kobilje, Kuzma, Moravske Toplice, Puconci, Rogašovci, and Šalovci.

The names of the plants presented in the paper are still used in the Prekmurje dialect today. They were collected through a field survey carried out by local female students who, in the period from 2005–2007, were included in the project *Herbs and Medicinal Plants* managed by the Elementary School Puconci. Another source of the names came from M.A. theses focusing on dialects. These names were then compared to the terms listed *The Dictionary of Slovene Standard Language (SSKJ)* and Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary (1894–95)*, two main dictionaries dealing with Standard Slovene. Our aim was to shed light on the history and the frequency of the occurrence of a particular word and to point out possible semantic differences between the dialectal and the dictionary forms.

75 plant species growing in the Goričko Regional Park, both in nature and in domestic gardens, were included in the study. The elements determining the motivation for their naming were also taken into account. For the sake of clarity, the identification key from *Mala flora Slovenije (The Small Flora of Slovenia)* was used to classify individual plant species with similar characteristics into families. Within the families, each plant was listed with its Slovene name and the corresponding scientific Latin name. Standardized dialectal names of the plants were written in their phonetic form as well.

We find that both Pleteršnik's dictionary and *SSKJ* contain dialectal botanical terms. In both, these are presented in the form of dictionary entries. The number of lexemes included, however, is higher in Pleteršnik's dictionary. By the same token, this dictionary is more precise in terms of expressing their meanings, as it lists their German translation equivalents as well as their Latin species names or, in rarer cases, only their generic plant names. This kind of explaining the names is optimal in terms of their information value. Pleteršnik's dictionary lacks two borrowed terms of more recent origin that are included in the *SSKJ*. *SSKJ*, however, does not register some meanings still found in Pleteršnik.

Prislov v ljudskem slovstvu Števana Küharja

Nina Zver

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor, Slovenija, nina.zver@um.si

DOI: <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024.19>

ISBN: 978-961-286-878-9

Prispevek temelji na slovarskem prikazu prislovov, evidentiranih v delih bratonskega zbiratelja ljudskega izročila Števana Küharja (1882–1915). Gradivo je zajeto iz treh njegovih objav v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (1910, 1911, 1913). Izpisane prislove obravnavam tudi z glasoslovnega, oblikoslovnega in besedotvornega vidika ter preverjam njihovo zastopanost v *Slovarju stare knjižne prekmurščine*, *Slovarju beltinskega prekmurskega govora*, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskem slovarju* in Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*.

Ključne besede: zgodovina slovenskega jezika, prislov, slovar, glasoslovje, oblikoslovje, besedotvorje, Števan Kühar

The article is a dictionary presentation of adverbs as documented in the works of the folklore collector Števan Kühar from Bratanci (1882–1915). The material from three of his publications in *Časopis za zgodovino in narodopisje* (1910, 1911, 1913) is taken into account. The adverbs in question are analyzed from phonological, morphological and word-formation perspectives. In addition, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* and *Pleteršnik's Slovene-German Dictionary* are checked for the presence of these adverbs in them.

Keywords: history of Slovene, adverb, dictionary, phonology, morphology, word-formation, Števan Kühar

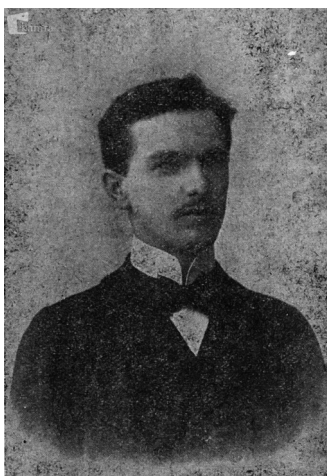
Uvod¹

Števan Kühar (1882–1915; Slika 1) se je v prekmursko kulturno zgodovino zapisal kot bratonski zbiralec ljudskega izročila. Narodno blago je objavljajal

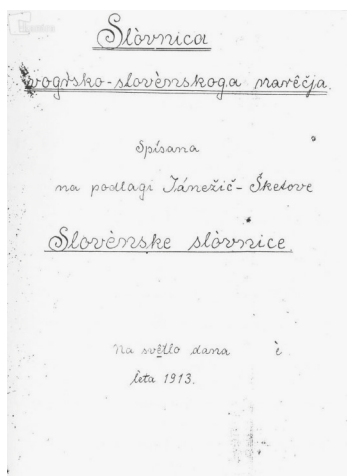
---

¹ Prispevek je nastal v okviru Raziskovalnega programa št. P6-0156: *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine* (vodja dr. Marko Jesenšek), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS) iz državnega proračuna.

večinoma v prekmurskih časopisih – *Kalendarju Srca Jezušovoga*, *Marijinem listu* in *Novinah* – zajetno količino pripovednega izročila pa v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (1910, 1911, 1913, 1914). V periodiki se je podpisoval s psevdonimi *Š. K., P., Dolinec, Dolenski Marko* (*Slovenska biografija*, na spletu). Skupaj z Ivanom Jeričem je izdal *Narodne pesmi Vogrskih Slovincov* (1913), v rokopisu pa je ostala Kūharjeva *Slòvnica vogrsko-slovènskoga narèčja* (1913; Slika 2), natančneje dólinske različice prekmurskega narečja, ki jo je na 132 straneh priredil po Janežič-Sketovi *Slovenski slovnici* iz l. 1900. Danes jo hrani Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša (Narat 2007: 366, op. 5).

Slika 1: Portret Števana Kūharja
Vir: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/stevan-kuehar-1882-1915-zapisovalec-ljudskega-bлага-v-prekmurscini/>

Slika 2: Naslovnica Kūharjeve slovnice
Vir: <https://www.kamra.si/mm-elementi/slovnica-vogrsko-slovenskoga-nar-cja/>

Zapisovanja ljudskega izročila se je Kūhar lotil zaradi ljubezni do maternega jezika in tudi z narodnostnوپovezovalnim razlogom, »ka sã tak Slovãnci na ovon krãji Mürã zoznãnijo z-narèčjon pa z-lückof poezijof svoji prèkmürski bratof« (Kūhar 1911: 47). Čehova (2003: 455) Kūharjevo folklorno gradivo kljub nekaterim metodološkim pomanjkljivostim ocenjuje kot »pomemben dokument časa«, nastal kot rezultat poziva Karla Štreklja k zbiranju ljudskega blaga. Štrekljeva »navodila za vestno fonetično zapisovanje narečne ljudske proze« so »izšla iz natančne filološke metode«, in pomagala so oblikovati tudi pripovedne zapise Števana Kūharja, ki so opremljeni s pojasnili o fonetičnem zapisovanju in z razlagami narečnih

besed (Čeh 2003: 453). Najbolj fonetično natančno, avtentično in govornjeni prekmurski besedi približano je Kühar ljudsko blago zapisal v tretjem delu objavljenih pripovedi, pri čemer je treba v ozir vzeti dejstvo, da gre za starejši, še nepočetni način fonetične transkripcije.

Metodologija

V članku podajam slovarski prikaz prislovov, evidentiranih v treh Küharjevih objavah ljudskega izročila v *ČZN* (1910, 1911, 1913). Pri zgradbi slovarskega gesla v glavnem izhajam iz predloga za zasnovo zgodovinskega slovarja Natalije Ulčnik (2009: 130–8),² pri čemer pa ne vključujem etimološkega razdelka. Slovarski sestavek vsebuje glavo s krepko poudarjeno iztočnico, zaglavje z opredelitvijo vrste (in podvrste) prislova, pomensko-razlagalni razdelek s ponazarjalnim gradivom (zapisanim identično, kot je v objavi v *ČZN* – popravljene so zgolj očitne tiskarske napake) in mestom navedbe, ki lahko vsebuje primere posebne rabe (npr. *kot sestavina glagolskih kalkov; pregovor; z oslavljenim pomenom; v nikalnih stavkih*). Sledi dokumentarni razdelek (z oznako) , ki prikazuje izpričanost prislovov v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (SSKP), Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (Plet.), *Slovarju beltinskega prekmurskega govora* Franca in Vilka Novaka (Nov.) ter Mukičevem *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskem slovarju* (Muk.). Vodilka povezuje pomensko povezane iztočnice.

Prislovi so razvrščeni po abecedi; če je pisnih različic več, so te prav tako urejene po abecednem redu (npr. ajnog, ajnok) ali glede na to, katera je običajnejša (npr. gnjesden, dnesden). Pri zapisu iztočnic ohranjam zaokrožena samoglasnika ü in ö, Küharjeva ű in ǫ sta zamenjana z ü in ö, dvoglasnika ô in ê pa sta zapisana kot ou in ej.

Večpomenke v pomenskorazlagalnem razdelku se ločijo z arabskimi številkami, medtem ko dve poševnici uvajata podpomene. Razlagalni del je povzet po Slovarju slovenskega knjižnega jezika ali Sinonimnem slovarju slovenskega jezika, vrsta prislova pa je določena s pomočjo Slovenskega pravopisa oz. Sinonimnega slovarja slovenskega jezika.

---

² Trenutno najsodobnejši in najpopolnejši zgodovinski slovar je *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja* (www.fran.si), ki zajema iztočnice iz besedil slovenskih protestantskih piscev.

Slovar prislovov

A

ajnoug, ajnouk kratn. prisl., nedol. čas. prisl. zaim.

1. *enkrat; izraža, da kaj nima ponovitve:* Prlé já nikaj nê vídla, liki kak sã já ajnôg znâglič nãzãj obrnôla, tak já fčãsig vragã zaglédnola na non brêsti. ČZN 1911, str. 53

2. *nekoč; izraža ne natančneje določen čas, v katerem se kaj zgodi:* Ajnôk já š-čarnã šôlä dijãk jáko trüďãn prišão do-Brãtonãc. ČZN 1911, str. 52

3. *naenkrat; izraža trenutnost, nepričakovanost:* Ajnôk sã já pa sãmo zosúkaq vôtãr okôli njãga ČZN 1911, str. 56

📖 Nov. (ajnouk gl. ednôuk)

🗨 inda, ednouk, enkrat, dvakrat, stoukrat, trikrat, večkrat, negda, nigda

B

bejlo nač. prisl.

belo; take barve kot sneg ali mleko: té dúše mórejo vse bêlo oblêčene biti ČZN 1910, str. 126

📖 Nov. (bêili -la -lo, prid.), Muk. (bêjli -a -o, prid.), SSKP (bêjli -a -o, prid.)

bliže primer. prostor. prisl.

bližje; izraža manjšo razdaljo v primerjanju: Stôpo já zãto bližã, je zéq tô knigo v-rôkã pa já zãčno ž-njé čtêti. ČZN 1911, str. 52

📖 SSKP (bliže), Plet. (blízu III. compar. bliže), Muk. (blíže)

🗨 blúzi

blúzi prostor. prisl.

1. *blizu; izraža majhno razdaljo:* Té grôznã pokôrã sta pa nê môgla včiniiti, zãtô ka sôsijdã jáko blúzi májo 'rámbã ČZN 1913, str. 36

📖 SSKP (blúzi in blízi), Muk. (blúzi), Nov. (blúzi)

🗨 bliže, polek

bole primer. mer. prisl.

1. *bolj; za stopnjevanje pridevnikov, nepridevniških prislovov ali za izražanje večje mere glagolskega dejanja ali stanja:* Žè dôsta lêpij gajôv i njív je sprãvila na nikoj i se posplôj bôle bliža k vesnicã. ČZN 1910, str. 106

2. *bolj; omejuje pomen pridevnika, prislova ali prislovne zveze:* Prošêcija je bole po vogrškom, ki právjio proseció ČZN 1910, str. 111, op. 2

📖 Nov. (bôle), Muk. (bôle), SSKP (bôle tudi bôleje)

🗨 najbolje

bouše primer. nač. prisl.

primernik od dobro: Nêštèrni právjio ôgen, drügi ôgjen; tô je bôle po starínskom i túdi bôše ČZN 1910, str. 111, op. 6

📖 Nov. (bouše), SSKP (bóugše, sam.)

🗨 dobro, najbouše

Č

čalarno nač. prisl.

zvijačno, varljivo: Tô sã nyãmã právãč čalárno vidlo, zãto já stãno pa šô glédat. ČZN 1913, str. 14

📖 Muk. (čalãren, prid.), Nov. (čalãren, prid.), SSKP (čalárno), Plet. (čalãrøn, prid.)

časi čas. prisl.

včasih: Čãsi sã túj z-rãsojami prkãžã. ČZN 1911, str. 53

📖 SSKP (čãsi), Plet. (čãsi)

🗨 fčãsi, včãsi, fčãsig, fčãsik, včãsi, včasik

čerezret nač. prisl.

izredno: Stáro so natô obläteli čämérjã, pa sã já čärãzrét 'ápila präklinyati. ČZN 1913, str. 31

čiduže, či duže mer. prisl.

čedalje; izraža postopno naraščanje ali upadanje: Vrák já nê pobègno, liki já ščã čidužã vékšã návôlä dělão. ČZN 1913, str. 34 dã so vidli, ka či dužã bôlä prti nyin idã, so zmätãli kosé pa srpé f pšãnico ČZN 1913, str. 18

☞ Nov. (čiduže), Muk. (čédúze in čédãle)

črstvo nač. prisl.

čvrsto: Diklíčka já bèžala domô pa domã, bár prilé nê znãla gúčati, já zãj lipô črstvo pítala mätãr ČZN 1913, str. 28

☞ Plet. (črstov, prid.), Nov. (črstev, prid.), SSKP (črstvi, prid.)

D

dale, dele primer. prisl. kol. prostora

1. bolj daleč: Z-lažjôv dälã námrä, do prëlaza. ČZN 1911, str. 72

2. izraža premikanje od določenega mesta: Šla sta zãto dãle i sta prišla do koscôv, ki so se rãvno k zaùtreki sprãvlali.

ČZN 1910, str. 108

☞ Nov. (dãle, dële), Muk. (dãle), SSKP (dãle)

☞ daleč, deleč, nadale, nadele

daleč, deleč prisl. kol. prost.

izraža (veliko) razdaljo: Med Renkôvci i med Didêrovci nê dãleč od vélke ceste je stãla kapêlica na čast sv. Jéderti. ČZN 1910, str. 111 Ižo já pa nê môđ dälãč od mlína ČZN 1913, str. 14

☞ SSKP (dãleč), Plet. (dãleč), Nov. (dãleč, dëleč), Muk. (dãleč)

☞ dale, dele, nadale, nadele

dašte poudar. ozir. poljubn. čas. prisl. zaim. zv.

kadar koli; izraža poljubnost časa: Pa dãšté já šô f Čãransofcã, na vélkoj cesti

so ga sãli zgrãbilã ČZN 1913, str. 12

☞ SSKP (gdãšté)

davno čas. prisl.

pred dolgim časom, zdavnaj: Dã já pa drgôč prišão pozvidãvat, njãmi já Bôk prãvo, ka já ži njãgov gôd dãvno mïno.

☞ SSKP (dãvno), Plet. (dãvno), Nov. (dãven -vna -vno, prid.), Muk. (dãvnik)

☞ ne davno

dendenešnji čas. prisl.

danes, dandanes: Gospôdje grãda pa èšče déndenésnji nêmajô nìkše sréce v rôdbini.

ČZN 1910, str. 113

☞ SSKP (déndenésnji), Nov. (déndenešnji)

☞ gnjes, gnjesden, dnesden

dobro nač. prisl.

prislov od dober: zãto jo já idnôg dôbro drãpno s-pãsnicof po hřpti ČZN 1911, str. 63

☞ Nov. (dôber -bra -bro, prid.), Muk. (dôbro), SSKP (dôber -bra -bro, prid.), Plet. (dôbër, dôbra, prid.; dôbro, sam.)

☞ boše, najboše

dol, doli cilj. prostor. prisl.

izraža gibanje ali smer proti nižjemu kraju: Eden rãnski mi je dôl spãdno i ga iščem ČZN 1910, str. 114

kot sestavina glagolskih kalkov: Vráta so dôli zaklêpali ČZN 1910, str. 112

☞ SSKP (dôli), Plet. (dôl, dôli), Nov. (dôli, dôl), Muk. (dôj)

☞ gor, gori

doma mestov. prostor. prisl.

v domači hiši, v svojem stanovanju: Matožãlãma so nê domã najšli, sãmo sinú.

ČZN 1911, str. 61 // *v domačem kraju, v domači deželi*: Lúbì môj brãt, ostãni tí domã, pan já šlã mesto tãbé g vojãkon! ČZN 1913, str. 8

☞ SSKP (domã), Plet. (domã), Muk. (domã), Nov. (domã)

☞ domou, gzdomi, kzdomi

domou cilj. prstor. prisl.

v domačo hišo, v svoje stanovanje: Ādni prāvijo, ka tō tākšā dētā (h)ōdi domō jōkat, štāro jā māti sáma od živilēnja sprāvila; drūgi pa prāvijo, ka tō tākši prāminōči (h)ōdi domō jōkat ČZN 1911, str. 58 // *v domači kraj, v domačo deželō:* Nazādnje se je Ānika podála nekam dáleč na božopōt i se je s té pōti nigdār več nē povrnōla domō. ČZN 1910, str. 117

▣ SSKP (domōu, domō), Plet. (domōv), Nov. (domōu)

☞ doma, kzdomi, gzdomi

dosta mer. prisl.

dosti, mnogo, veliko: V indašnji časaj, pōkāč jā ščā dōsta logōv bilō, so sā vilā rādā držālā prinas. ČZN 1911, str. 51

▣ SSKP (dōsta), Plet. (dōsta), Nov. (dōsta), Muk. (dōsta)

☞ malo, jako, preci, preveč, vnoġo, zadosta

dotejčas kaz. čas. prisl. zaim.

dotlej; izraža čas, trenutek v preteklosti, do katerega je dejanje trajalo: Dotēčas kúci žālēzo, pōkāč jā tōplo. ČZN 1911, str. 70

▣ SSKP (tečas in tēčas), Nov. (tēčas)

☞ dozđaj

dozdaj kaz. čas. prisl. zaim.

do tega časa, trenutka: Dozdāj je sinā skōro nobēden nē mēo ČZN 1910, str. 113 Či stā dōzdaj f tōj 'obānyi trgāli, tīgajtā zāj āščā bōlā! ČZN 1913, str. 21

▣ SSKP (dōzdaj), Plet. (dozdāj)

☞ dotečas, zaj, zdaj

drġouč, drūġouč zapored. prisl., drug. čas. prisl.

drugič; pri ponavljanju na drugem mestu: Dā jā pa drġōč prišāġ pozvidāvat, njāmi jā Bōk prāvo, ka jā ži njāġov ġōd dāvno mīno. ČZN 1911, str. 62 Za 'n krātek čas je žē drūġōč na srēdi hiže lēzao. ČZN 1910, str. 121 // *ob naslednji, drugi priložnosti:* Sāki

tākši člōvik prāvi, ka jā dōbro pōznaġ té cōmprnicā, štārā so ga gonilā, da njin jā pa mōġāġ oblūbiti, ka jā f-cēlon svōjān živilēnji nikomi nā ovādi, zāto ka ga ōvači drġōč vmorijo āli njāmi pa govorēnjā zāmājo. ČZN 1911, str. 56

▣ Nov. (drġōuč), Muk. (drġāuč), Plet. (drūġiġ, drūġōč), SSKP (drūġōč, drūġōuč)

☞ prvikrat, tretič

dugo čas. prisl.

prislov od dolg: Dūġo so si prāmišlāvali, kaj napravili. ČZN 1913, str. 17

▣ Nov. (dūġo), Muk. (dūġo), SSKP (dūġo)

☞ duže

duže primer. prisl. kol. časa

dlje; izraža daljše trajanje: Bistrčānāc jā potōn āščā dūžā rībo pa jā vnožino rīp nalōvo. ČZN 1911, str. 54

▣ Nov. (dūže), Muk. (dūže), SSKP (dūže)

☞ dugo, čiduže, či duže

dvakrat kratn. prisl.

izraža dve ponovitvi: Dvākrat na svēti. ČZN 1913, str. 5

▣ SSKP (dvākrat), Plet. (dvākrat)

☞ ajnoug, ajnoug, ednoug, enkrat, stoukrat, trikrat, večkrat

E

ednoug kratn. prisl., nedol. čas. prisl. zaim.

1. enkrat; izraža, da kaj nima ponovitve: Prvi ričē sta ži nē sāmō ādnōk sprāvili v-zadrēġo tak čtēfca, kak tūj poslušāfcā pr čtānjē Mōharovij kniġ. ČZN 1911, str. 76, op. *

2. nekoč; izraža ne natančneje določen čas, v katerem se kaj zgodi: Ednōk je rakičanskomi ġrōfi rānški pod stō spādno. ČZN 1910, str. 114

▣ SSKP (ednōuk tudi ednōk), Nov. (ednōuk, idnōuk), Muk. (ednāuk), Plet. (enōk, ednōk)

☞ ajnoug, ajnoug, dvakrat, enkrat, idnoug, idnoug, inda, negda, nigda, stoukrat, trikrat, večkrat

enkrat nedol. čas. prisl. zaim.
nekoč; izraža ne natančneje določen čas, v katerem se kaj zgodi: Enkrát sta pa do nèkše kovavneice prišla Kristuš i Pèter ČZN 1910, str. 108 Ènkrát je prišeo eden starèši Bèltinčar, Trátnjek, k njoj pozvedávat, ka de se ž njim godílo po smrti. ČZN 1910, str. 126

▣ Muk. (ènkrat), SSKP (ènkrat), Plet. (ènkrat)
 ☞ inda, ajnok, ajnog, dvakrat, stoukrat, trikrat, večkrat, negda, nigda

esi kaz. smer. prostor. prisl. zaim.
sem, semle; izraža premikanje ali usmerjenost h govorečemu: Nazágnya san sä poročo äsi v äto vašo molitvárnico ČZN 1913, str. 28

▣ Nov. (èsi, sè), Muk. (ès), SSKP (èsi, èse), Plet. (esi)
 ☞ se, ta, tanta

etak kaz. nač. prisl. zaim.
tako; izraža način dejanja: Pobiráš si je pa ètak mislo: ČZN 1910, str. 121 Oni, ki so ga ži vidli, ga opišùjajo ätak: ČZN 1911, str. 53
 ▣ SSKP (ètak), Nov. (ètak, tàk), Muk. (ètak), Plet. (etak)
 ☞ ovači, ovak, tak

F

fčasi, fčasig, fčasik, včasi, včasik čas. prisl., okolišč. prisl.

1. takoj; izraža, da se kaj zgodi brez odlašanja: Fčasik já pr stròji búu pa ga já gnào bräzi täžävä. ČZN 1911, str. 55 Tò já pa zvèdo níkši Grškovnyák, pa já fčasi krédi búu ČZN 1913, str. 36

2. takoj; izraža, da se dejanje zgodi v zelo kratkem času: Zákaj mrtväcä fčasik nä zakápläjo? ČZN 1911, str. 63 Vè pa já znán ètèti od sečov pa ti já fčasi prážänén! ČZN 1913, str. 21 I'nda so lidí, dà já štäri m̀ro, fčasig zakápali ČZN 1911, str. 63 Bòža ròka ga je včasik doségnola. ČZN 1910, str. 111

3. takoj; izraža, da za nastop dejanja, stanja zadošča nepomemben vzrok: Näsmi njämi písta pokázati, ka njämi fčasik čòbä naskriš idäjo. ČZN 1911, str. 72 Vè bábä stä tàk nòrä, ka fčasi jòčätä, či vam možé odžänéjo. ČZN 1913, str. 11

▣ SSKP (včasí), Nov. (fčasí), Muk. (včasik), Plet. (včasí)
 ☞ časi, fčasí, včasí

fčasi, včasi čas. prisl.

včasih: Fčasí äščä práj koga píta ČZN 1911, str. 57 Včasí je túdi právila, da je tòga ali ònoga dèdek v pèkli. ČZN 1910, str. 124

▣ SSKP (včasí tudi včasih), Nov. (fčasí), Muk. (včasik), Plet. (včasih)
 ☞ časi, fčasí, fčasig, fčasik, včasí, včasik

fküp, vküp nač. prisl.

skupaj; izraža medsebojno združenost ali združevanje: Dà já pa ajnòg z gròfon fküp prišäo, nyämi já té napùno mošnyò pa ga já nagúčäo, naj drgòč mèri ČZN 1913, str. 22 Tü píta tò dèco, ka do dèlala, da tò vküp nòsijo. ČZN 1910, str. 116

▣ Nov. (fküp, fküper), SSKP (vküp, vküpe, vküper), Muk. (vküp), Plet. (sküp, vküp)
 ☞ narazno, vred

G

gde, ge vpraš. mestov. prostor. prisl. zaim.

1. kje; izraža vprašanje po kraju, na katerem se dejanje dogaja: Gè zäj já san?! ČZN 1913, str. 33

2. kje; izraža, da se dejanje dogaja na nedoločenem, poljubnem kraju, mestu: Gda je vrág gdè dète podmèno, túdi tam je znála tá bábä právo dète nazáj spräviti. ČZN 1910, str. 125 Nájráj so sä držälä v-lògi, gè na kàkšän skrivnon mèsti pòlåg vodé. ČZN 1911, str. 51

▣ SSKP (gdè, gè), Nov. (ge), Muk. (gé), Plet. (gdè)

getan poljubn. mestov. prostor. prisl.
*kje, tu in tam; izraža, da se dejanje do-
 gaja na nedoločnem, poljubnem kra-
 ju, mestu:* »h« glásnik já nà-konci rêči
 zâfsâma prâmino âli sâ já pa sprâmêno
 v »j«; v-začétki, pa srâd rêči sâ já ģetan
 obdržao. ČZN 1911, str. 47

▣ SSKP (gdêtam)

☞ gde, ge

globlej primer. mer. prisl.

primernik od globoko: Pr kòpanji pa
 nâsmi nikaj gúcati, zâto ka ôvači pênâzi
 globlê nôtri v-zâmlô idâjo. ČZN 1911, str. 57

▣ SSKP (glôbše), Nov. (globši, globokéjši,
 prid.), Plet. (globši, globaljši, prid.)

gnjes čas. prisl.

dandanes; v sedanjem času, zdaj: Ġrlica
 já te odlâtêla v-lôk, ģê âščâ gnjâs spêvlâ
 svôjo túžno pêsmicô. ČZN 1911, str. 65

▣ Nov. (gnjês 'danes'), Muk. (gnês 'danes'),
 SSKP (gnês, gnjês 'danes'), Plet. (dnês 'danes')

☞ gnjesden, dnesden, dendenešnji, vütro

gnjesden, dnesden čas. prisl.

dandanes; v sedanjem času, zdaj: Dnes-
 dén že samo ništeren cigeo, kak razvalina,
 kâže mêsto, gdê so nêgda slovênski re-
 dovnícje glásili rêč bôžo. ČZN 1910, str. 110
 Kak âščâ ģnjâsdén norê lústvo, zlásti pa
 žânski spòl na fâjnščâk, tâk so norêlâ
 žânskâ pa dêklâ nigda za fâjnščâkon.
 ČZN 1911, str. 62

▣ Nov. (gnjês ~ dén), Muk. (gnêsden)

☞ dendenešnji

gor, gori cilj. prostor. prisl.

*izraža gibanje ali smer proti višjemu
 kraju:* Natô ga já lápâc ítro popâdno pa
 pòjo, ôvači-j odisâo ģor prtí nâbéson. ČZN
 1911, str. 64

kot sestavina glagolskih kalkov: On, kí je krí-
 žec gori nêseo, je mametlív grátao. ČZN
 1910, str. 110

▣ Nov. (ģor, ģori), Muk. (gór), SSKP (ģori),
 Plet. (ģor, ģori)

☞ dol, doli

gostou kratn. prisl.

*pogosto; izraža, da se dejanje večkrat
 pojavi, ponovi:* Lidjé si gučijjo, ka vrâg
 gostô žâné Nêmcon ribâ ģor po Múri. ČZN
 1910, str. 54

▣ SSKP (gostóu), Nov. (gostóu), Plet. (ģôst,
 prid.)

☞ pogousci, porejci

grdo, grdou nač. prisl.

*prislov od grd; izraža, da dejanje, sta-
 nje v estetskem pogledu vključuje pre-
 vladujoče negativne lastnosti:* On vrâk,
 štâri sâ Slovâncon prkažûvlâ, já nigdâr
 nê tâg ģrdo čârân pa odôrân ČZN 1911, str.
 53 Dičâka sta sâ pa natô pot plôd vdâрила
 pa tâg ģrdô ârjòvila ČZN 1913, str. 30

▣ Nov. (ģrdi -a -o, prid.), Muk. (ģrdo: 1. 'ģr-
 do', 2. 'zelo, nadvse'), SSKP (ģrdo, ģrdóu), Plet.
 (ģrd, prid.)

☞ lepo, lipo

H

hitrej, itrej primer. nač. prisl.

primernik od hitro: Ali nê je bila tak zvíta,
 kak prvêšnja; člòvek bi hitrêj vèrvao, da
 nê bila pri právoj pámeti. ČZN 1910, str. 126
 Pròso ga já pédâsâtko, ka râkši 'itrê vâč
 naprávi. ČZN 1913, str. 24

▣ Muk. (hító), SSKP (hitro, hitroma), Plet.
 (hítar, prid.)

☞ hitro, itro

hitro, itro nač. prisl.

*1. prislov od hiter; izraža, da dejanje
 poteka, je opravljeno z veliko hitrostjo:*
 Bûa já bržna bila pa já ítro prêk vodé
 pâlisnola ČZN 1911, str. 67 Dâ sta štindâra
 f 'ižo stópila, já âdân vrâk 'itro vò s 'izâ
 prâmino ČZN 1913, str. 35

2. prislov od hiter; izraža, da se kaj zgodi v kratkem času: A tùdi tam njoj je srèça nê dùgo slùžila, ar so jo hitro zgràbili v lažèj. ČZN 1910, str. 127

☞ SSKP (hitré, hitréj)

☞ hitrej, itrej, pomali, naglo, nanagloma, zna-gliè

I

idnoug, idnoug kratn. prisl.

1. enkrat; izraža, da kaj nima ponovitve: Dà já »molítáf« opràvo, já idnôk s pàsnicov vdàro po glàžovini ČZN 1913, str. 24

2. naenkrat; izraža istočasnost: Na Tìšini pa v-Martjanci so sà v-obôma mèstoma idnôg zàcnoli càrkví zídati ČZN 1911, str. 61
☞ ajnoug, ajnoug, ednoug, dvakrat, enkrat, stoukrat, trikrat, naednoug, najdnoug, najnoug, najnoug, ob ednem, večkrat

inaçi drug. nač. prisl. zaim.

drugaçe: Nikši bòltinski možácjã pa inàçi prpovidávlo. ČZN 1913, str. 15

☞ SSKP (nàçi), Nov. (inàçi), Plet. (inàçi, nàçi)

☞ ovaçi, ovak

inda nedol. čas. prisl. zaim.

nekoç; izraža ne natančneje določen čas, v katerem se kaj zgodi: Tak já prãj prinas inda dôsta ràkov bilô, zãj ji pa nèga vãç ČZN 1911, str. 59

☞ Nov. (índa), Muk. (índa), SSKP (índa), Plet. (índa)

☞ ajnoug, ajnoug, ednoug, enkrat, negda, nigda

J

jako mer. prisl.

zelo, močno: V-vôdi, na štãroj zãmlla plãva, sta dvê jáko vãlkivi ribi. ČZN 1911, str. 59

☞ Nov. (jàko), Muk. (jàko 1. 'hudiç', 2. 'dobro'), SSKP (jàko), Plet. (jàk, prid.)

☞ dosta, preci, trdno, trno

jouçiè nač. prisl.

jokaje: Àdan já jôçiè pràvo, ka ga àščã tò lèto, štãro prídã, bújãjo. ČZN 1911, str. 65

☞ Nov. (jôuçiè), Plet. (jôuçiè)

K

kajšte poudar. ozir. poljubn. zaim.

karkoli; izraža poljubno stvar, pojav: Tí tè gúçi, dà dà bík prdo; pa àščã tè nè kãjšté, liki: Gospônã, kã vãljo, kã? ČZN 1911, str. 73

☞ SSKP (kãšté, kãj šté)

☞ kakoli

kak vpraš. nač. prisl. zaim.

kako; izraža vprašanje po načinu dejanja, dogajanja, stanja: Kãk so inda vragã norili? ČZN 1911, str. 55

☞ Nov. (kãk), Muk. (kãk), SSKP (kãk), Plet. (kãk)

☞ tak

kakoli poudar. ozir. poljubn. zaim.

karkoli; izraža poljubno stvar, pojav: S tèm si je od vragã pridôbo tàkšo môç, da je slètkar vse zãdeo, kãkòli je štèo. ČZN 1910, str. 120

☞ SSKP (kãkòli), Muk. (kãkòli)

☞ kajšte

kakšte poudar. ozir. poljubn. nač. prisl. zaim.

kakorkoli; izraža poljubnost načina: Naj bô pàs kãkšté bèli, bu(h)é zãto li cãrnã má. ČZN 1911, str. 73

☞ SSKP (kãkšté), Nov. (kakšté), Plet. (kakšte, kakšteç)

kama vpraš. smer. prostor. prisl. zaim., poljubn. smer. prostor. prisl. zaim.

1. kam; izraža vprašanje po kraju, proti kateremu je dejanje usmerjeno ali ga doseže: Kãma naj dènem? ČZN 1910, str. 120

2. kam; izraža usmerjenost v nedoločeni, poljubni kraj ali dosego tega kraja: Čãsi

sã tÿj zgodí, ka kÿga ělověka sprãvãja, da vnõči kama idã. ČZN 1911, str. 58

📖 Nov. (kãma), Muk. (kãma), SSKP (kãma), Plet. (kama)

kamašte poudar. ozir. poljubn. smer. prostor. prisl. zaim.

kamorkoli; izraža poljubnost usmerjeno-sti: Kamašte já šõ, tõga psã sã sãli sãov zéq. ČZN 1913, str. 11

📖 Nov. (kãmaštěč), SSKP (kãmště), Muk. (kãmaškěš)

kcoj mestov. prostor. prisl.

zraven; izraža dodajanje: Potõm je pa nazãj nèseo i kcõj djão, gdě je vkrěj odžãgao. ČZN 1910, str. 108

📖 Nov. (cõj, kcõj), Muk. (cúj)

👉 vkrej

kelko vpraš. mer. prisl. zaim.

1. koliko; vprašuje po številu ali količini: Kãlko cěná má tá krãva? ČZN 1913, str. 18

2. koliko; izraža veliko količino ali mero: Ně dÿgo po tòn já šõ mlãdi Prãklãti v Ižãkofěã k svõjãmi těsti pa sã já tãn tõžo, kãlko strãotã morãjo domã trpěti. ČZN 1913, str. 33

📖 Nov. (kělko), Muk. (kělko, kěuko), SSKP (kěliko)

👉 telko

kelkoštekrať ozir. poljubn. količ. kratn. prisl. zaim.

kolikor koli krat; izraža poljubno število ponovitev: Pa slětkar, kãlkoštekrať já šõ té kmãť põlãk kríža, sãli já ěũv glãs ČZN 1913, str. 11

kesnej primer. mer. čas. prisl.

kasneje; primernik od kasno: Nikãlko lět kãsně já prĩšão drÿgi tihínãc vės. ČZN 1913, str. 24

📖 SSKP (kesnj)

👉 kesno, prekesno, sledkar, sletkar

kesno mer. čas. prisl.

pozno; izraža, da se kaj zgodi, ko je do določenega časa, roka malo, premalo časa: A hlãpec je prãvo, da tõ on zakrivo, ěi sta kěsno prĩšla, zãto on šěě prvlě kaznÿvan biti. ČZN 1910, str. 115 Kãma kãsno idãš, tá kãsno prĩdãš. ČZN 1911, str. 72

📖 SSKP (kěsno), Nov. (kěsno), Muk. (kěsno), Plet. (kěsãn, prid.)

👉 kesnej, prekesno

kmeče naě. prisl.

temãčno, mraěno: Dã já vãěer kměěã grãtalo, já fěãsi bilõ ěũti, ka já prãminõěa pr zĩbãli pa nadãja dětãěã. ČZN 1913, str. 5

📖 Nov. (kměěe), Muk. (kměěen -ěna -o, prid.)

koliěkaj mer. prisl. zaim.

izraža prav majhno, še mogoěo mero, stopnjo: Põlãk Mãlínãc já nikša grãba, šťarã grabě sã lidjě vãěer, dã sã koliěkaj zamraěí, pazlivo ogĩblãjo. ČZN 1913, str. 9

📖 Nov. (kõliěkãj), Muk. (kõliěkaj), Plet. (kõliěkaj)

komaj naě. prisl.

izraža težãvno uresniěitev dejanja: Fěãsik já pr strõji bÿv pa ga ja gnãq brãzi tãžãvã. Prlě so ga pa šťirjã (h)lãpci kõmaj gonili.

ČZN 1911, str. 55

📖 Nov. (kõmaj), Muk. (kõmaj), SSKP (kõmaj, kũmaj), Plet. (kõmaj)

kstrani smer. prostor. prisl. zv.

vstran: Diěãka sta sã pa natõ pot plõd vdãrila pa tag grdõ ãrjõvila, ka já Prãklãtoga škrãp obĩšão, pa já běžão kstrãni. ČZN 1913, str. 30

📖 Nov. (strãni), Plet. (strãni)

👉 prstrani

kzdoumi smer. prostor. prisl.

od doma: Ižo já pa në mõq dãlãě od mlĩna, tãk ka já gzdõmi lãjko vido, kã sã pr mlĩni godĩ. ČZN 1913, str. 14

▣ Nov. (zdóumi), Muk. (zdóma, zdómi), SSKP (zdómi), Plet. (zdóma)

☞ doma, domou

L

lejko nač. prisl.

1. *lahko; prislov od lahek*: Té člòvek bi jáko lèjko s svòjimi pénezami živo i njemi nèbi trbèlo beráčiti. ČZN 1910, str. 118

2. *lahko; izraža zmòžnost, sposobnost za kako dejanje*: Gda je lèpo vrème, tè prej lèjko vídi krížec v vòdi té vtònjene cèrkvi. ČZN 1910, str. 109 // *izraža možnòst uresničitve dejanja ali stanja*: »Te zàjtra zarán nakrmi kobilä, ka va ranê šla orát, lájko nama divjä dèklä krápca prnáséjo!« ČZN 1911, str. 51

3. *izraža prošnjo, omiljeno zapoved*: Bi lèjko äte ali té, ali èni ali òv Miška mro, nè rávno tí! ČZN 1910, str. 123

▣ Nov. (lèjko), SSKP (lèhko, lèjhko, lèjko), Muk. (lèjki -a -o, prid.), Plet. (láhək, prid.)

☞ lezej, leži, najleži, teško, težko, zlejka, žmetno

lepou, lipou nač. prisl.

1. *prislov od lep*: Stínsoli so ga prej pod svoj plášè i so ga jáko lepò tolázili. ČZN 1910, str. 113–114 záto tä lipò pròsin, povè domáčin, náj dájo kònci na tri čarnä mãšä za mãné ČZN 1913, str. 3

2. *vljudno, prijazno*: Štò sä ž-njòf sréča, jo lipò mòrà pozdráviti z-ričmi: »Dòbro ùtro, tática!« ČZN 1911, str. 58

3. *izraža, da se dejanje, stanje povezuje s pozitivnimi lastnostmi v estetskem pogledu*: Lipòvčarje so pa lepò znäli pôle obdelávati. ČZN 1910, str. 109

▣ Nov. (léipi -a -o, prid.), Muk. (lèjpi -a -o, prid.), Plet. (lèp, prid.), SSKP (lepó, léipo, lepóu, lipóu) ☞ grdo

lezej primer. nač. prisl.

lažje; primernik od lahko: Ali prvlé, kak se hápijo (začnejo) pokrívati, z ritòvine

naprávijo šòpe [n. Schaub], štère potòm ležèj na strèho lúčajo. ČZN 1910, str. 111, op. 1

▣ Nov. (ležéi), Muk. (ležèj), SSKP (lehžé)

☞ lejko, leži, najleži, nalejci, težko, teško, zlejka, žmetno

leži primer. nač. prisl.

lažje; primernik od lahko: »Jèjte, jèjte, li mòre jèsti, ka te leži dèlali«, právijo màti težákom. ČZN 1910, str. 109, op. 2

▣ Nov. (lèži), Muk. (lèži), SSKP (lèži), Plet. (lèžèj)

☞ lejko, lezej, najleži, nalejci, težko, teško, zlejka, žmetno

lidere čas. prisl.

iznenada, kar naenkrat: Dà já postílala, jo já tò návidno stvorjènyä lidära zgrabilo pa plésalo ž nyòf po 'íži. ČZN 1913, str. 31

☞ naednouk, najdnouk, najnouk, najnoug

M

majcko mer. prisl.

malo, malenkost: Dà já do mlína prišäo, já dväri samo majcko otržno, pa tak lúkao, ka sä v njàn godí. ČZN 1913, str. 14

▣ Plet. (májckò)

☞ malo, dosta

malo mer. prisl.

izraža manjšo mero, stopnjo dejanja, stanja, lastnosti: Dòsta guča, pa mälò (h)àska. (Gè sä dòsta guči, tán sä mälò oprávi.) ČZN 1911, str. 70

▣ Nov. (mälò), Muk. (mälò), SSKP (mälò), Plet. (máli, prid.)

☞ dosta, majcko, menje, premalo

menje primer. mer. prisl.

manj; izraža manjšo količino ali mero: Kmätjä so ži prlé právč mälò zämlé mèli, zàj so pa ščä te mãnyä dòbili pa tò bòlä bòžno. ČZN 1913, str. 22

▣ Nov. (mènje), Muk. (ménje), SSKP (mènje), Plet. (mànj)

☞ malo, premalo, več, više

milo nač. prisl.

prislov od mil: šče zdaj večkrat jôče tam vu tèmni nočej tak mîlo, da po človeki vse škráb ide, či ga čûje ČZN 1910, str. 115

📖 SSKP (mîlo), Nov. (mîlo biti), Muk. (mîli -a -o, prid.), Plet. (mîl, prid.)

mîmo prostor. prisl.

izraža premikanje v bližini in naprej: Mîmo já šô nikši dičák pa já f-pámäd zéq, ka té gospôt, štãri pod drêvon spí, jáko lêpo knîgo má. ČZN 1911, str. 52

📖 SSKP (mîmo), Plet. (mîmo)

N

na glas nač. prisl. zv.

zelo dobro slišno: Včãsi je pa tûdi potihoma šepëtala tákšega hípa, da zdaj ne smê dvã trí dni níkaj na glás govoriti ČZN 1910, str. 124

📖 Nov. (naglás), Muk. (naglás)

👂 potihoma

na hitroma, na itroma nač. prisl. zv.

na hitro: Tãk njãmi zacêli, kak psôvi. (Tô já: na (h)itroma.) ČZN 1911, str. 71

📖 SSKP (nahitroma), Plet. (nahitroma)

na stržaj nač. prisl. zv.

na stežaj; kolikor mogoče široko, popolnoma: Dã sta do kúnyã prišla, sta dvãri na stržáj gorôprla pa sta sã sãkši na áďãj kráj dvêr sprãvila. ČZN 1913, str. 27

📖 SSKP (stržáj), Nov. (stržáj), Plet. (stržáj)

nadale, nadele čas. prisl.

1. nadalje; izraža nadaljevanje prejšnjega dogajanja: Pêkla je nadãle tá bába máličke kolãčke, tãk vêlke, kak je orêh vêlki. ČZN 1910, str. 125

2. v členkovni rabi, pri naštevanju izraža obstajanje česa poleg že povedanega; dalje, potem: Od pôtrsa sã nadãlã právi, ka spokòlã ràkã. ČZN 1911, str. 59

📖 SSKP (nadãle), Plet. (nadãlje)

👂 dale, dele, daleč, deleč

naednouk, najdnouk, najnoug, najnouk kratn. prisl.

1. izraža trenutnost: dà já Lèšnyãk na blãnyo stôpo, te sã svétãc prãvrġão nãnyãga pa ga tãk spokúkão, ka ga já najnôk kíř poljãla ČZN 1913, str. 26 // *izraža nepričakovanost:* Natô so spoznãli, ka já tô vrãk, štãri já najdnok prãmíno. ČZN 1911, str. 55 Fãrãr pa, dà já prišão na prêdganico pa povêďão pár rêči, já najnôg zãčno: ČZN 1913, str. 19

2. izraža istočasnost: Bogojãncãrje i Rãzkržãncãrje so naednôk dálí cêrkvi zídãti. ČZN 1910, str. 110

📖 Nov. (najdnouk), SSKP (naednôk, naednouk)

👂 lidere, naenkãrãt, ob ednem

naenkãrãt kratn. prisl.

izraža nepričakovanost: Šô je kêsno v nôči domô i naenkãrãt zãčûje grôzno jêčãnje svôjega pokôjnoga sôseda ČZN 1910, str. 120

📖 SSKP (naenkãrãt)

👂 lidere, naednouk, najdnouk, najnouk, najnoug

naglo nač. prisl.

prislov od nagel: Srãčãn já búq té kmãď do kônca svôjãga žívlênya, tèn nãsrãčnêši já pa pôstaq po smrti, štãra ga já nãglo pa nãpripravno pozvãla s tãga svêta. ČZN 1913, str. 10

📖 Nov. (nágeu -gla -glo, prid.), Muk. (nãglo), SSKP (nãglo), Plet. (nãgël, prid.)

👂 hitro, itro, nanãglo, znglič

najbole presež. mer. prisl.

najbolj; izraža največjo stopnjo: Zavòlo tãga so Slovãnci ášãã gnjãsdén nãjbòlã mòčni. ČZN 1911, str. 61

📖 SSKP (nãjbòle), Nov. (nãjbòle), Muk. (nãjbòle)

👂 bole

najbouše presež. nač. prisl.

najbolje; presežnik od dobro: Nájbôša dá zátò, či do tám pránočiváli, ge já nôč nájďá. ČZN 1913, str. 17

▣ SSKP (nájbôlši -a -e, prid.)

☞ dobro, bouše

najleži presež. nač. prisl.

najlaže, najlaže; presežnik od lahko: Stári možácjã so prišli na Matožálamov dôm pozvidávat, kãg bi sã mògli nájlaži prosá zapôvati. ČZN 1911, str. 61

☞ lejko, ležej, leži, nalejci, težko, teško, zlejka, žmetno

najprle, najprvle, naprle čas. prisl.

najprej; izraža, da je povedano v zapovrstnosti dogajanja na začetku: Dã já vrák prišão, já náprlé pòglãdno, kã já pòlãk lùka ČZN 1911, str. 55 Nájprlé sta molila nikšo molítef, po molítvi sta pa kadíla pa škropíla f kúnyo. ČZN 1913, str. 27 Vu tom grádi so se prej nájprvlé tóvaje držãli.

ČZN 1910, str. 112

▣ Nov. (nájprle), Muk. (nájprva)

☞ prle, prvle

najraj presež. nač. prisl.

najraje: Smrt sã človèki nájraj po pônôči práď zórjof prkážã. ČZN 1911, str. 58

▣ SSKP (nájraj), Nov. (nájraj), Muk. (nájraj)

☞ raj

največkrat presež. kratn. prisl.

izraža največ ponovitev: Nájvãčkrát já ščã jáko lipò oblèčãni: má bëli prùslãk pa na trí kiklé zãléni krščãk. ČZN 1911, str. 53

▣ Nov. (nájvečkrat), Muk. (nájvèčkrat), Plet. (nájvèčkrat)

☞ večkrat

nakla prostor. prisl. zv.

na tla: »Bòk mi ràko pomágaj!« pa já prijão gospodíča pa ga nãkla fčãsno. ČZN 1913, str. 10

▣ SSKP (nãkla), Nov. (nãkla), Muk. (nãkle)

nalašč vzročn. prisl.

izraža, da se dejanje zgodi zaradi kljubovanja: Hlápec je pa zaùtra nalãšč dúže páseo. ČZN 1910, str. 115

▣ Plet. (nalãšč)

nalejci nač. prisl. zv.

na lahko, zlahka: Sãmo ka nyíma nê sã tàg nãlãjci šlò, kak sta si mislila. ČZN 1913, str. 27

▣ SSKP (nalèhci), Nov. (nãlejci), Muk. (naléki)

☞ lejko, ležej, leži, najleži, težko, teško, zlejka, žmetno

nanagloma nač. prisl.

hitro, na hitro: F-Krògi já práj nígda vučítãlova či žučãk nanãgloma požrila pa sã tag zadavíla ž-njin. ČZN 1911, str. 62

▣ Nov. (nanãgli), Plet. (nanãgloma), SSKP (na nãgli, nãglo)

☞ hitro, itro, naglo, znaglič

naopak nač. prisl.

1. obratno: Zátò kèn vãč já štãrà fárbã, tèn vãč sã tãstã rëči prpòvlã, pa naòpak. ČZN 1911, str. 60

2. narobe: Ajnòk sã níkša dèkla naòpak oblèkla rokãfcã pa tak šlã glédat komãnd-jãša ČZN 1913, str. 7

▣ Nov. (naòupak), Muk. (naãupek), SSKP (naòupak), Plet. (naòpak)

☞ prav, praf

napou mer. prisl.

napol; izraža precejšnje oddaljevanje od polne mere: Zãnyin já rësam prišão člòvik, štãri žã napò bëli bùu ČZN 1913, str. 4

▣ Nov. (napòu), Muk. (napãu), SSKP (napò)

naposlejd čas. prisl.

nazadnje; izraža, da kaj je, se zgodi po vseh dejanjih iste celote: Oštãrjãški se nê vídlo, da jo tak kèsno v nôč gorzdrãmfao, a naposlèd njemi je zátò lì štèla želò spúniti. ČZN 1910, str. 121

▣ Plet. (napòsled)

☞ nazadnje, nazagnje

naprej smer. prostor. prisl.

1. izraža gibanje ali smer pred drugim: Gda sta pa do nekšega prëlaza prišla, të je vrág njò silo, da bi naprèj šla, a òna tò nê štèla privoliti. ČZN 1910, str. 124–125

2. izraža usmerjenost v prihodnost: Gda je potòm k deklini prišeo, njemi je že tà naprèj znála pràviti, zakàj jo je poiskao i kà njemi trbê. ČZN 1910, str. 127

● naprej nositi ‘povedati drugim, ovaditi’: Kàkšega znánoga mrtvoga imé je naprèj nòsila, ki je prišeo s purgatorjuma njò za pomòč pròsit. ČZN 1910, str. 124

📖 SSKP (napré, naprèj), Muk. (naprèj), Plet. (naprèj)

👉 nazaj

narazno smer. prostor. prisl.

narazen; izraža medsebojno ločenost ali ločevanje: Nástajò já natò tàkši jòč, ka so gostjé fčàsi šli narázno, pa já gostùvanyä kònac jámálo. ČZN 1913, str. 7

📖 Nov. (narázno), Plet. (nàrazno), SSKP (rázno)

👉 fkúp, vkúp

naskori čas. prisl.

skoraj, kmalu; izraža, da se dejanje zgodi v kratkem času: Nàskori po nyénoj smrti já svàkrva mèla tìljä, pa já snèa, ka já v živlènyi ostála, zàjtra ràno šlà k pàčnici.

ČZN 1913, str. 3 cveté nàskori za podlèskom

ČZN 1911, str. 68, op. 3

📖 Nov. (nàskori), SSKP (nàskori)

naskriš nač. prisl.

navzkriž; izraža položaj v obliki križa: Nàsmi njämi prsta pokazati, ka njämi fčäsik čòbä naskriš idäjo. ČZN 1911, str. 72 tak já dúgi, kak gárnok, nájmrä pri gárnokaj ònivi naskriž djänivi štàngi äli žvingi

ČZN 1911, str. 75, op. 5

📖 Nov. (naskriš), Plet. (navzkriž), SSKP (skrižoma, vkriž, vkrižoma)

nasrejdi, na srejdi mestov. prostor. prisl. zv. *sredi; izraža položaj, približno enako*

oddaljen od dveh mejnih točk: Tè kàmli so navékšä dvòjä vřtã: ädni so pogáčasti pa nasrèdi májo lúkno, tò so vodàni; drùgi so pa tàkšä oblikä, kak já säkira, tò so ognjãni. ČZN 1911, str. 60 Za 'n krátek čas je že drügòč na srèdi hiže lèžao. ČZN 1910, str. 121

📖 SSKP (nasrèdi, nasrèjdi)

natelko kaz. mer. prisl. zaim.

tako, tako zelo: Tò pa dèla nê natálko z bòžnin námãnon, kag bòlà s-slàbä návadä. ČZN 1911, str. 73

📖 SSKP (nàteliko, nàtelko), Muk. (natèlki)

natešče nač. prisl. zv.

na tešče: Nikša Bòltinčarka já pa natàščä prišla k Svétøj Trojici, zàto já prlé, kag bi šlà okòli cèrkvi — kak tò naši rómariä návado májo — šlà f křčmo g zàjtrki. ČZN 1913, str. 26

📖 SSKP (natèšče), Plet. (tàšč, prid.)

natou čas. prisl.

izraža dejanje, ki sledi predhodnemu v času: Mèsac ga já natò na sàbè potégno z-gnojòn vrét. ČZN 1911, str. 61

📖 SSKP (natò), Plet. (natò)

👉 potom, poton

navadno nač. prisl.

izraža ustaljenost dogajanja zaradi pogostnega pojavljanja: Gda je što k toj deklini prišeo, jo je navadno nê nájšeo domá. ČZN 1910, str. 127

📖 Nov. (naváden -dna -dno, prid.), Muk. (naváden -dna -o, prid.), SSKP (naváden -dna -o, prid.), Plet. (naváden, prid.)

👉 navekše

navekše nač. prisl. zv.

navadno, po navadi: Bòlà nádúžnä so prišãstnä, štãrã navékšä pomènijo kakšä tilòvna pomãnkánjä ČZN 1911, str. 75

📖 Nov. (navékše), Muk. (navékše), SSKP (navékše), Plet. (navékše)

👉 navadno, zavekše

nazadnje, nazagnje čas. prisl.

izraža logični, pričakovani izid dejanja, dogajanja: Nazádnje ga je sôsed Bakán rêšo té nevôle. ČZN 1910, str. 120 Nazágnjã so ži židôvjã nê znãli drúgo kãj ČZN 1913, str. 28

▣ Nov. (nazágnje), Plet. (nazádnje)

nazaj smer. prostor. prisl., kratn. prisl.

1. izraža gibanje ali usmerjenost proti hrbtini, zadnji strani glede na osebek: Natô sã zglédnola názáj pa já vídla, ka vrák stojí za nyôf. ČZN 1913, str. 15

2. izraža gibanje ali smer proti izhodišču: Tê dá názáj, dà vrãbli prosô. ČZN 1911, str. 70

3. spet, znova: Nôga se je prijéla i názáj dôbra bíla. ČZN 1910, str. 108

▣ Muk. (nazáj), SSKP (nazáj, nazá, nahzáj, nazájh, nazájan), Plet. (nazáj)

☞ nazrt, pa, pali, znova

nazrt smer. prostor. prisl.

nazaj, vzvratno, ritensko: Natô njãmi já vãlo, naj zãj názrt čtê sã têsto, kã já prlé prãchtũ. ČZN 1911, str. 52

▣ Nov. (názdrť), SSKP (názdrť), Plet. (návzrit, názrit)

☞ nazaj

nej davno mer. čas. prisl.

časovno malo odmaknjeno (v preteklost): Ár je Mãrtin bio on Mlínarič, kí je nê dávnô v toj vési mřo. ČZN 1910, str. 124

▣ Plet. (nedávøn, prid.)

☞ davno

nečisto nač. prisl.

nemoravno, neprimerno: Što já kãj razbi-jao, komi bôdikãj gúčao, kãj fkrão ãli pa nãčístô žívo, tístoga so tóžili vãškomi poglavãrstvi ČZN 1913, str. 25

▣ SSKP (nečístô), Plet. (nečíst, prid.)

negda, nigda čas. prisl.

nekdaj, nekoč: Tũ je prej nègda cérkev stãla i se je vtônila. ČZN 1910, str. 109 Vrák

jã prãj nigda krôfã pâlaô dôl krã Múřã. ČZN 1911, str. 54

▣ Nov. (nègda, nigda), SSKP (nègda), Plet. (nègda)

☞ ajnouk, ajnoug, ednouk, enkrat, inda

nekaj mer. prisl. zaim.

izraža nedoločeno manjše število, količino, mero: Po 1848. leti je pa nekãj časa nê prišeo drúgi člôvek za notãrjoša ČZN 1910, str. 121, op. 1

▣ Nov. (nekãj), Muk. (níka), SSKP (nekãj), Plet. (nèkãj)

☞ nekelko, nikelko, nikaj, par

nekam, nikan smer. prostor. prisl. zaim.

izraža usmerjenost v neznan ali name-noma neimenovan kraj ali dosego tega kraja: Nazádnje se je Ánika podãla nèkam dãleč na božopôt i se je s té pôti nigdãr več nê povrnôla domô. ČZN 1910, str. 117 Nazágnjã so stãri dëdãki odili nikan f-tũji orsãg pa so tãnođnãt prnãšli krté ČZN 1911, str. 66

▣ Nov. (nikan), Plet. (nèkam)

☞ nikam, nikan

nekelko, nikelko nedol. mer. prisl.

nekoliko; izraža nedoločeno manjše število, količino, mero: Med tèm se njemi je stôlec sklëkno i prevřgeo i tak je žũpan obëšeni ôstao pa za nèkelko minôt dûšo pũsto. ČZN 1910, str. 122 Napr. nèkãlko iz-rãzof: ČZN 1911, str. 50, op. 4 Ponôči já vãčkrãd víditi, da plamén vdãri vò z-zãmlé, štãri plamén za níkãlko mãgnjãnj prãminé. ČZN 1911, str. 57

▣ Nov. (nikelko), SSKP (nèkelko, nikeliko)

☞ nekaj, nikaj, par

nemilo nač. prisl.

zelo: Pítão jo já zãto, kã nyoj jé, ka tàg nãmilo jáčí. ČZN 1913, str. 20

▣ Nov. (nemíli -a -o, prid. 'mil, ljubek, ubog'), SSKP (nèmílo 'neusmiljeno'), Muk. (nemíli -a -o, prid. 'mil, ljubek, ubog'), Plet. (nemíř, prid. 'neprijazen, neusmiljen')

nepošteno nač. prisl.

prislov od nepošten: »Frcòla pomèni stáro krávo àli kobilo. Kak mán rěč sà právi tákšoj žãnski àli dèkli, ki nãpòštãno živé (nájmrã razvúzdzano).« ČZN 1911, str. 73, op. 8

☞ SSKP (nèpòštèno), Nov. (nèpoštèni -a -o, prid.), Muk. (nepošténi -a -o, prid.), Plet. (nepoštèn, prid.)

neprilìčno nač. prisl.

neprimerno, neugodno: Kák já ráko tò, ka já té voják prãt svétki ži skòro sã dòbro rázmo, zãj nyãmi pa sã tak trdò pa nãprilìčno idã. ČZN 1913, str. 8

☞ SSKP (nèprilìčen -čna -o, prid.), Plet. (nepri-lìčen, prid.)

☞ prilìčno

nepripravno nač. prisl.

nepripravljeno: Srãčãn já bùù té kmãd do kònca svòjãga živlènya, tèn nãsrãčnèši já pa pòstão po smrti, štãra ga já náglo pa nãpripravno pozvãla s tòga svèta. ČZN 1913, str. 1

☞ SSKP (nèpriprãven -vna -o, prid.; 'nepre-viden, brez zakramentov za umirajoče'), Plet. (nepriprãven, prid.)

nerazumlivo nač. prisl.

nerazumljivo: Oderuh je pri nas nãrazu-mlivo, odãrãč ali odirãč sã rábi namèsto oderuh ČZN 1911, str. 73, op. 6

☞ Plet. (nerazumljiv, prid.)

neslano nač. prisl.

zoprno, kislo: Da pa nê žalùvanyã, liki sramãžlívost já bíla zròk, ka sã tàg nãslãno držãla. ČZN 1913, str. 7

☞ Nov. (neslãni -a -o, prid.), SSKP (neslãno), Plet. (neslãn, prid.)

nevarno nač. prisl.

izraža, da dejanje, stanje, lastnost lahko povzroči nesrečo, škodo ali kaj slabega sploh: Zãto, gda je ednòk nevãrno zbètèzão i se s tòga grèha spovedãvao, tè

so njemi spovedník naložili tákšo pokòro, da se mòre žívoga žežgãti. ČZN 1910, str. 118
☞ Muk. (nevãren -rna -o, prid.), SSKP (nevãrno), Plet. (nevãren, prid.)

nezgovorno mer. prisl.

neizrečeno, izredno: Žãna nyãmã právila, ka so sã nyoj sèči sprãvili v glavò pa jo nãzgovòrno trãgajo. ČZN 1913, str. 20–21

☞ SSKP (nèzgovòren -rna -o, prid.), Plet. (nezgovòren, prid.)

nigdar čas. prisl.

nikdar, nikoli: Nigdár já nê tàg dúgi dén, ka nã-j vãčér prišão. ČZN 1911, str. 71

☞ Nov. (nigdar), Muk. (nikder), SSKP (nigdár), Plet. (nigdar)

☞ seli, sigdar, vsigdar, spoj, zmeron

nikaj mer. prisl. zaim.

nekaj; izraža nedoločeno manjšo stopnjo: Dã já pòglãdno, zãmã v ròkã páro pa nikaj píšã pa ríšã. ČZN 1913, str. 22

☞ Nov. (nikaj 'nič'), Muk. (níka '1. nekaj, 2. nič'), SSKP (nikaj '1. nekaj, 2. nič'), Plet. (níkaj 'nič')

☞ nekelko, nikelko, nekaj, par

nikajsi čas. prisl.

dolgo: Nê já bilò nikajsi, pa lã vídla dèkla, ka vãlka vòda tãčé prtì nyòj. ČZN 1913, str. 7
☞ Nov. (nikajsi 'bore malo')

nikak nik. nač. prisl. zaim.

nikakor; izraža zanikanje kakršnegakoli načina: Dùgo sã já mãntrao pa njoj já nikak nê mògão prstana z-roké potègnoti ČZN 1911, str. 63

☞ Nov. (nikak), Muk. (níkaknej), SSKP (nikak)

nikam, nikan nedol. prisl. zaim., nik. smer. prostor. prisl. zaim.

1. nekam: Nazãgnjã so stãri dèdãki odili nikan f-tùji orság pa so tànòdnãt prnãšli krté ČZN 1911, str. 66

2. nikamor: Ali ka se je zgòdilo? Nikam z mèsta je nê mògeol! ČZN 1910, str. 128

☞ Nov. (nikan), SSKP (nikam), Plet. (nìkam)
 ☞ nekam, nekan

nindri nik. mestov. prostor. prisl. zaim., nedol. mestov. prostor. prisl. zaim.

1. *nikjer*: Cigánjã sã prãj za tòga vòlo klátijo po svèti pa nindri nòmajo stáonoga prãbiválisça, ka so cvãk fkrãli, dà so židòvjã Jèzoša na kríš prbjiali. ČZN 1911, str. 61

2. *nekje*: Ívan, vè pa idi, pa sã nindri obèsi, ka nãmo tãlko nãvòlã trpèli! ČZN 1913, str. 31

☞ Nov. (nindri), Muk. (nín), SSKP (nindri), Plet. (nìndër)

☞ sešerom, sešeron

nisiko naç. prisl.

nizko; pregovor Visiko lèçã, pa nisiko sèdã. ČZN 1911, str. 71

☞ Nov. (nisiki -a -o, prid.), Muk. (nisek -ska -o, prid.), SSKP (nisiko), Plet. (nìzak, prid.)

☞ visiko

norçasto naç. prisl.

neumno, nes pametno: Gospodiç nyãmã natò tûj tag nòrçasto odgòvoro ČZN 1913, str. 10

☞ Nov. (nòrçasti -a -o, prid. 'norçav'), Plet. (nòrçast, prid.)

notri smer. prostor. prisl.

noter: Nad àdno vùo nòtri, pa nad drùgo vò. ČZN 1911, str. 72

kot sestavina glagolskih kalkov: Té çùdãj gláz ga jã zadržao, ka jã nê skòço nòtri vodò ČZN 1913, str. 13

☞ Nov. (nòtri '1. notri, 2. noter'), Muk. (nú '1. noter, 2. notri'), SSKP (nòter, nòtri, nòtr), Plet. (nòtri)

☞ vò, vòni

O

ob ednem ças. prisl.

obenem, hkrati, istočasno: zvonár, »çlòvik, ki zvonít hòdi; çi jã pa zvonár ob

èdnem tûdi 'mèznar' ga zovèjo za pobi-rãša. ČZN 1911, str. 52, op. 5

☞ idnoug, idnoug, naednoug, najdnoug, naj-noug, najnoug

obilno mer. prisl.

izraça, da se dejanje, stanje, lastnost do-loça s stališça udeležene velike koliçine çesa: Bòdikaj àli mánji rêçi jã obilno f-prèkmùrskon narèçji. ČZN 1911, str. 73

☞ Muk. (obílen -lã -o, prid.), SSKP (obílnò, obíonò, obíunò), Plet. (obílen, prid.)

ocgora mestov. prostor. prisl.

zgoraj; izraça, da se kaj dogaja, nahaja na mestu, v položaju, ki je od doloçene-ga mesta, položaja višje: Vrãk jã stão òcgora na pòdi pa jã v gròt sipávaø àrjãvã dvãjšçicã ČZN 1913, str. 14 Po ropòti sta sã pa pokázali dvè grìdivi lãloki: àdna ocgòra f 'ìži, drùga pa ocpòdi. ČZN 1913, str. 8

☞ Nov. (òdzgora), SSKP (odzgòraj), Plet. (od-zgòraj)

☞ ocpodi, od-zdola, spodaj, zgoraj

ocpodi mestov. prostor. prisl.

spodaj; izraça položaj, ki je od doloçe-nega položaja v prostoru nižje: ocpòdi žã pa sã posòda pùna bíla z lãšçèçimi dvãjšçicami ČZN 1913, str. 14

☞ Nov. (òdspodi), Muk. (odspòdkar), SSKP (òdspodi), Plet. (odspòdaj)

☞ ocgora, od-zdola, spodaj, zgoraj

od-zdola smer. prostor. prisl. zv.

od spodaj; izraça, da je premikanje, spre-memba usmerjena z nizkega, nižjega po-lòžaja proti višjemu: Vrãk jã prišãø od-zdòla pa jã kriçãø Bistrçãnci, naj kržãg dotèças vò z-vòdã zãmã ČZN 1911, str. 54

☞ SSKP (zdòlaj 'spodaj'), Plet. (odzdòlaj, ozdòlaj 'spodaj')

☞ ocgora, ocpodi, spodaj, zgoraj

odked prostor. prisl. zv.

od kod; izraça nedoloçeno, poljubno mejo, od katere poteka dejanje: Či jã pa òtkãd

domô priššo, te jä pa nástaǵ tákši ropôt, ka so si domáči trápätáli. ČZN 1913, str. 32
 ☞ Muk. (ódkec/odkéc), Plet. (odkôd, kec)

odsegamao kaz. čas. prisl. zaim. zv.
odslej; izraža, da kaj traja od časa, trenutka govorjenja dalje: Dà sta oprávila níkšä molítvi pa z blagoslòvlänov vodôf spoškrôpila, z mérof pa okádila po cêloj 'íži, so plivánoš právili, ka májo vûpanyä, ka dâ otségamáǵ mér. ČZN 1913, str. 34
 ☞ Nov. (odségamáu, odséjmáu), Muk. (odséga-mau), Plet. (odsíhmâl, odsehâmâl)

odtistimao kaz. čas. prisl. zaim. zv.
odtlej; izraža, da kaj traja od časa, trenutka v preteklosti, kot ga določa sobesedilo: Zátó ottistimáǵ nèga vâč còmprnic. ČZN 1913, str. 6
 ☞ Nov. (odtistimáu), SSKP (odtistihmáu), Muk. (odtístogamau)

odvečara čas. prisl.
popoldan; v času od poldneva do večera: Na sóbočkon pokopališči so zakopáli anoga mrtváca práť pôǵnjon, pa odvâčara so zakápali ži drúgoga. ČZN 1911, str. 63
 ☞ Nov. (odvêčara), SSKP (zadvêčara, zvêčera), Muk. (zadvêčarka), Plet. (odvečêra)
 ☞ podnevi, ponoči, večer, vignje, vudne, zajtra, zaútra

ouzdeleč mestov. prostor. prisl. zv., smer. prostor. prisl. zv.

1. od daleč; izraža, da se dejanje dogaja v veliki prostorski oddaljenosti od predmeta dejanja: Tàn so ôzdäláč strêlali tó čúдно stvár, pa dà so jo sâ sprâstrêlali, so jo šli bližä glédat. ČZN 1913, str. 17

2. od daleč; izraža, da je dejanje usmerjeno iz oddaljenega mesta na določeni kraj: Níkši lipôski žnyâci so pšänico žnyâli pôlâg vélkä cisté pa so ajnôk sâmo zaglâdnoli, ka sâ ôzdäláč níkák na piciklini pála prtí nyin. ČZN 1913, str. 18
 ☞ Nov. (óuzdaleč), SSKP (ôzdaleč), Plet. (odzdáleč)

ovači drug. nač. prisl. zaim.
drugače; izraža, da se dejanje, stanje, lastnost razlikuje od primerjanega dejanja, stanja, lastnosti: Nazáǵnyä, dà žä vido, ka sâ ga ovâči nâdä mòǵäo rišiti, sâ pústó křf srêǵnyäga přsta pa jä mèsto svôga iména napísao s krvjóf iméni Jêžoša pa Marijá. ČZN 1913, str. 6
 ☞ Nov. (ovâči), Muk. (ovâči), SSKP (ovâči), Plet. (ovâči)

☞ etak, inači, ovak, tak

ovak nač. prisl.
drugače; izraža, da se dejanje, stanje, lastnost razlikuje od primerjanega dejanja, stanja, lastnosti: zdaj tak, zdaj pá ovâk právi kaj ČZN 1911, str. 75, op. 1
 ☞ Muk. (óvak), SSKP (ovák), Plet. (ovâk)
 ☞ etak, inači, ovači, tak

P

pa kratn. prisl.
spet, zopet; izraža, da kaj nastopi, se zгоди še enkrat po čem drugem iste vrste: Čâkaj, vê žè pá pridâš na mòj přelas. (Vê mä žè pá pridâš kaj přosit.) ČZN 1911, str. 71
 ☞ Nov. (pá), Muk. (pá), SSKP (pá), Plet. (pá)
 ☞ nazaj, páli, palik, znova

pali, palik kratn. prisl.
spet, zopet; izraža, da kaj nastopi, se zгоди še enkrat po čem drugem iste vrste: Zátó nyoj jä pa brémä zâj páli spâdnolo z glavé. ČZN 1913, str. 15 Za tèm je pálik nèkši Brátônčar, Vučák, nâjšeo i domô ôdnoso té pêneze. ČZN 1910, str. 119
 ☞ Nov. (páli, pálik), SSKP (páli), Plet. (páli)
 ☞ nazaj, pa, znova

par mer. prisl.
izraža nedoločeno manjše število: Fârar pa, dà jä priššo na přédganico pa povédao pár rêči, jä najnôǵ začno: ČZN 1913, str. 19
 ☞ Nov. (pár), SSKP (pár)
 ☞ nekaj, nekelko, nikelko, nikaj

pazlivo nač. prisl.

prislov od pazljiv: Pólák Málnác já níkša grába, štárä grabé sä lidjé väčér, dà sä kòlìčkaj zamračí, pazlívò ogiblájò. ČZN 1913, str. 9

☞ SSKP (pazlívò)

pobožno nač. prisl.

prislov od pobožen: Bòk já poslùno njà-govo prošnjò pa njàmi já dáò roglé, ka já tak làži bòlà pòbòžno žívo. ČZN 1911, str. 62

☞ SSKP (pòbòžno), Muk. (pòbòžen -žna -o, prid.), Plet. (pòbòžan, prid.)

pofsen mer. prisl.

popolnoma, čisto; izraža odsotnost kakršne koli omejitve pri kakem dogajanju, stanju: Tò sä já pa zgòdilo tàk, ka já gòspon profàsar dr. Štrekelj žàlo, nàj zapišùjàn té riči pòfsàn tàk, kak tù gučímo ČZN 1911, str. 47

☞ Nov. (pòfsen), SSKP (pòvsem), Plet. (povsèm)

☞ ščista, zefsema

podnevi čas. prisl.

v času svetlobe od sončnega vzhoda do zahoda: Té zvèzdä, ka nà-j zàrjavèlä, já mòràjo pràminòči làščiti podnévi ČZN 1911, str. 69

☞ odvečara, ponoči, pounouči, večer, vignje, vudne, vnoči, zajtra, zaútra

pogousci kratn. prisl.

pogosto; izraža, da se dejanje večkrat pojavi, ponovi: Tò rëč lùstvo pogòsci rabi. ČZN 1911, str. 119, op. 2

☞ SSKP (pogòstom, pogòstoma, pogòustoma), Plet. (pogòstò)

☞ gosto, porejci

pojdòčki čas. prisl.

gredoč, spotoma; izraža, da kdo kaj opravi medtem, ko kam gre: Ajnòk sä níkši člòvik jáko pàščò prti Múri pa si žà pojdòčki sláčo ròbačo, kaj sä 'itrè kòpao. ČZN 1913, str. 13

☞ Nov. (pojdòčki, pojdòuč), SSKP (pojdòuč), Plet. (pojdòčki, pojdòč)

pokesnič nač. prisl.

počasi, brez volje: Pòkésnič já zàčno zátò svòj gòvor ČZN 1913, str. 20

☞ Nov. (pòkésnič)

☞ pomali

poulek mestov. prostor. prisl.

izraža položaj, prostor v neposredni bližini, sosedstvu česa: Zátò, či já štò z-bìčon pólák, čèšä pònjän pa plùvlä nànjäga räkòč: ČZN 1911, str. 56

☞ Nov. (pòuleg), Muk. (pàuleg), SSKP (póleg, pòuleg, pòulek), Plet. (polàg)

☞ blüzi

pomali nač. prisl.

počasi; izraža, da dejanje poteka z majhno hitrostjo: Bùa já bízna bìla pa já itro prék vodé pälisnola, vùš já pa z-vràgon jáko pomàli làzila. ČZN 1911, str. 67

☞ Nov. (pomàli), Muk. (pomálek, pomàli), SSKP (pomàli), Plet. (pomale, pomàloma)

☞ hitro, itro, pokesnič

ponoči čas. prisl.

ponoči; v času teme od sončnega zahoda do vzhoda: Väčkrät sä ponòči čùjä mílo jòkanjä ČZN 1911, str. 58

☞ Nov. (vnòči), Muk. (ponòči), SSKP (ponòči)

☞ odvečara, podnevi, pounouči, večer, vignje, vudne, vnoči, zajtra, zaútra

porejci kratn. prisl.

poredko, poredkoma; izraža pojavljanje v velikih časovnih presledkih: Prì nas sä poslùžùjájò ètivi dvè nùcati i hasnùvátì; tá zágnja sä bòlà porèci slíši. ČZN 1911, str. 76, *

☞ Nov. (porèci)

☞ gostou, pogousci

posili nač. prisl.

1. *nasilno, s silo*: Nájráj òdi tàžit tàkšäga člòvèka, štàri si já posili zasvòjo kàkšä lùcko blágo. ČZN 1911, str. 54

2. *proti volji, s silo*: Bòltinčari sä pa tò pràmàlo vidlo, zátò já posili väč gràno na svòj kùp. ČZN 1913, str. 14

☞ SSKP (posili)

posploj čas. prisl.

vedno; s primernikom *izraža postopno naraščanje ali upadanje*: Žè dôsta lèpij gajòv i njív je správilna na nikoj i se sploj bòle blíža k vesnicam. ČZN 1910, str. 108

📖 Nov. (posplój)

potihoma nač. prisl.

izraža, da se dejanje dogaja malo slišno ali neslišno: Včasí je pa tũdi potihoma šepètala tákšega hípa, da zdaj ne smè dvá trí dní nikaj na glás govoriti ČZN 1910, str. 124

📖 Muk. (potũma), SSKP (natíhoma, tíhoma, túhoma), Plet. (potíhoma)

👉 potũ

potom, poton čas. prisl.

potem, nato, zatem: potòm njemi je nigdár več nè prišlo na míseo, da bi krážno ČZN 1910, str. 128 Bistrčánac já potòn áščä dùža ríbo pa já vnožíno ríp nalòvo. ČZN 1911, str. 54

📖 Nov. (pòtomtòga), Muk. (pòtontòga), SSKP (pòtom), Plet. (potèm)

👉 nato, te, zaten

potũ nač. prisl.

potiho; izraža, da se dejanje dogaja malo slišno ali neslišno: Dà sã nãjo pa nãpũ, já potũ šòšnyão krčmári, či nyãmi rákši trbè penãzã, ka nyãmi já ùn naprávi. ČZN 1913, str. 23

📖 potihoma

pounouči čas. prisl.

opolnoči; sredi noči med sončnim zahodom in vzhodom, ob 24. uri: Koli pònoči já nãsão kríš nãzãj. ČZN 1913, str. 9

📖 Nov. (opóunouči), Muk. (pãunauči), SSKP (opólnoči, opólnouči, opóunouči), Plet. (opòfnoči)

👉 odvečara, podnevi, ponoči, pounouči, večer, vignje, vudne, vnoči, zajtra, zaũtra

pozabič nač. prisl.

pozabivši; nehote, nevede: Dà so sã g zãjtrki sprãvlali, so prãt Štãjarca pozabič nè djãli žlicã. ČZN 1913, str. 18–19

📖 Nov. (pozãbič), Plet. (pozãbič)

pozimi čas. prisl.

izraža, da se dejanje dogaja v delu leta med jesenjo in pomladjo: Pozimi pa mòràjo z-vijãčami snèg dõlmãtãti. ČZN 1911, str. 69

📖 SSKP (pozími)

👉 vleti, vzimi

praf, prav nač. prisl., mer. prisl.

1. izraža, da je dejanje ali stanje v skladu z določenim pravilom, normo: pa ga já nagũčão, naj drgõc mèri, pa tãk, ka dã zãnyãga bòlã prãf ČZN 1913, str. 22

2. izraža visoko stopnjo: Tak je prišeo bèltinski grãd vu rokè plemenitãšov i grõfov, od štèrij je nãše slovènsko lũstvo prav dôsta mòglo trpèti. ČZN 1910, str. 112

📖 Nov. (prãv(f)), Muk. (prãv), SSKP (prãv), Plet. (prãv)

👉 naoupak

preci mer. prisl.

precej; izraža veliko količino, mero glede na količino, mero, ki je v danih okoliščinah običajna, pričakovana: Da sta sã ži prãci dãlãč prãhala, já mladénac pítao divòjko: ČZN 1913, str. 2

📖 Nov. (prèci), Muk. (prèci), SSKP (prèci), Plet. (prèci)

👉 dosta, jako

prejg, prejk smer. prostor. prisl., mer. prisl.

čez; izraža gibanje od enega kraja do drugega, na drugo stran: Vèčkrãt, gda bi prèk prèlaza mèla ìti, jo je preminõci vřgeo prèk. ČZN 1910, str. 118

📖 SSKP (prejk, preig, preik, preg), Nov. (prèik), Muk. (prèjk), Plet. (prèk)

prekesno presež. čas. prisl.

prepozno; izraža, da se kaj dogaja, zgotovi, ko določenega časa, roka ni več mogoče doseči: Žãnskã so sã prãstrãšilã pa so nãslã mlèko zãnjín, da já pa ži bilò prãkãсно. ČZN 1911, str. 51

📖 Nov. (prekèsno), Plet. (prekèsãn, prid.)

👉 kesnej, kesno

premalo presež. mer. prisl.

izraža stopnjo, ki je nižja, kot ustreza: Bòltinčari sà pa tò pràmalo vidlo, záto já posili vâč gràno na svòj kùp. ČZN 1913, str. 14

▣ SSKP (premàlo)

☞ majcko, malo, menje, preveč

preveč presež. mer. prisl.

izraža količino ali mero, ki je večja, kot se pričakuje, kot ustreza: Žmätno sà lòčila s tòga svèta, záto ka sà nyoj já prävâč míli-lo dètä, štäro já tag málo mògla povrčti na svèti. ČZN 1913, str. 5

▣ Nov. (prèveč), Muk. (prèveč), SSKP (prèveč), Plet. (prevèč)

☞ dosta, premalo, več

prilìčno nač. prisl.

spretno, sposobno: Či sà kàkšä dètä prílično lòti kàkšäga dèla. ČZN 1911, str. 71

▣ Nov. (prilìčen -čna -čno, prid.), SSKP (prilìčen, prid.), Plet. (prilìčen, prid.)

☞ neprilìčno

prvikrat kratn. prisl.

prvič; izraža, da se povedano prej še ni zgodilo: Pripovedávle se, da je nekšì bèltinski lòvec, Grùškovnják, gda je pìvikrát šò strèlat, nalášč v èdno razpetjé strèlo. ČZN 1910, str. 120

▣ SSKP (pìvikrat), Plet. (pìvikrat)

☞ drgoč, drùgoč, tretič, zadnjikrat

prle, prvle čas. prisl.

1. *izraža, da se dejanje zgodi v krajšem času kot ponavadi, v krajšem času kot drugo dejanje: Jáko si sválo, ka si në prlé prišâo, kàkšä srâča tä já iskala.* ČZN 1911, str. 67, op. 2

2. *izraža predhodnost, preteklost dejanja: Prvlé so štèli kaznùvati vértä i potòm hlápca.* ČZN 1910, str. 115

▣ Nov. (prle, prvlé), SSKP (prvle)

prstrani prostor. prisl. zv.

pri strani, na strani: Natò já vâlo tihínac

krčmári, nâj dvâri sà dòlspozapré, pa nâj si domáči ge prstráni bôdo, ka nyäga nâdo mèšali. ČZN 1913, str. 24

☞ kstrani

puno mer. prisl.

veliko, mnogo: Štâjaräc pa, dà žä f kúnyi pùnò dína bilò, já šò z bičom pod lôr ČZN 1913, str. 33

▣ Nov. (pùno), Muk. (pùn -a -o, prid.), SSKP (pùn -a -o, prid.), Plet. (pòln, prid.)

R

raj primer. nač. prisl.

rajši, raje; izraža, da je imenovano dejanje, stanje bolj zaželeno od nasprotnega: Ráj ti äti na prèlaz dànan znaményä, pa nyin tò pokáži, či ti óvači nâj štèli vòrvati. ČZN 1913, str. 3

▣ Nov. (ráj), Muk. (ráj), SSKP (ráj), Plet. (râji)

☞ najraj

ranej primer. čas. prisl.

bolj zgodaj: Te zâjtra zarán nakèmi kobilä, ka va ranê šla orát ČZN 1911, str. 51

☞ rano, zaran

rano čas. prisl.

1. *zgodaj; izraža, da je dejanje, stanje časovno malo oddaljeno od začetka jutra: Ajnòk sà já nikšì Bràtončar, Vučák, zâjtra ràno pàlao po spovidníka.* ČZN 1911, str. 57

2. *zgodaj; izraža, da je dejanje, stanje časovno malo oddaljeno od predvidenega časa: Kmet ga je vzèo za hlápca i ga je zgòno na nòč s kobilami na pàšo pa njemi vèlo, da zaùtra naj ràno domò prižené, da nèbi kèšno prišla orát gròfi.* ČZN 1910, str. 115

▣ Nov. (ràno), Muk. (ràno), SSKP (ràno), Plet. (rân, prid.; ráni)

☞ ranej, zaran

razvùzdano nač. prisl.

prislov od razuzdan: Kak mán rèč sà právi

tákšoj žãnski äli dëkli, ki nãpõštãno živé (nãjmrã razvüzdzano). ČZN 1911, str. 73, op. 8
 ☞ Nov. (razvüzdzani -a -o, prid.), Muk. (razvüzdzani -a -o, prid.), SSKP (razvüzdzani -a -o, prid.), Plet. (razuzdan, gl. razuzdáti)

S

se kaz. smer. prostor. prisl. zaim.

sem, semle; izraža premikanje ali usmerjenost h govorečemu: sè = 'hieher' ČZN 1911, str. 49

☞ Nov. (sè), Muk. (sé), SSKP (sèm, sè, sèmo), Plet. (sè)

☞ esi, ta, tanta

sedenkrat količ. kratn. prisl.

izraža sedem ponovitev: Dãlã sã právi od njé, ka sirõta sãdãnkrát omãdlé pa na zãmlõ spãnã ČZN 1911, str. 65

☞ Nov. (sèdenkrát), SSKP (sèdemkrat, sèdenkrat), Plet. (sèdamkrat)

☞ ajnouk, ajnoug, ednouk, enkrat, dvakrat, stoukrat, trikrat, večkrat

sejnta, sejntan smer. prostor. prisl. zv.

sem in tja; izraža premikanje v različne smeri ali položaj v njih: Svètãšnyi črëvli, štãrã já na 'iži mõq, so lidãrã f kũnyo spãdnoli pa po kũnyi samí sèntã odili. ČZN 1913, str. 32 Klãda já pa bíla gõrpostãvlãna na tãkšãm mèsti, ge so lidjé nãjbõlã sèntan odili ČZN 1913, str. 25

☞ Nov. (sèntãn), Muk. (sèpatá), SSKP (sèm – 2. v zvezah: sem ta, sem – tam, semo tam(o); tãm – 2. v zvezi sem-tam; tãmo – v zvezi semo tamo)

seli cel. prisl. zaim.

1. vselej; izraža pojavitev, ponovitev ob vsakem primeru, vsaki priložnosti: Tríkrát sã já obèso na njõ, da sã já pa vëka sãli dõlprignola. ČZN 1911, str. 67

2. vselej; izraža popolno neomejenost na kak čas: Človëki so nigdãr nê fçinilã nikaj idã, sãli sãmo dõbro. ČZN 1911, str. 51

☞ Nov. (sèli), SSKP (sèli)

☞ nigdar, sigdar, vsigdar, sploj, zmeron

sešerom, sešeron mestov. prostor. prisl.

povsod; izraža, da se dejanje dogaja na vseh mestih, po vseh krajih: Kobilã so sãšërom pãvo prëmijõ dõbilã ČZN 1913, str. 10 Lidjé sãšëron võrjãjo, ka lãstvicã na zimõ f tõplã krãjã odlãtjõ. ČZN 1913, str. 15

☞ Nov. (sešëron), Plet. (šërom)

☞ nindri

sigdar, vsigdar čas. prisl.

1. vedno; izraža, da kaj obstaja, se dogaja brez prenehanja: Človëka sigdãr žmãtno stãnã, dà vídi, ka so ga fkãnila vũpanya ČZN 1913, str. 23

2. vedno; izraža pojavitev, ponovitev ob vseh primerih, vseh priložnostih: Tãk na priliko, çi ga što dãnã k-pšãnici, má sigdãr zadõsta pšãnicã ČZN 1911, str. 67 Vsigdãr njemi je polãgao i ga čësao ČZN 1910, str. 120

☞ Nov. (fsigdãr, sigdar), SSKP (vsigdar), Plet. (vsikdar)

☞ nigdar, seli, sploj, zmeron

skratka nač. prisl.

na kratko; izraža, da je omenjeno povedano zgoščeno, v omejenem obsegu: »pã« je zkrãtka »pãlik« i pomèni tëlko »zopet« ČZN 1910, str. 108, op. 2

☞ Plet. (skrãtka)

skrma nač. prisl.

skrivoma; izraža, da se dejanje dogaja okolici neopazno: Nikša dëkla, štãrã já pr dvãraj skrmã poslũšala, kã sta si kanõnik pa Prãklãti gũcala ČZN 1913, str. 35

☞ Nov. (skrmã), Muk. (skrũma), SSKP (skrivoma), Plet. (skrivoma)

slatko nač. prisl.

sladko: Tãn sã lëgão k põçinji pa já slãtko spão. ČZN 1913, str. 26

☞ Nov. (slãtki -a -o, prid.), Muk. (slãtek -tka -o), SSKP (slãdko, slãtko), Plet. (slãdøk, prid.)

slédkar, sletkar čas. prisl.

pozneje: Slédkar so se je, žalibôg, li nèšterni poprijali i té zovéjo dnesdén za bojnéce ali lutaráne. ČZN 1910, str. 116 Pa slétkar, kálkoštékrát

já šô té kmàt pôlák kríža, sàli já çùu glás:

ČZN 1913, str. 11

▣ Nov. (slédkar), Muk. (slédkar), SSKP (slédkar), Plet. (slédkar)

☞ kesnej

slobodno nač. prisl.

1. svobodno: »Sà drúgo mi ga slòbodno fčinitá, sàmo prék plòta mà nàsmitá vřtiti, záto ka ga já tô za cigána nájvèkša kaštiga!« ČZN 1911, str. 69

2. dovoljeno: Diklíčka já bèžala domô pa domá, bár prlé nè znála gúçati, já zaj lipô çřstvo pítala màtär, či slòbodno dá žípka gospê. ČZN 1913, str. 28

▣ Nov. (slòbodno), Muk. (slobáuden -dna -o, prid.), SSKP (slòbodno), Plet. (slobòdan, prid.)

sploj čas. prisl.

vselej, vedno: A veščáni so se splòj sva-juváli zavòlo kapêlice. ČZN 1910, str. 110

▣ Nov. (splój), Muk. (splój 'popolnoma'), SSKP (splój, splòh), Plet. (splòh)

☞ nigdar, seli, sigdar, vsigdar, zmeron

spodaj mestov. prostor. prisl.

izraža položaj, ki je od določenega položaja v prostoru nižje: Spòdaj je pa stáo èden Židov, ki je nè mòlo Bogá. ČZN 1910, str. 110

▣ Muk. (spòdik, spòdkar), Plet. (spòdaj), SSKP (spòdi)

☞ ocgora, ocpodì, od-zdola, zgoraj

srečnej primer. nač. prisl.

srečneje: »Gda do Mùre prídete, mòre kákši záloš [založaj] krùha v njò vřtiti, da srečnej prék prídete!« ČZN 1910, str. 109, op. 2

stoukrat količ. kratn. prisl.

izraža sto ponovitev: »Bòg ti stòkrát pláti, zdaj si me rëšo té vèlike kázni!« ČZN 1910,

str. 110

▣ Nov. (stòukrat), Muk. (stáukrat), Plet. (stòkrat), SSKP (stòukrat, stòkrát)

☞ ajnouk, ajnoug, ednouk, enkrat, dvakrát, trikrat, večkrát

strašno nač. prisl.

prislov od strašen: Èdna ženska je náj-mre zgònila možá v lòg drva sèkat, ona pa šla k toj svétoj bàbi, i se njoj tòžila, da je njéni môž mřo i da se njoj vsákšo nôç strášno sènja od njèga ČZN 1910, str. 127

▣ Nov. (strášen -šna -šno, prid.), Muk. (strášen -šna -o, prid.), SSKP (strášno), Plet. (strášen, prid.)

š

ščista mer. prisl.

čisto, popolnoma; izraža odsotnost kakršne koli omejitve pri kakem dogajanju, stanju: Ajnòk so anoga doklèžoskoga človeka, (H)Ládna, tàg dùgo gonilá po Osrètki, ka já ščista nôvi gabán sà zapràvo. ČZN 1911, str. 56

▣ Nov. (ščista), Muk. (sčista), Plet. (sčista)

☞ pofsen, zefsema

šegavo nač. prisl.

ponosno, oholo: Tùrjançarje ali, kak samí sebé šegávo zovéjo, »varašanci« že od nègda ràdi kaj posèbnoga májo. ČZN 1910, str. 122

▣ Muk. (šègavi -a -o, prid., 'odrezav, jezikav'), SSKP (šègavo), Plet. (šègav, prid.)

T

ta kaz. smer. prostor. prisl. zaim.

tja; izraža, da je premikanje, dejanje usmerjeno v razmeroma oddaljeni kraj, prostor: Natò so židòvñi šli tá pa so nájšli Jèzoša. ČZN 1911, str. 66

kot sestavina glagolskih kalkov: Na sinú pa, štàri já domá za pàçjòf sèdo, já mùa sèla, pa sà já mřtáf tá ftégno. ČZN 1911, str. 62

▣ Nov. (tà), Muk. (tà), SSKP (tà), Plet. (tà)

☞ esi, se, tanta

tak kaz. nač. prisl. zaim., kaz. mer. prisl. zaim.

1. tako; izraža način dejanja pri govorečem ali v bližini govorečega, na katerega se usmerja pozornost koga: Kàg Bòk na sà drùgo skřp nòsi, tàk skrbí on tùj za človeka, štàromi so ži zobjé vòspokàpali.

ČZN 1911, str. 66

2. tako; izraža način dejanja, potek česa, znan iz predhodnega besedila, okoliščin: Dà vòtär dòsta jábok pa grùšäg dòlstápé, tè idä jěš pa sà kòta pònji. Sát sà njämi tàk na iglé zgrábi, pa ga tè násé domò.

ČZN 1911, str. 66

3. tako; izraža enakost načina dejanja, stopnje lastnosti s primerjanim: pòfsän tàk, kak tù gučímó ČZN 1911, str. 47

4. tako; izraža veliko mero ali stopnjo tega, kar izraža glagol, pridevnik ali príslov: Žákaj si ga opšálo tak jáko? ČZN 1911, str. 50, op. 4

5. tako; izraža nedoločen način: mačkinji glás sà tàk nèkak slíši ČZN 1911, str. 51, op. 2
 ☞ Nov. (ták), Muk. (ták), SSKP (ták), Plet. (ták)
 ☞ etak, ovači, ovak

takrat čas. prisl.

izraža čas, trenutek v preteklosti ali prihodnosti, kot ga določa sobesedilo: Tákrát je sàmo njéno tělo bilò tù na zěmli, a dūša je pa na òvom světi v nebésaj, v purgatòrjumi i v pékli hòdila ČZN 1910, str. 124

☞ Plet. (takrát)

☞ te

tam, tan kaz. mestov. prostor. prisl. zaim.

izraža vidni, od govorečega razmeroma oddaljeni kraj, prostor nahajanja, dogajanja česa, na katerega se usmerja pozornost koga: »Kà iščä tá běla žànska tù, štàra tan pr péči stojí?« ČZN 1911, str. 58

☞ Nov. (tàn), Muk (tán), SSKP (tàm), Plet. (tâm)

☞ tamodnet, tanodnet, tù

tamodnet, tanodnet mestov. prostor. prisl. zv.

od ondod; izraža položaj, kraj, prostor, od koder kaj poteka, se nahaja, dogaja: Vsêm so naednòk kárte z ròk spàdnole i gospòdje so běžali tamòdnet. ČZN 1910, str. 119 F-štàri kráj má rép obrñjäni, tànodnät prídä návòla. ČZN 1911, str. 59

☞ Nov. (tàn ~ òdnet), Plet. (odned)

☞ tam, tan

tanta kaz. smer. prostor. prisl. zaim.

tja, tjale; izraža, da je premikanje, dejanje usmerjeno v razmeroma oddaljeni kraj, prostor: Dà so Varžěncarjä stànoli, so sà tàntá päläli, kàma jä rúd bű obrñnyäni.

ČZN 1913, str. 17

☞ esi, se, ta

te čas. prisl. zaim.

1. tedaj; izraža čas, trenutek v preteklosti ali prihodnosti, kot ga določa sobesedilo: Zvün tòga je èšče vnožínó vojákov prišlo vu vés na žakúcijo i to rávno tè, gda so kmětovje v Egersègi v vòzi bilí. ČZN 1910, str. 114

2. tedaj; izraža vzročno-sklepalno razmerje: Či ga präj nà-j fěásik od živlěnja správilí, te-j njin tòča sáko lěto siljä pobíla. ČZN 1911, str. 59

3. tedaj, potem; z oslabljenim pomenom *izraža nejevoljo, presenečenje, začudenje:* »Ohò, te si tò tí, tà 'údi!« ČZN 1913, str. 13

4. potem; izraža, da se dejanje zgodi po krajšem ali daljšem presledku: Čási nastánä v nyòj válka světlost, štàra světlost trpí nikálko mägnyäny pa te pràminé. ČZN 1913, str. 9

5. potem; izraža, da se dejanje zgodi po predhodnem dejanju: Mälinčara jä prlé né bilò stráj, liki dà njämä vrág záčäo kímati pa ga zvàti, kaj sà šò ž nyim mätat, te ga jä obíšäo tàkši škrap, ka jä krščäg z glávä zgrábo pa tag běžäo domò. ČZN 1913, str. 14
 ☞ SSKP (tè), Plet. (tè)

☞ takrat, potom, poton, zaten

tejmbole mer. prisl. zv.

toliko bolj; izraža višjo stopnjo, mero dejanja, stanja, lastnosti v primerjavi s pričakovano: zato so ščã tãmbòlã záčali práklínyati. ČZN 1913, str. 30

▣ SSKP (tëjm, bòle, bòlje)

telko kaz. mer. prisl. zaim.

toliko: Té ãlòvek je znán pijan, da tãlko kãple! ČZN 1910, str. 128, op. 2

▣ Nov. (tãlki -a -o, prid.), Muk. (tãlko), SSKP (tãliko)

☞ kelko

temelito naã. prisl.

temeljito; izraža, da dejanje, stanje, lastnost zadeva temelj, bistvo česa: liki tũj záto, ka sã já pr tòn dãli zbidíla v-mãni vékša lũbav do svòjãga mãtãrinoga jázika, štãroga san sã potòn bolã tãmãlito záčão fãíti ČZN 1911, str. 47

▣ (Plet. temeljit, prid.)

teško, težko naã. prisl.

prislov od težek; izraža, da se kaj opravlja s trudom, naporom: Vëj vam jo je znán težko na ràmi držãti! ČZN 1910, str. 128

V záčãtki nyoj já jáko tãško šlò, pa so si ži vojãcjã záčali poguãvãti ČZN 1913, str. 8

▣ Muk. (tãžek, -žka, -o, prid.), SSKP (tãško), Plet. (tãžãk, prid.)

☞ lejko, žmetno

tijem, tìjan prostor. prisl.

tja daleã, tam daleã, vse tja do: Lũtar Mãrtin, gda je svòjo krívo vëro razšírjavão, je žë prej tìjem do Rãdgone sãgno, i bi tak mëo k nám Slovãncom príti. ČZN 1910, str. 116

Anoga brãtonskoga ãlovëka, Šugorëca, pa, štãri já z-Bãkovãc šò, so cõmprnicã tìjãn do ãrãnsoskã cãrkvi odãgnãlã. ČZN 1911, str. 56

▣ Nov. (tìjan), Plet. (tìjan, tìjam)

trdno, trno naã. prisl.

trdno, zelo, neomãjno: »Mìrtvãc tãrdno

kònya jášã, lũba, tã nã strãj?« ČZN 1913, str. 2

Tãno gãako hasnovito pa gãako glasovito dëlo van naznãnyã dán. ČZN 1913, str. 29

▣ SSKP (tãrdno, tãrdno), Plet. (tãrdãn, prid.), Muk. (tãrno(k))

☞ jako

trdou naã. prisl.

tako, da ne izraža, kaže lahkotnosti, spretnosti: Kãk já rãko tò, ka já té vojãk prãt svãtki ži skòro sã dõbro rãzmo, záj nyãmi pa sã tak trdò pa nãpríliãno idã. ČZN 1913, str. 8

▣ SSKP (tãrdi, tãrdi -a -o, prid.), Nov. (tãrdi -a -o, prid.), Muk. (tãrdi -a -o, prid.), Plet. (tãrd, prid.)

tretič zapored. prisl.

tretjiã; izraža, da je dejanje pri ponavljanju na tretjem mestu: o prvim, drgõc, tretič ... ČZN 1911, str. 56, op. 6

▣ SSKP (tretič), Plet. (trëtjiã)

☞ prvikrat, drgõc, drũgõc

trikrat koliã. kratn. prisl.

izraža tri ponovitve: Tríkrãt sã já obëso na njò, da sã já pa vëka sãli dõlprignola.

ČZN 1911, str. 67

▣ SSKP (trikrat), Nov. (tríjkrãt), Muk. (trikrat), Plet. (trikrat)

☞ ajnouk, ajnoug, ednouk, enkrat, dvakrat, stoukrat, trikrat, veãkrat

tũ kaz. prisl. zaim.

1. tu; izraža kraj, prostor, kjer se govoreãi nahaja: Pri Rãdgoni je zablòdo, i prišëo v ãdne gorice, gðe je vnozino mále decë nãjšëo, štëra so sũho rožjé na kũp nosila. Tũ píta tò dëco, kã do dëlãla, da tò vkũp nõsijo. ČZN 1910, str. 116

2. tu; izraža s kazanjem, gledanjem, sobesedilom doloãeno mesto besedila, dela: Tũ pripõmnim, da je veã tãkšij stãvkov n. pr.: ČZN 1910, str. 109, op. 2

3. tu; izraža trenutek, doloãen s časom kakega dogodka, stanja: Za rãjnškon já štëq dëlãti pãtko, samo ka sã nyãmi já tũ

kvár zgódo. Ták já vdáro po glážovini, ka sã potíla. ČZN 1913, str. 24
 ☞ Nov. (tù), SSKP (tù), Muk. (tù), Plet. (tù)

V

v-okrouk nač. prisl. zv.

v krogu; izraža, da je dejanje, stanje določeno z razvrščenostjo česa v obliki kroga: Dã sã vôtãr gè v-okròk sũčã pa prãj vùjška násè, tè sã prãj tãn f-tòn prãji vrãk prãpãli. ČZN 1911, str. 56

več primer. mer. prisl.

1. izraža večjo količino ali mero: Té vásnicã so tè dôbilã mãlo vãč zãmlé, òvã so pa ostãlã obòžanã. ČZN 1913, str. 23

2. izraža nedoločeno večje število, količino, mero: Gròf je mògeo več lét vojãkom oblèko priskrbèti ČZN 1910, str. 115–116

3. v nikalnih stavkih izraža prenehanje dejanja ali stanja: Múra bô tam do kònca svèta stãla i nède več lôčila brãte od brãtov. ČZN 1910, str. 109

☞ Nov. (vèč), Muk. (vèč), SSKP (vèč), Plet. (vèč)

☞ menje, više

večer čas. prisl.

zvečer; v času od večera do polnoči: Dã sã židòvjã cèli dén pòstijo, vãčér jãko pãzijo, dà njúva zvèzda gòr prídã. ČZN 1911, str. 59

☞ SSKP (večér), Nov. (večér ‘večer’), Muk. (večér ‘večer’), Plet. (večér)

☞ odvečara, podnevi, ponoči, pounouči, vignje, vudne, zajtra, zaútra

večkrad, večkrat kratn. prisl.

1. izraža, da se dejanje ponovi v večjem številu: Či já kakša žãna zãkon prãlòmila, já 24 vòjr bíla f klãdo zaklãnyãna, pa já mòš mògão vãčkrãt prnãsti z vèdrom mřzlo vodò pa jo ták spoljãti, ka já do níti mòkra bíla. ČZN 1913, str. 25 Takšãga ‘pa já vãčkrãd zvãla sinũ: »Ivan, òdi rãko, òdi, /...!« ČZN 1913, str. 31

2. izraža, da se kaj zgodi, ponovi ob več priložnostih: Děca vãčkrãt pítajo svòjo mãmico, zãkaj spèvlã kùkujca: kùkuk, kùkuk. ČZN 1911, str. 65

☞ SSKP (vèčkrãt), Plet. (vèčkrãt), Nov. (vèčkrãt), Muk. (vèčkrãt)

vignje, vudne čas. prisl.

podnevi; v času svetlobe od sončnega vzhoda do zahoda: Dòsta so nyãmi zadèvalã nè samo vnòci, liki ščã vignyé. ČZN 1913, str. 12 Pri njem se je držao vnòci i vudné. ČZN 1910, str. 119

☞ SSKP (vudné, vuidné, vujdné, vudnjé), Nov. (vidné, vignjé)

☞ odvečara, podnevi, ponoči, pounouči, večer, vnoči, zajtra, zaútra

visiko nač. prisl.

visoko; izraža, da se kaj pojavlja z razmeroma veliko razsežnostjo v smeri navpično navzgor: Kòmaj já prãčtũ nikãlko rêči pa já ži visiko v-zrãki víso. ČZN 1911, str. 52

☞ Nov. (visiki -a -o, prid.), Muk. (vísek -ska -o), SSKP (visiko, visoko)

☞ nisiko

više primer. mer. prisl.

več; izraža večjo količino ali mero: Na trétjo nõč so pa gospòdje, ki so strãžili, vzéli èdno kùpico više i so jo natočili z blagoslòvlenim vínom. ČZN 1910, str. 112

☞ Nov. (više), Muk. (više), Plet. (više), SSKP (visiko ~ više)

☞ menje, več, visiko

vkrej smer. prostor. prisl.

stran, proč; izraža ločitev, odstranitev: Tak se právi od èdnoga gròfa, da je vnògo zemlé po krvici vkrej zéo od sirmãkov. ČZN 1910, str. 112

☞ Nov. (fkrèj), Muk. (vkrãj)

☞ kcoj

vletí čas. prisl.

poleti; izraža, da se dejanje dogaja v delu leta med pomladjo in jesenjo: Vletí man trí, pa so sã pùnã, vzímí pa sãmo àdno, pa tista prázna. ČZN 1911, str. 65

▣ Nov. (vlèti), Muk. (vlèti), SSKP (vlèti), Plet. (polèti)

☞ pozimi, vzimi

vmejs čas. prisl.

izraža trajanje, potek med prekinitvami kakega dejanja, stanja: Gda je žènska tã vmès pregovoríla, se svéta bàba prebùdíla i jo je jáko kárala. ČZN 1910, str. 124

▣ Muk. (vmèjs), SSKP (zmès), Plet. (vmès)

vnejmar nač. prisl.

izraža neskrbnost, malomarnost, nepri-zadevnost: tá rêč sã tàkšãmi právi, ki já žã vnèmar jáko brãzi pámati ČZN 1911, str.

74, op. 12

▣ Nov. (vnèimar), SSKP (vnèjmar, vnèmar), Plet. (vnèmar)

vnoči čas. prisl.

ponoči; izraža, da se dejanje dogaja v času teme od sončnega zahoda do vzhoda: Čãsi sã tũj zgodí, ka kũga človeka sprãvája, dà vnòči kãma idã. ČZN 1911, str. 58

▣ Nov. (vnòči), Muk. (vnòči), SSKP (vnòči)

☞ odvečara, podnevi, ponoči, pounouči, vignje, vudne, zajtra, zaũtra

vnogo mer. prisl.

mnogo; izraža veliko količino ali mero: An vãčér já prišlo vnògo lũdi ČZN 1913,

str. 32

▣ Nov. (vnòugi, -a -o, prid.), Muk. (vnãugo), SSKP (vnògo), Plet. (mnòg, prid.)

☞ malo, precí, preveč, vnožino

vnožino mer. prisl.

mnogo; izraža veliko količino ali mero: Té člòvik já nãjmrã vnožino pènãs nãjšão

ČZN 1911, str. 54

▣ Nov. (vnožina), Muk. (vnožina)

☞ vnogo

võ smer. prostor. prisl.

1. ven; izraža premikanje ali usmerjenost iz zaprtega prostora: Ponòči já vãčkrãd vidíti, da plamèn vdãri vò z-zãmlé ČZN 1911, str. 57

2. ven; izraža odhod od doma, iz domačega okolja: Kak já vò z-vési prišão, njãmi já fčãsik pũno brãzglãcof sílilo k-kòlon.

ČZN 1911, str. 57

▣ Nov. (vò), Muk. (vò), SSKP (vò, vòn, vùn), Plet. (vèn)

☞ notri, vöni

vöni mestov. prostor. prisl.

zunaj; izraža prostor, ki ni v območju zaprtega prostora: Gda so vse zmlãtíli, je kũma večér vrèče pšenice vöni nihão i je tã vnòči štèo vkrádnoti. ČZN 1910, str. 127

▣ Nov. (vöni, vünèj), SSKP (vinèj, vöné, vönèj), Plet. (vnè)

☞ notri, vò

võrno nač. prisl.

verno, zvesto: Oblúbíla sta zãto níkšo drũgo pokõro, štãro ta do kònca svòjãga živlènya mògla vòrno spunyãvati. ČZN 1913, str. 36

▣ Nov. (võren -rna -rno, prid.), Muk. (võren -rna -o, prid.), SSKP (võrno, vèrno), Plet. (vèrøn, prid.)

vred nač. prisl.

izraža udeleženosť s še kom ali čim pri kakem dejanju, stanju: Té samostãn je Tõrk z cerkvjõv vréd razrũšo. ČZN 1910,

str. 110

▣ Nov. (vréd), Plet. (vréd), SSKP (vréd, vrét)

☞ fkũp, vkũp

vujška smer. prostor. prisl.

kvišku; izraža gibanje ali smer navpično navzgor: Dã sã já vujška zglãdno pa vido, ka nèga mãsã, sã čũdivão ČZN 1913, str. 27

▣ Nov. (vujška), SSKP (vujška)

vũtro čas. prisl.

jutri; prvega dne po današnjem dnevu:

Jàs tá pridán ģnjäs, kàma tí vùtro. ČZN 1911, str. 72

▣ Nov. (vùtro), SSKP (vùtro)

☞ gnjes

vzimi čas. prisl.

pozimi; izraža, da se dejanje dogaja v delu leta med jesenjo in pomladjo: Tè najmrä právjio, ka lãstvicã vzimi spijo vùtlon drëvjì. ČZN 1913, str. 15

▣ Muk. (vzími), SSKP (vzími)

☞ pozimi, vleti

vznak nač. prisl.

izraža, da se kdo, kaj giblje ali je usmerjeno od hrbtné strani proti tlem: Či té grëšnik na obráz spãdne, bo pogùblen, či pa vznák spãdne, se zveliča. ČZN 1910, str. 111

▣ Plet. (vznák)

Z

zadnjikrat kratn. prisl.

zadnjič; izraža, da je dejanje pri ponavljanju na zadnjem mestu: Gda je Tòrk zãdnjikrát razdírao po našoj slovënskoj krajíni, tè je èdno brùnčeno kùso povrġeo pri Didërovci. ČZN 1910, str. 111

▣ Muk. (zãdnjikrat), Plet. (zãdnjikrat)

☞ prvokrat

zadosta mer. prisl.

zadosti, dovolj; izraža količino, mero, ki ustreza, zadošča: Nê já mèla zadòsta pënäs, kaj z gòtovim plãčala ČZN 1913, str. 35

▣ Nov. (zadòsta), Muk. (zadòsta), SSKP (zadòsta), Plet. (zadòsta)

☞ dosta

zaj, zdaj čas. prisl. zaim.

1. *zdaj; izraža, da se kaj (z)godi, obstaja v trenutku govorjenja ali takoj po njem: »Zdãj se pa tè najġjmo zãdnjikrát!* ČZN 1910, str. 126

2. *izraža, da se dejanje godi v sedanjem,*

današnjem času: Mët so vòpolízali, zãj pa bñšãjo f-kòš. ČZN 1911, str. 71

3. *izraža, da se bo dejanje godilo v prihodnosti: Nò, zãj mi pa te nãj sám Bòk pomãga!* ČZN 1913, str. 15

4. *izraža, da se je dejanje zgodilo v preteklosti: Zãj ja nastãla nìkša šùmlajca* ČZN 1911, str. 50

5. *z oslabljenim pomenom poudarja zahtevo: Lidjë, zãj pa mòlmo Bogã!* ČZN 1913, str. 32

▣ Nov. (zdãj), Muk. (zdãj), SSKP (zdãj, zdã), Plet. (zdãj)

☞ dozđaj

zajtra čas. prisl.

zjutraj; v času od svita do dopoldneva: Ajnòk sã já nìkši Brãtončar, Vučãk, zãjtra ràno pãlão po spovidníka. ČZN 1911, str. 57

▣ Nov. (zãjtra), SSKP (zãjtra), Plet. (zãjtra)

☞ odvečara, podnevi, ponoči, pounouči, vignje, vudne, vnoči, zaùtra

zakaj vpraš. vzročn. prisl. zaim.

vprašuje po vzroku: Zãkaj je Bòg žalosten. ČZN 1910, str. 116

▣ Nov. (zãkaj, zakój), Muk. (zãka), Plet. (zakãj), SSKP (zãkaj, zakã, zakój)

☞ zato, zatoga volo

zaman nač. prisl.

izraža neuspešnost dejanja glede na dosego cilja: A zamán je bilò vse. ČZN 1910, str. 118

▣ Muk. (zamán), Plet. (zamàn), SSKP (zamán 'malovreden', prid.)

zaporedoma nač. prisl.

izraža, da si časovne enote, ponovitve, stvari neposredno sledijo: Za 'n krátek čas stojí šest varašãncov pred škònikom. Škònik je zaporédoma pítão, štèri vse želé dèžđž. ČZN 1910, str. 122

▣ Plet. (zaporëđoma)

zaprvice čas. prisl.

sprva, v začetku; izraža čas začetka dejanja, stanja: Té člòvik prpovidãvlã,

ka prkázãm prídã od Doklèžovja pa jã záprvicã cilò mála. ČZN 1913, str. 22

☞ Nov. (záprva), SSKP (záprva), Plet. (zapřva)

zaran čas. prisl.

zgodaj; izraža, da je dejanje, stanje časovno malo oddaljeno od začetka jutra:

Štò zarán stánã, zlát nãjdã. ČZN 1911, str. 70

☞ Nov. (zarán, zarána), SSKP (zarán), Plet. (zaràn)

☞ rano

zatejm, zaten čas. prisl.

izraža, da se dejanje zgodi v času po predhodnem dejanju:

Džilèr má v ròkaj dàlãglét pa gléda prlé prti Nènščãki, zatem pa prti bòltinskomi grãdi. ČZN 1913,

str. 22 Natò so pa prišli pandúrjã pa so prãpovèdali otkãpati tòga mantrníka. Zateñ jã dùgo sã tùj bilò. ČZN 1913, str. 23

☞ SSKP (zateñ, zatejm), Plet. (zatejm)

☞ potom, poton, te

zato kaz. vzročn. prisl. zaim.

1. izraža vzrok ali namen, znan iz predhodnega besedila: Nè jã mòq dòbro naklàjãno, pa kòla so tùj nè bilã dòbra. Zãto jã ži po gòrnji vãsnicaj: po Pãtãnci pa po Krògi zãcao toriti kròfã. ČZN 1911, str. 54 // *izraža utemeljitev, vzrok dejanja, kot ga določa odvisni stavek:* Tò sã prãj čùjã zãto, ka sã tù nikšì prãminòči mladénãc vòzi na non ribãši ČZN 1911, str. 50

2. izraža namen dejanja, znan iz predhodnega besedila: Diklìčka nyoj jã pa odgovoríla, ka tò zãto strèlajo, kaj točò prãgnãli. ČZN 1913, str. 28 // *izraža namen dejanja, kot ga določa odvisni stavek:* Tò so pa dèlali zãto, kaj kòza tãm màkãtala pa s tèm màkãtanyon sramotíla hùdodèlnika. ČZN 1913, str. 25

3. izraža ozir, zadržek, znan iz predhodnega besedila, ki ne vpliva na dejanje: Naj bò pãš kãkšté bèli, bu(h)é zãto li čãrnã má. ČZN 1911, str. 73

☞ Nov. (zãto), Muk. (zãtãu), SSKP (zãto), Plet. (zãtò)

☞ zakaj, zatoga volo

zatoga volo vzročn. prisl. zv.

zaradi tega, zavoljo tega: Nègo gospòd grãda i plevãnoš sta zãtòga vòlo po smřti nè nãjšla pòčinka v grobèj. ČZN 1910, str. 113

☞ Nov. (zãtògavòlo), Muk. (zãtògavòlo)

☞ zakaj, zato

zãutra čas. prisl.

Tak je tam stão s tòv pšenícov na ràmi, dòkeč je nè zãutra còmprnjek na gùmlo prišeo ČZN 1910, str. 128

☞ SSKP (zãutra)

☞ odvečara, podnevi, ponoči, pounouči, vignje, vudne, vnoči, zajtra

zavekše nač. prisl. zv.

za večje, višje, imenitnejše: Ajnòk sta si zãcnola gúcati od Bogã, pa jã fãrar prãvo, ka jã litarãjnski bòg zavékšã kak kato-líčãjnski ČZN 1913, str. 5

☞ navekše

zefsema nač. prisl.

popolnoma, čisto; izraža odsotnost kakršne koli omejitve pri kakem dogajanju, stanju: »h« glãsnik jã nã-konci rèči zãfsãma prãmíno ãli sã jã pa sprãmèno v »j« ČZN 1911, str. 47

☞ Nov. (zevsèma), Plet. (zøvsèma)

☞ pofsen, ščista

zgoraj mestov. prostor. prisl.

izraža, da se kaj dogaja, nahaja na mestu, v položaju, ki je od določenega mesta, položaja višje:

Ov zgòraj kòmaj dene krížec vu lùknjo, se njemi zvrtil mámica i spãdne dòl. ČZN 1910, str. 110

☞ Plet. (zgòraj)

☞ ocpodi, od-zdola, odzgora, spodaj

zlejka nač. prisl.

zlahka; izraža opravljanje, izvrševanje

česa brez truda, napora: Té martjájski tásár já pa sákíro cilô zlájka vřgäo na

Tišino ČZN 1911, str. 61

▣ Muk. (zléka), SSKP (zlèhka)

☞ lejko, ležej, leži, najleži, nalejci, težko, teško, žmetno

zmeron čas. prisl.

zmerom, zmeraj; izraža, da kaj obstaja, se dogaja brez prenehanja: Ajnôk jo já môš pítäo, zäkaj já zméron tåg žalostna.

ČZN 1913, str. 5

▣ Nov. (zméron), Muk. (zméron 'pri miru'), SSKP (zmirom), Plet. (zmërom)

☞ nigdar, seli, sigdar, vsigdar, spoj

zmejšano nač. prisl.

zmedeno, neurejeno: Hitro pa zmêšano

ČZN 1913, str. 37

▣ Nov. (zméšani -a -o, prid.), Muk. (změjšani -a -o, prid.), SSKP (změjšani -a -o, prid.)

znaglič nač. prisl.

1. hitro, na hitro: Prlé já nikaj nê vídla, liki kak sä já ajnôg znáglič nájáj obrnôla, tak já fčäsíg vragá zaglédnola na non brêšti. ČZN 1911, str. 53

2. kakor hitro: Pa kak so sä znáglič 'ápili präklinyati, tag já vrák túj záčäo znôva rúžiti pa posôdo trêti. ČZN 1913, str. 34

▣ SSKP (znáglič 'kakor hitro')

☞ hitro, itro, naglo, nanagloma

znouva kratn. prisl.

izraža, da kaj nastopi, se zgodi še enkrat

po čem drugem iste vrste: Kag ja tak stáo pa si prämišlávaö, já záčüü za 'n časäg

znôva: ČZN 1913, str. 13

▣ Nov. (znóuvič), Muk. (znâuva, znâuvič), SSKP (znóuva, znôva), Plet. (znôva)

☞ nazaj, pa, pali, palik

zoupston nač. prisl.

zastonj; brez plačila, brezplačno: Zôpston dôblänomi kônji nê trbê zôbi glédati.

ČZN 1911, str. 72

▣ Nov. (zôubston), Muk. (zôbston), SSKP (zôbston, zôbstom), Plet. (zobstónj)

Ž

žalostno nač. prisl.

prislov od žalosten; izraža, da se v dejanju kaže žalost, bolečina: Obá têva človêka sta si dalá pênázä dëlätati, samo ka sta ophodila žalostno. ČZN 1913, str. 23

▣ Nov. (žalosten -tna -tno, prid.), SSKP (žalosten -tna -o; žalosen -sna -o, prid.), Plet. (žalostn, prid.)

žmetno nač. prisl.

težko; izraža, da se kaj opravlja s trudom, naporom: Žmätno sä löčila s tôga svêta, záto ka sä nyoj já práväč mílilo dêtä, štáro já tag málo móгла povřéti na svêti. ČZN 1913, str. 5

▣ Nov. (žmèten -tna -tno, prid.), Muk. (žmèten -tna -o, prid.), SSKP (žmètno)

☞ lejko, ležej, leži, najleži, nalejci, težko, teško, zlejka

Analiza

V slovarju prislovov, evidentiranih v Küharjevem gradivu za ČZN, je 262 iztočnic (za primerjavo: v SSKP je 940 iztočnic in 40 podiztočnic, označenih z besednovrstno oznako *prisl.*; gl. Bedek 2018: 36), od tega jih je največ na črko N (56), sledijo prislovi na P (33), V (22) in Z (22). Deset iztočnic je dvobesednih: *či duže* (z varianto *čiduže*), *na stržaj*, *na glas*, *na*

hitroma (z varianto *na itroma*), *na srejdi* (z varianto *nasrejdi*), *nej davno*, *ob ednem*, *od-zdola*, *v-okrouk*, *zatoga volo*; ostale so enobesedne.

Glazoslovje

V Kūharjevih prislovih so izpričane prekmurske glasoslovne posebnosti. Zaokroženi *ü* je nastal iz dolgega *u*: *drūgouč*, *fkūp*, *tū*, *vūtro* 'jutri'. Prislov *blūzi* je nastal z labializacijo *i* v *ü*, »nastal/o/ po prekožložni asimilaciji na sledeči vokal *u* ali *o* in pa tudi po asimilaciji na sosednji labialni konzontan« (Ramovš 1995: 222). Odras za stari polglasnik je *e*: *dendenešnji*, *kesno*, *lejko*, *ležej*, *menje*, *najležej*, *zlejka*; pojavlja pa se tudi sekundarni polglasnik v sosesčini zvenečih konzontanov: *zefsema*, *čerezret* (*čerez* < *čertz(ʔ)). Dvoglasnik *e:i* Kūhar zapisuje z *ê*, v slovarskih iztočnicah pa je prečrkovan v *ej*: *bejlo*, *naposlejd*, *na srejdi*, *porejci*, *sejnta*, *sejntan*, *tejmbole*, *vmejs*, *vnejmar*, *zatejm*. Prekmurski dvoglasnik *o:u* je v Kūharjevih zgledih označen z *ô*, v iztočnicah ga zapisujem z *ou*: *ajnouk*, *bouše*, *domou*, *drgouč*, *drūgouč*, *ednouk*, *grdou*, *gostou*, *joučič*, *lepou*, *lipou*, *najbouše*, *natou*, *poulek*, *pounouči*, *stoukrat*, *znouva*, *zoupston*. Samoglasnik *ö* izvira iz *ę* v položaju za *v* ali iz *u* v položaju za ustničnikom: *vörnö*, *vö*; *vöni*. Odras za zlogotvorni *ł* je *u*: *dugo*, *čiduže*, *puno*. Prehod nenaglašnega *e* v *i* je izpričan v: *čiduže*, *idnouk*, *joučič*, *lipou*. V zgledih je izpričana tudi vokalna redukcija: *kelko*, *telko*; *tak*.

Med značilnostmi prekmurskega soglasniškega sistema najbolj izstopajo: prehod mehkega palatalnega *l'* v srednji *l*: *bole*, *dale*, *dele*, *nadale*, *nadele*, *najbole*, *nerazumlivo*, *temelito*, *zatoga volo*; prehod *-m* v *-n*: *sedenkrat*, *tijen*, *getan*, *poton*, *zaten*, *sešeron*, *nikan*, *pofsen*; onemitev vzglasnega *x*:- *itrej*, *itro*, *na itroma*; prehod medglasnega in izglasnega *x* v *j*: *zlejka*, *sploj*; protetični *v*: *razvūzdano*; *v* v položaju pred nezvenečim nezvočnikom in pred pavzo izgubi zven ter se premenjuje s *f*: *fčasi*, *fkūp*, *zefsema*, *praf*, *pofsen*; ali onemi: *seli* 'vselej'. V Kūharjevih zapisih prislovov so izpričani tudi: prilikovanje po zvenečnosti: *slatko*, *sletkar*, *teško*, *naskriš*, *nigdar*, *negda*; ohranjenost *v* v veččlenski konzonanci: *prvle*, *najprvle* 'prej'; drugotni *ň*: *gnjes*, *gnjesden*, *vignje*; premene posameznih soglasniških skupin – *tl* v *kl* (*nakla*), *tm* v *km* (*kmeče* 'kmično, temačno'), *dn* v *gn* ali *n* (*gnjes*, *nazagnje*, *vignje*, *trno* 'trdno'), *mn* v *vn* (*vnogo*, *vnožino*); olajšanje sklopov: *ednouk* > *ajnouk*, *skrma* < *skrivoma*, *ščista* < *sčista* 'čisto, popolnoma', *ocgora* 'od zgoraj', *ocpodi* 'od spodaj'. Skupina *-čki* je ohranjena: *pojdočki*.

Oblikoslovno-besedotvorna analiza

Izpričani so prostorski, časovni, načinovni, merni, zaporednostni, kratnostni in vzročnostni prislovi ter prislovni zaimki in prislovne zveze. Največ je načinovnih prislovov (89), sledijo časovni (63), prostorski (47), merni (36), kratnostni (21), vzročnostni (4) in zaporednostni (2). Prislovni zaimki (38) so npr. *dotejčas*, *dozdaj*, *esi*, *etak*, *inači*, prislovne zveze (23) pa *dašte*, *kstrani*, *na glas*, *na stržaj*, *nalejci*, *natešče*, *odtistimao*. Nekateri prislovi imajo tudi po dve besednovrstni oznaki, npr. *ajnoug*, *ajnouk* – kratn. prisl., nedol. čas. prisl. zaim.; *kama* – vpraš. smer. prostor. prisl. zaim., poljubn. smer. prostor. prisl. zaim.; *nikam*, *nikan* – nedol. prisl. zaim., nik. smer. prostor. prisl. zaim.

V Kūharjevih prislovih se odražajo razne arhaične posebnosti, značilne za panonski prostor. V prislovni zvezi *zatoga volo* je izpričana stara, trda zaimenska sklanjatev. Praslovanske oblike **kьdĕ* ‘kje’, **kьdǎ* in **kьdy* ‘kdaj’ so vidne v prislovih *gda*, *negda*, *nigda*, *nigdar*, *sigdar*, *gde*. Ohranjen je praslovanski prislov *se* ‘sem’ < *sĕ. V prislovu *odsegamao* se ohranja rodilnik množine praslovanskega zaimka **sь* ‘ta’: *od* + **sĭxь* + **mal* ‘določen čas’ (*Slovenski etimološki slovar*). Del prislova *zoupston* je iz psl. **tun’ē*, kar je v stsl. *tune* ‘zastonj, brez plačila’. Prislov *nisiko* je iz pridevnika *nisiki*, ki je privzel pripono *-iki* analogično po *visiki* ‘visok’ (Ramovš 1924: 310). Namesto s členico *koli* se večina poljubnostnih zaimkov tvori z vzhodno členico *šté*: *dašte*, *kajšte*, *kakšte*, *kamašte*, *kelkoštekrat*; izjema: *kakoli*.

V slovar Kūharjevih prislovov so vključene tudi stopnjevane oblike, ki jih navajam kot samostojne iztočnice. Primerniki so: *bliže*, *bole*, *bouše*, *dale*, *dele*, *duže*, *globelej*, *hitrej*, *itrej*, *kesnej*, *ležej*, *leži*, *menje*, *raj*, *ranej*, *srečnej*, *več*, *više*. Presežniki: *najbole*, *najbouše*, *najleži*, *najraj*, *največkrat*, *prekesno*, *premalo*, *preveč* – zadnji trije so tvorjeni s predpono *pre-*, ki je značilna za elativno stopnjevanje.

Prisotni sta dve deležji na *-č*: *joučič* ‘jokaje’, *pozabič* ‘pozabivši’. Po Jesenšku (1998: 29) so deležijske oblike na *-č* in *-ši* v prekmurskem knjižnem jeziku arhaični oblikoslovno-skladenjski vzorec, ki je v panonskem jezikovnem prostoru prisoten od časov Cirila in Metoda ter stare cerkvene slovanščine.

Navadne izpeljanke imajo obrazila *-oma* (*skrma* < *skrivoma*, *zaporedoma*), *-krat* (*enkrat*, *dvakrat*, *kelkoštekrat*, *prvikrat*, *sedenkrat*, *stoukrat*, *trikrat*, *večkrat*, *zadnjikrat*), *-ič* (*joučič*, *tretič*, *pozabič*), *-ou* (*domou*, *gostou*, *grdou*, *lepou*, *lipou*, *trdou*), *-ouk* (*ajnouk*, *ednouk*, *idnouk*) idr. Največ je prislovov, izpeljanih iz pridevnikov (*bejlo*, *čalarno*, *črstvo*, *dobro*, *dugo*,

grdo, grdou, hitro, itro, kmeče, lejko, lepou, lipou, milo, naglo, nevarno, nisiko, norčasto, obilno, pazljivo, pobožno, prilično, razvüzdano, slatko, slobodno, strašno, šegavo, temelito, teško, težko, trdno, trno, trdou, visiko, võrno, zmejšano, žalostno, žmetno). Primerniki imajo naglašeno obrazilo *-ej* (*globlej, hitrej/itrej, kesnej, ležej, ranej, srečnej*) in nenaglašeno *-e* (*bliže, bole, bouše, dale, dele, duže, više*). Modifikacijske izpeljanke: *dašte* 'kadarkoli', *kajšte* 'karkoli', *kakšte* 'kakorkoli', *kamašte* 'kamorkoli', *kelkoštekreat* 'kolikor koli krat'. Prislovi iz predložnozvezne podstave so npr. *fčasi, podnevi, ponoči, včasi, vleti, vnoči, vzimi, na hitroma, na itroma, nanagloma, potihoma, ščista, skratka, naskori, pomali, odvečara, pogousci, porejci, naskriš*. Pri sestavljenih prislovih prevladuje predpona *ne-*: *nečisto, nemilo, nepoštено, neprilično, nepripravno, nerazumlivo, neslano, nezgovorno*. Med sestavljenke spadajo tudi presežniki, ki se tvorijo s predpono *naj-*, elativne stopnje pa s *pre-*. Sklopi so: *zakaj, posili, pozimi, natelko, natešče, kzdomi, nasrejdi, odtistimao, odsegamao, naednouk, najdnouk, najnouk, v-okrouk, dozday, dotejčas, kstrani, sešeron* (*vse + širom*), *čerezret* 'izvenredno' (*č(r)ez + red*), *napou, natou, znaglič, pokesnič, ocgora, ocpodi, opounouči, nadale, nadele, zadosta, potom, poton*.

Izvor prislovov

Iz nabora prislovov je ugotovljivo, da je Kühar večinoma rabil prislove, zastopane v vzhodnoslovenskem prostoru, to so npr. *esi, inda, nindri, prvle, se, žmetno*. Med njimi so tudi zelo zastareli, denimo prislov *naopak* 'napačen' (sklopljen iz *na* in star. *opâk* 'odzadnji, nasproten, napačen' < psl. *òpakъ < ide. **ápo-h3kwo-* 'obrnjen, gledajoč nazaj' (*Slovenski etimološki slovar*)) je bil rabljen že v 16. stoletju; prislov *inači* ima svojo različico že v praslovanščini (stcsl. *inako* 'drugače', hrv., srb. *ināče*, rus. *ináče*, češ. *jinak* 'drugače', psl. *jināče 'drugače'). V slovarju so tudi prislovi iz kajkavskega prostora, ki so se ustalili v prekmurskem jeziku: *ovak, više*. Zgolj dva prislova sta prevzeta iz neslovanskih jezikov: *čalarno* 'zvijačno, varljivo' < madž. *csalárd* 'goljufiv, lažen'; *kcoj* 'zraven' je nemški kalk (nem. *zu* 'zraven').

Zastopnost prislovov v drugih slovarjih

Pri analizi zastopnosti Küharjevih prislovov v drugih (prekmurskih) slovarjih sem upoštevala tudi prisotnost pridevnikov, iz katerih so izpeljani prislovi (gl. npr. iztočnico *bejlo* – Nov. (*béili -la -lo, prid.*), Muk. (*bèjli*

-a -o, prid.), SSKP (*béjli -a -o, prid.*)), dalje morfonološke različice (npr. *bouše* pri Kūharju, *bougše* v SSKP; *odsegamao* pri Kūharju, *odsehmal* v Pleteršniku; *dol* pri Kūharju, *doj* pri Mukiču; in razlikovalne tvorjenke (npr. *pogousci* pri Kūharju, *pogôsto* v Pleteršniku; *nikak* pri Kūharju, *nikaknej* pri Mukiču; *potom, poton* pri Kūharju, *pôtomtôga* pri Novaku). Ugotovila sem, da je od 262 iztočnic Kūharjevega slovarja:

- 206 prisotnih v *Slovarju stare knjižne prekmurščine* (78,6 %),
- 181 prisotnih v *Slovarju beltinskega prekmurskega govora* (69,1 %),
- 178 prisotnih v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (67,9 %),
- 144 prisotnih v *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskem slovarju* (55 %).

14 iztočnic (*čerezret, idnouk, kelkoštekrat, lidere, najleži, ob ednem, podnevi, potiu, prstrani, ranej, srečnej, tanta, v-okrouk, zavekše*) ni v nobenem od naštetih slovarjev – nekatere (*idnouk*) so zgolj fonološko drugačne kot v omenjenih slovarjih. Izključno v Pleteršnikovem slovarju najdemo 11 iztočnic: *majcko, nalašč, naposlejd, nej davno, nerazumlivo, takrat, vznak, zaporedoma, zgoraj, skratka, temelito*. Za večino teh lahko sklepamo, da jih je Kūhar prevzel iz osrednjeslovenskega prostora, pri čemer je nekaterim dodal prekmurski značaj (*naposlejd, nej davno* – diftong; *nerazumlivo, temelito* – otrditev *ĺ*).

Zaključek

Geselski sestavek zgodovinskega slovarja prislovov Števana Kūharja sestavljajo: glava s krepko poudarjeno iztočnico, zaglavje z opredelitvijo vrste (in podvrste) prislova, pomenskorazlagalni razdelek s ponazarjalnim gradivom in mestom navedbe, dokumentarni razdelek, ki prikazuje izpričanost prislovov v treh prekmurskih slovarjih in v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*, ter vodilka, ki povezuje pomensko povezane iztočnice.

V slovarju Kūharjevih prislovov je skupno 262 iztočnic. Deset iztočnic je dvobesednih, ostale so enobesedne. Največ je načinovnih prislovov (89), sledijo časovni (63), prostorski (47), merni (36), kratnostni (21), vzročnostni (4) in zaporednostni (2). Vključeni so tudi prislovni zaimki in prislovne zveze. Gesla skupaj s ponazarjalnim gradivom izkazujejo prekmurske glasoslovne (zaokroženi *ü, e*-jevski odraz za stari polglasnik, dvoglasnika *e:i* in *o:u*, samoglasnik *ö, u* za zlogotvorni *ĺ*, prehod nenaglašene *e* v *i*, vokalna redukcija; prehod mehkega *ĺ* v srednji *l*, prehod *-m* v *-n*, onemitev vzglasnega *x*-, prehod medglasnega in izglasnega *x* v *j*, protetični *v, -v*

→ *-f, tl* → *kl, tm* → *km, dn* → *gn, mn* → *vn*) in oblikoslovne posebnosti (stara zaimenska sklanjatev v *zatoga volo*, arhaične oblike kot *se* 'sem', *odsegamao, zoupston*, členica *-šte* pri poljubnostnih zaimkih). Gledano z besedotvornega vidika, je največ prislovov izpeljanih iz pridevnikov, pogosti pa so tudi prislovi iz predložnozvezne podstave in sklopljeni prislovi.

Največ Kūharjevih prislovov (78,6 %) je prekrivnih s prislovi v *Slovarju stare knjižne prekmurščine*. Preseneča podatek, da je več prislovov ujemalnih s prislovi v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (67,6 %) kot s prislovi v *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskem slovarju* (55 %). Vzrok za to lahko pripišemo dvema dejstvom: (1) da je besedje porabskega prostora arhaičneje v primerjavi z besedjem dólinsko-ravenskega prostora, iz katerega je izhajal Kūhar; (2) da je Kūhar v svoje gradivo vključeval tudi prislove, znane v osrednjeslovenskem prostoru (npr. *nalašč, takrat, vznak, zgoraj, skratka*), na kar opozarja njihova prisotnost zgolj v Pleteršnikovem slovarju.

Literatura

Sabina BEDEK, 2018: *Prislov v Slovarju stare knjižne prekmurščine*. Magistrsko delo. Maribor: Filozofska fakulteta.

Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. www.fran.si

Jožica ČEH, 2003: Števan Kūhar in njegova objava Národnega blága Vogrskij Slovëncof v Časopisu za zgodovino in narodopisje, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 74/3–4, 451–456.

Marko JESENŠEK, 1998: *Deležniki in deležja na -č in -ši: razširjenost oblik v slovenskem knjižnem jeziku 19. stoletja*. (Zora, 5). Maribor: Slavistično društvo.

Števan KŪHAR, 1910, 1911, 1913, 1914: Národno blágo vogrskij Slovãncof. Spisao v prekmurskom narečji Števan Kūhar, uredil Karel Štrekelj, *Časopis za zgodovino in narodopisje* 7/1910, 107–128; 8/1911, 47–76; 10/1913, 1–37.

Francek MUKIČ, 2005: *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar*. Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem.

Jožica NARAT, 2007: Kūharjeva prekmurska priredba Janežič-Sketove slovnice. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika*. (Obdobja, 24.) Ur. Irena Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik. 365–383.

Franc NOVAK, Vilko NOVAK, 2009: *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, ponatis druge, popravljene in dopolnjene izdaje iz leta 1996. Murska Sobota: Pomurska založba.

Maks PLETERŠNIK, *Slovensko-nemški slovar*. www.fran.si

Fran RAMOVŠ, 1924: *Historična gramatika slovenskega jezika. II, Konzonantizem*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna.

Fran RAMOVŠ, 1995: *Kratka zgodovina slovenskega jezika I*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU.

Sinonimni slovar slovenskega jezika. www.fran.si

Slovar slovenskega knjižnega jezika, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja. www.fran.si

Slovar stare knjižne prekmurščine. www.fran.si

Slovenska biografija. Kūhar, Štefan (1882–1915). Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi308721/#slovenski-biografski-leksikon>

Slovenski pravopis. www.fran.si

Natalija ULČNIK, 2009: *Začetki prekmurskega časopisja: besedje Agustičevega časopisa Prijatelj*. (Zora, 67). Maribor: Filozofska fakulteta, Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti.

ADVERBS IN THE FOLKLORE MATERIAL COLLECTED BY ŠTEVAN KŪHAR

Summary

The article is a dictionary presentation of adverbs as documented in the works of the folklore collector Števan Kūhar from Bratonci (1882–1915). The material from three of his publications in *Časopis za zgodovino in narodopisje* (1910, 1911, 1913) is taken into account. The adverbs in question are analyzed from phonological, morphological and word-formation perspectives. In addition, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* and *Pleteršnik's Slovene-German Dictionary* are checked for the presence of these adverbs in them. A cross-reference symbol links semantically related keywords.

The structure of a dictionary entry is largely based on the model of Natalija Ulčnik's historical dictionary (cf. the dictionary of Agustič' vocabulary in the newspaper *Prijatelj*). The dictionary entry thus consists of the headword with a keyword in bold type, followed by the type (and sub-type) of the adverb, the semantic explanation with illustrative examples and the place of their occurrence. This is further followed by the documentary section verifying the presence of the adverb in question in the four aforementioned dictionaries. The etymological part is omitted as all the keywords except for two (čalarno, kcoj) are of Slavic origin. Kūhar's adverbs contain 262 keywords altogether. Ten consist of two words, the others of just one. The most numerous are adverbs of manner (89), followed by adverbs of time (63), place (47), measure (36), frequency (21), cause (4), and sequence (2). Some examples

of adverbial pronouns (38) are *dotejčas*, *dozdaj*, *esi*, *etak*, *inači*, and of adverbial phrases (23) pa *dašte*, *kstrani*, *na glas*, *na stržaj*, *nalejci*, *natešče*, *odtistimao*. The entries and the illustrative material show the Prekmurje phonological (the rounded *ü*, *e* reflex of the older semi-vowel, diphthongs *e*: and in *o:u*, the vowel *ö*, *u* for syllable-forming *l̥*, the change of unstressed *e* into *i*, vowel reduction, the change of soft *l̥* into *l*, the change of *-m* into *-n*, the muting of *x*- in the word-initial position, the change of *x* in mid- and final word positions into *j*, prothetic *v*, *-v* → *-f*; *tl* → *kl*, *tm* → *km*, *dn* → *gn*, *mn* → *vn*). The same is true of some morphological features (the old nominal declension in *zatoga volo*, archaic forms such as *se* 'sem', *odsegamao*, *zoupston*, the particle *-šte* in adverbs of universal pronouns). From the viewpoint of word-formation, the majority of adverbs are derived from adjectives. Compound adverbs and those with bases consisting of prepositional phrases are quite frequent too.

The largest number of Kūhar's adverbs (78,6 %) can be found also in *Slovar stare knjižne prekmurščine*. Surprisingly, more of his adverbs overlap with adverbs in Pleteršnik's *Slovensko-nemški slovar* (67,6 %) than in *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovar* (55 %). This may be accounted for by two reasons: (1) that the vocabulary of the Porabje region is more archaic than the one from the Dolinsko and Ravensko region, where Kūhar lived; (2) that Kūhar included in his material also the adverbs used in the Central Slovene region (e.g. *nalašč*, *takrat*, *vznak*, *zgoraj*, *skratka*), adverbs therefore that were only present in Pleteršnik's dictionary.

Izročilo Števana Küzmiča in njegovih naslednikov za današnji čas ali romanje za Knjigo

Franci Just

Srednja poklicna in tehniška šola Murska Sobota, Murska Sobota, Slovenija,
franci.just@guest.arnes.si

Štefan Kardoš

Dvojezična srednja šola Lendava/Kétnyelvű Középiskola, Lendva,
Lendava, Slovenija, stefan.kardos@guest.arnes.si

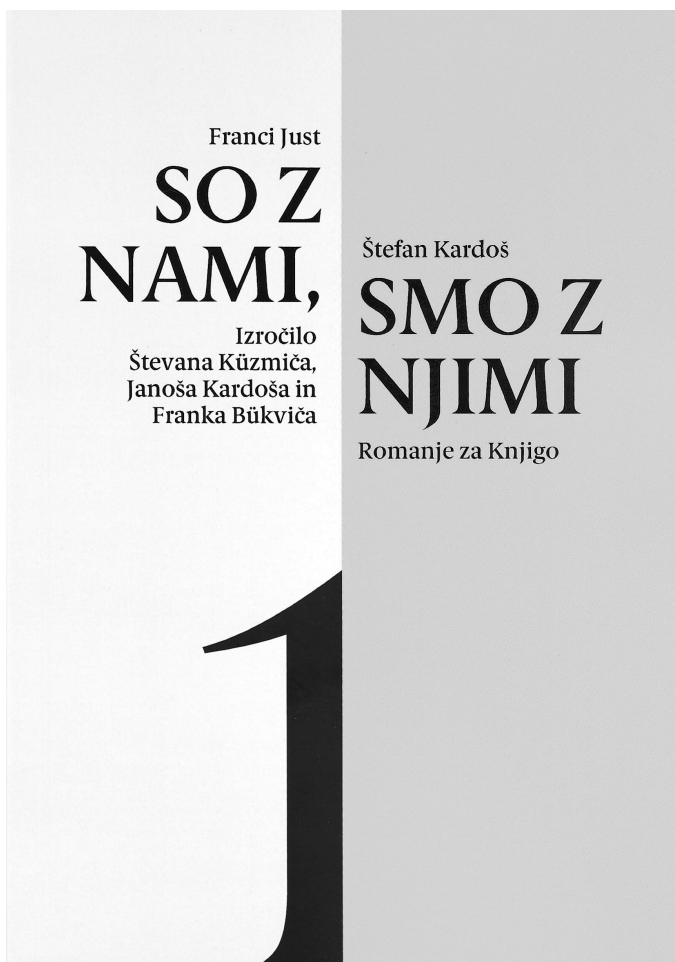
»Naša preteklost nas na poseben način določa, morda celo bolj, kot smo si pripravljene priznati. To še posebej velja za naš slovenski jezik in književnost, katerih ohranitev in razvoj nista bila samoumevna. Nasprotno, v pogosto nenaklonjenih družbeno-zgodovinskih okoliščinah so naši predniki morali vložiti veliko truda, da lahko danes v svojem jeziku izrazimo vse vsebine svojega osebnega in skupnostnega bivanja in ga v polni meri uporabljamo na vseh ravneh, tudi kot uradni in državni jezik. Zato ljudje, ki so s svojim delom omogočili ohranitev in razvoj našega jezika ter v njem zapisane književnosti, uživajo naše spoštovanje in jih razumemo kot našo duhovno dediščino.«

Tako sva avtorja zapisala v predgovoru h knjigi *So z nami, smo z njimi 1*, ki jo je izdalo Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porabja ob 300. obletnici rojstva Števana Küzmiča, 150. obletnici smrti Janoša Kardoša in 100-letnici rojstva Franka Bükviča. Tovrstne obletnice naših ustvarjalcev in ustvarjalk so namreč priložnost (in kulturna dolžnost), da se jih spomnimo in osvežimo naš zgodovinski spomin. So tudi priložnost, da ponovno premislimo njihova sporočila in na novo ovrednotimo njihovo delo. Zato je Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porabja zasnovalo knjižno zbirko *So z nami, smo z njimi*, v kateri želimo priložnostno spomniti na moške in ženske peresa, ki so s svojim slovstvenim ustvarjanjem trajno zaznamovali slovenski panonski prostor ter pustili sledi v nacionalni kulturi. Prekmurski

pisci Števan Küzmič, Janoš Kardoš in Frank Bükvič so zagotovo takšni ustvarjalci.

Njihovo slovstveno in literarno delo opisuje Franci Just v prvem delu pričujoče knjige, ki nosi naslov *Izročilo Števana Küzmiča, Janoša Kardoša in Franka Bükviča*. Števan Küzmič je s svojim *Nouvim Zákonom*, prekmurskih prevodom *Nove zaveze*, prekmurski jezik postavil na evropski jezikovni zemljevid. To je bilo prvovrstno kulturno in tudi nadvse pomembno narodnostno dejanje. Zaradi specifičnih družbeno-zgodovinskih razmer so morali namreč prekmurski Slovenci več stoletij hoditi po svoji

Slika 1: Naslovnica knjige Franci Just, Štefan Kardoš: *So z nami, smo z njimi 1*. Murska Sobota: Slavistično društvo Prekmurja, Prlekije in Porabja, 2023.

jezikovno-kulturni poti, preden so lahko po prvi 1. svetovni vojni stopili na skupno slovensko pot. V okviru madžarske države so živeli ločeno od rojakov v avstrijskih deželah. In čeprav jim je velikokrat niso hoteli priznati, so ohranili svojo slovensko identiteto. Temelj zanjo, ki ga kasneje ni bilo več mogoče omajati, je bil postavljen v 18. stoletju: to je bil prekmurski slovenski jezik (pogosto imenovan stari slovenski jezik), ki ga je Küzmič s svojim *Nouvim Zákonom* potrdil kot knjižni jezik (v dikciji slovenskega zgodovinskega jezikoslovja: prekmurski/vzhodnoslovenski knjižni jezik) in so ga nato prevzeli tudi prekmurski katoliški pisci na čelu z Miklošem Küzmičem.

Števan Küzmič je bil svetilnik njegovim naslednikom v 19. stoletju. Mlajši rodovi evangeličanskih piscev so sledili njegovemu zgledu ter napisali in izdali vrsto knjig za verske, šolske in splošne kulturne potrebe svoje skupnosti. Najplodnejši med njimi in najvidnejši ustvarjalec po Küzmiču je bil *Janoš Kardoš*. Za potrebe evangeličanskih šol je napisal številne učbenike, prenovil je dotedanje cerkvene pesmarice, v prekmurščino je prevajal madžarske literarne klasike (mdr. tudi prvi in tretji del znamenite pripovedne pesnitve Toldi madžarskega romantičnega pesnika Jánosa Aranya) in tudi sam pesnil. Pokazal je, kako je mogoče prekmurščino uporabljati tudi kot umetnostni jezik.

Po pridružitvi Prekmurja matičnemu slovenskemu jezikovno-kulturnemu prostoru so se mladi prekmurski izobraženci, ki so študirali v Mariboru in Ljubljani, postopoma vključili v slovensko kulturno življenje in začeli sooblikovati skupno slovensko književnost. Med njimi je bil tudi pisatelj *Frank (Feri) Bükvič*, ki ga je življenjska pot po 2. svetovni vojni pripeljala v ZDA in je s svojim pripovednim opusom postal eden vidnejših slovenskih izseljenskih pisateljev, ki izhajajo iz Prekmurja.

Just opisuje družbeno-zgodovinski in kulturni kontekst, v katerem so navedeni pisci živeli in delovali, podaja osnovne biografsko-bibliografske podatke o njih, predstavlja njihovo slovstveno delo in izpostavlja vsebine njihovih poglavitnih knjig. Predstavitev je poljudno zasnovana, saj želi nagovoriti čim širši krog naslovnikov, tudi šolajočo se mladino. Zato osnovni zapis spremlja slikovno in besedno ponazoritveno gradivo, ki bralcem približuje dela obravnavanih avtorjev ter čas in prostor, v katerih so jih ustvarjali.

Okoliščina, da vse tri ustvarjalce poleg navedenih obletnic povezuje še evangeličanska verska provenienca, je botrovala drugemu delu pričujoče knjige, ki ga je napisal **Štefan Kardoš** in naslovil *Romanje za Knjigo*. V njem predstavlja prekmursko evangeličansko slovstvo od začetkov v 18.

stoletju do prvih desetletij 20. stoletja, njegove avtorje ter cerkve in kraje, v katerih je nastajalo. S Knjigo, zapisano z veliko začetnico, je mišljen Küzmičev Nouvi Zákon, ki je rdeča nit avtorjevega uvodnega razmišljanja in globoko vtisnjena v spomine na njegovo otroštvo v goričkih Križevcih. Kardoš opisuje njihov družinski Nouvi Zákon ter njegova nenavadna »romanja«, piše o vpetosti križevskih evangeličanskih duhovnikov v vsakdanje življenje skupnosti in o ugledu, ki so ga imeli v križevski cerkveni občini; na primeru prekmurskih izseljencev v Bethlehemu v Pensilvaniji izpostavlja pomen prekmurščine v verskem življenju in priznava, da mu je evangeličanska himna, Luthrov Trdi grad, še zmeraj najljubša.

Želja, približati predstavljeno gradivo čim širšemu krogu naslovnikov in popularizirati prekmursko evangeličansko književno dediščino, preveva tudi drugi del pričujoče knjige. Zato je Kardoš za predstavitev tega izročila izbral obliko kolesarskega vodnika, naslovljenega *Po poteh protestantskih tvorcev prekmurskega knjižnega jezika*. Bralce vabi na »romanje« po štirih kolesarskih poteh, katerih ključne točke so evangeličanske cerkve. Prva je 40 km dolga *ravenska pot*, ki se začne in zaključi v Puconcih, najstarejši prekmurski evangeličanski cerkveni občini. Iz Puconcev v loku vodi skozi Küzmičeve Strukovce do murskosoboške evangeličanske cerkve ter naprej proti Rakičanu, Noršincem in Martjancem nazaj do Puconcev. Izhodišče druge, *vzhodnogoričke poti* (31 km), so Križevci, druga najstarejša prekmurska evangeličanska cerkvena občina. Pot vodi mimo domanjševske evangeličanske cerkve do hodoške in naprej do gornjepetrovske ter od tam nazaj do križevske. Tretja, *zahodnogorička pot* (28 km), se začne in konča v Bodoncih, četrti najstarejši prekmurski evangeličanski cerkveni občini. Vodi do cerkve v Gornjih Slavečih proti Gradu in od tam do izhodiščne točke. Četrta pot je *ravensko-goričko-dólinška* (73 km), začne se pri cerkvi v Moravskih Toplicah in vodi do evangeličanske cerkve v Selu, od tam do Lendave in tamkajšnje evangeličanske cerkve, potem pa nazaj po Dólin-skem do Moravskih Toplic.

V vodniku avtor z besedo in bogatim naborom fotografij predstavlja zgodovino prekmurskih evangeličanskih cerkva in cerkvenih občin, sakralne objekte in spominska obeležja, tudi umetnostnozgodovinske spomenike in naravne znamenitosti ob poti. V ospredju pa so seveda prekmurski evangeličanski pisci (omenjeni so tudi drugi), ki so povezani s kraji, skozi katere vodijo kolesarske poti.

Povzetek

Pleteršnikova dediščina

Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika

Marko Jesenšek (ur.)

Znanstvena monografija *Pleteršnikova dediščina* je nastala ob stoletnici smrti znamenitega slovaropisca Maksa Pleteršnika (* 3. 12. 1840, Pišece, † 13. 9. 1923, Pišece).

Urednik Marko Jesenšek je pripravil vrhunsko znanstveno delo s področja slovenskega slovaropisja. V monografiji, ki ima 20 samostojnih poglavij, so predstavljeni najnovejši dosežki na področju eSSKJ-a, Slovarja pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov, Sprotnega slovarja slovenskega jezika, Rastočega besednjaka SLA, Slovarja slovenskega taroka, jezikovne terminologije v Pleteršnikovem slovarju in njegove makronske dediščine, analize Pleteršnikove rokopisne zbirke zemljepisnih imen in številnih drugih pomembnih ozko slovaropisnih vprašanj s področja sinhronije in diahronije. Pri pisanju so sodelovali najbolj aktivni slovenski jezikoslovci, ki se na Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, na ZRC SAZU, na Univerzi v Ljubljani in Univerzi v Mariboru ukvarjajo s slovenskim slovaropisjem ter življenjem in delom Maksa Pleteršnika: (1) Priimek *Pleteršnik* je tvorjen s pripono *-nik* iz samostalniške podstave **pletêrišče* 'kjer je pleter' ali pridevniške **pletêrski* 'nanašajoč se na pleter', pri čemer danes pozabljena beseda *pletêr* pomeni 'iz šib spleten plot'. Ne glede na to, katera motivirajoča beseda je dejansko botrovala priimku, je ugotovljivo, da je bil prvi nosilec obravnavanega priimka poimenovan po tem, da je živel ob ali znotraj nekega spletenega plotu (Marko Snoj, O priimku *Pleteršnik*).

NASLOV UREDNIKA: Marko Jesenšek, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, Slovenija; Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti, Maribor, Slovenija, marko.jesensek@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024>

ISBN 978-961-286-878-9

(2) Izpostavljena sta dva največja in najpomembnejša Pleteršnikova življenjska dosežka, ki sta in nedvomno še bosta krojila usodo naše kulturne in jezikovne zavesti. Medtem ko se je njegov *Slovensko-nemški slovar* (1894–1895) že dobro zasidral v našo kulturno in jezikovno zavest, ostaja njegova obsežna rokopisna ostalina zemljepisnih imen, katere količina in bogastvo se poglobljeno odkrivata šele v tem stoletju, še precej neznana (Metka Furlan, Dve veliki dediščini Maksa Pleteršnika: Slovensko-nemški slovar in rokopisna zbirka zemljepisnih imen). (3) Predstavljeno je izbrano rokopisno slovarsko gradivo, besedne zbirke, ohranjene v Pleteršnikovi ostalini in v gradivu Slovenske matice iz Narodne in univerzitetne knjižnice, obravnavani so izbrani novejši izrazi iz nekaterih Pleteršnikovih člankov, poročil in prevodov, objavljenih med letoma 1866 in 1888. Oboje je preverjeno s primerjavo slovarskih sestavkov v *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–1895) (Irena Orel, Leksika iz slovarskega gradiva v Pleteršnikovi ostalini in drugih zbirkah ter iz njegovih spisov v *Slovensko-nemškem slovarju*). (4) Analiziran je izbor jezikoslovne terminologije, vključene v Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894/1895). V raziskavo je bilo zajetih 50 pogostih jezikoslovnih pojmov. Poimenovanja za te pojme, sprejeta v Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*, so primerjana s termini, uporabljenimi v izbranih slovenskih slovnica, in sicer v Janežičevi *Slovenski slovnici s kratkim pregledom slovenskega slovstva* (1854) in *Slovenski slovnici za domačo in šolsko rabo* (1863) ter v Breznikovi *Slovenski slovnici za srednje šole* (1916) (Mitja Trojar, Jezikoslovna terminologija v Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju*). (5) V *Slovensko-nemškem slovarju* Maksa Pleteršnika je 3140 iztočnic z makronom (npr. *arkāda*, *bazīlika*, *kōkos*). V prispevku iščem pravila Pleteršnikove rabe makrona, v nadaljevanju pa spremljam obravnavanje njegovih primerov pri poznejših slovenskih slovaropiscih (ohranjanje, opuščanje, spreminjanje ali dodajanje makronskih iztočnic), predvsem pri Antonu Brezniku in Jakobu Riglerju (Janez Dular, Makronska dediščina Pleteršnikovih tonemskih dvojnic). (6) Za zagotavljanje čim večje usklajenosti slovarske vsebine in za zmanjšanje števila napak v slovarju je poleg ročnega vsebinskega pregleda mogoče uporabiti tudi različne avtomatizirane postopke preverjanja slovarske vsebine. Na primeru slovarja *eSSKJ: Slovar slovenskega knjižnega jezika* prikazujemo splošno uporabne postopke in specifične postopke, pripravljene namensko za ta slovar. S temi postopki poleg tehničnih napak odkrivamo tudi vsebinske neskladnosti. (Andrej Perdih, Tehnični postopki preverjanja pri eSSKJ). (7) Obravnavane so samostalniške besedotvorne variante, ki imajo enako besedotvorno podstavo in različni priponski

obrazili, domače *-stvo* in prevzeto *-ija*. Na podlagi slovarskih opisov teh izpeljank (z enakim besedotvornim pomenom) v zgodovinskih slovarjih slovenskega jezika za obdobje od 16. do konca 19. stoletja na spletnem portalu Fran (www.fran.si) so ugotavljana njihova pogostost in okoliščine rabe ter konkurenčna razmerja med njima. Besedotvorni postopek izpeljave po teh dveh besedotvornih modelih je preverjen tudi po slovničnih opisih v (večinoma nemško pisanih) slovnicaх slovenskega jezika do konca 19. stoletja (Andreja Legan Ravnika, Besedotvorne variante v zgodovinskih slovarjih na Franu: od eSSKJ16 do Pleteršnika). (8) Slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov (SPP), ki na portalu Fran izhaja od leta 2020, je prvi slovenski paremiološki slovar. Zanima nas: Katere paremije so z vidika rabe v sodobni slovenščini najbolj relevantne za slovarski prikaz? Na katere empirične podatke opiramo izbor iztočnic? Kako na izbor iztočnic vplivajo pomenske povezave med njimi? Kakšna naj bo sestava slovarja z vidika paremioloških žanrov? (Matej Meterc, Izbiranje iztočnic za slovar pregovorov in sorodnih paremioloških izrazov: želje, merila in empirični podatki). (9) *Sprotni slovar slovenskega jezika* je začel nastajati kot spletni slovar rastočega tipa skupaj s portalom Fran leta 2014; letos torej praznuje že 10. obletnico. Gre za splošni razlagalni slovar, ki želi uporabnikom na informativen in pregleden način približati zlasti v rabi aktualno, novejšo besedje (in nove pomene), ki še ni opisano v drugih splošnih razlagalnih slovarjih, zlasti SSKJ2. Pri izbiranju kandidatov za geslovnik se od leta 2016 dalje naslanja zlasti na predloge uporabnikov, ki jih ti oddajajo neposredno na portalu Fran; predlogi se preverjajo v dostopnih korpusih – glede na aktualnost gradiva je najprimernejši korpus *Trendi* –, zaradi razmeroma velike ažurnosti predlogov pa tudi na spletu (Domen Krvin, *Sprotni slovar slovenskega jezika 2014–2023*). (10) *Slovenski lingvistični atlas* (SLA) prinaša izredno leksično bogastvo slovenskih narečij – na doslej objavljenih kartah za 354 vprašanj, ki so v vprašalnici za SLA večinoma zastavljena kot enobesedni knjižni leksemi, je bilo zbranih več kot 7000 eno- in večbesednih narečnih leksemov (v še več fonetičnih realizacijah). Predstavljena je zasnova rastočega vseslovenskega narečnega slovarja, v katerem bo narečno besedje opremljeno z morfološkiimi analizami in preko njih besednodružinsko povezano, s spletno dostopnimi jezikovnimi kartami pa bo iz e-slovarja mogoč tudi vpogled v geografsko razporejenost narečne leksike. (Jožica Škofic, Rastoči besednjak *Slovenskega lingvističnega atlasa*). (11) Obravnava izraze, ki se uporabljajo pri slovenski varianti taroka, analizira spol glavnega števnikar v vlogi osebkar, tipe povedi, žargonizme in slengizme ter prinaša nekaj novih etimologij

(Jakob Müller, Jezik slovenskega taroka). (12) Leta 2002 so se začele priprave za nov slovensko-češki slovar srednjega obsega, ki zdaj čaka na izdajo na Češkem. V dvajsetih letih priprav se je temeljito spremenil način leksikografskega dela, pojavile pa so se tudi nove prevajalske možnosti, kot so spletni prevajalniki ali vzporedni korpusi. Ali je v takšnih okoliščinah izdaja dvojezičnega slovarja že anahronizem? Rezultati prevajanja leksemov ali skladijskih enot so primerjani s pomočjo slovarja, treh spletnih prevajalnikov in vzporednega korpusa (David Blažek, Ali v 21. stoletju še potrebujemo dvojezične slovarje?). (13) Vsak uporaben slovar je neke vrste hranilnik in hkrati stalni obnovljivi vir besedja, ker omogoča, da se slovarsko zajeta leksika v procesu rabe lahko pomenotvorno spreminja, širi, oži, in po krajšem ali daljšem času nerabe tudi znova pomenotvorno oživi. To med drugim lahko velja tudi za nekatere tvorjene glagole v Pleteršnikovem slovarju, ki imajo vse pomensko-skladijske možnosti, da (bolj) živijo tudi v današnji knjižni standardni slovenščini (Andreja Žele, Slovar kot obnovljivi vir: uporabne nerabljene »Pleteršnikove« glagolske tvorjenke). (14) Pleteršnik kot slovaropisec si je prizadeval, da bi v slovarju zajel čim bolj popoln besedni zaklad slovenskega jezika z nabranim gradivom iz knjig od najstarejšega do najnovejšega časa in tudi iz vseh narečij. Upošteval je namreč načelo, da se v slovar sprejme, kar se v literaturi nahaja in kar narod govori. Kot samostojne iztočnice so bili dosledno vključeni tudi feminativi, čeprav je takratna družba ženskam v javnem življenju odmerjala obrobno vlogo. S tem je ohranil dragocene podatke o takratnih možnostih jezikovne izbire, ki so se kazale v obrazilni in podstavni variantnosti feminativov (Irena Stramljič Breznik, O nekaterih značilnostih feminativov v Pleteršnikovem slovarju). (15) Veznik stoji na vezniškem mestu, to je začetno mesto oziroma ničto v stavku, ki ga uvaja. Na tem mestu lahko stojijo vsi vezniki. Primeri, v katerih veznik ne stoji na prvem mestu, se delijo na zaimke, ki so del besedne zveze, ki kot celota stoji na prvem mestu in s tem deluje vezniško, na možnost členka, veznika ali prislova, ki modificira celotni podredni stavek, pred katerim stoji, in na stilistično zaznamovane enote. Besedni red veznika je pomemben pri raziskovanju, katera besedna vrsta posamezne besede je prvotna (Dejan Gabrovšek, Besedni red veznika: slovarski in skladijski pogled). (16) Predstavljen je vpliv slovarčkov v Bohoričevi slovnici *Arcticae horulae* (1584) na Hipolitovo predelavo prvega (latinsko-nemško-slovenskega) dela rokopisnega trojezičnega slovarja *Dictionarium trilingue*. Na podlagi primerjave samostalnikov, ki imajo pri Bohoriču latinsko ustreznico na črke A–Ex, je prikazano Hipolitovo (ne)upoštevanje Bohoričeve predloge

na različnih jezikovnih ravninah (pisni, glasoslovni, oblikoslovni, besedotvorni, leksikalni) (Alenka Jelovšek, Vpliv Bohoričeve slovnice na Hipolitov trijezični slovar). (17) Obravnavani so glagolski frazemi, zbrani v Pleteršnikovem domačem govoru Pišec in bližnji okolici. Kot primer dobre prakse je predstavljeno tudi (društveno) sodelovanje med domačini in pedagoško-raziskovalno organizacijo. Frazemi so obravnavani najprej po semantičnih kategorijah, nato pa so tudi slovarsko urejeni (Vera Smole, Slovaropisni prikaz glagolskih frazemov v govoru Pišec in okolice). (18) Obravnava so narečna imena rastlin (fitonime) v Krajinskem parku Goričko, drugem največjem naravnem parku v Sloveniji, ki je sestavni del tri-deželnega krajinskega parka Goričko–Őrség–Raab. Ta na slovenski strani obsega celotno Goričko in del Ravenskega. Imena rastlin, še danes živa v prekmurskem narečju, so bila zbrana s terensko raziskavo in so primerjana z iztočnicami v dveh temeljnih slovarjih, ki zajemata knjižni jezik, in sicer *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (1894–95), s čimer se želi osvetliti zgodovino pojavljanja posamezne besede, opredeliti njeno razširjenost in opozoriti na morebitne pomenske razlike (Mihaela Koletnik, Prekmurska botanična terminologija v Pleteršnikovem slovarju). (19) Zadnje poglavje temelji na slovarskem prikazu prislovov, evidentiranih v delih bratonskega zbiratelja ljudskega izročila Števana Küharja (1882–1915). Gradivo je zajeto iz treh njegovih objav v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (1910, 1911, 1913). Izpisane prislove obravnavam tudi z glasoslovnega, oblikoslovnega in besedotvornega vidika ter preverjam njihovo zastopanost v *Slovarju stare knjižne prekmurščine*, *Slovarju beltinskega prekmurskega govora*, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarskem slovarju* in Pleteršnikovem *Slovensko-nemškem slovarju* (Nina Zver, Prislov v ljudskem slovstvu Števana Küharja).

Gre za inovativno, aktualno in doslej najpopolnejše delo s področja slovaropisja, ki promovira slovensko jezikoslovno znanost in razširja vedenje o slovenski kulturni in jezikoslovni dediščini.

Abstract

Pleteršnik's Legacy

On the Centenary of the Death of Maks Pleteršnik

Marko Jesenšek (ed.)

The monograph *Pleteršnik's Legacy* was written in honour of the centenary of the death of distinguished lexicographer Maks Pleteršnik (*3. 12. 1840, †13. 9. 1923).

This monograph, edited by Marko Jesenšek, represents an outstanding work from the field of Slovene lexicography. It consists of 20 chapters, bringing the latest findings related to eSSKJ, the Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions, the Growing Dictionary of the Slovene Language, the On-going dictionary of SLA, the language of Slovene tarot, linguistic terminology in Pleteršnik's dictionary and its macron legacy, the analysis of geographical names in Pleteršnik's manuscript collections, and other specific lexicographic issues presented from both synchronic and diachronic perspectives. The authors (from ZRC SAZU, University of Ljubljana, University of Maribor) are among the most prominent Slovene scholars dealing with lexicography and the life and work of Maks Pleteršnik: (1) The family name *Pleteršnik* is formed with the suffix *-nik* from the noun **pletêrišče* 'where is a woven fence' or from the adjective **pletêrski* 'referring to a woven fence', whereby the obsolete word *pletêr* means 'woven fence'. Regardless of which word exactly the family name has been formed from, its original meaning can be recognized as 'one who lives by or within a woven fence' (Marko Snoj, The Family Name *Pleteršnik*).

CORRESPONDENCE ADDRESS: Marko Jesenšek, The Slovene Academy of Sciences and Arts, Ljubljana, Slovenia; University of Maribor, Faculty of Arts, Department of Slavic Languages and Literatures, Maribor, Slovenia, marko.jesensek@um.si

DOI <https://doi.org/10.18690/um.ff.3.2024>

ISBN 978-961-286-878-9

(2) This chapter in a monograph discusses discusses Maks Pleteršnik's two most extensive and important life achievements that have greatly influenced Slovene cultural and language identity, and that will undoubtedly continue to do so in the future. His Slovene–German dictionary (1894–1895) is already well rooted in Slovene cultural and language identity, whereas his extensive manuscript collection of geographical names, the size and wealth of which have only begun to be revealed in detail in the 21st century, remains relatively unknown Metka Furlan, *Two Monumental Works from Maks Pleteršnik's Legacy: His Slovene-German Dictionary and Manuscript Collection of Geographical Names*. (3) The two-part chapter in the monograph first presents selected manuscript dictionary material and word collections preserved predominantly in Pleteršnik's legacy and in the material of Slovenska matica at the National and University Library. The second part deals with more recent selected terms from some of Pleteršnik's articles, reports and translations published between 1866 and 1888. All lexical items are checked against dictionary entries in the *Slovene-German dictionary* (1894–1895) (Irena Orel, *Lexicon from the Dictionary Material in Pleteršnik's Legacy and Other Collections and from his Writings in the Slovene-German Dictionary*). (4) This chapter analyzes selected linguistic terms included in Maks Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary* (1894/1895). 50 frequently used linguistic concepts were included in the study. The terms for these concepts, included in Maks Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary*, are compared with the terms used in selected Slovene grammars: Anton Janežič's *Slovenska slovnica s kratkim pregledom slovenskega slovstva* (1854), and *Slovenska slovnica za domačo in šolsko rabo* (1863), as well as Anton Breznik's *Slovenska slovnica za srednje šole* (1916) (Mitja Trojar, *Linguistic Terminology in Maks Pleteršnik's Slovene-German Dictionary*). (5) Maks Pleteršnik's *Slovensko-nemški slovar* (*Slovene-German Dictionary*) contains 3,140 headwords with a macron (e.g., arkāda, bazilika, kōkos). This chapter focuses on identifying Pleteršnik's rules for using the macron, followed by the examination of its usage by later Slovene lexicographers (i.e., preserving, omitting, altering, or adding macrons in headwords), especially Anton Breznik and Jakob Rigler (Janez Dular, *The Macron Legacy of Pleteršnik's Tonemic Doublets*). (6) In addition to manual content checking, various automated dictionary checking procedures can be used to ensure maximum consistency of dictionary content and to reduce the number of errors in the dictionary. *Dictionary of the Slovene Standard Language* (eSSKJ) is used to illustrate the general and specific procedures developed specifically for this dictionary. These procedures

help detect not only technical errors, but also inconsistencies in content (Andrej Perdih, Technical Verification Procedures in eSSKJ). (7) This chapter deals with noun derivatives, i.e. word-formation variants that have the same word-formation base and different suffix forms, the native *-stvo* and the borrowed *-ija*. Dictionary descriptions of these derivatives (with the same word-formation meaning) in historical dictionaries of Slovene describing the language in the period from the 16th to the end of 19th century published on the online portal Fran (www.fran.si) were examined in order to carry out the analysis. Their frequency as well as circumstances of their use and competitive relationships between them were determined. In addition, the word-formation process of derivation according to these two models was compared with grammatical descriptions in Slovene grammar books (mostly written in German) published by the end of the 19th century (Andreja Legan Ravnika, Word-formation Variants in Historical Dictionaries in *fran*: from eSSKJ16 to Pleteršnik). (8) The Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions (SPP), published on the Fran portal since 2020, is the first Slovene paremiological dictionary. We will ask ourselves the following questions: Which paremias are the most relevant for display in the dictionary from the point of view of modern Slovene usage? What empirical data do we rely on when selecting keywords? How is the selection of keywords influenced by the semantic connections between them? Which paremiological genres should be presented in the dictionary? (Matej Meterc, Selection of Keywords for the Dictionary of Proverbs and Similar Paremiological Expressions: Goals, Criteria, and Empirical Data). (9) The *Growing Dictionary of the Slovene Language* was launched in 2014 as an evolving online resource, in conjunction with the Fran portal. In 2024, it commemorates its 10th anniversary. This comprehensive explanatory dictionary is dedicated to providing users with up-to-date information, focusing on current and emerging words (as well as new meanings of existing words) that are not yet documented in other general explanatory dictionaries, notably the SSKJ2. Since 2016, the entry selection process has primarily relied on user submissions directly through the Fran portal. These suggestions undergo scrutiny against various corpora, with the Trendi corpus being the most pertinent due to the material's currency. Additionally, users' suggestions are cross-verified on the web, leveraging the relatively high contemporaneity of the proposed lexis (Domen Krvin, Growing Dictionary of the Slovene Language in the Period 2014–2023). (10) The *Slovene Linguistic Atlas* (SLA) represents an exceptionally rich lexical treasure of Slovene dialects – for the 354

questions published so far (in the SLA questionnaire mostly designed as one-word literary lexemes), more than 7000 one- and multi-word dialectal lexemes (in various phonetic realizations) have been recorded. The chapter introduces the concept of a growing all-Slovene dialectal dictionary, in which dialectal words will be analyzed morphologically and in terms of word families. Links to online language maps will provide an insight into the geographical distribution of dialectal lexis (Jožica Škofic, *The Growing Dictionary of Slovene Linguistic Atlas*). (11) This chapter addresses terms used in the Slovene variant of tarot. It analyzes the gender of nominal numbers, types of sentences, jargon and slang terms. In addition, it introduces some new etymologies (Jakob Müller, *The Language of Slovene Tarot*). (12) Work on the new Slovene-Czech medium-length dictionary, which is now awaiting publication in the Czech Republic, began in 2002. During the twenty years of working on it, the approach to lexicography has changed considerably and new translation possibilities such as online translators and parallel corpora have emerged. The question therefore arises whether, in the present situation, the publication of a bilingual dictionary has become an anachronism. The chapter thus compares the results of translating lexemes or syntactic units relying on a dictionary, three online translators, and a parallel corpus (David Blažek, *Do We Still Need Bilingual Dictionaries in the 21st Century?*). (13) Any useful dictionary is a kind of repository and simultaneously a constant renewable source of vocabulary because it allows lexicon captured in the dictionary to undergo significant semantic changes, expand, contract, and after a shorter or longer period of disuse, also undergo a revitalized shift in meaning respectively in new semantic derivation. This can, among other things, also apply to certain coined verbs in Pleteršnik's dictionary, which possess all the semantic-syntactic possibilities to come (more) alive in today's literary Standard Slovene (Andreja Žele, *Dictionary as a renewable source: Useful unused "Pleteršnik's" verb formations*). (14) As a lexicographer, Pleteršnik strove to include in his dictionary a major part of the vocabulary of the Slovene language based on the material collected from books from different periods and from all dialects. In his endeavor, he was guided by the principle of accepting into the dictionary what could be found in the literature and in the people's speech. The dictionary consistently included feminatives as independent entries, even though society at the time ascribed to women only a marginal role in public life. In doing so, he preserved valuable information about the linguistic choice of his time, which was manifested in the affixation and base variability of feminatives (Irena

Stramljič Breznik , Some Characteristics of Feminatives in Pleteršnik's Dictionary). (15) Conjunction is placed in the conjunctive position, i.e. in the initial or zero position of the sentence which it introduces. All conjunctions can occur in this position. Cases in which the conjunction does not occur in the initial position are the following: pronouns that are part of a phrase which, as a whole, functions as a connector; a particle, a conjunction or an adverb modifying an entire preceding subordinate clause; and stylistically marked units. The word order of conjunctions is instrumental in defining the primary word class of a particular word (Dejan Gabrovšek, Conjunctions and Word Order: Lexicographic and Syntactic Perspectives). (16) This chapter in a monograph discusses the influence of the vocabulary lists in Bohorič's grammar *Arcticae horulae* (1584) on Hippolytus' reworking of the first (Latin-German-Slovene) part of the manuscript trilingual dictionary *Dictionarium trilingue*. The comparison of Bohorič's nouns with their Latin equivalents beginning with the letters A to Ex shows Hippolytus' (non)adherence to Bohorič's model on various linguistic levels (orthographic, phonological, morphological, word-formation, lexical) (Alenka Jelovšek, The Influence of Bohorič's Grammar on Hippolytus' Trilingual Dictionary). (17) This chapter deals with verbal idioms collected in Pleteršnik's native dialect of Pišce and its surroundings. As an example of good practice, (social) cooperation between the locals and a pedagogical-research organization is also presented. Idioms are first discussed according to semantic categories and then also arranged in a dictionary manner (Vera Smole, A Dictionary Presentation of Verbal Idioms in the Speech of Pišce and its Surroundings). (18) This chapter discusses the dialectal names of plants (phytonyms) in the Goričko Regional Park, which is the second largest nature park in Slovenia and part of the Goričko–Őrség–Raab transboundary nature park between Slovenia, Austria and Hungary. On the Slovene side, this covers the whole of Goričko and part of Ravensko territories. The names of plants, still used in the Prekmurje dialect today, were collected through fieldwork and compared with those found in the *Dictionary of Slovene Standard Language* and in Pleteršnik's *Slovene-German Dictionary* (1894–95), two main dictionaries dealing with Standard Slovene. The aim of the chapter is to shed light on the history and the frequency of the occurrence of a particular word and to point out possible semantic differences between the dialectal and the dictionary forms (Mihaela Koletnik, The Prekmurje Botanical Terminology in Pleteršnik's Dictionary). (19) The last chapter in the monograph is a dictionary presentation of adverbs as documented in the works of the folklore collector Števan Kühar from

Bratonci (1882–1915). The material from three of his publications in *Časopis za zgodovino in narodopisje* (1910, 1911, 1913) is taken into account. The adverbs in question are analyzed from phonological, morphological and word-formation perspectives. In addition, *Slovar stare knjižne prekmurščine*, *Slovar beltinskega prekmurskega govora*, *Porabsko-knjižnoslovensko-madžarski slovarji* and *Pleteršnik's Slovene-German Dictionary* are checked for the presence of these adverbs in them (Nina Zver, Adverbs in the Folklore Material Collected by Števan Kühar).

The monograph *Pleteršnik's Legacy* is an innovative, topical and the most comprehensive lexicographic work so far, promoting Slovene linguistic science and cultural legacy.

Zora 1998–2024

- 1 Jože Lipnik (ur.), *Volkmerjev zbornik*
- 2 Vida Jesenšek, *Okkasionalismen*
- 3 Marko Jesenšek (ur.), Bernard Rajh (ur.), *Dajnkov zbornik*
- 4 Bernard Rajh (ur.), *Dajnkovo berilo*
- 5 Marko Jesenšek, *Deležniki in deležja na -č in -ši*
- 6 Zinka Zorko, *Haloško narečje in druge dialektološke študije*
- 7 Irena Stramljič Breznik, *Prispevki iz slovenskega besedoslovja*
- 8 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Logarjev zbornik*
- 9 Marko Jesenšek (ur.), *Murkov zbornik*
- 10 Jože Lipnik (ur.), *Simoničev zbornik*
- 11 Matjaž Birk, "... vaterländisches Interesse, Wissenschaft, Unterhaltung und Belehrung ..."
- 12 Mihaela Koletnik, *Slovenskogoriško narečje*
- 13 Jožica Čeh, *Metaforika v Cankarjevi kratki pripovedni prozi*
- 14 Edvard Protner, *Herbartistična pedagogika na Slovenskem*
- 15 Suzana Cergol, *Als ich noch der Waldbauernbub war Petra Roseggerja in Solzice Prežihovega Voranca*
- 16 Jože Lipnik (ur.), *Kidričev zbornik*
- 17 Fedora Ferluga Petronio (ur.), *Plurilingvizem v Evropi 18. stoletja*
- 18 Marko Jesenšek (ur.), Bernard Rajh (ur.), Zinka Zorko (ur.), *Med dialektologijo in zgodovino slovenskega jezika*
- 19 Bernard Rajh, *Od narečja do vzhodnoštajerskega knjižnega jezika*
- 20 Melanija Larisa Fabčič, *Der Text als existenziale Kategorie expliziert am Beispiel der Textsorte 'autobiographisches Notat'*
- 21 Dejan Kos, *Theoretische Grundlage der empirischen Literaturwissenschaft*
- 22 Darja Pavlič, *Funkcije podobja v poeziji K. Koviča, D. Zajca in G. Strniše*
- 23 Zinka Zorko (ur.), Miha Pauko (ur.), *Avgust Pavel*
- 24 Oskar Autor, *Paideia*
- 25 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Glasoslovje, besedoslovje in besedotvorje v delih Jakoba Riglerja*
- 26 Martina Orožen, *Razvoj slovenske jezikoslovne misli*
- 27 Alja Lipavac Oštir, *Gramatikalizacija roditeljskega jezika v nemščini in slovenščini*

- 28 Marko Jesenšek, Zinka Zorko, Mihaela Koletnik, Drago Unuk, Irena Stramljič Breznik, Vida Jesenšek, Melanija Fabčič, Nada Šabec, *Besedoslovne lastnosti slovenskega knjižnega jezika in narečij*
- 29 Elizabeta Bernjak, *Slovenščina in madžarščina v stiku*
- 30 Melita Zemljak, *Trajanje glasov štajerskega zabukovškega govora*
- 31 Zinka Zorko (ur.), Mihaela Koletnik (ur.), *Besedoslovje v delih Frana Miklošiča*
- 32 Marko Jesenšek (ur.), *Knjižno in narečno besedoslovje slovenskega jezika*
- 33 Marko Jesenšek, *Spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*
- 34 Branislava Vičar, *Izrazne skladenjske zgradbe v delih Antona Šerfa*
- 35 Mira Krajnc, *Besedilne značilnosti javne govorjene besede*
- 36 Alenka Valh Lopert, *Kultura govora na Radiu Maribor*
- 37 Marija Stanonik, *Hišna imena v Žireh*
- 38 Blanka Bošnjak, *Premiki v sodobni slovenski kratki prozi*
- 39 Anna Kolláth, *Magyarul a Muravidéken*
- 40 Martina Orožen (ur.), *Tinjska rokopisna pesmarica*
- 41 Mihaela Koletnik (ur.), Vera Smole (ur.), *Diahronija in sinhronija v dialektoloških raziskavah*
- 42 István Lukács, *Paralele. Slovensko-madžarska literarna srečanja*
- 43 Majda Schmidt, Branka Čagran, *Gluhi in naglušni učenci v integraciji/inkluziji*
- 44 Marko Jesenšek (ur.), Zinka Zorko (ur.), *Jezikovna predanost. Akademiku prof. dr. Jožetu Toporišiču ob 80-letnici*
- 45 Simona Pulko, *Sporočanje v osnovni šoli*
- 46 Vida Sruk, *Človek odtujen v množico*
- 47 Vida Jesenšek (ur.), Melanija Fabčič (ur.), *Phraseologie kontrastiv und didaktisch*
- 48 Darinka Verdonik, *Jezikovni elementi spontanosti v pogovoru*
- 49 Marko Jesenšek (ur.), *Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor*
- 50 Marko Jesenšek (ur.), *Besedje slovenskega jezika*
- 51 Marija Stanonik, *Slovenska narečna književnost*
- 52 Rudi Klanjšek, *Pogledi na družbeno spremembo*
- 53 Klementina Jurančič Petek, *The Pronunciation of English in Slovenia*
- 54 Katja Plemenitaš, *Posamostaljenja v angleščini in slovenščini*
- 55 Marko Jesenšek (ur.), *Življenje in delo Jožefa Borovnjaka*
- 56 Marko Jesenšek (ur.), *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*

- 57 Nada Šabec (ur.), *English Language, Literature and Culture in a Global Context*
- 58 Brigita Kacjan, *Sprachelementspiele und Wortschatzerwerb im fremdsprachlichen Deutschunterricht mit Jugendlichen und jungen Erwachsenen*
- 59 Mirko Križman, *Jezikovne strukture v pesniškem opusu avstrijske pesnice Christine Lavant*
- 60 Mihaela Koletnik, *Panonsko lončarsko in kmetijsko izrazje ter druge dialektološke razprave*
- 61 Vida Struk, *Filozofova sociološka avantura*
- 62 Johanna Hopfner (ur.), Edvard Protner (ur.), *Education from the Past to the Present. Pedagogical and Didactic Lessons from the History of Education*
- 63 Mira Krajnc Ivič, *Razgovor kot vrsta komunikacijskega stika*
- 64 Zinka Zorko, *Narečjeslovne razprave o koroških, štajerskih in panonskih govorih*
- 65 Dragica Haramija, *Slovensko-hrvaške vezi v sodobni mladinski prozi*
- 66 Marija Bajzek Lukač, *Slovar Gornjega Senika. A–L*
- 67 Natalija Ulčnik, *Začetki prekmurskega časopisja*
- 68 Kolláth Anna (ur.), *A muravidéki kétnyelvű oktatás fél évszázada*
- 69 Jožica Čeh Steger, *Ekspressionistična stilna paradigma v kratki pripovedni prozi 1914–1923*
- 70 Bojan Musil, *Sociokulturna psihologija*
- 71 Irena Stramljič Breznik, *Tvorjenke slovenskega jezika med slovarjem in besedilom*
- 72 Karin Bakračević Vukman, *Psihološki korelati učenja učenja*
- 73 Bernard Rajh, *Gúčati po antùjoško*
- 74 Martina Orožen, *Kulturološki pogled na razvoj slovenskega knjižnega jezika. Od sistema k besedilu*
- 75 Marko Jesenšek (ur.), *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*
- 76 Natalia Kaloh Vid, *Ideological Translations of Robert Burns's Poetry in Russia and in the Soviet Union*
- 77 Branislava Vičar, *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu*
- 78 Darja Mazi - Leskovar, *Mladinska proza na tej in oni strani Atlantika*
- 79 Matjaž Klemenčič, *Zgodovina skupnosti slovenskih Američanov v Pueblu, Kolorado*
- 80 Marko Jesenšek (ur.), *Globinska moč besede. Red. prof. dr. Martini Orožen ob 80-letnici*
- 81 Mojca Tomišić, *Oprostite, zaspal sem se! Glagoli s se v slovenščini*

- 82 Mateja Pšunder, *Vodenje razreda*
- 83 Marko Jesenšek (ur.), *Večno mladi Htinj. Ob 80-letnici Janka Čara*
- 84 Vida Jesenšek (ur.), Alja Lipavic Oštir (ur.), Melanija Larisa Fabčič (ur.), *A svet je kroženje in povezava zagonetna ... Zbornik ob 80-letnici zaslužnega profesorja dr. Mirka Križmana. / Festschrift für Prof. em. Dr. Mirko Križman zum 80. Geburtstag*
- 85 Silvija Borovnik, *Književne študije. O vlogi ženske v slovenski književnosti, o sodobni prozi in o slovenski književnosti v Avstriji*
- 86 Наталья Калох Вид, *Роль апокалиптического откровения в творчестве Михаила Булгакова*
- 87 Wojciech Tokarz, *The Faces of Inclusion. Historical Fiction in Post-Dictatorship Argentina*
- 88 Marija Švajncer, *Vpogled v azijsko duhovnost*
- 89 Karel Gržan, *Odreševanje ničā s posebnim ozirom na vlogo duhovnika v dramatiki Stanka Majcna*
- 90 Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine prekmurskega knjižnega jezika*
- 91 Grant H. Lundberg, *Dialect Leveling in Haloze, Slovenia*
- 92 Kolláth Anna, *A szlovéniai magyar nyelv a többnyelvűség kontextusában*
- 93 Marko Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora*
- 94 Christine Konecny (ur.), Erla Hallsteinsdóttir (ur.), Brigita Kacjan (ur.), *Phraseologie im Sprachunterricht und in der Sprachendidaktik. / Phraseology in language teaching and in language didactics*
- 95 Melanija Fabčič (ur.), Sabine Fiedler (ur.), Joanna Szerszunowicz (ur.), *Phraseologie im interlingualen und interkulturellen Kontakt / Phraseology in Interlingual and Intercultural Contact*
- 96 Vida Jesenšek (ur.), Dmitrij Dobrovol'skij (ur.), *Phraseologie und Kultur / Phraseology and Culture*
- 97 Vida Jesenšek (ur.), Peter Grzybek (ur.), *Phraseologie im Wörterbuch und Korpus / Phraseology in Dictionaries and Corpora*
- 98 Simona Štavbar, *Svetniška imena in njihovo prevajanje*
- 99 Dragan Potočnik, *Viri in pouk zgodovine*
- 100 Avgust Pavel, *Prekmurska slovenska slovnica / Vend nyelvtan*
- 101 Jernej Kovač, *Supervizija, stres in poklicna izgorelost šolskih svetovalnih delavcev*
- 102 Marko Jesenšek (ur.), *Slovenski jezik na stičišču več kultur*
- 103 Alenka Jensterle-Doležal, *Avtor, tekst, kontekst, komunikacija. Poglavja iz slovenske moderne*
- 104 Kristina Kočan Šalomon, Natalia Kaloh Vid (ur.), *Sanje. Izbrano delo Lermontova*

- 105 Milan Ambrož, Lea-Marija Colarič-Jakše, *Pogled raziskovalca. Načela, metode in prakse*
- 106 Marko Jesenšek (ur.), *Leopold Volkmer. Prvi posvetni pesnik na slovenskem Štajerskem*
- 107 Natalia Kaloh Vid (ur.), *Творчество М. Ю. Лермонтова: мотивы, темы, переводы*
- 108 Marjan Krašna, *Izobraževanje v digitalnem svetu*
- 109 Mihaela Koletnik, *Medjezikovni stiki v besedju iz pomenskega polja kmetija v slovenskogoriškem narečju*
- 110 Marko Jesenšek, *Poglavja iz zgodovine vzhodnoštajerskega jezika*
- 111 Natalia Kaloh Vid, *Sovietisms in English Translations of M. Bulgakov's The Master and Margarita*
- 112 Melanija Larisa Fabčič, *Hybride Textsorten in Ernst Jüngers Werk – zwischen Essayistik, Diaristik und Fragment*
- 113 Irena Stramljič Breznik (ur.), *Manjšalnice v slovanskih jezikih: oblika in vloga / Деминутивы в славянских языках: форма и роль / Diminutives in Slavic Languages: Form and Role*
- 114 Marko Jesenšek (ur.), *Rojena v narečje. Akademikinji prof. dr. Zinki Zorko ob 80-letnici*
- 115 Marko Jesenšek (ur.), *Toporišičevo leto*
- 116 Mojca Štuhec, *Z železnico do modernejšega Maribora*
- 117 Marko Jesenšek, *Slovenski jezik v visokem šolstvu, literaturi in kulturi*
- 118 Matjaž Duh, Jerneja Herzog, Tomaž Zupančič, *Likovna edukacija in okoljska trajnost*
- 119 Marko Jesenšek (ur.), *Med didaktiko slovenskega jezika in poezijo. Ob 80-letnici Jožeta Lipnika*
- 120 Marko Jesenšek (ur.), *Av gust Pavel med Slovenci, Madžari in Avstrijci*
- 121 Vida Jesenšek (ur.), *Germanistik in Maribor. Tradition und Perspektiven / Germanistika v Mariboru. Tradicija in perspektive / German Studies in Maribor. Tradition and perspectives*
- 122 Alenka Jensterle-Doležal, *Ključ i od labirinta*
- 123 Silvija Borovnik, *Večkulturnost in medkulturnost v slovenski književnosti*
- 124 Matjaž Klemenčič, Aleš Maver, *Izbrana poglavja iz zgodovine selitev od začetkov do danes*
- 125 Eva Premk Bogataj, *Časovno v večnem in večnost v minljivem*
- 126 Jožica Čeh Steger (ur.), Simona Pulko (ur.), Melita Zemljak Jontes (ur.), *Ivan Cankar v medkulturnem prostoru. Ob stoti obletnici Cankarjeve smrti*
- 127 Alenka Valh Lopert, Mihaela Koletnik, *Non-standard Features of the Slovene Language in Slovene Popular Culture*

- 128 Irena Stramljič Breznik, *Med besedo in besedno zvezo*
- 129 Marko Jesenšek, *Prekmurski jezik med knjižno normo in narečjem*
- 130 Marija Švajncer, *Slavko Grum – vztrajati ali pobegniti onkraj*
- 131 Vida Jesenšek, Horst Ehrhardt (ur.), *Sprache und Stil im Werk von Alma M. Karlin / Jezik in slog v delih Alme M. Karlin / Language and Style in the Work of Alma M. Karlin*
- 132 Matjaž Klemenčič, Tadej Šeruga, *Pregled zgodovine slovenske skupnosti v Elyju, Minnesota*
- 133 Mira Krajnc Ivič (ur.), Andreja Žele (ur.), *Pogled v jezik in iz jezika. Adi Vidovič Muha ob jubileju*
- 134 Andreja Žele, Mira Krajnc Ivič, *Sodobna slovenska skladnja: diskurzni in slovnični vidik*
- 135 Marko Jesenšek (ur.), *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine. Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Veliki madžarsko-slovenski spletni slovar*
- 136 Irena Stramljič Breznik, *Besedotvorje: teoretično, praktično in didaktično*
- 137 Natalia Kaloh Vid, *Re-translations to Paratexts to Children's Literature. The Diversity of Literary Translation*
- 138 Matjaž Duh, Jerneja Herzog, *Likovna apreciacija v vzgoji in izobraževanju Primeri kvalitativnih raziskav*
- 139 Irena Orel (ur.), Martina Orožen (ur.), Marko Jesenšek (ur.), *Vodnikov katekizem. Kershanski navuk sa Illirske deshele vsét is Katehisma sa vfe zerkve Franzoskiga Zesarftva*
- 140 Matjaž Klemenčič, Milan Mrdenović, Tadej Šeruga, *Politična participacija slovenskih etničnih skupnosti v ZDA. Študija primerov Clevelanda, Ohio, in Elyja, Minnesota*
- 141 Marko Jesenšek (ur.), *Deroči vrelec Antona Krempla*
- 142 Vida Jesenšek, *Beiträge zur deutschen und slowenischen Phraseologie und Parömiologie*
- 143 Tjaša Markežič, Irena Stramljič Breznik, *Feminativi v slovenskem jeziku*
- 144 Nada Šabec, *Slovene Immigrants and their Descendants in North America: Faces of Identity*
- 145 Marko Jesenšek, *Poglavja iz razvoja slovenskega jezika*
- 146 Marko Jesenšek (ur.), *Čitalništvo in bralno društvo pri Mali Nedelji*
- 147 Silvija Borovnik, *Ugledati se v drugem. Slovenska književnost v medkulturnem kontekstu*
- 148 Marko Jesenšek (ur.), *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*
- 149 Simona Pulko (ur.), Melita Zemljak Jontes (ur.), *Slovenščina kot drugi in tuji jezik v izobraževanju*

- 150 Marko Jesenšek (ur.), *Dialektologija na Dnevih akademikinje Zinke Zorko*
- 151 István Lukács, *Krležine nepokretne i pokretne slike*
- 152 Alenka Jensterle Doležal, *Slovene Women Writers at the Beginning of the 20th Century*
- 153 Tadej Kralj, *Slovenščina v Torontu in okolici nekoč in danes*

Marko JESENŠEK (ur.), 2004: *Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika. Slovenska zemljepisna imena*. Uredil Marko Jesenšek. Ljubljana: Slavistično društvo Maribor; Pišece: Društvo Pleteršnikova domačija. 271 str.

Marko JESENŠEK (ur.), 2008: *Od Megiserja do elektronske izdaje Pleteršnikovega slovarja*. (Zora 56). Uredil Marko Jesenšek. Maribor: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti. 367 str.

Marko JESENŠEK (ur.), 2011: *Izzivi sodobnega slovenskega slovaropisja*. (Zora 75). Uredil Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 491 str.

Marko JESENŠEK (ur.), 2014: Slovesnost ob 20-letnici Pleteršnikovega muzeja v Pišecah in okrogla miza Slovensko slovaropisje (Pišece, 2. 10. 2014). Okrogla miza Slovensko slovaropisje, Pišece, 2. 10. 2014. *Slavia Centralis* 7/2, 79–113.

Marko JESENŠEK (ur.), 2016: *Toporišičevo leto*. (Zora 119). Uredil Marko Jesenšek. Maribor: Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta. 225 str.

Marko JESENŠEK (ur.), 2018: Jezikovna politika Republike Slovenije. *Slavia Centralis* 11/2, 7–284.

Marko JESENŠEK (ur.), 2020: *Slovensko jezikoslovje, književnost in poučevanje slovenščine. Slovar slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Veliki madžarsko-slovenski slovar*. (Zora 135). Uredil Marko Jesenšek. Maribor: Univerzitetna založba Univerze. 399 str.

Marko JESENŠEK (ur.), 2022: *Narečno besedje slovenskega jezika. V spomin na akademikinjo Zinko Zorko*. (Zora 148). Uredil Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 294 str.

Marko JESENŠEK (ur.), 2024: *Pleteršnikova dediščina. Ob stoletnici smrti Maksa Pleteršnika*. (Zora 154). Uredil Marko Jesenšek. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba. 380 str.

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru